50.015

TIZENHARMADIK FOLYAM. I-IV. FÜZET. 1888. JANUÁR-DECZEMBER.

MAGYAR

KÖNYV-SZEMLE.

KÖZREBOCSÁTJA

A M. NEMZETI MÚZEUM

KÖNYVTÁRA.

BUDAPEST,
HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.
1889.

AZ 1888-DIKI FOLYAM (I—IV. FÜZET) TARTALMA.

Lap

Fraknói Vilmos: Váradi Péter kalocsai érsek missaleja 1498-ból 1—8

Chernel István: Bibliographia ornithologica Hungarica. (Monographia a magyar madártani irodalomról.) ..... 9—51

Szilágyi Sándor: Két ritka XVII. századbeli nyomtatvány..... 52—58

A legrégibb magyarországi könyvárusi jegyzék 1710-ből ..... 59—84

Adatok a hazai középkori könyvtárak történetéhez. Közlik: *Schönherr Gyula, Cs. J., dr. Csánki Dezső* és *Nagy Imre* 85—90

Dr. Petzholdt Gyula: A könyvtárnok képzéséről ..... 91—93

E. Maunde Thompson: A kéziratok rendezéséről és fentartásáról (Franciából fordította *Kereszty István*) ..... 94—104

Dankó József: Magyar egyházi bibliographiai érdekességek. Az Ordinariusok ..... 105—139

Dr. Ábel Jenő: Két ismeretlen Corvin-codexről..... 140—167

Majláth Béla: Jelentés a N. Múzeum könyvtárának állapotáról 1887—88-ban ..... 168—185

Zoványi Jenő: Könyvészeti adalékok Melius Péter irod. működéséhez 186—188

Nussbächer Károly: A brassói evangelikus iskola könyvtára ... 189—194

Ballagi Aladár: «A nagyszombati érseki főgymnasium könyvtára» és az iskolai értesítőkben megjelent könyvjegyzékek ... 195—205

J. Kemény Lajos: Ritka XVI. századbeli nyomtatványok a kassai városi levéltárban..... 206—210

Dr. Komáromy András: Hol és mikor halt meg Huszár Gál? .. 211—216

György Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben 217—228

Thaly István: Ghyczy Kálmán könyvtára..... 229—234

Erdélyi Pál: Révai Miklós tanítványai..... 235—247

J. Kemény Lajos: A kassai nyomdászat XVII. századi történetéhez 248—251

Melczer István: Melczer János ismeretlen straszburgi dissertatiója 1595-ből ..... 252—263

Ráth György: A legrégibb esztergomi obsequiale 1496-ból..... 264—268

A M. T. Akadémia könyvtárának ősnyomtatványai ..... 269—278

Schönherr Gyula: Egy XVII. száz. m. könyvnyomtató emlékezete 279—281

Trefort Ágoston emlékezete ..... 282—285

Csontosi J.: Egy hamisított Corvin-codex müncheni könyvpiaczon 286—313

Vegyes közlemények ..... 314—348

Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtáráról. — A M. T. Akadémia könyvtára. — Jelentés a budapesti királyi magyar tudomány-egyetem könyvtárának rendezéséről, gyarapodásáról és forgalmáról 1888-ban. — Jelentés a szegedi Somogyi könyvtár állapotáról. — A kolozsvári egyetemi s más hazai nyilvános könyvtárak. — Könyvek osztályozása a könyvtárakban. — Adalék a bakabányai plébánia-könyvtárhoz. *T. K.* — Könyvek Váradi Ötvös Pál hagyatékában 1629-ben. *Sch. Gy.* — Egy kassai harangozó könyvtára 1580-ból. *Ifj. Kemény Lajos.* — Calepinus egy 1588-diki kiadása. Közli: *Kropf Lajos.* — Adalék Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony irodalmi működéséhez. Közli: *Illésy János.* — A gróf Sztáray-család oklevéltára. — *rr.* — Ritka magyar könyvek londoni könyvpiaczon. — Corrigendum. (A «Régi Magyar könyvtár»-hoz.) — A Nemzeti Múzeum levéltára. — A Lugossy- és Vitál-könyvtár. — Pulszky Ferencz 50 éves akadémiai jubileuma. — Esztergom vármegyei írók. — Halottaink. — A N. Múzeum kéziratárának gyarapodása. — Könyvtári és levéltári buvárlatok. — Ismeretlen magyar nyelvemlék 1474-ből Bécsben. — Dr. Simor János magánkönyvtáráról stb. — Petrik Géza bibliografiája. — Konstantinápolyi könyvtári buvárlatok. — II. Sándor czár 1856-iki koronázási albuma. — A könyv régen és most. — Bod Péter: Historia Hungarorum Ecclesiastica. — A «Magyar Könyvszemle» 1889-iki folyama. — Értelemzavaró sajtóhibák.

Magyarországi könyvészet 1888-ban czimü mellékletünket a «Magyar Könyvszemle» 1889-ik évfolyamával fogjuk szétküldeni.

141

MAGYAR

KÖNYV-SZEMLE.

KÖZREBOCSÁTJA

A M. NEMZETI MÚZEUM

KÖNYVTÁRA.

1888-dik ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST
HORNYÁNSZKY VIKTOR NYOMDÁJA
1889.

KÖNYV-
TÁRA

TARTALOM.

	Lap
Dr. Ábel Jenő: Két ismeretlen Corvin-codexről	140—167
Ballagi Aladár: «A nagyszombati érseki főgymnasium könyvtára» és az iskolai értesítőkben megjelent könyvjegyzékek	195—205
Chernel István: Bibliographia ornithologica Hungaria. (Monographia a magyar madártani irodalomról)	9—51
Csontosi János: Egy hamisított Corvin-codex müncheni könyvpiaczon	286—313
Dankó József: Magyar egyházi bibliographiai érdekességek. Az Ordinariusok	105—139
Erdélyi Pál: Révai Miklós tanítványai	235—247
Fraknói Vilmos: Váradi Péter kalocsai érsek missaleja 1498-ból	1—8
György Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben	217—228
J. Kemény Lajos: A kassai nyomdászat XVII. század történetéhez	248—251
» » » Ritka XVI. századbeli nyomtatványok a kassai városi levéltárban	206—210
Dr. Komáromy András: Hol és mikor halt meg Huszár Gál?	211—216
Majláth Béla: Jelentés a N. Múzeum könyvtárának állapotáról 1887—88-ban	168—185
Melczer István: Melczer János ismeretlen straszburgi dissertatiója 1595-ből	252—263
Nussbächer Károly: A brassói evangelikus iskola könyvtára	189—194
Dr. Petzholdt Gyula: A könyvtárnok képzéséről	81—93
Ráth György: A legrégibb esztergomi obsequiale 1496-ból	264—268
Schönherr Gyula: Egy XVII. századi magyar könyvnyomtató emlékezete	279—281
Szilágyi Sándor: Két ritka XVII. századbeli nyomtatvány	52—58
Thaly István: Ghyczy Kálmán könyvtára	229—234
Thompson E. Maunde: A kéziratok rendezéséről és fentartásáról. (Francziából fordította *Kereszty István*.)	94—104
Zoványi Jenő: Könyvészeti adalékok Melius Péter irodalmi működéséhez	186—188
Adatok a hazai középkori könyvtárak történetéhez. (Közlik: *Schönherr Gyula, Cs. J., dr. Csánki Dezső* és *Nagy Imre*	85—90

Lap

A legrégibb magyarországi könyvárusi jegyzék 1710-ből..... 59—84
A M. T. Akadémia könyvtárának ősnyomtatványai..... ... 279—281
Trefort Ágoston emlékezete..... ..... 282—285
Vegyes közlemények..... ..... 314—348

Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtáráról. — A M T. Akadémia könyvtára. — Jelentés a budapesti királyi magyar tudomány-egyetem könyvtárának rendezéséről, gyarapodásáról és forgalmáról 1888-ban. — Jelentés a szegedi Somogyi-könyvtár állapotáról. — A kolozsvári egyetemi s más hazai nyilvános könyvtárak. — Könyvek osztályozása a könyvtárakban. — Adalék a bakabányai plébánia-könyvtárhoz. *T. K.* — Könyvek Váradi Ötvös Pál hagyatékában 1629-ben. *Sch. Gy.* — Egy kassai harangozó könyvtára 1580-ból. *Ifj. Kemény Lajos.* — Calepinus egy 1588-diki kiadása. Közli: *Kropf Lajos.* — Adalék Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony irodalmi működéséhez. Közli: *Illésy János.* — A gróf Sztáray-család oklevéltára. —*rr.* — Ritka magyar könyvek londoni könyvpiaczon. — Corrigendum. (A «Régi Magyar könyvtár»-hoz.) — A Nemzeti Múzeum levéltára. — A Lugossy- és Vitál könyvtár. — Pulszky Ferencz 50 éves akadémiai jubileuma. — Esztergom vármegyei írók. — Halottaink. — A N. Múzeum kéziratt árának gyarapodása. — Könyvtári és levéltári buvárlatok. — Ismeretlen magyar nyelvemlék 1474-ből Bécsben. — Dr. Simor János magánkönyvtáráról stb. — Petrik Géza bibliografiája. — Konstantinápolyi könyvtári buvárlatok. — II. Sándor czár 1856-iki koronázási albuma. — A könyv régen és most. — Bod Péter: Historia Hungarorum Ecclesiastica. — A Magyar Könyvszemle 1889-iki folyama. — Értelemzavaró sajtóhibák.

Magyarországi Könyvészet 1888-ban. Összeállította: Horváth Ignácz.

Lap

Magyar irodalom ..... 1—78
Hazai nem-magyar irodalom ..... 79—84
Hazánkat érdeklő külföldi munkák ..... 99—104
Naptárak az 1888-ik évre..... ... . 105—111
Egyházi névtárak és directoriumok ..... 112—113
Iskolai értesítők az 1887/88-ik tanévről ..... 114—147
Kimutatás a «Magyar Könyvszemle» 1888-ik folyamában felsorolt könyvekről.

VÁRADI PÉTER KALOCSAI ÉRSEK MISEKÖNYVE.[1]

FRAKNÓI VILMOSTÓL.

Hazánk azon részeihez, melyek a török uralom következtében legtöbbet szenvedtek, tartozik a kalocsai érseki megye területe.

Nagy elemi katasztrófa pusztító hatalmával vonult rajta keresztül az ozmán, enyészetet hozva mindarra, mit a keresztény civilisatió öt századon keresztül alkotott és fölhalmozott.

Az érsekség kalocsai és bácsi székesegyházait és palotáit mintha a föld nyelte volna el szobraival és festményeivel, templomi öltönyeivel és edényeivel, könyv- és levéltáraival együtt. Pedig teljesen kétségtelen, hogy a művészet és tudomány kincsei ép oly gazdagságban voltak ott föltalálhatók, mint Esztergomban és Zágrábban.

Csak kevés kerülte el a megsemmisülést, szerencsés véletlen által. De annak épen ezért fokozott becset és jelentőséget tulajdoníthatunk.

Igy azon szertartásos könyvek közül, melyeket az érsekek az ünnepélyes isteni tiszteletnél használtak, csak egyetlen egyet

[1] Váradi Péter kalocsai érseknek ezen hártya missaléjára a «Magyar Könyv-Szemle» hivta fel legelőször a szakférfiak figyelmét. (1886-iki folyam 340 l.) Az esztergomi missaléknak ezen 1498-ik évi velenczei kiadása a szakférfiak előtt nem ismeretlen. Horvát István, báró Kemény József, Knauz Nándor, Fraknói Vilmos, dr. Abel Jenő és mások ezen kiadás hártya- és papirpéldányait jól ismerték. Sőt ismeretes volt a múzeumi könyvtár jelen hártyapéldánya is, mely 1877-ben a könyvtár irodalomtörténeti kiállításán s 1882. az országos könyvkiállításon nyilvános közszemlére volt kitéve. Csak a missale tulajdonosának czimere *volt ismeretlen*. Ezt agnoscálta és határozta meg a «Könyv Szemle» említett folyama, miáltal Váradi Péter elpusztult könyvtárából egy ismeretlen maradványt derített fel. Ezen maradványnak ismertetését adja Váradi Péter kitünő monographusa a jelen közleményben.

Szerk.

ismerünk : azt, melyet *Váradi Péter* érsek készíttetett, és melyben műízlése emlékét hagyta az utókorra.

Egy példánya ez azon az esztergomi egyházmegye számára rendelt misekönyvnek, melyet 1498-ban Velenczében Speieri János sajtóján, Paep János budai könyvárus nyomatott :

«Missale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis.» Ivrétű 250 levélből áll. Tiszta gót betűkkel van nyomatva.

Papirra és hártyára nyomatott példányok készültek belőle. Az előbbiek nem ritkák. Az esztergomi, egri főegyházi, a pozsonyi káptalani, a nemzeti múzeumi és budapesti egyetemi könyvtárakban találhatók. Hártyára nyomatottat kettőt ismerünk.[1] Az egyiket, melyet Perényi Ferencz váradi püspök készíttetett, a győri székesegyház könyvtára őriz, a másik, melyet e helyen ismertetni kívánok, a M. Nemzeti Múzeum birtokában van.[2]

Ez fényesen van kiállítva. A 20 számozatlan levélre következő első számozott levél, mely az egyházi esztendő első miséjét (Dominica prima Adventus) tartalmazza, a leggazdagabban van ékesítve. Mind a négy oldalát élénk szinezetű és gazdagon aranyozott virág- és levélfüzérek környezik. Az alsó lapszél közepén két angyal által tartott babérkoszorú belsejében czímer áll. A kilenczszegletű czímerpajzsból kiemelkedik az aranyozott érseki kereszt. A pajzs felső kék mezején két aranyozott csillag ragyog, az alsó aranyozott mezőt stilizált kék liliom diszíti.

Ez Váradi Péter kalocsai érseknek, ezen példány megrendelőjének és első tulajdonosának czímere.[3]

Ugyancsak az alsó lapszél külső szegletében szintén babérkoszorú belsejéből szent Pál apostol alakja emelkedik ki, jobb kezében a pallossal, baljában a könyvvel; tudvalevőleg a bácsi egyházmegyének védszentje, míg az azzal kánonilag egyesült kalocsai egyház szent Péterben tisztelte védszentjét.

A mohácsi vészt közvetlenül megelőző időkig mind Kalocsán, mind pedig Bácson volt székesegyház, érseki palota és káptalan.

[1] Egy csonka példány van Nyitrán is az egyházmegye könyvtárában. Szerk.

[2] V. Ö. Knauz Nándor. A magyar egyház régi mise- és zsolozsmakönyvei. Magyar Sion. VII. 88 és kk. ll.

[3] E sorok irójának ily czímű munkája : Váradi Péter kalocsai érsek élete. (Budapest, 1884.) 2. l.

Azon körülmény, hogy a könyvet egyedül szent Pál alakja diszíti, arra mutat, hogy Bács számára készült, a hol Váradi Péter élete végső éveiben úgyszólván állandón székelt.

Ugyanezt bizonyítja a 100-ik levélen előforduló ima, melynek a nyomtatott szövegben előforduló azon helyéhez «intercedente beato N. martyre» kézirással oda van iktatva «beata genitrice virgine Maria et *beato Paulo apostolo.*»

Az imént ismertetett lapnak még egy ékességét kell megemlítenem : a nagy A kezdőbetűben térdelő koronás alakot.

A 94-ik levelet (Kánon-tábla) egészen elfoglalja a keresztrefeszített Üdvözítő képe, a bold. Szűzzel és szent János apostollal. Alatta kisebb alakban az Ecce homo. Élénk színezés és technikai ügyesség jellemzi a festményt, a mely azonban magasabb műbecset nélkülöz.

A könyvet nagyszámú díszes kezdőbetű ékesíti. Ezek közől 198 tarka szőnyegalapra ragyogó aranynyal van festve; nyolcz virágokkal van körűlvéve; 19 pedig Krisztus és a szentek életéből vett jeleneteket és alakokat ábrázol.

Mindez arra mutat, hogy Váradi Péter méltó követője volt, műizlés s műpártolás tekintetében is Vitéz Jánosnak, kinek udvaránál lépett a közélet terére.

Azonban a misekönyvnek nem tisztán a bibliographiai érték és a kegyelet, mely nagynevű megrendelőjének emlékéhez fűződik, kölcsönöz jelentőséget.

A magyar egyházi liturgika történetének nevezetes forrásmunkáját is képezi.

* * *

Ismeretes, hogy a magyarországi kath. egyház, bár a legszorosabb kapcsolatban állott Rómával, az egyházi szertartások körében bizonyos eltéréseket és sajátságos gyakorlatokat honosított meg.

Dankó József, a nagytudományú egyházi iró — kivel, mint lelkes gyüjtővel és avatott bibliografussal, e folyóiratok hasábjain is gyakran találkozunk — megkezdette már a magyar egyház régi szertartásainak leirását. [1]

[1] Az «Új Magyar Sion» 1871. és 1872-diki évfolyamaiban, «Magyar Szertartási Régiségek» czím alatt. A becses tanulmány különnyomatban is megjelent.

Különösen a nagyhét szertartásaival foglalkozott behatóan kimutatva, hogy azok Magyarországon több tekintetben az eredetiség jellemét viselik, és azt is, hogy Magyarország különböző részeiben egymástól eltérő szertartások voltak alkalmazásban.

Az általa felhasznált anyagkészletet kiegészíti a Váradi Péter érsek misekönyve. Ez, mint láttuk, az esztergomi érseki megye területe számára készült.

Minthogy a kalocsai érseki megye használatára külön misekönyv nem nyomatott: Váradi Péter szükségesnek látta mindazt, a miben a kalocsai gyakorlat az esztergomitól eltért, az illető helyeken, a lap szélein megjelölni.

Igy a virágvasárnapján megtartandó körmenet alkalmával az esztergomi megyében a pap egyszer énekelte: «Scriptum est enim percutiam pastorem».

A kalocsai oldaljegyzet ellenben kívánja: «*Ter* cantetur: Percutiam».

Mialatt a körmenetben résztvevők a feszület előtt leborultak, a kalocsai utasítás szerint: «Cantetur per pueros: Mundi factor vel Crux fidelis. Deinde incipiatur antiphona ista: Ceperunt omnes turbe».

Azon antiphonák és versek egy részét, melyet Esztergomban azalatt énekeltek, mialatt a körmenet a templomba bevonult, Kalocsán a templom bejárata előtt énekelték.

A nagypénteki keresztimádás és mise szertartásai részint többféle módosítást, részint tüzetesebb magyarázatot találnak a toldalékokban. Ezek a következők:

«Quatuor pueri ante crucifixum, conuersis semper ad faciem crucifixi vultibus, post singulos versiculos ad singulos Agios genuflexi cantabunt: Agios o Theos. Deinde quatuor diaconi, dalmaticis rubris solemnibus, ad modum diei sancti Stephani prothomartyris, nudis pedibus, induti, cantabunt: Sancte Deus, ter etiam ad singulos versiculos genuflectentes. Crucifixum autem portabitur a duobus presbyteris omnino planeta coopertum . . .[1]

Dum Fabricator mundi chorus inchoat, primo episcopus, deinde omnes capitulares per ordinem adorant crucifixum, nudatis pedibus,

[1] A könyv későbbi kötés alkalmával körűlvágatott, és ezért a lapok szélein olvashatatlanok egyes szavak és sorok.

tertio in terram submissis capitibus et genibus, prostrati totaliter, in unaquaque genuflexione orationem crucis subscriptam dicentes, voce submissa sed devote. Interim continuatur a pueris: Crux fidelis, vel Mundi fabricator, prout videbitur.»

A misére vonatkozólag pedig: «Accepto sacramento episcopus de manu diaconi et calice in altari collocato inchoat cantando ter communionem: Hoc est corpus, et totiens girando ad populum et vocem levando totiens. Postea descendit ab altari et incipit simpliciter: Confiteor Deo. Confessione cum ministris finita, ascendit rursum ad altare et incipit: In spiritu humilitatis et in animo contrito. Deinde dicit: Suscipe sancta Trinitas. Deinde convertitur ad populum dicendo: Orate fratres. Postea alta voce incipit legendo: Preceptis. Pater noster. Et ne nos. Dicit autem Preceptis sine Oremus. Postea dicit in tono lectionis misse: Libera nos quesumus Domine ab omnibus malis. Sed nunquam dicat Per eundem. Acceptum cum reuerentia sacramentum frangit super calicem more consueto et unam particulam calici immittit nil dicendo. Nec dicet Pax Domini nec Agnus Dei. Sed simpliciter incipit: Domine Iesu Christe fili Dei vivi. Sumpto sacramento et obmissis omnibus, que dici solent ante sumptionem calicis, imittens particulam hostie cum vino et aqua de calice recipit reuerenter . . . et accepto vino et aqua, infudit in calicem, nil dicendo; quo in altari collocato . . . Facta communione, postcommunio non dicitur; sed more solito ablutis manibus revertitur ad medium altaris et coram ipso inclinatus: Quod ore sumpsimus Domine, pretermissis Corpus tuum et Placeat tibi sancta Trinitas. His finitis statim incipitur vespera; ibidem versicula... ad duos choros, videlicet episcopus... chorus tantum. Tunc episcopus dicit orationem: Respice quesumus. Deinde properabitur processio cum feretris . . . ibidem sacramento collocato . . .»

A nagyszombati szertartásokat illetőleg:

«Dum benedicitur, incensum. Acolitus assummit de carbonibus predictis et ponit in turribulum. Finita vero benedictione incensi sacerdos ignem benedictum aspergit aqua benedicta, et posito incenso in turribulo adole... dictum ignem. Interim omnia luminaria ecclesie extinguuntur, ut de igne benedicto posterum accendantur. Deinde diaconus dalmatica indutus, recepta benedictione a sacerdote pontifice, cum subdiacono . . . arundinem vel baculum trium cubitorum et dimidii cum triplici candela desuper affixa et incensa de novo igne

illuminata una cum quinque granis incensis benedicit et vadit ad ornandum pulpitum. Interim incipitur ymnus: Invento rutili. Quo finito diaconus, incensato prius libro, incipit: Exultet iam etc.»

A Krisztus menybemenetele ünnepén a kalocsai egyházmegyében körmenet szokott tartatni. A lap alsó szélére ezen föliratal: «Ad processionem» fel vannak jegyezve az énekelendő versiculusok és imádság.

A misekönyv szövegében több helyen fordulnak elő kiigazítások, valamint toldalékok is.

A legjelentékenyebbek a következő kézirati jegyzetek:

A 136a lapon áll a mise «In concepcione sancte Marie.» A 161a lapon «In festo visitationis Marie.» A 167. lapon «In festo sancte Marie de nive.»

Ezek mellett a következő jegyzetek állanak a lapszélen.

«Missam conceptionis Virginis gloriose require in fine libri totaliter scriptam, ab apostolica sede confirmatam.»

«Missam festi huius visitationis Marie quere in principio libri, carta secunda.»

«Missam huius festi quere in fine libri.»

És csakugyan ezen három mise feltalálható a könyvhöz kötött hártyalevelekre leírva.

A minek értelme az, hogy a kalocsai egyházmegyében a b. Szűz jelesebb ünnepein nem az esztergomi misekönyvben lenyomatott misék mondattak; hanem azok, melyek a szentszék által rendeltettek el.

Az eltérés az esztergomi és római misék között különösen jelentékeny a deczember 8-ki ünnepen: Az esztergomi mise e napon egyszerűen csak a b. Szűz fogantatását ünnepeli; a kalocsai (= római) a b. Szűz *szeplőtelen* (vagyis az eredendő bűntől ment) fogantatását, melynek miséjét és officiumát IV. Sixtus pápa február 27-ki constitutiójában hagyta jóvá.

A könyv elejéhez három, végéhez tiz levél van függesztve. Ezek a három jelzett misén kivül még két más misét tartalmaznak (In conversione sancti Pauli apostoli és egy votivum), valamint a sz. Márk ünnepén tartatni szokott buzaszentelés szertartását; husvét ünnepére szóló imádságot; a szent mise előtt elmélkedést a pap számára; imádságokat, melyeket a főpap a mise előtt mond; végre

a kanonoki beiktatás alkalmával a kanonok esküjét és a beiktatás formuláját. [1]

Mindez különböző időben iratott az üres hártyalevelekre. Legnagyobb része a misekönyv elkészülte után, Váradi Péter érsek rendeletére iratott. Tőle származik a kanonoki beiktatás formulája is, mely igy kezdődik: «Nos Petrus dei et apostolice sedis gratia archiepiscopus Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum.»

Egyes részek a XVI. század második, sőt a XVII. század első felében is irattak.

A nagybecsű misekönyv eredeti kötése, sajnos, nincsen meg. Mostani kötése egészen uj és dísztelen.

Viszontagságairól biztosat nem mondhatunk.

Annyi bizonyos, hogy nem soká volt Váradi Péter tulajdonában. Mert ez három évvel a könyv kinyomatása után (1501 tavaszán) elhalt.

Hagyatékából valószinűleg testvéröcscse, Máté birtokába került s ettől Bakocs Tamás kezeibe, kivel Máté szoros összeköttetésben állott.

Bakocs Tamás, mint győri püspök vihette magával Győrre, hol e század közepéig volt, míg Czech János, a város polgármestere, a M. Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

[1] Ezen formulát, mely Várady Péter kezétől származik, alkalmilag közölni fogjuk. Szerk.

BIBLIOGRAPHIA ORNITHOLOGICA HUNGARICA.[1]

Összeállította: CHERNEL ISTVÁN.[2]

BEVEZETŐ.

Az egyes tudományszakok irodalmát összegező jegyzék, mint a buvárlatot jelentékenyen könnyítő segélyforrás, mind a szakember, mind a kezdő kezében manapság már teljesen nélkülözhetetlen. Miután nálunk a természettudományok általán későn fejlődtek ki, igen természetes, hogy még később juthatott az egyes szakoknak önállóság. Különösen áll ez ornithologiánkra nézve, mely még mai napig is, daczára, hogy a madár magyar ember szemében mindenkor figyelem tárgya volt, a németek, angolok és franczia e szaku irodalmával és fejlettségével alig versenyezhet. De hát az a sok hadjárat, kül- és belviszály, mely a nemzetet mintegy folytonos izgalomban tartá, a nemzeti nyelv és öntudat eltiprása s késő ébredése, nem igen kedveztek az exact tudományok művelésének.

Daczára e kedvezőtlen viszonyoknak, van egy irodalom-történeti adatunk arra,[3] hogy már Nagy Lajos korában volt egy madártani mű, melyben *Ladislaus Ungarus* a vadászat és sólymászat mesterségét irta le. — Meglehet, sőt valószinű, hogy más

[1] A magyar madártani és a magyar madárfaunára vonatkozó honi és külföldi dolgozatok repertoriuma 1655-től 1888-ig.

[2] Feladatunk levén a hazai irodalom egyes tudományszakainak bibliographiáját lehetőleg előmozdítani, készséggel adtunk a «Bibliographia Ornithologica hungarica» czímű monographiának, melyet a fiatal szerző nagy szorgalommal és ügyszeretettel állított össze, tért folyóiratunkban s azt hiszszük, hogy ezzel a szakférfiaknak jó szolgálatot tettünk. Szerk.

[3] Schedius Literarischer Anzeiger. 1799. p. 65.

idevágó munkák is léteztek, de ezek, mint annyi más, a sok hadjárat rombolásának eshettek áldozatul. A fenmaradt nyomtatott művek közül, melyben madártani ismereteket találunk, Apácai Csere János «Encyclopaediája» a legrégibb (1655.) A XVIII. században irodalmunkban a latin nyelv uralkodó s igy az ornithologiánkat érdeklő munkák is latin, néha német és magyar nyelven irattak. Csak Bessenyei reformtörekvései és irodalmunk ujjászületésével hódított magának tért a nemzeti nyelv olyannyira, hogy a jelen század eleje óta a természetrajzi munkák is legtöbbnyire magyar nyelven jelennek meg, de ezek bizony a többi szakok irodalmi termékeihez mérten nem nagy számban s inkább nyelvi és culturtörténeti, mint természettudományi értékkel. Később, midőn az ornithologia saját lábára kezdett állni, az enumeratiós, adatgyüjtő és helyi faunákat ismertető irodalom fejlődött ki s nem lévén műnyelv, összegező munkákra nem igen bukkanhatunk. Petényi volt az egyedüli buvár, ki ily összegező művel megajándékozhatta volna irodalmunkat; de Bugát korában született s bár helyes úton indult, czélhoz nem ért. Kéziratai a legújabb időig lappangtak, s csak most sikerült Herman Ottónak, legalább egy részüket az enyészettől megmenteni. Igy áll ornithologiánk sorsa nemzeti irodalmunkban.

Azonban az ország érdekes madárvilágát a külföldi buvárok is gyakran felkeresték és tanulmányozták úgy, hogy főleg a német nyelven irt, de honi ornisunkra vonatkozó dolgozatok száma elég tekintélyes.

Érezvén azt, hogy a nemzeti közművelődés csak úgy lesz teljes, ha a természettudományok terén is követjük a nyugatot s nemzeti alapon maradva, felveszszük a versenyt a külfölddel; s tudván, hogy a zoologia egyik legérdekesebb ága, a madártan, mily mostohán tengeti nálunk életét: felébredt bennem a vágy e hézag kitöltésére. Midőn azonban reávetettem magamat a madarak tanulmányozására, első dolgom volt az, hogy a madárvilágunkat tárgyazó munkákat ismerjem. Forrástanulmányokat tettem tehát az egyetemi, akadémiai, múzeumi könyvtárakban, a természettud. társulat könyvtárában, felkutattam a tárgyamhoz vágó anyagot, a mihez pedig nem férhettem, azt a meglevő bibliographiai adatok útján ismertem meg.

Ez utóbbi munkánál segítségemre voltak: Petényi Sal. János 1843-ban megjelent értekezése «A madártan születése, serdülése és növekedése felől Magyarországon», Hanák János 1849-ben

kiadott műve: «Az állattan irodalma és története Magyarországban», Szinnyei József és ifj. dr. Szinnyei József 1878-ban megjelent nagy műve: «Magyarország természettudományi és mathematikai könyvészete», Herman Ottónak Dresser «History the Birds of Europe», czimű nagyszabású munkája számára készített dolgozata: «A magyar madártan irodalma», Tschusi Viktor lovagnak a bécsi zool. botanikai társulat folyóiratában kiadott «Bibliographia ornithologica» czimű közleménye, Frivaldszky János a magyar orvosok és természetvizsgálók munkálatai közt napvilágot látott ismertetése az 1869—1880-ig terjedő honi és külföldi állattani szakirodalmunkról, majd dr. Daday Jenő monographikus műve, mely az 1870—1880-ig megjelent állattani irodalmat öleli fel s végre az 1884-től évenként Tschusi összeállításában megjelenő «Die ornith. Literatur Oesterreich-Ungarns» czimű irodalmi jegyzék.

Elkészítettem magamnak egy jegyzéket, mely leltára volt a magyar madarakra vonatkozó honi és külföldi irodalomnak. Ez időben Tschusi azon kérelemmel fordult hozzám, hogy az 1886-ban megjelent magyar madártani dolgozatok jegyzékét állítanám össze, mert ő a forrásoktól távol, külföldi létére, azokhoz nem férhet, egyszersmind buzdított a magyar madártan történetének megirására. Szavait megfogadtam s ornithologiánk históriáját meg is irtam.[1]

E munka azonban hiányos maradna mindaddig, mig a madártan bibliographiai képe azt ki nem egészítené. Tekintve a föntebb elsorolt bibliographiai közlemények roppant szétszórtságát és azon czélzatát, mely Daday ismertetését kivéve, csak a szorosan vett tudományos szakmunkákat veszi lajstromba, de meg azt is, hogy a külföldi irodalom példájára nekünk e szakirodalmat teljesen felölelő irodalmi repertoriumunk nincsen: elővettem magánhasználatra készült jegyzékemet, kipótoltam azt a pótlandókkal, megtoldottam az újabb munkák czímeivel, hogy kényelmesen használható forrásjegyzéket adjak a szakemberek kezébe.

A rendelkezésemre állott idő sokkal rövidebb volt arra, hogy az irott kútforrásokat is átnézhessem, azért egyelőre csak a nyomtatott művekre terjesztém ki figyelmemet. A felsorolt műveket majdnem mind átnéztem; a mihez pedig lehetetlen volt férnem, azt a meglévő irodalmi jegyzékek kritikai összehasonlítása után

[1] Megj. a Természettud. Közlöny XIX. 1887. p. 415—418; p. 456—460. XX. 1888. p. 53—62.

vettem föl. Hogy részletes kutatásaimról is számot adjak, a következő forrásokra hivatkozom :

Természetrajzi füzetek.
Természettudományi Közlöny.
Természet.
Természettudományi füzetek.
Népszerű természettudományi előadások gyüjteménye.
Erdélyi Múzeum.
Az erdélyi múzeumegylet évkönyvei.
Kárpátegylet évkönyvei.
A magyar orv. és természetvizsg. Munkálatai.
A magy. tud. ak. Évkönyvei.
Magy. tud. ak. Értesítő.
Értekezések a természettud. köréből.
A kolozsvári orv. természettud. értesítő.
Természetbarátok és vadászok könyve.
Vadászlap.
Vadász- és Versenylap.
Szemle. (Szerk. gróf Kreith.)
Gazdasági lapok.
A hunyadmegyei tört. és rég. társulat Évkönyvei.
Erdészeti lapok.
Athenaeum.
Képes Családi Lapok.
Vasárnapi Ujság.
Ország-világ.
Magyarország és a Nagyvilág.
Ország tükre.
Magyar Salon.
Zeitschrift für die gesammte Ornithologie.
Journal für Ornithologie.
Naumannia.
The Ibis.
Ornis.
Gefiederte Welt.
Waidmann.
Hugo's Jagdzeitung.
Waidmannsheil.

Wiener Jagdzeitung.
Verhandlungen des Vereines für Naturkunde in Pressburg.
Verh. und Mitth. d. siebenb. Ver. f. Naturwiss. in Hermanstadt.
Verh. d. k. k. zool. bot. Geselsch. in Wien.
Mittheilungen d. ornith. Ver. in Wien.
Mitth. d. naturw. Ver. f. Steiermark.

Ezeken a folyóiratokon, hetilapokon kivül átnéztem az iskolai értesítőket, monographiákat, útleirásokat, általános természetrajzokat, naptárakat. Az elért eredményből kitünik, hogy a tudomány mai állásának megfelelő madártani munkánk önálló használatra nincsen. A munkák és dolgozatok számaránya következő: összesen tartalmazza e jegyzék 184 szerző munkáját és 110 névtelen közleményt. Önálló munka, vagy melyben madártani részek vannak 55 van; ezek közt 31 magyar, 12 német, 11 latin és 1 horvát. Kisebb dolgozat és értekezés van 617, ezek közt 506 a szerző neve alatt, 111 betűjegy alatt vagy névtelenül jelent meg. A névtelenül megjelent dolgozatok mind magyar nyelven irottak, a szerző nevével ellátott közlemények közt pedig van 281 magyar, 208 német, 13 angol, 3 franczia, 2 latin, 1 cseh és 1 lengyel.

Ismerve a nehézségeket, melyek ily czélú jegyzék összeállításával járnak, tudom, hogy daczára minden törekvésemnek, egyes czímek közleményemből bizonyára kimaradtak. Utána leszek magam is és kérem az érdekelteket is, sziveskednének a jegyzék teljessége végett a hiányzókat pótolni.

I. Önálló művek.

Apáczai Csere János. Magyar Encyclopaedia, azaz minden igaz és hasznos bölcsességnek szép rendbe foglalása és magyar nyelven világra bocsájtása. — Ultrajectum 1653 (helyesebben 1655). 12r. 487 számozott, 20 számozatlan lap. Második kiadás Győrött 1803. 8r. 40 l. latin előszó után 520 pp.

Miskolczy Gáspár. Egy jeles vadkert, avagy az oktalan állatoknak öt könyvekbe foglaltatott teljes históriája, mely elsőben a tudós és hires Franzius Farkas wittenbergai szentirás magyarázó doktor által deák nyelven iratott és sok izben kinyomtattatott. Az után M. G. által magyar nyelvre fordíttatott. — Lőcse, 1702. 8r. 713 pp.

Marsigli Alajos gróf. Danubius Pannonico-Mysicus obser-

vationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus. — Hagae Comitum Amstelodami, 1727. ivrét, 5 köt. 786 pp. 282 rézmetszetü táblával (V-ik kötet: «Aves aquaticae Danubium et Tibiscum viventes» 74 tábla). Franczia fordításban: Description du Danube depuis la montagne de Kalenberg en Austriche jusqu' an confluant de la rivière Jantra dans la Bulgarie. Traduit du Latin. — La Hage, 1744. fol.

Chernak László. Dissertatio inaug. medica de respiratione volucrum. — Grönnigae, 1773. 4r. IV. 20 pp.

Schmidthauer András. De institutione ac venatu falconum. Nagyszombat, 1749.

Scopoli János. Historia Naturalis. Annus I. — Lipcse, 1769. 8r. 168 pp.

Benkő József. Transsylvania sive magnus Transsylvaniae principatus, olim Dacia mediterranea dictus, orbi nondum satis cognitus nunc multifariam ac strictam illustratus. — Vindobonae, 1777. 8r. (Gerniczesek I. p. 126—134). Második kiad. Kolozsvár, 1833. 8r.

Klein Mihály. Sammlung merkwürdigster Naturseltenheiten des Königreichs Ungarn. — Pressburg und Leipzig, XIV. 1778. 8r. 135 pp. (A fajdról, tuzokról és hattyuról p. 126.)

Piller Mátyás és Mitterpacher. Iter per Poseganam Slavoniae provinciam mensibus Junio et Julio 1782. cum tabulis aeri incisis. — Budae 1783. 4r. 147 pp. XVI tábla.

Gáthi István. A természet históriája, melyben az ásványoknak, plántáknak és az állatoknak három világa, azoknak megismertető bélyegeivel, természetökkel, hasznokkal, hazájokkal rendbe szedve és gyönge elmékhez alkalmaztatva mind együtt magyar nyelven először adatik. — Pozsony, 1795. 8r. 300 pp.

Schoenbauer József. Conspectus Ornithologiae Hungaricae sive enumeratio avium, quas in regno Hungariae observavit et secundum systema Linnei digessit J. S. — Budae, 1795. 4r. 32 pp.

Grossinger Ker. János. Universa historica physica Regni Hungariae secundum tria regna naturae digesta — Posonium et Comaromium, 1793—1797. 8r. 5 köt. XXIV, 462 pp. (II. köt.: Historia avium Hungariae.)

Hoffmansegg gróf. Reise des Grafen Hoffmansegg in einigen

Gegenden von Ungarn bis an die türkische Grenze. Ein Auszug aus einer Sammlung von Original Briefen. (Közrebocsátja : Jähne Kristóf). — Görlitz, 1800. 8r. 246 pp.

Földi János. Természethistória a Linné systemája szerint. Első csomó : az állatok országa. — Pozsony, 1801. 8r. 428 pp. (Madarak p. 112—213.)

Markovics Nep. János. Hypomnemata de migratione avium. — Pest, 1802. 8r. 33 pp.

Schoenbauer Vincze. Icones et descriptiones partim rariorum partim venustissimarum avium Hungariae. — Pest, 1806. ivrét. Fasciculus primus 12 pp. (Rajzokkal.)

Emődy István. Természethistória. Első rész : az állatok országa. — Sárospatak, 1809. 8r. Második kiadás 1818. 8r. 580 pp. 43 lapnyi latin, magyar és német előszó.

Leonhard József. Systematica mammalium ac avium transsylvanicarum enumeratio. — Cibinii, 1812. 8r. 46 pp.

— Lehrbuch zur Beförderung der Kenntniss von Siebenbürgen. — Hermanstadt, 1818. 8r. XIV, 398 pp.

Mayer Antal. Vollständiger Unterricht wie Nachtigallen, Kanarienvögel, Finken, Lerchen, Gimpel, Zeisige, Stieglitze, Meisen, Rothkelchen und Tauben zu fangen, zu warten, vor Krankheiten zu bewahren und von denselben zu heilen sind, nebst einer kurzen Naturgeschichte dieser Vögel. — Pest, 1816. 8r. 91 pp. (I tábla.)

Tscheiner D. J. Vögelfänger und Vögelwärter oder Naturgeschichte, Fang, Zähmung, Pflege und Wartung unserer beliebtesten Sing- und Zimmervögel nebst einem Kalender für Liebhaber des Vögelfanges und angehende Sammler. — Pest, 1820. 8r. 231 pp. Második kiadás u. o. 1828. (Rajzokkal.)

Pák Dénes. Vadászattudomány, vagyis a vadászat és madarászat egész kiterjedésében, a magyar nemesség és vadászat kedvelők javára és gyönyörködtetésére. — Buda, 1829. 2 köt. 8r. XX. 218 pp.; IV. 224 pp.

Lencsés Antal. A kis selyemdalnok. Utmutatás a kanári veréb tenyésztésére, ápolására és tanítására. — Pest, 1838. 12r. 24 pp.

Vajda Péter. Az állatország fölosztva alkotása szerint Cuvier báró után. — Buda. Első kötet. 1841. 8r. 644 pp.

Zenger Károly. Madarász kézikönyv. Utmutatás a madarászat körébe tartozó madarak megismertetésére. — Pozsony, 1844. 8r. 50 pp. (4 ábra.)

Reisinger János, Állattan a gerinczesekről. — Budán, 1848. 2 köt. I. köt. (Emlősök és madarak.) 412 pp. II. köt. (Hüllők és halak.) 221 pp.

Hanák János. Az állattan története és irodalma Magyarországban. (Kiadta Pólya József.) — Pest, 1849. 8r. XVI. 220 pp. (A szerző arczképével.)

— Az emlősök és madarak képes természetrajza, vagyis azoknak természethű képekkel ellátott rendszeres leirása. Magán és nyilvános oktatásra. Pest, 1853. 8r. 343 pp. (Madarak p. 176—328.) Számos tábla.

Bielz Ede Albert. Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens, eine systematische Aufzählung und Beschreibung der in Siebenbürgen vorkommenden Säugethiere, Vögel, Amphiebien und Fische. (Vögel von Stetter. p. 38—149.) — Hermanstadt, 1856. 8r. 200 pp.

— Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. (Enumeration d. Vögel p. 101—144.) Hermanstadt, 1857.

Ettinger József. Srimsko-Slavonsko-Hrvatske divje životnje, zwieri i ptice. Sadododatkom majlagljek i točnog načina nadjevanje i nagačenja istih. (Szirmiai, tót és horvát vadon élő állatok és madarak. Ezek felkeresésére és szelidítésére vonatkozó útmutatással.) — U Zemunu, Sopprona (Semlin) 1857. 8r. 263 pp.

Nagy József. A madár a teremtés művében. — Komárom, 1861. 8r. XII. 191 pp.

Xántus János. Utasítás a természetrajzi tárgyak gyüjtésére, elkészítésére, megtartására és tovaszállítására. Legújabb általánosan elfogadott elvek alapján. — Pest, 1862. 8r. 50 pp. (Ábrákkal.)

Lázár Kálmán gróf. A lég urai. Képek a madárvilágból. — Pest, 6 füz. 1864—65. XIV. 314 pp. (10 fametszet és számos ábra.)

Munk Manó. A Herkulesfürdő és környéke. Természetrajzi, orvosi, füvészeti és statistikai tekintetben. (Állatok Frivaldsky Jánostól.) — Pest, 1872. 8r. IV. 263 pp.

Lázár Kálmán gróf. A szabad természetből. — Budapest, (Házi könyvtár XII.) 1873. 8r. 254 pp.

— Hasznos és kártékony állatainkról. Kézikönyv mezei gaz-

dák, erdőtulajdonosok és kertészek használatára. — Budapest, 1873. 8r. (I. rész: Emlősök és madarak.) 132 pp. (Fametszetekkel.)

Grubiczy Géza. A tyukászat. — Budapest, 1874. 8r. 125 pp. (42 ábra). Második bővített kiadás. u. o. 1875. 8r. 220 pp. (56 ábra.)

Kárpáti Endre. Utasítás a különféle állatoknak gyüjtemények számára való kitömésére és eltartására, valamint az állatok csontvázainak elkészítésére. — Budapest, 1875. 96 pp. (1 tábla.)

Chernel Kálmán. Kőszeg szab. kir. város jelene és multja. — Szombathely, 1878. 8r. 2 köt. 422 pp. (Madarak I. köt. p. 52—58.)

Szinnyei József és dr. Szinnyei József. Magyarország természettudományi és mathematikai könyvészete 1472—1875-ig. — 1878. n. 8r. 1007 pp.

Margó Tivadar. Budapest és környéke állattani tekintetben. — Budapest, 1879. n. 8r. 140 pp. (Madarak Frivaldszky Jánostól p. 29—37.)

Homeyer E. F. Die Wanderungen der Vögel. — Leipzig, 1881. 8r. 415 pp. (Hazánkra vonatkozó megfigyelések p. 363.)

Madarász Gyula dr. Rendszeres névsora a magyarországi madaraknak és az ezekre vonatkozó irodalom. — Budapest, 1881. 8r. 46 pp.

Marschall Á. gróf és Pelzeln Á. Ornis vindobonensis. Die Vogelwelt Wiens und seiner Umgebung, mit einem Anhang: Die Vögel des Neusiedler-Sees. — Wien, 1882. 8r. 192 pp. (1 térkép.)

Lakatos Károly. Magyarország nappali orvmadarai. Erdészek, vadászok és gyüjtők számára. — Szeged, 1882. 8r. 136 pp. (2 tábla.)

Daday Jenő dr. A magyar állattani irodalom ismertetése 1870-től 1880-ig bezárólag. — Budapest, 1882: 8r. 186 pp.

Tschusi Victor lovag (schmidhoffeni.) I. (1882.) Jahresbericht des Comités für ornithologische Beobachtungs-Stationen in Oesterreich-Ungarn. Herausgegeben vom «Ornith. Verein in Wien.» — Wien, 1883. 8r. 202 pp. (Magyarországi dolgozatok: Csató Jánostól. Czynk Edétől, Hausmann Vilmostól.)

— *és C. Dalla Torre.* II. (1883.) Jahresbericht des Comité's für ornithologische Beobachtungs-Stationen in Oesterreich-Ungarn. — Wien, 1886. 8r. 380 pp.

Rudolf trónörökös ő fensége. Jagden und Beobachtungen. — Wien, 1886. 8r. 688 pp. (1 tábla.)

II. Értekezések és kisebb dolgozatok.

1. A szerző neve alatt megjelent közlemények.

Balogh Pál. A dongó madarakról. (Zelson: «Histoire des Oiseaux monches» nyomán.) — Sas III. 1834.

Barcsay János. Egy szerencsétlen gólyapár története. — Szemle, I. 1884. 25. szám.

Bartsch Samu dr. Korcsesőrü seregély. — Természetr. füz. I. 1877. p. 76—77. (1 ábra.)

Batthyány Zsigmond gróf. Horvátországi szalonkák. — Vadász- és Versenylap III. 1859. p. 200.

Bánffy Ádám báró. Megfigyelések az állatok életmódja körül. Néhány észlelet a vándor- és kóborló madarak életéből. — Kolozsv. orv. term. tud. ért. VIII. 1883. p. 185—191.

Bánhidy Béla báró. Kiszedett sasfiak. — Vadász- és Versenylap VI. 1862. p. 203.

Bedőházy János. A kánya, varju és mezei egér. — Természettud. Közl. IX. 1877. p. 134.

Benkő Gábor és Jahn Károly. A mennyiség-természettud. hazai szakirodalom 1884-ben. — Kolozsvári orv. természettud. ért. X. 1885. p. 43—56.

Bérczy Károly. Saskeselyüvadászat Észak-Amerikában. (Franciából.) — Vadász- és Versenylap. IV. 1860. p. 484—488, 499—501.

— Madárvadászat a sik tengeren. (Henry Gaillard után franciából.) — U. o. V. 1861. p. 557—561, 575—577.

— Vadász- és Versenylap. 1857—1867. I—XI. évfolyam.

Blásy E. A «Tátra-Múzeum» és a királyhegyi sasok. — Vadászlap, VII. 1886. p. 482—483.

Bielz Ede Albert. Beitrag zur Unterscheidung der rabenartigen Vögel. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturwiss. in Hermanstadt. IV. 1853. p. 54—57. (1 ábra.)

— Ueber Charadrius morinellus, L. eine für Siebenbürgen neue Vogelart. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. XV. 1864. p. 56—58.

— A madarak vándorlásának ideje Erdélyben. — Természet. 1872. 5-ik szám.

Brassay Sámuel. Kritikai jegyzetek gróf Lázár Kálmán

«Kétes távoztyu» cz. czikkéhez. — Az erd. múz. egyl. Évk. III. 1864—5. p. 73—76.

Brehm E. Alfréd. A darvak téli tanyája. (Eredeti közlemény). — Vadász és Versenylap. VI. 1862. p. 357—363.

— Ueber einige Vögel des Pester Museums. (Erismatura leucocephala.) — Cab. Journ. f. Ornith. XXVII. p. 334.

Brehm Ker. Lajos. Bemerkungen zu Stetter's Beschreibung der Schneesporner. — Verh. u. Mitth. d. siebenb. Ver. f. Naturw. XII. 1861. p. 166—168.

Bobics Antal. Fehér foglyok. — Vadászlap, III. 1882. p. 407.

Buda Ádám. Hunyadmegye területén előforduló madarak jegyzéke. — A hunyadmegyei tört. és rég. társ. Évk. 1882. p. 105.

Cabanis Jean. Bemerkung über v. Csató's Lanius Homeyeri. — Cab. Journ. f. Orn. XXXIII. 1885. p. 97—98.

Chernel István. Korcs hamvas varju. — Vadászlap, III. 1882. p. 85.

— Hattyuk a Fertő taván. — U. o. IV. 1883. p. 26.

— Difformis csőrképződés egy fogolynál. — U. o. 1883. p. 295; ábrája p. 323.

— Vidékünk hasznos és káros madarai. — Kőszeg és Vidéke. III. 1883. 25. sz.

— Tavaszi szalonka-vonulás. — Vadászlap, 1881—85-ig.

— Őszi szalonka-vonulás. — U. o. 1881—85-ig.

— Párbaj a madárvilágban. — Szemle, II. 1885. 12. szám.

— Kőszeg vidékén előforduló ritkább emlősök és madarak. — Kőszeg és Vidéke, V. 1885. 5. szám.

— Öngyilkosság az állat-, illetőleg a madárvilágban. — U. o. V. 1885. 20 és 21. szám. «Hon», I. 1885. 8. szám.

— Az erdei szalonka költéséhez. — Vadászlap, VI. 1885. p. 236.

— Egy hét a fogolyvadászatok Eldoradójában. — U. o. VI. 1885. p. 319.

— Madaraink vándorlása. — Hasznos Mulattató, XIV. 1886. 8 és 9. füz.

— Szalonkáink tavaszi vonulása. — Vadászlap, VII. 1886. p. 186.

— A bécsi ornithologiai kiállítás. — Kőszeg és Vidéke, VI. 1886. 20. szám.

Chernel István. A madarak életkora. — Pozsonyvidéki Lapok, XIV. 1886. 100. szám. Kőszeg és Vidéke. VI. 1886. 25. és 26. szám.

— Kacsavadászat a szentgyörgyi «Soór-ban». — Vadászlap, VII. 1886. p. 315.

— A fajdok elterjedése Dunántul nyugati hegylánczaiban. — U. o. VII. 1886. p. 355.

— Madártani megfigyelések. Ordo II. Fissirostres. — Kőszeg és Vidéke, VI. 1886. 48. és 49. szám.

— A honi madártan történetéből. — U. o. VII. 1887. 1 és 2. szám.

— Torzcsőrü madarak. — Vadászlap, VIII. 1887. p. 57—59. (1 ábra.)

— Einige Beobachtungen über den Zwergfliegenfänger. (Muscicapa parva, L.) — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, XI. 1887. p. 20—21.

— Örvösludak Érsek-Ujvár vidékén. — Vadászlap, VIII. 1887. p. 126.

— Bernicla torquata, Bechst. bei Neuhäusl in Ungarn erlegt. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, XI. 1887. p. 55.

— Madártani megfigyelések Pozsony vidékén 1885-ben. — (Különleny. a «Verh. d. Ver. f. Naturkunde in Pressburg.» 1887. 25 pp.) A pozsonyi term. tud. és orv. egylet közleményei. 6 füz 1884—1886. p. 41—65.

— Adatok Vas-, Sopron-, Pozsony- és Fehérmegye madárfaunájához (Ordo I. Rapaces.) — Vadászlap, VIII. 1887. p. 175—178.

— Sammlung von Vögeln, Nestern und Eiern, gelegentlich eines mehrwöchentlichen Aufenthaltes behufs ornithologischer Beobachtungen und Forschungen beim Velencze-er-See (Weissenburger Com.) in Ungarn. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, XI. 1887. p. 106—107.

— A honi madártan történetéből. A madártan fejlődése a XVIII. század végéig. — Természettud. Közl., XIX. 1887. p. 415—418.

— A velenczei tóvidék életéből. — Vadászlap, VIII. 1887. p. 374—377. (1 kép.)

— A honi madártan történetéből. (E század elejétől a kir. magy. természettudományi társulat megalapításáig.) — Természettud. Közl., XIX. 1887. p. 456—460.

— Lásd Tschusi Victor lovag.

Chernel Kálmán. Die nützlichen Vögel unserer Gärten. — Frauendorfer Blätter, 1854.

— Nézetek az erdei szalonka vándorlásáról. — Vadász- és Versenylap, II. 1858. p. 113—119.

— A «Rábaköz.» — U. o. IV. 1860. p. 100. Hazai és külföldi vadászrajzok (szerk. Bérczy K.) p. 355—365.

— Az erdei szalonka költözése. — Vadász- és Versenylap, VI. 1862. p. 174.

— Kőszegi szalonkák. — U. o. VII. 1863. p. 156, 544.

— Visszafelé vonul-e a szalonka? — U. o. VIII. 1864. p. 186.

— Die Vögel West-Ungarns. — Isis, 1865.

— Der Farbenwechsel der Vögel. — Gaea, 1866.

— Madaraink vándorlása. — A magy. orv. és természetv. XXI-ik nagygy. vázl. 1879. p. 307.

Csató János. Ein für Siebenbürgen neuer Vogel, Phalaropus cinereus. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. zu Hermanstadt, XII. 1861. p. 1.

— Aulada leucoptera und Sterna leucopareja und deren Vorkommen in Siebenbürgen. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. zu Hermanstadt, XIII. 1862. p. 173—175.

— Beschreibung des Nachtigallen-Rohrsängers, Sylvia luscinioides, Savi. einer neuen siebenbürgischen Vogelart. — U. o. XIV. 1863. p. 145.

— A Retyezát helyviszonyi és természetrajzi tekintetben. — Az erd. múz. egyl. Évk. IV. 1866. p. 72—89. (Madarak. p. 76—78.)

— A Székásvölgy flórája és madárfaunája. — A magy. orv. és természetv. Munk. XIII. 1868. p. 252—280. (Madarak: p. 275—280.)

— A Sztrigy mentének és mellékvölgyeinek természetrajzi leírása. — Az erd. múz. egyl. Évk. VI. 1873. p. 104. (Madarak p. 130—139.)

— Egy pár szó a Plectrophanes nivalisról. — Erd. múz. Évk. IV. 1876. p. 77—78.

— A saskeselyü (Gypaëtus barbatus, Cuv.) Erdélyben. — Természetr. füz. I. 1877. p. 10—12.

— Lanius major, Pall. Erdélyben. — U. o. II. 1878. p. 91—92.

— A Pyrrhula major, Ch. L. Br. előjöveteléről Erdélyben. — U. o. V. 1881. p. 18—21.

Csató János. Torzcsőrü szürke harkály. — U. o. II. 1878. p. 93. (1 ábra.)

— Gypaëtus barbatus. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, IV. 1880. p.

— Beitrag zur Naturgeschichte der Zwerg-Ohreule, Scops Aldrovandi. — U. o. VI. 1882. p. 13—14, 24 - 25.

— Beobachtungen über die Lebensweise des Königs- und Schwarzen Milans (Milvus regalis, Br. et ater, Br.) in Siebenbürgen. — U. o. VI. 1882. p. 104—105.

— Bemerkungen über die Sumpf- und Trauermeise. Parus palustris, L. et lugubris, Natt. — U. o. VII. 1883. p. 50—51.

— Lanius excubitor, L. in Siebenbürgen brütend. — U. o. VII. 1883. p. 202—203.

— A Phalaropus hyperboreus, L. előjöveteléről Erdélyben. — Zeitschr. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 18—21.

— Ueber Lanius Homeyeri, Cab. — U. o. I. 1884. p. 229—234. (1 tábla.)

— Ueber den Zug, das Wandern und die Lebensweise der Vögel in den Comitaten Alsó-Fehér und Hunyad. — U. o. II. 1885. p. 392—522.

— Buváraink. — Vadászlap, VII. 1886. p. 386.

— A bukdárok. — U. o. VIII. 1887. p. 102—103.

— Ueber Locustella luscinioides, Savi. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. XI. 1887. p. 105—106.

— L. Tschusi Victor lovag.

Clarke William E. Field-Notes from Slavonia et Hungary with an annotated List of the Birds observed in Slavonia. — The Ibis, 1884. p. 125—145.

— On the occurence of Oestrelata haesitata in Hungary. — U. o. 1884. p. 202.

Czynk Ede l. Tschusi Victor lovag.

Csukássi József. A tavasz repülő postása. — Magyarország és a Nagyvilág, XIV. 1877. p. 327—328.

Danford Charles J. u. John A. Harrie Brown. The Birds of Transsylvania. — The Ibis, 1875. p. 188—199, 291—312, 412—434.

Dapsy László. A varjak. — Vasárn. Ujs., XV. 1868. p. 535—536.

Dezső Béla. Több állatosztály vándorlási vonalairól és elterjedéséről. — Erd. múz. IV. 1877.

— Az erdélyi múzeum Plectrophanes nivalisáról. — U. o. IV. 1877. p. 51—52.

Dittrich. Jagd in Gödöllő. (Aqu. fulva.) Wien, Jagdzeit. XX 1877. p. 572.

Ebenhöh Ferencz. Die Vögel des Koronczóer Weichbildes. — Correspondenzbl. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg. II. 1863. p. 91.

Entz Géza dr. A salangana. (Hirundo esculenta.) — Természet. 1870. p. 109—113.

Eöri Andor (sárvári). A madár és fészke. — Vasárn. Ujs., X. 1863. p. 263—265, 274—276. (18 ábra.)

Eszterházy Andor gróf. A reznek túzok. — Vadász- és Versenylap, VI. 1862. p. 504.

Ettinger József. Der syrmische Sumpf «Obedska Barra» und seine Vogelwelt. — Abh. d. kk. zool. bot. Ges. in Wien, VII. 1857. p. 71—78. — Wien, Jagdzeit. IV. 1861. p. 343.

Faszl István. Sopron madarai. — A sopr. sz. Benedekr. főgymn. Ért. 1882—83. p. 1—31.

— Zur Kenntniss der Schwirrsänger. I. Locustella luesinioides (der Nachtigallen-Rohrsänger) am Neusiedlersee. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, X. 1886. p. 303—304.

Fekete Izidor dr. Rejtélyek az állatvilágból. (Öngyilkos tengelicz.) — Vadászlap, IV. 1883. p. 170.

Fényes K. dr. Gődények Arad vidékén. — U. o. VII. 1886. p. 314.

Finger Gyula. Vom Neusiedlersee. Ornithologische Notizen. — Mitth. d. Aussch. d. orn. Ver. in Wien, 1876. 5. és 7. szám.

— Zwei neue Vögel Oesterreichs und Ornis Austriaca. — Sitzungsber. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, VII. 1857. p. 157.

Fischer Lajos báró. Beobachtungen am Neusiedlersee. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, VI. 1882. p. 47—48.

— Schussliste vom 6. bis 14. Oktober zu Pomogy. — U. o. VI. 1882. p. 105.

— Im Kapuvárer Erlenwalde. — U. o. VII. 1883. p. 153.

— Ornithologische Beobachtungen vom Neusiedlersee. — U. o. VII. 1883. p. 75, 96, 115, 141.

Fischer Lajos báró. Notiz über zwei überwinterte Staare. — U. o. VIII. 1884. p. 31.

— Herbst- und Winterbeobachtungen am Neusiedlersee und Hanság. — U. o. IX. 1885. p. 32—33.

— Ein interresanter Enten-Bastard (Anas boschas und Anas clypeata). — U. o. IX. 1885. p. 44.

— Ankunft von Motacilla alba im Hanság. (1885.) — U. o. IX. 1885. p. 47.

— A «Hanságból.» — Vadászlap, VIII. 1887. p. 94—96.

Fittler Oktáv. Paradicsom madarak. (Lichterfeld után.) — Természett. Közl. IX. 1877. p. 384—388.

Fourness Hermann. Vom Neusiedlersee. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, X. 1886. p. 157.

— Beiträge zur Kenntniss der Schwirrsänger. — U. o. X. 1886. p. 316—318.

— *Frauenfeld György lovag.* Zoologische Miscellen. — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, XXIII. 1873. p. 1—16.

— Notiz über zwei Vögelvarietäten in Siebenbürgen. (Anas boschas u. Sturnus vulgaris.) — U. o. XXIII. 1873. p. 15—16.

Fritsch Antal dr. Eine Reise nach dem Banat 1852. — Cab. Journ. f. Ornith. II. 1854. Errinnerungsschr. p. 33—38.

— Einige ornithologische Notizen gesammelt auf einer Reise durch Croatien, Dalmatien und Montenegro. — U. o. VI. 1858. p. 411—415. — Cesta do Chrovatska, Dalmacie a na Černu horu. — Ziva, 1864. p. 288.

— Cesta do Banatu (Bánáti utazás.) — Ziva, 1853.

Frivaldszky Imre. Hazánk faunájára vonatkozó adatok és a pusztapeszéri erdő. — A magy. tud. Ak. Évk. IX. 1848—1859-ig. p. 19—28.

— Jellemző adatok Magyarország faunájához. — U. o. IX. 1864—69. p. 1—275. (Madarak: p. 10—12.)

Frivaldszky János. Adatok Máramaros vármegye faunájához. — Math. és természettud. Közl. IX. 1875. p. 201.

— Hazánk faunájának gyarapodása az utóbbi években. (1869—1879. augusztus hóig.). — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. XX. 1879.

— Lásd Margó Tivadar.

Fronius Fr. Beobachtungen während des Jahres 1855 über

periodische Erscheinungen im Thier- und Pflanzenreiche aus der Umgebung von Schässburg. — Verh. u. Mitth. d. siebenb. Ver. f. Naturw. in Hermanntadt. VII. 1856. p. 10—14.

Fuss C. Monströse Bildung der Füsse an einem Haushahn. — Verh. u. Mitth. d. siebenb. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. I. 1850. p. 142. Tab. IV. a. b.

Fuss Mihály l. Hausmann.

Füredi Albin. A tengelicz. — Kép. Családi lapok, II. 1880. p. 505—507.

Gaál G. Ornithologische Unterhaltungen. — Hormayr's Archiv. Wien, 1826 et 1828. 50 pp.

Gajári J. A madarak házas élete. — Vadászlap, IV. 1883. p. 75.

Gerőffy Gy. A fakó keselyü nálunk. — Vadászlap, II. 1881. p. 214.

Geyer G. Gyula. Adalékok Rozsnyó vidékének faunájához s flórájához és lebtani töredékek. (1868. julius végeig Rozsnyón és környékén tett állattani és phaenologiai észleleteim kivonata.) — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. XIII. 1868. p. 239—249.

Greisiger Mih. Die Vögel von Szepes-Béla und Umgebung. — Jahrb. d. ung. Karpathen Ver. XI. 1884. Abh. p. 70—95.

Greisinger József. Adatok ritka vadjainkról. A vadhattyu. — Vadász- és Versenyl. XV. 1871. 5. szám.

— Vándor vizimadaraink az Al-Dunán. — U. o. XV. 1871. 18. és 20. számok.

— Az «albinók» a madarak közt. — U. o. XV. 1871. 28. szám.

Grineus Nep. János és Rokosz István. A Zólyommegyében vizsgált és nagyobbrészt ki is tömött állatok és madarak sorjegyzéke. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. III. 1843. p. 107—108.

Grubiczy Géza. A szelid szárnyas állatok ösztönéről. (Cantelo W.: «A tyukok és egyéb szárnyas állatok mesterséges kiköltéséről» cz. munkájából.) — Természet. VI. 1874. p. 367.

— A tyúkok tartása és hizlalása. — U. o. VI. 1874. p. 131—135.

Guilleaume Domonkos Athanáz dr. Fragmentarische Beschreibung des Grossfürstenthums Siebenbürgen; Tagebuch einer Reise von Szász-Regen nach Kolos im Jahre 1815. — Beilage zum André's Hesperus. Prag. 1817—18.

Guilleaume Domonkos Athanáz dr. Beschreibung eines mir unbekannten Raubvogels. (Néhány Erdélyben 1816-ban nov. 8-án lött sólymot ir le.) — Andre's Hesperus Nr. 10.

Guist M. Zur Naturgeschichte des grauen Geiers. — Verh. u. Mith. d. siebenb. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt, XIII. 1862. p. 49–52.

Hanusz István. Bibicz madarak. — Magy. Salon. I. 1884. p. 77—79.

Harvie Brown J. l. Danford.

Hausman Vilmos. Der Nucifraga carycatactes. Beiträge zu seiner Naturgeschichte. — Verh. u. Mitth. d. siebenb. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt, XII. 1861. p. 24—33.

— Die Sumpfohreule. Strix brachyotus. — U. o. XIII. 1861. p. 103—111.

— Ueber Turdus sáxatilis. — U. o. XVI. 1865. p. 107—110, 118—121.

— Ueber den Mauerläufer. (Tichodroma muraria.) — Ule und Müller. «Die Natur», 1867. Nr. 10.

— Der Oriol. (Oriolus galbula.) — U. o. 1869. 14. szám.

— Der Seidenschwanz. (Bombycilla garrula.) — U. o. 1869. 49. szám.

— Vogel-Varietäten in Siebenbürgen. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. XX. 1869. p. 3—7.

— Der Rothfussfalke. (Falco rufipes.) — «Die Natur», 1869. 17. szám.

— Bubo Maximus. Der Uhu. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. XXX. 1880. p. 49—62.

— és *Fuss Mihály.* Vorkommen der Emberiza hortulana in Siebenbürgen. — U. o. XXX. 1880. p. XX.

— Der Rosenstaar oder rosenfarbige Hirtenvogel. (Sturnus roseus.) Beobachtungen über denselben in Ost-Siebenbürgen. — Gef. Welt. XI. 1882. p. 273–274.

— Der gelbkehlige Bienenfresser. (Merops apiaster.) — U. o. XI. 1882. p. 345—347.

— Ueber das Vorkommen der Gartenammer (Emberiza hortulana) in Siebenbürgen. — U. o. XI. 1882. p. 383.

— Der kleine-, der Halsband-, der Trauer- und graue Fliegenschnäpper. — U. o. XI. 1882. p. 393—395, 403—404, 413–415.

Hansmann Vilmos l. Tschusi Victor lovag.

Havas Sándor. A Sárrét madarai. — Vadász- és Versenylap, II. 1858. p. 284—285.

Haydin Imre. Egy kis ornithologia. — Pozsonyvidéki Lapok, XV. 1887. 80. szám.

Heinrich Károly. Limicola pygmea, Koch. ein für Siebenbürgen neuer Vogel und Phalaropus cinereus, Meyer. eine ornithologische Seltenheit. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. XXVIII. 1878. p. 44—46.

Herman Ottó. Falco subbuteo. — Az erd. múz. egyl. Évk. III. 1864—65. p. 84—86.

— Állattani közlések. — U. o. III. 1864—65. p. 87—91. IV. 1866—67. p. 48—53. V. 1868—70. p. 30—32, 92—96.

— A Mezőség. I. Hódos vagy Szarvastó és környéke. — U. o. V. 1868—70. p. 8—30.

— Erismatura leucocephala, L. a magyar ornisban. — Magy. tud. akad. math. és természettud. közlemények X. 1872. p. 151—161. 2 tábla.

— A Mezőség. II. A mezőzáh-tóháti, továbbá méhesi, báldi és mezősályi tósorozat. — Az erd. múz. egyl. Évk. VI. 1873. p. 42—67. 1 térkép.

— A magyar madárvilág ez idei vendége (Pastor roseus.) — Term. tud. Közl. VII. 1875. p. 263—267.

— A magasból (a daruról). — Vasárnapi Ujs., XXII. 1875. 649—650, 681—682.

— A tó csendéletéből. — U. o. XXII. 1875. p. 406. (1 kép.)

— A méh ellenségei (a fecskék.) — Term. tud. Közl. VIII. 1876. p. 362—363.

— A kánya, varju és mezei egér. — U. o. VIII. 1876. p, 457—461.

— A saskeselyü és keselyü. — U. o. IX. 1877. p. 177—183. (3 ábra.)

— Éles határok a madarak elterjedésében. — Term. rajz. füz. I. 1877. p. 8—10.

— Korcsesőrü madarak. — U. p. I. 1877. p. 74—76.

— A műnyelvről (az «Oriolus» czikkhez). — U. o. II. 1878. p. 88—91.

— A magyar madártan irodalma. — U. o. II. 1878. p. 80—88.

Herman Ottó. A fülemile utazása. — Vasárn. Ujs., XXIV. 1878. p. 119—122.

— Apró madarak hagymával. — Term. tud. Közl., X. 1878. p. 41—46.

— Az állatélet, mint munka, kifejtve főképpen a madárvilág munkás rajaiból. — U. o. X. 1878. p. 1—15, 41—50, 89—104. (Számos ábra.)

— Torzcsőrü varju. — Term. rajz. füz. II. 1878. p. 93. (1 ábra.)

— A nagy út. (A madárvilág tavaszi mozgalma alkalmából.) — Népszerü term. tud. előad. gyüjt. III. 1879. 15 füz. p. 1—43. (Ábrákkal.)

— Xema Sabinii, Leach. a magyar madárvilágban. — Term. rajz. füz. III. 1879. p. 92. (1 tábla.)

— A madártársaságból. — Magyarország és a Nagyvilág XVI. 1879. p. 427.

— Egy kép hazánk madárvilágából. (Kovil vidékéről.) — Term. tud. Közl. XII. 1880. p. 1—9.

— Az öngyilkos stiglincz. (Válasz dr. Fekete Izidor «Rejtélyek az állatvilágban» cz. czikkére.) — Vadászlap, IV. 1883. p. 235.

— Természetrajzi füzetek. I—X. évf. 1877—1887.

— Lásd «Reliquia Petényiana.»

Hertelendy Imre. A fehér mocsár és környéke. — Vadász- és Versenylap, X. 1866. p. 17—20.

Hetényi Mihály. Korai fiók veréb. — Term. tud. Közl., V. 1873. p. 150.

Hodek Ede. Ueber die Pelikane. (Titel vidékéről.) — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien. XXIII. 1873. 1. füz.

— Die Pelicane im europäischen Osten. — Wien. Jagdzeit., XVII. 1874. p. 601—607, 630—637.

— Reisebericht von der unteren Donau. — Mitth. d. Aussch. d. orn. Ver. in Wien a. d. Mitgl. 1876. 4. szám.

— Die «Obedská bara.» Ein ornithologisches Bild. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, I. 1877. p. 13—16, 23—25.

— Ornithologischer Reisebericht von der unteren Donau. — U. o. I. 1877. p. 44—46, 69—71, 73—76, 83—88.

— Meine Frühjahrs Reise 1870. — U. o. II. 1878. 12. szám.

Hodek Ede. Lämmergeier in Oesterreich-Ungarn erlegt. — U. o. III. 1879. 2. szám.

Hohenberg M. Schnepfenstrich und brütende Schnepfe. — Waidm. VII. 1876. p. 149.

Homeyer E. F. Ueber den Jahresbericht (1882.) des Comités für ornithologische Beobachtungs-Stationen in Oesterreich-Ungarn. Zeitschr. f. d. ges. Orn. I. 1884. p. 172—176, 261—267.

— Einige Blicke auf das erste Heft der «Zeitschrift für die gesammte Ornithologie von dr. Jul. Madarász. — Mitth. d. orn Ver. in Wien. VIII. 1884. p. 83.

Horváth Géza. Neue Beiträge zur Kenntniss der Wirbelthiere Oberungarns. — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, XVII. 1867 p. 553—559.

— Van-e a tyúknemüek közt hermaphrodita? — Term. tud. Közl., XVI. 1884. p. 27—29.

— *Huszty Zakariás.* Der Ungarische Trappe. — Ung. Magazin, 1781. p. 466. (1 ábra.)

Illés Nándor. A rovarpusztító madarak szereplése a természet háztartásában. — Erdész. Lapok. 1871. p. 292—301.

Jaksch Chr. Mittheilungen aus der Gaea und Fauna von Iglau. — Sitzungber. d. naturf. Ver. in Brünn, VI. 1867. p. 5.

Jákó János dr. Lehetséges-e, hogy a tyúkfélék közt is van hermaphrodita? — Term. Közl., XV. 1883. p. 501.

Jahn l. Benkő.

Jäger G. dr. Ueber die Lebensweise eines Exemplares Recurvirostra avocetta. (vom Neusiedlersee.) — Sitzungber. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, IX. 1859. p. 98—101.

Jeitteles Lajos. Prodromus faunae vertebra torum Hungariae superioris. — Abh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, XII. 1862. p. 267—278.

— Zoologische Notizen aus Oberungarn. — Verh. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg. V. 1860. p. XLIII, LXXXVI.

— Ueber zwei für die Fauna Ungarns neue Vögel. Falco cenchris und Larus argentatus. — Abh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien. XI. 1861. p. 327—329.

Jickeli C. Phalaropus hyperboreus in Siebenbürgen erlegt. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt, XXIII. 1873. p. 15.

Jukovits Antal. Verzeichniss der am Neusiedlersee häufiger vorkommenden Vogelarten. — Verh. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg, II. 1857. p. 32.

— Ornithologische Notizen. — U. o. II. 1857. Sitzungsber. p. 18, 26. — III. 1858. p. 3, 30, 66.

— Verzeichniss der am Neusiedlersee vorkommenden Vögel. — U. o. VIII. 1864–65. p. 49—54.

Kabina J. A siketfajd-jércze fészkén. — Vadász- és Versenylap. VI. 1862. p. 523.

Kajári. A fürj. — Vadászlap., I. 1880. p. 269.

Kalbermatten Leo báró. Sumpfleben in Ungarn, Bosnien und Slavonien. — Neue Illustr. Zeit. XV. 1887. p. 356—357. (Képekkel.)

Kádár Henrik ifj. A kócsagok tanyája. — Vadászlap, II. 1881. p. 249—250.

Keglevich Béla gróf. A szalonkaidényre vonatkozó jóslat. — Vadász- és Versenylap, VI. 1862. p. 110.

Kemeniczky Kálmán. A lombok szive. — Országvilág, I. 1880. p. 367–370.

Kempelen Radó. Heves- és Külső-Szolnok vármegyék állattani leirása. — 1868.

Koch Antal. A mennyiség- természettudományi hazai szakirodalom 1878-ban. — Kolozsvári orvostermészettud. Ért. IV. Természettud. szak. II. 1. füz. p. 33—43.

— U. a. 1879-ben. — U. o. V. p. 84—95.

— U. a. 1880-ban. — U. o. VI. p. 223–234.

Koch Ferencz és Primics György. A mennyiség-természettudományi hazai szakirodalom 1881-ben. — U. o. VII. p. 164.

— U. a. 1882-ben. — U. o. VIII. p. 169—180.

— U. a. 1883-ban. — U. o. IX. p. 180—204.

Kocyan Antal. Die Vögel der Nord-Tátra. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, VII. 1883. p. 169, 186, 230.

— Die Adler im Tátragebirge. — Zeitschr. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 70—72.

Kornhuber Endre. Notiz über die Erbeutung dreier Seeadler. (Haliaëtus albicilla.) — Sitzungsber. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg. I. 1856. p. 52–53.

— Notiz über den Flussadler. (Paudion haliaëtus.) — U. o. II. 1857. p. 27.

Kornhuber Endre. Die Vögel Ungarns in systematischer Uebersicht, nebst Kurzer Angabe ihrer unterscheidenden Charaktere. — VI-ter Jahresber. der pressburger Ober-Realschule. 1856. p. 37—72. Sep. 1856. 4r. 36. pp.

— Erbeutung von Vultur fulvus. — Sitzungsber. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg, V. 1860. p. XLII.

Kotz A. báró. Ueber Scolopax rusticola. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, IX. 1885. p. 154, 163.

Kovács Géza. Az ornithologiai congressus Bécsben. — Erdész. Lapok, XXIII. 1884. 610—615.

Kovács István. A harkályok érdekében. — U. o. XIX. 1880. p. 672—674.

Kramer János. De Camelo-Struthionibus Viennae ova ponentibus et eadem excludentibus; et de gallinis Dotensibus in Hungaria ova sola membrana pellucida tecta parientibus, et incubitu suo feliciter excludentibus. — In Comm. lit. 1733. p. 306.

Kriesch János. Erdeink lakói. — Erdész. Lapok, XIII. 1874. (Madarak p. 538—543, 613—616.)

Kőrösy. Kurze Beiträge zur Ornithologie Siebenbürgens. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt, X. 1859. p. 244—248.

— Pelikánok a székely havasokon. — Vadászlap, III. 1882. p. 407.

Kuhn Lajos dr. A tojás- és fészekgyüjtés és az azokkal való bánásmód. — Délmagy. term. tud. füz. II. 1878. p. 48.

— A délmagyarországi természetrajzi múzeum Temesvárott. (Az 1877-ben szerzett kitömött madarak jegyzéke.) — U. o. II 1878. p. 152.

— Délmagyarország madárvilága. — U. o. V. 1881. p. 37—42.

— Der Vogelzug in der Umgebung von Nagy-Szent-Miklós (Torontáler Com.) im Jahre 1881. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, II. 1882. p. 86, 96.

— A madárvonulás Nagy-Szent-Miklós és Nagyfalu környékén az 1881 és 1882-ik években. — Délmagy. term. tud. füz. VII. 1883. p. 49—61.

— A madarak költéséről Nagy-Szent-Miklós és Nagyfalu környékén az 1880—1886-ig terjedő években. — A magy. orv. és term. vizsg. XXIII. nagygyül. Évkönyve. 1886. p. 130—134.

Kvassay Jenő. A gólya és diófa. (Adatok a gólya életéhez.) — Vasárn. Ujs. XIX. 1872. p. 147.

Lakatos Károly. A magyarországi örves ölyvekről. — Term. tud. Közl. X. 1878. 104. füz.

— A réti sasról (Haliaëtus albicilla.) — U. o. XI. 1879. 116. füz.

— A magyarországi kányákról. — U. o. XI. 1879. 121. füz.

— Vadász élmények: Saslövés. Kacsa lesen. — Szemle, I. 1883. 2. szám.

— Kócsagfajaink. — U. o. I. 1884. 5. szám.

— A szélkiáltó. — U. o. I. 1884. 9. szám.

— A madarak vándorlása. — U. o. I. 1884. 10., 11., 12., 13. számok.

— A verebek játéka. — U. o. 1884. 14. szám.

— A madarak szerelme, házasélete és fészkelése. — U. o. I. 1884. 26., 27., 28., 29., 30., 31., 32. számok.

— A császármadár. — U. o. I. 1884. 36., 37., 38. számok.

— A kiválóbb énekes madarak daláról. — U. o. II. 1885. 10. szám.

— Apróbb madaraink réme. (Astur nisus.) — U. o. II. 1885. 13. szám.

— Az ölyv. — U. o. II. 1885. 16. szám.

— Küzdelem varjak és uhu közt. — U. o. II. 1885. 18. szám.

— A túzok. — Vadászlap, IV. 1883. p. 255.

— Mocsári zsiványok. — U. o. IV. 1883. p. 105., 118.

— A szélkiáltó csőréről. — U. o. IV. 1883. p. 381., 392.

— A Csongrádmegyében előforduló orvmadarak. — U. o. IV. 1883. p. 217—220, 229—232.

— A sárszalonkák. — U. o. IV. 1883. p. 305—309.

— A méhész ölyvről. — Term. tud. Közl. XIV. 1882. p. 24—26.

— Nemes gémfajaink. — Vadászlap, V. 1884. p. 158., 173., 201.

— A lotyósnepf. — U. o. V. 1884. p. 368., 383.

— A vadlúd. — U. o. V. 1884. p. 406., 422.

— Nappali orvmadaraink zsákmányolási módjairól. — U. o. VI. 1885. p. 181., 221., 264., 302., 345.

— Egy ritka vendég Szegeden. (Motacilla sulphurea. — U. o. VI. 1885. p. 8.)

Lakatos Károly. A horgosi vizek. — U. o. VII. 1886. p. 213., 226., 258., 265.

— Az erdei szalonka életéből. — U. o. III. 1886. p. 214., 226.

— Az erdei szalonka húzása és költéséről. — U. o. VII. 1886. p. 318., 339.

— Az erdei szalonka természetrajzi leirása. — U. o. VII. 1886. p. 438., 483. — VIII. 1887. p. 7., 44.

— Az erdei szalonkák párosodása. — U. o. VIII. 1887. p. 149—150., 162—163., 232—233.

— Hány válfaja van az erdei szalonkának s mi által különbözik külsőleg a him a tojótól? — U. o. VIII. 1887. p. 241—242.

— Difformis csőrü madarak. — U. o. VIII. 1887. p. 140—141.

— Ragadozó madaraink magyar elnevezéseinek kérdéséhez. — U. o. VIII. 1887. p. 346—348., 362—363., 390—391., 401—402., 478—479.

— A kardcsőrü gulipán-snepf. (Recurvirostra avocetta.) — U. o. VIII. 1887. p. 416—417.

Landbeck Lajos. Die Reiher-Insel bei Adony in Ungarn. — Isis, 1842. p. 267—283.

— Der Pöszérer Wald und seine Bewohner. — Buch der Welt, 1843. 6 pp.

— Säugethiere und Vögel Siebenbürgens. Beiträge zur zoologischen Geographie. - Isis, 1842. p. 181—203.

— Die Vögel Sirmiens. Ein Beitrag zur Ornithologie und zoologischen Geographie. — U. o. 1843. p. 2—41., 83—113.

— Vögel-Colonien im nördlichen und südlichen Europa. — Buch der Welt, 1843.

— *László Béla.* A mexiói dögkeselyü. — Vadász- és Versenylap, XII. 1868. p. 372—373.

Lázár Kálmán gróf. Kurze Beiträge zur Ornithologie Siebenbürgens. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. X. 1859. p. 244—248. — XIII. 1862. p. 59—61.

— A madarakról különös tekintettel az Erdélyben honos fajokra. — Az Erd. múz. egyl. Évk. I. 1859—61. p. 69—74.

— Aquila pennata és Aquila minuta. — U. o. I. 1859—61. p. 153—155.

— Erdély madarainak jegyzéke. (Enumeratio avium Transsylvanicarum.) — U. o. II. 1862. p. 50—53.

Lázár Kálmán gr. Madarainkról. — Vadász- és Versenylap, VI. 1862. p. 155., 203., 223.

— A keselyűk. — U. o. VII. 1863. p. 525.

— Az európai törpe sasokról. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. IX. 1864. p. 303.

— A kénes billegény. — Az ország tükre, III. 1864. p. 222—223.

— A fekete rigó. — U. o. III. 1864. p. 233—234.

— Brehm Lajos emlékezete. — Term. tud. társ. Közl., V. 1865. p. 170.

— Madárvilág: a jegér. — Kertészgazda, 1865. 11. szám.

— Kalandócz és túzok. — Vadász- és Versenylap, X. 1866. p. 7.

— Képek az állatvilágból. I. A sólyom. — Vasárn. Ujs., XIII. 1866. p. 32. (1 ábra.)

— III. A kánya. — U. o. XIII. 1866. p. 297. (1 ábra.)

— A madarak vándorlásának okairól. — Term. tud. társ. Közl. VI. 1866. p. 58.

— Syrrhaptes paradoxus, Illig. — Az erd. múz. egyl. Évk. III. 1864—65. p. 68—72. (1 tábla.)

— Szárnyas útonállók: a kányák. — Természet, III. 1871. p. 263—268.

— A pompázók. (Rózsaszinű csacskár, korács, gyurgyalag, selyemfark, jegér.) — U. o. IV. 1872. p. 226—231.

— A lég daliája. (Falco Islandicus.) — U. o. IV. 1872. p. 153—162.

— Az orvmadarak a légben. — Vadász- és Versenylap, XVI. 1872. 25. szám.

— Das Wandern der Vögel. — Waidmann, III. 1873. 1 és 2. számok.

— A bécsi nemzetközi gazdasági congressus határozatai a mezőgazdaságra nézve hasznos madarak védelmét illetőleg. — Gazdasági Lapok, 1874. 12., 13., 15., 16. számok.

— Egy boldog király. (Troglodytes parvulus.) — Term. tud Közl. IX. 1877. p. 345—349.

Leitinger K. Béla. A kerti poszáta (Sylvia hortensis) lakás választásáról. — Term. tud. Közl. XIII. 1881. p. 357.

Lévárdi István. A ragadozó és kártékony madaraink lőjegyzékeinkben. — Vadászlap, VII. 1886. p. 111.

— A lődíjakról, különös tekintettel szárnyas ragadozóinkra és kártékony madarainkra. — U. o. VII. 1886. p. 480—482.

— A szakállas keselyű. (Gypaëtus barbatus.) — U. o. VII. 1886. p. 2.

Lovassy Sándor dr. Még néhány szó a hasznos madarakról. — Falusi gazda, 1874. 7. szám.

— Még valami varjainkról. — Gyakorl. mezőgazda, 1875. 3. szám.

— A kánya és ölyv költési viszonyai. — Term. tud. Közl. VII. 1875. p. 111.

— A kánya és ölyv tojásairól. — Természet, VII. 1875 p. 29—34.

— A magyarországi sólyomfélék fészkelési módjáról. — Term. tud. Közl. VIII. 1876. 79. füz.

— A magyarországi keselyűk fészkeléséről. — U. o. VIII. 1876. p. 437—439.

— Apró madaraink érdekében. — U. o. XI. 1879. p. 384—388.

— Adatok Gömörmegye madárfaunájához. — A tud. akad. math. és term. tud. Közl. XVIII. 1884. p. 299—328.

— A Milvus regalis tojásairól. — Zeitschr. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 53—61. (1 tábla.)

— Ragadozó madaraink magyar elnevezései. — Term. tud. Közl. 1887. XIX. p. 283—290., 327—335. Sep. 16 pp.

— Adalékok Magyarország ornithologiájához. — Math. és természettud. Közlem. (Kiad.: A magy. tud. Akad.) XXII. 5. szám 1887. p. 213—240.

— Adalékok Gömörmegye madárfaunájának ismeretéhez. — U. o. XXII. 6. sz. p. 243—268.

Löbenstein báró. Ornithologische Notizen, gesammelt auf einer Reise nach Ungarn im Jahre 1840. — Naumannia, I. 1850. p. 12—22.

Lucz István dr. A fecskék életéből. — Term. tud. Közl. X. 1878. p. 233—234.

Madarász Gyula dr. Ueber einen neuen Laubsänger. (Phyllopneuste curvirostra, Mad.) — Journ. f. Ornith. XXVIII. 1880. p. 326—328.

Madarász Gyula. Ueber einige bemerkenswerthe ornithologische Erscheinungen aus der Umgebung von Budapest. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, V. 1881. p. 28—29.

— A fehértorku tengeliczékről. — Term. rajz. füz. V. 1881. p. 21—22.

— Az egyptomi élősködő kánya a magyar madárfaunában. — U. o. VII. 1803. p. 1—7. (1 tábla.)

— A közönséges füstös fecskék varietásairól. — Term. tud. Közl. XIV. 1882. p. 162—164.

— Ornis Vindobonensis (Ismertetés.) — U. o. XIV. 1882. p. 164.

— Ueber Carduelis elegans albigularis. — Journ. f. Ornith. XXX. 1882. p. 13—15.

— A Magyarországban előforduló czinkefélék kóborlásáról, különös tekintettel a Budapest környékén észlelt fajok megjelenési módjára. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. XXI. 1882. p. 299—304. (2 tábla.)

— A szineltérésről. — Vadászlap, III. 1882. p. 111.

— Lestris pomarina Budán lövetett. — U. o. III. 1882. p. 84.

— Két uj jelenség a magyar ornisban. (Milvus Aegyptius, Gm. et Cyanistes cyaneus, Pall.) — Term. tud. Közl. XV. 1883. p. 283.

— A szélkiáltó csőrének ismertetéséhez. — Vadászlap, IV. 1883. p. 392. (1 ábra.)

— Rendellenes szinezésü madarak a m. n. múzeum gyüjteményében. — Term. rajz. füz. VIII. 1884. p. 187—198.

— Einige Bemerkungen über Poecile palustris, L. fruticeti, Wall. und Kamtschatkensis, Bp. — Zeitsch. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 75—79. (1 tábla.)

— Zur Fauna Cachars. — U. o. I. 1884. p. 50—53. (1 tábla.)

— Die Raubvögel Ungarns. — U. o. I. 1884. p. 112—156.

— Die Singvögel Ungarns. — U. o. I. 1884. p. 112—156.

— Literatur. Verzeichniss der auf Ungarn bezüglichen neueren ornithologischen Werke, Abhandlungen etc. — U. o. I. 1884. p. 72—74.

— Beschreibung eines neuen Tetraophasis aus Ost-Tibet. — U. o. 1885. p. 50—52. (1 tábla.)

Madarász Gyula. Ueber Varietäten von Muscicapa grisola et Parus cristatus. — Cab. Journ. f. Ornith. XXXII. 1884. p. 196—197.

— Lásd Petényi.

— Zeitschrift für die gesammte Ornithologie. — Budapest, I. 1884. 8r. 4. füz. 410 pp. (20 tábla). II. 1885. 4. füz. 540 pp. (22 tábla). III. 1886. 4. füz. 287. pp. (9 tábla).

Marschall Fr. Aug. gróf. Vorkommen von Arten der Ornis Austriaco-Hungarica ausser Europa. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. IV. 1880. p. 76.

— Arten der Ornis Austriaco-Hungarica in Nord-Amerika. — U. o. IV. 1880. p. 6.

— Arten d. Orn. Aust. Hung., welche in West-Sibirien vorkommen. — U. o. IV. 1880. p. 18., 27.. 37.

— Arten d. Orn. Aust. Hung. in Südost-Asien. — U. o. VI. 1882. p. 44.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Südost-Afrika (nach dr. E. Holub und A. Pelzeln.) — U. o. VI. 1882. p. 46.

— Arten d. Orn. Austr. Hung., welche in Italien vorkommen, nach Pf. H. Killier Gioglio. — U. o. VI. 1882. p. 64., 73.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. im Gebiet von Astrachan (nach K. Seebohm und K. G. Henke.) — U. o. VI. 1882. p. 85., 95,, 106., 117.

— Arten d. Orn. Austr. Hung., welche in Central-Afrika vorkommen. — U. o. VII. 1883. p. 29.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. um Archangel. — U. o. VII. 1883. p. 52.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. im Gebiet von Constantine. — U. o. VII. 1883. p. 125.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. um Santander. — U. o. VII. 1883. p. 149.

— Notizen über das aussereuropäische Vorkommen von Arten d. Orn. Austr. Hung. — U. o. VII. 1883. p. 238.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Japan. — U. o. VIII. 1884. p. 77.

— Aussereuropäische Vorkommen von Arten d. Orn. Austr. Hung. in : I. Transvaal. II. Central-China. — U. o. VIII. 1884. p. 185.

— Arten d. Orn. Austr. Hung., welche in den Pyrenäen vorkommen. — U. o. IX. 1885. p. 239., 251., 265.

Marschall Fr. Aug. gr. Arten d. Orn. Austr. Hung. in Corsica. — U. o. IX. 1885. p. 275., 288., 300., 311.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. auf der Insel Sanct-Kilda. — U. o. IX. 1885. p. 322.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Transvaal am Potchefstrom, Gebiet des oberen Tarim, Kaschgar, St. Kilda, Japan und Somali Land. — U. o. X. 1886. p. 53.

— Art. d. Orn. Austr. Hung. in Central-Ostindien. — U. o. X. 1886. p. 19.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. im Gebiet von Chamba, Nordwest-Himalaya. — U. o. X. 1886. p. 30.

— Arten der oest.-ung. Orn. im Thal des Tana-Flusses, Ost-Finnmaken. — U. o. X. 1886. p. 7.

— Arten d. Orn. Austr. Hungr. um Lenkoran. — U. o. X. 1886. p. 43.

— Arten d. Orn. Austr. Hungr. in Maskat und British-Guiana. — U. o. X. 1886. p. 186.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Aden. — U. o. X. 1886. p. 119.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Island und Ceylon. — U. o. X. 1886. p. 130.

— Arten d. Orn. Austr, Hungr. im Persischen Golf. — U. o. X. 1886. p. 304.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. ausserhalb Oesterreich-Ungarn. I. Ost-Pyrenaeen — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. XI. 1887. p. 48.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Portugal. — U. o. 1887. p. 63., 79.

— Arten d. Orn. Austr. Hungr. auf den Lut-Schn-Inseln. — U. o. XI. 1887. p. 96.

Mártonffi Lajos dr. Sirályok és hattyúk az erdélyi részben. — Kolozsv. orvos-term. tud. Ért. VII. 1882. p. 159—160.

Mihálkovics Géza dr. Adatok a madárszem fésüjének szerkezetéhez és fejlődéséhez. — Ért. a term. tud. köréből. III. 1872.

Mihálovits Sándor dr. Parus cyaneus, Pall. in Ungarn. — Zeitsch. f. d ges. Ornith. I. 1884. p. 234—236.

Mojsisovics Ágost dr. (mojsvári). Streiftouren im Riedterrain von Béllye und in der Umgebung von Villány. — Mitth. d. naturw. Ver. f. Steiermark. 1881. p. 126—162. (1 térkép.)

Mojsisovies Ágost dr. Zur Fauna von Béllye und Dárda. — U. o. 1882. p. 103.(1 tábla és 1 térkép.)

— Excursionen im Bácsbodroger und Baranyaer Comitate im Jänner 1883. — U. o. 1883. p. 95.

— Erster Nachtrag zur Ornis von Béllye und Dárda. — U. o. 1883. p. 113.

— Bericht über eine Reise nach Süd-Ungarn und Slavonien im Frühjahre 1884. — U. o. 1884. p. 192—208.; 1885. p. 57.

— Biologische und faunistische Beobachtungen über Vögel und Säugethiere Süd-Ungarns und Slavoniens in den Jahren 1884—85. — U. o. 1885. p. 109.

— Zur Fauna von Béllye und Dárda. — Hugo's Jagdzeitung XXVI. 1883. p. 559., 626.

— Ueber das Vorkommen des Archibutes lagopus, Brünn, als Brutvogel in Oesterreich-Ungarn überhaupt und speciell in Süd-Ungarn (Baranyaer Com.). — Zeitsch. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 237—242.

— Az osztrák-magyar monarchia állatvilága. (Németből Paszlavszky József.) — Az osztrák-magyar monarchia irásban és képben. Bevezető kötet 11. füz. 1887.

— Ueber einige seltene Erscheinungen in der Vogelfauna Oesterreich-Ungarns. — Sep. (aus den Mitth. d. naturw. Ver. f. Steiermark, 1886.) 1887. 8. pp.

Nagy József. Die Vögel der Unter-Neutraer Gespanschaft — Verh. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg, IV. 1859. p. 45—66., 84. Sitzungsber. p. 30.

— Gyomoralkati különbségekről a madaraknál. — Akad. Ért. 1860—61.

Naumann János. Ornithologische Reise in Ungarn im Jahre 1835. — Wiegmann's Archiv f. Naturgesch. III. 1837. p. 69—110.

Nyáry Gyula báró. A kiméletre méltó hasznos madarak névjegyzéke. — Gazd. Lap. 1880. p. 377—378., 391—392.

Orczy Béla báró. A barna keselyű. — Vadász- és Versenylap, VI. 1862. p. 229.

Ormándy Miktós. Értekezés a madarakról — Veszprémi főgymn. Ért. 1874.—75. p. 3—12.

Pap János. A madarak szaporodása. — Természet, III. 1871. p. 449—453.

Pap János. A tenger szárnyasai. — U. o. IV. 1872. p. 57—60.

— A nádasok lakói. — U. o. VI. 1874. p. 150—153.

— Sarkvidéki szárnyasok — U. o. VI. 1874. p. 47—50.

Paszlavszky József. Az Archeopteryx macroura, mint igazi átmeneti alak. — Term. tud. Közl. XII. 1880. p. 260—268. (5 ábra.)

— A fecske lakásváltozásáról és áthurczolkodásáról. — U. o. XIII. 1881. p. 358., 395.

— Lásd Mojsisovics.

Pausinger József. A keselyű-sas. — Erdész. Lap. XIII. 1874. p. 379—382.

Pelech János dr. Vándormadár-e a fogoly? — Vadászlap, III. 1881. p. 26., 38.

Pelzeln Ágost. Ein Beitrag zur ornithologischen Fauna der oesterreich-ungarischen Monarchie. — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, XXI. 1871. p. 689—730.

— Zweiter Beitrag. — U. o. XXIV. 1874. p. 559—568.

— Dritter Beitrag. — U. o. XXVI. 1876. p. 153—162.

— Vierter Beitrag zur ornithologischen Fauna des oesterreich-ungarischer Monarchie. — U. o. XXVII. 1877. p. 163—166.

— Ueber die ornithologische Ausbeute von Zelebor's Reisen in das Banat, die Militärgrenze und die Dobrudscha. — Cab. Journ. f. Ornith. XII. 1864. p. 69—74.

— lásd Marschall A. gróf.

Petényi Sal. János. Kurze Bekanntmachungen über Falco rufipes, Glareola torquata etc. — Oken's Isis 1830, p. 796—798.

— Zur Ornithologie. — Gemeinnützige Blätter, 1833. 19., 20., 22. számok.

— Értekezés a madártan születése, serdülése és növekedése felől Magyarországon. Beszterczebánya a magyarhoni madártan bölcsője. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. III. 1843. p. 52—68.

— A honi madártan uj gyarapodásáról és annak némely sikeres eszközeiről. — A kir. magy. term. társ. Évk. I. 1841—45. p. 188—201.

— Erdély állattani tekintetben. — U. o. VI. 1846 p. 372—386.

Petényi Sal. János. Az apró legyészről. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. VIII. 1846. p. 51—56.

— A sólyomról és sólymászatról. — Székfoglaló akad. értekezés, 1848.

— A kakukról, mint a természetnek csodálatos különczéről. — Magy. tud. akad. Ért. X. 1850. p. 173—188.

— A pirókokról általán és a budai Istenhegyen fogott rózsás pirókról különösen. — U. o. X. 1850. p. 399—413. (1 tábla.)

— A kakukról. — Uj magyar múzeum, II. 1850—51. p. 181.

— Reliquia Petényiana. Oriolus galbula. Hátrahagyott kéziratai közül sajtó alá rendezte Herman Ottó és Petheő Gyula. — Term. rajz. füz. I. 1887. p. 217—223.

— Ueber die Entenarten Ungarns. Nach den hinterlassenen Notizen des Custos am National-Museum Salamon Petényi. Bearbeitet von dr. Jul. von Madarász. — Zeitsch. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 26—46.

Petheő Gyula lásd «Reliquia Petényiana.»

Pethő Dénes. Solymászat Perzsiában. — Vadász- és Versenylap, V. 1861. p. 38.

Petráss. A szülőktől elütő szinü madárfiakról. — Természet, III. 1871. p. 54.

Piso Kornél. A harkályok érdekében. — Erdész. Lap. XVIII. 1879. p. 719—720.

Podhraszky András. A királyhegy. (Kralova-Hola.) — A magy. orsz. Kárp. egyl. Évk. VIII. 1881. p. 332—347.

Primics György lásd Koch Antal.

Reichenbach. Ein neuer Caprimulgus in Ungarn. — Dresden, Naturhistorische Zeitung, 1846. p. 269—274.

Reman József. Káros-e a fekete rigó az apró madarakra? — Vadászlap, II. 1881. p. 213.

— A tőke-kacsa. — U. o. II. 1881. p. 363., 372.

— Korcs fáczány. — U. o. III. 1882. p. 47.

— A siketfajd. — U. o. III. 1882. p. 108.

Riess L. És mégis pusztítsuk a varjut. — Természet, VII. 1875. p. 54—56.

Rokosz István lásd Grineus.

Rómer Flóris dr. Zur Naturgeschichte des Kukuks. — Verh. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg, I. 1856. p. 95.

Römer Flóris dr. Paleontologische und zoologische Notizen (Otis tetrax). — U. o. III. 1858. Sitzungsber. p. 16.

Rowland William. Aus der Árva. (Verz. d. im herrschaftl. Museum am Schlosse Árva sich befindlichen ausgestopften Thiere. — A magy. orsz. Kárpát egyl. Évk. I. 1874. p. 104—117.

— Beitrag zur Kenntniss der Ornis des Árvaer-Comitates und des anstossenden Theiles der hohen Tátra. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. II. 1878. 8. és 9. számok.

— Beobachtungen über Ankunft und Abzug einiger Vogelarten. — U. o. VIII. 1884. p. 239.

Roth József (pongyelóki.) A szalonkaidény jóslatairól. — Vadász- és Versenylap, VI. 1862. p. 127.

— Az erdei szalonkák természetéről. — U. o. VI. 1862. p. 519.

— Egy ornithologiai kérdés. — U. o. VIII. 1864. p. 183.

— A fekete gólya. — U. o. VIII. 1864. p. 350.

Rózsay Emil. Némely félreismert emlősök és madarak. — A pozsonyi kir. kath. főgymn. értesítője 1871—72.

Rózsay Rezső. A rigók birói elitélésének kérdése. — Erdész. Lap. XIX. 1880. p. 378—381.

Römer Gyula. Beobachtungen an einer Wasserralle. — Verh. und Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. XXXIV. 1884. p. 137—140.

Ruman József. Egy fiatal kakuk sorsa. — Erdész. Lap. XXI. 1882. p. 244—245.

Salamon Zsigmond (alapi). Túzokveszedelem. — Vadász- és Versenylap, IV. 1860. p. 5.

Sámi Lajos. Madárpusztítás Olaszországban. — Vas. Ujs., XVII. 1870. p. 531—532.

Sárkány Ján. Ferencz. Egy karakatona gyarmat. (Sporn után). — Vadász- és Versenylap, XII. 1868. p. 317—320.

— A héjja betanítása. — U. o. XII. 1868. p. 405—407.

— A siketfajd. — Ország-világ, III. 1882. p. 403. (1 kép.)

— és *Egerváry Gyula.* Vadászlap, I—VIII. 1880—1887.

Schauer E. Tagebuchnotizen während eines ornithologischen Ausfluges auf der hohen Tátra. — Cab. Journ. f. Orn. X. 1862. p. 224—240., 392—399., 463—473. — Krakkó, 1865. 8r. 32 pp.

Schmoer Gy. A császárfajd. — Vadászlap, II. 1881. p. 437.

Scholtz M. A császármadár. — Vadászlap, III. 1882. p. 234.

Schubert Lajos. Physiographia avium. — Buda, 1841. 8r. 18 pp.

Seide Gyula. Az erdei szalonka életéből. — Erdész. lap. XVII. 1878. p. 621—623.

Seidensacher E. Einige ornithologische Beobachtungen in Croatien. — Abh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, XIII. 1863. p. 1137—1148.

Sharpe R. B. Exhibition of, and remark upon a specimen of a Goldfinsh from Hungary. — Proc. Zool. Soc. 1882. p. 312.

Simonyi Jenő dr. Pusztuló állatfajok. — Magy. Sal. II. 1885. p. 465—482.

Szalkay Gyula dr. Adatok Délmagyarország állatvilágához. — Délmagy. term. tud. füz. VI. 1882. p. 113—117.

Szente József. A madarak költözése. — Nemz. nőnevelés, V. füz. 1880. p. 454—457. VI. füz. p. 523—527.

Szikla Gábor. Notiz über die Nachahmungslust bei den Vögel. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. X. 1886. p. 310.

— Zum Zuge des Tannenhehers im Herbste, 1885. — U. o IX. 1885. p. 309—310.

— Ueber das Forttragen junger Stockenten durch das Weibchen. — U. o. XI. 1887. p. 115—116.

— *Stetter Fr. Vilmos.* Adatok Erdély ornithologiájához. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. V. 1845. p. 139—161.

— Notizen aus der Thierwelt. 1. Plectrophanes nivalis. 2. Vergleich zwischen Aquila naevia, L. clanga, Pall. und Bonellii, Temmu. 3. Ueber den Tanz der Vögel. — Verh. und Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. XII. 1861. p. 39., 55., 57.

— Erinnerungen, Beobachtungen über das Leben, den Zug und das Streichen der Vögel mit einigen Nebenumständen. — U. o. XV. 1864. p. 213—222., 235—243.

— Ueber unsere Pelikane. — U. o. XVI. 1865. p. 3—10.

— lásd Bielz.

Tobias Robert. Der Sumpf «Obeda» bei Kubinova im syrmischen Militär-Grenzlande. — Abh. d. naturf. Ges. zu Görlitz. II. 1846. p. 1.

— Ornithologische Ausflüge im Banater Grenzlande. — U. o. III 1847. p. 32—41.

Tschusi Victor lovag (schmidhoffeni). Der Bartgeier. (Gypaë-

tus barbatus.) Sein Vorkommen in Oesterreich einst und jetzt. — Nitzsche's illustr. Jagdzeit. I. 1874. p. 111—112.

Tschusi Victor lovag. Der Zug des Rosenstaares (Pastor roseus, Temm.) durch Oesterreich und Ungarn und die angrenzenden Länder im Jahre 1875. — Verh. d. k. k. zool. bot Ges. in Wien. XXVIII. 1877. p. 195—204.

— Bibliographia ornithologica. Verzeichniss der gesammten ornithologischen Literatur der oesterreich-ungarischen Monarchie. — U. o. XXVII. p. 491—544.

— Zum Vorkommen der Silbermöve (Larus argentatus) in Ungarn. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, II. 1878. p 67.

— Ueber einige Arten, deren Vorkommen in den Karpathen ungewiss oder ungenügend gekannt ist. — U. o. III. 1879. p. 73—75.

— és *E. F. Homeyer.* Verzeichniss der bisher in Oesterreich-Ungarn beobachteten Vögel. — U. o. VII. 1883. p. 30. — «Ornis» II. 1886. p. 149.

— Beiträge zur Ornis des Gömörer Comitates. — Zeitsch. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 156—167.

— Die ornithologische Literatur Oesterreich-Ungarns 1884. — U. o. II. 1885. p. 525—530.

— Die ornithologische Literatur Oesterreich-Ungarns 1885. — U. o. III. 1886. p. 184—192.

— és *Stephan Chernel von Chernelháza.* Die ornithologische Literatur Oesterreich-Ungarns 1886. — U. o. III. 1886. p. 271—282.

— Ornithologische Mittheilungen aus Oesterreich. 1870., 1871., 1872., 1873., 1874., 1875., 1876., 1877., 1878. — Cab. Journ. f. Ornith. XIX. 1871. p. 116—119. XX. 1872. p. 131—137. XXI. 1873. p. 148—150. XXII. 1874. p. 340—343. XXIII. 1875. p. 408—413. XXIV. 1876. p. 330—332. XXV. 1877. p. 56—59. XXVI. 1878. p. 94.

— Der erste Lanius major, Pall. in Oesterreich-Ungarn. Sein bisheriges Vorkommen in Europa und eine neue von dr. Cabanis beschriebene europäische Würgerart (L. Homeyeri.) — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. II. 1878. p. 30—31.

— és *C. Dalla Torre.* II. (1883.) Jahresbericht d. Com. f.

orn. Beob. Stat. in Oest.-Ungarn. — «Ornis», I. 1885. p. 187—576. (Sep. Wien, 1886. 8r. 380. pp.

— *Vajda Péter.* Madarászati kirándulás a Tiszához — Athenaeum. Első félév. 1840. p 685—699., 709—712.

— *Versányi György dr.* A fecske népünknél. — Magyarország és Nagyvilág. XIX. 1882. p. 591.

Vidonyi József. A csóka. — Vasárn. Ujs. XXXII. 1885. p. 4674—68.

— A madarak életéből. — U. o. XXIII. 1886. p. 152., 186., 231., 422., 447., 479., 615., 643.

Wachsmann Fr. Vorkommen von Limosa rufa in Ungarn. — Sitzungber. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg, IV. 1859. p. 3.

Wagner J. Notizen zur ornithologischen Fauna Ungarns. — U. o. II. 1857. p. 26—27.

Wagner M. Jagdbilder aus Siebenbürgen. Die Geier in Siebenbürgen. — Illustr. Jagdzeit. V. 1877. p. 23—26.

— *Wittmann Pál.* Jagdbilder aus Kroatien. — Hugo's Jagdzeit. XXVI. 1883. p. 350.

— *Wodzicki Kázmér gróf.* Wycieczka ornithologiczna w Tatry i Karpaty galicyjskie na poczatku Czerwea 1850. (Ornithologiai kirándulás a Tátrába és a galicziai Kárpátokba 1850. junius elején) — Leszno, 1851.

Zachar József. Megjegyzés a «Fekete tengeliczek» cz. közleményre. — Természet, III. 1871. p. 78—80.

— A szénczinke. — Hazánk és a külföld, VII. 1871. p. 118—119.

Zay Miklós gróf. A fogoly. — Ország-világ. — IV. 1883. p. 282. (1 kép.)

— Siketfajd és császármadár-tenyészet a Kis-Tátrában. — Vadászlap, VII. 1886. p. 163.

Zerdik L. Erdei szalonka vadászatok Szlavoniában. — Vadászlap, VIII. 1887. p. 152.

Xántus János. Notes on the birds of California. — Proceeding of the Academy of Natural Sciences of Philadelphia 1854.

— Notes on the Picidae of the U. S. — U. o. 1855.

— On the Trochilidae of the Western Coast. — U. o. 1856.

— To the habits of Picus formicivorus. — U. o. 1857.

Xántus János. Description of seven new birds of Cape San Lucas. — U. o. 1859.

— Notes on 42 species of Mexican birds. — U. o. 1859.

— Catalogue of birds collected in the vicinity of Fort Tejon, California with a description of a new species of Syrnium. — U. o. 1859. p. 189—193.

— Description of supposed new species of birds, from Cape St. Lucas, Lower California. — U. o. 1859. p. 297—299.

2. Névtelen és betűjegyes közlemények.

Anonym A jegér. — Szemle, II. 1885. 11. szám. (1 ábra.)

— A fogoly. — U. o. I. 1884. 36. szám.

— A fáczány. — U. o. I. 1884. 34. szám.

— Hasznos vagy káros madár-e a veréb? — Vadászlap, V. 1884. p. 25.

— A madarak, mint időjósok. — U. o. IV. 1883. p. 236.

— Kivándorlott madarak. — (Syrrhaptes paradoxus.) — Vadász- és Versenylap, VII. 1863. p. 290.

— A madarak házas élete. — Vadászlap, II. 1881. p. 139.

— A csókák játékai Bosznia városaiban. — U. o. IV. 1883. p. 184.

— A madarak vándorlása. — Vasárn. Ujs., XV. 1868. p. 272—273. (1 ábra.)

— A phönixmadár. (Flammingo.) — U. o. XVII. 1870. p. 136. (1 ábra.)

— A postagalamb. — U. o. XVIII. 1871. p. 8. (2 ábra.)

— A madarak indulatossága. — U. o. XXV. 1878. p. 70.

— Fecskefészekszedés Jávában. — U. o. X. 1863. p. 476—477. (1 ábra.)

— A kakuk. — Vadászlap, VIII. 1887. p. 311—312.

— A kaliforniai búbos fürj. — U. o. VIII. 1887. p. 379—381.

— A gólya. — U. o. XXXII. 1885. p. 208.

— A galambposta. — U. o. XXIX. 1882. p. 102.

— Sólymászat. — Vadász- és Versenylap, I. 1857. p. 378—380.

— A nagy mocsári szalonka. — U. o. VIII. 1864. p. 120—124., 135—138.

Anonym. Az oroszországi fajdtyúk. — U. o. VIII. 1864. p. 359—362.

— A sasfészek. (Aqu. chrysaëtus.) — U. o. VI. 1862. p. 148—151., 165—172.

— A madarak fejtése. (Kivonat Xantus János: «Utasítás természetrajzi tárgyak gyüjtésére, elkészítésére és tovaszállitására» cz. munkájából. — U. o. VI. 1862. p. 190—192.

— Ritka madarak. — Magyar ornithologia. — U. o. VI. 1862. p. 25.

— Fészekszedés a lionsi erdőben. (Field után.) — U. o. X. 1866. p. 343—347.

— A fecske. — Magyarország és a Nagyvilág. XVII. 1880. p. 313.

— Az ökörszem. — U. o. XVII. 1880. p. 412.

— A seregély ösztöne. — Természet, IX. 1877. p. 235.

— Az állatokkal való bánásmód, ha azokat kitömésre akarjuk használni. — U. o. IX. 1877. p. 319.

— A madarak hasznossága. — U. o. X. 1878. p. 111.

— A bagoly hasznossága. — U. o. III. 1871. p. 288.

— Téli szállás madarak számára. — U. o. VI. 1874. p. 325—326.

— Sajátságos összefüggés a madarak fészke és tojása közt. — U. o. X. 1878. p.

— A fogoly mint házi szárnyas. — U. o. III. 1871. p. 98.

— A fogolymadarat házi állattá tehetjük. — U. o. VIII. 1876. p. 306.

—*a.* A héjják irtásáról. — Vadászlap, IV. 1883. p. 234.

— Miért esznek a madarak kavicsot? — Term. tud. Közl. VII. 1875. p. 115—116.

B. L. dr. A madarak és a mezei gazdaság. — (Tschudi után.) — Vasárn. Ujs., X. 1863. p. 18.

D. R. dr. A ritka madár. — Gazd. Lap., 1875. p. 396.

D—y. A költöző fecskék. — Vasárn. Ujs., XVI. 1869. p. 571—572.

F. A fürj. — Vadászlap, II. 1881. p. 194.

— A madarak télen. — Magyarország és Nagyvilág, XII. 1875. p. 77.

F. O. A vándormadarak üldözése. — Természet, X. 1878. p. 323—324.

— A tojás- és fészekgyüjtés és az azokkal való bánásmód. — Délmagy. orsz. term. tud. füz. II. 1878. p. 48—50.

— A kertészmadár. — Magyarország és a Nagyvilág, XV. 1878. p. 251.

G. J. A harkály és az erdő. — U. o. XV. 1878. p. 699.

H. Á. Alcedo ispida. — Természet, VII. 1875. p. 207—208.

H. A. Kormorán fészkek. — Magyarország és a Nagyvilág, XII. 1875. p. 598.

H. O. Miért nem szaporodnak a fecskék rengeteg számra? — Term. tud. Közl. XII. 1880. p. 286.

K—y J. Hazai közönségesebb madártojásaink ismertetése. — Hazánk és a Külföld, VI. 1870. p. 620—621.

K. Miért vadak a madarak? — Term. tud. Közl., VII. 1875. p. 20.

— A fekete varju érdekében. — Természet, VII. 1875. p. 41—42.

— A szalonka is hordozza fiait. — Term. tud. Közl., VIII. 1876. p. 203.

K—y. A verebek, mint országos csapás. — U. o. IV. 1872. p. 225.

— A verebek kérdéséhez. — U. o. V. 1873. p. 65.

— Hány tojást tojik egy tyúk? — U. o. V. 1873. p. 360—361.

K. Károly. A csonttörő harács. (Pandion haliaëtus.) — Vadász- és Versenylap, VII. 1863. p. 435.

K. J. A madarak befolyása a növények elterjedésére. — Term. tud. Közl. III. 1871. p. 294—297.

— Brehm előadásai Budapesten. I. Az éjszaki madarakról. II. Vándormadarainkról. — U. o. XI. 1879. p. 129—140., 169—181.

— A madarak vándorlásának ideje Erdélyben. — U. o. IV. 1872. p. 67—68.

— A madárcsőrök átalakulnak. — U. o. XII. 1880. p. 350—351.

— A túzok hasznos állat. — U. o. IX. 1877. p. 118.

— Pelikánok Titel vidékén. — U. o. VI. 1874. p. 126.

Kr. J. A szalonka mekegő hangjáról. — U. o. VIII. 1876. p. 472—473.

Kynophil. Vándormadár-e a fogoly? — Vadászlap, III. 1882. p. 2.

K. T. K. A madarak házas életéből. — Vasárn. Ujs., XXVI. 1879. p. 638.

— A halálra itéltek védelme. (Madárvédelem.) — U. o. XVI. 1869. p. 323—324.

L. J. Uj madár. — Term. tud. Közl. V. 1873. p. 364.

L—r. Verébtenyésztés. — Természet, III. 1871. p. 98.

— Ingyen munkások. (Czinkék.) — U. o. III. 1871. p. 108—113.

L—r. K—n. A jegérek. — Hazánk és a Külföld, VII. 1871. p. 102—103.

M.—ch.—s. Hátszeg vidéke. — Vadász- és Versenylap. XI. 1867. p. 150. (97 madárfajt említ.)

Marc. Ritka galambok. — Term. tud. Közl. VIII. 1876. p. 120—121.

—n. A pusztai foglyok. (Brehm után.) — Vadász- és Versenyl. VI. 1862. p. 428—430.

—ntz. Egy eltünt madár. — Természet. III. 1871. p. 14.

Nemo. Egy természetvizsgáló csevegései. A madárdal. — Magyarország és a Nagyvilág, XVII. 1880. p. 221—223.

P. Gy. A fecske haszna. — Természet, II. 1870. p. 125.

— A kakuk jó hirének megmentésére. — U. o. II. 1870. p. 139—140.

— A madarak röpte. — U. o. II. 1870. p. 153.

— Fecskefészkek. — Term. tud. Közl. II. 1870. p. 404.

— A harang-madár. — Természet, II. 1870. p. 68—69.

— Egy madárfiuért. — Vasárn. Ujs., XVII. 1870. p. 131—132.

P. J. Egy seregély boszuja. — Természet, IX. 1877. p. 293.

— A tövisszúró gébics. — U. o. IX. 1877. p. 321.

Sz. G. Amerikai fehér darvak. — Hazánk és a Külföld, VII. 1871. p. 188—189.

S. L. A lég hirnökei. — Vasárn. Ujs., XVII. 1870. p. 618., 630.

— A vészmadár. — U. o. XIX. 1872. p. 44. (1 ábra.)

— A királypinguin a londoni állatkertben. — U. o. XIX. 1872. (1 ábra.)

— A csolnak orru. (Chonchroma cochlearia.) — U. o. XVI. 1869. p. 172—173. (1 ábra.)

Sz. O. Strucztenyésztés Dél-Afrikában. — Ország-világ, III. 1882. p. 229.

T. A fogoly. — Vadászlap, II. 1881. p. 226.

U—i. A postagalambokról. — Vasárn. Ujs. XXIV. 1877. p. 439.

— Az óriás madarakról. — U. o. XXIV. 1877. p. 602.

U. Az éneklő hattyúról. — Fővárosi Lap. XIV. p. 377.

V. S. A madarak védelme. — Vasárn. Ujs. XXVII. 1880. p. 54—55.

— A halászsas. — Ország-világ I. 1880. p. 46—47.

— A szent madár. — U. o. I. 1880. p 66.

— A gólya. — Képes családi lap. I. 1880. p. 366.

— Kontyos kolibri. — U. o. I. 1880. p. 542.

— A fürj. — U. o. I. 1880. p. 556.

— A billegény és fészke. — U. o. I. 1880. p. 604.

— A kacsák. — U. o. I. 1880. p. 604.

Z. H. F. Az erdei szalonka költéséről. — Vadászlap. VI. 1885. p. 210.

— A siketfajd alant fekvő vegyes állományú erdőkben is meghonosodik. — U. o. VII. 1886. p. 324.

Z—i. Boszniából (Egy ismeretlen madár és fészkek.) — U. o. VIII. 1887. p. 154.

* * Ritka vizimadarak a Balatonon (Colymbus glacialis.) — U. o. V. 1884. p. 313.

— Sáska madár. (Pastor roseus.) — U. o. V. 1884. p. 313.

— Hófajd. (Tetras lagopus.) — U. o. VI. 1885. p. 463.

— Villámsujtotta túzokok. — U. o. VII. 1886. p. 320.

PÓTLÉK

«Bibliographia ornithologica hungarica»-hoz.[1]

Önálló művek.

Peregriny Elek. Természettörténet az ifjuság tanítására és házi használatra. — Pest, 1847. 8r. 458 pp. (Madarak p. 142—220) 150 szinezett ábra.

Madarász Gyula dr. Adatok a czinke-félék boncz- és rendszertanához. Különös tekintettel a magyarországi fajokra. — Budapest, 1881. 8r. 26 pp. (I kőnyom. tábla.)

[1] A munka nyomtatása alatt több adat birtokába jutottam még, melyeket a jegyzékhez pótlólag hozzáfüggesztek. Chernel.

Földváry Mihály. Besondere und merkwürdige Bemerkungen an einer grossen Ohreule (Strix bubo.) — Előlap nélkül 1 oldal és I tábla. (Nemz. Múzeum szakkönyvtára.)

Károli János. A madártani kiállítás sorrendje. — Budapest. 1877. 8r. 30 pp.

Nagy József. Táblás jegyzéke Nyitra vármegyében előforduló madaraknak (Külön tábla «A madár» cz. műhöz.)

Értekezések és kisebb dolgozatok.

Baldamus Ed. Beiträge zur Naturgeschichte einiger dem S. O. Europas angehörenden Vögel. — Naumannia 1850. I. p. 28—43., 70—88. — 1852. III. 2 füz. p. 81—87.

Brehm Ch. L. Die kleinen europäischen Rohrhüner. (Gallinula minutissima, Petényi.) — Oken's Isis. 1831. p. 705.

Bureau M. L. L'Aigle botté, Aquila pennata, Cuv. d'aprés des observations recueillies daus l'ouest des la France. — Assoc. Francaise p. l'avancement de scienses. 1875. p. 1 - 22.

Frivaldszky Imre dr. Kirándulás a szepesi Kárpátokra természettudományi tekintetből. — A magy. orv. és term.-vizsg. Munk. 1844. p. 100—111. (Aquila fulva, Nucifraga caryocathactes, Parus ater és cristatus fajokat említi.)

Frivaldszky János. Állattani kirándulásaim Orsova, Mehádia és Korniareva vidékein. — A magy. orv. és term.-vizsg. Munk. 1873. p. 197—253. (Gyps fulvus és Neophron perenopterus.)

Finger Gyula. Ueber Circaëtus gallicus, Boj. — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien. 1854. p. 597.

— Ornis austriaca. Verzeichniss der Vögel des oesterreichischen Kaiserstaates. — U. o. 1857. p. 555. (Alauda tartaricaról adat.)

Havas Sándor. Vadászrajzok. — Vad.- és Versenylap. V. 1861. p. 1—6., 17—21., 33—37., 53—57., 69—75., 86—90.

Heckel J. Ueber die Verbreitung, das Nest und das Ei der Salicaria fluviatilis, Mayer. Verh. d. k. k zool. bot. Ges. in Wien. II. 1852. p. 127—130. — Naumannia. III. 1853. p. 47—51.

Herklotz Oszkár. Ueber Aquila imperialis. — Verh. d. k. kl. zool. bot. Ges. in Wien. XVII. 1867. p. 59. — Ueber Falco rufipes. — U. o. XVII. 1867. p. 65.

Khevenhüller R. Fürst. Dunkle Varietät von Strix aluco. — U. o. IV. 1854. p. 58. (Slavoniából egy sötét válfaj.)

Madarász Gyula dr. Descriptions of two new Birds from Tibet. — The Ibis. vol. IV. Nr. 14. 1886. p. 145—147.

— Ornithologiai közlemények a magyar nemz. Múzeum gyüjteményéből. — Term. rajz. füz. IX. 1885. p. 73—76.

Naumann J. Tr. Das Vorkommen seltener europäischer Vögel in Anhalt. (Aqu. imperialis, Circ. pallidus, Merula rosea, Muscicapa parva, Turdus Naumanni fajokról magyarországi adatokat sorol fel.) — Naumannia, I. 1850. p. 1—11., 2 füz. p. 1—23.

Pelikan A. Bemerkung über Petrocosyphus saxatilis. — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien. XVII. 1867. p. 117.

Reichenow Ant. et Schalow H. Compendium der neu beschriebenen Gattungen und Arten. (Carduelis elegans, Madarász.) — Journ. f. Ornith. XXX. 1882. p. 451.

Schalow H. Carduelis elegans albigularis, Madarász. — U. o. XXXI. 1883. p. 223.

Sely-Longchamps Ed. de Note sur une nouvelle mésauge d'Europe. — Acad. Royal de Bruxelles X. 6. rész. 1843. p. 24—31. (Parus higubrist honunkban előfordulónak mondja.)

— Note sur un voyage scientifique fait en Allemaque en Autriche et en Hongrie 1876. — Ann. de lá Société Entomologique de Belgique XIX. 1876. p. LXIX.

KÉT RÉGI HAZAI NYOMTATVÁNY.

Közli: Szilágyi Sándor.

I.

A kereszturi 1617-ki naptár.

Épen tiz év előtt, 1878-ban Fraknói Vilmos, az általa könyvtáblákból kiáztatott magyar nyomtatványok töredékeit ismertette a «Könyv-Szemle» ez évi folyamának utolsó füzetében. Jól emlékszem, czikkét a Történelmi Társulatban olvasta fel. Mennyi örömmel, lelkesedéssel fogadtuk a sok új adalékot! Hogy üdvözöltük azt a munkásságot, mely annyi új mozgalomnak, törekvésnek magvát hintette el! Azóta tiz év telt el s a munka folyton halad, de befejezést még sem nyert. Van több e töredékek közt, melynek azóta teljes példánya is megkerült, s az a 45 szám, melyet ő akkor bemutatott, — milyen soknak tetszett az nekünk — már felszaporodott 305-re: a mennyivel t. i. Szabó Károly «Régi magyar könyvtárát» a «M. Könyv-Szemle» gyarapította.

De még mindig vannak e töredékek közt olyanok, melyeknek teljes példányát nem ismerjük. Ezek közé tartozik a 17. sz. a. felemlített (269. l.) «Kalendariom» is, melyből a Múzeum csak a D. ív négy levelét birja. Ennek a naptárnak teljes példánya megvan az árvaváraljai gazdag levéltárban. Ifj. Kubinyi Miklós úr figyelmeztetett rá s az ő baráti szivességének köszönhetem, hogy azt most a Szemle olvasóival megismertethetem.

A naptár czíme:

Calendarium Az az| *Az Ezer*| *hatszáztizenhete*-|dik esztendő napianak szamla|laſa az kőzőnseges Practicaual| Aspectusokkal, Planetaknak fo-|liasaual es az eghi ielekben való belepesekkel egyetemben mely első bisextilis után *Szereztetett az Cra*-kai Aca-

demiaban tanito Ber-|nard Philosophus es Oruos|Doctor altal.| *Nyomtattatot kerez-*|turat Farkas Imre által.|

A czímlap be van kettős diszítéssel szegve. Az első, 3-dik, 4-ik, 11-ik és 15-ik sor veressel van nyomva. Nem tudom e példányt megilletődés nélkül nézni. Ezt még Thurzó György birta — de 1616. nagy-karácson estéjén meghalván, utána fia örökölte. Rá irta a czímlap kerete felé a jelmondatot, mely atyjáé volt, s melyet ő is megtartott: V. V. V. (vive vt vale) és alól azt, melyet ő választott magának: «In silentio et spe.» O bizony sok remény szállt vele sirba!

De folytassuk a példány ismertetését. A naptári rész 26 levélből áll: melyek közül két levél önálló, ezt követi 3 ív, mindenik 8—8 levélből álló. Ez a naptár urak számára készült, nem minden napi luxussal kiállítva. Minden félhónap mellett van egy üres lap: csak a napszámok vannak rá nyomtatva a naptári jegyzetek kedveért, s majd minden jegyzék-lap alján egy-egy különös históriai föl-jegyzés. A Thurzó-példányba ezenkívül még minden levél közé négy üres lap lett bekötve s ezeket az üres lapokat Thurzó Imre érdekes és fontos feljegyzésekkel tele irta úgy, hogy ez a naptár történeti és családi napló fontosságával bir. Kubinyi Miklós e föl-jegyzéseket jól felhasználta «Thurzó Imré»-jében: de bizonynyal még azonkívül is ki fogja azokat adni. Én azonban érdekesnek tartom a Farkas Imre által irt históriai följegyzéseket közölni:

Januarius. Anno Christus születése előtt 46. Julius Császár legelső volt az római birodalomnak; mely az ő Calendariomot egy esztendővel az előtt egy Alexandriai astronomus által szerzette.

Februarius. Anno 42. Christus születése előtt második római császár volt Augustus és birodalmában töltött 57 esztendőt.

Martius. Anno Christi 110. Trajanus császár alatt az római birodalom nagy volt; mert, ahoz való volt Italia, Gallia, Brisonia, Hispania, Asia, minor Africa, Aegyptus, Grecia, Germania, Indea, Armenia, Macedonia, Syria, Pannonia etc.

Aprilis. Anno Christi 225. Decius magyar lévén Philep császárt fiával együtt megölte vala, és ezért is az pogányoktul fejedelemségre felemelteték.

Majus. Anno Christi 221. Római császár lesz Flavius Claudius egy horvát, Dalmátiában két esztendeig birodalomban lévén, gottusok és magyarok ellen hadakozván nagy hasznot tett az római

imperiomnak, azért annak emlékezetiért in Capitoliò egy aranyos képet felemeltek.

Junius. Anno Christi 179. Annius Tacitus magyar fejedelem lesz, mely jó vitéz és jó historicus vala, de az ő maga népétől 6 holnap után irigységből megétetteték 84 esztendőben az ő életének.

Julius. Anno Christi 322. Concilium lesz Nicaea városában 318 pispeknek az tévelgő Arius ellen.

Augustus. Anno Christi 334. Constantinus Magnus császár új Rómát építtetett és az ő maga nevén Constantinopolnak nevezte és római császárságának majestasat vele transferalta, az honnan római birodalom romlandó lész. Mert anno Christi 412. az gotusok az római várost megverék.

September. Anno Christi 421. Velenczei város fundaltatott és lassan felépült.

Anno Christi 456. Wendejek ismig az római várast megverték és isszonyúképen megrontván megrablák.

Anno Christi 489. Regnalni kezde Frankalandban legelső keresztyén kiraly Clouis.

October. Anno Christi 548. Totilas gotusoknak királya római várost megvévén, szép épületeket megrontván, felpersele.

Anno Christi 596. született az Mahomet.

Anno Cristi 801. Carolus magnus első német császár koronáztatott Rómában.

November. Anno Christi 829. Saracenusok Afrikába hajókon Olaszországba eveztenek és rómát épen megrablák.

December. Anno Christi 1282. Tarta Rudolphus 1-us Habspurgi gróf római császár első gyülést Augustusban. Azonképen Rudolphus 2-us annak nemzetségéből való szintén ott anno 1582. 300 esztendővel az első után.

Eddig a historiai feljegyzések, melyekből látjuk, hogy a szittya magyarok már a naptár-irodalomban is helyet foglaltak.

A naptári rész legutolsó lapján van a Prognosticon czime, hasonlag bekerítve, mely igy hangzik:

Prognosticon Az eghi chilla- goknak forgasabol nemi nemi Tertenendő dolgokrol es bizonyos üdők-nek allapottyarol *szerkeztetet az crakai Aca-*demiaban tanito Bernard philosophus es oruos Doctor altal Az 1617 Esztendőnek, Saturnus es Mars

vralkodo chilagok, Mercurius. Venus| es Iupiter kőzősi| Az 1617. Esztendőben ôtt Fogyatkozás| leszen, harom az napban ismeg kettő az| Holdban.

Ezt követi az ajánlat Nádasdy Pálhoz, mely a D_1 íven kezdődik s hat lapot foglal el. Egészen a régi nyomokon halad, — de érdekesnek tartjuk azt a részt, melyben szerző Copernikkel polemizál utóbb magáról és viszonyáról Nádasdyhoz szól, egész terjedelmében bemutatni :

«Ismét ha az földre és annak ékességére szemeinket fordítjuk, azon is nagy istennek bölcsességét és hatalmát látjuk, mert az földnek nagy pondusa nem áll oszlopokon, sem lánczhoz nincsen kötözve, hanem a levegő égnek szintén a közepire vagyon helheztetve, még is mozdulhatatlan marad. És noha az mi üdőnkben az fő astronomus Copernicus, és egyebek annak kevetői, hamis vélekedések szerint az földnek globisát forgó planetának nevezték, mely hamis vélekedés mind Sz. irás és az ég irásnak tudományának ellene vagyon, mert nem az föld hanem az ég forog. Dávid Psal. 74. az mint irja : tijéd az nap és az éj az te röndölésedből vagyon, hogy az napnak, holdnak és csillagoknak futások vagyon. Ismég Psal. 104. az nap az ő felkeletét és nyugottát tudja. Ismég ott. Te az földet helheztetted az ő pavimentomjára, és megmarad mind örökkén örökké.

«Mivel hogy penig K. V. ez az ég irásának tudománya ez elől megszámlált teremptett állatoknak megnézésére és elmélkedésére tanit és int, azért ezt az bölcs tudománt nem köll elvetni, hanem istennek drága ajándékjának levűket ismernünk : mert astrologia ut pulcherrina, sic et laboriosissima et difficilima. Azért az calendariomnak hasznos voltát látván, K. V., ezt az 1617. esztendőre valót az Nagyságódtul számlahatatlan elvett jókért, kik közül ez egyik, hogy Nagyságod kegyes szárnya és patrociniumja alatt én nékem bőcsületes hazát adott, második, hogy Nagyságod kegyelmes uram az elvásott typusomat az Nagyságod maga költségén ujéttatja, az Nagyságod becsületes neve alatt akartam kinyomtatnom. Kérem is alázatosan Nagyságodat, mint énnékem mindenkor kegyelmes uramat, Nagyságod vegye jó néven ez kisded munkámat. Ennekutána nagyobb dologban igyekezem szolgálni Nagyságodnak. Az úr isten áldja és éltesse Nagyságodat Nagyságod szerelmes mátkájával ő Nagyságával, és bőcsületes udvar népével

egyetemben, és tartsa nagyon egészségben sok esztendeig. Amen, amen, amen.

Költ Kereszturatt Szent András napján anno 1616.

Nagyságodnak alázatos szolgája

Farkas Imre
könyvnyomtató.

Ezután következik a Prognosticon a régi naptárak e mellőzhetetlen függeléke, a Practicak szokásos modorában szerkesztve. A mint az előszó kikel Kopernik ellen, s pálczát tör ujítása fölött: minden a mi következik az astrologia dicsőitésére szól s annak elveit vallja. Nehány szükséges értesítés után «az esztendőnek kezdetiről», «az esztendőnek állapotjáról» elmondja Zoroaster és Diophanes prognosticonait 1617-ről. Ismerteti a bekövetkezendő nap- és holdfogyatkozásokat következményeivel, — melyek baljóslatuak voltak. Historiai példákat idéz az ez évi constellatiókhoz hasonló évek gyászos eseményeiről. Jön ezután az ez évi «főcsillagoknak gonosz aspectusairól», s itt még bővebben idézi a históriai példákat. Jön ezután jövendölés «a békességről és hadról», a «betegségről és döghalálról», «az nemes Magyarországról», «az földi termésekről», — természetesen az astrologia szabályai szerint s végül terjedelmes jövendölés «az időnek változásiról».

A példány, melyet Kubinyi Miklós úr szivességéből használtam, kitünően megtartott, ép, igen érdekes és díszes bőrkötésben, mely mint a kötés magyar motivumai igazolják, magyar könyvkötő által készült. Kubinyi Miklós úr «Gróf Thurzó Imré»-je igen sikerült szinnyomatban mutatta be azt. (L. M. T. Életrajzok III. 2.)»

II.

Egy XVII-ik századi vizsgarend.

Báró Radák Ádám mikeszászai gazdag családi levéltárában őriztetik egy két kötetből álló colligatum, mely erdélyi országgyülési articulusokat s hivatalos irományokat tartalmaz. Kezdődik a XVII-dik század második felében. E gazdag collectio első kötetében van egy negyedrét lapnyi nyomtatvány, egyetlen darab, mely nem szoros értelemben vett országgyülési iromány (a 11-ik számú).

Ez egy latin vizsgarend a XVII-ik század közepéből.

Hogy került Saul a próféták közé?

Ez a negyedrét, különben meglehetős karban levő darab papir ma az 1660-diki régeni s 1661-diki áprilisi beszterczei országgyülések közt foglal helyet. Nem valószinűtlen, hogy az articulusok rendezése közben a tulajdonos — a nemes bárónak valamelyik atyai vagy anyai őse — tette ezen helyére, hol aztán állandóan megmaradt. Maga a vizsgarend egy 4r. levélre van nyomva, hely és kelet nélkül. Hogy ki nyomtatta s mikor, nem áll rajta, valamint az sem, hogy melyik iskolának vizsgarendjét foglalja magában. De hogy erdélyi nyomtatvány a XVII-ik század derekából, az nem szenved kétséget, igazolja a betűk charactere. Ha az elhelyezésből lehet következtetni, az az ötvenes évek végére vall — 1660 előtt: tehát — Apáczai idejére. S nem is lehetetlen, hogy ő akart a vizsgák iránt különösebb érdeklődést kelteni ilyen meghivók közrebocsátása által.

Tudtomon ilyen meghivó ezen időből még nem lett publicálva. Épen azért azt hiszem, nem lesz érdektelen annak szövegét közölni:

Series Lectionum & Orationum
in Examine observanda.

Dies Primus.

Horis antemeridianis.	*Horis Pomeridianis.*
	Incipit Oratio lat. Tironis ex Class. IV.
	Classis IV-ta latina.
Actus Oratorius Solennis.	Praeparatio ad Geographiam.
	Classis Tertia Graeca.
	Classis ultima.
	Claudit Oratio lat. Tiron. ex Class. IV.

Dies Secundus.

Incipit Oratio lat. Syntaxiftae.	Incipit Oratio lat. Secundani.
Lectio Theologica.	Classis Secunda latina.
Lectio Graeca Secunda.	Lectio Hebraea utraque.
Syntaxis.	Geographia.
Claudit Oratio Graeca.	Claudit Oratio lat. Tertiani.

Dies Tertius.

Incipit Oratio lat. cujusdam ex Ord. Rhet.
Lectio Theologica.
Lectio Philosophica.
Oratoria.
Claudit Orat. lat. ex eod. Ord.

Vacat.

Dies Quartus.

Incipit Oratio ligata.
Classis Graeca Prima.
Poesis.
Classis Tertia lat.
Classis Quarta German.
Claudit Oratio ligata.

Catechisatio per singulos Claſſes inferiores.
Promotio per singulos Claſſes.
Claudit Gratiarum Actio.

Az egész igen egyszerű, de tiszta nyomás közönséges itató papiroson.

Csak egy látszik bizonyosnak: hogy a Series lectionum erdélyi reformált iskolának vizsgarendje. A tananyag beosztása, az osztályok megnevezése talál azzal a beosztással, melyet Bethlen Miklós Emlékirataiból s Apáczai: De Studio Sapientiaejából ismerünk. A collegiumnak hét osztálya volt: Sintactica, Rhetorica, Poetica s négy classis. Ezekben egy professor (sacrae Scripturae et Theologiae) négy academicus rector s két collaborator folytatta a tanítást. Az actus oratorius, többek által bemutatott szavalati előadás volt, olyan színműféle.

Azt hiszem a Series Lectionum tanügyünk történetéhez érdekes adalékot képez.

A LEGRÉGIBB MAGYARORSZÁGI KÖNYVÁRUSI JEGYZÉK 1710-BŐL.

A régi magyar bibliographiában feltünő jelenség, hogy abban magyarországi könyvárusi jegyzék nem fordul elő. Szabó Károly: «Régi Magyar Könyvtárá»-nak I-ső kötetében felsorol 1793 magyar nyelvű s II. kötetében 2452 nem magyar nyelvű, de magyarországi nyomtatványt, de ezek közt könyvárusi jegyzék egyetlen egy sincs. S nincs ilyen azon 305 új adalék közt sem, melyeket a «Magyar Könyv-Szemle» eddigi folyamaiban Szabó Károly I. kötetének pótlására, az 1711 előtti időből, mint ismeretlenket hozott napfényre.

Komáromi Csipkés Györgynek Kolozsvárott 1677-ben megjelent «Catalogus operum editorum et non editorum» czimű munkája tartalmaz ugyan könyvjegyzéket, de ezt szigoruan véve könyvárusi jegyzéknek nem tekinthetjük.

Ezért a fővárosi bibliographusokat igen kellemesen lepte meg Ráth György kir. táblai tanácselnök, ismert műbarát és gyüjtő, midőn nagybecsü könyvtára számára a nagyszombati nyomda egy 1710-dik évi könyvárusi jegyzékét szerezte meg, mely nemcsak hogy az ismert hazai nyomtatott könyvárusi jegyzékek közt a legrégibb, de mint könyv és jegyzék az 1711 előtti magyarországi irodalomban egyaránt unicum.

Ezen legrégibb könyvárusi jegyzéket mutatjuk be olvasóinknak a szerencsés gyüjtő szivességéből jelen közleményben, s midőn azt folyóiratunkban egész terjedelmében lenyomatjuk, azt hiszszük, hogy ezzel a hazai bibliographiának teszünk szolgálatot.

Hogy a könyvnyomdászat, könyvkereskedés és a Censura történetében a *nyomtatott könyvárusi jegyzékek* mily fontos szerepet játszanak, bizonyítanunk nem kell.

Ezen jegyzékeknek első nyomai a XV. századig, úgyszólván a könyvnyomda feltalálásáig nyúlnak fel, hol mint egyleveles nyomtatványok *könyvhirdetés* alakjában jönnek elő.

Az első könyvnyomdászok, ha egyúttal könyvárusok is voltak, a saját műhelyökben megjelent könyveket *egyleveles könyvhirdetéseken* terjesztették, melyekben az elárusítandó könyvek czímeit, a nyomás és kiadás minőségét és a könyvárus lakását sorolták föl. Az árt azonban üzleti szempontból nem tették ki a jegyzékben, ezt a XV. században csak *Aldus Manutiusnak* egy 1498-diki Catalogusában s még szórványosan egy két könyvhirdetésen találjuk. Sőt még később is egész a XVII. század végéig, a könyvárusi catalogusokból a könyvczímek mellől az árak többnyire hiányoznak.

Kezdetben a könyvnyomdászok, ha egyúttal könyvárusok is voltak, csak a saját műhelyökben megjelent könyveket hirdették, később a könyvárusok a nyomdászoktól különváltak, önálló testületet képeztek s könyvhirdetéseikbe felvették mindazon könyveket, melyeket különböző nyomdák termékeiből árusítottak s eladásra készen tartottak. Így keletkeztek kétféle könyvhirdetések, olyanok, melyek egy nyomda s olyanok, melyek több nyomda termékeit sorolták fel: a könyv mind a kettőben mint árú szerepelt, melynek a könyvárus boltjában és a vásáron meg volt a maga piacza, de míg az első szűk körben mozgott, addig a másik szélesebb körnek nyomdatermékeit ölelte fel s a régi könyvtári viszonyok megvilágításához az előbbinél tanulságosabb. Megjegyezzük, hogy ezen könyvhirdetésekben a könyvárus lakása csak akkor volt nyomtatásban kitéve, ha a felsorolt könyveket a saját székhelyén árusította, ha azonban elárusítandó könyveit más városba vásárra vitte, (ily könyvvásárok voltak akkor Augsburgban, Nürnbergben, Münchenben, Frankfurtban, Lipcsében, Strassburgban és máshol), akkor a hirdetésen csak az elárusítandó könyvek czímei voltak felsorolva, a könyvárus székhelyének megjelölése azonban a hirdetésből hiányzott, mert ezt ő maga a mint egyik vagy másik városban tartózkodott, utólagosán a könyvhirdetés alján irással jelölte meg. Így például Eggstein strassburgi nyomdász és könyvárus egy 1470 év körüli hirdetésén olvasható: Venditor librorum reperibilis .... «*In domo Johannis Lupold circa domum, ubi venditur sal.*»

Ezen könyvhirdetések voltak a könyvárusi jegyzékek első zsengéi, melyekből régi kéziratok és ősnyomtatványok tábláin szórványosan maradtak fönn egyes példányok.

Ezekből ujabban dr. Mayer Vilmos, előbb müncheni állami

könyvtárőr, most pedig göttingai egyetemi tanár, a müncheni királyi államkönyvtár anyagából gazdag gyüjteményt hozott össze, melyet a lipcsei «Centralblatt für Bibliothekswesen» 1885-diki folyamában «Bücheranzeiger des XV. Jahrhundertes» czím alatt ismertetett, mi által XV. századbeli könyvárusi viszonyokat egészen új világításba helyezte.

Ezen közleményből érdekesnek tartjuk Schöffernek, a hires mainzi nyomdásznak, egy 1469—70-diki könyvhirdetését itt bemutatni, melyet a nürnbergi vásáron használt. Ez kis ivrétben egy lapra góth betűkkel van nyomva, összesen 21 könyvczímet sorol fel, s szószerinti közlésben így hangzik:

«Volentes sibi comparare infrascriptos libros magna cum diligentia correctos, ac in huiusmodi littera maguntie impressos, bene continuatos, veniant ad locum habitationis infrascriptum.

Primo pulcram bibliam in pergameno.

Item secundam secunde beati thome de aquino.

Item quartam scripti eiusdem.

Item tractatum eiusdem de ecclesiae sacramentis et articulis fidei.

Item Augustinum de doctrina christiana cum tabula notabili predicantibus multum proficua.

Item tractatum de ratione et conscientia.

Item magistrum Johannem gerson de custodia lingue.

Item consolatorium timorate conscientie venerabilis fratris johannis nider sacre theologie professoris eximii.

Item tractatum eiusdem de contractibus mercatorum.

Item bullam Pii pape secundi contra thurcos.

Item historiam de presentatione beate Marie virginis.

Item canonem Misse cum prefacionibus et imparatoriis suis.

Item antiphonas in magna ac grossa littera.

Item ioannem januensem in catholicon.

Item sextum decretalium. Et Clementinam cum apparatu iohannis andree.

Item in iure ciuili Institutiones.

Item arbores de consanguinitate et affinitate.

Item libros tully de officiis cum eiusdem paradoxis.

Item historiam griseldis, de maxima constancia mulierum.

Item historiam Leonardi aretini ex bocatio de amore.

Tancredi filie sigismunde in Guiscardum.

Hec est littera Psalterii (Nagy gót nyomás).

Venditor librorum reperibilis est in hospicio dicto zum Wilden mann.»

Ezen jegyzéknek utolsó sora, mely a «Venditor» szóval kezdődik egykorú irással van pótolva, annak bizonyságául, hogy a hirdetés vásárra volt szánva, s a könyvárus irással jelölte meg azon helyiséget, melyben a vásár ideje alatt a jegyzékben felsorolt könyveket árulta.

Általában constatálhatjuk, hogy a könyvvásárok könyvhirdetések kiadására és terjesztésére nagy befolyással voltak.

Ezen hirdetések pótolták egész a XVI. század közepéig a könyvárusi catalogusokat, melyekből Németországban csak 1564-ben az őszi frankfurti vásár alkalmából jelent meg a legelső példány.

Ez a legrégibb nyomtatott könyvárusi jegyzék, a mit ezen időből ismerünk.

Alakjára nézve 4-ed rétben van nyomva s 19 lapon könyvczímeket tartalmaz *árak nélkül*, melyek — mint említettük — a XVII. század végéig könyvárusi jegyzékekben csak igen ritkán fordulnak elő.

Ezen könyvárusi jegyzék ma a bibliographiai ritkaságokhoz tartozik s egész Európában csak *négy példányban ismeretes*. Czíme, melyet itt egész terjedelmében közlünk következő: «Novorum librorum quos nundinae autumnales francofurti anno 1564 celebratae venales exhibuerunt Catalogus. Ad exterorum bipliopolarum omniumque rei Literariae studiosorum gratiam et usum coëmpti et venales expositi Augustae in officina Librarii Georgii Willeri civis et bibliopolae Augustani. Inserti sunt hic nonnulli idemque perpauci vetustiores editionis libri ob rarum eorum et insignem utilitatem commendabiles et iam multoties a doctis viris expetiti. Anno a salutifero Virginis Partu M. D. LXIIII.»

Hazánkban XV-dik századbeli könyvhirdetést sem magyarországi, sem külföldi könyvárustól nem ismerünk.

Ismerjük a budai és zágrábi XV. századbeli könyvárusok tevékenységét, kik a saját költségükön Velenczében, Augsburgban, Nürnbergben és Bécsben nyomattak Magyarország számára könyveket; van több adatunk arra, hogy Budán a XV. században könyvpiacz volt és több könyvet tudunk, melyeket egykorú bejegyzések

tanusága szerint a XV. században Budán a vásáron vettek; arról is van tudomásunk, hogy a budai 1522-dik évi városi árszabásban, a budai könyvárusok a patikusokkal egy fejezetben fordulnak elő, s árszabás dolgában a városi biró hatósága elé tartoztak, valamint az sem ismeretlen előttünk, hogy Fegher Theobald budai könyvárus Koberger Antal örököseinek Hartmann Schedel 1493-dik évi krónikájának elárusításából 56 forinttal adós maradt, arról azonban, hogy valamelyik XV. századbeli hazai könyvárustól könyvhirdetés maradt volna ránk, nincs tudomásunk.

Valószinű, hogy a mohácsi vész előtti hazai könyvárusok, a külföldiek mintájára, az általuk elárusítandó könyvekről szintén nyomattak könyvhirdetéseket de ezeknek egyetlen egy példányát sem ismerjük.

Sőt a mohácsi vészt követő időszakban több mint valószinű, hogy a szellemi müveltség egyes góczpontjain, mint Debreczenben, Bártfán, Kolozsvárt, Brassón, Nagyszombatban, Kassán, Váradon, Patakon, Gyulafehérváron, Pozsonyban, Nagyszebenben és más városokban élt könyvárusok és nyomdászok az általok áruba bocsátott könyveket szintén egy leveles hirdetésekben terjesztették, de ezekből ekkorig nem jutottak ránk, vagy még valahol lappanganak, példányok.

Mindenesetre a hazai könyvkereskedés történetének földerítése érdekében kivánatos volna, hogy ily példányok napfényre kerüljenek.

A kérdés a censura kérdésével szorosan összefügg, valószinű tehát, hogy az országos levéltárban, sőt városi és családi levéltárakban is lesznek ily könyvárusi hirdetésekből példányok.

Néha megtörtént, hogy egy könyvhirdetést valamely régi könyv végéhez kötöttek, vagy a tábla belsejére ragasztottak, de az 1711 előtti időszakból, hazai könyvhirdetést ilyet sem ismerünk.

Dr. Ábel Jenő egyetemi tanártól hallottuk, hogy a csiksomlyói ferenczrendieknél a XVII. századból volna ily hazai könyvhirdetés, de ez az egyedüli példány, melyről ekkorig van tudomásunk.

Hazai könyvárusi jegyzéket azonban az 1711 előtti időből ekkorig egyáltalában nem ismertünk.

Ennek felkutatása és megszerzése Ráth György kir. táblai tanácselnök érdeme és szerencséje, ki, midőn azt a «Magyar Könyv-Szemlé»-nek ismertetés végett szives készséggel átengedte. a magyar bibliographiának tett vele szolgálatot.

Ezen könyvjegyzékről, melyet ritkaságánál fogva alább egész terjedelmében közlünk, a következőket kívánjuk elmondani.

A könyvjegyzék a nagyszombati jezsuiták egyetemi nyomdájának könyvárusi jegyzéke, mely Nagyszombatban 1710-ben kis 8-adrétben nyomatott, s betűrendben mindazon könyvek czímeit tartalmazza, melyeket a nagyszombati jezsuita nyomda 1710-ben árusított.

A könyvek legnagyobb részt a nagyszombati nyomda termékei, vannak azonban köztük más jezsuita nyomdák termékei is, sőt az utolsó csoportban felsorolt jegyzékben már másféle nyomdából is találunk 1711 előtti könyveket.

Nyelv tekintetében a könyvek latin, magyar, német és tót nyelvüekre oszlanak meg, s minden könyvczím mellé oda van téve a könyv alakja és az ár is, és pedig forintokban és dénárokban, melyért azokat a nagyszombati jezsuita nyomdában árusították. A könyvjegyzék tehát az árakkal ellátott jegyzékekhez tartozik, a mi bibliographiai tekintetben becsét emeli.

A mi a könyvjegyzék oeconomiáját illeti, meg kell vallanunk, hogy felületesen van szerkesztve, s nem minden könyvczímről lehet eltalálni azt, hogy micsoda könyv rejlik alatta.

Ennek bizonyságául elég felhoznunk azon körülményt, hogy a jegyzéket Szabó Károly nagyérdemű bibliographusunk s Ráth György, a kitünő bibliophil megvizsgálták, de a könyvczímeknek csak egy részét határozták meg s ezt a jegyzetekben Szabó Károly «Régi Magyar Könyvtárá»-nak I. és II. kötetére hivatkozva jelezték is, de a másik részt, a jegyzék felületes volta miatt, a jövő buvárlatoknak tartották fenn, miért is ennek meghatározására, illetőleg a meghatározás kiegészítésére felhivjuk ezennel szakférfiaink figyelmét s közleményeiknek készséggel nyitunk tért folyóiratunk hasábjain.

A jegyzék culturtörténeti szempontból fölötte tanulságos. Igy mindjárt az első lapon találunk szláv, illér s rácz a-b-czés könyveket, melyeket ekkorig nem ismertünk. Az esztergomi, győri, nyitrai és egri egyházmegyék külön directoriumairól sem volt eddig tudomásunk. S átalában a meg nem fejtett könyvczimek alatt bizonyára számos elveszett hazai nyomtatvány lappang.

Ha azonban a könyvek czímein végig tekintünk s meggondoljuk, hogy a jegyzék a szatmári békekötés előtt *egy évvel*

készült, úgy a könyvlajstrom összeállítását jellemzőnek fogjuk találni.

Az árakra nézve megjegyezzük, hogy a legdrágább könyv a jegyzékben: *Cacherani Theologia Assertiva* in folio *10*, s *Corpus Juris Hungarici 9*, *Biblia Ungarica Compactae in folio 4*, *Pázmány Péter Predikációi és Kalauza két forintért* s a legolcsóbb könyvek 3 és 2 dénárért árusíttatnak.

Ezen unicumnak rendes könyvalakja és címlapja van, s kitünően van conserválva. Teljes címe a következő: Catalogus librorum qui in Academica Societatis Jesu Typographia venales habentur. Laudabile Nomen Domini. Tyrnaviae, Typis Academicis Anno 1710, kis 8r. A—B^4 = 12 számozatlan levél.

De álljon itt maga a jegyzék, mely összesen 390 könyvczímet tartalmaz s betűrendben igy következik:

Libri Latini.

A.

	fl.	de
Alphabeticus Latino-Ungar [1]	8	— 3
» Latino-Slavonicus	8	— 3
» Latino Illyricus	8	— 3
» Pure Ungaricus	8	— 3
» Pure Slavonicus	8	— 3
» Pure Illyricus	8	— 3
» Pure Rascianus	8	— 3
ACaDeMICUs seu Quaest. Phil. P. Tapolcsáni [2]	8	— 50
Amores Mariani P. Guttvirt	12	— 30
Andrasi Fasciculus devotarum Oration [3]	12	— 15
» Item novum Florilegium [4]	12	— 15
Arca Sacrorum precum [5]	12	— 5
Arithmetica practica P. Berzev.[6]	12	— 5

[1] Tyrn. 1702. (II. 2123. sz.)
[2] Tapolcsányi Laurentius. Academicus ens naturale 1706. (II. 2274. sz.)
[3] Tyrn. 1700. (II. 2012. sz.)
[4] Tyrn. 1699. (II. 1969. sz.)
[5] Tyrn. 1701. (II. 2075. sz.)
[6] Tyrn. 1687. (II. 1617. sz.)

		fl.	de
Arithmetica practica Generalis		12	— 25
Arithmeticus practicus Lucae à S. Edmun [1]		8	— 30
Ars metrica [2]		12	— 15
Ars recte Philosophandi Petrarcha [3]		12	— 10
Artificium Ingentis meriti		12	— 3
Aszalai Index operis Tripartiti [4]		4	75
Avancini Poësis Dramatica pars 4ta		12	— 40
Aurora aeternitatis		24	— 15
	B.		
Balbini Examen Melissaeum		12	— 25
Barry XXXIII. pacta hagiophila		12	— 15
Baselly Psalterium Davidicum	in fol.	1	—
Bellarmini ad Epis. Theanens. admonitio [5]		12	— 15
Benavides ad Dunkerkam occisus		8	— 15
Beniczki Claves Coeli		12	— 10
» Faculae aspirationum		12	— 10
Berzeviczi Tractatus de Deo [6]		8	— 40
Bőjtős Domus Domini Controversiae [7]		4	— 60
Brevia seu benedictiones cont. maleficos		4	— 2
Bucellini asceticae Considerationes			1 —
» Caecus Jerichuntinus		12	— 25
Busenbaum medulla Theol. Moralis [8]		12	— 50
	C.		
Cacherani Theologia Assertiva	in fol.	10	—
Caelij Pannonij collectanea in Apocalypsin [9]	in fol.	1	—
Campiani Epistolae et rationes 10 [10]		12	— 20
Canisius Latino-Ungaricus [11]		3	— 6

[1] 1697. (II. 1899. sz.)
[2] 1698. (II. 1930. sz.)
[3] Rajcsányi Georgius. Tyrn. 1707. (II. 2298. sz.)
[4] 1694. (II. 1781. sz.)
[5] 1678. (II. 1422. sz.)
[6] 1701. (II. 2076. sz.)
[7] 1695. (II. 1802. sz.)
[8] 1693. (II. 1744. sz.)
[9] 1682. (II. 1510. sz.)
[10] 1700. (II. 2009. sz.)
[11] 1696. (II. 1842. sz.)

		fl.	d.
Canones seu tabellae pro. Sacro	in fol.	—	5
» Item Canon Missae	in fol.	—	10
Catechismus Illyrico Ungaricus	12	—	10
Catechismus Rascianicus	8	—	30
» Item Rascianicus	8	—	—
» Item Germanico Slavonicus [1]	8	—	6
» Item Slavonicus [2]	12	—	10
Cattanei Dialectica [3]	12	—	10
Cevae puer JESuS poëma [4]	4	—	20
Character hominis litterati	12	—	10
Cicero parvus [5]	8	—	8
» Item Epis. Famil. lib. 7-mus	8	—	10
» Epis. Famil. lib. 14-tus	8	—	10
» Epis. Famil. omnes [6]	8	—	35
» Laelius seu de amicitia Dialogus	8	—	5
» De Officijs lib. primus	8	—	5
» Tusculan. Quaest. Lib. 5-tus	8	—	15
» De partitione Oratoria Dialogus	8	—	10
» Oratio pro Dejotaro	8	—	10
» Ad Quirites post reditum	8	—	10
» Pro Marcello	8	—	5
Clavis Coeli	12	—	5
Clausula Quotidiana	12	—	10
Concilium Trident. Schephleri	12	—	30
Congregationum variarum libelli, et leges Latinè	12	—	8
Corneri horologium Christianae pietatis	4	—	25
Corona Misteriosa [7]	8	—	5
Corpus Juris Ungarici [8]	in fol.	9	—
Coturij Epitome Controversiarum [9]	12	—	35

[1] 1699. (II. 1968. sz.)
[2] 1696. (II. 1843. sz.)
[3] 1691. (II. 1693. sz.)
[4] 1693., 1697. (II. 1746., 1894. sz.)
[5] 1694. (II. 1782. sz.)?
[6] 1677. és 1697. (II. 1408., 1895. sz.)
[7] 1694. (II. 1784. sz.)
[8] 1694. (II. 1845.)
[9] 1695. (II. 1804.)

		fl.	d.
Crispi Salustij de conjuratione Catilinae proëmium	8	—	10
Cypriani Soarij Rhetorica [1]	8	—	30
Curiosum quare, P. W. Bossani [2]	12	—	5

D.

Deliciae Eucharisticae	24	—	5
Demosthenis Philippica 1-ma	8	—	10
DEUS Homo 15. Elogijs celebratus	8	—	—
Dilemata de Controversijs fidei [3]	12	—	3
Diarium adolescentis studiosi	12	—	5
Dialogus de Ceremonijs Bapt. [4]	8		15
Directorium Conscientiae [5]	12	—	20
Directorium perpet. in usum Reg. Hun. [6]	8	—	50
Directorium Ecclesiasticum Dioecesis :			
Agriensis		—	15
Jaurinensis	8	—	15
Nitriensis		—	15
Strigoniensis		—	15
Duplex clavis aurea	32	—	15
Deslions Elegiae	12	—	25
Dialectica P. W. Bossani [7]	12	—	5

E.

Elffen Exercitia Ungaricè [8]	12		15
Elogium R. P. Ferdin. Verbiest	8	—	2
Emanuelis Alvari Grammat. liber. I. 2:3.[9]	8	—	20
» Item Liber. 1. et 2. cum vocabulis Illyricis	8	—	20
Enchiridion parvus Catechismus [10]	12	—	5

[1] 1670. (II. 1245.)
[2] 1707. (II. 2288.). 1708. (II. 2336).
[3] 1699. (II. 1975.)
[4] 1701. (II. 2088).
[5] 1676. (II. 1383.)
[6] 1674. (II. 1340.)
[7] 1706. (II. 2259.) (?)
[8] Bécs. é. n. (XVII. száz.) (I. 1575. sz.)
[9] 1703., 1699., 1675. (II. 2170., 1963., 1365.)
[10] 1700. (II. 2017.)

		fl.	d.
Évang. Croatica [1]	8	—	20
Exercitia S. P. Ignatij Latine	8	—	20

F.

Faculae aspirationum Beniczki	12	—	10
Fasciculus piarum Considerat. [2]	12	—	20
Fax chronologica [3]	4	—	15
Flores precum	12	—	15

G.

Galtruhij Philosophia et Mathesis	8	2	25
Gonzalez de recto usu opinionum [4]	8	1	—
Gretserus parvus [5]	8	—	15
» Item Liber 2. & 3.	8	—	30
Gumperger JESus vir dolorum	4	1	—

H.

Hecatombe Sacra Conciniones P. Viszocsáni [6]	4	1	—
Hofflich Conciones Funebres Latine [7]	4	—	75
Homeri Iliadis 4-tum Compositionis argumentum	8	—	10
Horatij Epodon Liber ad Mecaenatem	8	—	5
Historia poëtica [8]	12	—	15

I.

Illsung verba vitae aeternae	8	—	—
S. Ignatij 100 Miracula	12	—	5
Illyés verbum Abbreviatum Conc. lat. [9]	4	1	—
» Vitae Sanctorum Latinè [10]	4	2	—

[1] 1694. (II. 1783.)
[2] 1690. (II. 1671.)
[3] 1702., 1703. (II. 2138., 2191.)
[4] 1696. (II. 1848.)
[5] 1699. (II. 1970.)
[6] 1690. (II. 1675.)
[7] 1693. (II. 1747.)
[8] 1709. (II. 2376.)
[9] Bécs. 1695. Pars 1., 2. 4r.
[10] Bécs. 1694. Pars 1., 2. 4r.

		fl.	d.
Illyés Stephani Cathecheses [1]	4	2	—
Index Corporis Juris Ungarici seu Cynosura [2]	in fol.	—	75
Indulgentiae stationum Urbis	in fol.	—	5
Interesse Caesareum	4	1	—
Joannis Apostoli Cultus	12	—	5
Iter Oeconomicum [3]	8	—	15
Jubilus de vero Religioso	8	—	3
Justi Lipsij Monita [4]	12	—	35
S. Judas Thad. in rebus desperatis Patr. [5]	8	—	5

K.

Kamperger Theologia de DEO	12	—	—
Kitonits directio methodica Juris [6]	in fol.	1	—

L.

Lachryma Orbis universi [7]	8	—	—
Landovics Conc. in Domin. Ung. [8]	4	1	—
Lapis Lydius Controversiarum [9]	12	—	25
Laydan Pontificiae dignitatis clypeus	4	—	—
Leroi occupatio animae	4	1	25
Lessius de statu vitae deligendo	12	—	20
Libri Ministrationum	24	—	5
Libri SS. Menstruorum Lat.	—	—	30
Litaniae ad OO. SS.	in fol.	—	25
» Item ad Patronos Hungariae	in fol.	—	5
Livij Decadis 1-mae liber 1-mus	8	—	30
Lohner Tabulae directivae Divini Officij [10]	8	—	10
Ludus Epigrammaticus	12	—	5

[1] 1701. (II. 2082.)
[2] 1699. (II. 1971.)
[3] 1707. (II. 2296.)
[4] 1698. (II. 1935., 1936.)
[5] 1693. (II. 1748.)
[6] 1700. (II. 2015.)
[7] 1689 (I. 1380., 1381.)
[8] S. a. [XVII. száz.] (II. 2042.)
[9] Bécs. 1700. 4r. (Irta *Eszterházy Pál.*)
[10] 1702. (II. 2124.)

		fl.	d.
	M.		
Manuale Rhetorum	12	—	15
Mancini Enchiridion Aulicorum	8	—	—
» Item Viridarium Morale	8	—	—
Manuale Regularium Polizarij	in fol.	1	56
Manuale Sodalitatis B. V. M. [1]	12	—	25
Manuale Parochorum [2]	12	—	20
Martialis Epigrammatum Liber 6-tus	8	—	10
Missalia [3]	in fol.	3	50
Missae propriae SS. Regni Hung. [4]	in fol.	—	25
Minota S. Angeli custodis	18	—	5
Manuductio ad eloquentiam [5]	8	—	50
Missae pro defunctis & felici morte separatim	in fol.	—	75
	N.		
Nadasi annus Coelestis [6]	12	—	60
» Cor amoris [7]	12	—	70
» Seraphinus Divini amoris [8]	12	—	10
» Annua Eremus [9]	in fol.	1	—
» Annus amoris DEI [10]	in fol.	1	—
Nierembergius de Adoratione [11]	8	—	40
» Item dictamina variae doctrinae [12]	12	—	15
Novarini deliciae amoris Divini	8	—	—
Novellae seu Articuli statutum Reg. H. [13]	4	2	—
Novus annus bissextilis		—	10

[1] 1675., 1693. XVII. sec. 1701. (II. 1371., 1751., 2043., 2085.)
[2] 1668., 1697., 1700., 1703. (II. 1154., 1700., 2019., 2178.)
[3] 1702. (II. 2127.)
[4] 1662., 1693., 1701. (II. 996., 1753., 2087.)
[5] 1709. (II. 2377.)
[6] 1687. (II. 1623.)
[7] Bécs, 1675. 12r.
[8] Prága, 1666. Múzeumkönyvt.
[9] Bécs, 1678. 2r.
[10] Bécs, 1678. 2r.
[11] 1663. (II. 1020.)
[12] 1708. (II. 2346.)
[13] 1698. (II. 1937.)

		fl.	d.
	O.		
Officium de Nomine JESU pro Breviario		8	— 5
»	S. Ignatij	8	— 5
»	S. Stephani [1]	8	5
»	Proprium Reg. Hung.	8	— 25
»	Proprium Reg. Sveciae	4	— 20
»	Proprium Societatis JESU	8	— 20
»	Rakoczianum	12	— 35
»	SS. Antonij de Padua. S. Apolloniae. S. Clarae. S. Mariae Aegyptiae. S. Mariae Magdalenae. S. Petri de Alcantara Ungaricè	12	— 35
Otrokotsi	Breve Specimen in juris prudentiam [2]	8	— 15
»	Examen Reformationis Lutheri [3]	8	— 50
»	Roma Civitas Sancta [4]	8	— 15
»	Theologia Prophetica [5]	4	— 20
»	Antiqua Ungarorum religio [6]	8	— 20
Ovidij	Libri Tristium et de ponto [7]	8	— 20
	P.		
Panormitani	Instr. Conf.	12	— 25
Palmae	Thesaurus indeficiens	1	— —
Panis	quotidianus Ungarice	12	— 5
Proverbia	Arist. P. W. Bossani [8]	12	— 5
Pontificale	Romanum	8	— —
Praxis	Criminalis [9]	in fol.	— 30
»	Item Examinis particularis	16	— 5
»	Fructuose meditandi [10]	12	— 5

[1] 1693. (II. 1754.)
[2] 1699. (II. 1972.)
[3] 1696. (II. 1853.)
[4] 1698. (II. 1939.)
[5] 1705. (II. 2234.)
[6] 1706. (II. 2267.)
[7] 1703. (II. 2181.)
[8] 1707., 1708. (II. 2290., 2337.)
[9] 1700. (II. 2013.) — 1687. (II. 1621.) — 1697. (II. 1897.)
[10] 1700. (II. 2011.)

		fl.	d.
Praxis Geminae devotionis ad S. Xav.[1]	12	—	10
Pretiosa sensa	12	—	10
Propugnatio festi Theophoriae [2]	4	—	20
Parnassus Illustratus [3]	12	—	15
Pietas proficua, ad S. Xaver. tempore pestis	12	—	5

Q.

Quies Metaphysica [4]	12	—	5

R.

Reding Theologia Scholastica	in fol.	—	—
» Vindiciae Baronij Centuria 1-ma	in fol.	—	—
Regulamentum militiae Caesareae[5]	in fol.	—	25
Regulae Soc. JESU latine [6]	12	—	20
» Item militum Caesareorum Ung. et Slav.	4	—	25
Rituale Jaurinense [7]	4	—	50
» Item Strigoniense [8]	4	—	50
Rusbrochij Doctor Exstaticus	in fol.	—	—

S.

Segneri Instructio Confessarij [9]	12	—	20
» Trivium Sacrum [10]	12	—	15
» Speculum non fallax	12	—	15
Senecae Thyestes	8	—	15
Succus prudentiae discursus Ethici [11]	12	—	15
Sacculus Distinct. P. W. Bossani [12]	12	—	5

[1] 1695. (II. 1811.)
[2] 1706. (II. 2271., 2272.)
[3] 1709. (II. 2380.)
[4] 1704. (II. 2215.)
[5] 1697., 1698., (II. 1901., 1940.)
[6] 1655., 1678. (II. 832., 1453.)
[7] 1687. (II. 1625.)
[8] 1656., 1682., 1692. (II. 859., 1512., 1723.)
[9] 1697. (II. 1902.)
[10] 1700., 1707., (II. 2021., 2302.)
[11] 1701. (II. 2080.)
[12] 1707., 1708. (II. 2289., 2338.)

		fl.	d.
Syllabus vocabulorum Ung. Lat. et Slavonicè [1]	8	—	10
Szen-Iványi Polemici.			
» Analysis [2]	12	—	8
» Castigatio illusoriae Concionis [3]	12	—	8
» Cavillationes [4]	12	—	8
» Consultatio Saluberrima [5]	4	—	10
» Doctrina verae Ecclae. primorum 5. saeculorum [6]	12	—	8
» Magnum Chaos [7]	12	—	8
» Lutheranicum nihil ad Rem [8]	12	—	10
» 50. Rationes pro fide Cathol. [9]	12	—	8
» Responsa non responsa [10]	4	—	10
» Solutiones non solutiones [11]	12	—	10
» Lutheranicum nunquam et nusquam [12]	12	—	10
» Privata et amica disceptatio [13]	12	—	5
» Forum Scrutarium [14]	4	—	10
» Turris Babel [15]	12	—	8
» Miscell. Decas. 1., 2., 3. [16]		8	—

T.

Tabulae lingvae Graecae	in fol.	—	10
» Item Hebraicae	in fol.	—	10

[1] 1703. (II. 2184.)
[2] 1703. (II. 2187.)
[3] 1704. (II. 2216.)
[4] 1709. (II. 2385.)
[5] 1704. (II. 2217.)
[6] 1708. (II. 2348.)
[7] 1704. (II. 2220.)
[8] 1703. (II. 2188.)
[9] 1702. (II. 2135.)
[10] 1700. (II. 2027.)
[11] 1703. (II. 2186.)
[12] 1702. (II. 2134.)
[13] 1704. (II. 2221.)
[14] 1707. (II. 2304.)
[15] 1707. (II. 2305.)
[16] 1689—1709. 4r. (II. 1652. 1700. 1863. 1907. 2132. 2384. 2133.)

		fl.	d.
Tamasi tranquillitas conscientiae [1]	8	—	10
Thann Unicum ovile Catholicum [2]	4	—	—
Thesaurus animarum, precatorius	24	—	20
Tractatus Chriae [3]	12	—	10
Trinkelij major DEI Gloria	in fol.	—	—
Tympius seu Phrases Germ.	12	—	—

V.

Vanitate Consiliorum [4]	12	—	5
Varia pietatis exertitia precatorius [5]	8	—	25
Viator Christianus [6]	12	—	20
Virgilij Aeneis [7]	8	—	25
Vita S. Fran. Salesij	8	—	20
» Fran. Suarij	8	—	20
» Mart. Stredonij	4	—	—
Vita Poëtica [8]	8	—	25
Ungaricae Sanctitatis indicia [9]	8	1	—

Z.

Zodiacus Ecclesiae Syderum	in fol.	—	50

Libri Hungarici.

A.

P. Agoston Mennnyei Dűcsősség [10]	12	—	10
» Myrrha szedő Szarándok [11]	12	—	10

[1] 1687. (II. 1626.)
[2] 1693. (II. 1758.)
[3] 1699. (II. 1977.)
[4] 1701. (II. 2084.)
[5] 1674. (II. 1348.)
[6] 1701. (II. 2096.)
[7] 1677., 1700. (II. 1411., 2029.)
[8] 1693. (II. 1750.)
[9] 1692. (II. 1718.)
[10] *1674.* (I. 1170. sz.)
[11] 1672. (I. 1140. sz.)

		fl.	d.
Alphabeticus pure Ungaricus	8	—	3
P. Avancini Meditationes [1]	8	—	40
Atlas Marianus, seu Mennyei Korona. Celsis. Principis Pauli Eztoras. R. H. P.[2]	in fol.	2	—

B.

Balassa Cantus [3]	12	—	15
Beniczki Egynéhány szép áitatos könyv[4]	12	—	10
Biblia Ung. Compact [5]	in fol.	4	—
Betegek gyógyítója seu miracula. B. V. Sümeghien. [6]	8		50

C.

Cantional. ex editione Szelepchén [7]	4	—	50
Cantionale Ungar. Narai [8]	4	—	50
Congregat: Agoniae Regulae [9]	12	—	10
» B. V. Assumptae in Temp. Cath. libellus [10]	12	—	15

D.

Döghalál ellen a Tellyes Sz. Háromsághoz [11]		—	—
Boldogságos Szűzhez, Xaverius Sz. Ferenczhez [12]		—	—

[1] *Illyés András.* A Krisztus Jézus életéről elmélkedések Avancinus Miklós után 1690. (I. 1395. sz.). Sz. K. említi ugyan Sándor István után e munkának későbbi, 1708-ki nagyszombati kiadását is, de ez 4r., a fentebbi pedig 8-rétűnek van jelezve.

[2] *1696.* (I. 1496. sz.)

[3] Bizonyára *Balassa Bálint* «*Istenes éneki*» azon nagyszombati 1699-ki kiadása, melyet Katona (Tom. XXXVI. pag. 716.) idéz. de Sz. K. fel nem említett.

[4] Nem lehet más, mint Beniczki Péter magyar Rhitmusainak nagyszombati 1664-iki kiadása (I. 1015.), melyből egy példány sem maradt fenn, s igy melynek pontos czímét sem tudjuk.

[5] Káldi bibliafordításának bécsi 1626-ki kiadása.

[6] 1703. (I. 1678. sz.)

[7] *Cantus Catholici* 1703. (I. 1679. sz.)

[8] *Náray György.* Lyra Coelestis. 1695. (I. 1480. sz.)

[9] Keresztfára felfeszített . . . . Jesus férfiakból . . . álló Congregatiójának . . . Regulái. 1706. (I. 1719.)

[10] *Jaklin Balázs.* Menybe vitetett boldogságos Szűz Mária Congregatiójának regulái. 1710. (I. 1780.)

[11] Döghalál ellen való hasznos és foganatos orvosság. 1710. (I. 1777. sz.)

[12] 1700. (1567.)?

		fl.	d.
Sz. Sebestyénhez, Sz. Rochushoz, és Sz. Rósália ...		—	—
Szűzhez aitatosságh	12	—	5

E.

Evangelia Hungar.[1]	12	—	20
» »	4	—	25
Cels. Pr. R. V. P. Pauli Esztoras. Regina Sanctorum Omnium annus integer.[2]	4	—	50
Cels. Maria Szombattya[3]	4	—	50

G.

Grammatica Lingvae Ungaricae P. Viszocsáni[4] ...	8	—	10

H.

Három szép áitatos könyvecske[5]	8	—	30
A Dűcsősséges Sz. Háromságrol versekkel-való vallástétel[6]	12	—	20
Három üdvősséges kérdés[7]	12	—	15
Holtig-való Barátság[8]	12	—	15
Hó-napi napok meditationes[9]	12	—	15

I.

Igaz hitre vezérlő kőnyv. P. Kiss[10]	12	—	20
Illyés András. Régi és új Énekek[11]	8		20
» Conciones Ung.[12]	4	1	—
» Vitae Sanctorum[13]	4	2	—

[1] Az Evangeliomok és Epistolák. 1692. (I. 1433.) inkább 1698. adalék.
[2] 1698. (I. 1534.)
[3] 1701. (I. 1638. sz.)
[4] ?? Talán *Pereszlényi.* 1682 és 1702. (?)
[5] ? ?
[6] Nagy Mózes, 1700. (I. 1570. sz.)
[7] Sámbár Mátyás, 1690. (I. 1396. sz.)
[8] Tarnóczi István, 1707. (I. 1731. sz.)
[9] 1691. (I. 1414. sz.)
[10] 1681. (I. 1269. sz.)
[11] 1703. (I. 1680. sz.)
[12] Megrövidített ige 1691 vagy 1696. (I. 1415. vagy 1485. sz.)
[13] A ker. életnek példája 1705—7. (I. 1707., 1728. sz.)

	fl.	d.
Illyés Rodericius integer [1]	4	3 —
Illyés István. Lelki Téj. [2]	8	— 50
» Item Soltári Énekek [3]	8	— 25
» Item Conciones Dominicales	4	1 —
» Item Conciones festivales [4]	4	1 —

K.

Káldi Conciones Dominicales [5] in fol.	2	—
» De Decalogo [6] in fol.	—	50
Keresztyén vitéznek paisa	24	— 15
Két égő lámpás. Sz. Ign. és Xav. [7]	12	— 15
Kitett czégér [8]		— 15

L.

Landovics Conc. Ungar [9]	4	1 —
Lelki Csésze	12	— 15
Lelki Fegyver-ház [10]	4	— 40
Lelki kints	24	— 10
Lessius. Tanácskozás, mellyet kellyen a külömbőző vallások kőzzül választani [11]	8	— 20
Libánuson termő Cedrus fának veleje [12]	4	— 15
Liber Menstruorum hungarice [13]		— 30

[1] A keresztény jóságos cselekedetek gyakorlatossága. Irta Rodericus Alfonsus. III. kötet 1688., 1701., 1708. (I. 1370., 1639., 1753. sz.)

[2] 1697. (I. 1512. sz.)

[3] 1693. (I. 1446. sz.)

[4] 1691. (I. 1415. sz.)

[5] Káldi Vasárnapi prédikációk. Pozsony, 1631. (I. 601.) ?

[6] Istennek szent akaratja. (A tiz parancsolat magyarázatja). 1681. (I. 1268. sz.)

[7] 1669. (I. 1090. sz.)

[8] Hajnal Mátyás. Pozsony, 1640. (I. 704. sz.) inkább I. 1615. sz.

[9] Landovics István. Novus succursus. 1689. II. kötet. (I. 1380—81. sz.) ?

[10] 1698. (Könyv-Szemle, 1879. 213. l.)

[11] Fordította Veresmarti Mihály. Pozsony, 1640. (I. 706.) ?

[12] 1671. (I. 1122. sz.)

[13] 1691. (I. 1414.)

		fl.	d.
	M.		
Manuale Marianum [1]	12	—	5
	N.		
Nepomucenus S. Jánoshoz Imádság	12	—	5
	O.		
Otrokocsi. Igaz kegyességnek és szentségnek uttya [2]	12	—	15
» Isten előtt járóknak tökéletessége [3]	12	—	10
	P.		
Pázmány. Conc. Ung. [4]	in fol.	2	—
» Kalauz [5]	in fol.	2	—
Panis quotidianus Ung.	12	—	3
Padvai Sz. Antal Solosmája [6]		—	20
	R.		
Regulamentum militiae Caesar. Ung.	4	—	25
Rodericus v. sup. Illyés		—	—
Rövid praedikaczió husz szines okokrol [7]	8	—	20
Régi Magyar szentség [8]	8	1	25
Regulae S. S. Ung. [9]	12	—	15
	S.		
Scapularis Congr. observ. [10]	12	—	10
Szivek kincse [11]	12	—	10

[1] 1700. Adalék.
[2] 1699. (I. 1547.)
[3] 1699. (I. 1547.)
[4] 1695. (I. 1482. sz.)
[5] Pozsonyi kiadások.
[6] 1703. (I. 1682. sz.)
[7] Pozsony. 1640. (I. 705.)
[8] Tarnóczi (igazán *Hevenesi*) 1695. (I. 1483.)
[9] Regulái a Jesus társaságának. 1681. (I. 1270. sz.)
[10] Boldog Szüz Máriának üdvösséges menyei mannát hordozó hajócskája. 1705. (I 1708. sz.)
[11] Ágoston Péter. 1671. (I. 1120. sz.)

	fl.	d.
Sucques meditationes[1]	4	— 50
Szent-Iványi. Négy rövid első könyv[2]	12	— 30

T.

Tarnoczi. Jó-akarat[3]	12	— 15
» Menyben vezérlő Kalauz[4]	12	— 10
» Nagy mesterség az jó élet[5]	12	— 15
» Választott nyil[6]	12	— 15
» Vigyázó szem[7]	12	— 15
Thomas Kempis[8]	12	— 25

U.

Uti tars[9]	16	— 20

Libri Germanici.

A.

Ars semper gaudendi[10]	12	— 20

C.

Christliche Katolische Geszang	12	— 10
Catechis. 100 frag. und antwort[11]	12	— 10
Catolische Glaubens lehr	12	— 10
Congr. Germanicae. Regulae	12	— 5

[1] Derkai György. Az örök élet útja. Sucques Antal után. 1678. (I. 1226. sz.)

[2] 1703. (I. 1683. sz.)

[3] Bécs. 1685. (I. 1325.)

[4] 1675. (I. 1185. sz.)

[5] 1680. (I. 1252. sz.)

[6] Bécs. 1685. (I. 1326. sz.)

[7] Bécs. 1685. (I. 1327. sz.)

[8] Pázmány Péter, Kempis Tamásnak Krisztus követéséről négy könyve. 1709. (I. 1764. sz.)

[9] Ujabb kiadás, N.-Szombat. 1678. 12r. (Könyv-Szemle. 1880. 279. l.)

[10] Sarasa Unbestürzte freude. 1676. (II. 1454. sz.)

[11] 1699. (II. 1968. sz.)

	fl.	d.
G.		
Gewissens frag. eines in brandenburgischen sich befindenden Evangelischen pfarers	12	— 10
L.		
Lapis Lydius	12	— 40
P.		
Palladium S. Religionis Catholicae Apostolico U. conservatum	12	— 5
S.		
Scapularis observationes	12	— 10
Segneri speculum non fallax	12	— 10
Szent-Iványi castigatio illusoriae Conc.[1]	4	— 13
» Lutheranicum nihil ad rem.[2]	8	— 15
» 50. Rationes pro fide[3]	12	— 15
» Strittige abhandlungen[4]	8	— 10

Libri Slavonici.

A.		
Abrahamffi fackiel Horiczi	12	— 10
Alphabeticus	8	— 8
B.		
Braterstwy		— 15
C.		
Canisius Slavonicus	12	— 20
Cantionale	4	— 10
Congregationis regulae	12	— 10

[1] 1704. (II. 2216.)
[2] 1703. (II. 2189.) 1704. (II. 2219.)
[3] 1702. (II. 2136.)
[4] 1703. (II. 2185.)

		fl.	d.
	E.		
Evangelia Slavonica	12	—	20
	H.		
Harfa Każdodena	12	—	10
	K.		
Konfessi Catholiczka	8	—	15
	L.		
Lekarstwy proti rani morowe	in fol.	—	5
Lodicska Marianska. reg. scap.	12		10
	M.		
Mssy Swatu Slyssetij Spuszok	24	—	5
Modlitba Horlywa	12	—	5
	N.		
Nadassi Annus Coelestis	12	—	25
Nowirok Nebeszki	12	—	25
	P.		
Poklad à Lekarstwy Duchowne od Krysta pana Ukryżowanycho	32	—	5
Poklad dusse każdeho csasu	32	—	5
Prawa Katoliczka		—	20
Postilla Katoliczka		2	—
	R.		
Robik Catechismus Slavonicus	8	—	40
	S.		
Snopcsek	12	—	20
Sprawa Kresztyánska	8	—	25
	T.		
Tamassi Controv. Slavon [1]	8	—	20

[1] 1691. (II. 1701.)

		fl.	d.
	Z.		
Zlaty pramen	12	—	35
Zrkadlo Kresztyanszke	12	—	35
	Libri qui aliunde adferuntur.		
Archdekin Theol.	in 4	—	8
Argenis Barclai		—	8
Avancini Orationes omnes	12	—	—
Biblia Latina	in 4 et 8	—	—
Brietij Annal. Eccles.	in fol.	—	—
Breviaria varia		—	—
Bonfinij Hist. Ung.	fol.	—	—
Bideruni deliciae Sacrae	12	—	—
Bidermanni Axiomata	12	—	—
» Utopia	12	—	—
Canditatus Pomei	12	—	—
Caelij. Collect. in Apocal.	fol.	—	—
Concordantiae	4 et fol.	—	—
Diurnalia varia	16	—	—
Engelgrave Lux Evangelica		—	—
» Pantheon coeleste	fol.	—	—
» Coelum Empyreum		—	—
Engel Jus Canonicum	4	—	—
Fabri opera omnia Concionatoria	4	—	—
Gradus ad Parnassum	8	—	—
Guinisij allocutiones Oratoriae	12	—	—
Gormaz. Theol.	fol.	—	—
Hartung Conciones omnes	4 et fol.	—	—
Illsung Theol. Experim.	fol.	—	—
Istvánffi Hist. Ung.	fol.	—	—
Knittel Conciones	4	—	—
Krimer Jus Canonicum	fol.	—	—
Layman Theol. moralis	fol.	—	—
Lohner Bibl.	fol.	—	—
» Auctarium	fol.	—	—
Lauxmin praxis orat.	12	—	—

		fl.	d.
Lexicon Molnar	8	—	—
Manuale Decani	8	—	—
Martyrologium Romanum	4	—	—
Pexenfelder apparatus Eruditionis	8	—	—
Prosodia Bononiensis	8	—	—
Radau Orator Extemporaneus	12	—	—
Segneri Homo Christianus	4	—	—
» Item Contiones Apostolicae	4	—	—
Simonis Angli Tragaediae	12	—	—
Stanihurstus de Passione Domini	8	—	—
Stengelij mundus Theoriticus	fol.	—	—
Sennyei Examen ordinand	8	—	—
Svada Civilis cum Phoenice Rhet.	12	—	—
Sautl lusus allegorici	12	—	—
Vieira Conciones	4	—	—

etc. etc.

O. A. M. D. G.

ADATOK A HAZAI KÖZÉPKORI KÖNYVTÁRAK TÖRTÉNETÉHEZ.

Ezen czim alatt folyóiratunkban új rovatot nyitunk, mely időhöz nem kötött közleményekben a hazai középkori (mohácsi vész előtti) könyvtárakról új, ekkorig ismeretlen adatokat napfényre hozni lesz hivatva. E rovatban közölni fogunk oly okleveleket, leveleket, registrumokat, végrendeleteket, catalogusokat, inventariumokat, följegyzéseket, «ex libris»-eket és adalékokat, melyek hazánk középkori könyvtári viszonyaira bármi tekintetben vonatkoznak s az eddig megjelent diplomatikus codexekben, adattárakban, vagy más ilynemű közleményekben felvéve nincsenek. Közleményeinkhez az anyagot a hazai és külföldi könyvtárak és levéltárak fogják szolgáltatni, melyeknek tisztviselőit és buvárait a szives közreműködésre ezennel felkérjük. Olvasóink nagyon jól tudják, hogy a hazai középkori könyvtárak története a hazai középkori művelődéstörténetnek mily fontos fejezetét képezi, de bizonyos az is, hogy ezen történethez az egykorú források részben elvesztek, részben még lappanganak s csak részben vannak közrebocsátva. Ez utóbbiakból a hazai középkori könyvtárak pragmatikus történetét alaposan megirni ma még nem lehet. Szükséges a még lappangó adatokat is felkutatnunk, hogy a kérdésről teljes képet nyerjünk. Ezért nyitottuk a jelen rovatot s számítunk mindazok közreműködésére, kiket hivatásuk, ügyszeretetök vagy hivatalos foglalkozásuk e térre vezet. Közleményünk keretébe tartoznak mindazon mohácsi vész előtti oklevelek, levelek és okmányok, melyekben hazai könyvekről említés tétetik, továbbá azon régi kéziratok és ősnyomtatványok egykorú följegyzései, melyek a hazai régi könyvtárak provenientiájához nyuj-

tanak adalékokat. Ajánljuk ezen két szempontot ügybarátaink figyelmébe, s megkezdjük a rovatot az itt következő négy XV. századbeli oklevéllel.

A szerkesztő.

I.

1441. augusztus 7.

Porpáczi Lukács, a királyi kanczelláriá íródeákja rokonaihoz intézett levelében otthon hagyott holmiit, köztük 12 iskolás könyvet, ezek gondjaira bízza.

Salutacione fraternali premissa. fratres mei predilecti. Noveritis me esse sanum, quam quidem sanitatem a vestris fraternitatibus incessanter audire desidero. Et *cum nomine scribe et servi apud magistrum Michaelem de Rauen*[1] *prothonotarium regie maiestatis famulaturus existam mancipatus*, verum siquidem propter locorum distanciam et translacionem propinquis temporibus versus domum ire nequeo, nec intendo, nisi paulisper deo opitulante iuxta obsequiorum merita meorum provisione videar epidiori gratulari. Unde, quia dum una vobiscum circa resurreccionem domini in Sarwar eram constitutus, iter arripueram satis repentinum, quod nec exiguas et parvas res meas bona sub disposicione mittere potui, sed easdem apud Matheum sartorem vobis benevolum satis inepte repositas reliqui, ob hoc vos fratres precibus intimis rogito, quatenus easdem a predicto sartore requirere et in locum, quem utiliorem poteritis considerare, velitis collocare. Et ut sciatis, que sint ille res requirende, item in uno sacco sigillato unum bonum lintiamen, unum candelabrum cupreum, unum vitreum *et, ut puto, XII libri scolasticales*, necnon cetere res in eodem sacco reposite. Unde videatis, ut sigillum inveniatis inconfractum, ne ex eis subtraccio facta sit aliqualis; imo si eciam inconfractum sit, adhuc peto, ut easdem specietenus revideatis, quia multa quidem sunt fallacia. Ceterum peto vos fratres, ut michi velitis de vestro statu et sanitate semper et quocunque poterit, saltem per Vallentinum literatum de Bewd scribere, aut verbotenus nunciare, ut fraterni-

[1] Ezen Michael de Rauen, Zsigmond királytól 1421-ben armálist kapott, melynek eredeti példányát a zágrábi délszláv Akadémia könyvtára őrzi.

Szerk.

tatis sic inter nos exhibeatur dileccio. Demum curate de vestro profectu iuxta manuum vestrarum ad labores opposicionem. Et ego die noctuque non desistam post salutem ad alciora anchelari, ne inter consimiles seu pares videremur abuti et refutari. Scriptum Bude, in feria secunda proxima ante festum beati Laurencii martyris, anno etc. XLI.

Lucas filius Benedicti, filii Egidii, filii David de Porpacz, scriba stili regie maiestatis.

Kivül: Nobilibus viris Iohanni necnon Gregorio sartori filiis Benedicti, filii Egedii filii David de Porpacz, fratribus meis predilectis atque preamandis.

Eredetije, zárlatán pecsét nyomaival a Nemz. Múzeum könyvtárában.

Közli: *Schönherr Gyula.*

II.

1450. márczius 30.

A székesfehérvári ferenczrendiek gvárdiánja válaszol a soproni barátok levelére, melyben ezek a Ciner Miklós egykori gvárdián által tőlük elvitt breviáriumot visszaszolgáltatni kérik.

Cum oracionum sufragiis in eo, qui est salus omnium. Certum facitis nos, quomodo olim frater *Nicolaus Ciner de Kassowya gwardyanus monasterii sancti Francisci vestre civitatis Supproniensis* in vita sua temporali alienasset quoddam breviarium valoris *sedecim florenorum de dicto monasterio*, et secundum relaciones fratrum ibidem existencium esset probabile predicti fratris Nicolai *libros*, *calicem et alias res* sub nostra potestate depositas. Idcirco consulitis et requiritis nos, ut huiusmodi breviarium seu eius precium tanti valoris fratri Paulo de Kassowya custodi monasterii vestri pretacti, aut suo speciali nuncio vel latori presencium assignaremus cum effectu, prout nostre consciencie salubrius videretur. Verum equidem aliquas parvas res apud nos devolutas ac ligatas deposuerat et deposuit adhuc in presenti, tamen ignoro, que sint. De restitucione autem volumus curam gerere ante superiorem nostrum, scilicet priori ministro nostro provinciali, qui habet dare,

diuidere et ad quem pertinet satisfacere: eciam in brevi visitabimus suam paternitatem, et quidquid determinaret de restitucione vel satisfaccione, contentabimur. Scripta in Albaregale, feria secunda post ramis palmarum, in domo fratrum minorum de observancia, anno domini millesimo quatuorcentesimo quinquagesimo. Frater Benedictus custos custodie Albensis ac gwardyanus eiusdem conventus, orator pro salute vestra.

Eredetije a soproni városi levéltárban, (Lad. I. et A. Fasc. 1. N° 7.) papiron, viaszpecsét nyomaival. Közli: *Cs. J.*

III.

1461. október 2.

A kolosmonostori konvent előtt Gorzeres János kezességet vállal az iránt, hogy testvére, Bertalan, kolosmonostori apát, a király orvosa, a konventből magával vitt könyveket és okleveleket vissza fogja adni.

Quod Iohannes filius Mathie dictus Gorzeres de Wradislauia, coram nobis personaliter constitutus, oneribus et quibusvis gravaminibus egregii Bartholomei phisci (*így*) domini regis, condam gubernatoris abbacie de dicta Colosmonostra, fratris sui, in subnotandis per omnia super se assumptis, ministerio vive vocis spontaneaque sua voluntate confessus extitit in hunc modum: Quod quia prefatus Bartholomeus phisicus ***quosdam libros dicte ecclesie nostre, videlicet unam bibliam, alium tractans de astronomiis, valentes trecentos florenos auri,*** ac litteralia instrumenta factum domus nostre in civitate Budensi habite tangencia et concernencia, contra voluntatem dicti conventus secum exinde ad Budam exportasset, quos quidem libros et litteralia instrumenta idem conventus prenotato Bartholomeo phisico ad Budam exportari nullatenus consentire voluisset, idem Bartholomeus phisicus dicto conventui super altare magno in dicto nostro monasterio constructo coram nobis iuramentum deposuisset super eo, quod prescriptos libros et litteralia instrumenta reddere et restituere vellet dicte ecclesie nostre, ipseque eciam Iohannes annotatos libros et litteralia instrumenta apud manus memorati Bartholomei phisici habere confessus extitit nichilominusque idem Iohannes obligans se tali vinculo me-

diante, quod postquam ipse ad Budam pervenerit, predictos libros et litteralia instrumenta absque strepitu cuislibet iudicii reddere et restituere (*igy*) facere vellet. Si vero eosdem libros et litteralia instrumenta reddere et restitui facere nequiret, ex tunc solam personam suam propriam huc ad Colosmonostra presentare teneretur. Sin autem idem Iohannes eosdem libros et litteralia instrumenta reddere et restitui facere quoquo modo non posset aut suam personam propriam huc ad Colosmonostra se presentare nollet: ex tunc, vigore presencium mediante, ubicunque locorum suum caput reperiretur, retineretur eo facto, et tandem idem Iohannes conservaretur, donec de prescriptis libris et litteralibus instrumentis nostre ecclesie satisfaccio impenderetur. Insuper memoratus Iohannes iterum obligans se in quibuscunque locis sive capitulari aut conventualibus, vel eciam coram quovis iudice tam ecclesiastico quam et seculari predictam fassionem facere, nec ipsam negare vellet, harum nostrarum testimonio litterarum. Datum feria sexta proxima post festum beati Michaelis archangeli, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo primo.

(Eredeti fogalmazvány. Orsz. Levéltár. Kolozsmon. prot. E. 1458. Fol. 76. b) Közli: *Dr. Csánki Dezső.*

IV.

1488. november 5.

A budai ágostonrendiek a Septhei Péter királyi jegyző által kolostoruknak adományozott könyvekért hetenként két mise szolgáltatására kötelezik magukat.

Nos frater Gregorius vicarius districtus Strigoniensis prior totusque conventus ordinis fratrum heremitarum sanctissimi Augustini episcopi et confessoris, in alma ecclesia sancti Stephani prothomartiris in suburbio civitatis Budensis fundata degentes, memorie commendamus, quibus expedit, universis presentibus et futuris, significantes presencium per tenorem, quod quamvis in anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo primo transacto egregius magister Petrus de Septhe curie regie notarius secundum tenorem et continenciam litterarum eiusdem nostri conventus superinde confectarum pro certis missis quasdam tres suas vineas in promontorio dicte civitatis situatas prefate ecclesie nostre, fratribusque in eadem

pro tempore degentibus, in perpetuam inscripserit elimosinam et donaverit, quarum duas fratres in dicta ecclesia nostra tunc constituti expost ad reformacionem eiusdem ecclesie nostre exposuerint: tamen quia iam nostris temporibus idem magister Petrus devocione speciali ductus, volens huiusmodi suam provisionem augmentare, *quinque speciales suos libros, videlicet auream kathenam et secundam secunde sancti Thome, atque sermones domini Bonaventure de tempore et sanctis, et unam bibliam ac unam cronicam Hungarorum, omnes impressos*, prefate ecclesie nostre consequenterque nobis et fratribus in ipsa ecclesia nostra pro tempore constitutis perpetuo donavit, ita videlicet, quod a modo per amplius solummodo duas missas, ambas videlicet ad honorem sacratissime concepcionis gloriose virginis Marie eidem perpetuo continuare teneamus: visis igitur nos huiusmodi caritativis subsidiis eiusdem magistri Petri, quibus dicte ecclesie nostre nobisque affuit pro viribus, conaturque subsidio nobis adesse amplius, eapropter et nos de beneplacito et annuencia speciali reverendi patris nostri, fratris Stephani de Rohoncz sacre theologie lectoris, provincialis provincie Hungarie ordinis fratrum heremitarum sancti Augustini, ceterarumque tocius conventus antelate ecclesie nostre fratrum uno voto et simplici animo easdem duas missas cum eisdem oracionibus et collectis, que in dictis litteris nostri conventus continentur, sponte et animo deliberato continuis perpetuis temporibus celebrandas assumsimus, ita videlicet, quod unam feria quinta, alteram vero missam die sabbati, in qualibet septimana, semper ad honorem sanctissime concepcionis virginis gloriose devotissime celebrare teneamus, et cum ceteris fratribus futuris dicti conventus nostri simus perpetuo obligati, pro sua, suorumque parentum et proximorum salute, imo assummimus et celebrare promittimus harum nostrarum, quibus sigillum dicti conventus nostri est impressum, virtute et testimonio litterarum mediante. Datum in festo beatissimi Emerici ducis et confessoris, anno domini millesimo quadringentesimo octoagesimo octavo.

Kivül: Super missis perpetuis, ad fratres sancti Augustini de sancto Stephano Budenses.

Papir, a szöveg alá nyomott pecséttel. Eredetije Keszthelyen a gr. Festetics-család levéltárában (Misc. 609.)

Közli: *Nagy Imre.*

A KÖNYVTÁRNOK KÉPZÉSÉRŐL.

Dr. Petzholdt Gyulától.[1]

Az a felfogás, mely régebben csaknem általánosan uralkodott, s mely szerint mindenki, a ki akár hittudományi, akár jogi vagy bármely más akadémiai tanfolyamot végzett, könyvtári hivatalra képesítve van, — még most sem szünt meg egészen, daczára annak, hogy az utóbbi években a mérvadó körök e fölfogás viszszásságát belátták s azon segíteni iparkodtak. Az a kor, midőn azok, a kik vagy nem végezték be teljesen akadémiai tanulmányaikat, vagy — ha bevégezték is — megfelelő alkalmazást nem mindjárt találtak, azalatt és addig, mig viszonyaik kedvezőbben alakultak, a könyvtárakban kerestek és gyakran találtak is alkalmazást, az a kor már elmult. De még mindig vannak, mint említettem, a kik a régi elfogult tévhitben élnek, hogy t. i. bármely akadémiai képzés képesít a könyvtárnoki hivatalra, — ámbár még arról sincs igaz tudomásuk, hogy mi mindent kell tudnia a könyvtárnoknak. Mert velem már több izben megesett, hogy ilyen könyvtárba kivánkozók felvilágosítást kértek tőlem az iránt, mi minden szükséges ahhoz, hogy valaki magát valamely könyvtári hivatalra képessé tegye, persze egyúttal az iránt is, hol lehetséges ilyen hivatalt nyerni azonnal.

[1] A m. t. szerző úr a bibliographia és könyvtártudomány szolgálatában, mint a szász király könyvtárnoka 48 esztendő óta működik; ő az «Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft» czimű szakfolyóirat alapítója és 1840 óta szerkesztője, mint szakférfiu tehát első rendű tekintély. Miért is közleménye, melyet a «Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft» 1877-ki folyama 283. l. tett közzé, tanulmány és tapasztalás szempontjából egyaránt figyelemreméltó s nálunk actualis értékkel bir. Szerk.

Bármennyire megtisztelve érzem is magamat a bizalom által, a mely az ilyen hozzám intézett felvilágosításért esdő kérésekben nyilatkozik; s bár eddig nem is késtem e bizalomnak megfelelni s a kivánt értesítést igaz tudomásom szerint megadni, mégis nem titkolhatom el, hogy az ismételt fölvilágosítás rám nézve némileg alkalmatlan, a miért jobbnak látom, utalva egyszersmind: «*A könyvtártan kátéja*» (Katechismus der Bibliothekenlehre») című munkámban foglalt fejezetekre, a melyek egy könyvtárnokkal szemben készültség és ismeretek tekintetében emelhető követelményekre vonatkoznak, — nehány szót szólani a könyvtárnok képzéséről, a melyekre esetleg későbbi tudakozódások alkalmával általánosságban utalhatok, a nélkül, hogy minden egyes kérdezősködésre külön kellene válaszolnom.

Először és mindenekelőtt azoknak, a kik derék könyvtárnokokká akarják magokat képezni, megfontolás végett értésökre szeretném adni, hogy jól teszik, ha nem ringatják magokat illusióban, hogy könyvtári szolgálatba lépésök után ezen szolgálattól fenmaradt idejöket más munkára s nevezetesen talán eddigi tanulmányaik folytatására fordíthatják kizárólag, és pedig a könyvtárakban önként kinálkozó irodalmi segédeszközöket tekintve, — talán még könnyebben és kényelmesebben, mint azelőtt. A ki úgy vélekedik, hogy a könyvtári hivatalos órák végével az azonnapi összes könyvtárnoki működést is bevégzettnek lehet tekinteni, az soha nem fog annyira jutni, hogy derék könyvtárnok váljék belőle; az rendesen nem lesz egyéb, mint könyvtári napszámos, a ki még könyvtári tiszttársainak is sok zavart és alkalmatlanságot fog okozni.

A könyvtárnoki előkészület és folytatólagos képzés kettős: *egyik elméleti, másik gyakorlati*, melyek közül az utóbbi voltaképen kizárólag csak a könyvtárban épen a hivatalos órák alatt érhető el; ellenben az első a hivatalos órákon kivül, a szabad időben szerzendő meg. A kettő elválaszthatatlan egymástól s ezért csak méltányos és jogos az ujkor azon kivánalma, hogy azok, a kik állandó könyvtári hivatalba óhajtanak lépni, ne csupán elméleti előkészültséget mutassanak fel, hanem — és pedig első sorban — hogy úgy mondjam — gyakorlati előiskolázásra tegyenek szert. Ez utóbbi czélra ajánlatos és kivánatos lesz, valamely nagyobb könyvtárnál kieszközölni, *hogy először, mint segédek foglalkozást találjanak*, hogy az összes könyvtári szolgálatot az ő ezer, gyakran

látszólag aprólékos, de a szolgálat szabályszerű menetére épen nem fontosságnélküli műveleteit tanulják ismerni, és azokban bizonyos ügyességre tegyenek szert. Az elméleti előkészülést illetőleg meggyőződésből mindenekelőtt a már rég elhalt, de ismerőseinél még élénk emlékezetben lévő nagyérdemű drezdai könyvtárnoknak s bibliographnak, *Ebert Fr. A.-nak* két munkácskáját ajánlhatom, úgymint: «*Ueber öffentliche Bibliotheken besonders deutsche Universitätsbibliotheken, und Vorschläge zu einer zweckmässigen Einrichtung derselben*» és «*Die Bildung des Bibliothekars,*» a melyekben valóban aranyszabályok találhatók.[1]

[1] A m. t. czikkiró úr előtt, midőn e sorokat irta, egy idealis könyvtárnok képe lebegett, kinek egész valóját a könyvtártudomány és bibliographia cultusa lengi át, s kit hivatás, tehetség, képzettség, szakismeret, ügyszeretet, temperamentum, ***kitartás*** és kedvező viszonyok emelnek feladata magaslatára. Egy oly könyvtárnoké, ki hivatalos állásában és szabad óráiban csak szakmájának és hivatásának él, ezeknek szenteli idejét és erejét, s ki mélyen érzi azon ismeretes mondás igazságát: ***aliis inserviendo consummor.*** Ily ideális könyvtárnokok voltak, vannak és lesznek minden időben, ha nem is nagy számmal! S a hol vannak, ott működésük mindig nyomot hagy az illető könyvtárban, iskolát teremt a könyvtártudományi és bibliographiai disciplináknak s hatással lesz a könyvtárnoki nemzedék képzésére.

Ezen ideált megközelíteni, törekvése lesz minden hivatásbeli könyvtárnoknak. De itt nézetünk szerint nem arról van szó.

A könyvtárnoki pálya életpálya lévén, szükséges tudnunk: mily ***előképzettséggel*** kell birni azoknak, kik magokat ezen pályára szentelik? vagyis tekintve, hogy a könyvtártudományi és bibliographiaí disciplinákat, egyetemi tanszék hiányában, nem előlegesen, hanem utólagosan lehet csak elsajátítani és pedig vagy autodidact úton privat passióból, vagy nyilvános könyvtári szolgálatban hivatásból, mi a szakértők álláspontja arra nézve: hogy az egyetemi facultások melyik disciplinája képesíti leginkább a jelölteket a könyvtártudományi és bibliographiai ismeretek elsajátítására? mily eredményeket mutat fel e tekintetben a külföldi könyvtári gyakorlat? és mily tanulságokat vonhatunk le ebből a mi viszonyainkra? Ezen kérdésről legközelebb el fogjuk mondani nézetünket. *Szerk.*

A KÉZIRATOK RENDEZÉSÉRŐL ÉS FÖNTARTÁSÁRÓL.

E. Maunde Thompsontól. [1]

A jelentésben, melyet ezuttal van szerencsém a Társulat előtt [2] a kéziratok osztályozása és épségben tartása felől olvasni: a British Muzeum kézirati szakában töltött szolgálatom tapasztalásait összegeztem. Nemzeti könyvtárunk kéziratainak őre különösen könnyen juthat az aprólékos dolgok ismeréséhez, mert, úgy hiszem, nincs az a könyvtár, melynek kéziratgyüjteménye emezénél változatosabb volna. Míg a külföldön a kéziratok különféle osztályait, fajuk szerint, alosztályokra osztva, különböző helyiségekben szokták tartani: a British Muzeum Angliában az egyedüli hely, mely mindennemű kéziratot átenged a közönség használatára. — Mindenféle kéziratot találhatni itt, a Kr. e. II. századig visszanyúló papyrustól a jelenkori levelezésekig, melyeken a

[1] Thompson úr, a British Museum kéziratainak főőre, felhatalmazott e felolvasás közlésére, melyet az angol könyvtárnokok 1886. évi gyülésén Londonban tartott, s mely egyaránt tanuskodik Thompson úr bő tapasztalatairól és a British Muzeum korlátlan áldozatkészségéről, ha a kéziratok épen maradásának tökéletes biztosításáról van szó. E becses czikket először a «*The Library Chronicle. a journal of librarianship and bibliography*» közölte IV. köt. 33—39. l.; a «*Bibliothèque de l'école des chartes*. Revue d'érudition consacrée spécialement à l'étude du moyen age», 1887. évi IV. kötetében szintén érdemesnek találta közölni. — Mi a hazai könyvtárügynek véltünk szolgálatot tenni, midőn e közleményt, melyből szakembereink sok tanulságot meríthetnek, a nagynevű szerző úr engedélyével folyóiratunkban magyar fordításban egész terjedelmében lenyomattuk. Szerk.

[2] Az angol könyvtárnokok társulata előtt. Szerk.

tinta még alig száradt meg. Papyrusok, antik kéziratok és középkoriak, minden időszakból és minden nyelven, az V.-től a XV. századig és még újabbak is, kifestett kéziratok, irodalmi művek minden korszakból, állampapirok és irodalmi vagy magánérdekű levelezések, okiratok és tekercsek, domborítók, vésők, betűminták és pecsétek — mindez együtt van az őr felügyelete alatt. Hadd irjam le röviden ez oly eltérő gyüjtemények gondozásának és osztályozásának módját, valamint a conserválásukhoz szükséges óvóintézkedéseket. Ha az elnökünk által nyilvánított eszme — a helybeli önálló könyvtáraktól helybeli okiratok és kézirati gyüjtemények megszerzése — szerencsésen megvalósulna, módomban állna oly megjegyzéseket tenni, melyeknek gyakorlati hasznát vehetnék azok, kiknek gondjaira a kéziratok őrzése bizatott.

Fölöslegesnek látszhatik hangoztatni, hogy a kéziratoknak por és nedvesség elől megvédéséről minden telhető módon kell gondoskodni; azonban, ha kéziratokról van szó, a könyvtárnoknak e két ellenségtől még nagyobb éberséggel kell őrizkednie, mint a nyomtatványok rendes könyvtárában.

A kéziratok osztályának termeiben, a kigőzölgéssel s a folytonosan látogatók lábai alatt keletkező porral terhelt levegőn, valamennyi szekrényt, fiókot üveggel fedni tartották szükségesnek. Igen ritka eset, hogy a kézirat lapjai oly tökéletesen alkalmazkodjanak egymáshoz, mint a nyomtatványéi: metszésük sincs úgy keresztülvive, hogy egységes külsőt képezzen, mely ne engedné a port a lapok közé hatolni. A por az üveg ellenére is bejut a fiókokba, s állandó poroló szolgálat válik szükségessé. Kéziratot nem szabad úgy leporolni, mint a könyvtár többi, rendes állományát, egyszerű darab vászonnal: vágását lágyan ki kell kefélni, olyan lágy kefével, mely a port eltávolítsa, de a kézirat épségét ne veszélyeztesse. A vászondarab a port könnyen űzhetné a könyv belsejébe, s beleakadnak az érdes vágás kinyuló foszlányaiba.

A nedvesség veszedelme komolyabb, mert a középkor oly nagy mennyiségű kéziratainak sajátos anyaga, a pergamen, állati alkatrészekből állván, rendkivül érzékeny a hőmérsék változása iránt. A nedvességnek legjobb ellenszere a szellőztetés. A hártyakéziratok külön polczainak vagy fiókjainak lyukakon keresztül levegőt kell bocsátaniok a kötetek és a fal közé. Mindenekelőtt a

KÖNYV-TÁRA

legcsekélyebb mérvben is nedves kéziratot nem szabad elzárni. A kinek csak volt bizonyos mennyiségű kézirat keze ügyében: kellett látnia ez alattomos ellenség által intő például tönkre tett kéziratokat. A középkorban a hártya-okiratokat bőrzsákban tartották, s ez jobb eredménynyel járt; a zsák külső része kétségtelenül magába szivta és tartotta a környező nedvességet mindaddig, míg ez szárazabb légkörbe nem párolgott, a benfoglalt iratokat érintetlenül hagyva. Mekkora a különbség emezek, meg azok közt, melyek tűzmentes vasszekrényben, pinczében voltak letéve! A nedvesség mohón befészkeli magát az állati anyagba, a tűzmentes szekrény nem vezeti el a nyirkot, s nehány év alatt az iratok tönkre mennek.

Következőleg a kéziratokat nem lehet közvetetlenül kötésük után a polczra helyezni: a pépnek vagy a kötéskor használt más folyós anyagnak időt kell engedni a teljes megszáradásra. Gyakran a hártya vagy a papir szakadása miatt szükségelt javítás hozza érintkezésbe a kéziratot a nedvességgel, a mennyiben a továbbszakadást meggátolni s a helyreállítást eszközölni csupán a péppel való telítés útján lehet. Meg kell a könyvkötőtől követelni, hogy csakis a legvégső szükségben merje megnedvesíteni a kéziratot vagy a beirt lapot. A könyvkötőnek megvan saját fogalma a szépről: a simát, összeállót, egyeneset szereti látni; a papiron egy kicsinyke hajtás fáj neki, egy lyuk a hártyalapon sérti tekintetét; ha magára hagyják, vizben fogja áztatni azt a papirt, mely talán megbecsülhetetlen történeti értékű autographot őriz meg az utókornak s a vashoz fog nyúlni, hogy pompás simává tegye a maga módja szerint: az eredmény az lesz, hogy a tinta jellemző fénye és eredeti frissesége elenyészik, s nagy csoda, ha nem veszett el a papir ósdi kinézése. Vagy épen, fogja az önök pergamen lapját, a lyukat rajta jókora folt csirizzel betömi, s menten megvan a kéziratnak az a pontja, melynek hivatása ezután: a legelsőbben hozzáérő csepp nyirkot állandósítani. Ne engedjék meg önök a könyvkötőnek soha, kéziratot simítás czéljából megnedvesíteni: a papir elveszti redőit s a hártya lesimúl rendes nyomás alatt is. Továbbá, ne engedjék meg elkövetnie a köteten azt, a mit tisztításnak, csinosításnak nevez: levakarná a hártya fölületét, megfosztaná tőle a papirt a szenny eltüntetésének ürügye alatt és símára vágná a metszést, hogy előkelőbbé tegye. Szabadítsák meg a portól

kefével, de hagyják meg önök kéziratuk eredeti foltjait és régiségének jeleit.[1]

A nedvesség hatása elől még gondosabban megvédendő, a kéziratot viaszszal bevont üvegkeretbe kell foglalnunk vagy ily üveglapok közé állítanunk, akár kiállítás, akár csak biztosabb conserválás czéljából. Az így kiállított kézirat éveken át ugyanazon egy keretben maradhat; s bármint vizsgáljuk is időnkint, érzéketlen marad a netaláni káros behatásokkal szemben. Nyilvános termekben a hőmérsék szerfölött változó s a nyirkosság kétségtelenül befészkeli magát a keskeny keretben az üveg alá. E keretnek okvetetlenül lyukakkal kell ellátva lennie a párolgás elősegítésére, s az így keretbe foglalt tárgyaknak tökéletesen szárazaknak kell lenniök. Nemrég, a British Múzeumbeli papyrusaink vizsgálásakor, a sürűsödés sajátságos példáját tapasztaltam: a fütőkészülék véletlen csőrepedése következtében a gőz kirohant s behatolt a papyrusok fiókjába: gondosan megvizsgáltam az üvegfoglalatot a netaláni kár fölfödözése végett: kiviláglott, hogy csak ott történt némi baj, a hol a keret bőrszéle nem volt eléggé hermetice odaragasztva; s mégis a jól elzárt keret egy szögletében, belül, az üveg alatt, apró vizcseppek voltak láthatók, noha kétségen kivül állt, hogy gőz oda nem hatolhatott. Levágván a bőrözetet s fölemelvén az üveget, értettük csak meg, hogy a könyvkötő, elkészítvén a papyrust, kötés alá oly ragasztékot használt, melynek az okirat befoglalása előtt nem volt elég ideje megszáradni; ebből következőleg a ragasztópép megsürűsödött és vizcseppecskék alakjában az üveg belső felületére rakódott. Hogy ez a nedvesség a péptől származott: ezt az bizonyítja, hogy a cseppecskék a papyrus javítást szenvedett részén rakódtak le. Ezt a papyrust tizenöt évvel azelőtt helyezték üveg alá.

Hagyjuk el most a kéziratok gyakorlati osztályozását; néhány szóra menő mondani valóm van, arról az eljárásról, melyet illik a papyrusokkal szemben követni, mint a melyek nem minden könyvtárban föllelhető ritkaságok. Törékeny, csaknem szétmálló voltuk, a mely állapotban reánk maradtak, igen kiméletes érintést igényel. Nincs más mit tenni velök, mint üveg alatt tartani. Ha a lap

[1] Ezen megjegyzés a könyvgyüjtők által oly szerfölött cultivált könyvtisztításra is alkalmazható, mely ártalmas savakkal a papirt eredeti színéből, állapotából kiforgatja, s a régi könyvek föntartását veszélyezteti. Szerk.

mindkét oldalán (recto, verso) van irás: két üvegtábla közé kell zárnunk, hogy mindenik fele olvasható legyen. Ha csak egyik oldala van beirva: hátsó táblája vak is lehet; vagy két lapot állítunk háttal lazán egymás mellé, ragasztás nélkül, előbb üveges, mozgatható kerettel látván el, mely könnyű légáramot biztosítson. Ez az eljárás mindazáltal nem követhető az igen töredékes papyrussal szemben: itt két üveglemezzel kell magunkon segíteni.

A középkor kéziratai általában jó állapotban jutottak el hozzánk: az oly erős hártya s a vastag papir, mely alapjukat képezi, biztosították hosszú (s többnyire csendes) életüket; azonban, ha igénybe vett könyvtárba jutnak: kimélet nélkül használják, sőt néha, fájdalom! rosszul is bánnak velök. Szükség van szilárd, tartós kötésre, egyfelől a hártya súlya miatt, másrészt a használat és szakítás veszedelmei ellen. Nem kevésbbé kell az eredeti kötést is conserválni, a míg csak lehet, s ha meg kell újítani: megőrzésére a lehető legnagyobb gondot fordítani. A kézirat történetéről gyakran felvilágosíthat kötése. A középkori kötés fölötte erős; a vastag tölgydeszkák, a mély fűzés és az erős bőrszíjak (az akkori szokás szerint) századokon át eltartanak. Vannak az iparos kezéből ötszáz évvel ezelőtt kikerült példányok, (a közönséges bőrkötésekről beszélek, nem pedig az aranymives-munkával és drágakövekkel kirakott díszkötésekről, melyek még régibb időkből származnak), melyek ma is ugyanoly épek és jók, mint hajdanában. A középkorban a köteteket nem állították fel (élükre) a polczokon, mint később: hanem oldalt fektették. A XIV. században a kéziratok táblái akkorák voltak, mint magok az ívek, nem nyúltak ki ezek szélein túl, melyek odadörzsölődtek, ha a köteteket valaki felállította. Az ilynemű kéziratok részére carton-doboz szükséges, mely a többek közt, ha a kötés csattal (kapocscsal) van ellátva, a szomszédos kötetek bekötési tábláját bizton megóvja a szakadástól és a bőr leválásától, nem is említvén, hogy a port távol tartja. Lelkiismeretesen bekötött közönséges középkori kézirat ép marad. A válogatott kötetek aprólékosabb bánásmódot igényelnek, s a képekkel ellátott könyvek gondosabban védendők meg. Szükséges, hogy az a szekrény, melyben őrizzük, a port egyátalán ne bocsássa magába, míg a legkényesebb darabok külön vászon- vagy Solander-féle étui-ben tartassanak; emezek azonban a kéziratok szabadalmazott osztályaihoz tartoznak. Kell-e mondanom, hogy a kézirat olyan,

mint az ember, s némelyiknek könnyebb az élete, mint másé? A theologia békén nyugszik polczain; a classikusok ugyanazt teszik s majdnem ugyanoly méltóságosan; de a kielégíthetetlen kiváncsiság, mely az embert arra ösztönzi, hogy a helyet, melyen élt, s őseit, kiktől származott, megtalálja: nem hagyja pihenni a helyirati és nemzetségi gyüjteményeket. A genealogiai kéziratokat tényleg elvágták; ez a kifejezés nem fog keménynek tetszeni, ha elmondom, hogy a British Múzeumban *Herald's Visitation Books* majdnem minden kézirati példányának mellső lapjaira új margo-t kellett erősíteni. Annyi hüvelykujj járt némelyik lap fölött, hogy az eredeti lapszélből semmi sem maradt, s az irás minden sorban csak folytatólag van meg, bekezdésük hiányzik.

E genealogiai és topographiai gyüjtemények modernek, azaz általában későbbiek a XVI. századnál, s jobbára különféle papiron irt kötetekben vannak. Mondhatok egyet-mást e papirnemek osztályozásának legjobb módja felől; ez a tárgy bizonyos gyakorlati fontossággal bir a könyvtárnokokra nézve, kik egykor topographia vagy genealogia tekintetében helyi gyüjtemények birtokába juthatnak. Főelv: különféle nagyságú papirdarabokat egy kötetbe sorozván, ne hajtsuk be a nagyobb alakú papirt soha úgy, hogy a bekötés után olvasáskor vissza kelljen hajtanunk; a tapasztalás ugyanis azt bizonyítja, hogy az ily hajtás helyén a papir foszlik, s hogy az olvasók nem ügyelnek tisztán és szépen visszahajtására. Ha a papir oly rendkivüli nagy alakú, hogy okvetetlenül be kellene hajtani: legjobb vászonra ragasztani. Az egyoldalon teleirt papirdarabokat, középütt, papirszalagokra kell ragasztanunk, mert ritka eset, hogy belső szegélyük legyen, mely megengedje a bekötést; e papirszalagok különféle hosszúságúak, szabatosan befelé hajlítva a a darabok szélessége szerint, lesznek s bekötés után mintegy egyetlen, összeálló szegélyt képezzenek, mely a por behatolását megakadályozza.

Egy és ugyanaz a levelezés összhangba hozandó, egyformán kötendő be, s leveleinek időrendben kell egymásra következniök: alphabetikus osztályozása, állandó komoly munkásságra szánt könyvtárban, a képzelhető legrosszabb: mindenekfölött kerülni kell az alosztályozást; minél egyszerűbb az osztályozás — bármily hosszú legyen is az időrendi sor — annál hasznavehetőbb. Például, lehet, hogy első tekintetre symmetricusabbnak, szabályosabbnak látszik,

egy összetartozó nagy állami ügyirat-csomó rendezése oly módon, hogy az egyes személyek leveleit külön kötetekbe köttessük. Az életiróra ez előny; de a történetiró, a kinek czélja bizonynyal magasabb, kénytelen lenne egy-egy korszak irományait kötetről kötetre keresgélni, míg az időrendi sorozat minden dolgot a maga természetes kapcsolatában, rendjében mutat neki. Csak a sajátképi levelezésekről beszélek. A folyó papirok és miniszteri átiratok külön kötetekben foglalhatnak helyet, nehogy a levelek átalános sorozatát megterheljék; ha mégis emezzel együvé foglaljuk: természetesen mindig amaz ügyiratok mellé igtatandók, a melyekre vonatkoznak. Nagyon nem volna rendjén, egy halom vegyes tartalmú kötet kellő közepében kutatni valamely nagyfontosságú irat után, melyről egy levél emlékezik meg — mikor egy kis meggondolással e levél mellé lehetett volna csatolni. Kivételesen, az időrendtől eltérve, csak oly kiválasztott autogramm kedveért cselekszünk, melynek értékes és érdekes voltánál fogva külön kell majd köttetnie (a kötet elejére vagy végére). Hogy az autogrammok fogdosását kikerülhetővé tegyük: nagy lap papirt kell közbeékelni, melyet megfogván, vele egyszersmind az autogrammot is tovább lapozzuk.

Okmányok és tekercsek a kéziratok nemzeti gyüjteményének tekintélyes osztályát képezik. A British Múzeumba olvadt magángyüjteményekben mindenütt voltak ily okiratok, melyeknek száma, évről évre gyarapodván, most mintegy 50–60 ezer lehet: körülbelül húszával vannak együvé sorozva lapos, 15 hüvelyk (375 m.) magas, 9 hüv. (225 mm.) széles és 2 hüv. (50. mm.) mély dobozokban. A gyüjtemény nagyobb része régi és előbbi korból való lévén, mintsem a jogi akták nagy méreteket öltöttek volna: elég hely van a dobozokban az okiratok kibontva (szétterítve) eltevéséhez. Hajdanában szokás volt az okiratokat lehető kicsinyre összehajtani, s a British Múzeumban is követték ezt a szokást; majd tapasztalták, hogy így az okiratokat, kelleténél többet forgatva, a be- vagy elszakadás veszélyének teszik ki. A mi okmányaink most szét vannak terítve, a mennyire legalább a dobozok határa, terjedelme engedi. Az okiratok zöme, sajnos, elveszítette ama pecséteket, melyeket eredetileg hozzájuk csatoltak, vagy eltörtek ezek apróra s hasznavehetetlenné lettek. Régenten szokás volt finom pecsétet erősíteni rájok, egy darab körülvarrt vászon vagy selyem segítségével. Ez az elővigyázat nem használt semmit: féltuczat pecsétet sem láttam ez illusorius tokokból előkerülni.

Ezek az okiratokhoz erősített pecsétek, noha mindennapi dolgokat pecsételnek meg : kemény viasz-pogácsák, melyek dobozukban minden más külön segítség nélkül épek és sértetlenek maradnak. — Egyebek, u. m. királyok, egyházi hatóságok, püspökök, apátok, lovagok pecsétei : a finom metszés mintái, s ezért külön dobozba teendők; az okiratot aztán, összehajtva, külön e czélra készült dobozba rakjuk, s a pecsétnek, ha nagyon törékeny, gyapotból készítünk ágyat. E kiválasztott okiratokat aztán, pecsétükkel együtt, kevéssé mély fiókban kell tartanunk, mely a portól lehetőleg távol tartsa. Az okiratok ily módon sorozása sok tért igényel; a dobozokat egy szekrénybe kell rakni sorban, s egyik polczon sem szabad kettőnél több sornak lennie, hogy hozzáférhetőkké legyenek. A hol kevés hely áll rendelkezésre : a pecsét nélküli okiratokat kötetekbe lehet foglalni, oly módon egyesítve, hogy az egyes lapok csak egy közös táblában, de egymástól független darabokban, kényelmesen külön legyenek használhatók. A tekercsek, melyek az angol fejedelmi udvaroknál nagy mennyiségben fordulnak elő, pergamenhüvelyben körülkötve őriztetnek. A londoninál tisztább levegőn e csomagolás elegendő volna, de nálunk szükségesnek mutatkozott a tekercseket dobozban tartani. Minden ily okirat-dobozba apró szelelőlyukak vannak fúrva.

Ha van oklevél, melyről elveszett a pecsétje, van viszont pecsét is, melynek okirata tévedt el. Ugy bánunk mindegyikkel, mint a felfüzött pecséttel szoktunk : megvan saját doboza s ennek saját helye egy fiókos szekrényben. A Múzeumnak nagyszámú ily pecséttokja van, s ezeket a külön pecsétek szerint osztályozzuk.

Viasz helyett ólompecséttel (bullával, golyóval) láttak volt el bizonyos okiratokat, természetszerüleg inkább a melegebb síkságokon, Spanyol-, Olasz-, Görögországban; legelterjedtebbek a pápai bullák. Azt hinné az ember, hogy az ilyes érczpecsét szinte örökké tart, s épen tartása semmi gonddal nem jár. Azonban az ólom igen érzékeny fém, s a nagy városok gázokkal túlterhelt légköre neki fölötte árt : a bullák formájukat elvesztik, megduzzadnak oly módon, hogy eredeti méreteiknél kétszerte, háromszorta nagyobbakra nőnek. Ezt a kelletlen fölfedezést nemrégiben tették egy pápai bullákat tartalmazó doboz felnyitásakor; a néhány év óta nem látott, megrongált pecsétekre ólom-mázat alkalmaztak, hogy a levegő hatásának alávessék; de majd csak az idő fogja meg-

mutatni, van-e ennek haszna. Észszerűbbnek látszott, a veszteségek ellen biztosítás végett, a bullák gyüjteményéről galvanoplastikai másolatokat készíteni.

A polczokon rendezésről s a szekrények megjelölési rendszere felől nincs mit mondanom könyvtárnokok számára. *Csak azt jegyzem meg, hogy a kézirat, hivatkozás tekintetében, előnyben van a nyomtatvány felett: mindig csak számozása alapján keresik; minden kézirat, oklevél, tekercs vagy pecsét meg van számozva, s e számot szokás megnevezni.* Hozzá kell-e tennem, hogy minden kéziratnak lapszámozva s kötet végén e lapok összegének megnevezve kell lennie, s végül, hogy a kéziraton ott álljon a könyvtár bélyege?

Kétségtelen, hogy a kéziratoknak a világosság árt: de szükség van a nyilvános csarnokokban kiállításukra, ha azt akarjuk, hogy a gyüjtemények tanulságosak legyenek. Magától érthető, hogy minden lehetőt el kell követni, nehogy a nap sugarai közvetetlenül érjék a kiállított tárgyakat. A kötet ezért sokkal szerencsésebb, mint az egyes lap, mert időnkint más és más helyen nyitható fel, a mely csere különösen fontos a képekkel ellátott kötetekre nézve. A festék általában sokkal érzékenyebb, mint a tinta, s a változás minden jele felett legnagyobb éberséggel kell őrködni. Ha idővel elzárjuk: a színek visszatérnek a világosságtól ment helyen. Egyes okiratoknak, minők az autogrammok, hogy úgy mondjuk, csak egy életük van: ha elviszik, vagy ha a kiállítás valami kárt tesz bennök: némelyikük pótolható, más, hasonló érdekü okirattal, mások azonban egyetlenek a magok nemében, s ezeket a közönség szemében semmi sem pótolhatja. A fényképészet, szerencsére, segítségünkre jön: igy például szükségesnek látták a British Múzeumban a kiállítástól elvonni és fénykép-fac-similével helyettesíteni a Magna Chartát és Shakespeare birtokzálogolási okiratát.

A kéziratoknak a nyilvánossággal közlését illetőleg, oly szabályoknak is kell helyt adni, melyekre a nyomtatványoknál szükség nincs. A másolásra engedélyezett kézirat a legtöbb esetben több érintésnek van kitéve, mint a nyomtatott könyv, akár egyben legyen, akár részekben. Gondos könyvtárnok első czélja: az olvasó keze nyomát eltüntetni. Mindnyájan ismerjük az oly tisztátalan egyéniséget, mely megnedvesíti hüvelykét valahányszor más lapra fordít.

s nem egészen kifogástalan tisztaságú újját minden lapon végig húzza, míg a szövegben megtalálja a keresett helyet, a melyet ha megtalál, könyörtelenül megjelöl belevésett körmével. Ezzel el tudunk bánni bölcs szigorral. De az igazi ügyesség abban áll, hogy az örvénybe dőlésben meggátoljuk azokat, kik ennek önkénytelenül szélén állnak. A tudósok végre is csak halandók s még a művészet buzgó hivei is ráteszik ujjukat egy miniature-re az elragadtatás perczében, ha csak a résen álló könyvtárnok el nem hárítja a támadást. Timotheus oly sokat vitatott helye a Codex Alexandrinusban a tudósok, theologusok nemzedékeinek hosszú sora által van megjelölve ép oly feltünően, mint a hogyan Becket canterbury-i érsek ereklyéit a zarándokok talpa és térde megviselte, és számos más kedvelt kötet viseli a szenvedélyes bámulók ujjainak nyomát. A kéziratokkal tehát szertartásos tisztelettel és bizonyos formaságok között kell bánni, melyek azonban a munkálkodóra nézve egyáltalán ne legyenek alkalmatlanok. Mindenütt, a hol csak lehet, jó, ha a kéziratok olvasóinak külön asztalt, sőt külön termet bocsátani rendelkezésre, hol a használatra nekik átengedett kéziratok a tisztviselők őrködő szeme előtt lennének. A British Múzeum üvegdobozokban tartja az illustrált kéziratokat, melyeket művészek jönnek másolni. Egyéb kéziratok pulpituson feküsznek az olvasó előtt, ki ennélfogva sem karját reájok nem fektetheti, sem össze nem gyürheti lapjaikat ruhaujjával. Hogy szeme mindig rátaláljon az épen másolt sorra, az olvasó a szövegre fogja támasztani ujját, de mielőtt ezt megtehetné, a figyelmes őr tiszta, széles papirszalagot nyujt át neki, hogy kezét ezen nyugtassa. A miniature-ökkel ékeskedő kötetek keresztülrajzolása (= áttetsző papiron «bausirozás») soha sincs, egyéb kéziratoké csak bizonyos föltételek alatt van megengedve. Utolsó menedékül, hivatalnokaink a kéziratokat mindannyiszor átvizsgálják, valahányszor az olvasó megszünt azokat használni; ha kár esett valamelyikben: a pontos jegyzék egyszeriben reámutat elkövetőjére.

Örömemre szolgál elmondanom, hogy kézirat megcsonkítása igen ritka eset: s ha mégis előfordult: eddig úgy tapasztaltam, hogy majdnem mindig vagy szenvedélytől, vagy tudatlanságtól elvakított ember műve volt. Egyszer egy német embert födöztek föl, a mint irónjával javában számozgatta egy költemény verssorait, hogy az idézést megkönnyítse, azzal a kétségen kivül jeles szándékkal.

hogy a jövő tudósait a fáradságtól megkimélje. Más azt irta oda jegyzetben, a mit ő becses szövegmagyarázatnak gondolt; sőt még nevét is aláirta. Egyszer egy tudós felajánlotta szivességét, hogy valamelyik kéziratunk leghátulján, ki fogja fejteni nézeteit Pappos mathematikus hibás demonstratiói ellenében: de sőt, munkája kezdete előtt, csekély személyemmel kivánt tanácskozni. De talán a legjellemzőbb és eléggé bohó eset az volt, mikor egy olvasó, ki húsz évet töltött tanulmányozásban, kinyilatkoztatta, hogy egy nemzetségi táblázathoz egy fokozatot csatolt és nem bir belenyugodni elődjének pontatlanságában: — igaz, hogy szakmája a genealogia, s ő ennek következtében rajongó.

Fordította: KERESZTY ISTVÁN.

* * *

MAGYAR EGYHÁZI

BIBLIOGRAFIAI ÉRDEKESSÉGEK.

AZ ORDINARIUSOK.

Ismerteti: DANKÓ JÓZSEF.

I.

Előzmények.

Napjainkban a tudós világ külföldön nagy gondot fordít a liturgicus kéziratokra és könyvekre, s ezen törekvés úgy a könyvészeti kutatásra, mint a középkori nyelvészetre valóban fényes eredményekhez jutott. Érdemesnek tartjuk ezen állításunkat egy példával begyőzni, s erre az egyházi *Hymnografiát* választottuk. A keresztény hymnografia, mely egy nagy időszakon át Armeniától Portugallig terjed, igen bő literaturával dicsekszik. A humanisticus irók a középkori szertartási költészettel serényen foglalkoztak. Az inkunábulák sorában találjuk egy névtelen theologus kiadását: Expositio himnorum cum notabili commento, mely a hírneves Quentelféle sajtóból került ki 1492-ben, és azontúl többször nyomatott. (L. *Hain*, 6784. k. sz. *Ennen*. L., Katalog der Inkunabeln in der Stadt-Bibliothek zu Köln. U. o. é. n. 109. l.) Wimpheling J., Uuyn álnév alatt, ismeretes heidelbergi humanista († 1528.) foglalkozott tárgyunkkal e czímü könyvében: Hymni de tempore et de Sanctis in eam formam qua a suis auctoribus scripti sunt denuo redacti et secundum legem carminis diligenter emendati atque interpretati. Strassburg, 1513. Legnevezetesebb azonban, s legérdekesebb reánk nézve a nienporti *Clichtoveus* J. sorbonnei tudor és chartresi kanonok gyüjteménye, mely *Etienne* Henriknél 1516-ban április 19-én (L. *Renouard*, A. d. Annales de l' imprimerie des Etienne. Paris, 1843. m. k. I., 17.) látott nap-

világot: Jodoci Clichtovei Elucidatorium ecclesiasticum, ad officium Ecclesiae pertinentia planius exponens et quatuor libros complectens. Primus hymnos de tempore et sanctis. Secundus nonulla Cantica ecclesiastica, Antiphonas et responsoria. Tertius ea quae ad missae pertinent officium. Quartus prosas quae in sancti altaris officio ante Evangelium dicuntur. Parisiis in officina Henrici Stephani Chalcographi e regione scholae Decretorum. Nagy kelendőségnek örvendve ismételtetett *Frobennél*, Baselben 1517. és 1519-ben, Párisban *Colin* Simon által 1521. (L. *Panzer* W. VI. 201. 3. VII. 72.) A mű szelestei *Gosztonyi* Jánosnak, (L. *Nagy* J., Magyarország családai, Pest, 1858. IV., 428.) ki 1510-ben győri, 1525-ben erdélyi püspök és Mária királyné cancellárja volt, van ajánlva. Előszavából: «Epistola reverendo in Cristo patri ac domino d. Joanni Gozthon, de Zelesthe superiore in Pannonia, Ecclesiae Javrinensis episcopo dignissimo locique eiusdem comiti perpetvo, Jodocus Clichtoveus neoportuensis S. D.» értesülünk, hogy Gosztonyi püspök a szerzőt anyagilag segítette, mert az sorra vevén az indokokat, melyek őt vállalatára birták, ezirányt igy nyilatkozik: «Victus sum, mondja, itidem illa animi tui eximia synceritate, qua non propriae utilitatis, sed publicae tantum rationem quaerens, ea impensius expetis fieri, quae ad dei honorem in omnibus quaerendum et ad animarum nostrarum salutem attinent, quaeque ad cultum ecclesiasticum, et maiorem divinarum rerum spectant celebritatem. Victus sum denique, folytatja, incredibili tua in me beneficentia, quae ob suscepta cumulatissime a tua paternitate *munera* usque adeo illi sum obstrictus, ut ne minimam quidem illorum partem condigna compensatione aequare possem. Ne tamen ob hanc tuorum in me meritorum inaestimabilem magnitudinem, nulla prorsus ipsis referatur gratia, quibus certe debetur quam maxima, connixus sum pro uiribus elucubrare succisivo studio hoc, *quod tantopere efflagitasti opus*, non quidem qantum exposcit ipsa rei dignitas sed quantum valet tenuis mea facultas. Persuasum habens singularem tuam benevolentiam mihi quidem perspectissimam, facili uenia id excusaturam, quod minus sufficienter aut plene discussum est in eo negocio aut non satis reclusum.» Nem tartjuk fölöslegesnek szavait tovább idézni, melyeket az imént nevezett jeles iró, ki könyvét nagyérdemü pártfogójának felhivására állította össze, az egyházi hymnusok magyarázatáról

feljegyez: «Meum utique, irja, erit studium, genera carminum quibus hymni contexti sunt paucis describere, rythmorumque ecclesiasticorum in prosis observatorum leges et numeros recensere, si qua in illis errata aut menda deprehensa fuerint ad limam reducere, autores ipsorum ubi mihi comperti fuerint nominatim exprimere. Demum si qua dein occurrerint annotationem propriam diffusius exposcentia aut grammaticam, aut ex scriptura sacra pendentem, illam adducto probatorum autorum testimonio approbationem sanctorum eloquiorum ordine uersuum observato subnectam.» Különösen kiemelendők az előszónak végső szavai: «Itaque amplissimae tuae paternitati dedicatum hoc opus, atque *pollicitationis nostrae satisfactorium* sereniore uultu suscipe, atque illud in mei — quo te merito prosequor — monumentum et pignus, et uel exiguum gratitudnis in te meae argumentum, apud te repone, non quidem ut ea quae complectitur discas, qui literis cum *humanis* tum diuinis liberaliter ac praeclare institutus, longe haec omnia transcendisti, neque eorum indiges elucidatione, sed ut frequentiore codicis huius aspectu atque attrectatione crebrior mei te subeat memoria, qui tibi clientulus sum dedictus tuaeque dignitatis obseruantissimus. Valeat quam diutissime, ueneranda et mihi semper colenda paternitas. Ex Parhisiis, anno uerbi incarnati MD.XV.»[1] Ezek után nem csodálkozunk, hogy Clichtoveus a magyar Szentekről szóló énekeket gyüjteményébe nemcsak fölvette, de értelmezte is; ugymint: első apostoli szent királyunkról, *Istvánról* (De sancto Stephano rege: Gaudent coeli noua luce. Baseli kiad. 1517. 66 l.), szent *Imre* herczegről, (Plaude parens Pannonia, 70. l.], szent *László* királyról, (Regis Regum ciuis aue, 58. l.), szent *Erzsébet* özvegyről, (Gaude felix Hungaria, 72. l.), kettőt sz. *Márton* püspökről, (Martine confessor Dei; Martine par apostolis, 71.). Ugyancsak Gosztonyinak ajánlotta Clichtoveus dogmatikus munkáját: de necessitate peccati Adae et felicitate culpae. U. o. 1519. (L. Renouard. Ann. de l' impr. des Estienne. Par 1843. I. 21.) és *Ceva* Bonifac minorita: viaticae excursiones. e. d. t. Paris. 1515. bn. Petitnél megjelent moralis művét.

[1] Sajátos, hogy azon évben, melyben Clichtoveus énekgyüjteményét a tudós és bőkezű magyar főpapnak felajánlotta, nyerte el Párisban a Sorbonne-nél *Szegedi* G. sz. Ferenczrendü a hittudorságot. L. *Fraknói* V.,'a hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873. 276. l.

S e helyen nem hagyhatjuk figyelem nélkül *Sziládi* Áron. (Régi magyar költők tára. Budapest, 1877. I. 377.) életrevaló abbeli indítványát: «Bár legalább hazai breviariumainkból s missaleinkból a magyar szenteknek azokban nagy számmal rejlő latin hymnuszait szedné össze valaki.[1] Irodalmunk történetének ez is egyik feltörendő mezeje s az eddigi felsemvevés helyett gondos figyelmet és munkát érdemelne.» (V. ö. u. o. 248. l.). Mi szives készséggel csatlakozunk eme óhajához. Ezen énekek szabatos kiadása kétségtelenül begyőzné, hogy a nyugoti egyház énekkincseihez Magyarország is járult. E tekintetben Svédországra nézve nagy munkát végzett legujabban *Klemming* G. E., mintaszerü könyvével: Hymni, Sequentiae et piae Cantiones in regno Sueciae olim usitatae — I. Sancti Sueciae. II. Trinitas S. Maria Holmiae. 1885.

Áttérünk a hymnografia további fejlesztésére. *Cassander* Gy. (Hymni Ecclesiastici. Coeln. 1556.), *Flacius* Illyricus M. (Missa latina. Strassburg. 1557), *Wicelius*, (Carmina theol. év és h. n. 1550. k.) e téren is működtek: de utánuk ezen ága a hittani irodalomnak parlagon hevert, mig *Thomasius* J. M. bibornok († 1713). *Carus* József álnév alatt 1683-ban Hymnariumát kibocsátotta. (Ismételve összes müveiben *Vezzosi* f. k. Roma. 1747. II. k. 351. k. l.) A következő században senki sem fordított figyelmet az egyházi hymnografiára, s csak e század közepe táján s azóta találkozunk sürüen hymnografikus kiadásokkal. Nem tarthatjuk keretünkbe valónak ezen literaturát oly bőven tárgyalni, mint ezt feljegyzéseink bősége engedné, mindazáltal lehető rövidségre törekedve, mennyire képesek leszünk, szük térre szorítva, megemlítjük a főbb irókat, kik ez irodalomban napjainkban kitüntek. Neveik korrendben következők: *Daniel* H., hymnologischer Blüthenstrauss auf dem Gebiete alt-lateinischer Kirchenpoesie gesammelt. Halle. 1840. — Thesaurus hymnologicus, sive hymnorum, canticorum, sequentiarum circa anno MD. usitatarum collectio amplissima 5. k. U. o. 1841—56. — Edélstand du *Méril* M., poésies populaires antérieures au douziéme siécle. Paris. 1843. — *Neale* J., Sequentiae ex missalibus germanicis, anglicis, gallicis aliisque medii aevi collectae. London. 1852. — *Mone* F. J., lateinische Hymnen des Mittelalters.

[1] Mi legyen *Vezerics* Dávid hittudor: Hymnale benedictino monasticum-ja 1765. (Könyv-Szemle 1883. 178. l.) nem tudatik? elő nem fordulván Vezerics a Scriptores Ord. s. Benedicti. Bécs. 1881. jegyzékében.

Freiburg. 1853—5. 3. k. — *Vilmar* A. F., spicilegium hymnologicum. Marburg. 1857. — *Schubiger* A., die Saengerschule St. Gallens vom VIII. bis XII. Jahrhundert. Einsiedeln. 1858. — *Kayser* J., Beiträge zur Geschichte und Erklaerung der Kirchenhymnen. Paderborn. 1866—9. II. kiad. U. o. 1881. — *Bartsch* K., die lateinischen Sequenzen des Mittelalters. Rostock. 1868. — *Morel.* G., lateinische Hymnen. Einsiedeln. 1868. — *Simrok* K., Lauda Sion. Stuttgart. 1868. — *Kehrein* J., lateinische Sequenzen des Mittelalters aus Handschriften und Drucken. Mainz. 1873. — *Pimont* S. G., les hymnes du brèviaire romain. Paris. 1874.—84. 3. k. — *Gautier* L., oeuvres poétiques d' Adam de St. Victor. II. kiad. Tours. 1881. — U. a. Histoire de la poésie liturgique au moyen-âge. Paris. 1886. — *Reiners* A., die Tropen, Prosen und Praefations Gesaenge des feierlichen Hochamtes im Mittelalter. Luxenb. 18884. U. a. Unbekannte Tropengesaenge. U. o. 1887. — *Milchsack* G., hymni et sequentiae cum conpluribus aliis et latinis et gallicis nec non theotiscis carminibus medio aevo compositis. Halle. 1886. — *Dreves* G. M., Hymnarius Mossensis Carmina scholarium Campensium Cantiones Visegradenses. Lipcse. 1888. — *Misset* E. és *Weale* V. H. J., Thesaurus hymnologicus hactenus editis supplementum amplissimum e libris tam manuscriptis quam impressis London. 1888.[1] *Roth* F. V. E., lateinische Hymnen des Mittelalters. Augsburg. 1888.

Igen szélesre kellene terjeszkednünk, ha a szertartási összes irodalom bővebb ismertetésébe fognánk. Talán már ezt is lehet sokallani! — Ha mindennek daczára *Delisle* M. (Mémoire sur d'anciens Sacramentaires. Paris. 1886. 58. l.) panaszkodik, hogy ujabb időben (hisz a hires trias *Mabillon*, *Martene*, *Ruinart*, még ma is ritkítja párját) az egyházi emlékek e nemének tanulmányozása parlagon hever, mit szóljunk mi, kiknél föltünően kevés napszámosa van e nehéz munkának. Régibb iróink közül az egy *Horvát* István († 1846.) kivételével, senki sem fordított erre figyelmet. E bámutatra méltó férfiú, lehet mondani, ösztönszerüleg töretlen úton, eddig előtte nem járt ösvényen haladott, s a magyar liturgicus emlékekre vonatkozó kéziratokat és nyomtatványokat jegyzékbe vette. Mint 22 éves ifju ember naplót

[1] Megjelenik, mint melléklet a: The Ecclesiologist czímü laphoz, melyet Weale, az Analecta Liturgicáihoz, mint adalékot csatolt

vezetett (1805—9), mely a m. nemzeti múzeum könyvtárában (Quart. Hung. 478.) őriztetik. Ezen naplóban (1803. 74. l.) azt jegyzi meg, hogy az efféle szertartási könyveket csak azért irja be, hogy mind együtt legyenek. A hazai irodalom egész tömegét és a külföldi literatura idevágó műveit átvizsgálván és idő szerint rendezvén, ily czím alatt foglalta össze becses anyaghalmazát: Libri Rituales Ecclesiae Hungaricae. Collegit Stephanus Horvát. Bibl. Széch. Regn. Custos. Pestini. 1832. (IV. 68. félív. Muz. Quart. Latin. 1327.) Ugyanezen bibliografiai munkásságának gyümölcsei további értekezései: Index Calendarii Missalis Jászoviensis. Pestini. 1835. és Index in Calendarium Missalis a. 1363. Stephani Golsonis de Suprunio. Pestini. 1835. (M. Könyvszemle. 1883. 26. l.). Horvát buvárkodásait mindenünnen összegyüjtött tudományos szertárával folytatta és fejlesztette *Knauz* N., a magyar egyház régi szokásairól irt alapos tanulmányában. (Magyar Sion. Esztergom. 1867—9. V., VI. és VII. évf. Különnyom. Libri Missales ac Breviaria Ecclesiae Hungaricae ad receptionem usque ritus Romani. Strig. 1870.) Ezen tanulmánya némely tekintetben előjárója volt nagy munkájának: Kortan, hazai történelmünkhez alkalmazva. Budapest. 1876. E terhes, de érdemes munkában nemcsak szertartásos könyveinkről emlékszik meg, hanem az egyházi naptárak és egyéb okmányok alapján kimutatja, hogy a szentek közül melyiket használják okmányaink. Ezekután adalékokkal járultak még a magyar szertartási könyvészethez: *Ipolyi* A., (A pozsonyi káptalan XIV. századbeli könyvtára. Uj magyar Muzeum. Pest. 1859. VI., 162. k. l.) *Fraknói* V. (M. Könyvszemle 1879. 83. k. 275. k.) és az angol régész *Weale* J. (A descriptive catalogue of rare manuscripts et printed books chiefly liturgical. London. 1886. Bibliographia liturgica. Catologus Missalium ritus latini ab anno 1475. impressorum.) Az út meg volna tehát törve, de még sok a tenni való.

«*Tudvalevő dolog*, irja Ipolyink. *hogy szűk irodalomtörténeti adataink mellett, mi sem képes inkább multunk mivelődési s tudományos állapotairóli ösmereteinket földeríteni, mint az akkori könyvkészletek ismertetése*». A tüstént fölhozandó adatok talán alkalmasak arra, hogy begyőzzék, mikép annak, ki művelődésünk történetét akarja megirni, vagy tudományosságunknak fejlesztését alaposan tárgyalni, nem szabad elhanyagolnia liturgikus emlékeinket, melyek történelmi kútfőinknél semmivel sem alább-

valók. Eltekintvén e helyütt theologicus fontosságuktól, irodalmi és történeti becsükre kívánunk utalni. Mellőzzük egyúttal palaeograficus és grammaticus hasznukat, [1] értékesebbek reánk nézve, hogy hazai egyházi szokásainkról (consuetudines huius regni, patriae) tanúskodnak, ezenfölül mindennemű szertartási szabványokat föntartottak, naptárainkat közlik, nem egy személy- és helytörténeti adattal szolgálnak, régi műkincseinkről, zeneszerzőinkről kitanítanak, mint könyvek pedig a legnagyobb ritkaságokhoz tartozván, manap rengeteg árakon kelnek el. Végre kéziratos közbeszúrt s lapszéli bejegyzéseik által sok ájtatos alapítványok eredetét fentartják. [2]

II.

Szertartási könyveink.

Jelenlegi szertartási könyveink egy hosszantartó idő alatt jöttek létre. Az ősrégi időkben a római egyház, melytől magyar egyházunk püspökjeit, papjait és szertartási szabályait kapta, nem egy, hanem sokféle liturgicus könyvekkel élt. Igy a sz. mise áldozatnál, eleve közönségesen négyféle volt használatban: *Antiphonarium* vagy is graduale, *Lectionarium*, *Evangeliarium*, és *Sacramentarium*. Ezekhez csatlakoztak a *Troparius* vagy Troponarius, Gradualis vagy Graduarius, Responsiale vagy Responsonarium és *Sequentialek*. A kilenczedik század óta a privat, azaz kis miséknél, teljes könyvek, *plenarium* kezdtek divni, de csak később a XI. század után hozattak be az ünnepélyes liturgiánál is a plenariumok, melyekben mindazon cselekvények foglaltattak, melyek a szent mise ünnepélyes elvégzésére az áldozó pap és segédei részére előírva voltak. (L. *Antonelli* M., vetus Missale Romanum. Roma. 1756. *Zaccaria* A., bibliotheca ritualis. U. o. 1776. I., 29. k.). A papi zsolozsma imánál: Officium divinum, (VII—XI. sz.), mely VII. sz. *Gergely* által tetemesen meg lőn rövidítve, a következő segédkönyvek fordulnak elő: *Breviarium*, [3] *Antiphonarium*, *Biblia*, *Capitularia*, *Collectaria*, *Homiliaria*.

[1] A franczia tudós, Jorand, az u. n. Kopasz Károly Bibliájából szerkesztette nagyrabecsült művét: Grammatographie du IX. siécle. Paris. 1837.

[2] Ez utóbbiak felől igy nyilatkozik *Delisle* f. i. h. 62. l «Je ne parlerai pas des calendriers . . . présenterai simplement quelques observations sur l'usage d'insérer differentes listes dans les sacramentaires.»

[3] A breviariumról szóló okmányokat és literaturát legbővebben közölte

Hymnaria, *Martyrologia* és *Passionaria*. Ide tartoznak még a *Calendaria*, *Ordo* officiorum vagy is *Directorium*, melyről behatólag leend szó: a szentségek kiszolgáltatásánál, szenteléseknél és egyéb szertartásoknál a misén kivül használt *agenda*, *agendarius*, *baptismale*, *manuale*, *obsequiale*, *rituale* szerkönyvek.

Mindezen könyvek, mint ősrégi okmányainkból látható, a magyar egyházban határozottan megvoltak.[1] Bizonyság erre első apostoli királyunk ajándéka, melylyel 1015. k. a pécsváradi monostor könyvtárát fölszenteltetése alkalmából fölszerelte. Az adománylevélnek szövegét adja *Koller* I., Historia Episcopatus Quinquecclesiensis. Pozsony. 1782. I., 79. és *Fejér* György, codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Budán. 1829. I., 301. 2: Libris, ugymond ő. vero quorum (Koller quibus) praecipua auctoritas viget (K. fulget) cum Bibliotheca[2] (K. dicitur Bibliotheca) cum tribus voluminibus nocturnalibus (K. in duobus voluminibus matutinalibus) 4, antiphonariis 5, lectionariis 2, cum evangeliis (K. Svaniis?) missalibus 6, psalteriis 4, gradualibus 5, regulis 2, (K. Regaliis?) baptisteriis 2.»[3] Szent *László* k. pedig a szentmártoni pannonhegyi apátság vagyonát és kiváltságait 1093-ban irván le s azokat megerősitvén, könyvészeti kincseit következőleg sorolja elő: «L. VI Missales. I Bibliotheca, IV Antiphonaria, IV Gradalia, II Sequentialis cum trophis, IV Baptisteria, III Collectarii, IV Ymnarii, II Regule, Unus super regulam, II Leccionarii, III Omelie, II Passionales.»[4] *László* esztergomi prépost 1277. márcz. 23-án kelt végrendeletében, azt hagyja meg, hogy breviariuma

Roskoványi Á.: Coelibatus et Breviarium. Pest. 1861. (V.) Nyitra, 1877. (VIII.) U. o. (XI.) 1881. U. o. (XIII.) 1888. — Hozzáadandó *Brambach* V., Psalterium. Bibliographischer Versuch über die liturgischen Bücher des christlichen Abendlandes. Berlin, 1887.

[1] E tárgygyal igen röviden végzett *Szvorényi* M., Historiae Ecclesiasticae Regni Hungariae amoenitates. Győr, 1795. II. 52. k. l.

[2] Bibliotheca alatt a szentirási könyveket kell értenünk. Igy sz. *Jeromos* de viris ill. Pamphilost Özséb tanítványát dicsérvén, azt irja róla: Bibliothecae diuinae amore flagravit. Oper. omn. ed. Vallarsi. Velencze. II 915. V. ö. a 81. fej. 919. és Sevillai sz. *Izidort*, Etymolog, VI. 3. Paris, Migne, 1850. III. 335. l.

[3] *Du Cange*, Glossarium mediae et infimae latinitatis dig. Henschel. Paris. 1840. I. 581. szerint: Baptisterium, liber in quo ritus baptismi et orationes describuntur, vel certe *ordo* ad baptizandum.

[4] Kunze L. «M. Könyv-Szemle». 1878. 168. l.

elárusíttassék: «ad distribuendum pauperibus pro anima mea» (*Knauz* N., Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Esztergom 1882. II., 71.) Az esztergomi zsinat 1280-ban (U. a. u o. 136. l) negyvenhetedik határozatában azt parancsolja: «Librum qui dicitur manuale habeant singuli presbyteri parochiales, ubi contineatur ordo baptismi, cathecismi, extreme unctionis et huiusmodi, nec non libros alios in quibus possint tam diurnum quam nocturnum officium celebrare.» (*Endlicher* J. L., rerum hungaricarum monumenta arpadiana. Szt. Gallen. 1849. Leges 583. l.) A karthauzi sz. Antal völgyről nevezett lechniczi zárda könyvjegyzéke, mely 1352. év április havában készült: Biblia manualia, martyrologium, graduale et antiphonale»-ről tesz említést, mely kézirat Theodorik perjel idejében a látkői zárdából jutottak oda. (*Wagner* K., analecta Scepusii sacri et profani. Pozsony. 1778. III, 170.) Kanizsay János (1387—1418.) esztergomi érsek helynöke Antonius a Ponte 1397-ben megvizsgálván a főegyházat, kérdi: «Item si ipsa Ecclesia habeat libros ad usum ipsius necessarios, et quot et quis ad illorum reparationem superintendat et teneatur?» Mely kérdésre a kanonokok akép feleltek: «Ipsam Ecclesiam habere libros necessarios, sufficientes et aliquos duplicatos pro usu chori, prout in Ecclesiae inventario clarius videri poterit, et aliqui indigent reparatione, et huiusmodi reparatio partim spectat ad Custodem prout de officio Custodis expressum est, partim autem ad D. Praelatum.» Csakugyan az őrkanonok teendői közt fölemlíttetik: «tenetur ad reparationem librorum Ecclesiae infrasciptorum, videlicet duorum Antiphonariorum, duorum gradualium, duorum Psalteriorum, duorum Lectionalium, unius Missalis et unius Collectarii, qui libri sunt omni die necessarii pro choro.» (Batthyáni J., Leges ecclesiasticae Regni Hungariae. Kolosvár. 1827. III. 300. 314. 328.) A sz. Máriáról czímzett bulcsi templom 1471-ki leltárában foglaltatnak: «duo missalia, et duo psalteria, unum antiphonarium et unum gradale, unum breviarium, duo manualia, unum commune sanctorum.» (Horváth I., négy hazai könyvlajstrom. M. Könyvszemle 1883. 67. 8. l.) Föntebbi bizonyítékok önként kinálkozó kifolyása azon tény, mikép az ősrégi magyar egyház szertartási könyvekkel mindenütt el volt látva. Legyen ez itt elég, forduljunk az ugynevezett *Ordinariusokhoz*. Mielőtt azonban a magyarországi

ordinariusokról szólanánk, legyen szabad azokról általában röviden értekezni.

Ordo officii, régi megnevezése azon könyvnek, melyben az ugynevezett ‚*rubricae*' (a vörös betűkről elnevezve, melyekkel ki voltak irva) vagyis szabályok foglaltattak, melyek szerint a szertartásokat az egész egyházi éven át végezni kellett. Igy p. o. az agathai (Agde f. v.) zsinat 506-ban Can. XXX. végzésileg kimondja: «Et quia convenit *ordinem* Ecclesiae ab omnibus aequaliter custodiri, studendum est, ut sicut ubique fit et post antiphonas collectiones *per ordinem* ab episcopis vel presbyteris dicantur: et hymni vel matutini vel vespertini diebus omnibus decantentur: et in conclusione matutinarum vel vespertinarum missarum post hymnos capitella de psalmis dicantur: et plebs collecta oratione ad vesperam ab episcopo cum benedictione dimittatur.» (Harduin, Conc. II., 1001.) Hasonlókép az ugyanazon évben megtartatott epaunensis synodus (Pamiers, Pau. v.) can. XXIII. azt határozza: «Ad celebranda diuina officia *ordinem* quem metropolitani tenent comprovinciales eorum observare debent». (U. o. 1050. l.).

Ezen ordók közt a leghiresebb a római anyaszentegyház ordója: *Ordo Romanus* antiquus de Divinis Catholicae Ecclesiae Officiis, mely valószinűleg a nyolczadik vagy kilenczedik században állíttatott össze. Kinyomatta *Cassander* (Koeln 1561.) és *Hittorp* (U. o. 1568. és ismételve Maxima Bibliotheca Veterum Patrum et antiquorum scriptorum. Lyon. 1677. XIII. 639. k. l.) teljesebben pedig *Mabillon* (Mus. Ital. II. k. Par. 1724.), azonban régibb és ujabb alkatrészeit szabatosan ő sem különböztette meg. *Mabillon* szerint, ki tizenhat római ordót nyomatott le, a legrégibb Gelasius Pápa vagy legalább is sz. Gergely idejéből való volna. «Nullum antiquiorem librum habemus, jegyzi meg (VIII. 1.), quam illum qui vulgo inscribitur *Ordo Romanus*. Eius antiquitatem plerique referunt ad saeculum octauum, nec eam serius differi posse constat ex *Amalario* saeculi noni auctore qui ordinem Romanum passim laudat.» A római ordo vagy ordinariust nem szabad összetéveszteni ama szertartási könyvvel, mely Velenczében 1516. nyilvánosságra jutott ily czímmel: Rituum Ecclesiasticorum sive sacrarum Ceremoniarum S. S. Romanae Ecclesiae libri tres non antea impressi. Tartalmát első lapja igy alapítja meg: «Habes optime lector Rituum Ecclesiasticorum siue sacrarum Ceri-

moniarum Sacrosanctae Romanae Ecclesiae libros tres. Opus non antea formis excusum, tum vero argumento suo et iucundum tibi et utile. Nam quae ratio creandi Pontificis quae reliquorum antistitum, qui modus admittendi Imperatoris cum urbem inuisit; qui Diuorum nostrorum apotheoses (I—LXVIII.); exin qui pietatis ordo dum diuinis pontifex operatur a Kal. Januariis ad anni finem (LXIX—CXIX.); postremo veluti coronis ac fastigium operis, summa quaedam ad institutam rem pertinens explicatio personarum ac officiorum, quae operanti Pontifici adsunt. (CXX—XLIII.) Kolofonja: Gregorii de Gregoriis Excusere Leonardo Lauredano Principe optimo. Venetiis M. D. XVI. XXI. Mensis Novembris. Deus faveat.» Voltakép ezen a primási könyvtárban (L. Catalogus Bibliothecae Joannis Cardinalis Simor Princ. Primatis R. H. Archiep. Strig. Esztergom. 1887. 215. 6. l.) meglevő ívrétü kibocsátvány, melyről Panzer (Annales, VIII. 428.) azt jegyzi meg: editio originalis rarissima, Piccolomini A. P. corcyrai püspök műve, (L. Mabillon, f. i. h. V. l.) a római curia szertartásait irja le, s három fametszettel van diszítve.

Könnyebb áttekintés végett közöljük együttesen az Ordo vagy ordinarius egyéb megnevezéseit: *Breve*, *Carpsum*, *Consuetudinarius*, *Directorium*, *Kalendarium*, *Manuale*, *Officiorum liber*, *Officialis*, *Ordinale*, *Portofolium*, *Regula*, *Rubrica*. A *Carpsum* felől az imént idézett jeles iró *Zaccaria* (f. i. h. 121. l.) e megjegyzést teszi: «Non admodum ab ordine officii abludebat paulo amplior libellus, quem carpsum, quasi carptum decerptumque Veronae vocabant, indicem nempe preces, psalmos, antiphonas, ceteraque recensentem ad Missae diuinorumque officiorum ordinem enuntiandum.» A «*Kalendarium*» nevet pedig magyarázva irja: *Carpo* A. M. (Compendiosa Bibliotheca liturgica. Bologna. 1879. 235. l.) «quaedam mensium dierumque quibus annus constat, ac una Festorum tum mobilium cum immobilium cum suis ritibus coordinatio.» (L. t. Althan Fr. de Calendariis in genere et spec. de Calendario eccl. Velencze. 1753.) Lehető rövidségre törekedve az ordinariust «*directorium*» névvel már hajdan czimezték, különösen e szerkönyvnek a nyomdából kikerült legelső kiadásai igy hivják. Például a Mainzban 1460. körül megjelent *Schöffer*-féle «Directorium missae.»

III.

Kéziratos ordinariusok.

Végig tekintve az ordinariusok bibliographiáján, összehasonlítva a romanus ordót más ilynemű ordókkal, azonnal látjuk, hogy ha Aquileját és Milanót kiveszszük, Olaszországban mindenütt a római ordo dívott. Azonban a Normannok uralma alatt Siciliában gallican ritusok voltak szokásban. Németországnak Köln, Mainz, Strassburg egyházmegyéi külön ordinariusokkal rendelkeztek. Leginkább pedig Franeziaország tünt ki saját ‚liturgia *gallicana*' helyesebben *francica* (L. *Mone* F. J., lateinische und griechische Messen aus dem zweiten bis sechsten Jahrhundert. Frankfurt. 1850. 1. k.) és annak megfelelő ordója által. Avres, Chalon sur Marne, Chambrai, Chartres, Le Mans, Cosence, Evreux. Jumieges, Laon, Limoges, Langres, Lyon, Meaux, Nantes, Narbonne, Noyon, Reims, Rouen, Senlis, Troyes, Tour, Vienne a Dauphinéban és Uzez egyházai régi ordókkal a IV—IX. századig, melyek még most is kéziratban megvannak, (L. Martene E., tractatus de antiqua Ecclesiae disciplina in divinis celebrandis officiis. Lyon. 1706.) dicsekszenek. A római szentegyháznak egység felé törekvő iránya, a liturgiában, a szertartási könyvekben nyert kifejezést. V. Pius pápa a trienti szent zsinat meghagyása folytán Sess. XXV. de Reform. a rubricae generales által a mise (1570.) és papi imakönyv (1568.) javított kiadásában, a római ordót mindenütt érvényre juttatta, csupán azon egyházakat vevén ki, melyeknek breviariumai kétszáz éven át használtattak. A római pontificale csak 1596-ban jelent meg. Bármennyire szeretnők is, azonban nem tárgyalhatjuk az ordinariusokat bővebben egyetemes szempontból, mert feladatunk a magyar ordókat, összehasonlítva ilynemü iratokkal, megvilágítani.

Az előző fejezetben idézett bizonyítékok kapcsán menjünk át most a régieknek az ordinariusokra vonatkozó helyeire. Az 1114-diki esztergomi zsinat (L. *Knauz* N. szerint: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Esztergom. I. 75., 6., 1112. körül) huszonhatodik kikezdésében ezeket rendeli el: «*Ordo Divinorum officiorum*, vel jejuniorum, secundum libellum, quem collaudavimus ab omnibus teneatur.» Közöljük ezen nagyfontosságú zsinati határozatot *Pray* Gy. (Diatribe in diss. h. c. de s. Ladislao Hungariae rege. Pozsony. 1777. 217. l.) szövege szerint. melyet az eredetivel összevetve

Wattenbach V. is legjobbnak mondott. (L. Bemerkungen zu einigen oesterreichischen Geschichtsquellen. Bécs. 1870. 8. l.) Kitünő tudósunk e zsinatról azt irja: Illam Péterffyus non indicato fonte vulgavit, ego sumsi ex codice manuscripto seculi XII. exeuntis Bibliothecae Venerabilis Capituli Posoniensis, quae a Péterffyana in non paucis differt». Értekezésében, melyet bevezetésül B. Margit életirásához előbocsátott (Vita S. Elisabethae viduae nec non B. Margaritae Virginis. Nagyszombat. 1770. 249. l.) a fennidézet kéziratot: seculi XII. et ineuntis XIII., mondja, míg 1773. márczius 5-én kelt levelében igy nyilatkozik: Criteria Missalis pro seculi XII. initio sunt perspicua, és ugyan e hó 24-én, membrana, scribendi ratio seculo XII. propria. (L. Révai J. M., Antiquitates literaturae Hungaricae. Pest, 1803. 341. 2. l.) Köztudomású dolog, hogy itt az ugynevezett *bolduai* sacramentariumról van szó, melyet a pozsonyi társaskáptalan ajándékából, 1813. január 15-dike óta bir a m. n. múzeum. (Másolatja 1869-ről a primási könyvtárban). Wattenbach szerint (f. i. h. 4.) szertartási része 1200. körül iratott, a mi Pray véleményével megegyez. *Fejérpataky* L. (Vallásirodalom az Árpádok alatt. Figyelő. Budapest. 1877. 95. k. l.) a misekönyv irása, a halotti beszéddel egyetemben, a XIII. század második felére, vagy legfölebb közepére utalna; mit összehasonlító liturgicus okokból a sacramentára nézve kétségbe kell vonnunk, különben Fejérpatakynak óhaját egy indítványnyal bátorkodunk megtoldani: égető szükségünk lenne e legrégibb liturgicus könyvünk diplomatikus kiadására, mint ezt Angolország *Warren* F. E. remek kibocsátványaiban: The manuscript irish Missal belonging to the president and Fellows of corpus Chriti college Oxford. London. 1879. és The liturgy and ritual of the celtic Church. Oxford. 1881. birja. Legyen e részben elég, foglalkozzunk tovább a fennidézett zsinati parancscsal. *Péterffy* K. (Sacra Concilia Ecclesiae. R. C. in Regno Hungariae. Bécs, 1742. I, 57.) a zsinati végzést ily magyarázattal kiséri: «Supple: ratio ordo. *Libellus* collaudatus, videtur fuisse rituale, vel agenda alias dictus, aut certe *induculus*, in quo tam missarum quam ceterorum, in qualibet Dioecesi rituum sacrorum methodus adscripta continebatur. Possidemus similes libellos Ecclesiae Strigoniensis, Agriensis et Nitriensis, Annorum 1416. et 1429. et 1568.» *Szvorényi* M. pedig a libellus alatt határozottan ordinariust vagy directoriumot ért. Ezt szabatos rövidséggel fejezi ki (Synopsis cr. hist. decretorum

synodalium pro Ecclesia Hung. Veszprém. 1807. 11. l.): Intellige hic indiculum, qui hodie directorii nomine venit, in quo Missarum et ceterorum in quavis dioecesi rituum sacrorum methodus est adnotata. *Batthyáni* J. (Leg. Eccl. Hung. II., 123. k. l.) ama régi libellust azon könyvben vélte föltalálni (libellum hunc feliciter detectum edimus), melyet a bolduai szertartási kézirat után közölt, ezen (U. o. 130. l., 196. l.) czímmel: ‚Ordo divinorum officiorum in Synodo Seraphini Archiepiscopi Strigoniensis Collaudatus, ex eodem MS. Codice seculi XII. editus.' Iróját a XIII. fejezet ezen szavaihoz (m. jegyzetében 147. l.) «De signis quae super oblata a diversis diverse fiunt, nos ab Apostolica sede potissimum formam summere debuimus, unde totius Christianae religionis ordinem et originem sumsimus»: magyarnak mondja: ‚Hinc non immerito deducitur, autorem libelli fuisse Hungarum, qui gentis suae non adeo pridem conversae institutionem et conversionis originem ad Sedem Apostolicam jure merito refert. Továbbá hivatkozik a latinban lappangó magyar szójárásokra, tüzetesen a XLVIII. fejezet helyére: Ergo et in his IIII. diebus similiter jejunare debemus, si cum his quadragesimam adimplere debemus. Videtur, jegyzi meg (183. l. d.) hic quoque idiotismus Hungaricus latere, nos enim solemus dicere, ezekkel a bőjtöt tartani, cum his jejunare. (V. ö. 171. l. f. j.) Vizsgáljuk meg már most kritikailag a jeles püspök eme két állítását s mind végig menve tekintsünk át szövegén, hogy kiadásának tudományos becse felől indokolt véleményt adhassunk. E részben a nélkül, hogy *Batthányi* († 1798.) érdemeiből csak egy hajszálnyit is levonni akarnánk, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy ő, ki Péterffy kiadásait (I. 95.) élesen megtámadta, (non videtur mihi codices consuluisse ideo omnia manca et luxata edidit) tartalmilag és alakilag gyarló szövegeket közölt. A forrás-kiadó köteles föltétlenül az eredetit teljes épségben adni, a meglevő czímeket úgy a mint találja, változatlanul leirni, meg nem engedhető, hogy a szövegből valamit elhagyjon, vagy ahhoz hozzáadjon, végre világosan tartozik kifejezni, hol létezik az eredeti, mely jegyzés alatt, ha pedig másolat, szintén határozottan jellemzi. Kétségtelenül hasznos forráspublicatio *Batthyáni*: Leges Ecclesiasticae Hungariae-féle kiadása, mely jeligéjéhez hiven: alius alio plura invenire potest, Nemo omnia, több oly közleményt hozott felszinre, melyet Péterffy nem ismert s nemcsak szárazon közzétette a szöveget, hanem ahhoz részletes jegyze-

teket is függesztett: de kiadásánál B. kora szokásait követve, a kritikai elveket nem tartotta eléggé szeme előtt. Példa erre az u. n. *libellus collaudatus*-nak szövege, mely megérdemli, hogy vele részletesebben foglalkozzunk. Nagy hiány, hogy nem utal a levéltárra, hol a kézirat létezett, s hogy nincs kiadásához kimerítő bevezetés, mert a jegyzetek, melyekre B. szorítkozik, ezt nem pótolhatják.

Döbrentei G.: a' halotti beszéd két megszólítás körül eddig történtek eléadása című értekezésében (Régi magyar nyelvemlékek. Budán. 1838. I, XLV.) codexünk tartalmáról szólva, vallja: «Azt pedig érzem, hogy ezek megvizsgálása végett ide már hozzá értő egyházi kellene, ki összevetésekkel olvassa végig». Fölhivásának megfelelt *Ocskai* A., a nagytudományu néhai kassai püspök, akkor l. sz. nagyváradi kanonok (U. o. LXXVII—CIV.) ‚toldalékában, mint nevezi a pesti múzeumi codex részletes taglalatja közben vetett észrevételekkel. ‚Panaszkodik, hogy egyes szakaszai rendetlenül köttettek be, több helyen szétszórva s ide-oda vetve állanak. Mikor 1869-ben szerencsés valék e sacramentariumot tanulmányozni, az egyes részeket, melyek valaha külön voltak kötve, körülbelöl úgy találtam, mint ötven év előtt leirvák. De már Batthyáni is észrevételezte: «Codicem nostrum tanta cum oscitantia librarius compegit, ut hoc caput — XXII — illico sequatur aliud aliud de agno paschali.» (I. h. 159. l. s. j.) Manap a codex terniokra felosztva kötetlenül egy arra készült tokban őriztetik. Nem szenved kétséget, hogy libellusunk, melynek fölirása: *Incipit libellus in ordine Romano*, eredetileg mint külön irat volt használva és csak később lett a sacramentariummal egybefoglalva. «In antiquis id genus Sacramentariis, irja *Muratori* L. A. (Liturgia Romana Vetus Velencze. 1748. 86. l.) plerumque Rubricae desiderantur, Ritus scilicet omnes ad s. synaxim adhibendi. Eius modi Ritus post annum millesimum coepti sunt adjungi Missalibus libris.» Idevágó *Thomasius* (Responsoriola et Antiphonaria Romanae Ecclesiae. Oper. IV., 307.) alapos megjegyzése is: «Ordo Romanus antiquitus non eo modo, quo apud nos est editus, circumferebatur. Discretis namque libellis continebatur, quibus potiora per annum explicabantur officia.» Codexünk régi kötésében 3. d. — 12. d. találtatott a libellus azon része, mely: De Jejunio autumnali sat. szól, míg folytatása de octava pentecostes végig, a 155.

f. helyet foglalt. De ez külső dolog, térjünk át szövegére. Itt mindjárt föltünő, hogy Batthyáni libellusunknak uj czímet adott, mely a kéziratban nemcsak hiányzik, de a szöveg természetével is ellenkezik. *Serafin* érseket elnökölteti a zsinaton, holott 1104-ben meghalt, tehát 1112. v. 14-ben nem elnökölhetett. Alaptalan továbbá, hogy a többször idézett esztergomi zsinat *libellusa* a bolduai sacramentár libellusával azonos volna. Mondjuk ki röviden, a Codex felirata: *libellus in ordine romano* is hibás, mert ezen czímet megdönti a könyv tartalma, nem lévén az egyéb mint az úgynevezett «*Micrologus*» XIII. századbeli másolata. Μικρολόγος, micrologus liber in epitome specie (Du Cange, Gloss. IV. 394.), a római ordoknak összehasonlítása és egyeztetése az eltérő particularis egyházakban levő szertartásokkal. «Ex illis antiquis auctoribus Amalarius et qui sub humili nomine latere voluit Micrologus, irja *Mabillon* (Mus. ital. II. III.), libellos de ordine Romano studiosius rimati sunt atque ex eis aliarum ecclesiarum ritus aut correxerunt aut illustrarunt.» A régi muri monostornak könyvtárlajstroma (L. Becker G., Catalogi Bibliothecarum antiqui. Bonn. 1885. 251. l.) szabatosabban egy XII. századbeli kéziratot említ: Item liber miraculorum, et in ipso Romanus, Ordo *qui vocatur Micrologus*. A steinfeldi kolostor jegyzéke (XII. sz.) unus de ordinibus micrologus, penitentiale, a Whitby apátságé (1180. k.), micrologus de missarum officiis, végre a sz. Móriczról czímzett naumburgi zárdáé: ‚micrologus de ecclesiasticis ordinibus (XII. sz.) idéz. (Becker, 218. 227. 271.). Szerzője biztosan nem tudatik, szent *Ivonak*, a tudós chartresi püspöknek tulajdonítják a nagyhirü Histoire de la France (U. k. Paris. 1868. X., 520. k. l.) szerzői. Véleményük védveül hivatkoznak a névtelen moelcki biografusra (Anony. Mell. s. XII. de scriptoribus ecclesiasticis, Fabriciusnál, Bibliotheca Ecclesiastica Hamburg. 1708. l., 155.) *Ivo* Cartonensis, irja, (1092.) scribit sententias de divinis officiis. *Wharton* H. (Userii, de Scripturis et sacris vernaculis históriájának kiadásában. London, 1690. 395.) a Lambeth palace library-ben (alapította Bancrost R. k. é. 1604—10.) egy kéziratot (1090.) talált, Ivonis episcopi Carnotensis, lib. de Ecclesiasticis officiis. «Constat, folytatja, Capitulis LXXI. Ex his orto priora quae de nocturnis vigiliis, de matutinis laudibus, de prima, de tercia, de sexta, de nona, de vespertina synaxi et de completorio inscribuntur, nondum quod scio prodierunt. Sequentia

LXII. micrologum constituunt. Ultimum quod de Missae singularumque eius partium auctoribus agit, Micrologo deest.» A lambethi kéziraton kivül egy *oxfordi*, *cambridgei* és *vaticani* codexben Ivo a mikrolog szerzőjének állíttatik. E véleményre hajlunk mi is, de bár ki legyen ezen egyveleg gyüjtője s rendezője (L. Fabricii. Bibliotheca Latina m. aevi. Mansi-féle kiadás. Padua. 1754. V., 78. k.) a XII-dik századnál alig lesz régibb. Sz. *Anselm*, lucai püspök († 1068.) és VII. *Gergely* pápa († 1085.) idejéről emlékezik az mindkettőről: «sed reverendae memoriae Gregorius Papa fecit quod beatus Anselmus Lucensis Episcopus ita ab eo didicisse se testatus est.» Az utóbbiról: «nam et illi sedi nostro tempore talem Deus gubernatorem, reverendae inquam memoriae Gregorium Papam imposuit.» (Pamelius lyoni kiad. XVII. és XIV. f. 475. k. l.) Ugyanott és szórványosan többször is hivatkozik az ordo romanusra, dicséri az állítólag sz. Jeromos által szerzett Comes, vagy Lectionariumot (L. Vallarsit, Op. s. Hieronymi XI., 607. k. l.) és visszaveti a mainzi 1080-diki zsinat szabványait a bőjtről. (XXV. f. 480. l.)

A Micrologust, vagy is parvus sermot, Pamelius J. († 1587.) löweni hittudor s brugi kanonok adta ki, le van nyomtatva, Maxima Bibliotheca Veterum Patrum et antiquorum scriptorum. Lyon. 1677. XVIII., 472—90.). Ezen kiadással élt Batthyánink. Migne ismételte: Patrologiae latinae Cursus completus. Paris. 1853. CLI. 979—1022. Hibáztatni kell e tekintetben Batthyánit, hogy Pamelius szövegét codexünk szövegeivel összezavarta, közbe csúsztatván a libellus in romano ordine tartalmába idegen részeket. (L. p. o. 159. 166. 183. 6. l.) B. kiadását jegyzetekkel látta el ugyan, melyeket más irók felhasználásával állított össze, idézi is többször az irókat, de idézési módja nem nyugtat meg eléggé. A föntebbi érvek önként kinálkozó eredménye, *codexünk micrologusa, régi, azaz valószinűleg XIII. századbeli magyar könyvmásoló műve.* Ezeket figyelembe ajánlva, áttérhetünk most a többi kéziratos ordinariusok ismertetésére.

Az 1279-ben tartott budai zsinat (L. Knauz, Monum. Eccl. Strigon. Esztergom. 1882. II. 136. 1280-ra teszi) azt határozta: «Librum qui dicitur *Manuale*, habeant singuli presbyteri parochiales, ubi contineatur ordo baptismi, extremae unctionis, et huiusmodi nec non libros alios, in quibus possint tam diurnum, quam

nocturnum officium celebrare. (XLII. f. Péterffynél I., 115.) *Dömötör* bibornok esztergomi érsek (1379—1387.) még ma fönlevő statutumaiban (Egyet. könyvt. 73. sz. cod. Batthyáni, i. h. III. 259.) egy szerkönyv, az ordinarius, emlékezetét e szavakban örökíti: «In quibus autem diebus et quibus vestibus ecclesiae nostrae ministri uti debeant *constitutioni scripte* in eadem ecclesia et consuetudini committimus relinquendum.» Eme rendeletet szóról szóra ujra kihirdette *Szécsi* D. bibornok 1450. (L. Constitutiones synodales A. E. Strig. Esztergom. 1865. 12. 13. l.) és az 1493-diki esztergomi zsinat. (Péterffy, I. 214). A pozsonyi káptalan (1425—32-ről) könyvtárában meg volt egy legalább is XIV. századbeli könyv: de rubrica Strigoniensi, qui incipit Ordo Romanus, in asseribus cum rubeo coopertorio bene ligatus. (Ipolyi, f. i. h. 169.). Egy másik kézirat címe (64. l.): Item unum librum de rubrica Romana qui incipit in nomine domini incipit ordo Romanus, in pergameno et asseribus cum rubeo coopertorio bene ligatus. Végre (67.): Item unum librum in pergameno in parvo volumine cujus rubrica incipit de jejunio autumpnali, cum cruce nigra suprascripta et asseribus cum coopertorio albo. Örökké kár, hogy ezen kincsek tudomásomra teljesen elvesztek!

Fenmaradt egy csekély maradványa szerkönyveinknek Aranyosi Gellértfi János codexében, melyet *Csontosi* (M. Könyv-Szemle. Budapest. 1879. 69. k.) és *Szilágyi* S. (Catalogus Codicum Bibliothecae Universitatis scientiarum Budapestinensis. Budapest. 1881. 59. k.) leirt. A kézirat, melyet az egyetemi könyvtár érdemes igazgatója előkelő szivességgel több havi használatra átengedett, latin hittani egyveleg, a XV. századból, papirra irva, VIII. r., száma 73., I. és 402 l. Másolója vagy szerzője sem nevet, sem évszámot nem említ, de a könyvecske szövegéből mindenki meggyőződhetik, hogy irodalmunk ezen ma legrégibb ilynemü maradványába a *XIV. század végére és a XV. elejére terjedő időszak állapota nyilatkozik.* Vélekedésem szerint *Szécsi* Dénes bibornok korára vall. Lássuk immár azon adatokat, melyek a mű szerkesztési idejére vonatkoznak, s benne magában feltalálhatók. Czímzése: Incipit *rubrica Strigoniensis.* Et primo in aduentu domini. Tévedne, ki azt hinné, hogy a következőkben 1.a.—38.b. az esztergomi főegyház ünnepeinek, szertartásainak, tartályainak rendét föllelheti. Ha szemügyre veszszük rubricánknak tartalmát, egy a Szepességben,

mely megye tudvalevőleg az esztergomi főmegyéhez tartozott, a főegyház ordinariusából, kihagyásokkal s némi változásokkal készült kivonatra olvad le, sőt még az sem igazolható be, hogy magával az eredeti kivonattal, mely leginkább a papima elmondásával foglalkozik, állunk-e szembe, az irásból és nyelvészeti hibákból következtetve, úgy látszik, a rubrica egy későbbi másolótól származik. A kivonatnak, melyben az ordinarius Strigoniensis nem egy műrésze veszett el, irálya darabos s homályos, szerzője néha a szertartások mysticus értelmét magyarázza, mostani alakja pedig kétségkivül nem az eredeti. Szándékunk levén egyházi irodalmunk ezen mindenesetre kiváló emlékéről kritikailag más helyen nyilatkozni, itt lehető rövidségre törekedve, csak még azon megjegyzést teszszük, hogy az erdélyegyházmegyei Batthyáni-könyvtár kéziratai névsorában (Kiadta Beke A. K. Fehérvár, 1871. 380. sz. 37. l.) találtatik egy hártyára irott Sacerdotalis (Missale?) cum calendario a XV. századból, melyről nem mondatik magyar-e? s van-e hozzáfüggesztve rubrica? Végre *Csontosi* (L. «Magyar Könyv-Szemle» 1881. k. l.) Olmüczben, a néhai Jézus-társasági brünni könyvtárból származó s 1606-ból való magyar fordítását fedezte fel a VIII. Kelemen P. által újra kiadott római breviarium közönséges rubrikáinak. Ezzel a kéziratos ordinariusok ismertetését befejeztük.

IV.

Nyomtatott ordinariusok.

Közöljük ezennel az előttünk ismeretes nyomtatott ordinariusokat idő szerinti sorrendben, könyvészeti és tárgyi magyarázatokkal. Mielőtt azonban ezt tennők, legyen szabad a főegyházainkban dívott szertartási ordóról a következőket előre bocsátani. Mint általában tudva van, a szertartások pontos megtartására, a káptalani chorusra felvigyázni, azt kormányozni az éneklő kanonokhoz tartozott. (L. az esztergomi 1397. visitatiót i. h. 312., a váradi káptalan legrégibb statutumait 1374-ből, k. Bunyitay V. Nagyvárad. 1886. 94. k. l.) Az ordót a legrégibb időben a cantor szerkesztette, később ő vagy helyettese a succentor jegyezte be a már meglevő ordonariusokba a változásokat. (L. Binterim A. J., die vorzüglichsten Denkwuerdigkeiten der chr. kath. Kirche. Mainz. 1827. IV. 1, 239. k. V. ö. Du Cange, Gloss. l. 774.) A fennidézett

egyetemi codexekben (188. a.) van egy töredék, mely Tamás szepesi olvasó kanonok 1470-ben irott jegyzését sz. Iván ünnepéről és nyolczadáról tartalmazza. Minekutánna pedig az ordinariusok ki lettek nyomatva, az eféle bejegyzésekkel együtt láttak napvilágot, sőt mi több, egyes ilyen csak bizonyos elmult évre szóló rendet folyton ismételt.

A nyomtatott ordinariusok közt a legelső és kiváló becsénél fogva legnevezetesebb, sulzbachi *Stuchs* György sajtójából **1496.** október havában került ki. Stuchs, ki Stüchs és Stöchsnek is nevezi magát, leginkább liturgicus könyvek kiállításával volt elfoglalva. (L. Weale, Cat. miss. r. l. 290. l.) *Feger* Tibold, budai könyvkiadó részére 1490. és 1498-ban Missaleket nyomtatott, secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis. (L. *Panzer* G. V., Aelteste Buchdruckergeschichte. Nürnberg. 1787. Vorber. 87. l. *Kapp* F., Geschichte des deutschen Buchhandels bis in das siebzehnte Jahrhundert. Lipcse, 1886. I. 142., 283. k. 435. *Weale*, Catal. miss. r. l. 176. 7. k) Czímlappal ezen Ordinarius Strigoniensis, mely szinte a pozsonyi társaskáptalan könyvtárából (In Bibl. Széch. Regn. mancum exemplar Posonio per me adlatum, irja Horvát I. l. r. E. H.) jutott a nemzeti múzeumba (XXX. A.) nem bir, mert első tiz vagy tizenkét levele hiányzik. A b11j kezdődik a nagykarácsonyi isteni szolgálat: «In summa missa prius ad processionem Asperges me, vt moris est cum v. et oracione: vt in libro R. Verbum caro. Sequitur introitus.» Colophon: *Anno xristi MCCCXCVI. per opificem Georgium Stuchs de Sultzpach. Nurnbergi. Nonas Octobr.* Kis VIII. r. gót vörös és fekete betűkkel. A levelek alján következő ivjegyek vannak: b11j. b111j. c. c1j. c11j. c111j. d. d1j. d11j. d111j. Az *e* hiányzik, következvén e1j. e11j. e111j., az *f* előtt ismét hiányzik egy levél, melyen a nagyszombati szertartások leirvák, ezután f. f1j. f11j. g. g1j. g11j. g111j. h. h1j. h11j. h111j. i. i1j. i11j. i111j. k. k1j. k11j. k111j. l. l1j. l11j. l111j. l. v. m. m1j. m11j. m111j. m. v. Az utolsó lap üres, összesen 78 levél. (16, 6×11. l.) Egy lapon rendesen 32 sor áll. A szöveg, melyről alább lesz alkalmunk értekezni, szakadatlanúl folv. Ezen Ordinarius utolsó lapjának hasonmását az 1-ső mellékleten adjuk.

Ordinariusunk, mely hazánk első nyomdai terméke, Hess A. budai krónikáját (1473.) huszonhárom év mulva követte, nemcsak

a legnagyobb hazai bibliografikus, de átalán a ritkaságokhoz tartozik. A sajtó XV. századbeli szertartási könyvek során a hetedik helyet foglalja el. — Az ilynemű kibocsátványok, a *Schöffer*-féle kiadáson kivül, melyről megelőzőleg említést tettünk, így következnek egymásután: Mainzi directorium, a marienthali nyomdából 1468—82. k. e. czímzéssel: In presenti libello continentur aliqua notabilia ex registro Maguntiñ. *ordinario* et a quibusdam expertis extracta siue collecta. Qualiter officia misse de sanctis et de tempore secundum frequentiorem vsum in predicta maguntiñ dioecesi per anni circulum seruari consueuerunt. pro nuuellis et alijs presbyteris huiusmodi vsum ignorantibus sub emendatione tamen melius senciencium breviter annotata. (L. Falk F., die Presse in Marienthal in Rheingau und ihre Erzeugnisse. Mainz. 1882. 24. k. l. Centralblatt für Bibliothekswesen, Lipcse. 1888. V, 207.) E czimmel, csekély változással jelent meg egy másik, hely és év megjelölése nélküli ős nyomtatványban, melyet Hain II, 85. *3634. ismertet. Legnevezetesebb eltérés, hogy: notabilia ex registro Maguntinensi után áll *directoria* s a végén salutis (? saluis) tamen cuiuscunque ecclesie consuetudinibus. Ezután következnek a baseli 1480., a constanzi 1481., salisburyi 1488. s a mainzi 1493-ból ismét ezen bevezetéssel: In presenti libello continentur aliqua pro celebratione missarum secundum frequentiorem cursum diocesis Maguntinensis *directoria*. Utána **1505**-ben következik:

Ordinarius Strigoniensis. Vörös nagyobb betűkkel, gót izlésben. Nyolczadrétü (17, 4X12) gót vörös és fekete betűkkel kiállított munka, 147 számozatlan levéllel, melyek A—S. VI. jegyekkel vannak jelezve. Egy lap rendesen 27 sorból áll. Kötése az eredeti fatábla bőrháttal. Az esztergomi főegyházi könyvtárban két példányban van meg. (L. IV. 19. és 21.) Mindkettő csonka, de együttvéve az egész könyv kikerül. A szöveg A1j. levelen kezdődik, következő fölirattal: Ordinarius seu ordo diuinus secundum ritum et consuetudinem alme Strigoniensis Ecclesie. Incipit feliciter. Olasz stylü initiale R. a *Rubrica*-ban: seu consuetudo ecclesie Strigoniensis metropolitanae et primo de vigilia beati Andreae apostoli. Zársorai: Ordinarius Strigoniensis accuratissime reuisus feliciter explicit: *Venetiis* per *Lucantonium de giunta* florentinum: Impensis Johannis pap: librarij budensis impressus. Anno ab incarnatione dominica MCCCCCV. pridie Kal. Augusti.

Sajátos, hogy e kevés sorban, az egyik példányunkban (19.) két sajtóhiba reusus s Livcantonium fordul elő. Alatta Giunták nyomdabélyege L. A. betűkkel. *Pap* vagy Paep J. budai könyvárus költségén 1498—1515. több szertartási könyv jelent meg, nagyobb részt a Giuntáknál Velenczében kiállítva. (L. *Kemény* J. magyar és erdélyi nyomdászok külföldön 1472—94., s a budai könyvárusok: Uj magyar muzeum. Pest. 1857. VII. l. 129. k. l.) Régi tulajdonosa az utolsó üres lapon beirta nevét: Iste liber pertinet ad Thomam presbyterum de Galamboch et emptus d. XVI. 1524. Bonarum quippe mencium est ibi culpam agnoscere vbi culpa non est. — Pete iniquum si vis habere aequum. *Galamboch* Tamás Forgách Margit († 1533.) udvari káplánja, a szertartásokban jártas férfiu volt, mint ez kitűnik a törlésekből, javításokból és egyéb bejegyzésekből, melyeket a szövegen véghez vitt. Kivüle már egy régibb kéz f. 11. b. a lapszélén észrevételezte: Item anno domini 1518. festum annunciationis Mariae virginis venerat feria tercia post pasca. Találtatnak még utólagos bejegyzések 1584. 92. 94. évből. Figyelemre méltók (A. 11j. r.) az ordinarius szavai: Sic utitur nunc ecclesia Strigoniensis de voluntate reverendi domini *Michaelis episcopi Milkoviensis*, vt scripsi secundo modo, vt in libro *rationalis*[1] declaratur in cap. VII. de sanctorum festivitatibus. Az idézett liber rationalis *Durant* V. mendei püspök († 1296.) 1286. szerkesztett rationale diuinorum officiorum, mely 1482. a Walch-féle velenczei kiadásban (Hain II., 293. *6486.) Rubricae septimi libri név alatt olvasható. Mihály .*Toronyi Mihály*, ki 1471—87 mint érseki helynök és esztergomi segédpüspök hivataloskodott. (L. Knauz a milkói püspökség. Magy. Sion. 1867. V.. 407. l.) pártfogásával jött létre Feger T. kiadásában 1484. Mátyás király parancsára egy esztergomi breviarium, és Ratdolt E. nyomdásznál 1486. a missale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis.

Könnyebb áttekintés végett hasonlítsuk már most össze az

[1] Sz. István király a székesfehérvári főegyháznak Thuróczy szerint (L. Chronice. c. 2. Ratdolt-Feger augsburgi 1483. kiadás) ajándékozott quaedam donaria sempiterne memorie digna duo s *rationalia* quorum utrumque habebat oram contextam septuaginta quatuor marcis auri purissimi et lapidibus pretiosis. Mely rationale alatt főpapi öltözetet az ó-szövetségi ephodhoz hasonlót kell értenünk. L. Du Cange. Glossar V., 598. Ilynemű püspöki ruha a regensburgi főegyház kincstárából látható a müncheni nemzeti múzeumban.

elősorolt **1496**. és **1505**-ki esztergomi ordinarius szövegét, amennyiben bibliografikus kutatásunk keretébe bele illik. Nagyban a két szerkönyv megegyezik tartalmára és berendezésére nézve, a tulajdonképeni szövegeltérés csekély. Érdekesek a chronologicus jegyzetek, melyek mind a két példányban találtatnak. Igy p. o. Vízkereszt utáni első vasárnaphoz: Item quandocunque contigerit quod nullus dies dominis mediabitur inter octavam epiphaniae domini et dominicam septuagesime. Sicuti enim contigerat evenire anno domini M. CCCC. LXXVIII. tunc omnia officia dominicalia debent expleri diebus ferialibus. (1496. k. c11j. b.). Hasonlókép (h. a.) Item anno domini MCCCC. LXXXI. festum s. ioannis baptiste venerat die dominico inter octauas corporis xristi, festum sancti Ladislai regis et confessoris similiter feria quarta. Álljon itt még az egy esztergomi főegyház fölszentelésére vonatkozó hely, mely mind a két ordinariusban ugyanaz. Minekutána megemlíttetett: Nota quod in dominica post festum sancti Martini episcopi et confessoris celebratur semper dedicatio alme ecclesie Strigoniensis, rendeletileg reá következik: Nota quod quandocunque contigit venire festum sancte elizabeth in octaua dedicationis ecclesie in octava dedicationis ecclesie, tunc festum sancte elizabeth debet celebrari feria secunda . . . Sic enim venerat anno domini quo scribebant MCCCCLXXX. Et de mandato domini revendissimi Milkoviensis. Ita fuit in ecclesia Strigoniensi anno prescripto. Item consvetudo alme ecclesie Strigoniensis est talis. Quod ultima dominica videlicet vigesima quarta debet celebrari semper loco suo. Si aliquod, folytatja alább, festum celebre vel tabulatum et ipso die non occurrerit, immo etiam si octava dedicationis venerit ipso die. Adhuc dominica tenetur: et dedicatio vadit tantum per suffragium. Sic etiam venerat anno domini quo scribebatur MCCCClXXX11j. sic etiam tenuimus prescripto anno de mandato reverendi domini Michaelis episcopi Mikoviensis. Sed tamen *aliqui domini contradicebant.* Hivatkozás történik a *liber capitularisra*, melyben a rövid capitulák leirvák, a lectióknál pedig a nyomtatott breviariumokra (lectiones habes in libris impressis) utaltatik. Egyházi zenekedvelők figyelmébe ajánljuk, hogy az úgynevezett «Kirie» ének sokféle dallama (P. o. Cunctipotens.) sőt szerzői is említtetnek. (Baxa. Kápolna.) Kutatván a krakói egyetemi könyvtár liturgicus kéziratainban, egy XV. századbeli Chorálera akadtunk (Inv. 126. 2. 1. 26.),

hol ezen fölirattal: Sequitur *vngaricum* Kyrieeleison, notája közöltetik. Ezen Ordinarius utolsó lapjának hasonmását lásd II. mellékletünkön.

Négy év multán könyvkiadónk Pap J. költségén Giunta betüivel nyomatott Velenczében **1509**-ben *Ordinarius Strigoniensis*. (1574. Oct. Széch.) Ezen vörös gót betükkel szedett czím alatt, négyszög keretben sz. Béla püspök fametszetü képe. Pap betüs jelvénye s neve Johannis Pap librarii Budensis. Nyolczadrétü, kötése egykorú, a fatáblákhoz 64 cm. vasláncz van erősítve, melylyel a szerkönyveket (innen: *bancalia*) a padokhoz lekötni szokták, áll száztiz, rendesen 31 soru, levelekből, jelzése A. 1j—P. 111j. Az utolsó üres. *Hemptner* Flóris ajándékából 1814. a nemzeti múzeum könyvtárában. (Dono obtulit 1814. Museo nationali P. Florianus Hemptner e S. P. Exhortator R. Acad. Posoniensis.) Mátray G. könyvtárnok a könyvtábla belső oldalán ezeket jegyezte: Simili catena ferrea, ast dimidio breviore, provisum est opus 4296/Fol. Széch. Pelbarti de Temesvár Sermones pomerii de Sanctis hyemales et aestivales. Argentorati. 1506. fol. min. Végződik gót rubrumban, e Colophonnal: Ordinarius Strigoniensis accuratissime reuisus feliciter explicit. Venetiis per Lucantonium de giunta florentinum. Impensis Johannis pap librarii budensis impressus. Ki volt állítva 1882-ben a könyvkiállításon Budapesten. (L. Kalauz az orsz. m. iparm. múzeum részéről rendezett könyvkiállításhoz. Budapest. 1882. 198. l.) Eltekintve nehány lényegtelen eltérésektől és sajtóhibáktól az 1505-diki kiadásnak ismétlése. Ugyanazon év, **1509**-ben,

Haller János krakói nyomdájában készült az Ordinarius secundum veram notulam siue rubricam *alme ecclesie Agriensis* de obseruatione diuinorum officiorum et horarum canonicarum. Ezen sokféle irányban nevezetes könyvet első leirta *Janozki* J. D. A., a derék lengyel biograf († 1786.) kijewi kanonok: Nachricht von denen in der hochgräflichen-Zaluskischen Bibliothek sich befindenden raren polnischen Büchern. Breszlau. 1753. III., 154. *Panzer* (VI., 452. 34. sz.) után említi *Horvát* J. (l. r. E. H.) és *Estreicher* K., polnische Bibliographie des XV—XVII. Jahrhunderts. Krakau. 1883. 7. l. Gróf *Zaluski* J. A. kijewi püspök, ki életirója Janozki szerint (Janociana, sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae. (K. Linde. Varsó. 1819. III. 379.) Varsaviensis Bibliothecae publicae conditor,

polonicaeque litteraturae aevo superiore instaurator: superatis tot ac tantis casibus rerumque discriminibus (Kalugába számkivettetett) Varsaviae 7. Id. Jan. anno s. h. 1774. ad finem mortalitatis accessit. Könyvtára, melyet a nagy hazafi nemzetének hagyott [1] Pétervárra czipeltetvén a fennevezett ordinarius is odakerült. Kérelmemre a m. t. Akadémia az év elején a pétervári könyvtár igazgatóságától rövid időre kérte, de hasztalanul. Idén májusban Krakkóban fordulván meg, a minap elhalt *Polkowsky* J. h. őrkanonoktól, ki a magyarok iránt legnagyobb szivességgel viseltetett, megtudtam, hogy a Zaluski-féle példányon kivül még három létezik: Krakóban a Czartoryzky herczegi könyvtárban, Lembergben az Ossolinski gyüjteményben és Tarnowski K. magángyüjteményében. Czartoryzky példánya, mely az eredeti főuri kötésben, barna préselt bőrben nemes renaissance izlésben, Ord. Agr. czímmel (XXVII. G. 11.) díszlik s gyönyörűen van föntartva, a könyvtár helyiségein kivül nem lévén kapható, a m. t. Akadémia lekötelező készséggel a lembergi példányt részemre kieszközölte, s több heti rendelkezésemre bocsátotta, mely alkalommal ezen ritka kiadás a bibornok herczeg-primás könyvtára számára lemásoltatott. Különben Zaluski püspök példányában hiányzik az első lap sz. János evangelista, ki előtt egy püspök térdel, Estei *Hippolyt* (?) [2] a nürnbergi iskola modorában készült fametszetével. Janozki leirásában csak a záradékot közölte: Ordinarius sive rubricella ad veram notulam alme Agriensis ecclesie Regia in civitate Cracoviensi Impensis spectabilis viri Johannis Haller impressa Anno salutis nostre Millesimo CCCC. IX. vltima marcij. In vigilia sanctorum apostolorum Philippi et iacobi sortita est felicem finem. Laus Deo Glorioso. (VIII. r. gót. v. f. b. számoz. 133. l. s. a. — r11j. 28. s.) *Haller* J. ki Krakkóban 1505—25. működött (L. Estreicher f. i. h. XXXVII. l.) ugyanazon nürnbergi családból való, melynek más ága a XVI. században Erdélybe átköltözvén, később grófi rangra emeltetett. (L. Kemény f. i. h. 134. l. Nagy I., Magyarország családai V., 26.). Ugyancsak Haller J. sajtójából került 1511-ben ki, az 1465-ben kelt

[1] Kéziratait szinte Janozkink ismertette i. e. a. specimem codicum manuscriptorum bibliothecae Zaluscianae. Dresda. 1752. L. K. «M. Könyv-Szemle» 1887. 265. l. Ballagi A. a pétervári cs. könyvtár ismertetését.

[2] Vagy talán helynöke *Vajnai* István püspök, kiről Smith M. Episcopi Agrienses. Nagyszombat. 1768. II. 202.

szent Szaniszló élete, *Dlugosch* J. hirneves lengyel történésztől, melyben a magyar szentek: Béla, László, Zoerard és Benedek, István, Gellért, Dömötör, Imre foglaltatnak. (f. 90. 105. 107. 110. 119. 121. 125.).

Kiindulva azon viszonyból, melyben az egri megye mint suffraganea az esztergomi érseki székhez állt: «Qui inde iam fere ab ipsis Christianae Religionis in Ungaria primordiis, caput secundum Regiam Majestatem in Regno omnium Ecclesiarum fuit, ex quo Religionis cultusque divini in toto Regno vel tuendi vel augendi praecipua semper ratio dependit» (1550-diki országgy. 18. cz.); méltán azt vélelmezhetnők, hogy Ordinariusa, ha nem is egészen, de nagyobbrészt az esztergomival megegyez a föntdicsért nevezetes canon szerint «ad celebranda diuina officia ordinem quem metropolitani tenent comprovinciales eorum observare debebunt». Ellenben mind a kettőnek párhuzamos rajzképe begyőzné, hogy az egri megye sokban a szertartásokra nézve, saját, az esztergomitól eltérő tartályait és szokásait követte. Nem foglalkozhatunk ama eltérő dolgokkal, a melyek benne foglaltatnak, mert ez e helyen nem a mi föladatunk, azért ez eltérés részleteibe nem is bocsátkozhatunk, de mégis szerkönyvünknek, mely egyházi latinságának egyszerűséges tisztasága által feltűnik, egynehány különösségét említetlen nem hagyhatjuk.

A második levélen (A1j.) kezdődik az ordinarius ezen bevezető szavakkal: Ad laudem et honorem indiuidue sancte trinitatis glorioseque virginis marie. Et sancti Johannis evangeliste patroni huius alme ecclesie Agriensis sequitur ***ordinarium*** de observatione horarum canonicarum. Tartalmából állításaink igazolására három helyet közlünk, melyekből eléggé fog kiviláglani nyelvészete s mennyiben üt el a régi egri ritus az esztergomi főegyházétól. Lássuk mikép történt meg Egerben februárius másodikán a gyertyaszentelés szertartása a reá következő körmenettel: «In festo purificationis virginis marie, rendeli könyvünk, ante missam intrant scholares cum processione cum antiphona. Maria intacta. Et statim post tertiam pontifex seu missans incipit Asperges festiuale. Uerbum Caro. Oratio ut in libro propria Exaudi quesumus domine plebem. Finita oratione descendunt processio ante aram sancte crucis cum antiphona Senex puerum. Sine Gloria. Qua finita incipit pontifex primam benedictionem ignis per orationem. Finita oratione inci-

pitur per succentorem antiphona. Ave gratia plena. Deinde sequitur alia oratio. Omnipotens sempiterne deus. Posthoc antiphona. Adorna thalamum tuum. Postmodum sequitur tercia oratio. Domine deus omnipotens. Qua finita sequitur antiphona. Responsum accepit symeon. Postea immediate sequitur benedictio cereorum cum prefatione. Qua finita statim sequitur vna oratio. Omnipotens sempiterne deus qui per moysen. Qua terminata cantor incipiat antiphonam. Lumen ad reuelationem. Ps. Nunc dimittis cum Gloria Patri. Et post quemlibet versum psalmi repetitur antiphona. Lumen ad reuelationem. Interim candele accendantur. Et per pontificem aspergantur et thurificentur. Finito psalmo sequitur oratio sine versiculo. Illumina quesumus domine. Postea fit processio extra ecclesiam solam circumeundo cum responsorio Gaude Maria. Domini autem et omnes clerici in manibus in processione portare debent candelas consecratas. Et intrando ecclesiam, stet im corpore ecclesie ad duas partes. Pontifice autem ante altare beate virginis cum ministris stante. Finito Rrio sequitur per missantem. Responsum accepit symeon, cum Oratione. Da quesumus domine populo tuo. Qua finita succentor incipit antiphonam. Cum inducerent puerum iehsum cum psalmo Benedictus dominus deus israhel, in primo tono. et sic intrant chorum. Finito psalmo et repetita antiphona post psalmum immediate sine versiculo dicitur ante magnum altare Oratio. Perfice in nobis domine. Postea immediate sequitur introitus misse. Suscepimus deus per totum vt in libro habetur.» Ezen szertartás több rendben tetemesen különbözik az esztergomi missale 1484. (CVIII. l.) és 1496. ordinarius sok tekintetben rövidebb szövegétől. Például felhozzuk tovább az egri szerkönyv nagycsütörtöki rendeletét, mely a nyilvános vezeklők kiengeszteléséről szól. Ez ekép hangzik: «Ordo in introductione penitentium. Item finitis omnibus horis versus pulsetur cum magna campana. Ad chorum congregatis omnibus clericis dominus episcopus cum suis ministris ad hoc tabulatis indutis vestibus rubeis, videlicet cappa habens mitram et baculum pastoralem. Et cum eo alii sex dyaconi et totidem subdyaconi ex sacerdotibus festiuitatis tabulati dalmaticis induti. Et dominus archidyaconus cathedralis alba solum cum stola indutus pedibus nudis habens sceptrum ligneum in manu procedat de sacrario ad porticum ecclesie stantibus penitentibus ante fores ecclesie. Solosma után feloldoztattak: *postea dominus episcopus* aspergat eos aqua

benedicta et thurificet. Deinde immediate tangat quemlibet ipsorum cum baculo pastorali et dicat. Exurgite qui dormitis, vt in libro. Tres vel quattuor interim ex ipsis tangendo. Quibus finitis penitentes seorsum accedant ad dominum episcopum adorare in faldisterio habentes candelas ardentes in manibus, et tenentes ligna super capita eorum. Et dominus episcopus osculetur eos. Mulieribus autem ad osculandum prebeat annulum episcopalem. Et penitentes frangant ligna super capita eorum et vadant ad priorem locum vbi se prosternant sicut prius. *Deinde dominus episcopus dicat* hanc orationem. Presta quesumus domine. Finita oratione dyaconus dicat humiliate vos ad benedictionem. Sequitur oratio benedictionis. Effunde quesumus domine cum aliis sequentibus. Ultimo annunciat eis archdyaconus qui infra spacium anni instantis preparent se ad curiam Romanam per absolutionem, quia ista non est absolutio sed reconciliatio.» Ezen cerimonia igen hasonlít a rómaihoz, mi a fennebb idézett római cerimonialéból kitűnik. (L. eme ritus magyarázatát Lonovicsnál, Népszerü egyházi archeologia. 3. k. Pest. 1865. I. 183. k. l.) Szent Márk körmeneténck s buzaszentelési ájtatosságának megtartásában szintén különbségek fordulnak elő, mint ez az egri szokás szerint elrendeltetik: «C Ordo in consecratione segetum. Item statim post missam canitur sexta. Qua finita erit processio ad segetes cum antiphonis Surgite sancti. Regina celi et hymno Uita Sanctorum. Et in processione erunt quattuor astantes dalmaticis induti quattuor *tecas reliquiarum* portantes, qui etiam quattuor evangelia cantabunt. Et choratores quattuor erunt ceroferarii. Aqua benedícta et incensum portetur. Et dum peruentum fuerit ad locum vbi segetes debent consecrari: primum duo iuuenes flexis genibus canunt letaniam vt in ieiunio. Et dum peruentum fuerit in letania ad locum. Ut nos exaudire: pontifex seu consecrans segetes dicat tribus vicibus, ut segetes istas: fructus et vineas benedicere, et cetera. Ut habetur in libro. Chorus semper respondeat. Te rogamus audi nos. Deinde pueri prosequantur. Ut nos exaudire usque finem. Finita letania dicitur. Pater noster. Credo in deum. Deinde dicitur oratio. Pietatem tuam, versus orientem. Dicta oratione sequitur antiphona Ego sum. Interim petit benedictionem. Et cantabit Inicium euangelii sancti Mathei. Liber generationis versus orientem. Finito euangelio sequitur alia oratio. Benedic domine vt in libro. versus orientem. Deinde sequitur alia oratio, versus occidentem.

Post hoc inicium euangelii sancti Marci. Ecce ego mitto, ad eandem plagam. Deinde sequitur alia oratio ad eandem plagam. Post hec sequitur tercia oratio versus meridiem. Et postea inicium euangelii sancte luce. Fuit in diebus herodis, similiter ad eandem plagam simul cum oratione. Deinde sequitur quarta antiphona versus aquilonem. Et post hec inicium euangelii sancti iohanis. In principio erat verbum. Dicto euangelio pontifex statim incipit consecrationes segetum vt in libro habetur. Quibus peractis aspergit et thurificat ad quattuor partes. Postea redit processio cantando antiphonas. Auffer a nobis. Et pueri humili prece. etc. Tandem ante portam castri incipitur hymnus. De patre verbum. Et ita intrant ecclesiam. Finito hymno dicitur: Regina celi, cum versiculo et oratione.» Az imént említett esztergomi ordinarius 1496, valamint *Oláh* M. agendája 1560-ból rövidebb szertartást tartalmaz.[1]

Ugyanezen egri Ordinarius **1514**-ben Schaller Jakab, budai könyvárus költségén nyomatott frankfurti Miklósnál Velenczében. Nyolczadrétű 127, de hibásan számozott levélből, 29 sorból álló nyomtatvány, gót izlésben, vörös és fekete betükkel kiállítva. Itt-ott találtatnak lineák a hangjegyek bejegyzésére, de ezek hiányoznak. *Jankowich*, a könyvecske egykori tulajdonosa,[2] a gyarló ujabbkori papirkötés belső tiszta lapjára azt észrevételezte: Exemplar libri unicum, quod in orbe Hungarico existit; mihez folytatólag Mátray a következőt jegyezte: emtum e collectione II-da Nicolai Jankowich mense Februario 1852. Flor. 7. et 12. xis. (Nemz. múz. Hung. e. 1532.). E ritka, tudtunkra eddigelé egyed-kiadásnak czímlapján olvasható: Ordinarius secundum veram notulam siue rubricam alme ecclesie Agriensis de obseruatione diuinorum officiorum et horarum canonicarum. Ez alatt egy fametszet, mely szent János evangelistát, amint a titkos jelenések könyvét irja, tünteti fel, Schaller nevével és monogrammjával. Zársorai következők: Ordinarius siue rubricella ad veram notulam alme Agriensis Ecclesie Impressum Uenetiis per Nicolaum de Frankfordia germanum iussu tamen et impensis spectabilis viris Jacobi Schaller Librarii Budensis. Anno M.CCCCC.XIIIj.

[1] Ezen Ordinarius 1-ső és utotsó levelének hasonmását III. és IV. mellékletünk tünteti fel.

[2] L. Horvát 1803. jegyzeteinek 74. l. B. V. L. értekezését: Magyarországi könyvtárosok a XV-ik század végéből és a XVI-ik század kezdetéből. Tudományos Gyüjt. Pest. 1817. VI, 78.

Die quinto Augusti. Ezen colophon alatt van a nyomdász bélyege vörös mezőben. A föntebb leírt példánynak merő utónyomata a chronologicus megjegyzések 1458., 1478., 1484., 1502., 1504. évből is híven ismételtettek.

Hat évvel reá, **1520**, az igen serény *Kaym* Orbán budai kiadó örökösei a Giuntáknál ujra nyomatták az *esztergomi Ordinariust.* Az első lapot egy fametszet (058 × 67. m.) foglalja el. A boldogságos szűz Mária előtt, kit a kis Jézuskával, kinek jobbja áldásra nyulik, a trónon ül, egy öregebb férfiu, talán a kiadó, térdel, balra keresztelő sz. János látható. Alatta gót vörös betükkel a czim: Ordinarium Strigoniense, s a kiadó betűs jelvénye. Ugyanezen levél második lapján négy distichon van:

Virginei fecunda parens sine labe pudoris.
Que baiulas summum maxima Nympha iouem.
Et prebes cupido niueos aurire liquores.
Et retines molli femina casta sinu.
Illi funde preces renouet virtutibus orbem.
Adiuuet hinc thomam (Bakacs?) cardineumque decus.
Distat iter celi: celum tentabimus ire.
Si flectas superos in tua vota deos.

A nemzeti múzeum könyvtárában (Lit. 1275.) a pozsonyi társas káptalan gyüjteményéből jutott. (Horvát, l. r. E. H. In Bibl. Széch. Regn. Posonio adlatus per me e Bibl. Capituli Posoniensis.) A Colophon igy hangzik: Ordinarium Strigoniense accuratissime reuisum. Impressum Venetiis per dominum Lucam Antonium de Giunta florentinum. Expensis haeredum quondam Urbani Kaym librarii Budensis. Feliciter explicit. Anno domini M.CCCCC.XX. Junii XXVIj. Utánna a quaterniok A—R. registere, alatta a Giuntaféle kisebb nyomdabélyeg. A levelek arabs számokkal vannak jelölve, mindössze 135., 30. sorral egy lapon. Vonalozott sorok a hangjegyek beirására, mi azonban elmaradt. Szövegére és berendezésére nézve kevés kivétellel megegyez az 1509-iki kiadással; p. o. 86. b. olvassuk: Item sanctissimus papa Gregorius vndecimus *eduxit* officium sancte crucis. A 93. b. pedig mondatik: Item ex mandato Rmi. thome cardinalis Strigoniensis constitutum est: de martyribus X. milia militum ecclesie Strigoniensis semper seruet officium loco suo. A

könyv végén három levél van kötve, melynek elsején ad completoriumnál énekelni szokott hymnus: Te lucis ante terminum különféle dallamai lehangjegyezvék. Régi birtokosai nevüket bejegyezték. Igy: Hic liber pertinet ad Georgium presbyterum d. u. l. r. (XVI. sz. ir.) — Ex libris Vrbani Vadaz conuentualis s. Crucis de Lelesz (XVII. sz. ir.) Végre nagyon halavány betükkel 1559. Die 8. Decembris habui commodatum A Rssm Anto. Verantio hunc librum ego Alfonsus Aquensis Doct. Canon.

Időrendi sorban említendő meg *Oláh* M. primás szertartási nyomtatványa: Ordo et Ritus sanctae Metropolitanae ecclesiae Strigoniensis, quibus Parochi et alii animarum Pastores in Ecclesiis suis uti debent. Viennae Austriae in aedibus Collegii Caesarei, Societatis Jesu, Anno M D.LX., a szorosan vett ordinariusokhoz nem tartozik. Kibocsátványáról, mely *Denis* M. a bécsi nyomdászat szorgalmas történetírója előtt ismeretlen, a tudós főpap, Nagyszombatban **1560.** szept. 1-jén kelt előszavában igy nyilatkozik: «norman veluti quandam continet, ad quam tuas actiones et ministeria secundum veterum Patrum et antecessorum nostrorum traditiones in Ecclesiasticis quibusdam *sacramentis et ritibus tractandis* et peragendis Parochi et alii Sacerdotes ad Ecclesiae Dei aedificationem dirigant». *Ordo* tehát modus érteményében vétetik, mint a Carcassonei megye *Ordinarium*, 1517. (L. Van Praet, catalogue de livres sur vélin qui se trouvent dans les biblioth. tant. publ. que part. Paris. 1824. I. 94.) Azon körülmény pedig, hogy ezen rituale elé a naptár van bocsátva, nem változtat a dolgon semmit, ennek okáért 1. l. *Obsequiale*-nek helyesen mondatik. Azonban bár sorozatunkhoz nem tartozónak kénytelenek vagyunk tekinteni, még is úgy véljük, hazai műkedvelőink szívesen veszik, ha figyelmeztetjük Oláh M. arczképére, mely a szertartási könyvet disziti. Ezen négyszegü ábra, (11 × 9. m.) Effigies R. D. Nicolai Olahi Archiepi. et Comitis Perpetui Strigonien. Primatis, Legati Nati ac Summi Secretarii, et Cancellarii Regii in Hungaria etc. Anno aetatis suae LXV. körirattal Oláh szigorú de nemes arczvonásait tünteti fel, a nürnbergi hirneves *Lautensack* H. S. († 1563) által rézbe metszve. Legelőször fordul elő 1558-ban Hofhalternél, Bécsben nyomatott esztergomi Breviariumban. (V. ö. Perger, das Bildniss des Erzbischofs Olahus, Archiv für die zeichnenden Künste. Leipzig. 1858. IV, 436.) Lautensack művét két évre reá egy más, ki D. H. jegyezte munkáját,

fába metszette, (L. Nagler, die Monogrammisten II. 430. 1123. sz.) mely Oláh M. «Catholicae Religionis praecipva quaedam capita, Bécs, 1561. iratában megjelent és Telegdi M. az keresztyensegnec fondamentomirol valo rövid könywechke, Bécsbe. 1562. kiadott értekezésében kisebbitve ismételtetett. (Mása, a baseli eredeti unicum után 1884. budapesti facsimilejében.) Mindkettőnél gyarlóbb *Rugendas* J. G. rézmetszete, mely Péterffynél (II. 39.) szemben a nagyszombati 1560-ban Oláh M. († 1568.) által tartatott zsinattal látható.

Telegdi Miklós († 1586.), ki 1579 óta választott pécsi püspök volt, de székét a törökök miatt el nem foglalhatta, a Verantius A. (Vrancsich) bibornok érsek után bekövetkezett üresedés tartama alatt a főmegyét kormányzá, 1577-ben a bécsi jezsuitáktól megvette könyvsajtójukat, és azt Nagyszombatban saját házában felállitotta. (L. *Németh* J., memoria typographorum I. R. Hungariae et M. P. Transsilvaniae. Pest. 1818. 156. *Ballagi* A., a Magyar nyomdászat történelmi fejlődése. Budapest, 1878. 68. k. l.) Ezen sajtóból került ki **1580**-ban:

Ordinarium officii Divini secundum consvetudinem Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis: a mendis purgatum et editum, opera et expensis Reverendissimi Domini Nicolai Telegdini, Episcopi Quinqueecclesiensis et in spiritualibus administratoris Archiepiscopatus Strigoniensis. (Ezután egy nagyon középszerü apró fametszet, mely sz. Annát a kisded Jézussal s a boldogságos sz. Máriát ábrázolja.) Impressum Tirnaviae in aedibus eiusdem Reverendissimi Do. E. Q. Q. 1580. (VIII. r. 164 számoztln. l. kerek betükkel.) Az I. b. lapot egy versezet foglalja el Pécsi Lukácstól, melyben az esztergomi főegyház Telegdi püspökkel egyetemben magasztaltatik: Ecclesiae Strigoniensis salutem:

«Horto, ceu uiridi uarias si quis locet herbas,
Et mixtim tribuli, carduus ora leuent:
Aut si, flore bono, pomis se fertilis arbor
Induat, exsurgens Arbutus, umbra premat:
Custos nil metuens, crescentes protegat horti:
Num matura feret, poma rosasque manu:
Ordine nil melius, Diuorum munere, surgit
Quo sine, congestum crescit in orbe, chaos,

Quod ueritus custos, urticas ecce, Telegdi,
Hoc uellit libro, qui moriturus erat:
Et tibi dans, Ecclesia Strigoniensis, ad annos
Commendat multos, Nestoreosque dies.»

Ezen könyv egyszersmind első ilynemü hazai sajtónknak terméke, elég korai, ha szemügyre veszszük, hogy az ősrégi autuni egyház, melynek kéziratos Ordinariusa a XIII. századból fenmaradt csak 1743-ból bír felmutatni egy ordo diuini officii recitandi. (L. Notes sur les livres liturgiques des dioceses d'Autun, Chalon et Macon . . . par M. Pelechet, Paris. 1883. 146. k. l.) Főegyházi könyvtárunknak teljes példánya, (L. III. 352.) néhai Péterffy A. kanonok († 1693.) tulajdona vala. Szövege és berendezése eltérő a fennebb ismertetett ordinariusokétől, minek kettős oka van. Jóllehet mint alább látni fogjuk, Magyarországon akkortájt még a római ritus elfogadva nem volt, mindazonáltal észrevehető, hogy Telegdi szabályzatai tekintettel vannak sz. V. Pius pápa rendeletére, melylyel 1568-ban «Quod a nobis» kezdetű bullájában a breviarium általános rubrikáit; 1590-ben pedig «Quo primum» constitutiójával a sz. misére vonatkozókat kihirdette. Az isteni tisztelet rendje az esztergomi főegyházban tovább az által változott, hogy 1543-ban az érsek a főkáptalannal Nagyszombatba menekült, hol a sz. Miklósról nevezett plebániatemplom a primás rendeletére, I. Ferdinánd királynak, s az ország rendeinek helybenhagyó beleegyezésük mellett, az esztergomi rombadőlt és megközelíthetlen anyaegyház kiváltságaival felruháztatván, ideiglenes székesegyházzá emeltetett. Festum Dedicationis Ecclesiae-nél irja az ordinarius: Hoc festum Strigonii celebratur Dominica post festum s. Martini. Tirnaviae vbi nunc Ecclesia Strigoniensis exulat celebratur dominica proxima post festum s. Bartholomei apostoli. Igy tartatott meg ezentul, míg végre 1820. hosszú számkivetéséből régi székhelyére visszatért. Egyebekben, mint p. o. a különböző egyházi szinek használatában, Telegdi az általános egyházi törvénytől eltért.

* * *

Pázmány P. († 1637.) bibornok, Magyarország primása és esztergomi érsek az 1630-iki nemzeti zsinaton április 14-én tartott megnyitó beszédében a gyülekezet czéljáról szólván, azt mindannak

pontos teljesítésébe helyezte, amit a trienti zsinat határozatai a tartományi zsinatok elé szabtak. Ezekhez tartozott a közös papi ima és római liturgia általános elfogadása. A zsinat azt végezte: relicto veteri suo Strigoniensi Breviario ac Missali, Romanum amplecti, és csak azt kívánta, hogy a Pápa az ország védszentjeinek mise- és officiumát hagyná meg. VIII. Orbán ezt nemcsak 1631. dec. megengedte, hanem sz István apostoli királyunk nyilvános tiszteletét 1632. az egész egyházra kiterjesztette. Ugyanazon év husvétja, melly akkor április 11-re esett, Pázmány parancsára a főegyházban a római szertartás szerint ünnepeltetett meg. Ezennel az ordinarius tartalmában és alakjában megváltozott. Az **1674**-ben Nagyszombatban megjelent: Directorium Ecclesiasticum, seu ordo perpetuus recitandi officium Divinum iuxta Breviarum Romanum in vsum totius Vngariae Regni Apostolici, névtelen szerkesztője, a Dioecesano approbatum-nak mondja a harminczhat táblára beosztott munkáját, azon hozzáadással: Quare observetur Calendarium Romano Vngaricum subsequens hoc ordine stabiliter. (VIII. r. 8. sztln. 564. sz. l.) Ismételtetett 1675. (Cat. Bibl. Hung. Fr. Com. Széchényi. Sopron. 1799. I, 277.) új czimlappal (L. Szabó K., régi magyar könyvtár. Budapest. 1885. II, 368.) Ennek kivonatja: Tabulae Directivae Divini Officii juxta ritum S. R. Ecclesiae recitandi, item S. S. Missae sacrificii. Jussu et impensis Leopoldi a *Kollonicz* S. R. E. Cardinalis. Nagyszombat 1672. (L. Cat. Bibl. Széchenyi. Pozsony. 1803. Supl. I. 557. l.) — és az ugyanott 1713. nyomatott: Tabulae Directorii Divini Officii. . . . (L. Németh, mem. Typogr. 163. l.)

Ráth Gy. nagybecsü gyüjteményében található unicumban: Catalogus Librorum qui in Academia Societatis Jesu venales habentur. Nagyszombat 1710. szerint a Directorium Dioecesis Agriensis, Jaurinensis, Nitriensis, VIII. r. tizenöt dénáron a Calendarium perpetuum pedig ötven dénárért kináltatik. — Voltaképen a magyar egyház első directoriuma az, mit csakugyan Kollonics bibornok, a győri egyházmegye részére, mellyet mint kalocsai érsek administrált, 1693-ban Nagyszombatban az egyetemi nyomdában kiállittatott: Ordo Officii Divini recitandi iuxta Ritum Breviarii Romani Anno MDCXCIII. . . In usum dioecesis Jaurinensis editus (8. r. 64. l. 9 × 15. Unicuma a pozsonyi r. k. gymnázium könyvtárában.) mert a megelőző efféle könyvekben csak táblázatosan tüntetik fel, mikép végzendő a papi ima és sz. mise, anélkül azon-

ban hogy a naptár rendje szerint, a napok is különösen kitűzve lennének, mint ez a mai használatban levő directoriumokban megtörténik.

A szorosan vett «Directorium» előttem ismert első kiadása **1734**-ben Nagyszombatban jelent meg. (Megvan az esztergomi főegyházi könyvtárban.) Czimzése: Ordo Officii Divini recitandi juxta ritum Breviarii Romani anno secundo post Bissextilem a Christo nato M.D.CC.XXXIV. In usum Dioecesis Strigoniensis editus iussu et impensis Celsissimi ac Reverendissimi Principis Domini Domini Emerici e Comitibus Eszterházy de Galantha, Dei et Apostolicae Sedis Gratia Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Archiepiscopi et S. R. I. Principis, S. Sedis Apostolicae Legati Nati; Regni Hungariae Primatis; eiusdemque Summi Secretarii et Cancellarii; Comitatus Strigoniensis Perpetui Supremi Comitis; Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Actualis Intimi Status, nec non Regii Locumtenentialis Consiliarii. Bővítve 1735. Ennél későbbi a mainzi egyház kiadása 1737-ből, (L. Falk, Centralblatt, i. h. 22. l.) A hazaiakból a pannonhalmi főapátságé 1766-ból való. (Kuncze, a pannonhalmi szent benedek-rend könyvtárának története, Magy. Könyvszemle 1878. 178. l.) Fennebbi czíme megtartatott 1734—1850-ig bezárólag. 1851—67-ig Directorium Archidioecesis Strigoniensis; 1868—71. Directorium Officii Divini in Archidioecesi Strigoniensi; 1872-től fogva pedig: Directorium Romano — Strigoniense, seu Ordo Missas celebrandi et horas canonicas recitandi iuxta ritum Missalis et Breviarii romani et proprii Strigoniensis czímekkel bocsáttatott ki.

KÉT ISMERETLEN CORVINCODEXRŐL.

Dr. Ábel Jenőtől.

Midőn ez év májusában hivatalos küldetésben Olaszországba utaztam, hogy egyetemünk bölcsészeti karát a bolognai jubilaris ünnepélyeken képviseljem, abban a tudatban, hogy «omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci», azon szándékkal indultam útnak, hogy a rendelkezésemre álló rövid három heti időt fölhasználom arra, hogy egyes görög auctorokra valamint középkori humanistákra vonatkozó eddigi kézirati tanulmányaimat kiegészítsem. Különösen vonzott a veronai városi és káptalani könyvtár, mely utóbbiba a megelőző években a könyvtárnok távollétében két izben is hiába iparkodtam bejutni, mig az előbbinek tekintélyes kéziratgyüjteményéről csak ujabban Isota Nogarola műveinek kiadása alkalmával értesültem — továbbá Lord Ashburnham rendkívül becses kéziratgyüjteményének azon része, melyet az olasz kormány négy évvel ezelőtt körülbelül 300,000 forintért megvett (boldog olaszok, kiknek ilyesmire is van pénzük!) és a hozzá legméltóbb helyen, a florenczi Bibliotheca Laurentianában állított fel. Philologiai kutatásaim eredményéről természetesen más helyen fogok jelentést tenni; itt csak két bibliographiai érdekü «felfedezésről» akarok számot adni, melyhez a véletlen kegyéből és — első sorban — olaszországi ismerőseim eléggé nem méltányolható szivességéből jutottam.

I.

A Laurentianában szerencsés voltam személyes ismeretséget kötni Novati Ferencz úrral, a genuai kir. egyetemen az új latin nyelvek és irodalmak tanárával, és a jóhirü «Giornale storico della

letteratura Italiana» társszerkesztőjével, kit Aristophanesre és a régibb humanistákra vonatkozó becses dolgozataiból már rég ismertem és a kivel Isota Nogarola műveinek kiadása ügyében levél utján is érintkeztem volt. Beszéd közben megkérdezett, ismerem-e a Volterrában őrzött Corvincodexet Mátyás király gyönyörű arczképével és Marlianinak Corvin János és Sforza Blanca eljegyzésén tartott ünnepi beszédével? Jó szívvel felelhettem, hogy sem én nem ismerem, sem az irodalomban ismertetve nincsen; mert ha ismertették volna, aligha kerülte volna ki figyelmemet, mikor az Akadémia által kiadott Irodalomtörténeti Emlékek második kötete számára már sajtókészen együtt vannak nálam a Mátyás király korabeli humanismusunkra vonatkozó — tudtommal — összes adatok. Marliani kiadatlan munkája épen kapóra jött. Másnap tehát, junius 3-ikán, Novati úr ajánló leveleivel zsebemben, korán reggel a Firenze-Empoli-Pisai vonalon Pisába, innen Cecinán át Volterrába utaztam, melynek vasuti állomását még rövid idővel ezelőtt Salinenak neveztek, most eléggé önkényesen Volterrának hínak. A város maga ugyanis ezen állomástól, hol d. u. 2 órakor érkezik meg a vonat, kocsin, két órányira fekszik, 554 m. a tenger szine felett, egy az egész vidék fölött uralkodó hegyen, honnan gyönyörü kilátás nyílik a széles völgybe és az egymás mögött fölemelkedő hegyláncokra, nyugotra messze a tengeren át Elbáig és Corsicáig.

Volterra, a rómaiak Volaterraeja, Olaszország legrégibb városainak egyike, az etrusk hatalomnak sokáig egyik főszékhelye, Persius szülővárosa, ma már (a katonaságot nem számítva) nem egészen 6000 lakossal biró megerősített vidéki város, melynek lakossága — mellesleg megjegyezve feltünően szép faj — nagyrészt alabastromkereskedésből és — régi dicsőségéből él. Az etrusk, római és középkori régiségek és műemlékek, melyek lépten-nyomon emlékeztetik a kegyeletes szemlélőt a város viszontagságteljes, érdekes multjára, messze földről Volterrába vonzzák a tudóst és a kiváncsi utazót.

A város kisebb etrusk régiségei (vannak még etrusk eredetü falai, kapui, fürdői és amphitheatruma) a Guarnacci-múzeumban vannak összegyüjtve, melynek zömét Mons. Mario Guarnacci, az etrusk régiségek fáradhatatlan kutatója, ajándékozta szülővárosának (1761. szept. 15-ikén), és melyhez végrendeletében becses könyvtárát csatolta. E nagylelkü ajándék emlékét e kettős tudományos

intézetnek hivatalos neve is «Museo e Biblioteca Guarnacci» megőrizte. A múzeumnak rendkivül becses etrusk vázáit, feliratait, mozaikjait s egyéb gyüjteményeit nem lehet szándékom e helyen ismertetni; a könyvtárról azonban Cinci Hannibalnak «Guida di Volterra» czímű könyve (Volterra, 1885. 8r. XXVII. 210. lap) és saját tapasztalataim alapján nem lesz talán fölösleges egyetmást közölni. Ruggieri-Buzzaglia Lajosnak a könyvtár és a múzeum történetére vonatkozó ily czimű monographiájára: «Pubblico Museo e libreria Guarnacci» (Volterra, Sborgi, 1877.) volterrai ismerőseim — méltán — nem tartották szükségesnek engem figyelmeztetni.

A könyvtár, mely október hó kivételével hétköznapokon 10-től 4-ig, ünnepnapokon 10-től 1-ig áll nyitva a közönségnek, a múzeumi palota második emeletében, a városi levéltár mellett, hat világos teremben van elhelyezve. Az első teremben Guarnacci mellszobra alatt a következő felirat van márványba vésve:

Mario ex Patric: Guarnacciorum gente Volaterr:
variis in aula Romana muneribus egregie functo
quod bibliothecam proprio aere comparatam
municipibus suis ex testamento legaverit
annuisque redditibus ad rei litterariae incrementum
et stipendia praefecto persolvenda
de suo patrimonio assignatis ditaverit
decuriones omnium ordinum consensu
civi optimo
honoris gratique animi caussa pp: an: MDCCLXXXVIIII.

A könyvtár 1885-ben, Cinci kimutatása szerint, beleértve a kéziratokat is (melyekről nincs külön kimutatás), 16130 kötetből állott, mely állomány a következőkép oszlott fel egyes szakokra: I. Theologia 3150; II. Philosophia 1500; III. Jogtudomány 1050; IV—VI. Természettudományok, mennyiségtan és «scienze occulte» 1290; VII. Szépirodalom 3910; VIII. Történet 3030; IX. Művészetek és mesterségek 2200 kötet.

A könyvtár kéziratairól — számuk mintegy 430-ra rúg — megbizható katalogus nem létezik és nem is fog egyhamar létesülni, mert úgy értesültem, hogy Gius. Mazzatinti még nem is tett

lépéseket, hogy «Inventari dei Manoscritti delle biblioteche d'Italia»[1] című hasznos műve számára e kéziratgyüjtemény újból katalogizáltassék. — A régi katalogus alapján, melyben nem ritkák az ilyen pontos meghatározások mint «Carmina varia», kihozattam magamnak a díszesebb kiállítású kéziratokat és azokat melyekről föltehettem, hogy tanulmányaimba vágó dolgokat tartalmaznak, de nagyrészt hiába; a Marliani alkalmi beszédén kívül Corvincodexet nem találtam és magyarországi vonatkozású egyéb munkát Blasius Liscinek alább említendő codexén kivül még csak egyet, Capistran János életrajzát olasz nyelven 1523-ból egy jó vaskos kötetben (cod. LVI, 4, 2), melynek utolsóelőtti fejezete Capistran János magyarországi működéséről szól.

A nyomtatott munkákról is van kétrendbeli katalogus, «uno per autori, altro per materie» mondja Cinci p. 68.

Az egész intézet élén háromtagu bizottság áll: egy director, kit a városi tanács fölterjesztésére a kormány nevez ki, egy a városi képviselőtestület által választott tanácsos (többnyire a polgármester), végre a Guarnacci-család legidősebb tagja. Ez a bizottság nevezi ki az intézet conservatorát (másképen prefetto) és szolgáját (custode), és gondoskodik az intézet fentartásáról és gyarapításáról, mely czélra a múzeum beléptidíján kivül az alapító által hagyományozott évi 840 lirával (400 frt) «és egyéb tőkével» («altri capitali pervenuti in seguito» mondja, Cinci p. 69), jelenleg összesen évi 3226 lirával rendelkezik. A város maga egy fillérrel sem járul hozzá az intézet fentartásához. Az intézet directora jelenleg Solaini Ezio ügyvéd, Mommsen Staatsrechtjének fordítója; conser-

[1] Ezen munka a kisebb olaszországi könyvtárak kéziratgyüjteményeinek rövid katalogusait adja. Eddig tudtommal még csak az első kötet első fasciculusa jelent meg (Turin, Loescher, 1887) a következő városok könyvtárainak kéziratkatalogusaival: Imola, Camerino, Empoli, Capua, Aquila, Rieti, Terni, Narni, Senigaglia, Crescentino, Sessa Aurunca, Asti, Reggio di Calabria, Alba, Piazza Armerina, Casale, Siracusa, Macerata. — P. 127., 128. a 244-ik szám alatt a maceratai Biblioteca 32, C, 27. jelü tizennyolczadik századbeli codexének leirását olvassuk: «Raccolta di poesie latine d'argomento ascetico in vario metro, molte sono adespote ed altre di Hipolitus Sannivallus romano, di Giov. B. Fossio, di Cesar de Notanis, *e di Petrus Pasmanius episc. Strigoniensis*» (így). Egyéb magyarországi vonatkozást nem találtam e könyvben, melynek tizívnyi füzete, a milyennek évenkint négynek, ötnek kellene megjelenni, 5 lirába kerül.

vatora pedig Cinci Hannibal, «Regio ispettore dei monumenti e scavi» s több becses helytörténeti monographia szerzője. Mindketten a legnagyobb előzékenységgel viseltettek irányomban és kivált Solaini úr ritka készséggel támogatott kutatásaimban: neki köszönhetem, hogy ünnepnapon is (junius 5-ikén, mint a város védszentjének névnapján a könyvtár zárva van) és korán reggeltől késő estig dolgozhattam a könyvtárban és az ő közbenjárásával szerezhetett meg a Nemzeti Múzeum könyvtára a volterrai Corvincodexről több nagyon sikerült fényképet, melyek közül kettőt [1] kevésbbé sikerült reproductióban az V. és VI. műmellékletekben vesznek olvasóink.

A kérdéses Corvincodex (teljes signaturája nr. 5518, IV-ik terem, 49, 3, 7), mely Ioannes Franciscus Marliani milanói senatornak Corvin János és Sforza Blanca eljegyzésén 1487. nov. 25-ikén [2] tartott alkalmi beszédét tartalmazza, XV-ik századbeli (1488-ból való) hártyacodex, mely három nyolcz leveles quaternióból, előttük egy hártyalevéllel, összesen tehát huszonöt számozatlan finom hártyalevélből áll. A quaterniók nincsenek számozva, de custosokkal vannak megjelölve. A levelek magassága körülbelül 21 centiméter, szélessége körülbelül 15 centiméter. A levelek mindkét oldalon vonalozva vannak; minden oldalon (még a czímlapon is) huszonkét sor, kerek olasz kalligraphikus irással.

A codex első borítéktáblájának belső oldalát borító és idővel levált hártyalevél elé, mely természetesen nincs beszámítva ama 25 levélbe, újabban három papirlevelet füztek: az első üres; a másodikon újabb kéztől (alighanem Antonio Ormanni kezétől, ki 1815. években volt a Museo Guarnacci igazgatója) való ezen feljegyzés: «Gherardo Miniatore molti libri lavorì per l'opera di S. M. (Santa-Maria) del Fiore ed alcuni per Mattia Corvino Re. Vasari nelle sue opere.» (Vasarinek nem egészen pontosan idézett

[1] A többi három fénykép: a két borítéktábla és fol. 2a photographiája.

[2] Az eljegyzési okmány a Mátyás király korabeli diplomácziai emlékekben III. p. 356 *szeptember* 25-ikéről kelt; de ez nyilván toll- vagy sajtóhiba *november* 25-ike helyett. Ez az okmány kelte Katonánál (XVI. p. 828) és utána Szalaynál (III. p. 356) és Horváthnál (III. p. 210); és ugyanazon Diplomácziai Emlékekben olvassuk (III. p. 360), hogy a Blanca herczegnő számára Corvin János részéről kiadott nász- és jegyajándékokról szóló oklevél is *november* 25-ikéről kelt és hogy Pruis János váradi püspököt csak nov. 14., 15-ikére várták Milanóba (III. p. 355).

helye a «Vite de' più eccellenti Pittori, Scultori e Architetti» Lemonnier-féle kiadásában V. p. 61 olvasható.) A harmadik új papirlevelen ugyancsak Ormanni kezétől czím gyanánt: «Iohannis Francisci Marliani Epithalamium in nuptiis Blancae Mariae Sphortiae et Ducis Iohannis Corvini filii Mathiae Pannoniae Regis An. 1488.» Ama hártyalevél versójának alsó felén a következő most már kivakart felirásokat sikerült nagyító üveg segítségével kibetűznöm: «Di Pirro Lisci 1592» «Pirro Lisci» «Pirro Lisci» «Pirro Lisci da Volterra» «. . . Lisci [?] . . .» Hasonló feljegyzések voltak a második és harmadik quaternio első leveleinek alsó margóin: az előbbin «Di Pirro Lisci da (?) Volterra 1592. 1592.»; az utóbbin egy többé már ki nem betűzhető rövidebb, de kétségkivül hasonló jelentésü följegyzés.

Az első quaternio előtti hártyalevél (f. 1.) rectója üres, versóján, vonatkozással a Corvin és Sforza családok összeházasodására, egymás mellett keskeny aranykeret által szegélyezett és arany zsinórokkal összekötött zöld koszorúkban Mátyás királynak és a Sforza családnak czímerei vannak (l. az V. műmellékletet). Mindegyik koszorú négy helyen három-három almával van keresztülkötve. A czímerek — a bal felőli koszorúban Mátyás királyé, a másikban a Sforza családé — fekete mezőben vannak elhelyezve és arany sugarak lövelnek ki belőlök. Mindkét czímer fölött egészen azonos öt ágú nyilt korona. A Mátyás király czímerében az első és negyedik vörös mezőben négy-négy ezüst (most már sötétszürkének látszó) pólya, a második és harmadik vörös mezőben az ágaskodó kettős farku ezüst cseh oroszlán fején és egyik előlábában arany koronával; megjegyzendő, hogy a harmadik mezőben ágaskodó oroszlán egyik előlábában levő korona alkalmasint ügyetlenségből ezüsttel van bemázolva, és hogy magok az oroszlánok vajmi roszszúl sikerültek. A középen kék szívpajzsban rézsútos arany ágon álló holló egyenesen előre irányzott tekintettel, csőrében arany gyűrűvel. — Mátyás király hasonló czímerével találkozunk többek közt a müncheni Demosthenes codexben és a Historia Bononiensisben is (Könyvszemle 1878. p. 204. és 205). — A Sforzák czímerében az első és negyedik aranymezőben a szokásos griffmadár kifeszített szárnyakkal; a második és harmadik ezüst mezőben a tekeredző kigyó, melytől a család a «duces angui-

geri» elnevezést kapta. A két czímer alatt arany majusculákkal a czímerek egyesítésére czélozó következő epigramm:

IVNCTA VNO HAEC FVLGENT
PRAECLARA INSIGNIA NEXV:
QVAE TOTVM VICERE ORBEM:
QVAE VINCERE NVLLI
CONTIGIT: ET NE IPSIS SECVM
CERTARE DARETVR:
PERPETVA IVNGI VOLVERVNT
FATA CATHENA.

Azaz: Iuncta uno haec fulgent praeclara insignia nexu,
Quae totum vicere orbem, quae vincere nulli
Contigit. Et ne ipsis secum certare daretur,
Perpetua iungi voluerunt fata cathena.

Fol. 1. után újabban egy levél piros itatóspapirost köttettek be, melyet azonban legujabban Solaini ur, mint értesültem, ismét eltávolíttatott.

Fol. 2a. mindjárt fönn kezdődik a szerző praefatiója:

IOANNES FRANCISCVS MARLIANVS
MATTHIAE FAELICISSIMO (így) ET INVICTIS
SIMO PANNONIAE REGI. SAL. D. PL.
CVM Sapientissime Rex
Mathias (így) stb.

A praefatio czímének eleje addig, hogy FAELICIS kék betűkkel, többi része zöld betűkkel van írva. A praefatio első betűje szép initiale, fekete, alapon világos arany színnel festett négy centiméternyi magas C betű egymásba fonódó indákból álló sötét aranyszinű diszítménynyel, melynek egy része tizenkét centiméternyi magasságban a belső lapszélen vonul végig.

A praefatio, mely «Mediolani Kalendis Ianuariis M. CCCC°. LXXXVIII:» kelt, fol. 3a végződik.

Fol. 3b-t egészen betölti a munka czíme:

IOANNIS FRANCISCI MARLIANI
MEDIOLANENSIS: MAGNIFICI
ANTONII FILII: IVRE CONSVLTI
DVCALISQ, SENATORIS:
EPITHALAMIVM HABITV M̄LI:
IN NVPTIIS ILLVSTRISSIMAE
VIRGINIS BLANCAE MARIAE
SPHORTIAE VICECOMITIS:
ET ILLVSTRISSIMI DVCIS IOAN
NIS CORVINI FILII FELICISSIMI
ET INVICTISSIMI MATHIAE
PANNONIAE REGIS: SEPTIMO
KALENDAS DECEMBRES
M. CCCC°. LXXXVII

Azaz: Ioannis Francisci Marliani Mediolanensis, Magnifici Antonii filii, iure consulti ducalisque senatoris epithalamium habitum Mediolani in nuptiis illustrissimae virginis Blancae Mariae Sphortiae Vicecomitis [a. m. Sforza-Visconti] et illustrissimi ducis Ioannis Corvini, filii felicissimi (így) et invictissimi Mathiae (így) Pannoniae regis septimo Kalendas Decembres MCCCCLXXXVII.

E címfelirás első sora arany, másodika kék, harmadika zöld, negyedike lila, ötödike ismét arany betűkkel van írva s így tovább.

Egy ujabb levél piros itatóspapiros után (melyet, mint értesülök, legujabban szintén kitéptek) következik a tulajdonképeni címlap, fol. 4a, oldalt keskenyebb, fönn szélesebb, alul legszélesebb aranynyal beszegett kerettel körülvéve, melyben fekete alapon helylyel-közzel háromlevelü virágokkal tarkázva ugyanazon sötét aranyszinü diszítménynyel találkozunk, mint föntebb a praefatio initialejánál. Az alsó keretben két húsz szinü szőke genius kifeszített kék szárnyakkal és szétterpesztett lábakkal Mátyás király czimerét tartja. E czimer, melyből itt is arany sugarak lövelnek ki, eltérően attól, melyet föntebb leírtam, zöld koszorúval körülvett *kék* mezőben van elhelyezve és a koszorúból, mely nyolcz piros- és aranyszinü zsineggel van összekötve, az arany szegély és az almák hiányoznak. Ezenkívül a föntebbitől még csak annyiban különbözik, hogy a holló szárnya (talán puszta véletlenből) meg van aranyozva. A jobb kéz felőli genius (az olvasó álláspontjából, nem heraldice véve) bal

kezével egy kis czímerpajzsra támaszkodik, melyben kék mezőben két eredetileg ezüst, most inkább sötétszürke harántgerenda kereszteződik. A másik genius jobb kezével hasonló, aranynyal beszegett, czímerpajzsra támaszkodik, mely fekete mezőben ágaskodó arany oroszlánt tűntet fel. Minthogy azzal a gyanupörrel éltem, hogy ezen kisebb czímerek egyike a mű szerzőjéé, Marlianié, kérdést intéztem Novati úrhoz, nem juthatna-e nyomára a Marlianik családi czímerének? Novati a következő felvilágosítást közölte velem: «Lo stemma de' Marliani *è campo nero, al leone rampante d'oro*, coronato pure d'oro. Talora (sec. XVII.) il leone ha ramo verde nelle tre zampe. Un genealogista dice che l'animale blasonico non è un leone, ma un leopardo illeonito; ma chi mi comunica queste notizie mi assicura che si tratta di un vero e proprio leone.» E szerint helyes volt gyanitásom; a baloldalon álló genius czímere (bár az oroszlán fejéről hiányzik a korona) tényleg a Marliani családé. Hogy kié a másik kis czímer, nem birtam megtudni; talán szerzőnk nejéé. Olyanok kedvéért, kiknek módjuk van a kisebb olasz családok czímereit is megtekinteni, megjegyzem, hogy Marliani neje Fiorbellina Rusconi volt, Franchino Rusconi leánya. (Novati úr szíves közlése Pompeo Littának, a hirneves olasz genealogistának kézirati hagyatéka nyomán).

A lapszéli keret által körülzárt térnek, melyen az ünnepi beszéd kezdődik, felső balsarkában aranynyal beszegett négyzetalaku téren fekete alapon Mátyás királynak mindaddig ismeretlen gyönyörű mellképe látható, melyet, sajnos, fővárosi fényképészünknek távolról sem sikerült oly jól reproducálni, mint volterrai collégájának.[1]

Az ismeretlen művész, kit e név teljes joggal megillet, (Gherardo volt-e, mint Ormanni gyanítja, — lásd fentebb — bizony-

[1] Lásd a VI-dik műmellékletet, mely eredeti nagyságban tünteti fel kéziratunk czímlapját. Az arczképnek az eredetinek megfelelő kétszeres nagyságban való reproductiója, Csontosi «Mátyás és Beatrix arczképei Corvincodexekben» czímü értekezésének befejező közleményében az Archaeologiai Értesítő 1888-ki folyamában. (p. 318.) jobban, bár még mindig nem eléggé jól tükrözteti vissza az eredetinek, a volterrai photographián tökéletesen feltüntetett szépségét. Megjegyzem különben, hogy Csontosinak imént idézett közleménye jelen czikkem befejezése előtt került ki a sajtó alól; innen magyarázandók a kérdéses közlemény egyes tévedései, melyeket azonban ezen czikkem alapján könnyen ki lehet igazítani.

talan) Mátyás királyt «a szokásos koszorú, melle egészen meztelen, állát királyi palástnak a gallérja takarja, mely inkább imperatori toga szegélyéhez, mint palást gallérjához hasonlít.» Ennyiben egyezik képünk Mátyás királynak a bécsi Philostratuson látható medaillon képével (v. ö. Csontosi leirását, Archaeol. Értesítő 1888. p. 212.), de egészen más a kifejezése, mely inkább az ismeretes ambrasi Mátyás királyra emlékeztet. A király ajkai körül játszó finom mosoly, az éber szem, az erős orr, az egész arczon elömlő fenséges nyugalom, Csontosi barátomnak, a Mátyás király iconographiája leghivatottabb művelőjének itélete szerint, e képet Mátyás királynak reánk maradt összes arczképei között a legelső helyre állítja. Alig csalódom, ha azt hiszem, hogy e kép egy olyan festmény vagy talán még inkább érem után készült, melyet Pruis János püspök vagy kiséretének valamely tagja hozott magával Milanóba a herczegi pár eljegyzéséhez.[1]

Fölemlítem még, hogy a király arcza, nyaka és melle szép

[1] Utólag ide iktatom Csontosi fejtegetéseit i. h. p. 317. 318.: «Bennünket különösen az első czímlap érdekel, mert ez őrizte meg az initiálében [?] Mátyás király medaillon arczképét, melyet mi az általunk közölt összes arczképei közt, minden körülményt tekintve, a legjobbnak és legsikerültebbnek tartunk, mely kifejezésre az ambrasi reliefhez és a bécsi könyvtár Hieronymus-codexében levő arczképhez legközelebb áll. — A kép Mátyást medaillon formában ábrázolja, meztelen nyakkal, tógával, hosszú hajjal és babérkoszorúval. Arcza typikus és jellemző, nyugalmat és méltóságot fejez ki s korára nézve Mátyásnak megfelelő. Arcz, szem, szemöldök, homlok, száj és áll mind érvényesülnek e képen, de legjellemzőbben az orr, mely a közepén kissé nyerges, aztán szélesbedik, húsosban végződik és Mátyás összes arczképei közt a legtypikusabb ... Ha most Mátyásnak ezen arczképét az általunk közlött többi arczképeivel összehasonlítjuk, kitűnik, hogy ez a közleményünkben felsorolt arczképek legtöbbjével bir valami közös tulajdonsággal, de egészben véve valamennyitől különbözik s mint ilyen valamennyi közt egyedül áll. Festőjét nem ismerjük, valamint az emlékérem eredetijét sem, melynek mintájára készülhetett volna; tekintve azonban, hogy festése 1487-re esik, mikor a brüsseli missale miniatürjei, Mátyás király emlékérme és az ambrasi márvány-reliefek már készen voltak, továbbá, hogy Pruis János váradi püspök, ki, midőn mint Mátyás király bizalmi embere, ennek megbizásából Corvin János számára Sforza Blanka kezét megkérte, az ismeretlen miniatornak a király legjobb arczképével szolgálhatott, fel kell tennünk azt, hogy a jelen miniatür a legjobb minta után készült. Hogy ezen minta milyen volt: eredeti emlékérem, miniatür, avagy pedig relief? nem birjuk ezúttal eldönteni.»

hússzinü, nyakába leomló haja aranyos zöld szinben ragyog, fején a koszorút szalag tartja össze, köntöse aranyos-zöld.

A miniatür arany keretének mentén a fekete alapon köröskörül a következő arany betűs felirás: MATIAS (így) | REX HVNGARIAE | BOHEMIAE | DALMATIAE.

A szöveg első sora INTER diszítménynyel átszőtt kék alapon van irva.

E czimlapon a szinek itt-ott lepattantak — a mi a fényképen is meglátszik — egyébiránt igen jó karban van, úgy mint egyáltalában az egész díszes kiállitásu kézirat, mely csak kevés helyen szúette és az alsó lapszélen helylyel-közzel piszkos; a Pirro Liscinek most már mindenünnen levakart firkálását már föntebb említettem.

A szöveg fol. 25b végződik: solent et firmari: — (most uj sor piros szinnel irva) Δόξα τῷ θεῷ: Egyéb initialék és miniatürök nincsenek a codexben.

Kötése nagyjában eredeti, de erősen ki van javitva. Solaini úr állitása szerint hivatalbeli elődje, Niccolò Maffei, ezelőtt mintegy két évvel az eredeti kötésnek szúette fatábláit ujakkal cserélte fel, és a bőrborítéknak egészen átlyukadt helyeit uj bőrrel boríttatta, oly formán, hogy mindkét borítéktábla közepébe egy nagy köralakú fekete bőrdarab, a négy sarokban pedig az eredeti oszlopszerü arany préselésnek oszlopfő alakú része helyébe piros bőrdarabok illesztettek; a kötés sarkai is sötétvörös bőrrel foldoztattak ki. Eredetileg a fatábla-kötés sötétbarna bőrrel volt bevonva, arany préseléssel; közepén, mely most — mint említettem — fekete bőrdarabokkal van kifoldozva, ott volt-e Mátyás király arczképe vagy czímere, avagy pedig Sforza relief arczképe díszlett e rajta, most már meg nem határozható.

Az első és hátulsó fatábla belső oldalát a kötés kijavitása alkalmával fehér papirossal vonták be. Valószinüleg ugyanazon alkalommal kerültek a codexbe azok a legújabban ismét eltávolított itatós papirlapok is, melyekről föntebb tettem említést.

A codexben foglalt munkát az Irodalomtörténeti Emlékek sajtó alatt levő második kötetében szándékozom közzétenni, miért is e helyen csak röviden akarok róla megemlékezni. Hogy Marliani tartott Corvin János és Sforza Blanca eljegyzésén alkalmi beszé-

det, az 1487. nov. 25-ikén kelt eljegyzési okmányból (Mátyás korabeli Diplomacziai Emlékek III. p. 356. s. k.) már rég tudva volt. E szerződésben p. 358, azt olvassuk ugyanis, hogy «*habita igitur ad hunc actum publica et solemni ac ornatissima oratione per Magnificum et Clarissimum Iuris utriusque consultum Dominum Iohannem Franciscum de Marliano Ducalem Consiliarium nostrum in presentia prefacti* (így) *Reverendissimi domini Episcopi Varadiensis*, prefactorum Dominorum Regis, Ducis, patris et filj oratoris et mandatarj ac Illustrissimo (így) Domini Ducis Mediolani nec non Illustrissime et Excellentissime Domine Bone Ducisse Mediolani, prefacte inclite virginis Domine Blanche Marie ac utriusque Senatorij ordinis procerumque et aulicorum eiusdem Illustrissimi Domini Ducis Mediolani, *et per ipsum Dominum Dominum Iohannem Franciscum ipsa Domina Blancha Maria*, nunc etatis ut dicitur annorum quindecim vel circa, *interrogata*, fuit contenta et sponte contentatur accipere et accepit ac accipit in eius legitimum sponsum et maritum prefactum Illustrissimum Dominum Iohannem Corvinum Ducem . . .» Ezt az itt említett alkalmi beszédet őrizte meg számunkra a volterrai Corvincodex. A Mátyás királyhoz intézett ajánlásban, mely 1488. jan. elsején kelt, a szerző azon reményének ad kifejezést, hogy a király vele született jóságával, tekintettel a szerző jóakaratára, szivesen fogja fogadni hódoló tiszteletének e csekély jelét, a miáltal arra fogja bátorítani, hogy megírja a király viselt dolgait, melyek nemcsak a magyaroknak, hanem az atheniek, spartaiak, perzsák, thebaiak, assyrok, macedoniaiak, carthagobeliek és rómaiak bámulatra méltó hőstetteit is elhomályosítják. Maga a beszéd a szónok dispositiója szerint «de sacri matrimonii magnitudine ac amplitudine, de Pannoniae regum laudibus et praeclaris gestis, de Mediolanensium principum illustribus facinoribus» értekezik a szokásos humanista stilusban. Bennünket leginkább Magyarországra vonatkozó második része érdekel, melyben hazánk szépségén és egészséges éghajlatán kívül, első sorban kiváló fejedelmeit magasztalja, Iulianust, Valentinianust, Attillát, Salardust, Taxist, II. Endrét, Nagy Lajost, Hunyadi Jánost és Mátyás királyt, a római Corvin-család méltó ivadékát, mig a beszéd harmadik részében a Sforzák történetét adja dióhéjban, de mindezt vajmi kevés izléssel. És ha arra gondolunk, hogy a szóban forgó házasság soha meg nem köttetett, nem tehetjük, hogy ne mosolyog-

junk szónoki hevének utolsó fellobbanásán: «Nos itaque, quibus tam bene convenienti matrimonio interesse licet, laetemur omnes et exultemus, diemque hunc inter fastos numeremus, existimantes insigne hoc matrimonium profecto faelicissimum fore, cum sponsi ea virtute praediti sint, ut his omnibus inviolabiliter operam sint daturi, quae matrimonii bona esse viri sapientes prodiderunt. Curabunt, quod sacramenti bonum est ne alterius ab altero separatio fiat. Hoc autem ea ratione facillimum erit, quoniam se mutua prosequentur dilectione, quare prolis et fidei bonis sibi frui licebit, quippe quod liberos suscipient eosque susceptos benigne alent ac religiose educabunt, ut parentum simillimi possint iudicari, fidemque mutuam servantes id efficient, ne alicuius intemperantis libidinis nomine unquam possint accusari. Haec omnia nobilissimum hoc matrimonium faustum, faecundum, faelix, iucundum ac fortunatum reddent, cui ut iamiam maxima cum omnium laetitia summoque plausu extrema possit manus imponi, ea vernacula lingua verba exprimam, quibus christianorum more matrimonia sanciri solent et firmari.»

Pedig Marliani szülővárosának kiválóbb emberei közé tartozott. Argelati Fülöp (Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium etc. I. Mediolani MDCCXLV. p. 870.) igy ir róla: «Multa sunt equidem et sanguinis et doctrinae ornamenta, quibus effulsit, sibique posteritatis laudem promeruit Ioannes Franciscus *Marlianus* Mediolanensis; haustam enim ab Antonio senatore parente nobilitatem generis eruditionis gloria cumulavit. Minoribus studiis rite perfectis eloquentiaeque praeceptis excultus iurisprudentiae animum applicuit in Gymnasio Ticinensi [a páviai egyetemen] sub clariss. praeceptore Bonacursio Pisano. Tanta fuit apud Insubriae duces in existimatione, ut ad Innocentium VIII. summum Pontificem legatione ipsorum fungeretur. Iurisconsultorum collegium in hac metropoli florentissimum ingressus est anno MCCCCLXXXIX, mint codexünk czíméből kitűnik [e számban hiba lappang], mox Auratus Eques et utriusque Ducalis Consilii senator renunciatus fuit. Inter patriae decuriones recensitus ad Maximilianum Augustum orator mitti meruit. Anno MDXXII. senatus praeses electus est ac post biennium, anno videlicet MDXXIV. peste sublatus interiit.» Ugyanott Andreas Alciatus után egy családi síriratot említ, mely igy szól:

Ioh. Francisco Marliano Antonii senatoris
et a consiliis ducum Mediolani filio,
Equiti Aureato, oratori I. C. senatori,
Consiliario, legato ad Maximilianum Caesarem,
Senatusque Praesidi,
Et *Aloysio* Philippi I. Reg. Hisp.
Maximiliani et Caroli V. Caesarum,
Maximiliani et Ludovici ducum Mediolani
a consiliis simul et archiatro,
oratori, mathematico atque philosopho,
Episcopo Tudenensi, Cardinali des,
Et *Ioh. Antonio* eius filio legitimo
a cubiculo Caroli V. Caesaris
ab eodemque donis honoribus
equestri dignitati
bellicae virtutis causa ornato
Paulus Camillus Marlianus
Bostii Com. M. S. B. M. P. An. MDXCV.

Iohannes Franciscus Marliani művei közül Argelati (p. 872.) többek közül VIII. Incze pápához intézett beszédét [1485-ből] (Roma, [?] h. é. é. n. l. Hain, Rep. Bibl. nr. 10774 és 10775), egynehány levelét és a genuai követekhez 1487-ben intézett beszédét említi. — A volterrai codexben ránk maradt művét azonban ő sem ismerte.

De hogyan került codexünk Volterrába? A Guarnacci-könyvtár jelenlegi előljáróinak semmi tudomásuk a codex provenientiájáról, sőt még Pirro Lisci-nak fentebb idézett följegyzéseit sem ismerték. E följegyzésekből, mint láttuk, kitünik, hogy codexünk 1592-ben bizonyos Pirro Lisci tulajdona volt. Róla csak egy adatot ismerek, melyet a Guarnacci-könyvtárral kapcsolatos városi levéltárban[1] Cinci úr volt szives kifürkészni. Ennek egy I. 38 jelű tizenhetedik századbeli hivatalos jellegü kéziratában, melynek czíme «Libro del età» a *P* betű alatt azt olvassuk, hogy «*Pirro* di Michele di Niccolo di Lino [Cino is lehet] d' Ottaviano Lisci adi IIII. di Novembre 1578.» született, 1592-ben tehát, mely évből valók codexünk idézett följegyzései, még csak 14 éves volt és nem is

hiszem, hogy éltesebb korában oly barbár módon tele firkálta volna a codexet.[1]

A Lisci család hajdan Volterra legelőkelőbb családai közé tartozott.[2] Több tagja az irodalom terén is kitüntette magát. Antonio Filippo Giachi «Saggio di ricerche sopra lo stato antico e moderno di Volterra» című monographiájában (Firenze 1786.) I. p. 170. és append. p. 83 négy tudós Liscit említ: az első Benedetto Lisci, a XIV. században virágzott (több műve a Laurentianában), a második Cino di Francesco Lisci a XVI. század elején, a harmadik Ambrogio Lisci a XVII. században; — a negyedik Niccolò Maria Lisci 1744-ben halt meg. Nem ismeri Giachi Magister Petrus Lisciust, kinek 1544 tájáról való «Consultationes Medicae» című művét a Biblioteca Guarnacci XLIX, 4, 14 jelü codexe őrzi, továbbá Blasius Domini Benedicti de Liscis notariust, kinek számos kisebb prózai és költői művét ugyanazon könyvtár XLIII, 2, 15 jelü nagyrészt 1444. táján maga által írt codexében találtam. Legyen szabad belőle a következő sajátkezü följegyzését közölni (fol. 111b, 112a): «Cum Verini[3] moram traherem, venit in mentem Pannoniam, ubi pro fide in Turchum grande bellum gerebatur, proficisci, et sic Budam usque profectus sum. Turchorum exercitus inprimis a Iohanne Vaivoda fuditur (igy), ubi Reverendus pater Io. de Caprestano (igy) Christi nomen predicans aderat. Rex interim Ungarie paratis copiis contionem apud Futachum habuit, quo facto in arcem Nandoralbe a Ladislao vaivode filio magnifice recipitur et Iohannes Cilie comes, qui regis curam habebat, trucidatur, qua ex re rex ipse quasi captivus existimabatur. Principes ob hoc indignati ad lares propios (igy) rediere. Et rex summo dolore concitus iniuriamque sub pectore servans Budam cum paucis rediit rebusque paratis non post multum temporis Ladislaus vaivode filius maior natu iussu regis et procerum omnium

[1] «Archivio Storico Comunale», mely a város tulajdonát képezi, és a város részéről évi 1050 lirával dotáltatik

[2] A család utolsó női tagja e század elején a florenczi Ginori-család egyik tagjához ment nőül, mely család azóta felvette a Lisci nevet és Ginori-Lisci-nek nevezi magát. E család mostani feje Ginori-Lisci, őrgróf az olasz parlament tagja Florenczben lakik és Volterra környékén csak a régentén a Lisci-családhoz tartozó Querceto jószágot birja.

[3] Vernio helység Toscanában, Ritter Geographisch-Statistisches Lexiconja szerint 4265 lakossal.

consensu ense interficitur. Dum hec acta sunt Adenim [igy; adveni?] cum cardinale Sancti Angeli, cuius secreta tenebam. Hominum qui ibi incolunt conditionem mature considerans et eos sine moribus omnino [f. 112a] videndo mutata mente ad Italiam sum reversus et cum prope Vuiennam (igy) per duarum horarum spatium essem ab ractoribus (igy) spoliatus sum et sic quod miserum est tacendo vulnera et carceres quae sum passus, miserrimum et crudele fuit inter immanes et barbaras gentes duos permansi (igy) menses. Dii tamen mihi propitii fuerunt, cum legatus regis Portugallie, cum quo amicitiam Bude contrahaxeram (igy) sua humanitate usque Venetias propriis sumptibus me ipsum conduxerit. Indeque discessi, pro (igy) Ferrariam iter atque Bononiam faciens Vernium, unde discessi, reversus sum.»

Ugyanazon időtájban a Lisci család egy másik tagja tartózkodott Magyarországban, Lisci Miklós, V. László király titkára, kihez Aeneas Silvius 1454 és 1457 közt Magyarországba és Csehországba több levelet írt.[1] De akkor, mikor Marliani Epithalamiumját Mátyás királynak megküldte, már ez a Lisci is rég nem volt többé Magyarországban. Halála évét nem tudjuk, de Raphael Maffei még 1483 junius 8-án ír neki mint avignomi pápai helytartónak: «Reverendo Patri Nicolao Liscio vicegerenti Avinionensi[1]» (sajátkezü levele a Guarnacci könyvtár XLVII, 2, 2 jelü codexében).

A tizenötödik század második feléből még csak egy volterrai embert ismerek, kiről némi joggal lehetne gyanítani, hogy az ő révén került codexünk a Lisci család birtokába; ez a férfiú Raphael Maffei, ki Volaterranus néven mint görög autorok fordítója és mint történetiró kortársai előtt nagy tiszteletben állott. Lisci Miklóshoz 1480. márczius 24-ikén Rómából intézett leveléből, mely számos hibával Benedetto Falconcininél olvasható (Vita di Raffaello Maffei detto il Volterrano, Roma. 2. 1722. p. 70. s. k.), és a melyet a Maffei család volterrai levéltárában őrzött eredetiből az Irodalomtörténeti Emlékek második kötetében szándékozom közzétenni, továbbá «Commentaria Urbana» czímű nagy történeti művének Magyarországról szóló részéből (lib. VIII. fol. 78ᵃ—82ᵇ az 1510-diki párisi kiadás szerint) tudjuk, hogy Maffei arragoniai János kiséretében megfordult Mátyás király udvarán, de hogy 1880. elején

[1] Nr. 209, 259, 272, 284, 296, 327, 340 és 423 a Koberger-féle kiadásban (1481.)

már ismét visszatért volt Rómába. Ezen alkalommal volt először és utolszor Magyarországban. Kiadatlan levelezésének sem azon részében, mely a Guarnacci-könyvtárban, sem abban, mely a Maffei család levéltárában őriztetik (az utóbbit Solaini úr volt szíves átnézni), nincs nyoma, hogy hazánkkal később is fentartotta volna a direct összeköttetést: de ha meggondoljuk, hogy Maffei csak 1521-ben halt meg és hogy mindvégig élénk összeköttetésben állott kora tudósaival és államférfiaival, kivált azokkal, kik a pápai udvar és a florenczi köztársaság szolgálatában állottak, nem fogjuk lehetetlennek tartani, hogy Ulászló király uralkodásának második felében vagy II. Lajos király uralkodásának elején, mikor idegen államok követeinek szivesen kedveskedtek a Corvina egyik-másik becsesebb darabjával, codexünk egy ilyen, tegyük fel pápai követnek vagy titkárának birtokába került és hogy ez Maffeinek kedveskedett vele, a ki viszont az ismerős Lisci család egyik tagjának ajándékozhatta.

Arra is lehetne gondolni, hogy codexünk nem is jutott el Mátyás király könyvtárába, hanem hogy Marliani, meghiusulván a Corvin János és Sforza Blanca közötti házasság terve, meg sem küldte annak, a kinek ajánlotta volt; csakhogy tudvalevőleg Mátyásnak e kedvencz tervét végleg csak a nagy király halála után ejtették el.[1] Végre még csak azon lehetőségre utalok, hogy codexünk csak Mátyás király halála után készült el és hogy ez okból maradt vissza több társával együtt Olaszországban. De alig hitető, hogy az ilyen csekély kiterjedésü, mindössze huszonöt levélből álló, meglehetősen egyszerü kiállítású kézirat előállítása két esztendeig tartott és igy ezen föltevést sem fogjuk az előbbinél valószinűbbnek tartani.

Másfélnapi erőltetett munka után elbucsúztam Volterrától. Hogy még az nap Florenczben és másnap reggel a Laurentianában lehessek, más irányban, mint a melyben jöttem, délután 2 órakor postán a három órányira fekvő Colle di Val d' Elsa-ba utaztam; onnan fél óra alatt gőz-tramwayn Poggibonsiba és vasuton Empotion át Florenczbe, hova este 10 órakor érkezik meg a vonat.

[1] A Mátyás király korabeli Dipl. Emlékekben (IV. p. 139) még 1490. febr. 27-ikéről olvassuk a milanói herczeg egy levelét, melyben azt írja Blanca herczegnőről, hogy alig várja, hogy a kitűzött napon férje, Corvin János, karjai közé siessen.

II.

Másnap Novati úr azzal fogadott a Laurentianában, hogy volterrai fölfedezésünkről beszélt Gaetano Milanesinek, Vasari ismeretes commentatorának, és hogy ez azt mondta neki, hogy van tudomása egy Corvincodexről Pisában, mely tudtával eddig sehol sem volt ismertetve.

Fölkerestem tehát az állami levéltárban Milanesi urat és csakugyan azt kellett tőle hallanom, hogy ugyanabban a levéltárban éveken át volt egy Corvincodex, melyet tulajdonosa egykor Bonaininak, a levéltár volt igazgatójának azzal a kéréssel adott át, hogy keressen számára vevőt; minthogy azonban ilyen nem akadt, tulajdonosa — úgy emlékezik — visszavette és a codex most alkalmasint Pisában van valamely magánkönyvtárban. Azon kérdésemre, nem tudhatnám-e meg a tulajdonos nevét, Milanesi úr egy levéltári tiszthez fordult felvilágosításért; a keresett névvel ugyan ez sem tudott szolgálni, de a helyett mindkettőnk nem csekély meglepetésére előhozta magát a codexet, mely után már el voltam határozva találomra ismét Pisába utazni.

E codexben, mely Domitius Calderini hires humanista irónak (1447—1478) Iuvenalishoz, Statius Silváihoz, az Ovidius-féle Heroidák közt olvasható Epistola Sapphushoz és Propertiushoz való commentárjait, továbbá válogatott «Észrevételeit» (Observationes) tartalmazza, a huszonkettedik Attavantes codexet van szerencsém bemutatni. Calderininek itt felsorolt munkái többször megjelentek nyomtatásban. Iuvenalis-commentárának első kiadása 1474-ben jelent meg Rómában; többi dolgozatait ugyanazon sorrendben mint codexünkben, Henricus de Colonianak 1476-ban Bresciában megjelent kiadásában találjuk, mely Hain leirása szerint (Repertorium Bibliographicum, nr. 4244.) Calderini következő műveit foglalja magában: «Emendationes et interpretationes in Statii Sylvas, Elucubrationes in Sappho Ovidii; in quaedam Propertii loca; Excerpta ex tertio libro observationum Domitii. In fine epigramma Dominici [így ?] ad lectorem». Mindezen dolgozatoknak, melyek megjelenésük idejében a legjobb commentárok közé számíttattak, most már nincsen tudományos értékük; ezen körülmény azonban a kézirat becsét bibliographiai szemponttól természetesen nem csökkenti.

Tizenötödik századbeli hártyacodex, mely huszonnyolcz tiz-

leveles quaternióból és a végén még két levélből, összesen 281 levélből áll; 281-ből és nem 282-ből azért, mert a huszonötödik quaternio harmadik levele után, mint még látható — egy levelet kivágtak. Minthogy pedig ezen quaternio harmadik levelével végződik Calderininek Statius commentára, a rákövetkező negyedik (eredetileg ötödik) levéllel pedig az Ovidius Sapphójához való magyarázatok kezdődnek, azt hihetnők, hogy azt a hiányzó levelet díszes miniatürjei kedvéért ugyanazon vandal kéz vágta ki, mely a codex címlapját megcsonkította. De ha tekintettel vagyunk arra a körülményre, hogy a szövegből semmi sem hiányzik — az pedig nem képzelhető, hogy a kérdéses lapon csak miniatürök lettek volna és szöveg nem lett volna — és hogy a codexbe foglalt többi kisebb munkáknak sincsen külön címlapjuk valószinűbbnek fogjuk tartani azt a föltevést, hogy a másolóak, talán különben egyéb munkáiban üres levelet szokott hagyni az egyes nagyobb szakaszok végén, a Statiushoz való commentár végén is üres levelet hagyott, melyet később a megrendelő kívánságára ismét eltávolított. Vagy talán valamely nagyobb másolási vagy egyéb hiba miatt kellett ama levelet kivágni? Az egyes quaterniók utolsó oldalának alsó margóján meg van jelölve az illető quaternio száma I-tőlXXVIII-ig. A leveleknek, melyek tompa eszközzel vonaloztattak, magassága körülbelül $35^1/_2$ cm., szélessége $23^1/_2$ cm., a margó széles; a címlapon 28 sor, a többi lapokon rendesen 32. sor, kivéve ha nagyobb betűkkel irandó kisebb-nagyobb kiterjedésű czímek vannak rajtuk. Kerek, kissé dült és kevésbbé szép irás. A czímfelirások mind vörös színnel vannak irva, alattuk a szöveg első betűje mindig szépen conservált initiale. Az egész codexben hatvankét nagyobb és tizennégy apróbb initialét, melyeknek nincs oldaldiszítményük, számoltam; a nagyobbak hossza és szélessége három egészen öt centiméter; a kisebbeké másfél egészen két centiméter, a kisebb initialék közül egy f. 130^b, a többi mind a Propertius elégiái második könyvében (f. 261^b—264^b) látható, hol egy oldalra két-három ily initiale jut. Az initialékban maga a betű ragyogó arany színnel van festve, nagyobbaknak baloldalán nagy és változatos diszítmény vonul végig, melynek motivuma virágokból áll; Csak f. 216^b, 217^b és 261^a nincsen a C, illetőleg P és V betűnek ilyen oldaldiszítménye; ellenkezőleg az egyes nagyobb művek első initiáléjának (f. 128^a a Statius-commentár. f. 260^a a Propertius-

commentár és f. 273[a] az Elucubrationes elején) diszítménye, közepén az ismeretes fekvő hordóval, az egész margón végig fut.

A hártya eléggé finom, de több helyen foltozva van és helylyel-közzel (pl. f. 174[a], 177[b], 179[b], 182[a], 189[b], 195[b], 196[a], 198[a], 227[b], 228[a], 237[a], rectója illetőleg versója egészen sárga. Margója tiszta, csak nagy ritkán van rajta egy kihagyott szó pótolva és találkozunk egy kis × jellel, melylyel vagy nevezetesebb, vagy romlott helyek vannak jelölve: — fol. 11[a] margójára egy, úgy látszik, a tizenhatodik századból való kéz két rövid számtani műveletet jegyzett föl.

Calderini eléggé gyakran idéz görög szerzőkből; ezen idézetek egy része codexünkben spatiumban ki van hagyva (így f. 139[a] három és fél sor maradt üresen egy Platóból való idézet számára), nagyobb részük azonban ki van írva hol az első, hol egy második kisebb betűkkel élő kéztől. Mindkettő egyaránt hibásan írja a görög szöveget. Igy pl. f. 49[a] a második kéztől két idézetet olvasunk Quintus Smyrnaeus Posthomericáiból; az első αἴγα νειοαο τις, a második αἴγα νεη δορα πολλον υπερβαλεν δηριωντας αρυαλος λαοι δε μαγαχου εφαυτοκογνοη υπερβαλεν. A második idézet elejét sikerült conjecturából restituálnom: αἰγανέῃ δ᾽ἄρα πολλὸν ὑπέρβαλε δηριόωντας Εὐρύαλος. λαοὶ δὲ μέγ᾽ ἴαχον, de hogy utolsó szavaiban οὐ γὰρ ἔφαντο κεῖνον ὑπερβαλέειν rejlik, csak az eredeti összevetése után (Posth. IV. 472–44) vettem észre; az első idézetet nem sikerült verificálnom, csak az majdnem bizonyos, hogy az is az ἀἰγανέῃ-ről, a hajító dárdáról, szól.

A codex elején és végén két ujabbkorú papir-előlap van; ezek után elején két régi hártya-előlap; elseje üres, másodikának rectóján semmi egyéb mint ezen egykorú kissé ferdén írt följegyzés: «Attavantes deflorentia (így) pinsit» (így, *pinxit* helyett Attavantes szokása szerint), mely alatt mintha egy hosszú sor ki volna vakarva; versóján kék, zöld, lila és piros virágdiszítménytől (felső részén a globus karikával) körülvéve egy arany keretbe foglalt négyzet, melynek közepén arany szegélyű vörös kerettel körülvett kör, négy szegletében kis négyszögekkel a codexben foglalt különféle művek czímei számára. A középen lévő körben van a főczím, melynek első és negyedik sora arany betűkkel, többi része kék betűkkel van írva fehér mezőben:

IN HOC
VOLVMINE SVT
HAEC OPERA DoMI
TII CALDERINI
COMENTARIA IN
IVVENALEM

A kisebb munkák czímei a kisebb négyszögekben vannak írva, még pedig a felső balkézt fekvő négyszögben arany betűkkel:

IN EPISTO
LAM SAP
PHVS

a felső jobbkézt fekvő négyszögben kék betűkkel:

IN SYLVAS
PAPINI
I

az alsó balkézt fekvő négyszögben kék betűkkel félig elmosódva:

I . . RO
PERTII
LOCA (eredetig: In Propertii loca).

a még hátralevő négyszögben arany betűkkel:

OBSERVA
TIONES
QVAEDAM.

A kör és a kis négyszögek közti tér kék. piros, sárga és zöld virágokból, zöld lombból és számos kis arany petyekből álló diszítménynyel van betöltve.

F. 1ª a czímlap. A czím felváltva arany és kék betűkkel van irva:

DOMITII CALDERINI VERONENSIS SE
CRETARII APOSTOLICI IN COMEN
TARIOS IVVENALIS AD CLARISSI
MVM VIRVM IVLIANVM MEDICE
PRAEFATIO INCIPIT.

A praefatio első sora

ETSI MVLTA DE PRV

felváltva fekete és piros betűkkel van írva; a kék mezőben arany ornamentikával gazdagon diszített kezdő E-jében gyönyörű miniatür: kék éggel mint háttérrel, egy komoly kinézésü ifjú mellképe jobbra fordulva. Dús szőke haja középen ketté választva nyakába omlik; fején sötétlila sapka, testét violaszin felöltő födi, mely alól nyakánál és jobb karjánál sárga tóga látszik ki. Két kezével egy arany vágású két aranycsattal összetartott zöld kötésü könyvet szorít melléhez.

Ha egyáltalában szabad az efféle miniatürképeket szorosabb összefüggésbe hozni azon személyekkel, kiknek a codexben foglalt művek ajánlva vannak vagy a kiknek megrendelésére készült az illető kézirat,[1] akkor e kép alkalmasint Medici Juliant, a Pazzi-féle összeesküvés szerencsétlen áldozatát († 1478.) ábrázolja, kinek ajánlotta Calderini Iuvenalis-commentárját. Igaz ugyan, hogy Csontosi helyes megjegyzése szerint (Arch. Ért. 1888. p. 318.) «a középkori bibliographia általános szokása szerint a könyv initiáléjában rendszerint a munka szerzője s csak kivételesen a könyv birtokosa [illetőleg az, kinek a codexben foglaltatott munka ajánlva van] fordul elő», de Csontosi maga elismeri, pl. a római Andreas Pannonius, a wolfenbütteli Alexander Cortesius, a bécsi Philostratus és Antonii Bonfinii Symposion, valamint Marliani föntebb ismertetett Epithalamiumja elegendő példát szolgáltatnak arra nézve, hogy az általános szokástól eltérően, annak az alakja van a czímlapon föltüntetve, kinek ajánlva van, illetőleg kinek megrendelésére készült a kérdéses mű, illetőleg kézirat. A jelen esetben tehát a czímlapnak leginkább szembeötlő miniatürje, a melyről épen szó van, — ha magát a mű szerzőjét nem ábrázolhatja — vagy azt akarja ábrázolni, kinek a codex főrészét képező munka ajánlva van, Medici Juliánt, vagy azt, kinek megrendelésére készült a kézirat, Mátyás királyt. Az utóbbira gondolni sem lehet; más oldalról pedig nem hihető, hogy ez a miniatür ábrázolja Calderinit, a czímlap alsó jobb kéz felőli *kisebb* miniatür

[1] A bécsi Athanasius és Pauli Epistolas czímlapján öt arczkép közül háromnak van könyv vagy tekercs a kezében; itt az öt arczkép közül tehát legalább három csak mint diszítmény szerepel.

pedig, mely szónoki gestusánál fogva úgyis inkább a szerzőre illik, Medici Juliánt: — az iránt, hogy a kettő közül az egyik Medici Juliánt, a másik a szerzőt akarja ábrázolni, alig foroghat fen kétség.

A szöveg, mely a lap legnagyobb részét elfoglalja, kerettel van körülvéve: legszélesebb az alsó, legkeskenyebb a felső keret; a külső keret is — szokás szerint — szélesebb a belsőnél. A felső keret közepén egy kis körben kék mezőben egymás fölött két ötágu nyitott arany korona. — Ettől jobbra egy jobbra, balra egy balra forduló meztelen, szőke hajú, piros szárnyú genius, kik a keret alsó szélén végighuzódó, zöld lombból álló kék virágokkal és sárga almákkal tarkázott három girlandot tartanak. A felső keret többi része lilaszinü zsinegekből, kék virágokból és számos kis arany golyókból álló diszítménynyel van betöltve.

A czímlap belső keretének két sarka, az egész keretnek balkézt felső és alsó sarka, melyben kétségkivül miniatürök voltak, ki van vágva.[1] Ezen belső keretben egymás alatt egy arany szegélyü piros kör vizszintesen fekvő ezüst pólyával (a magyar czímernek egy alkatrésze [2]; — egy genius, szárnyak nélkül, kinyujtott karokkal Medici Julian miniatürje felé fordulva; — lilaszin alapon az ismeretes Attavantes-féle kút; — arany gyürűben kék mezőben egy balra tekintő koczkázott fekete sas, földig érő kifeszített szárnyakkal, a milyen pl. a prágai Thomas de Aquinóban és a bécsi Athanasiusban látható, mellel a nézőnek fordulva, fején nyitott háromágú arany koronával; — végre egy meglehetősen együgyü kinézésü genius vörös és zöldre festett szárnyakkal, jobb kezét csipőjére szorítva, balját előre lefelé tartva, mintha Mátyás királynak az alsó keretben látható czímerére akarna mutatni.

A keret felső jobb sarkában egy arany szegélylyel körülvett körben, háttérben az égboltozattal egy férfiu mellképe, balra fordulva. Nyaka szabad; testén piros tóga és e fölött sárga felöltő, zöld gallérral, mely azonban mellének jobb felét szabadon hagyja. Baljával ezen gallért fogja, mely mint valami girland megy nyakától dere-

[1] A bécsi Athanasius-codexben is négy férfi-arczkép van a czímlap négy sarkában, egy az initialeban.

[2] A magyar czímer egyes alkatrészei többször szerepelnek a Corvincodexeken a diszítmény közt; igy a prágai Thomas de Aquinóban a dalmát czímer és a kettős kereszt, a dresdai Valturiuson a cseh oroszlán, a dalmát czímer és a kettős kereszt.

káig; jobbja válla irányában fölfelé fordított tenyérrel ki van nyujtva. Hamvas szőke haja félig rövidre van nyírva; szeme fölfelé van irányozva; arczkifejezése bánatos. Alkalmasint a világ romlottsága fölött kesergő Iuvenalis, bár az ilyen bánatos arczkifejezés Attavantes egyéb alakjainál is előfordul; v. ö. mit mond erre vonatkozólag Vasari Lemonnier-féle commentárja vol. VI. p. 175: «Fra gli occhi colla palpebra superiore un po'abbassata, che nascondendo una parte della pupilla, dà loro *un aria come piangolosa.*»

A keret alsó jobb sarkában egy arany szegélylyel körülvett körben, háttérben az égboltozattal, egy ifjúnak (alkalmasint a könyv szerzőjének) mellképe balra fordulva. Szőke haja vállaira omlik, fején piros sapka, testét lilaszin felöltő födi, mely alól nyakán és karján kilátszik a zöld tóga. Jobb kezét kissé fölemeli; baljával egy lilaszin papirtekercset szorít testéhez. Mintha beszélne.

Ezen imént leirt két medaillonkép között a czímlap külső keretében egymás alatt a következő miniatüröket látni: két sárgás zöld kis papagáj farkasszemet nézve; — most a belső keret megfelelő miniatürjeivel szemben: egy arany szegélylyel körülvett körben piros mezőben három kis zöld dombon egy kettős kereszt (ismét egy részlet Magyarország czímeréből); — két szőke piros szárnyú genius egy-egy zöld lombba burkolt sárga almával tele cornucopiae-n ülve és két kezével belekapaszkodva; — a fekvő hordó sötét arany (vagy lila?) mezőben, és alatta két lefelé forduló cornucopiae (geniusok nélkül), mintegy pendantúl az imént leirtakhoz; — arany mezőben a fekete sas balra nézve, olyan mint a belső keretben, csakhogy az arany mező miatt korona nélkül és nem koczkázva, végre két egymásnak düleszkedő genius piros és zöld szárnyakkal, bámuló pillantással egy helyre jobbra tekintve a magasba; lábukkal az alsó sarokban elhelyezett és föntebb leirt medaillonra támaszkodnak; a jobb felőli genius bal karját csipőjére szorítja.

Az alsó keret közepén Magyarország czímere van négy világos lilaszinü hosszú orrú hal által körülvéve, — oly formán, hogy a felső két hal farka a czímer fölött lévő ötágú nyitott arany koronába fonódik, mig az alsó kettőnek farka arany zsineggel, melyről arany rojtok lógnak, van összekötve. A czímer és a halak közti tér arany levelekkel gazdagon tarkázott kék diszítménynyel van betöltve. A mi magát a czímert illeti, az első vörös mezőben négy ezüst pólya (a festő ezüst pólyán kezdte): — a második

vörös mezőben három zöld dombon ezüst kettős kereszt; — a harmadik fehér vonalakkal átszőtt kék mezőben a három leopard ötágu koronával fején (Dalmátország czímere): a negyedik mezőben ágaskodó, nyelvét kiöltő kétfarku oroszlán négyágu koronával fején, alsó teste és farka kissé el van mosódva. A czímer közepén ezüst mezőben (Attavantesnél tudniillik, a mint ezt Csontosi «Attavantestől festett Corvincodexek» czímü [1] értekezésében eldöntötte mindig ezüst a szivpajzs) arany ágon arany gyűrüvel csőrében balra tekintve az ismeretes holló. — A czímertől jobbra balra egy-egy genius sötétvörös szárnyakkal. A baloldali félig térdepel; baljával az előtte levő hal orrába kapaszkodik; jobbjában sárga stilü piros virágot tart magasra emelve. A jobboldali genius a diszitménynek egy hajtásán ülve bambán tekint a világba; kinyujtott balkarját a diszitménynek egy másik hajtására támasztja, magasra emelt jobbjában egy lila stilü kék virágot tart. Megjegyzem itt, hogy a geniusok e czímlapon a felső keretben elhelyezett geniusok kivételével mind más-más arczvonásokkal birnak, és hogy a két oldalkeretben az egyes miniatürök arany pálczával vannak egybekapcsolva; a hordó és a kút körül arany diszitmény, az oldalkeretek többi része pedig telve van levelekkel körülvett különböző stilü kék és vörös virágokkal és az egész telehintve sugarakat lövellő arany golyócskákkal. Ilyen fajta a codex initialéinek diszitménye is.

Az egész czímlap Attavantes egyszerübb dolgozatai közül való.

Folytatom a codex leirását.

F. 2^b 4-ik sor fel.: IVVENALIS VITA EX ANTI
QVORVM MONVMENTIS

F. 3^a 5-ik sor fel.: SATYRARVM SENERA DVO.

F. 127^a alsó fele és 127^b üres.

F. 128^a vörös czím: DOMITII CALDERINI VERONEN
SIS IN SILVAS STATII PAPINII
AD AVGVSTINVM MAFEVM PRAE
FATIO.

F. 130^b: DOMITIVS HORTATVR STATIVM
VT REDEAT NEAPOLIM IN Pa
TRIAM

F. 165^a 9-ik sor fel.: IN SECVNDVM LIBRVM SILVARVM.

[1] Archaeologiai Értesítő 1885.

F. 185[b]: IN TERTIVM LIBRVM SILVARVM.

F. 210[a] 11-ik sor fel.: IN QVARTVM LIBRVM SILVARVM.

F. 226[a]: IN LIBRVM QVINTVM SILVA
RVM AD ABASCANTIVM.

(Minden egyes költeménynek a harmadik könyv utolsó darabjának kivételével külön, piros tintával, nagy betűkkel írt címe van; pl. Lachrimae Etrusci, — Coma Farini stb.).

F. 243[b] 13-ik sor fel.: FINIS IN PAPINII SILVAS.

F. 244[a]: DOMITIVS IN SAPPHO OVIDII

F. 260[a] 7-ik sor fel.: DOMITII CALDERINI INTERPRE
TATIO IN SAPPHO OVIDII FINIT.
ET IN PROPERTII LOCA INCIPIT
AD FRANCISCVM ARAGONIVM
FERDINANDI REGIS NEAPOLITANI
FILIVM.

Ex primo libro Propertii in primam elegiam: cuius argumentum est.

(Most egy distichon következik az illető költemény argumentumával, hasonlóképen f. 261[a] 6-ik sor fel.: IN SECVNDAM ELEGIAM CVIVS Argumentum stb.; a többi elegiáknak is ilyen címük van egy-egy distichonnal; az első könyv 8-ik, 10-ik és 13-ik elegiájához nincs commentár).

F. 273[a] 9-ik sor fel.: DOMITII ELVCVBRATIO IN PRO-
PERTII LOCA FINIT. EIVSDEM
AD FRANCISCVM ARAGONEVM
EPILOGVS ET Πρὸς ΦΩΝΗCIC
DE OBSERVATIONIBVS

F. 274[b] 14-ik sor fel.: EX TERTIO LIBRO OBSERVA
TIONVM DOMITII.
OBSERVATIO PRIMA.

F. 283[b] 17-ik sor fel.: FINIS.
DOMITIVS AD LECTOREM

(fekete tintával): Sic mihi perpetuae contingant munera laudis
Et bona post funus hora superstes eat,
Vt nostros cupio multis prodesse libellos:
Famaque non ullo tincta cruore placet (?).
Me legat invitus nemo, — non scripsimus illi.
Huic scripta est, si quem pagina nostra iuvat.

A 281-ik levél üres.

Ujabbkoru sima fehér hártyakötés, hátán e felirattal: Calderini in Commentarios Iuvenalis. Az arany vágáson nincs felirás.

Ezen codexet is én ismertetem először. Mint a florenczi állami levéltár egyik hivatalnokától, Giorgetti úrtól hallottam, hazánkfiai közül Vaisz Ignácz, korán elhunyt jeles műtörténészünk látta e kéziratot. Anziani Miklós úr is, a Bibliotheca Laurentiana őre, több izben fölemlítette első és második florenczi tartózkodásom ideje alatt (1878—79, 1882-ben), hogy van tudomása egy eddig ismeretlen gyönyörű Corvincodexről — hogy melyik könyvtárban őrzik e codexet, nem sikerült tőle megtudnom — és semmi kétség, hogy ez az a codex, melyet onnan ismerhetett, hogy neki is felajánlották megvétel végett a Laurentiana számára; — de tudtommal sem Vaisz, sem Anziani nem ismertették az irodalomban.

Provenientiáját illetőleg csak azt sikerült Milanesi úrtól, kinek állításait, hosszu gondolkodás eredményét, Guasti Caesar úr, az Archivio di Stato azóta elhunyt igazgatója, megerősítette, megtudnom, hogy ezelőtt tizenöt vagy húsz esztendővel a codex tulajdonosa átadta Bonaininak, a levéltár volt igazgatójának, azzal a kéréssel, keressen számára valami vevőt. A codex tulajdonosa, úgy rémlett Milanesi úrnak, Pisában lakott, hol Bonaininak számos ismerőse volt, és Masi volt a neve. Bonaininak nem sikerült a kéziraton túladni, mely halála után a levéltárban rekedt, hol Bonaini tartogatta volt. Milanesi úr tudtával a kéziratot soha senki nem reklamálta, és minthogy nem hivatalból volt deponálva a levéltárnál, hanem Bonainira ad personam rábizva, nem is lehet holmi hivatalos aktákból megtudni tulajdonosa nevét. Mindezek után a levéltár e kéziratot csak mint letéteményt őrzi, és mihelyt jelentkezik valaki, a ki jogot formálhat rá, kész annak kiszolgáltatni.

Ilyen körülmények közt természetesen azon voltam, hogy kikutassam a kézirat jogos tulajdonosát, hogy adatokat nyerjek

tőle a kézirat vándorlásának történetére vonatkozólag és hogy esetleg megszerezhessük tőle e kincset a Nemzeti Muzeum kéziratgyüjteménye számára, mely mindeddig csak egy Attavantes-codexet mond magáénak. Novati úr volt is szives a pisai irodalmi körökben ez irányban kérdezősködni; de azt a választ kapta, hogy Pisa csak úgy hemzseg Masiaktól és hogy daczára annak, hogy nagy valószinüséggel azt a föltevést koczkáztathatjuk, hogy a codex valamely elszegényedett nemesi család tulajdona, a puszta Masi név útján lehetetlen rájönni a kézirat tulajdonosára. Igy tehát nem marad egyéb hátra, mint a pisai (és esetleg a livornoi) hirlapokban zajt ütni. Hátha ily módon sikerül majd e becses kéziratot visszaszerezni? [1]

[1] Fogadja t. barátom ezen szerencsés felfedezéséért, melylyel a Corvina bibliographiáját s ezzel tanulmányaimat 2 ismeretlen Corvin-codexxel gyarapította s azon készségeért, hogy ezeket a «Magyar Könyvszemlé»-ben ismertette, őszinte hálás köszönetemet. Azóta, hogy II Abdul Hamid szultán Ő felsége a konstantinápolyi Eszki Szerailban őrzött Corvin codexeket a budapesti egyetem könyvtárának ajándékozta (1877), a «M. Könyvszemle» volt az, mely a külföldi könyvtárakban levő Corvin-codexek és a magyarországi vonatkozásu középkori kéziratok felderítését egyik főfeladatának tekintette, ennek megoldására széleskörü kutatásokat és rendszeres irodalmi mozgalmat indított meg, melyben ***Fraknói Vilmos*** a folyóirat nagyérdemü alapítójának, akkor szerkesztőjének és jelenlegi munkatársának a Vitéz-könyvtár és a renaissance-kori magyar források nyomozása, a folyóirat akkori főmunkatársának s jelenlegi szerkesztőjének a magyarországi vonatkozású középkori kéziratok és Corvin-codexek felkutatása és bibliographiájuknak megállapítása s dr. Ábel Jenő tiszt. barátomnak ez utóbbiaknak szövegkritikai méltatása s magyar humanisták irodalmi működésének felderítése jutott osztályrészül (M. Könyvszemle, 1878. 210. l.) S ha ma tiz év mulva ezen mozgalom eredményét összefoglaljuk s visszatekintünk arra, a mit folyóiratunk e téren tett s arra mi az irodalomban a mi közreműködésünkkel történt, ugy szerénytelenség nélkül mondhatjuk, hogy megtettük kötelességünket. Ma Vitéz János könyvtárát már ismerjük, tájékozva vagyunk a magyarországi középkori könyvtárak, könyvmásolók és könyvfestőkről, 3 ismeretlen magyar nyelvemlékkel gyarapodott irodalmunk s tudomásunk van sok oly hazai vonatkozásu középkori kéziratról, melyeket a magyar történetirás azelőtt nem ismert. A magyar humanisták irodalmi működése föl van derítve, többnek munkáit is birjuk, a Corvina maradványainak bibliographiáját és szövegkritikáit megállapítottnak tekinthetjük. Dr. Rómer Flóris nagyérdemü tudósunk 1876-ban 84 kétségtelen és 13 valószinü Corv.-codexet ismert, dr. Fischer L. pedig 1878-ban 62 kétségtelen és 53 valószinü Corvin-codexnek jegyzékét állította össze. Ma ellenben, a valószinűeket nem is említve, *122 kétségtelen Corvin-codexet ismerünk*, melyeknek rövid ismertetésök a «M. Könyvszemlében» látott napvilágot. Ezekből a most ismertetett *kettőt* t. barátom derítette fel. Ez az ő érdeme és szerencséje. — A volterrai Corvin-codexre vonatkozó felvilágosítást köszönöm. A tévedést, mely onnan származott, hogy Mátyás király monographiájához, a volterrai Corvin-codexből csak a czimlap fényképmásolatát használtam, magáról a codexről pedig tájékozva nem voltam, az «Archaeologiai Értesítőben», hol közleményem megjelent, fogom legközelebb helyreigazitani. T. barátom becses czikkére pedig alkalmilag visszatérek.

Szerk.

JELENTÉS
A N. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL
1887—88-ban.

MAJLÁTH BÉLÁTÓL.

Méltóságos Igazgató úr!

A lefolyt 1887-dik évi augusztus 31-től a f. 1888-dik évi szept. 1-ig terjedő munkaév alatt a Széchenyi országos könyvtár állapotáról, az abban véghez vitt munkálatokról, gyarapodásáról, a személyzet munkálkodásáról szóló évi jelentésemet szerencsém van a következőkben előterjeszteni.

A tér szűke — mit már gyakrabban volt szerencsém méltóságod előtt hangsulyozni — még most is azon bajok egyike és legnagyobbika, a mely miatt sem a szükséges terjeszkedés a könyvtár anyagára nézve, sem azon rohamosan szaporodó anyagnak tervszerü, systematikus rendezése megkivántató módon nem eszközölhető.

Igy a mint már azt mult évi jelentésemben is Méltóságod előtt fölemlíteni kötelességemnek tartottam, a könyvtárnak kiváltképen levéltári és hirlapi osztálya az, mely a legnagyobb szaporodást mutatván, azok szakszerü elhelyezéséről gondoskodni nem lehetett, s az utolsó szerzemények, a Motesiczky, a gróf Bethlen-féle levéltárak elhelyezhetők nem valának, s a Justh családi levéltár helyszűke miatt maig is felbontatlanúl van a könyvtár helyiségében.

Hasonló állapot mutatkozik a hirlapi osztályban is, hol a hirlapok szaporodó tömege, s annak rendszerbe foglalt felállítása miatt, a hirlap-folyosó czélszerü felhasználására fölötte szükséges azt adaptálni és bebútorozni.

Ugyanezen eset forog fenn a nyomtatványok osztályában, mert még a két utolsó terem 50 év előtti festetlen, rozzant könyvállványokkal dísztelenkedik, s ezek miatt a tér kellőleg fel nem használható, s míg a Hist. Hung. termében a könyvanyag aránytalanúl szaporodik, a könyveket két-három sorba kell föllállítani, a minek különben nem volna szabad lennie, azalatt a két utolsó teremben nem használható fel a tér a czélszerűtlen, elavult sok bútorozás miatt.

Nem kevésbé nagy hiánya a rendszeres haladásnak, a könyvtárban megkivánt munka leküzdésének a létszám csekélysége, s ha bár a személyzet az egyes osztályokban buzgó munkálkodásával legyőzi is feladatát, a levéltári műveleteknél az immár teljes lehetetlenné vált, minthogy eddig a levéltár anyaga megközelítőleg már majdnem 200,000 darabból áll, s abban csak egy levéltárnok és egy díjnok működik, s míg a levéltár anyagának csak egy csekély elenyésző része van lajstromozva, a személyzetet teljesen igénybe veszi a kutatók kiszolgálása s a szerzeményeknek, mely átlag évenkint majdnem 10,000 darabot tesz ki, a kutatók részére használhatóvá tétele az által, hogy korrendben felállíttatnak, s így nem marad idő arra, hogy az okiratok rendszeresen lajstromoztathatnának. Méltóságos úr! Elodázhatlanná vált immár, hogy legalább a könyvtár levéltári osztályában még egy felesküdött tisztviselő alkalmaztassék; s általában a könyvtári szolgálat pontos és gyors eszközölhetése czéljából, még egy szolgai állás létesíttessék, mert mig most két szolga az olvasó terem közönségét szolgálja, egy laborans szolga a könyvek rendben tartásával, felállításával, kiemelésével, a tudósok felszolgálásával foglalkozik; a negyedik szolga a hirlapkönyvtárban foglalkozik, gyakran mint küldöncz, megbizott, a házon kivül is van; sem a levéltár, sem a kéziratttárnak tisztviselőhöz nem illő dolgait nincs kire bízni, vagy ha azt az illető tisztviselő végzi, el van vonva sajátképeni munkájától s ezáltal csak a könyvtár rendszeres kezelése szenved.

S végre a hiányok között nem csekély azon viszás helyzet, mely a könyvtár évi dotatióját jellemzi, midőn is a szerzeményekre szánt 4000 frtnyi összegből a könyvtárban alkalmazott, és mulhatlanul szükséges négy napidíjas fizetését is teljesíteni kell, s ezáltal mintegy 2000 frt elvonatik azon czéltól, melyre sajátképen a könyvtár dotátiója szentelve van.

Méltóságos uram! Ezen abnormis helyzet következménye az, hogy könyvbeszerzésre alig marad 2000 frt, már pedig ezen összeg árán mindazon műveket, a melyek hazai vonatkozásuak, s melyeket külföldről beszerezni kell, vagy olyan régi magyar könyvek beszerzése, melyek könyvtárunkban nincsenek meg, alig lehet egy ötödrészében megvásárolni, s igy, ha bár látszólag igaz a panasz, hogy újabb külföldi magyar vonatkozású, vagy régi magyar könyvekkel nem szaporítjuk a könyvtárat; de e panasz jogossága azonnal megszünik, ha figyelembe veszszük azt, hogy a szerzeményekre szánt összege a könyvtárnak sajátlag nem 4000 forint, mert ebből 2000 a napidíjasok fizetésére kell visszatartani, hanem csak 2000 frt, a mi egy országos könyvtár dotatiójában mégis csak nagyon kevés.

Ezen hátrányos állapot megszüntetésére, midőn bátorkodom Méltóságod figyelmét felhivni, legyen szabad javaslatomat abban koczkáztatni, hogy a könyvtár szerzeményi dotatióját az eddigi összegben meghagyva, méltóztassék a jövő évi költségvetésnél oda hatni, hogy a mulhatlanul szükséges négy napidíjas fizetése 2000 forinttal külön rovatot kapjon, s ezzel a könyvtár egy nagy hiányán segitve leend.

A könyvtárban foganatosított rendes és hivatalos működések felől, mely a könyvtár anyagának lajstromozása, czédulázása, repertorizálása, az olvasó és a tudós közönségnek kiszolgálása körül forgott, mint rendkivüli munka keresztülvitetett az incunabulomok czédulázása, s ahhoz elkészült a három rendbeli index, mely az incunabulumokat helynevek szerint év és betűrendben, évszám szerint helynév és betűrendben s végre hely és év nélkül betűrendben tünteti fel. Az incunabulumok szakszerü felállítása szoros évrendszerinti egymásutánban eszközöltetett. Az 1000 czédulát tartalmazó incunabulumok szakszerü leirása, a három rendbeli index, valamint magok az ősnyomtatványok most már a közönség használatára teljesen készenállanak.

A kéziratok lajstromozása körül tapasztalt hátramaradás, mely 800 darabszámra rugott, szintén elenyésztetett, minthogy az azokra vonatkozó elkönyvelés és czédulázás végleg befejeztetett s a cumulativ elkönyvelés a darabonkénti ujólagos fölvétel által a szerzeménykönyvben utánpótoltatott.

A könyvtár anyagának revideálása, mely a keresztülvitt ren-

dezés befejezte óta még nem eszközöltetett, a f. é. nagy szünidők alatt julius 1-től augusztus 15-ig, tehát hat hét alatt, a Historia Hung. termében megkezdetett, s abban egy tisztviselő, díjnok és szolga alkalmazása mellett revideáltatott a következő négy szak: Hung. jur. 2916 mű, 3762 köt.; Hung. eccl. 1937 mű, 2140 köt.; Hung. litt. 2443 mű, 3470 köt. és Hung. or. fun. 1192 mű, 1805 köt. Összesen tehát 8488 mű 11,177 kötete.

A mi az egyes tisztviselők rendes munkakörét illeti, ezek serény szorgalmat, buzgó ügyszeretetet tanusító odaadással munkálkodtak a lefolyt évben is, úgy hogy a folyó napi munka körül ez idő szerint hátralék nem mutatkozik, a lajstromozás, czédulázás s szakbeosztása az anyagnak rendes mederben foly, az olvasó és kutató közönség kiszolgálása fennakadást nem szenvedett, mint hogy panasz a közönség részéről a könyvtár közegei ellenében egyszer sem merült fel, nemkülönben örvendetes jelensége a tisztviselők és szolgák éber őrködésének az, hogy könyvlopás, csonkítás, elidegenítés a lefolyt évben egy izben sem tapasztaltatott.

A könyvtári személyzetben előfordult változásokra nézve a következő esetek fordultak elő: Markovics Sándor könyvtári gyakornok a győri főreáliskolába tanárrá neveztetvén, helyét a magas miniszterium dr. Váczi János által töltötte be m. évi nov. 8-kán, ki hivatva van szakismeretével, szorgalmával s irodalmi képzettsége által a könyvtár érdekeit előmozdítani, s annak szinvonalát emelni; a hirlaposztályban könyvtári gyakornokká kineveztetett Kereszthy István f. é. márcz. 13-kán, s mint ilyen, buzgalommal igyekezik feladatának megfelelni; s végre Losonczy Károly leköszönt könyvtári szolga helyébe Danicskó József neveztetett ki f. évi junius 30-án.

Könyvtárunk forgalmának, szerzeményeinek és kiadásainak statisztikáját a következő táblázatok tüntetik ki:

I.

Személyforgalom.

a) Olvasó teremben	13,339	
b) Dolgozó teremben	2318	
c) Hirlapolvasó	629	
d) Könyvkölcsönző	533	
Összesen . . .	16,859	egyén.

II.

Anyagforgalom.

Használtatott:

a) Nyomtatvány	24,311
b) Kézirat	1183
c) Okirat-, levél	8482
d) Hirlap	1543
Összesen:	35,519 darab.

III.

Szerzemények.

a) Nyomtatvány	5158
b) Kézirat	63
c) Oklevél	10,886
d) Fényképmásolat, negat. . . .	24
e) Hirlap	561
Összesen:	16,692 darab.

IV.

Szerzeményekből.

a) Ajándék	1598
b) Letétemény	10,103
c) Vásárlás	1543
d) Köteles példány	3448
Összesen:	16,692 darab.

V.

Ajándékoztatott ebből.

1.	*a*) Nyomtatvány	1551
	b) Kézirat	4
	c) Okirat	9
	d) Hirlap	34
	Összesen:	1598 darab.

Letéteményeztetett.

2.	Okirat	10,103
	Összesen:	10,103 darab.

Vásároltatott.

3. *a*)	Nyomtatvány	627
b)	Kézirat	59
c)	Oklevél, levél	774
d)	Hirlap	59
e)	Fényképmásol., neg.	24
	Összesen:	1543 darab.

Köteles példány adatott.

4. *a*)	Nyomtatvány	2980
b)	Hirlap	468
	Összesen:	3448 darab.

VI.

Kiadatott tudományos czélokra.

a)	Nyomtatványokért . . .	3098	frt 20	kr.
b)	Kéziratokért	1127	» —	»
c)	Okiratokért	1316	» —	»
d)	Fényképmás. és negativ. .	60	» —	»
e)	Hirlapokért	122	» 36	»
f)	Könyvkötésekért	886	» 20	»
g)	Hirlapkötésekért	682	» 74	»
	Összesen: .	7292	frt 97	kr.

VII.

Összehasonlítás.

	olvasók	használtak	szaporodás	kiadás
1886—87.	13,790	35,469	12,546	10,693 frt 98 kr.
1887—88.	16,859	35,519	16,692	7292 frt 97 kr.
1885—88.	— 531	+ 50	+ 4146	— 3401 frt 01 kr.

A kőnyvtár egyes osztályainak gyarapodását illető részletes kimutatást, bár ha az havonként Méltóságod tudomására jut, ez alkalommal még is óhajtom Méltóságod figyelmét a következőkre irányozni.

I. A nyomtatványok osztálya a lefolyt évben különösen érdekes és értékes 31 darab hungaricummal szaporodott, melyek részint mint unicumok részint mint ritka művek szerepelnek a bibliogra-

phiában, s melyek egy része által régi magyar könyvtárunk hiánya ismét némileg pótolva lett. Ezek im a következők:

1. L'assedio et presa di Strigonio 1595. Roma 1595.

2. Relatione dell amboscierii mandola do Mahomet al prencipe di Transilvania 4 Septre 1596. Roma 1596.

3. Auiso della rotta data da Cusaim Alli Basa di Aleppo 1599. Roma 1600.

4. Auiso della Vittoria che ha ha muto il Nicolo Pálfi della prisa di Tolna. Roma 1599.

5. La segnatata Vittoria contra Gismondo Battorio. Roma 1601.

6. Statuta iurium municipalium Saxonum in Transylvania. Der Saxsen Statuta. Cronstadt 1583.

7. Copia litterarum a Georgio Cherio interceptarum et a Gabriele Bethlen ad principum Tartarcium scriptorum 1621.

8. Csipkes Comarinus Georgius. Disputatio de Sacerdotio Christi Ultrajecti 1653.

9. Conditiones pacis inter Rudolphum II. et Mahometem I. a 1606. conclusae. Prága 1607.

10. Exemplar reconciliacionis cum Hungaris a. 1606. Pragae.

11. Epithalamium virgini vitae Elizabethae fillilae Wolfgangi Covasócij etc. Colosvar 1584.

12. Fund Davidis contra Goliath. Hoc est Strigilis mundatiorum etc. 1676.

13. Mezőlaki Joannis Documentum pontificiis demonstratum seu de wolutria pontificia. Ultraj. 1670.

14. Die Ordnung zu Ofen wieder den Türken gemacht. 1501.

15. Neue Zeitungen von dem 5-ten Tag augusti (diss 66 Jars) von der Veste und Schloss Jula in Ungern. Augspurg.

16. D. Erasmi Rotterodami civilitas morum. Claudiop. 1591.

17. Félegyházi Tamás. Az keresztjeni igaz hitnek részeiről való tanítás. Debreczen 1580.

18. Mózes öt könyve. Heltai Gáspár által magyar nyelvre fordittatott. Kolozsv. 1551.

19. Erdőbényei Janua linguarum Varad. 1654.

20. Kalendarium 1615. eszt. Colosvár.

21. Kalendarium. 1648. eszt. Colosvár.

22. Molnár Albert. Dictionarium latino hungar. et ungarico latinum. Norinbergae 1704.

23. Mennyei tárház kulcsa.

24. Rákóczy Ferencz által hazánknak a német nemzet uralkodása alatt lett megnyomorittatásáról. 1704.

25. Scultetus Ábrahám. Jubilans esztendei predikacció. Molnár A. Oppenheimii 1618.

26. Basilii Fabricii Sukrovii Dictionarium latino hungaricum. Opera Emerici Ujfalvi Debreczini 1619.

27. A mi Urunk Jézus Christusnak Uj téstomentoma. Károlyi Gáspár. Amsterdami 1646.

28. Zvonarics György. Rövid felelet, melyben Péczeli Imre ur tanácsa meghamisíttatik. Csepreg 1621.

29. Sámbár Mátyás. Három tisztességes kérdés. Cassa. 1672.

30. Siderius János. Catechizmus, azaz kérdések és feleletek által való tanítás. Cassa. 1672.

31. Fortuna azaz Szerenczenec avagy szerenczetlenségnec kereke 1594. Bártfa.

Azon érdeklődés, melylyel a közönség könyvtárunk gyarapodását kiséri és hazafias adományaival elősegíti, leginkább kitünik abból, hogy a lefolyt munkaévben is 110 ajándékozó 1548 darab adománykönyvvel szaporítá a nyomtatványok osztályát, kiknek e helyütt is a köszönet adóját leróni a könyvtár kedves kötelességének tartja.

Ime az adományozók névsora az adományozás sorrendében a következő:

Derzsi Károly, Amberger Gyula, Osinek Eustach, Sándor Kálmán, Sötér Kálmán, Géresi Kálmán, Csécs Lajos, Barta László, Aigner Lajos, Pager Pál, Szenes Zsigmond, Szombati Menyhért, Pauer János, Kálmán Dezső, dr. Szendrey János, Sebők Zsigmond, Széll Farkas, Zimányi Lajos, Balogh József, Mártonfy Márton, Ullmann Sándor, Ortvay Tivadar, Szent-István társulat, Szalai Nándor, Fodor Gyula, Balázs Sándor, Rózsavölgyi és társa, Székely József, Békey István, Podt Endre, Majláth Béla, Kohn Ármin, Thirring Gusztáv, Knapinszky Vladisláv, Máté Sándor, Kőrösi József, Fejérpataky László, Szlávik Mátyás, Farkas Emőd, Kovács Samu, Dietz Sándor, Pulszky Ferencz, Hammer Keresztély, Sutar Theodor, Gerlóczy Károly, Placsintár Dávid, Karsay Sándor,

Schönherr Gyula, Bereczky Máté, Pajor István, Lasz Samu, Lindner Ernő, zirczi apátság, Ormós Zsigmond, Sikircsevics István, Róth Mátyás, Felsmann József, Zsemberi Rudolf, Dosztál Gaudentius, Rosty Kálmán, Czobor Béla, budapesti tud. egyetem rectora, charlottville-i egyetem, Virginia, egy. amer. államok, kegyes tanítórend főnöke, Koczán Ferencz, Jakab Elek, Lovassy Sándor, Fialovszky Lajos, egri érseki hivatal, Kuun Géza gróf, Sztáray Antal gróf, magyarországi kárpátegylet, cordobai tud. akad., serajevói országos múzeum igazgatósága, Bozóky Alajos, Matkovics Lajos, Zimándy Ignácz, Böngérfi János, Szombathy J., k. m. term. tud. társulat, Galamb István, Kappel A. J., franciaországi közokt. miniszter, Zichy Antal, Tóth Mike, Majer István, Északamerikai Egyesült-Államok kormánya Washingtonban, Nyáry József, József főherczeg ő csász. kir. fensége, Szászvárosi V. Jenő, Thewrewk Árpád, Ambrozovics Béla, Téglás Gábor, Giesswein Sándor, Alexics György, Rutkay Gyula, Verein für siebenbürgische Landeskunde in Hermannstadt, Bányik Ignácz, Dankó József, Petrik Géza, Iványi István, Pechány Adolf, Washington István báró, Horváth Ödön, Csontosi János, magyar vöröskereszt egylet, Barna István, Kalisch Mór és Nagy Gyula.

A kéziratok osztályának szaporodása szám szerint alább maradt a mult évi gyarapodásnál. Ezen becses szerzeményekből a vásárlottak közül kiemelendőnek tartom a következő 15 codexet: Emerici Bakos: Tractatus de Deo Trino et uno, XVI. századbeli latin kézirat; halottak temetésére való énekek 1728-ból; Váli Mihály: Dictionellum Hungarico medicum XVIII. sz. kézirat; Gessner idyllumi Kazinczy Ferencz fordítása, melyből a nyomtatás történt; Kazinczy Ferencz cs. kir. kam. és Major Nagyajtai Cserey Farkas barátjához; Fegyverneki s felsőpenczi Vida Lászlóhoz Kazinczy Ferencz, 1815. decz. 11., Lugosi József jegyzetei; De arce Arva et eius origine XVIII. sz. kézirat; Betűrendes tárgymutató Kossuth Lajos országgyülési tudósításaihoz XIX. sz. kézirat; Diarium Diaetae 1751. et 1764. XVIII. sz.; Cynosura Corporis Jur. hung. etc. per Ign. Ladisl. Christoffy 1771. XVIII. sz.; Methodus Regulationis urbarialis in Hung. XVIII. sz.; Országgyülési pasquillusok latin és magyar nyelven XVIII., XIX. sz.; Idea Vrbarialis Regulationis in Hungaria XVIII., XIX. sz.; Decisiones Curiales anni 1736, XVIII. századból.

Gyarapította továbbá négy adományozó a kézirattárat a következő négy codex-szel: dr. Pauler Gyula orsz. levélt. igazg. egy 1845. évből származó czímergyüjteményes kézirattal; Szeghő Kálmán Miskolczról egy XVIII. századi görög imakönyvet hangjegyekkel ellátva; dr. Thallóczy Lajos cs. kir. kormánytanácsos egy Hóra és Kloskára vonatkozó XVIII. századbeli kéziratot, s végre Vendrey Ferencz nyug. tábornok: «De principibus Actus publici Articuli Diaetae» czimű XVIII. századi kéziratot ajándékozott a kézirattárnak, kiknek ismételt köszönetét óhajtja ez alkalomma, is a könyvtár kifejezni.

A fényképmásolatok gyüjteménye szintén kézirattári kezelés levén, ezen érdekes gyüjteményünk szaporodását is itt kell fölemlítenem. Maga a gyüjtemény a hazai vonatkozású, de külföldi könyvtárakban levő középkori kéziratok jellemző lapjainak összegyüjtésére irányúl, s e szempontból a lefolyt évben a következő másolatokkal szaporodott: a göttingai egyetemi könyvtárból: Joannis de Buda Tractatus de ordine judiciario czimű 1389-dik évben készült ismeretlen codex czimlapja és colophonja; a königsbergi magyar nyelvemléknek, mely a XIV. századból származik, és sorrendben a halotti beszéd után következik, egyetlen fönmaradt lapja; a volterrai Museo Guarnacciból Corvin János eddig ismeretlen Epithalimiumának czímlapja és kötéstáblája; a florenczi állami archivumból, Domitii Calderini in Juvenalem czímű Corvincodex két czímlapja; megjegyzendő itt, hogy ezen utóbbi két codexre a könyvtárat dr. Ábel Jenő egyet. tanár figyelmeztette, s a lefényképezés az ő közbenjárása által eszközöltetett.

Méltóságos úr! nem mellőzhetem itt végre a kézirattárt illetőleg méltóságod figyelmét már most is arra irányozni, hogy ha netalán a kézirattár gazdag gyüjteményében rejlő kincsről egy catalogue raisonnée készíttetnék, s a kéziratok vegyes tartalmú köteteiről kimerítő lajstrom czéloztatnék kiadatni, az esetben, a nehéz szakismeretet igénylő munka gyors keresztülvitelére a kéziratokkal foglalkozó mostani személyzet egy segédőr, és egy napidíjas nem elégséges, s annak egy gyakornokkal való szaporítása indokolva volna. Végre fölemlítendőnek tartom még a kézirattárt illetőleg, hogy a lefolyt évben egy külföldi antiquarius egy örmény codexet ajánlott könyvtárunknak, melynek bőrkötésén Mátyás király hollós czímere volt bepréselve, s mint Corvina-codex 5000 frtért

lett felajánlva. Csontosi János kézirattári segédőr beható vizsgálat alapján kiderítette, hogy az egy 1662-ben készült örmény Scharagan, ima és zsoltáros könyv, s a belepréselt Mátyás-féle czímer hamisítás czéljából készíttetett legújabban.

A levéltári újabb szerzeményeket illetőleg, a lefolyt évben a levéltár ajándék útján igen csekély mérvben szaporodott, s tekintve az előbbeni évek ajándék útjáni gyarapodását, a legcsekélyebbnek mondható; annál örvendetesebb azonban az eredmény a letéteményezett levéltárak tekintetében.

Két nagyhirű, a multban nagy történelmi szerepet játszott család levéltárát kebelezte magába levéltárunk: ezek a gr. Bethlen- és a Justh-család által letéteményezett, s így a történet-tudomány részére hozzáférhetővé vált két levéltár, melyekkel együtt a m. n. Múzeum könyvtárában örök időkre letéteményezett családi levéltárak száma tizenhatra szaporodott.

A Bethlen grófi család levéltára gr. Bethlen András és gr. Bethlen Pál nagylelkü elhatározása következtében jutott letéteménykép a Széchenyi országos könyvtárba. A 16 ládában elhelyezett nagyterjedelmü levéltár átvételével dr. Fejérpataky László levéltárnok bizatott meg. Az átvétel alkalmával, a történt kiválasztással a levéltár anyaga mintegy 8000 darab irományra szállott le, mely anyag jelenleg a rendezés stadiumában lévén, arról részletesebb kimutatás még nem terjeszthető elő. Ez anyagból mintegy 500 darab oklevél a mohácsi vész előtti korra esik, ebből 3 darab Árpádkori, 60 darab a XIV., a többi a XV. és XVI. század elejéről való. A XV. századi oklevelek között van egy eddigelé egyedül álló oklevél-ritkaság s ez a tordai eredetü Pogány-családnak Hunyady János kormányzótól nyert czímeradományozó és nemesítő oklevele, festett czímerrel: Hunyady Jánosnak ilynemü, teljesen királyi jogok gyakorlásáról tanuskodó oklevele ekkoráig nem volt ismeretes. A gróf Bethlen-levéltár megszerzése, könyvtárunkra nézve még annyiban is fontos, hogy ez az első tisztán erdélyi levéltár — leszámítva a Tunyogi-féle gyüjteményt — mely itt elhelyeztetett, s így levéltárunk egy nagy hézagát, különösen középkori erdélyi oklevelek tekintetében pótolja.

A másik letéteményezett levéltár a neczpáli Justh családé, melyért a kiváló érdem Justh Kálmán túróczmegyei főispánnak, id. Justh György és ifj. Justh György országgyülési képviselőnek

rovandó fel. A kisebb terjedelmü, de belső értékére nézve elsőrangú családi levéltár, melyet Majláth Béla könyvtárőr vett át, állaga következő :

XIII.	századi	oklevél	7
XIV.	»	»	71
XV.	»	»	347
XVI.	»	» (1526.) . . .	118
XVI.	»	» (1526-ból) . .	200
XVII.	»	»	548
XVIII.	»	»	16
		Összesen :	1307 darab.

A levéltár legnagyobb része Túróczmegyére vonatkozik, de érinti Árva-, Liptó-, Trencsén-, Nyitra-, Bars-, Hont-, Pest-, Pozsony-, Sopron-, Mosony-, Békés-, Csongrád-, Nógrád-, Gömörmegyét és Erdélyben Selyk és Medgyest.

A letéteményekhez számítható még azon 822 darab oklevél és levél, melyek dr. Szádeczky Lajostól, mint gr. Forgách Kálmán megbizottjától, a könyvtárunkban elhelyezett gr. Forgách családi levéltár kiegészítéseül vétettek át. Ez újabb anyagból a mohácsi vész előtti korra 16 darab eredeti oklevél esik, a későbbi korbeliek közül pedig, kiváló becsü több czímeres oklevél, köztük a történelmileg nagy szerepet játszott Szelepcsényi esztergomi érsek családjáé, és a Szentiványi család bárói diplomája.

Mindenesetre örvendetes tünet, hogy a főúri és előkelő családaink közül évről évre egyre többen helyezik el levéltáraikat a Múzeumban, megóva azokat ezáltal az elpusztulástól, és megnyitva egyúttal azokat a történet-tudomány használatára. Biztos a remény, hogy jövőben még több család fogja az eddigiek hazafias példáját követni.

A vétel útján megszerzett iratok túlnyomó részben az újabb kor történetére nézve birnak kiváló fontossággal. Valóságos eseménynek tekinthető gr. Széchenyi István titkárjához Tasner Antalhoz intézett leveleinek megszerzése, melyekhez könyvtárunk tetemes áldozatok árán jutott. Az 587 sajátkezüleg irott levél — ezekhez 34 darab melléklet járúlván — kora legnagyobb férfiának lángelméjét, reformtörekvéseit és eszméit a leghivebben tünteti fel. Az újabbkori irodalom-történetre nézve nem érdektelenek azon, szintén vétel útján megszerzett levelek — 90 darab, melyeket Fáy

András, báró Kemény Zsigmond, Deák Ferencz, de leginkább báró Eötvös József egy kiváló irónőnkhöz intéztek.

Általában véve a lefolyt évet, a szerzemények tekintetében, a legeredményesebbekhez sorolhatjuk, mit bizonyít az is, hogy a megszerzett 10.886 darab oklevél és levél közül 1060 darab a mohácsi vészt megelőző korra esik, ezek között pedig 13 Árpádkori.

Ajándék által levéltárunkat a következők szaporították: özv. Tamássy Józsefné, Zécs Ernő wiesbadeni magányzó, Majláth Béla, Gärtner György, id. Szinnyei József, Békey István és Zichy Antal, kiknek e helyütt is a könyvtár, illetve a levéltár köszönetét kifejezni kedves kötelességemnek tartom.

Méltóságos úr! a levéltár történeti értékét, annak használhatóságát mi sem bizonyítja annyira, mint tudósaink fényes sora, kik történeti munkáik anyagát részben ezen levéltár kincséből merítették.

A levéltárat használók kiszolgálásán, tudományos előkészítéseken kivül a levéltár személyzete — 1 levéltárnok és egy díjnok — az újabb szerzemények rendezésével, korrendbe szedésével, valamint a régibb anyagból egyes csoportok — mint czímeres levelek, czéhlevelek, másolatok, városokra és várakra vonatkozó iratok, történeti szereplésű egyének vagy családok levelezései stb. kiválasztásával volt elfoglalva. Az újabban letéteményezett családi levéltárak közül, rendezés és felállítás stadiumában vannak, a Motesiczky és gr. Bethlen családok levéltárai. Minthogy a hirlapkönyvtár a Széchenyi országos könyvtárnak egyik kiegészítő osztályát képezi ugyan, s bár annak kezelő tisztviselője még nem tartozik a múzeumi tisztviselők kötelékébe, s az önálló működése eredményét külön fölterjesztésben is ismerteti Méltóságoddal, s azon anomalia daczára, hogy az illető kezelő tisztviselő nem általam, mint természetszerű főnöke által, de önállóan érintkezik Méltóságoddal, s külön felelősség alatt intézkedik a beszerzések és kiadások körül egyrészt, de másrészt a hirlapi osztály administrativ része, mint a kikölcsönzések, a reclamatiók tömege, a beruházások az én teendőim körébe tartozik: kötelességemnek tartom e helyütt a hirlapi osztályra vonatkozókat is évi jelentésem tárgyává tenni, s mindenekelőtt arra figyelmeztetni Méltóságodat, miszerint a magas miniszteriumnál oda hatni méltóztatnék, hogy a könyvtár hirlapi osztályának jelenlegi anomál helyzete megszüntessék, s annak vég-

leges hovatartozása s kezelő tisztjeinek viszonya úgy a könyvtárőr, mint a többi könyvtári személyzet irányában kimondassék, s midőn id. Szinnyey József, jelenleg a könyvtár hirlapi osztályának kezelőtisztje, nem a múzeumi tisztviselők létszámába, de az egyetemi könyvtár személyzetéhez tartozik, s itt is amott is működvén, kétfelé teljesít kötelességet; ezen állapot megszüntettetvén, a végleges intézkedés a hirlaposztályra nézve mielőbb megtörténjék.

A lefolyt évben felállíttatott 170 idegen nyelvü hazai hirlapnak 741 évfolyama; s ezen mellékfoglalkozás mellett, a főmunkálkodás az óriásilag növekvő hirlapirodalom számbavétele, a hiányok reclamálása, a teljes példányok beköttetése, az olvasó közönség kiszolgálása körül folyt leginkább.

Mint az a statistikai táblázat III. száma alatt is kimutatva van, az ez évi szaporodás 561 hirlapra terjed s ez idő szerint az országban megjelenő csaknem minden hirlap beküldetik a könyvtárba, természetes igénybevételével a folytonos reklamátióknak. Id. Szinnyei József hirlapi kezelőtisztnek működése folytán a lefolyt évben is completálás igen eredményesnek mutatkozik, a mennyiben 14 adományozó 34 teljes évfolyammal gazdagítá a hirlapkönyvtárt, s ezen felül 203 különböző számot szerzett be; s ezen összegből maga id. Szinnyei József úr egy folyammal és 79 külön számmal járult a hirlapok kiegészítéséhez, s a többi hiányokat vásárlás útján pótolta.

Az ajándékozók sorában a könyvtár hirlapi osztályának köszönetét különösen kiérdemelték a többiek között: Szücs Antal Miskolczról, Káplány József Gyöngyösről; Zarándy Gáspár, Kodolányi Antal, Mihály Sándor, Barta László s özv. Bornemissza Jánosné Teszenyén.

Könyvtárunkat tudományos kutatások miatt a lefolyt évben is szép számmal látogatták és keresték fel úgy a külföldi, mint hazai tudósaink, s ezeknek hosszú névsorából csak a következők legyenek fölemlítve, s pedig a külföldiek közül dr. Ziehen Gyula frankfurti tanár, Tomasewszky József heidelbergi tanár, dr. Gitelbauer Gyula bécsi egy. tanár, dr. Meyer József az österr.-ungar. Revue szerkesztője, dr. Pacsinszky Adolf varsói egyetemi tanár, báró Kutschera az occupált tartományok polgári adlátusa, hg. Hohenlohe Fülöp, René Millet, belgrádi franczia miniszter, Th. Köbenthal Bremából, Gerlach János Berlinből, Hoobart Richmondból Angliában; honi tudósaink közül hasz-

nálták könyvtárunk anyagát: Teutsch Fr. György nagyszebeni ev. ref. püspök, Nagy Imre, Zsilinszky Mihály, Zimmermann Ferencz nagyszebeni levéltárnok, Thallóczy Lajos cs. és kir. kormánytanácsos, Károlyi Árpád, Szilágyi Sándor, Fraknói Vilmos, br. Radvánszky Béla, Kammerer Ernő, Acsády Ignácz, Nagy Gyula, Szendrei János, Szádeczky Lajos, Tagányi Károly, dr. Csánky Dezső, Csergheő Géza, Bartók Lajos, Ballagi Géza, Grünwald Béla, Ballagi Aladár, Burián István, Pesti Frigyes, Henszlmann Imre, Pulszky Ferencz, Simonyi Zsigmond, Thaly Kálmán, Némethy Lajos, Dankó József, Hajnik Imre, Haan Lajos, Gelich Richárd, Hermann Ottó, Széll Farkas, Varasdy Gábor, Békey István stb.

Könyvtárunknak tudományos érintkezése a külföld nagyobb könyvtáraival és levéltáraival az idén is fentartatott, részint könyvek tudományos használatra lett ki- és elkölcsönzések czéljából, részint tudományos kérdések felvilágosítása vagy tájékozása indokából, így a többi között érintkezésben állott könyvtárunk a bécsi cs. kir. udvari, az egyetemi, a gráczi egyetemi, czernoviczi egyetemi, krakkói egyetemi, a boroszlói egyetemi és városi, a müncheni kir. állami könyvtárral és levéltárral, a heidelbergi egyetemi, göttingai egyetemi, königsbergi egyetemi, hamburgi városi, a heiligenstadti gymnasiumi könyvtárral, a flórenczi állami levéltárral, a volterrai Museo Guarnacci könyvtárral s a kölni városi levéltárral.

A specialis tudományszakok művelői közül, a m. n. Múzeumnak tudományos utazásokra szánt költségrovatát, a lefolyt évben is Csontosi János segédőr és dr. Fejérpataky László buvárok vették igénybe; s míg Csontosi János segédőr a magyarországi vonatkozású kéziratok és Corvincodexek megvizsgálására küldetvén ki, a bécsi cs. kir. hitbizományi, a herczeg Lichtenstein, a bécsi érseki, a klosterneuburgi Ágostrendű és a zwetli könyvtárba; azalatt dr. Fejérpataky László levéltárnok a müncheni állami levéltárban, az innsbrucki tartományi levéltárban és egyetemi könyvtárban kutatott középkori magyar oklevelek után, s általjában magyar történeti emlékek tárgyában s kutatásainak eredményei, mint a külföldi levél- és könyvtárakban levő magyar vonatkozású oklevelek regestái, a Széchenyi orsz. könyvtár levéltári osztályában lesznek elhelyezve.

A könyvtár tisztviselői a dicsérendő szorgalommal végzett

hivatalos teendők mellett, a rendelkezésükre állott szabad időt, saját tudományszakuk érdekében, irodalmi munkálkodásra fordították, sajnos kivételt képezvén Barna Ferdinánd tiszteletbeli könyvtár- és segédőr, ki megrendült egészségének helyreállítása miatt immár harmadik hónapja kórházi ápolás alatt levén, munkásságát úgy a hivatalban, mint az irodalom terén nélkülöznünk kell. — A lefolyt év alatt a könyvtár tisztviselőinek megjelent irodalmi dolgozatai a következőkben tűnnek elő :

Majláth Béla könyvtárőr.

1. A sorsvető könyvek és egy XVI. sz. ismeretlen magyar Fortuna. Magyar Könyv-Szemle 1887-dik évfolyam.

2. Tanulmányok a titkos irásról. «Magyar Salon» 1887. 11-dik füzet.

3. Jelentés a Széchenyi országos könyvtár állapotáról 1886—1887-ben. «Magyar Könyv-Szemle» 1887. évfolyam.

4. A némai Kolozs-család czimerlevele 1332-ből. «Turul» 1887. évf. IV. füzet.

5. A Széchenyi országos könyvtár, a magy. nemz. Múzeumban. «Magyar Salon» 1888-ik évf. febr. füzet.

6. A Majláth-család nemzedék-rendje. «Turul» 1888. évfoly. 1-ső szám.

7. Hadtörténeti ereklyék a magy. nemz. Múzeumban. Hadtörténeti közlemények 1888. II. füzet.

Csontosi János segédőr.

1. Emlékirat a nemzeti Casino könyvtáráról. «Magyar Könyv-Szemle» 1887.

2. A beszterczebányai, libetbányai, korponai és selmeczbányai városi levéltárak kéziratai. U. o.

3. A berni városi könyvtár hazai vonatkozású kéziratai. U. o.

4. Wagner József, a nyitrai egyházmegyei könyvtár kéziratai, és régi nyomtatványai és Zimmermann Ferencz monographiája a a nagyszebeni archivumról czimű munkáknak ismertetése. U. o.

5. A hamburgi Corvincodex. U. o.

6. A nemzeti Múzeum kézirattára. «Magyar Salon» 1888. évf.

7. Mátyás király és Beatrix királyné arczképei Corvincodexekben. Három közlemény az «Arch. Értesítő» 1888-dik évi folyamában.

8. A szent-antali Corvincodex. Helyreigazitás a «Budapesti Hirlap» 1888. folyam.

Szerkesztette a «Magyar Könyv-Szemlét».

Dr. Fejérpataky László levéltárnok.

1. «Magyar Nemzetségi zsebkönyv.» I. Főrangú családok. Kiadja a Magyar Genealogiai és Heraldikai Társaság. (Id. Szinnyei Józseffel közösen.)

2. A Petneházy család XV. századi czimeres levelei. «Turul» 1885. évfolyam.

3. Brassó városának régi számadáskönyvei. «Archaeologiai Értesitő» 1888. évfolyam.

4. A magy. nemz. Múzeum levéltára. «Magyar Salon» 1888. évfolyam.

Szerkesztette a «Turul» 1887—88. évfolyamát.

Kereszthy István gyakornok.

1. «Pesti Napló» cz. lapban: Önálló czikk. Harrach József: «Schopenhauer és Wagner Richard» cz. művének birálata.

2. A «Tornaügy» cz. folyóiratban vezette a külföldi hirrovatot stb.

3. A szakértelem és a tornatanitók egylete.

4. Uj póttanfolyam.

5. Nagyhangu vád.

6. Irányok.

«Győri Hiradó» cz. lapban. Önálló czikkek:

7. Testünk nevelése.

8. A magyar zene érdekében.

9. Bayreuthi levél.

10. Az «Eredeti magyar daltár» cz. zenei folyóiratban hét szerzemény.

Kéziratban: Wagner Richard «Parsifal» cz. zenés drámájának fordítása.

Dr. Váczi János gyakornok.

1. Tompa lyrai allegoriái. A Kisfaludy-társaság évlapjainak XXI. kötete.

2. Ferenczy J. Hirlapirodalmunk története. Bírálat. «Századok» 1887. évf. IX. füzet.

3. Szemere Miklós költészete. «Egyet. Philologiai Közlöny» 1888. IV., V. füz.

4. Kisfaludy Károly. «Vasárnapi Ujság» 1888. évf.

5. A Kisfaludy-társaság történelméből. «Vasárnapi Ujság» 1888. évf.

6. Lord Byron. «Vasárn. Ujs.» 1888. évf.

7. Felső-Ausztria őstörténete. Fordítás az osztr.-magyar monarchia irásban és képben II. osztrák kötetében.

Rendes munkatársa volt «az osztrák-magyar monarchia irásban és képben,» és a «Vasárnapi Ujság»-nak

Végre nem hagyhatom említtetlenül a m. n. Múzeum könyvtárának közlönyét, a »Magyar Könyv-Szemlét», mely a lefolyt munkaévben XII-dik kötetét fejezte be az 1887-diki évfolyammal. Ezen évfolyam is szakszerű czikkeivel gyarapította a bibliographiai és könyvtártudományi irodalmat. Mint szakfolyóirat közleményei kivált a középkori és szatmári békekötés előtti időre vonatkozó ismeretlen források megismertetése által oly positiot vivott ki magának, melyet az irodalom-történettel és a történettel foglalkozó szakférfiak immár teljes elismerésükkel méltatnak, s a gyakori reá-utalásokkal, arra való hivatkozásukkal a forrásmunkák sorába emelték, melynek XIII. évfolyama immár sajtó alatt van.[1]

Kelt Budapesten, 1888. évi szept. 1-én.

Méltóságos igazgató úr

alázatos szolgája:
Majláth Béla,
könyvtárőr.

[1] Ezen folyamot a jelen kötetben veszik olvasóink. Szerk.

KÖNYVÉSZETI ADALÉKOK MELIUS PÉTER IRODALMI MŰKÖDÉSÉHEZ.

ZOVÁNYI JENŐTŐL.

Melius Péter — úgy általában sok irányú tevékenységét, mint közelebbről nagy kiterjedésű irodalmi működését tekintve — kétségtelenül legkiválóbb alakja a XVI. századbeli magyar protestantismusnak. Méltán megérdemlené hát, hogy sokoldalu munkássága részletesen ismertetve legyen. Azonban ez még most a jövő feladata. Addig pedig az adatok gyüjtése és tisztázása a fő kötelesség. Én a jelen alkalommal irodalmi működésére vonatkozólag fogok egy pár könyvészeti adatot közölni, műveinek sorozatát egészítvén ki eddig nem ismertekkel.

«Az két Sámuel könyveinek és az két Királyi könyveknek... igazán való fordítása . . .» című munkája (RMK. I. 55. sz.) 14. levelén egy szó magyarázása közben megemlékszik az áldozatok egyik neméről, az egész áldozatról, azután pedig imigy szól: «Ezekről szóltam a kis könyvbe. a kit irtam a zsidók áldozatiról.» A munka tehát, melyre e szavakban hivatkozás történt, a héber nép vallásos áldozatainak különféle nemeit s az azokhoz kötött szertartásokat tárgyalhatta.

Ugyancsak ezen könyvében, az 54. levelen a Sámuel temetésének leirásával kapcsolatban említést tesz egy másik művéről e szavakkal: «Lásd az halál könyvét, a kit irtam erről». Ennek tartalma bizonyosan a halálra, temetésre s az ezekkel összefüggő dolgokra vonatkozhatott.

Szintén a Sámuel és Királyok könyvei fordításának ajánlólevelében mondja a következőket: «Ha az Jehova akarja s az isten

támaszt dajkákat, a kiknek segítségével segíttetem erre, a Paralipomenonnak egy részét immár megfordítottam». Tekintetbe véve egyfelől azt, hogy munkálkodásában bizonyára nem kapkodott s így nem hihető, hogy a Krónikák könyveinek (= Paralipomenon) bevégzése előtt hozzá kezdett volna más könyv fordításához, hanem ellenkezőleg ernyedhetetlen szorgalmával azt kétségen kivül be is fejezte; másfelől pedig tudva azt, hogy műve kinyomatására «dajkát» bizonyosan talált: a legnagyobb valószinűséggel állítható, hogy a «Krónikák könyveinek fordítását» hasonlóan kiadta, és pedig az 1565.évben. Ez onnan következtethető, hogy az idézett szavakat 1565. január 22-én irta s már ugyanazon évi november 25-éről a Jób könyve fordításának ajánlólevelét keltezi.

Valószinűnek tartom azt is, hogy azon igéretét szintén teljesítette, a mely a Sámuel és Királyok könyvei ajánlólevelének az imént közlöttek után következő szavaiban foglaltatik s így hangzik: «Valami még hátra vagyon, azokat is kész vagyok megfordítani, a Jósue, Judicum, Esther könyveit, a Nehemiást». Az 1565. évet ugyanis Melius teljesen irodalmi foglalkozásra fordíthatta. A kalvinismusnak törvénynyel való biztosítása az 1564. évi tordai országgyűlésen történt s a Blandrata és Dávid által vezetett unitárius mozgalmak csak 1566-ban öltöttek oly nagy mérvet, hogy Melius kénytelen volt fellépni ellenök. Lehetséges, hogy ezek a fordítások, sőt az Esdrás és Ruth könyve is, melyek a Melius által elősoroltakkal együtt a héber történeti irodalmat képezik (a Thóráh-t külön számítva), egyszerre s egy kötetben jelentek meg a Krónikák könyveivel. Január végétől, a midőn a Sámuel és Királyok könyvei jelentek meg, november végéig ezeknek s ezek bevégzése és kiadása után a költői irodalom egyik legszebb termékének, a Jób könyvének lefordítására elég idővel rendelkezett Melius.

A Melius által fogalmazott «Articuli ex verbo dei et lege naturae compositi . . .» című (RMK. II. 104. sz.) s Debreczenben az 1567. szeptemberben kiadott első rendszeres egyházi törvénykönyv 63. czikkének végén, Kiss Áron fordítása (A XVI. században tartott magyar ref. zsinatok végzései . . . 598. l.) szerint a következők olvashatók: «Több erősségeket és bizonyságot láthatni a Háromságról irott és a jelen 1567. év augusztus havában kiadott magyar könyvecskében, melyben a Servet erősségei megczáfoltatnak».

Az előadottak alapján tehát kiegészíthetjük Melius műveinek sorozatát 1. teljes bizonyossággal három munkával: a «*zsidók áldozatiról*» (1565 előtt), a «*halálról*» (1565 előtt) és a «*háromságról*» (1567.) irottakkal; 2. nagy valószínűséggel úgy a Krónikák könyveinek, mint a többi történeti könyveknek fordításával (1565.) s így meggyőződünk a felől, hogy az ő irodalmi működése még szélesebb terjedelmű s nagyobb eredményű volt, mint a hogy eddig tudtuk. Azon, hogy e művek egyetlen példányban sem maradtak fenn maig, nem ütközhetünk meg, ha tudjuk azt, hogy épen ily szomoru helyzetben vagyunk Meliusnak más műveire nézve is. Vajha! a jövő változtatna e szomorú állapoton s részletesen megismerhetnők mind e műveket!

A BRASSÓI EVANGELIKUS ISKOLA KÖNYVTÁRA.[1]

NUSSBÄCHER KÁROLYTÓL.

A brassói gymnasium alapítása a XVI. század első felére esik; s ezzel függ össze az iskolai könyvtár alapítása is, mely jelenleg is a gymnasiumhoz tartozik. E könyvtár előzőit a kolostori iskolák könyvgyüjteményeiben találhatjuk meg, melyek Brassóban már jóval a reformáczió előtt léteztek. De ezek igen jelentéktelenek[2] voltak, úgy, hogy a gymnasium fundátora, *Honter* János, méltán tekinthető egyszersmind a könyvtár alapítójának is. Ez ahhoz az időhöz képest nem lehetett épen jelentéktelen, legalább azt mutatja az a körülmény, hogy Benkner bíró a törökök által elpusztult görög könyvtárak maradványai közül konstantinápolyi kereskedők utján, több becses könyvet és kéziratot vásároltatott e könyvtár számára. Később az 1533-ban feldúlt budai könyvtárból is került ide egy pár munka, a mi arra a mondára adott alkalmat, hogy e könyvtárban Korvina-maradványok lappangnak. Tényleg ez nem áll; s a mi egyáltalában a budai királyi palotából ez iskola könyvtárába kerülhetett, az az 1689. április 21-diki nagy tűzvész alkalmával, mely Brassót egészen elhamvasztá, valamennyi könyvvel együtt elpusztult. A könyvtár ugyanis ez alkalommal szintén a lángok martalékává lőn, s a gyüjtést ujból kellett kezdeni. Részben a meglevő vagyon-alapból, részben a brassói polgároknak helylyel közzel, főkép e században meglehetős nagyra rúgó — adományaiból sikerült uj könyvtárt létesíteni s azt lassankint mai állapotába juttatni.

[1] A Nemzeti Múzeum könyvtárába 1877-ben beküldött jelentésekből. Szerk.

[2] Ezen állítás bebizonyítására positiv adatokat óhajtanánk. A mi tudomásunk szerint a magyar és erdélyi kolostorok középkori könyvtárai nem voltak oly jelentéktelenek. Szerk.

A könyvtár ez idő szerint

a) 12,000 nyomtatványt,

b) 49 térképet és

c) 914 kéziratot tartalmaz.

A nyomtatványok közül említést érdemelnek a következők:

1. Summa quae vocatur prosodia vel Catholicon compilata a Fratre Joanne Januensi de Balbis. 2rét, számozatlan. Nyomatott 1462-ben (L. Hain 2251. sz.) A színes initialékkal diszített példány elejéről 12, végéről 63 lap hiányzik. — Elsőrendű bibliographiai ritkaság.

2. Silius Italicus cum Commentariis Petri Mursi. Venetiis opera ingenioque Boneti Locatelli Anno salutifere incarnationis nonagesimo secundo supra Milesimum ac quadringentesimum, 2r. számozatlan.

3. Der Sachsenspiegel mit sampt den cautelen u. additionibus Bockstorff. Gedruckt in der Keyserlichen stat Augspurg durch Hanasen Schönsperger 1501. 2r. számozatlan.

4. Sermones dominicales perutiles a quodam fratre Hungaro ordinis minorum de observantia comportati, Biga salutis intitulati. feliciter incipiunt. Impressi per indrium Henricum Branium, imperiali oppido Hagenaw, anno 1506. 4r. számozatlan.

5 Postilla Guillermi super epistolas et evangelia. In florentissima Venetiana urbe impressa 1512. 4r.

6. Institutiones imperiales cum casibus longis noviter emendatis Impressi Lugduni per Gilbertum de Viliers, anno 1513.

7. Marcy Tully Ciceronis opera: De officiis. De amicitia. De senectute. Eiusdem Paradoxa. Ex officina Jodoci Baldi anno, 1507. 8 r. számozatlan.

8. Orationes; praelectiones, praefationes, et quaedam mythicae historiae Philippi Beroaldi. 1513. 4r.

9. Pontani opera. Venetiis, in aedibus Aldi et Andreae soceri. 1517. 8r.

10. Biblia cum concordantiis veteris et novi testamenti. Anno 1511. Fametszetekkel, elejéről s végéről több levél hiányzik.

11. Speculum juris Guilelmi Duranti cum repertorio et cum multis additionibus. Ioannis Andree Baldi, Bartholomei Brixensis, Bernardini Landrini et aliorum doctorum, novissime Venetiis accurate impressus per Baptistam de Fortis, anno Domini 1513. 2r. Végéről több levél hiányzik.

12. Libri de re rustica: M. Catonis Lib. I. M. Terentii Varonis Lib. III. L. Junii Moderati Columellae Lib. XII. Paladii Lib. XIV. Venetiis, 1514., in aedibus Aldi et Andrae soceri. 8r.

13. Sillii Italici opus de bello Punico secundo summa cura Ambrosii Nicandri castigatum. Impressum Florentiae opera et sumptu Philippi Iuntae. 1515. 8r.

14. Antiquarum lectionum comentarios sicuti concinarat olim Vindex Ceselius, ita nunc eosdem per incuriam interceptos reparavit Lodovicus Caelius Rhodiganus. Parrhysiis, in aedibus Jodoci Baldii, 1517. 2rét lapszámozva.

15. Decem praecepta Wittenbergensi praedicata populo per P. Martinum Luther Augustinianum. Impressum Vuitenburgii per Joannem Viridimontanum, anno 1518. — Resolutiones disputationum de Indulgentiarum virtute P. Martini Luther Augustiniani Vittenbergensis, anno 1518. Sermo de poenitentia P. Martini Luther Augustiniani Wittenbergensis. Impressum Vuittenburgii per Joannem Grunenberg 1518. — Eyn deutsch Theologia, das ist eyn edles Buchleyn von rechtem vorstand, was Adam u Christus sey, und wie Adam yn aus sterben, vnd Christus erstehen soll. Gedruckt zu Wittenburg durch Joannem Grünenberg, 1518, 4r.

16. Evangeliumoc és epistolac, kiket esztendőnként minden Vasárnapra és szentec napyára az Anya Szent Egyházban rendeltec. Nyomtattot Coloswárat, anno Chr. 1593. 12r. (RMR 270. sz.)

17. Az magyar Cronica a bőlcz és ékesen szóló és ékes szép bölcz Deác szókkal iro Bonfinius Antalnac irása szerént (RMR 118. sz.) A czímlap és a végéről 3 levél (205. — 208. l.) hiányzik.

A kéziratok közül nevezetesebbek ezek:

1. Acta et decreta centum virorum Coronensium 1577—1673.

2. Benkner Paul, Kronstädter Comunitäts-Orator, Consignation aller Sachen, die in seiner Gegenwart traktirt worden. v. 1682—1698.

3. Benknerische Siebenbürgische Chronik von 1421 - 1693.

4. Actorum memorabilium Capitul. Barcensis, fragmenta. 1540—1593.

5. Chronic Siebenbürgische v. J. 1652—1694. (Filstich.)

6. Coronensium liber decretale, hoc est liber senatusconsultum seu plebiscitorum civitatis Coronensis.

7. Capituli Barcensis inventaria bonorum parochialium. anno 1556.

8. Ecclesiasticae jurisdictionis Saxonum in Transylvania fundamentum.

9. Formula. qua offerebatur principi Gabrieli Bethlen munus Capituli Barcensis per Spikelium, Bognerum etc. 1618.

10. Forgách Zsigmond leirása a Barczaság elpusztításáról 1611-ben.

11. Chronicon Fuchsio—Lupino—Oltardinum.

12. Goldschmidt Katalin Brassó városnak Ali pasa megengesztelése czéljára 10,125 forintot kölcsönöz. Actum Coronae, 3. Septembris 1694.

13. Hermann D., Jurisprudentia ecclesiastica Saxonum in Transilvania 1655.

14. Hegyes A., Chronik aus A. H. altem Manuscript abgeschrieben von 1038—1594.

15. Hermann G, M., Das alte u. das neue Kronstadt.

16. Brassó város bíróinak névjegyzéke 1510—1734. évekből.

17. Seewaldt M., Brand u. Aufruhr im Jahr 1689.

18. Krónikás följegyzések Brassó történetéből. 1600—90. évekből.

19. Litterae Senatus Coronensis ad capitulum Barcense. 1572.

20. Articuli a magistris Coronensibus 1572. conditi.

21. *Matricula Gymnasii Coronensis ab anno 1544—1810,*

22. *Melanchthonis scripta ad Cibinienses.*

23. Ostermeyer Hyeron., Chronik von 1520—61. mit Fortsetzung bis 1570 in Kemeny's Fundgruben abgedruckt.

24. A tanácsosok jegyzéke 1598—1603. évekből.

25. Rectorum gymnasii Coronensis catalogus ab anno 1544—1734.

26. Verzeichniss und Inhalt der Pivilegien Rosenau im Burszenland.

27. Schmeizel M. Compendium historiae principatus Transylvaniae. 1715.

28. Schmeizel M. Ex ejus manuscripto de scriptoribus rerum transylvanicarum.

29. Schmeizel M. Bibliotheca Hungarica aucta studio et opere M. Felmer.

30. Schmeizel M. Historia Transylvaniae.

31. Báthory Zsigmond a Barczaság községeit több nevezetes előjoggal ruházza föl.

32. Statuta der siebenbergischen Stände auf dem Landtage zu Medwisch. 1459.

33. Simigiani Ambrosii rerum post Bonfinium gestarum lib. IV. ab año 1400—1605.

34. Ugyanennek folytatása 1602—1605.

35. Teutsch Josef Richter in Kronstadt, in ihrer Gestallt u. vorgefallenen Begebenheiten unter derselben Amtirung.

36. Unionsurkunde der Sächsischen Nation beschlossen zu Schässburg. 1613.

37. Modi et conditiones, quibus hybernatio principi Gabrieli Bethlen in civitate Cibiniense a natione Saxonica conceditur. Acta Segesvarini 1614.

38. Walachische Geschichte (Töredék.) 1727.

39. Weiss Mich., Liber Añalium raptim scriptus, in lucem publicam posteritatis productus ex autoris autographia cura Johannis Albrichii 1726.

40. Weiss Michaelis liber añalium 1580—1611.

41. » » Oratio 1609.

42. Ziegler Mart. Virorum Coronae illustrium vita, honores, mors.

43. Luther eredeti levele.

44. Melanchthon eredeti levele.

45. Zsoltárok Hártya-kézirat a XV. századból.

46. Két naptár. XV. századi hártyakézirat.

47. Belae IV. Donationales pro antecessoribus D. Comitum Nemes super terra Szék, in qua nunc Hidvég & Árapatak conspiciuntur.

48. Zabanius Joh., Referat was bei seiner Expedition merkwürdiges passirt, 1693 mense Julio datum.

49. Haner G. J., Responsio ad quaestionem: num fundus regius sit bomne fisci.

50. Libellus supplex Helveticae et Augustanae confessionis addictorum ad sacram Mattem ratione peregrinationis studiorum et universitatis in patria erigendae. Cibinii, die 7. Octobris 1764

51. Tractatus super protectione Transylvaniae inter Leopoldum et legatos statuum Transylvanicorum 1687—1693.

52. Accorda inter Status et ordines trium Transylvaniae nationum 23. April. 1692. erecta.

53. Confirmatio accordae inter status trium in Transylvania nationum die 23. Aprilis anni 1689. Cibinii initae. Vieñae. die 7. mensis Aprilis 1693.

A Trausch-féle kéziratgyüjtemény, mely sok tekintetben, főleg Brassó történetéhez, érdekes anyagot tartalmaz, 1871-ben jutott vétel útján a könyvtár birtokába. Jegyzéke a brassói gymnasium 1873—4-diki értesítőjében jelent meg.

A könyvtár szakok szerint van rendezve s három termet tölt be. A szakokról tudományos katalogus vezettetik, továbbá betürendes czédulajegyzék és egy harmadik katalogus, mely időrend szerint van összeállítva. A könyvtár tartozékai egy természetrajzi kabinet, érem- és régiséggyüjtemény és fizikai szerek gyüjteménye.

A könyvtárt, bár mindenki számára nyitva van, leginkább a főgymnasium növendékei, s az iskolának, valamint a többi brassói tanintézetnek tanárai használják. A vásárlásra fordított összeg évenként mintegy 500 frtra megy, e czélra a könyvtári alapon kivül, a mely a legtöbb kiadást fedezi, egyes alapítványok is állanak az iskola rendelkezésére.

A könyvtárnoki teendőket 1845-ig gymnasiumi tanulók végezték a rektor fölügyelete mellett. Csak az időtől van rendes fizetéses könyvtarnoka a könyvtárnak, ki mindig a tanári kartól kerül ki. E tisztet eddig a következő tanárok tölték be: Vogt János, Lurtz Ede, Haupt Frigyes, Kessler Ede és Nussbacher Károly.

„A NAGYSZOMBATI ÉRSEKI FŐGYMNASIUM KÖNYVTÁRA“ ÉS AZ ISKOLAI ÉRTESÍTŐKBEN MEGJELENT KÖNYVJEGYZÉKEK.

BALLAGI ALADÁRTÓL.

Nem kevesebb, mint ezer lapra terjedő vastag kötetre rúg a nagyszombati érseki főgymnasium könyvtárának épen most megjelent lajstroma.

A kötet szerkesztői előtt e tüzetes leltár sajtó alá bocsátásakor az a kettős czél lebegett, hogy ez által egyfelől a komolyabb olvasmányok iránti jó kedvet úgy a tanuló ifjúságban, mint általán az ottani közönségben hathatósan fölébreszszék, másfelől, hogy hálájokat kifejezzék azon nagylelkü jóltevők iránt, kik az intézet könyvtárát különösen a legujabb időben nagy áldozatokkal emelték. Ilyenek Sipeky Ágoston, ki becses történelmi és államtudományi művekkel gazdagította a könyvtárat, továbbá Simor János bibornok-primás, Knauz Nándor apát-kanonok, az esztergomi főkáptalan, Prileszky Antal családja, Ordódy Ferencz stb.

A leltár szakrendszerben van csoportosítva, minden egyes czímnél a szerzők vagy — azok híjával — a kikezdések betűrendjében. A szakrendszer egészen eredeti; még legközelebb áll Leibnitzéhoz, melyben tudvalevőleg ez a nyolcz osztály van: Theologia. Jurisprudentia. Medicina. Philosophia intellectualis, — mathematica, — physica. Philologia. Historia civilis.

A nagyszombati könyvtár szakrendszere nem áll még egész világosan előttünk, mert a jelen kötet a gyüjtemény anyagának csak felét öleli föl, s csupán öt szakra oszlik u. m.: Történelem.

Jog- és államtudomány. Földrajz és népisme; térképek. Hittudomány. Philosophia és paedagogia.

A hittudományi rovatba van beosztva az egyháztörténelem is, ép úgy mint Leibnitznál. S igen helyesnek tartjuk, főkép mert iskolai könyvtárról van szó, hogy a Garnier-féle «Heterodoxia» osztályát nem ismerik Nagyszombatban.

Köpczös kötetünknek épen fele része a «Paedagogia» alosztálya, azon okból, mert ide sorolvák az iskolai értesítők, melyekből az 1797. és 1886. közti évekre vonatkozólag nagybecsü gyüjteménye van az intézetnek.

Az iskolai értesítők a bennök előforduló értekezések czímével együtt évrend szerint tétetnek közzé, minek megvan ugyan a maga jó oldala, de mindenesetre költséges eljárás. Sokkal kevesebb tért foglal, s a mellett jóval áttekinthetőbb, ha az iskolai értesítők helyek és intézetek szerint, [1] egyébként szintén évrendben közöltetnek, pl. ekképen:

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló ***privigyei*** róm. kath. algymnasium értesítője. 1882—83. (Értekezés: Privigye városára nézve a nap fölkelési és lenyugvási ideje, Kádek Istvántól.) — 1883—84. (Értekezés: Tengermedenczéink viszonya a kontinensekhez, Laczkó Dezsőtől.) — 1884—85. (Értekezés: A privigyei kath. gymnasiumi tápintézet vázlatos története, dr. Panyák Edétől.)

Ily modorú eljárás mellett, számításunk szerint az iskolai értesítők rovatánál legalább kétszáz lapot lehetett volna megtakarítani, s azon kivül az együvé tartozóknak egy kalap alá gyüjtése által, sokkal áttekinthetőbb lett volna a lajstrom.

Azt azonban meg kell adnunk, hogy az iskolai értesítők a fölvett rendszer keretében rendkivül pontosan, sajtóhibák s egyéb tévedések nélkül vannak közzétéve. Minden soruk elárulja hogy *Melcsiczky Lajos* tanár- és könyvtárőrnek «az uj rendezés és leltározás körül kifejtett önzetlen nagy fáradságát» méltán emelte ki az előszóban *Graeffel János* esztergomi cz. kanonok, gymnasiumi igazgató, e kötet közrebocsátója.

Csupán egy helyt van hiba a vezérszóban. Az 553. lapon a «Programm des k. k. Obergymnasiums zu *Iglau*» előtt *Igló* áll

[1] Ez a Treutschke-féle rendszer, mely egész Németországban az iskolai értesítőkre el van fogadva. Szerk.

vezérszó gyanánt. Holott Iglónak német neve Neudorf; Iglau pedig Morvaországban van.

Egyes szakok keretén belől, minden munkánál elől áll az iró neve, anonym munkáknál a vélt iróé, zárjel között, vagy pedig gyüjtőmunkáknál a czím kezdő szava, pl. *Aktenstücke* und Materialen; *Allgemeine* historische Taschenbibliothek; *Animadversiones* stb.

Egyes kötetek római számokkal, míg a kötet-összegek arabszámokkal jelezvék. Alak, helynév, kiadó vagy nyomdász neve, évszám s esetleg az ajándékozó neve egészíti ki a leirást.

Nagyobb gyüjtőmunkáknál részletesen közli a lajstrom az egyes czikkek czímeit, mi nem dicsérhető eléggé, mert rendkivül elősegíti a kötet kiadásának egyik főczélját, t. i. a könyvtár használhatóságát. Már pedig, főleg közép- és főiskolai könyvtáraknál, nem a ritkaságok fölhalmozására, hanem mindenekfölött használhatóságra kell törekedni. «The college collections of books — olvassuk egy kitünő munkában [1] — should be regarded as *instruments to be kept in use*, rather than as precious treasures to be stored up.»

Mindez igen szép, igen dicséretes, de nem tünteti föl a legnagyobb tanulságot, mely e kötet közzétételéhez füződik. Azt a tanulságot mi abban látjuk, hogy előrelátó, tervszerű munka, csekély eszközökkel is nagyot lendíthet. Mert tudnunk kell, hogy ez az ezer lapnyi könyvjegyzék csak különnyomat a nagyszombati érseki főgymnasiumnak az 1879—1887. években kiadott évvégi értesítőiből.

Kilencz esztendőn keresztül, évenként nehány ívnyi lajstromot nyomatott le az igazgató az értesítőben, s a készen álló szedéssel még egy csomó példányt készíttetett. Ekkép az intézet pénztárának minden erősebb megterheltetése nélkül, kitartásával s előrelátó számításával lehetővé tette, hogy az intézet nagy könyvtárának oly teljes és kimerítő lajstromával lepje meg a közönséget, melyhez fogható eddigelé egy sincs a hazában. Követésre méltó példa, melyet nem ok nélkül emelünk ki. Közművelődésünk érdekében nagyon óhajtanánk, hogy az itt adott példa minél előbb követőkre találjon.

[1] Public libraries in the United States of America; their history, condition, and management. Washington, 1876. I. 60.

Nem mondhatnók, hogy az iskolai könyvtárak czímjegyzékei kiadásában eddigelé semmi sem történt volna. De sehol sem ment ez végbe oly gyakorlati módon, mint Nagyszombatban.

Összeállítottam az iskolai könyvtáraknak az iskolai értesítőkben megjelent czímjegyzékeit, s azokat im itt közlöm, részint tájékozás végett, részint a czélból, hogy megtegyem rájok vonatkozó észrevételeimet:

A Csepreghy-könyvtár (512 kötet lajstroma.) — Az *aradi* m. k. állami tanítóképezde ötödik értesítője 1879—80.

Az ifjusági könyvtári könyvek jegyzéke (Dr. Márki Sándortól). — Az *aradi* kir. főgymnasium és főreáliskola értesítője, 1884—85. melléklete gyanánt; 56 lapra terjedő füzet.

Népkönyvtár (lajstroma), Bocskay Kristóftól. — A *bajai* m. kir. állami tanítóképezde értesítője. 1877—78.

* «A vallás- és közoktatási miniszter rendelete folytán 1877. okt. havában alapíttatott meg a népkönyvtár, melynek olvasói leginkább a növendékek szülei és azok ismerősei voltak. Minden kötet elolvasásáért az illető előlegesen 1 krt fizetett olvasási dij gyanánt, neve, kivétel és visszahozatal napja, a könyv czíme és száma az e czélra készített rovatozott naplóba vezettetett, mely egyszersmind a bevétel ellenőrzésének naplójául szolgált.» A népkönyvtár összesen 124 művet sorol föl.

Tanítói könyvtár leltára (200 kötet; értéke 443 frt 63 kr.). A növendékek könyvtárának leltára (156 kötet; értéke 57 frt 3 kr.). — A *baróthi* gazdasági szakosztálylyal megtoldott felső népiskola első értesítvénye, 1872/3—1877/8.

A tanári és ifjusági könyvtár leltára — A *beregszászi* polgári fitanoda értesítője, 1874—5.

Leltár, *a*) Tanítói könyvtár, *b*) ifjusági könyvtár (értéke 135 frt.) — A *beregszászi* polgári leányiskolának és nőipartanodának értesítője, 1881—82.

Könyvtár (lajstroma). — Értesítő a *budapesti* m. k. állami felsőbb leányiskola 1879—80. tanévéről.

A «Toldy-könyvtár» magyar régiségei és ritkaságai. I. közl. Thewrewk Árpádtól. — *Budapesti* II. ker. kir. egyetemi főgymn. értesítője 1881—82. (Teljes könyvczímek.)

A községi elemi népiskola könyvtára. I. Tanító-könyvtár. II.

Népkönyvtár. III. Ifjúsági könyvtár. — *Csáktornyai* községi elemi népiskola ért., 1883—84.

A csiksomlyói gymn. kölcsönkönyvtár, Szabó Istvántól. — *Csiksomlyói* r. kath. főgymn. ért., 1877—78.

A csiksomlyói r. kath. főgymn. tanári könyvtárának szaklajstroma, Glósz Miksától. I. II. közl. (folytatása a jövő évben.) — *Csiksomlyói* r. kath. főgymn. ért. 1886—87., 1887—88.

* E lajstromot megelőzi: «A csiksomlyói r. kath. főgymn. tanári könyvtárának vázlatos története» Glósz Miksától. — Ugyanott, 1885—86. 3—37. l.

A tanári- és az ifjusági könyvtár leltára. — *Czeglédi* polgári fi- és leányiskola ért., 1878—79.

A debreczeni községi főiskola könyveinek czímjegyzéke. — *Debreczen* város főreáliskolájának ért. 1883—84.

A debreczeni főreáliskola ifjusági könyvtárának jegyzéke. Összeállította Beczner Frigyes. — *Debreczeni* főreáliskolai ért. 1885—86. (Külön is megjelent).

A főgymnasium ifjusági könyvtárának catalogusa. — Értesítő a pannonhalmi szent Benedekrend *esztergomi* főgymnasiumáról, 1887—88.

* Az ifjusági könyvtár két részből u. m.: a felső és az alsó osztályok könyvtárából áll. Összes tartalmuk 1908 mű, 3083 kötet, 249 «duplány». Összes értékük 5963 frt 29 kr. Az eredeti catalogus czédula-rendszer szerint teljes könyvészeti czímmel van összeállítva.

Az ifjusági könyvtárban lévő könyvek betűrendes sorozata. — *Győri* m. k. állami főreáliskola ért., 1884—85.

(«Mint egyik fontosb mozzanatot könyvtárunk fejlődésében, a könyvtár betűrendes (általános és tudományi szakok szerinti) czímjegyzékének kinyomatását kell még föltüntetnem, mely e folyó tanév végén fejeztetett be.») —*Iglói* ág. h. ev. főgymn. évi jelentése, 1882—83. 46. lap.

* Bizonyára külön jelent meg.

Pót-czímjegyzék. Betürendes czímjegyzéke azon műveknek, melyekkel a gymnas. könyvtár 1883 óta gyarapodott, kiegészítve azokkal is, melyek az 1883-ban megjelent catalogusból kimaradtak. — *Iglói* ág. h. ev. főgymn. ért. 1884—85.

Könyvtár (leltára.) — *Kassai* állami közép ipar-iskola tudó-

sítványa, 1879—80. s ujra lenyomatva az uj szerzeményekkel együtt (értéke 1028 frt 90 kr.) 1881—82.

Tanári könyvtár (256 mű; értéke 277 frt 44 kr.); szegény tanulók könyvtára (49 mű; ért. 240 frt 18 kr.); ifjusági könyvtár (480 mű; ért. 461 frt 30 kr.) leltára. — *Kassai* polgári fiu- és leányisk. ért., 1882—83.

Az iskola ifjusági könyvtára. (Ujonnan alapítva; alapítása leírva; mindössze 150 kötet). — *Kecskeméti* községi polgári leányiskola tudósitv., 1876—77.

Régi magyar könyvek intézetünk könyvtárában. Nagy Ferencztől. — Értesítvény a *kecskeméti* ref. lyceumról, 1881—22. és 1882—83. (Teljes könyvészeti czímek.)

Jelentés a halasi reform. egyház levéltárának berendezéséről, 1879. évi márczius 6. napján, Csontó Lajostól. — *Kis-kun-halasi* h. h. lyceum ért., 1878—79.

* A levéltár története, s iratainak ismertetése nagy általánosságban. Az egész levéltár darabjainak összes száma 22,263.

Tanszer-gyüjtemény. I. Tanári könyvtár (240 kötet). II. Ifjusági könyvtár (174 kötet). — *Kolozsvári* felsőbb kereskedelmi iskola I. ért. 1878—81.

A) A könyvtár ismertetése. *B)* A nyomda ismertetése Koncz Józseftől. — *Marosvásárhelyi* h. h. főtanoda értesítvénye, 1876—77.

Gründung, Entwickelung u. jetziger Stand der Gymnasial-Bibliothek in Mediasch. — *Medgyesi* ág. h. ev. gymnasiumi ért. 1863—64.

A könyvtár (leltára). — *Miskolczi* polgári iskolai I. ért., 1876—77.

Könyvtár (lajstroma). — *Miskolczi* ref. felsőbb leánynevelőint. ért., 1887—88.

A munkácsi kir. államgymnasium tanári könyvtárának leltára. Összeállította Simsa Kornél. — *Munkácsi* kir. államgymn. ért., 1885—86. 3—53 l.

Tanári-, ifjusági-, segélyzőkönyvtár (lajstroma). — *Nagyrőczei* polgári isk. II. ért. 1877—78.

A nagyszombati érseki főgymnasium könyvtára (Melcsiczky Lajostól.) — *Nagyszombati* érseki főgymn. ért. 1879—87.

Catalogulu cartiloru bibliotecei mariane. — *Naszódi* görög kath. főgymn. programmja, 1872—77.

Tanári könyvtár (150 kötet); ifjusági könyvtár (226 kötet) leltára. — *Pápai* polg. leányiskola ért., 1879—80.

A tanári könyvtár leltára. — A zircz-cziszterczi rend *pécsi* főgymn. jelentése, 1885.

A pozsonyi evang. lyceum könyvtárában lévő ősnyomtatványok (incunabula) és néhány más régi s érdekesebb mű ismertetése, Harmath Károlytól. — *Pozsonyi* ág. h. ev. főiskola ért., 1877—78. (Teljes könyvczímek.)

A pozsonyi ev. lyceum kéziratgyüjteményének ismertetése, Harmath Károlytól. — *Pozsonyi* ev. főisk. ért., 1878—79. (Teljes könyvészeti czímek.)

Könyvtár jegyzéke. Az iskolai értesítők *G*) és a vegyesek *H*) csoportjának kivételével. Ifjusági könyvtár. — *Pozsonyi* kereskedelmi akadémia III. évi jelentése, 1887—88.

Népiskolai könyvtár (510 darab). A községi tanítói könyvtár könyveinek jegyzéke (446 kötet). — *Rév-Komárom* községi népiskolájának évkönyve, 1882—83.

Fachwissenschaftlicher Katalog der Bibliothek des Gymnasiums in Schässburg mit einer Einleitung über deren Entwickelung, zusammengestellt von Wilhelm Berwerth u. Theodor Fabini, Gymnasiallehrer. I. II. III. u. IV. Theil. — *Segesvári* ág. h. ev. gymn. programmja, 1879—80. 80—81, 81—82 és 82—83.

Könyvtár (jegyzéke). — *Sopron* városi felső leánytanodának X. értesítője, 1880—81.

A sümegi reáliskola könyvtárának névjegyzéke, I. rész. Hauszer Jánostól, II. rész. Földi Jánostól. — *Sümegi* reáliskola ért. 1880—81. és 81—82.

Könyvtár (leltára). — *Szabadkai* állami tanitónőképezde ért., 1877—78.

Tanári könyvtár. Ifjusági könyvtár (jegyzéke és leirása.) — *Szabadkai* községi főgymn. ért., 1881—82.

Könyvtár. — *Szatmári* h. h. gymn. ért., 1883—84.

* A magyar nyelvű hazai nyomtatványok Szabó K. Régi magyar könyvtárának számaira való utalással, a nem magyar nyelvűek czímök szerint fölsorolva.

Könyvtár (leltára). — *Szegedi* polgári fiuiskola ért., 1874—75. és 75—76.

A tanári könyvtárnak jegyzéke 1871/2—1883/4. Az ifjusági könyvtár s a szertárak jegyzékei. — *Székely-Udvarhelyi* királyi állami főreálisk. XIV. ért., 1884—85.

A) Az ifjusági könyvtárak kezelési szabályzata (Kiadta a városi iskolaszék).

B) A belvárosi fitanoda ifj. könyvtárának leltára. — Értesítő a *székes-fehérvári* városi iskolákról, 1884—85.

Az ifjusági könyvtár betürendes jegyzéke. — A czisterczi rend *székesfehérvári* főgymn. ért., 1885—86.

* A könyvtári jegyek is föl vannak tüntetve benne.

Könyvtár (leltára). — *Szombathelyi* polgári leányiskola, 1880—81.

A főgymnasiumi tanárkar könyvtára, dr. Edelmann Sebőtől. — *Szombathelyi* kir. kath. főgymn. ért. 1883—84.

A könyvtárak állapota *a)* tanári könyvtár; *b)* ifjusági könyvtár, Gúta Józseftől. — *Trencséni* állami felsőbb leányiskola ért., 1879—80.

Az ungvári kir. kath. főgymnasium tanári könyvtárának kimutatása, Schürger Ferencztől. — *Ungvári* kir. kath. főgymn. ért., 1886—87. és 87—88.

Könyvtárak: *a)* tanári könyvtár, *b)* ifjusági könyvtár, *c)* szegény tanulók könyvtára. — *Zenta* városi községi gymnasium ért., 1877—78.

Könyvtárak: *a)* tanári-, *b)* ifjusági-, *c)* szegény tanulók könyvtára (össz. 1262 kötet.) — *Zenta* városi összes községi tanintézetek évi ért., 1878—79.

Tanári könyvtár jegyzéke összeállította dr. Bäumel Ede. — *Zombori* áll. gymn. ért., 1884—85.

Mind ezen könyvtárak czímjegyzékeinél egy fontos és tanulságos szempontra hívom föl az érdekeltek és érdeklődők figyelmét Ezek között ugyanis alig egy-kettőben vannak föltüntetve a *duplumok*. Pedig a könyvtárakban többszörösen meglévő példányok közzététele a gyüjtemények szaporítása szempontjából első rendü fontosságu. Mert a különböző könyvtárak közti *csereviszony* megindítására, a készletben lévő duplumok ismerete: conditio sine qua non.

A történelem ujabb módszertana sokat gazdagodott természet

tudományok terén érvényesülő módszerek tanulmányozása által. Én ezúttal szintén a természettudományok köréből merítek tanulságot a bibliotheconomiára.

Dr. Mártonfi Lajos szamosujvári tanár, az Orsz. középiskolai tanár-egylet közlönyének 1882—83. évfolyamában, majd egy iskolai értesítőben [1] «A természetrajzi gyüjtemények gyarapítása csereviszony által» czím alatt, tiszttársaihoz intézett lelkes fölhivást tett közzé, melyben egyebek közt ezeket mondja:

«Van-e ország természeti kincsekben gazdagabb, mint hazánk? Bizonyára nincs.

És van-e hazánknak olyan középiskolája, melynek közelebbi vidékén ilyen természeti kincsek ne fordulnának elő?

Alig hiszem, hogy volna!

Mennyi érdekes anyag hever szerteszét fölhasználatlanul és veszendőnek engedve a szabad természetben vagy pedig hiábavaló porlepte lomot képezve valamelyik iskolai gyüjtemény zugában.

És *panaszkodunk sovány évi általányokról*, tanszerek hiányairól! És van még ma is középiskola, a hol híre-hamva sincs a természetrajzi gyüjteményeknek!

Hát mire valók a szabadban lévő kincsek? Vagy azt várjuk, hogy maguktól sétáljanak be gyüjteményünk fiókjaiba?

A természet a különböző vidékeken előforduló sajátosabb termékeit első sorban az illető vidékeken levő vagy ahhoz legközelebb eső középiskolák tanárai és tanulói volnának hivatva összegyüjteni.

Gyüjtsük hát össze és gyüjtessük tanítványainkkal is rendszeresen évről évre az ilyen anyagot, válaszszuk ki hozzá muzeumunknak azon fölös számu darabjait, melyek tökéletesen nélkülözhetők és kész lesz a *cserepéldány-gyüjtemény*, megkezdhetjük a csereviszonyt, értékesíthetjük az eddig érték nélkül heverő anyagot.»

Dr. Mártonfi kifejti ezután, mikép lépett csereviszonyba a kolozsvári, debreczeni, landorfejérvári, bécsi, berlini, bonni, brüsseli mexicói természettudományi intézetekkel s tanszer-árusokkal s ekkép szegényes dotatiója mellett is, tisztán ügybuzgalma révén, csere útján gazdagon gyarapíthatta a szamosujvári algymnasium gyüjteményét.

[1] A Szamosujvár városi örmény kath. nyilvános algymnasium XII. tudósitványa az 1886–87. tanév végén.

— Azt hiszszük, középiskolai könyvtárnokaink aránylag kevesebb fáradsággal s mégis jutalmazóbban léphetnének csereviszonyba egyéb könyvtárakkal s antiquariusokkal.

De halljuk csak mit mond még az a távol vidéken élő lelkes ember, a saját tapasztalatain alapuló csereberélésről: «Ha csereviszonyba lépnénk, — úgymond — kevés postaköltséggel, évenként szép, instructiv tárgyakkal egészíthetnők ki gyüjteményeinket. Ki-ki saját szája íze szerint, gyüjteményeinek hiányaihoz mérten közölheti kívánságát s az a szó szoros értelmében vett kollega bizonyára ki fogja tudni választani a küldendő anyagot, figyelve nemcsak arra, hogy mit, hanem arra is, hogy milyet küld. Meg vagyok győződve, hogy mármaros-szigeti kollegánktól pl. szebb és használhatóbb kősó hexaëdert kapunk, mint a minőt valamelyik tanszerárusnak a «díszpéldányok» törmelékéből, hulladékaiból összeállított és jó drága iskolai gyüjteményében találunk.

A csereviszony életbeléptethetése czéljából óhajtandó volna, ha a cserébe bocsátandó objectumokról katalogust állítanánk össze, s azt évről évre közzetennők az iskolai értesítőben. Még jobban megkönnyítenők a dolgot, ha egyszersmind saját kívánságainkat is lejegyeznők. Az iskolai értesítőben évről évre azután könnyü volna változtatásokat tenni e jegyzéken, a szerint, a mint a kinálat és kereslet tárgyai változnának. Óhajtandó volna továbbá, hogy az igy készült jegyzéket külön lenyomatban is megküldjük egymásnak.»

S dr. Mártonfi nem marad a puszta szónál. A mit czikkében óhaj gyanánt fejez ki, azt már czikke mellékletében megvalósítja, a mennyiben négy lapnyi terjedelemben «jegyzéket» tesz közzé «a szamosujvári gymnasium természetrajzi gyüjteményének fölös számu, cserébe bocsátandó darabjairól».

Im, itt közöltem a reczeptet, a mely szerint, mutatis mutandis, legkevesebb költséggel, s legeredményesebben lehet gyarapítani az iskolai könyvtárakat.

Lássanak hozzá középiskolai könyvtárnokaink az őrizetökre bizott gyüjtemények duplumainak kiválogatásához, s tegyék közzé lajstromukat az évi értesítőkben, még pedig *külön*, tehát ne úgy, mint a most ismertetett nagyszombati könyvjegyzékben látjuk, hol a szövegben elszórva jelölik meg a duplumokat s ennélfogva csak bajosan, ezer lap átolvasása után lehet kiböngészni a duplumokat.

Az értesítők minden tanintézetnek megküldetvén, menten megeredhet a csereviszony a különböző könyvtárak közt. Az illetőknek nem lesz többé okuk meddő panaszra «a sovány évi átalányok» miatt: a csereviszony költség nélkül dúsan fogja gyaratani a könyvtárak anyagát.

Szóval, a mai világban nemcsak a pénzen fordul meg egyesek valamint intézetek boldogulása, hanem a kitartó szivóssággal végzett *munkán* is. Ha könyvtárnokaink férfiasan megragadják a dolog végét, a nagyszombatiak példáján indulva, az intézet csekély pénzáldozatával apránként kiadhatják az illető könyvtár teljes czímjegyzékét; valamint a duplumok közzétételével lehetővé téve széleskörü csereviszony megindítását: olcsó áron hatványozhatják a gondjaikra bizott közkincsek értékét.

Tekintetbe véve, mily szoros kapcsolat van az általános művelődés és a könyvtárak állapota között: komoly meggyőződésünk, hogy ama rendszabályok foganatosítása, főkép a vidéki közművelődés ügyén, egyszerre nagyot fog lendíteni. Quod faxit Deus!

RITKA XVI. SZÁZADBELI NYOMTATVÁNYOK A KASSAI VÁROSI LEVÉLTÁRBAN.

Közli: J. Kemény Lajos.

Kassa város levéltári helyiségében nehány száz kötetre menő könyv, mint városi tulajdon, van elhelyezve. E könyvek egy része a társ-törvényhatóságok kiadványai, u. m. évi jelentések, szabályrendeletek, kis részben városok vagy vármegyék monographiái, ajándék útján került Kassa birtokába; a «Századok»-nak az 1875-ik évtől folyó kötetei s más kiadványokhoz, mint alapító tag jut hozzá: a törvényeknek nagy sorozata valószinűen vétel útján jutott birtokába: egy helyi hirlapkönyvtárnak is a magja megvan benne s az 1848—49-dik évi forradalmi, helyi vonatkozású falragaszoknak majdnem teljes gyüjteménye őriztetik ugyanitt az 1831-ki járványra vonatkozó kisebb nyomtatványokkal együtt: nehány darab XVI. és XVII. századbeli könyv is található, melyek közül nehányat Szilágyi Sándor a «Századok» 1882-ik évi folyamában felsorol. Nem emlékszik meg azonban egy XVI. századbeli negyedrétű kötetről, mely 19 darab apró nyomtatványt, Zeitung-okat, köztük egy magyar vonatkozásút is, tartalmaz u. m.:

1. «Ein andere Christliche | Tröstliche Predigt am Sechtzehen|den Sontag nach der allerhailigsten Dreyfaltig kait ober dem Euangelio von dem erweck|ten Jüngling der Wittiben Sun zu Naim fast mit der vorigen | vberein stimmende.» (Metszet, mely a naimi ifjú föltámasztását ábrázolja; ettől balra: «Tolluntur iusti | pauci suspiria | fundunt, | Iratumque stu|dent Conciliare | Deum.» Jobbra: «Der Grecht wird | von dannen ge|nummen | Wenigsich dr umb mit Gott bekummern.» Alatta: «Mors, ianua vitae».) A lapok számozatlanok, az utolsó előtti nyomtatott oldalon «GIIII.»; az

utolsó nyomtatott lapon pedig: «Gedruckt zu Prag durch Georg Me|lantrich von Auentin Im Jar | nach Christi vnsers Erlösers | Geburt Dausent Funff | Hundert vnd Funff | vnd Sechzig.» Végül egy üres lap.

2. «Eine Erschreckliche Propheceyung vnnd Weyssagung Lactantij Firmiani eines sehr gelerten Mannes welcher gelebt vnd geschrieben wol für zwölff hundert Jaren etwan ein dreyhundert Jar nach Cristi Geburt Von dieser vnser jetzigen bösen zeit vnd Jüngsten Tage vnnd das derselbige jetzt nahe vnnd gleich vor der Thür verhanden ist. Auss der Lateinischen Sprach in Deutsche bracht vnnd in Druck geben Durch Casparum Füger wonhafftig zu Dreszden.» Az utolsóelőtti lapon «A III.» s az utolsón: «Gedruckt zu Erffurt durch Conradum Dreher vnd Hans Becke.»

3. Keretben: «Von zweyer|ley menschen Wie sy | sich in dem gelauben halte | sollen vnd was der sey.» Az utolsó előtti lapon «a III.»

4. Keretben: «Von eynsetzung vnnd ordnung der diener der Kirchen das ist der gemaine An den Ersamen vñ weysen Rathe der Stat Prage des Böhemschen Landes. Auss dem Lateyn in das Teütsch gebracht vnnd gezogen im Jar 1524. Martinus Luther. Wittenberg.» Az utolsóelőtti nyomtatott lapon: «H II.»; az utolsó nyomtatott «Finis. Anno dñi MD. 24.»

5. «Deüttung der | zweu grewlichen figuren in Bapst|esels zu Rom uñ Münchkalbs zu Frey|berg in Meyssen funden | Philippus Melanchton | Doct. Martinus Luther. | Wittemberg | M.D.XIII.» (Két torzképpel.)

6. «Zweu und dreissig Arti|ckel, die allgemeinen Religion vnd | Glauben belangend, von den | Theologen der hohẽ Schul | zu Löven, gantz neulich | aussgangen. | Anno M.D.XIV. | 1. Ti. 3. | Ir thorheit wirt yederman offenbar | werden.» Végén: «Geben zu Brussel den XIIII. tag des Monats Martii, Anno Domini 1545.»

7. «Eyn new warhafftig vnd wunder|barlich geschicht oder hystori | vou Jörgen wagner zu Mün|chen in Bayern als eyn Ketz|er verbrandt im Jar | M.D.XXVII.»

8. «Des Babsts Hercules | wider die Deudschen | Die auch vor dieser zeit nicht haben wollen dem | Babst beide die Christlichen und des heiligen | Römischen Reichs freiheit vnd dignitet | vbergeben. | Durch | Johannem Kymeum.» Alatta emberi alakza-

tokat ábrázoló kép. mely fölött: «Nicolaus Cusanus.» A könyv hiányos.

9. «Beschreybung | von dem Armen elenden vergenglichen | Menschlichen Leben. | Item: Von den Jetzigen bösen vnd letsten Weltkindern die | in allen sünden vnnd schanden in allen lastern vnd bösen tu|genden dahin leben Das guet verachten | dem bösen aber nachfolgen etc: | Durch Heinricum Paumgartner von Nürmberg auffss | kürtzest in Teutsche Reimen gebracht dem gerechten | zum dem gottlosen aber zur schmach vnnd Ewigen verdamnus. | Zu sondern Ehren in Druck gegeben. | Dem Edlen vnd Vesten Herrn Wolffgangen Vn|verzagt Röm. Kay. Mt. etc. Rath vnd Osterreichischen | Hoffsecretari etc. Meinem Groszgünstigen Herrn. | Gedruckt zu Wienn in Österreich | durch Blasii Eberi verlassene Witib im 1573. jhar».[1]

10. «Allegoria Das ist | Ein Beschreibung des | Vogels Pelicani der sein selbs Hertz verwundet vnd mit dem Bluet seine Junge von der | Schlangen getödtet besprenget vnd widerumb lebendig | macht Gedeutet auff die Bluetvergiessung Christi | vns Menschen zu Erlösung beschehen | Reimweisgestelt. Zu Ehren | Dem Edlen vnd Ehrnuesten Hieronymo | von der Aw Burger und des innern Rath in | Wienn Meinem günstigen Herrn. Durch | Johanuem Xenodochium Studiosum. | Gedruckt zu Grätz in der Steyermark | Im 1580. Jar.»

11. «Sehr grewliche erschröckli|che vorvnerhörte warhafftige Newe zeyt|tung was für grausame Tyranney der Moscouiter an | den Gefangenen hinweggefürten Christen auss Lyfland beide | an Mañen vnd Frawen Junckfrawen vnd kleinen Kindern | begeht vnd was täglichs schadens er jnen in jrem Land zůfü|get Beyneben angezeygt in was grosser gfahr vnnd | noth die Lyflender stecken. Allen Christen zur | warnung vnd besserung jres Sündt|lichen lebens auss Lyfland ge|schriben vnd in Druck verfertiget.» Kép s alatta: «Zu Nürnberg bey Georg Kreydlein. M.D.LXI.»

12. «Römischer Key. Ma. | Mandat vnd warnung an alle die von der | Ritterschafft im heiligen Reich Deutscher | Nation Das

[1] A «Katalog der Historischen Ausstellung von wiener Buchdruckerzeugnissen 1482–1882. Wien. 1882.» nem tud róla, hogy ekkor Eber Balázs özvegye folytatta elhunyt férje üzletét.

sich keiner den Erklerten | Echtern oder jrem Receptatorn | oder Heger anhengig | machen solle». Német császári czimer s alatta : «1567.»

13. «Vorwarnung des durch | leuchtigen Hochgebornen Fürsten vnd | Herren Herren Johanns Wilhelm Herczogen zu | Sachsen etc. Auff die anforderung Wilhelm von Grum|bach an die so sich jetzo von wegen der Kay. May. in | der Statt Gotha vnd Schlosses Grim|menstein enthalten. Actum | am 10. Januarij | Auch | Auff vnd abforderung | des Schlosses Grimmenstein vnd Statt Gotha sampt allen Lehenleuten vnderthonen vnd ein|wonern so jetziger zeit sich darinnen enthalten. Von we|gen der Römischen Keiserlichen May. Und der | Churfürsten Hertzogen Augusten zu Sach|sen geschehen den 25. Januarij. | M.D.LXVII.»

14. «Kurtze Verantwor|tung des Churfürsten zu Sachsen Hertzo|gen Augusti etc. Etlicher ertichteten vnwarhaffti|gen bezichtigung halben so durch die erklerten Ech ter vnd jren Receptatorn wider S. Churf. G. ausz|gebreitet wordē als oh dieselbige vnter dem schein | gegenwertiger von wegen den Key. May. vnd des | Heiligen Reichs beuohlenen Execution die wahre | Christliche Religion ausrotten. Die Grauen Her|ren und vom Adel verdrucken auch Hertzo|gen Johanns Friedrichen von Sachsen gewesene Lande vnd Leute an sich | bringen wolte etc. | Anno M.D.LVII.»

15. «Die Ander wolgedenck|würdige Verzeichnusz desz neulichsten plötz|lichen Wegzugs vnd Reysz desz groszmechtigsten Für|sten vnd Herrn Herrn, Heinrichen desz dritten, Königs in Franck|reich vñ Polen etc. Ausz seiner Maiestat Polnischen Reich durch | Italien in Franckreich : kürtzlich ausz den Copien der Brieffen, so | beiderseyts, so wol von irer Königlicher Maiestat an desz | Reichs Råht, als deren an ire Kön. vnd auch | Kay. May. zugeschrieben vnnd ge|wächselt worden, zu er|lehrnen. | Mit angehenckter eygentlicher vnd lustiger | Beschreibung der Stattlichen Hochgedachten Königs | Empfängnusz zu Wien : Vnd insonderheit desz herrlichen vnnd | kostbaren Triumpffs, seiner hohen May. in dero eynzug, zu freu|denreicher Ehrerzeygung vnnd Glückwün|tschender | Wolkunfft von der Signorie zu Venedig | gehalten. | Alles ausz Lateinischen vnd Italienischen Originalen | trewlich verteutschet. | Anno M.D.LXXIII.»

16. «Newe Zevtung Warhafftige vnd gründ|liche Beschrei-

bung So jetzt dises lauffenden | 1577. Jars den 24. Augusti desgleichen den 21 Septembris vnd 12 Octobris sich in Antdorff mit zerschlaiffung | des Castells oder Vestunge vnd andern Niderlendischen | Ständen verloffen vnd weitters derselben Landen laut etlicher warhafften schreiben so fürnemlich einer hohen Person was sich ferners eraignen möchte Schrifftlich vertrawt Letztlichen wirdt auch hierinn vermeldet was sich in kurtzen zeyten zu Kônigsperg in Preussen vnd Preszla desgleichen Dantzig vnd Lûbeck zugetragen Alles in kurtz zusammen verfasset vnd in Truck | gegeben. | Durch Bernhart Mayer von Augspurg. | M.D.LXXVIII.» Végén: «Erstlich Gedruckt zu Franckfurt».

17. «Grundlicher Warhafftiger Bericht vnd zeytung von den Todt | Caroli des neundten Kônigs in Franckreich, so beschehen ist an dem Heyligen | Pfingstag, im Jar. 1574. Darneben auch gemelt etliche verloffne | Kriegssachen so sich biszher verloffen haben, sampt | anderen zufellen | in Franckreich. | M.D.LXXIII.»

18. «Newe Zeyttung von dem Tyrannen des Türckischen keysers Haubtman mit sambt einem Münch Pauliner Ordens, was sie zů Ofen vnd | Pescht gehandelt haben». Alatta egy nyargaló kopjás török. (Az ujságlap Buda 1541-ik évi ostromáról ir krónikaszerüen.)

19. «Newe zeitung ausz Franckreich. | Warhaftige erklerung | vnd grůndtliche Beschreibung, was sich | verlauffen vnd zugetragen in Kriegshandlung zwischen dem Durchleuchtigen vnd Hochgebornen Fürsten vnd Herrn Herrn Casimiro Pfaltzgrafen beim Rhein etc. Vnnd seinem Anhang | Gegen dem Kônig von Frankreich vnd dem Hertzogen | von Gwyse. | Auch von der grossen Schlacht vnd Niderlag des Kônigs geschehen in disem jetzt|lauffenden Tausent fünffhundert | sechvndsibentzigisten Jar».

A három-négy ujjnyi kötetnek egykorú, pergamenkötése van.

HOL ÉS MIKOR HALT MEG HUSZÁR GÁL?

Dr. Komáromy Andrástól.

A magyarországi hitujitás történtében Huszár Gál kétségtelenül kiváló helyet foglal el.

Hogy mily sikerrel terjesztette országszerte a reformatió tanait, leginkább bizonyítja az az erélyes üldöztetés, mit egyházi és világi hatóságok részéről indítottak ellene, s bár a nép, melynek prédikált, mindenütt pártjára kelt, sőt kassai fogsága alkalmával a városi polgárok és a magyar katonaság föllázadva üldözői ellen börtönéből is kiszabadította [1] s gyakran tekintélyes emberek emeltek szót érdekében, mindamellett sehol sem volt maradása s 1555-től 1563-ig négy izben kellett menekülnie hatalmas ellenségeinek boszuja elől.

Ez idő alatt Óváron, Kassán, Debreczenben s végre a komáromi csajkás vitézek között hirdette az uj tanokat, nem csekély gondot okozva pártfogóinak, hogy Oláh Miklós vagy Verancsics kezeitől megóvhassák.

Komáromból az 1563-dik év elején Nagy István, a csajkások kapitánya segítette elő menekülését. [2] Hová ment ezután? Bizonyosan meg nem mondhatjuk. Nem tudjuk hol s mikor született; mindezideig titok volt előttünk halálának helye és ideje. A fenmaradt adatok csak szenvedései, viszontagságteljes életéről tanuskodnak, de nincs nyoma, hogy valaha nyugodtabb napokat látott volna.

Azok, kik eddigelé életkörülményeinek földerítésével foglal-

[1] V. ö. Szabó Károly: Huszár Gál életéről s nyomdájáról. *Századok* 1867. 146. s kll. Fraknói: Vilmos Huszár Gál Óváron, Kassán, Komáromban. *Századok* 1876. 22. l.

[2] Fraknói id. m. 32. l.

koztak, s köztük a mult század végén Klanicza Márton evang. pap, napjainkban pedig Révész Imre és Szabó Károly, egyetértenek abban, hogy 1570 körül komjáthi pap lett s mint Szabó Károly bebizonyítja még 1574-ben is ott élt és működött sőt hamvai is valószinüleg komjáthi földben nyugosznak.

Hogy Huszár Gál a mondott időben valóban Komjátiban tartózkodott, azt Révész Imre, illetőleg Szabó Károly Bornemisza Péternek 1574-ben kiadott énekeskönyve tanusága szerint, melynek «*nyomtatása Comiatin kezdetett Huszár Gál által*» igen alaposan következteti, sőt hogy komjáthi nyomdája még 1574-ben is virágzott, Szilvás Ujfalvi Imrének 1602-ben kiadott énekeskönyve után teljes bizonyossággal elfogadhatjuk. [1]

Ezek az adatok azonban Huszár Gálnak komjáti papságára vonatkozólag magukban véve bizonyítékot nem szolgáltatnak, mert tudjuk, hogy Debreczenben is működött e lankadatlan buzgalmu ember vándornyomdája, anélkül, hogy az ottani protestáns gyülekezetnek maga Huszár Gál prédikátora lett volna.

A véletlen folytán nekem oly bizonyítékok jutottak kezeim közé, melyek mig egyfelől e kérdést illetőleg minden kételyt eloszlatnak, megerősítve Klanicza Márton, illetőleg Révész és Szabó Károly föltevéseit, addig másfelől Huszár Gál további sorsára vonatkozólag is eddig ösmeretlen adatokat szolgáltatnak.

Találtam ugyanis az országos levéltárban a Thurzó-féle iratok között bizonyos — a XVI-dik század második feléből származó följegyzéseket, melyek ghimesi báró Forgách Imre arany sarkantyus vitéz, Trencsén vármegyei főispán kézirata után egykorulag másolva [2] jó részben magukban véve is érdekes genealogiai adatokat tartalmaznak ugyan, *de helylyel-közzel históriai becscsel* is birnak. [3]

[1] Szabó Károly: Régi magyar könyvtára 95. 332. sz.

[2] Forgách Imre második felesége Zrinyi Katalin, a szigetvári hős leánya volt, előbb Thurzó Ferencz hitvese s igy Thurzó György nádor édes anyja volt. — Ez magyarázza meg, hogy e két családot közösen érdeklő följegyzések a Thurzók levéltárában is föltalálhatók.

[3] Mocsáry Nógrád vármegyéről irott monographiájában egy pár adatot fölhasznált belőle. Erre hivatkozik Toldy, Ghimesi Forgách Ferencz váradi püspök magyar históriájában irott előszavában (Monument Hung. Hist. Script. XVI)., midőn annak halála napját Mocsáry illetőleg Forgách Imre föl-

E negyedrét hajtott naplószerüleg — bár az időrend szoros megtartatása nélkül vezetett följegyzések egyik lapján a következő sorok olvashatók:

«Anno 1573 die 26 februarii, donavit me Deus meus immensae misericordiae filiola infante, ex mea amantissima Conjuge domina Elisabet de Perén caelo in albescente in diem 26 februarii hora tertia, in Castro nostro Gymes. Cui nomen impositum Judyth. *Baptisata est in eodem Castro per Clarissimum virum dominum Gallum Huzár Concionatorem Comjatiensem praestantissimum Theologum die martii undecimo ejusdem anni.* Emericus Forgách.»

Ebből kitünik, hogy Huszár Gál 1573-ban valóban komjáti pap volt, s mint ilyen keresztelte meg Ghimes várában Forgách Imrének leánykáját.

Mikor jött Komjátiba? teljes bizonyossággal meg nem határozhatjuk; véleményem szerint azonban ez nem sokkal Komáromból való menekülése után történhetett. Az 1563-dik év után ugyanis nincs többé nyoma, hogy Veráncsics, vagy Zay Ferencz kassai kapitány üldözte volna őt s ennek legtermészetesebb magyarázata, hogy a Forgách család birtokán Komjáthin teljesen visszavonulva, biztonságban élt, üldözőinek karjai oda el nem érhettek s a földesúr báró Forgách Imre védszárnyai alatt zavartalanul folytathatta nyomdája segítségével hitterjesztői munkásságát. — Annyi bizonyos, hogy ha Gál pap Komáromból menekülvén valamelyik nagyobb város, püspöki székhely vagy királyi őrség közelében hirdeti a protestáns tanokat, nem sokáig marad biztonságban, de az 1563-dik év után többé nem foglalkoznak vele, s az egyházi és világi hatalmasokra nézve nem létezik többé, valószinü tehát, hogy müködése szükebb körre s épen Komjáti és a körülötte fekvő vidék területére szorítkozott.

Ugylátszik, hogy belefáradt már a zaklatott, sanyarusággteljes életbe s nyugalomba vágyott. Ezt Komjáthin fel is találta, de vajjon nem tévednek-e Révész és Szabó Károly, midőn azt hiszik, hogy örök álmát is itt aluszsza.

jegyzése után *1577. január 19-re* teszi. Megfoghatlan tehát, hogy Deák Farkas Forgách Zsuzsánnájában (16 lap jegyzet) még 1588-ban is mint élőről emlékszik róla.

A már többször idézett Klanicza Márton ugyanis azt állítja, hogy Huszár Gál Komjáti laktában Forgách Ferencz váradi püspöktől sok bántalmat szenvedett,[1] miután pedig a komjáti nyomda működésének 1574-ben vége szakad, Szabó Károly összefüggést lát e kettő között s azt hiszi, hogy Huszár Gál nyomdája épen ez üldöztetések következtében szünt meg, mint nem sokkal utóbb a Bornemisszáé Semptén. Pedig a dolognak mint alább látni fogiuk más magyarázata van.

Egy mult századbeli iró Ember Pál, Huszár Gált élete végén pápai prédikátornak sőt dunántúli superintendensnek tartja s véleményét Tóth Ferencz, Weszprémi sőt maga Bod Péter is elfogadta. Honnan merítette föltevését? Meg nem mondhatjuk, annyi bizonyos, hogy a miből látszólag következtetett, az a tárgyilagos kritika világánál meg nem állhat, mert mint már Tóth Ferencz is kimutatta, az a pápai pap, ki 1577-ben a herczegszőllősi zsinat végzéseit kinyomatta, nem *Huszár Gál* mint Ember Pál állítja, hanem *Huszár Dávid volt.*[2]

Tóth Ferencz ennek daczára elfogadja Huszár Gál pápai prédikátorságát, Révész Imre kitér e kérdés elől, Szabó Károly azonban, miután a nevet illetőleg magából a herczegszőllősi zsinat végzéseiből nyilvánvalónak látja Ember Pál tévedését, bebizonyítja, hogy hamis nyomokon jár s határozottan kimondja, hogy Huszár Gál pápai papságát történelmi valóságnak el nem ösmerheti (i. h.)

De bár Szabó Károly tudományát senki sem vonhatja kétségbe, s alaposságát a történetirás körül a kútfők fölhasználása tekintetében minkenki ösmeri, mindazonáltal a jelen esetben Ember Pál részén áll az igazság, *mert Huszár Gál élete végén valóban a pápai gyülekezet prédikátora volt, s hamvai is ott nyugosznak.*

Ezt pedig ismét a szóban forgó országos levéltári kéziratból tanulhatjuk, mely a következő sorokat tartalmazza:

«*Anno MDLXXV 23. oktobris dominus Gallus Huzár. Parens meus alter et amicus longe omnium carissimus. Theologus doctissimus Evangelii Dei concionator fidelissimus*

[1] Fabó András: Monum. Evang. aug. Conf. in Hung. III. 160.

[2] Szabó Károly i h. 161. l. A különböző irók véleményét tüzetesen ösmerteti s birálja. Ember Pál munkáját kiadta Lampe: Hist. Eccl. Ref. in Hung.

et indefessus, magno bonorum luctu ac dolore peste obiit in oppido Papa, die quem vir optimus et plane Divinus multo ante salvus ac incolumis sibi sumpmum futurum non semel vaticinatus fuerat. Emericus Forgách de Gymes.»

Látjuk tehát, hogy Huszár Gál 1575. október 23-án mint pápai pap halt meg pestisben, — Forgách Imre jól értesültségét lehetetlen kétségbe vonni; második szülőjének, legkedvesebb barátjának nevezi Huszár Gált, magasztaló szavakat használ jellemzésére, mikből a legőszintébb szeretet hangja mellett, a lelkesedésig menő tisztelet is átérzik.

Forgách Imre megemlékezése azonban nem pusztán az egyén szempontjából jellemzi ez érdemes férfiut, része van abban kora általános hitének, mely prófétai szellemet, látnoki erőt tulajdonított az «*igaz hit*» bajnokának, ki megjósolta magának a jövendőt. Ez mindenesetre tanulságos dolog lenne arra nézve, ki Huszár Gál életét s hitterjesztői munkásságát tüzetesebb tanulmány tárgyává teszi.

Ember Pálnak tehát igazat kell adnunk Huszár Gál pápai praedikátorságát illetőleg, bár lehetséges, hogy ez pusztán a véletlen dolga, és Szabó Károly nem fogadhatta el s józan kritikával nem volt szabad elfogadnia azt a következtetést, melynek alaptalanságát mindenki nyilván látta. — Tévedése tehát nem róható föl ellenfele érdeméül, hanem pusztán a hiteles adatok hiányának tulajdonítható.

Hogy a komjáti nyomda működésének megszünése tehát, szoros összefüggésben áll Huszár Gál pápai papságával, most már mondanunk is szükségtelen s aligha nem csalódik Klanicza Márton, midőn Forgách Ferencz váradi püspököt Huszár Gál üldöztetésével vádolja. — Nem lehet föltenni ugyanis, hogy Forgách Imre, ki maga protestáns volt,[1] az általa oly nagy mértékben becsült lelkipásztort ne lett volna képes a saját birtokán megvédelmezni tulajdon testvérétől, ki különben is a maga korá-

[1] Ezt bizonyítja 1586-ban irott végrendelete (a nemzeti múzeum könyvtárában lévő gr. Forgách-család levéltárában), mindenekfölött pedig az a körülmény, hogy leányát Huszár Gál által kereszteltette. Nagy Iván is említi, hogy 1573-ban a Gergely-naptár befogadása ellen többek között a Trencsén vármegyei protestánsokhoz is levelet irt. Nagy Iván. Magyar. csal. IV. 206.

ban nagy szerepet vivő, előkelő államférfi lévén, nincs nyoma, hogy sokoldalu tevékenysége a protestáns papok s épen testvéröcscsének kedvelt embere ellen is nyilvánult volna, ha csak az nem indithatta reá, hogy Imre urat épen ő térítette ki a katholikus egyház kebeléből.

Véleményem szerint ugyanis, Forgách Imrének Huszár Gálra mondott eme szavai: «*Parens meus alter*», minden körülmények tekintetbe vételével helyesen csak ekkép magyarázhatók, s belőlük a főúr és a prédikátor között más viszonyra következtetést vonnunk nem lehet.

Forgách Ferencz különben a váradi püspökségnek csupán czímét viselte, s a magyar ügyekbe való befolyását sohasem az egyházi téren, de fontosabb statuskérdéseknél érvényesítette. — E befolyásnak azonban Ferdinánd halálával vége szakadt, s az önérzetében megsértett, az udvar által mellőzött férfi már 1568-ban, megköszönve Miksa kegyeit, elhagyja Magyarországot. — Ezentúl pedig teljesen az erdélyi dolgok vették igénybe s Magyarországon a pártos urak közé számították.[1] Huszár Gál komjáti működésének fénypontja pedig épen a 70-es évek elejére esik, az ösmeretes tényeket tehát Klanicza vádjaival össze nem egyeztethetjük.

Huszár Gál Pápára való költözködésekor valószinűleg nyomdáját is magával vitte, de hogy a herczegszőllősi zsinat végzései halála után két évvel 1577-ben nyomattak-e, s hogy a pápai lelkipásztorságban utódja, Huszár Dávid, az ő fia volt-e? — jelenleg is eldöntetlen kérdések maradnak.[2]

[1] Toldy Ferencz. i. h.

[2] A tisztelt czikkiró úr becses közleményéhez, melylyel Huszár Gál halálának évét eldöntötte, legyen szabad hozzáadnunk azt, hogy a magyar történelmi társulat 1881. évi eperjesi kirándulása alkalmával, az eperjesi ev. Collegium könyvtárában napfényre került Huszár Gál, elveszettnek hitt Énekes könyvének egy teljes példánya, mely *1574-ben hely nélkül jelent meg* s melynek *előszavát Huszár Gál Comiatin 1574-ben okt. 6-án irta.* A könyv ismertetése megjelent a Századok és a Magyar Könyvszemle 1881-diki folyamában s ezen leirásból kétségtelen az: hogy Huszár Gál 1574. okt. 6-án még Komjátiban tartózkodott és csak ezután mehetett Pápára, hol legfölebb egy évet tölthetett, mert 1575. okt. 23. meghalt. Ezen adattal Huszár Gál életének utolsó évei tisztázva vannak. Szerk.

MAGYARORSZÁG KÖZ- ÉS MAGÁNKÖNYVTÁRAI 1885-BEN.

GYÖRGY ALADÁRTÓL.

Könyvtárainkról csak elvétve jelentek meg leirások irodalmunkban, leggyakrabban az iskolai értesítőkben, melyek az iskolai könyvtárak évi gyarapodásának közlésén kivül, néha az egész könyvtárról is megemlékeztek s a «Magyar Könyv-Szemlé»-ben, melynek szerkesztősége egykor a vallás- és közoktatásügyi miniszterium közvetítésével nevezetesebb könyvtáraink tervszerű leirásait is óhajtotta kiadni, azonban csekély eredménynyel. Nem volt ismeretlen azonban a szakférfiak előtt, főkép az orsz. könyvkiállítás rendezése s Szabó Károly nagy művének megjelenése után, hogy hazánk nem tartozik a könyvtárakban szegény országok közé s ezzel természetesen egyidejüleg mindinkább élénkebbé lett a vágy, hogy ezeknek a könyvtáraknak lehetőleg teljes leirása s ismertetése is megkisértessék.

1884 végén az orsz. m. kir. statisztikai hivatal főnöke, Keleti Károly miniszteri tanácsos, okadatolt előterjesztésemre teljes készséggel egyezett abba, hogy más statisztikai hivatalok példája szerint legalább annyiban igyekezzünk a tapasztalt s nagyon érzett hiányon segíteni, hogy a köztudomású könyvtárakról hatósági úton a számokban is kifejező adatokat beszerezzük. A kérdőívek szerkesztése, kibocsátása s feldolgozása a hivatal részéről teljes liberalitással reám bizatott s ennek megfelelően a hivatal kiadásában «Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben» czím alatt terjedelmes kötetben s térképmelléklettel már 1886 elején megjelent mű, személyes felelősségemet jelezve, nevem alatt is bocsáttatott ki.

A «Magyar Könyv-Szemle» egész terjedelmében közölvén, a

mű bevezetését, melyben az anyag összeszerzésénél s feldolgozásánál követett elvek foglaltatnak, jelenleg e folyóirat szerkesztőjének felhivására a mű kitüntetett eredményeinek ismertetését kisértem meg.

A főeredményt a mű 603—9-dik lapjain levő táblázatok részletesen tüntetik fel s azok alapján itt a következő főbb adatokat állítjuk össze:

	Közkönyvtárak	Magán könyvtárak	összesen	Hány könyvtárról szól a kimutatás
A számbavett könyvtárak száma	1,400	1,001	2,401	2,401
Könyvek száma	5.298,236	2.334,138	7.632,374	2,401
Könyvvásárlásra egy izben fordított összeg forintokban . .	344,196	115,881	460,077	1,227
Különösen magyar könyvekre	77,997	25,279	103,276	933
A könyvek száma szaporodott 1884-ben	128,194	26,014	154,208	1,206
Magyar művek száma volt . .	820,993	330,224	1.151,217	1,787

Egy könyvtárra esett átlag 3,179 könyv s 100 lakóra 55·51. A könyvek tartalmát a 2,401 könyvtártulajdonos közül 1690 részletezte (köztök 600 magánkönyvtártulajdonos) s ezen részletezés szerint a kérdőivben megállapított csoportokra jutott a közkönyvtárakban kimutatott 3.703,289 s a magánkönyvtárakban kimutatott 1.301,385 kötet könyvből:

	Közkönyvtárak	Magánkönyvtárak
Nyelvészet, irodalomtörténet . .	352,397	144,647
Bölcsészeti, hittan, paedagogia . .	814,582	136,947
Történelem, földrajz	542,767	220,248
Államtudományok, jog, politika .	284,444	151,685
Természettudomány, orvosi s mérnöki művek	344,547	128,494
Encyclopaedia	163,876	69,542
Hirlapok	78,089	24,810
Szépirodalom	404,550	249,148
Tankönyvek s ifjusági iratok . .	246,366	38,912
Vegyes	471,671	136,952

Mindezek a számok igen sok tanuságot nyujtanak. Tagadhatlan ugyan, hogy az adatok hiányosak, a mint azt magában a műben is többször felemlítettem, többek közt kiemelvén azt is, hogy oly tekintélyes könyvtárakról, minők az alcsuthi, fóthi s

kalocsai, nem érkeztek be adatok s más helyen, hogy hazai könyvtárainkban bizonynyal nem nyolczadfél millió, hanem a tiz milliót jelentékenyen felülhaladó számu könyv őriztetik. Azonban ez a hiányosság minden hasonló fölvételnél előfordul s miként azt művemben a külföldi adatokkal táblázatosan összehasonlítva kimutattam, a mi felvételünk aránylag egyike a legsikerültebbeknek. Mivel pedig a kérdések legnagyobb részére a könyvtártulajdonosok pontos válaszokat is adtak, jogosultak vagyunk a fentebbi számokból általános jellegü következtetéseket vonni. Ily következtetések például, hogy hazánkban aránylag nagyon kevés összeget fordítanak könyvek vásárlására s abból is a nagyobb rész nem magyar nyelvü művekre jut, bár mindamellett a magyar művek száma könyvtárainkban, különösen a modern jellegüekben, előkelő helyet foglal el. Elmondhatjuk ezenkivül még, hogy közkönyvtárainkban a régi hittani s történeti munkák száma még most is tulnyomó, mig a magánkönyvtárakban a szépirodalom szerepel első helyen s azután következnek a történeti művek.

Mindezen fontos s kulturállapotainkat jellemző adatok azonban nagyon általános becsüek s még az sem bir kiváló tudományos jelentőséggel, hogy hazánkban a 10.000 kötetet meghaladó nagy könyvtárak száma más országokéhoz képest aránylag igen nagy (a mi kimutatásunk szerint 129, Ausztriában 115, Olaszországban 78 s még a dúsgazdag Egyesült-Államokban is, hol a népesség száma négyszer oly nagy, csak 266). Pedig egy oly könyvtárstatisztika, mely más statisztikai dolgozatokhoz hasonlóan, a táblázatokba foglalt számok közlését tüzte volna ki főfeladatául, nagyon kevéssel nyujtott volna többet a nagy közönségnek. A mi felvételünknek nagy előnye van abban, hogy az egyes jelentékenyebb könyvtárak részletesebb leirására is kiterjeszkedik s e mellett a felvétel által nyert adatokból nemcsak az általános következtetéseket vonja le, hanem minden egyes könyvtárcsoportról külön élénk képet igyekszik nyujtani. Az országos statisztikai hivatal összes kiadványai között ez volt az első, a hol nem a számok s táblázatok, hanem a magyarázó szöveg tartatik lényegesebbnek s az általam kitűzött czél érdekében őszinte hálával tartozom a statisztikai hivatal főnökének, hogy ezen ujitásom megvalósitását legkevésbé sem gátolta, sőt szabad volt egy hivatalos kiadványban nem egy helyen (l. például 133–137. és 565—572 ll.) a hivatalos

körök által tanusított tevékenység és mulasztások fölött őszinte s tartaléknélküli kritikát mondanom.

Összesen 357 könyvtárról van e műben többé-kevésbé részletesebb leirás. Maga a szám is igen jelentékeny. Magán ember, hivatalos segédeszközök nélkül, évekig tartó fáradságos buvárlat után lett volna képes ily nagyszámu könyvtárról megközelítőleg biztos leirásokat készíteni s bizonynyal aligha lett volna egy ily munkának magán kiadója. Igaz, hogy ezeknek a könyvtáraknak a leirásai — a mű terjedelmére tekintettel — nagyon gyakran csak vázlatos rajzok, de a leglényegesebb vonások mindenütt megvannak s a könyvtártulajdonosok nagyon ritkán mulasztották el a könyvtáraikban rejlő becsesebb darabok névleges felsorolását. A nemzeti múzeum könyvtára, mint a «Magyar Könyv-Szemle» olvasói erről már értesültek, a könyvtárstatisztikai felvétel alkalmából egész kis monographiát dolgoztatott ki, melyet különösen a könyvtár részletes története s a benne őrzött ritkaságok egyenként való felsorolása jövőre nézve is forrásmunkává tesznek. Hasonló becses s csaknem monographiaszerű dolgozatokat találunk ebben a műben más nagy könyvtárakról (egyetemi, akadémiai, nemzeti kaszinói, esztergomi főegyházi, szegedi, marosvásárhelyi gr. Teleky-féle, kolozsvári ref. stb.). De még becsesebbek a magánkönyvtárak leirásai. A Ballagiak, Révész Kálmán, Ráth György, Ágoston József, Horváth Árpád, Básze1 Aurél, Pap Károly, Széll Farkas, Szinnyei József, Weber Antal s más ismert gyüjtők gondos jegyzékeket adtak a gyüjteményeikben őrzött s eddig csak általánosságban hir szerint ismert kincsekről s számos más eddig igen szűk körben ismert becses gyüjtemény lett a jelen könyvtárstatisztikai mű által országos nevűvé, igy például Elischer Boldizsár háromezer darabot meghaladó tisztán Goethéra vonatkozó gyüjteménye. Hazánkban tehát a hivatalos statisztika pótolta részben a társadalom s irodalom feladatát s a 357 válogatott könyvtár leirásával megvetette az alapot arra, hogy könyvtáraink teljes s időről időre revidealandó jegyzéke is mielőbb elkészülhessen. — Különösen fontos volt ez a kezdeményezés a magánkönyvtárak ismeretére nézve. A közkönyvtárak közül ugyanis épen a legjelentékenyebb nyilvános és iskolai könyvtárakat eddig is eléggé ismertük s a többiek ismeretének kiegészítésére jóformán egyszerű számadatok is elég támaszt nyujtottak volna: a magánkönyvtárak jellegéről azonban mindeddig épen semmit sem tudtunk s a szak-

férfiak is csak egyes kiváló könyvkedvelők gyüjteményét s nehány nagy családi könyvtárt ismertek. A magyar hivatalos statisztikai mű most már ezer magánkönyvtárról nyujt kimutatást, oly nagy számról, melyhez hasonlót még a legműveltebb nemzetek irodalmában sem találunk s ezek közül száznál többet részletesen is megismertet.

Az egyes nevezetesebb könyvtárak egyenként való ismertetése mellett másik jellemző sajátsága könyvtárstatisztika művemnek a részletes birálati szemle. Minden fejezet elején igyekeztem nemcsak a hivatalosan beszerzett adatokat hasonlítani össze, de a hazai s külföldi idevonatkozó irodalom adatait s útmutatásait is teljesen felhasználni. Egyéniek s olykor talán nagyon is egyéniek, egy hivatalos jellegü mű hangjától nagyon eltérők ezek a szemlék s birálatok s mindamellett még ma is, midőn megirásuk után pár évvel ismét forgatom őket, önérzettel vallom azokat magaménak s nem kételkedem, hogy egyes részletek hiányossága s egyes tévedései nem oly nagyok, hogy azok megirását valaha szégyenlenem kellene. Az elfogulatlan szakértő látni fogja egyes helyekről, minők például a 405—412-dik lapok, hol egynehány száz sorban a magyarországi kiváló könyvgyüjtőkre s könyvkedvelőkre vonatkozó történeti adatokat állitottam össze avagy az 564—574-dik lapokon, hol a külföldi könyvtárak kezelésére vonatkozó tanulmányaimnak eredményeit a feldolgozás czéljához képest elszórt képekben, de eléggé észrevehetőleg közlöm, láthatni fogja — mondom — ezen s hasonló egyes helyekről, hogy feladatomat komolyan vettem s mindenütt igyekeztem legalább kijelölni azokat az irányokat, a melyeket egy utánam következő s szerencsésebb viszonyok közt levő statisztikus nézetem szerint felhasználva sokkal tisztább s tanulságosabb képet fog nyujtani kulturtörekvéseink ama fejlődéséről, melynek a könyvtárak ügye egyik tiszta hőmérője.

A közkönyvtárakat művemben következő csoportokba osztályoztam: 1. Nyilvános könyvtárak. 2. Hatósági könyvtárak. 3. Iskolai könyvtárak. 4. Egyházi könyvtárak. 5. Egyleti vagy testületi könyvtárak. 6. Kölcsönkönyvtárak. Az utóbbiak ugyan jogilag már magánkönyvtárak volnának, de üzleti jellegük s még inkább az egyes társadalmi osztályok műveltségi viszonyaira gyakorolt hatásuk folytán méltán közkönyvtárak közé is sorolhatók vagy legalább e helyen, a köz- és magánkönyvtárak között levő mesgyén, méltán soroltathattak fel.

A *nyilvános könyvtárak* nagy paedagogiai jelentőségét

hazánkban még mindig kevéssé értik s igy a kezdetleges iskolai és népkönyvtárakon kivül (a melyeknek nagyobb része — mivel alig 1—200 darab könyvből áll — ebben a műben nem is soroltatik fel) igen kevés ily könyvtár van hazánkban. Kiemeltem kimutatásomban, hogy a nyilvános könyvtárakban olvasók száma összesen csak 84,922 s ebből is 78,298 jut a budapesti három nagy könyvtárra s 3437 a szegedi Somogyi-féle könyvtárra, úgy hogy a többi 38 nyilvános könyvtárról csaknem azt lehet mondani, hogy senki sem használja. Szomorú állapotok ezek, de csaknem természetesek, mivel a legtöbb nyilvános könyvtárnak külön olvasó terme nincs s volt olyan is, mint a komáromi becses Kulcsár-féle könyvtár, mely kimutatásunk alkalmával még jóformán ládákban hevert. Még nagyobb baj, hogy hazánkban csak 42 névleges nyilvános könyvtár van s a legműveltebb városok lakói is csaknem kizárólag a kaszinói könyvtárakra vannak utalva. Fölemlítettem e helyen a külföldi példákat, előadtam elég részletesen az iskolai s népkönyvtárak érdekében kifejtett működés történetét s kijelöltem a módokat a szükséges reformokra. Meggyőződésem, hogy az összes könyvtárak között épen a nyilvános könyvtárak azok, melyek egy nemzet műveltségére legnagyobb hatással vannak s valóságos szégyenünk, hogy Magyarország e tekintetben oly hátra maradt.

Hasonlókép szomorú helyzetünk van a *hatósági könyvtárakat* illetőleg. Kimutatásomban összesen csak 76 ily könyvtárt sorolhattam fel 178,660 könyvvel s ezek között is igen sok a kezdetleges könyvgyüjtemény. A jelenlegi helyzettel szemben utaltam arra a körülményre, hogy nálunk a kormány s egyes hatóságok évenkint több ezer nyomtatványt adnak ki, melyeknek megőrzése s összegyüjtése egykor a nemzet történetének megirásánál avagy a létező állapotok alapos ismertetésnél kimondhatatlan szolgálatot tenne. Maga a kormány évenkint jelentékeny összegeket fordít könyvek beszerzésére, de a legtöbb esetben hiányzik minden ellenőrzés, hogy ezek a könyvek megőriztessenek s szaporíttassanak. Ugy a bevezetésben, mint az egyes szakkönyvtárak ismertetésénél kimutattam továbbá, hogy a legtöbb könyvtár gyarapítására nem törekesznek tervszerüleg s igen sok hatósági könyvtár van, mely véletlenül összegyült ajándékművek czélszerütlen halmaza s valóban még a könyvtár nevét sem érdemli meg.

Örvendetesebb képet nyerünk a *tanintézeti könyvtárakról*

nemcsak azért, mivel ebben a csoportban már 548 könyvtár van 1.722,218 könyvvel, hanem még inkább azért, mivel itt már megkezdődött a szakszerű csoportosítás nemcsak annyiban, hogy a tanítói könyvtárak külön választattak az ifjusági könyvtártól, de egyes tanintézetekben már valóban tervszerüleg gyarapított külön szakkönyvtárak is léteznek s így azok tudományos felhasználása külsőleg is jelentékenyen megkönnyíttetett. Orvendetes továbbá az iskolai könyvtárak helyzete annyiban is, hogy itt az évi gyarapodás igen jelentékeny, azaz a könyvállománynak 6·08 százaléka, egyes könyvtáraknál még sokkal nagyobb. Néhány tekintélyes iskolai könyvtár után itélve a közvélemény hajlandó volt eddig az ilynemü könyvtáraknak modern jellegét s tudományos becsét is csekélyre tenni. Adataim bebizonyították, hogy e feltevés téves. Iskolai könyvtáraink közül nagyon kevés van olyan, melyben elavult s csak történeti becscsel biró munkák igen nagy számmal volnának, ellenkezőleg azonban igen sok a modern jellegü könyvtár, oly annyira, hogy p. a szakiskolák mellett levő könyvtárakban a természettudományi s államtudományi csoporthoz tartozó könyvek már az összes könyvek 58·6·4 százalékát, tehát jelentékenyen nagyobb részt, teszik s az egyes könyvtárak leirásánál sok helyütt akadunk az öntudatos s czélszerü gyarapítás nyomaira. Mindamellett ezeknek a könyvtáraknak használata sem kielégítő. A regényekkel telt ifjusági könyvtárak állnak előtérbe a komolyabb olvasmányokat tartalmazó nagy könyvtárakkal szemben. A debreczeni főiskolában az 50,000 darabot meghaladó nagy könyvtárból egy év alatt 1500 könyvet kölcsönöztek ki, a 2200 kötetnyi ifjusági könyvtárból ellenben 7050-et. Számos más hasonló példa tanusítja általában, hogy az iskolai könyvtárak is nagyobb részt holt kincset képeznek s különösen, hogy tanuló ifjuságunk nagyobb része még csak szórakozási czélból használja a könyvtárakat s a tanárok nem képesek bennök a kutatási vágyat fölébreszteni.

Még sokkal nagyobb joggal lehet holt kincsnek neveznünk az *egyházi hatóságok könyvtárait.* Kimutatásunkban 312 könyvtár van felsorolva 1.368,477 kötettel s ezzel szemben az olvasott művek száma csak 26,053. Pedig ezek az egyházi könyvtárak is modernebb jellegüek nálunk, mint közönségesen hiszik, s mint más országokban van. Igy például 123 alapítási korát kimutató szerzetesi könyvtár közül csak 30 alapíttatott a mult századot meg-

KÖNYV-TÁRA

előző időből, míg az osztrák 88 szerzetesi könyvtár közül 48 s a görög katholikus könyvtárak az egyedüliek, a melyekben a latin nyelvű művek száma a többséget teszi, míg a többiekben a magyar s német nyelvű művek is igen nagy számmal szerepelnek. A mi szerzeteseink legkiválóbb része tanítással foglalkozván, közkönyvtáraikban lassanként a modern tudományok számára is jelentékenyt hely jut s inkább csak a régi kolduló barátok könyvtárai maradnak antik jellegüek, habár ezekben viszont a bibliographiai s irodalomtörténeti kincsek fordulnak elő feltünő nagy számmal. Nagyobb baja az egyházi könyvtáraknak, hogy legnagyobb része igen rendetlen. A könyvek csaknem kizárólag hagyatékokból szaporodnak, s azokban tömérdek a duplum. — Czédulajegyzék készitésre s tervszerű gyarapításra nincs pénzük, de rendesen nincs is kedvük s tehetségük.

Jelentékeny a gyarapodás *az egyesületek és társulatok könyvtáraiban* s ez a gyarapodás annál örvendetesebb, mivel a könyvvásárlásra fordított összegek majdnem háromnegyedrészét magyar művekre költik. Kimutatásunk szerint azonban az egyesületek s társulatok egy év alatt csak 15,000 forintot fordítottak könyvek vásárlására s bármily hiányos legyen is ez a kimutatás, ez a csekély összeg valóban elszomorítónak mondható. Még kedvezőtlenebb a helyzet, ha megtudjuk a kimutatás adataiból, hogy a kaszinók könyvtárainak tartalmát túlnyomólag csak regények alkotják, sok tekintélyes városban, sőt egyes kiválóan szakszerű egyesületek gyüjteményeiben is csak regények találhatók. S pedig minő regények! Az egyes kaszinói könyvtárak ismertetésénél s még inkább a bevezetésben (332—333 l.) valóban megszégyenítő adatokat soroltam fel. Egy intelligens közönség által fentartott kaszinó könyvtárában az összes műveknek egy tizedrészénél jóval többet tesznek Kock Pál, Montepin Xavér, Ponson du Terrail művei; a magyar klasszikus szépirók alig fordulnak elő s van oly könyvtár is, a hol Petőfit kizárólag a «Hóhér kötele» képviseli.

A könyvek ily szakavatatlan, sőt botrányos kiválogatása jellemzi a *kölcsönkönyvtárakat* is, a hol különben is a műveknek 86·7 százaléka tisztán szépirodalmi. Négy jelentékeny kölcsönkönyvtár nyomtatott jegyzékének birálatos ismeretét közöltem e czélból (391—393 l.) s nagyon óhajtanám, ha egyes vidékek irodalmi műveltséggel biró fiai hasonló birálatokat közölnének a

vidéki közlönyökben az ott fennálló kölcsönkönyvtárakról. Mert jelenleg sajnos tény, hogy a kölcsönkönyvtárak legnagyobb része nemcsak a germanizálás szolgálatában áll, a mint azt művemben megczáfolhatlan adatokkal kimutattam, de egyuttal a léhaság s erkölcstelenség terjesztője is, mely tény annál szomorúbb, mivel a magyar középosztály jelentékeny része s különösen a nők, jól berendezett s kellően kezelt nyilvános könyvtárak hiányában, főkép a kaszinói s kölcsönkönyvtárak gyüjteményeiből nyerik csaknem összes szellemi táplálékukat.

Közkönyvtáraink e számos hiánya egyik oka annak, hogy a *magánkönyvtárak* száma hazánkban feltünően nagy. Ezer magánkönyvtárról érkezvén be az adatok, következtetéseket is lehetne belőlök vonnunk s ezek meglehetősen kedvezők. A magánkönyvtárakban is a szépirodalmi s történeti csoporthoz tartozó művek vannak legnagyobb számmal, de a megoszlás itt már nagyon egyenletes, oly annyira, hogy a szépirodalmi művek sem érik el a könyvkészletnek egy ötödrészét s az aránylag leggyengébben képviselt természettudományi csoporthoz tartozó munkák is megközelítik az egész könyvkészletnek egy tizedrészét, más szavakkal Magyarország magánkönyvtárai eléggé változatosak s a haladó kor igényeinek minden irányban igyekeznek megfelelni. Kimutatásomban (413—417. l.) több száz oly magánkönyvtárt soroltam fel, melyek egy vagy más tekintetben becses szakkönyvtárak s egyúttal kimutattam azt is, hogy specialis jellegü gyüjteményekben évről-évre gazdagabbak leszünk. Egyes ily gyüjtemények ismertetése — p. Szinnyei Józsefé (454—5. l.) — nagyon méltók az elolvasásra. A magánkönyvtárak legtekintélyesebbjei régi mágnáscsaládok tulajdonában vannak, de a tanárok s tanítók közül is sokan gyüjtöttek szép könyvtárakat; leghátrább vannak e tekintetben az iparosok és kereskedők, mig a földbirtokos osztály tagjai közül sokan tünnek ki könyvszeretetük által. — Nem érdektelen végre megemlítenünk azt sem, hogy a magánkönyvtárakból alig egy tizedrész keletkezett 1830 előtt, s hogy a könyvtártulajdonosoknak nemcsak nagyobb része, hanem elenyésző csekély kivétellel csaknem mindannyian, magyar ajkú polgárok is, a minthogy általában — a mi a könyvek szeretetét s az olvasási kedv ápolását illeti — hazánkban a magyarok járnak legelől.

Egészben véve kimutattam művemben azt is, hogy Magyar-

országon mindenkor meg volt ugyan a tudvágy s nemzetünk szellemi tehetségei s kulturhajlama már a régibb időkben is szép eredményeket mutattak, de az öntudatos buvárkodás, mely a könyvtárak gyarapodását minden másnál jobban segíti elő s azokat élő kincsekké változtatja, csak századunk közepe táján kezdett kiválóan hatni. Ehhez képest újabban rohamosan szaporodnak a könyvtárak. 1711 előttről csak 63 könyvtár maradt fenn, azok nagyobb része is ma már holt kincs, 1711—1830 közt alapíttatott 234 máig fennálló könyvtár, 1831—1867 közt 664 s 1868—1885 közt 712, azaz más szóval a legutolsó 17 év alatt a magyarság csaknem annyi könyvtárt alapított, mint századok lefolyása alatt s e mellett a régieket is szaporította s gyarapította. 1830-ban, midőn közéletünk renaissance kora megkezdődött, számításom szerint még aligha volt összevéve egy millió könyv hazánkban s egy félszázad mulva a könyvtárstatisztika már nyolczadfél milliót számít össze, a valóságban pedig tiz milliónál is jóval több van.

Sajnos, hogy ezek a könyvek még mai nap is nagyobbrészt holt tőkék. Olvasó szobák hiánya, a könyvtárkezelők nagy részének másnemű hivatalos elfoglaltsága, a bibliographiai szakismeretek csekély foku elterjedése s mindenekfölött a legtöbb könyvtár hozzáférhetlen vagy legalább nehezen megközelíthető jellege nagyon csökkentik a magyarországi könyvtárak használhatóságát. Nagy hiba továbbá, hogy a könyvek beszerzésének gondatlan vagy tudatlan eszközlése miatt nagyon kevés könyvtár van olyan, melyet akár a buvárkodó tudós, akár a gyakorlati szakember kellőkép használhatna.

Könyvtáraink száma különben sem elegendő még. Művem végén könnyen áttekinthető térképen tüntettem fel törvényhatóságok szerint a könyvek számát a lélekszámhoz arányítva s ez a térkép azt mutatja, hogy nagyobb városok kivételével igen kevés helyen van elegendő könyv (még a czélszerűtlenül kezelt könyvtárak holt kincseit is ide számítva!). Nevezetes, hogy az összes nyolczadfél milliót tevő könyvgyüjteményből csak 1·8 millió jut a kisebb községekre, holott a városi lakosság a 13·7 millió lélekből csak 2·1 milliót tesz ki. De még a városok is nagyon primitiv helyzetben vannak a fővároshoz képest. Budapesten 2346 könyvtár közül 486, nyolczadfél millió kötetből 2·1 millió van s az összes városokban őrzött könyvek 36·85 százaléka, tehát egy har-

madánál több jut Budapestre, mig a közvetlenül utána következő Pozsonyra már csak 4·33 százalék. Magyarország közkönyvtárait 1884-ben 176,547 olvasó használta s ezeknek több mint fele egyetlen városra esik, arra a fővárosra, melyben magában sokkal több könyv van, mint a 10 millió lakosságú kis s nagy községekben összevéve. A műveltség tehát csaknem tisztán a fővárosban központosúl s igy a lehető legegészségtelenebb képet mutatja. A térképen egyes megyék ugyan eléggé kedvező arányban tünnek fel, de azokról is ki lehet mutatni, a minthogy művemben (579—587. l.) részletesen ki is mutattam, hogy a műveltség látszatát egyes főúri könyvtárak avagy szerzetesek nagyszámú, de valóban holt kincset képező könyvgyüjteményei adják, tényleg azonban az ország legnagyobb részében s köztök számos nagy népességű s magas kulturális fokon álló városban sincs kellően berendezett s kezelt könyvtár, úgy hogy a szellemi szükségletet még a magasabb tanintézetekkel biró helyeken is csak nagy anyagi áldozatokkal volt képes a komoly kutató úgy a hogy teljesíteni.

Nem szépítettem helyzetünket semmiben. Művem némely pontjai, kiszakítva az összefüggésből s csak magukban tekintve, mintegy a nemzeti hiuságot látszanak dédelgetni. Kimutattam, sőt táblázatban (605. l.) is közöltem, hogy Magyarország a könyvtárak tekintetében nem a legutolsó helyen áll a művelt világban, de nem egyszer elmondottam, hogy ezt az eredményt nem a mi könyvtárstatisztikai felvételünk számának kell tulajdonítani, mert hiszen e számok részben csak azért oly kedvezők, mivel más országok hasonló felvételei nagyrészt tökéletlen munkák. Elmondtam nem egyszer (l. 9—13., 258—259., 404—412., 565—6. lapokon s más helyeken), hogy a magyar faj kulturtörekvése szilárdabb s idealis hajlama nagyobb, mint legtöbbnyire hiszik, de ugyanannyiszor s csaknem mindig közvetlen utána felemlítettem a nagy hibákat, a végzetes tévedéseket is, melyek jelen annyira ki nem elégítő helyzetünket jellemzik.

Nem szépítettem helyzetünket, tárgyilagosan irtam, mint statisztikushoz illő. Hosszú éveken át tartott gyakorlati működésem után a közélet különböző ágaiban szerzett tapasztalataimat is értékesítettem a túlnyomólag elméleti s szakszerü dolgozatomban, mely eddigi irodalmi működésemnek legjelentékenyebb eredménye. De azért ismerem annak hiányait is s ma is aláirom, a mit pár

évvel ezelőtt a mű befejezésekor (610. l.) irtam, mely zársorokat jelen ismertetésem befejezésekép újból ismétlek, a mint következnek:

«Ismételve elmondjuk, hogy a jelen könyvtárstatisztikai fölvétel hiányosabb, mint az orsz. statisztikai hivatal legtöbb más fölvételei; hiányos nemcsak abban a tekintetben, hogy igen jelentékeny számú közkönyvtárról s bizonynyal még több magánkönyvtárról absolute nem szereztettek be adatok, de hiányos még inkább abban, hogy a beérkezett adatok nagy része is csak általános tájékoztató számokból áll s nem gondos megszámlálás eredménye. Hiányosak ezek a kimutatások azért is, mert a művek s kötetek s még inkább az egyes tudományesoportok megkülönböztetésében a beküldők jelentékeny része nem járt el szigorú pontossággal s az orsz. statisztikai hivatal, az első felvétel nehézségeire tekintettel, a birálatban engedékeny volt.

«De ismételjük azt is, hogy a könyvtárstatisztikai fölvételek eredménye nem tisztán a számoktól függ. Ezek is elég érdekesek, tanulságosak s bizonynyal nem is annyira hiányosak, hogy egy későbbi szerencsésebb fölvétel alkalmával tájékoztató összehasonlítás alapjául nem szolgálhatnának; de bizonynyal maradandóbb becsüek azok az eredmények, hogy több száz, eddig csak szűk körben ismert becses könyvtárra hívhattuk fel a művelt közönség figyelmét, s hogy a könyvtárak tekintetében észlelt tünetekből nemzeti kulturánk számos fontos kérdésére új világot lehetett vetnünk. A legfontosabb eredmény azonban, melyre önérzettel hivatkoztunk már a bevezetésben s hivatkozunk most is, a könyvek szeretetének terjesztése s a könyvtárak becsének szélesebb körben elismertetése. A közművelődés általános emelkedése önmagától is előidézte volna ezt; a jelen munka készítése azonban elősegítő gyanánt szolgált. S legyen is ez igy a jövőben is! Könyvtárak alkotása nem függhet a divat változó szeszélyétől. A sötétség terjesztőjekép hirhedt talmud is elmondja keleties képletében, hogy «az iskolás gyermekek lehellete kormányozza a világot», s ha véletlen volt is, talán elmondhatjuk, hogy sejtelemszerű véletlen, midőn Rómában az első közkönyvtárt a szabadság templomában állították föl.»[1]

[1] A t. czikkiró úr többször említett munkájára és jelen közleményére alkalmilag még visszatérünk. Szerk.

GHYCZY KÁLMÁN KÖNYVTÁRA.

Közli: THALY ISTVÁN.

Hatvanegy évvel előbb Komárommegye közgyülésén felolvasták Kulcsár István levelét, a melyben ama nemes szándékát nyilvánítá ki, hogy «3—4000 drb tudományos és hasznos könyveket ajánl a vármegyének egy, Komáromban közhasználatra megnyitandó bibliothéka felállítására.»[1]

A közgyülés elfogadta az ajánlatot. A gyüjteményt meg is kapta a vármegye még 1827-ben. S birtokolja egész mostanáig.

De ez idő alatt sok viszontagságon ment keresztül a bibliothéka. Mert a gyüjtemény meg volt, de alapítványa semmi Ügyét fel-felkapták a Rendek s el is ejtették megint. Egész történetét érdekesen irja le Erdélyi Pál,[2] hogy jegyzőkönyveztek, javaslatoztak, véleményeztek, szóval mindent, de tett nélkül majd semmi eredménynyel vagy csak sovány sikerrel. Alig hogy csak megőriztethetett az alapító adománya. Többször rendeztek gyüjtést a könyvtár ügyének előmozdítására, de ez csak lassan-lassan haladt. És a Zichy, Eszterházy és Batthyányi grófok stb. adományával együtt csak 1873-ig gyült össze 3378 frt $48^1/_6$ kr.

A könyvek sokáig ládákban, használatlanul hevertek; 1885 elején állították fel külön helységiben. Ekkor kezdetett rendszeres kezelése; itt vesz ügye némi lendületet. De a kevés alap következtében most sem várható nagy eredmény. S Kulcsár kivánsága még mindig csak a nemesebb keblek reménye.

De e remény most talán mégis közelebb jutott hozzánk. — Ujabb adománynyal újabb fordulatot veend a gyüjtemény elmaradott ügye: a jelen év nagy halottja, Ghyczy Kálmán, könyvtára

[1] «Magyar Könyv-Szemle» 1886. Erdélyi P. Kulcsár-könyvtár.

[2] U. o.

felett — végakaratában — szabad rendelkezést engedett örököseinek, de ajánlva figyelmökbe a komárommegyei könyvtár állapotát is. S a lelkes rokonok, felfogván a figyelmeztetés fontosságát, Komárommegyének hagyják a bibliothékát.

A gyüjtemény, mely tekintélyes és becses egyaránt, ez időszerint az örökhagyó kis-igmándi birtokán van.

Minthogy azonban, miként nagyjainké leginkább, az elhunyt szereplésének is szintere Pest volt s igy az év egyrészét kénytelen volt ott tölteni; a kisebb másik felében meg kis-igmándi tusculumát szokta felkeresni, bibliothékája megoszlott: könyveket hagyott ott is, voltak itt is, csak kedvenczeit hordta magával. S csak halála után egyesitették. Az ide-odahurczolás következtében kötetei összekeveredtek, az egyes collectiók példányai elhányódtak, folyó művek járulékai beosztatlanul maradtak: általán a könyvtár régi rendje felbomlott. — Ezért az örökhagyó szintén végrendeletileg hagyta, hogy mielőtt Komárommegyének átadják, rendeztessék is.

E megbizatást nyertem a családtól s a munkát két hét alatt befejeztem, s most a könyvtár képét a szakférfiak s az érdeklődő közönség elé rajzolgatni igyekszem.

A könyvtár jelen rendezett állapotában — mint mondám — tekintélyes. Már kezdetben kiváló figyelme tárgya volt az örökhagyónak; külön szobácskát rendeztetett be számára, melyet azóta mindig «könyvesház»-nak hivtak: ebben rakosgatta, ide gyüjtötte könyveit, ez volt jelenlegi könyvtárának, hogy úgy mondjam, magva. Lassan-lassan szaporodott. Később szekrényenként foglalta terét belső termeinek, úgy hogy most a «könyves» első almariomja épen megtizenkétszereződve áll újabb társai mellett, s az első pár száz kötet 8283-ra szaporodott.

A gyüjtemény e szép készlete szakok szerint igy oszlik meg:

Hittudományi szakra esik . . .	112	mű.	134	kötet és füzet.
Jogtudományi szakra esik . . .	260	»	591	» »
Államtudományi szakra esik . .	1034	»	2996	» »
Orvostudományi szakra esik . .	49	»	55	» »
Természettudományi szakra esik	200	»	609	» »
Hazai történelmi szakra esik .	183	»	998	» »
Külhoni történelmi szakra esik	187	»	928	» »
Szépirodalmi szakra esik . . .	296	»	607	» »

Bölcsészeti és paedag. szakra esik 83 mű, 138 kötet és füzet.
Vegyes pedig van . . . . . 358 » 1227 » »

A művek összes száma tehát 2392, a köteteké 8283. A könyvtárban az államtudományi szak van leggazdagabban képviselve, azután a történelmi, szépirodalmi és a természettudományi; ez utóbbi magában is igen érdekes kis gyüjteményt képezne, de így az egésznek értékét kiválólag emeli. Magángyüjtők rendszerint egy bizonyos szakra szokták irányítani figyelmöket, Ghyczy Kálmán többet tett, egyetemes müveltségre, általános tudományosságra törekedett; könyvei nagyfokú sokoldaluságról tanuskodnak. Alig egy-két szak — különösen az orvosi, hittudományi — kivételével mindegyik, mint a táblázatban láttuk, igen szép számmal van képviselve, úgy hogy az irodalom emberei munkásságaikhoz sok fontos segédeszközt feltalálhatnak bennök. Mert előnye a könyvtárnak, hogy nemcsak az újabb, hanem a régibb irodalom kincseit is birja.

Ősnyomtatványokkal nem bir. Talán egy mű válhatnék be annak. «De arboribus et plantis» cz. ívrét, első lapjai hiányzanak. E czime kivül, kötésén olvasható.

Okmányok, oklevek sincsenek.

Kéziratot kettőt találtam:

1. Diarium. 1789. ívrét.

2. Terv, mikép lehetne közszükségünket fedezni a nemesség megadóztatása nélkül? H. és é. nélkül.

Térképek:

Egy régi, czimlap nélkül.

Utazási s egyéb térképek, 30 darab.

Rajzok nincsenek.

Régi nyomtatványok. Legrégibb nyomatai 1540-ből valók. Ez évtől kezdve közlöm az 1711-dikig megjelent s a könyvtárban található könyveket:

1. Opera Marci T. Ciceronis. Basiliae, 1540. I-rét. 2 köt.
2. Homeri Odyssea. Salingiaci, 1540. 1 köt.
3. Taciti Opera. Antverp. 1568. 1 köt.
4. Polydori, V. U.: De rerum inventoribus. Basiliae, 1570. 1 kötet.
5. Grotii, H.: Epistolae. Amsterdam, 1587. 1 köt.
6. Bodini, J.: De republica. Francofurti, 1594. 1 köt.

7. Senecae Opera. Antverpiae. 1615. 1 köt.

8. Saavendrae, D.: Symbola Christiano politica. Bruxelles. 1649. 1 köt.

9. Clapmarii, A.: De arcanis rerum publ. Amsterdam. 1644. 1 kötet.

10. Lansii, Th. Consultatio de principatu . . . Tubingae. 1655. 1 köt.

11. Dissertatio de libertate omnimoda. Norimb., 1662. 1 köt.

12. Mausoleum regni apostolici. Norimb., 1664. 1 köt.

13. Tympii. Aurum speculum. H. n. 1667. 1 köt.

14. Schritsmeieri, L. Speculum politicum. Francof.. 1670. 1 köt.

15. Cynosura iuris peritorum. Leutschoviae, 1700. 1 köt.

16. Curtii Quinti. De rebus gestis Alexandri Magni. Biponti, 1702. 2.

Forrásmunkák ezek:

1. Belius, M.: Hungariae antiquae et novae prod. Norinb., 1723.

2. Belius, M.: Notitia Hungariae novae. Viennae. 1735. 2 köt.

3. Belius M.: Scriptores rerum Hungaricarum. Tyrnav. 1765. 3 kötet.

4. Pray, Gy.: Annales rerum Hungariae. Troppau. 1785. 15 kötet.

5. Pray, Gy.: Dissertationes. Vindobonae, 1775. 1 köt.

6. Werbőczy St.: Corpus iuris Hung. Budae, 1779.

7. Fejér Gy.: Codex diplomaticus Hungariae . . . Budae. 1829. 14 köt.

8. Ide sorozom az országgyűlési kiadványok kézirattal vegyes gyűjteményét.

Megemlítem még:

1. Gvadányi, J.: A világnak közöns. hist. Pozsony, 1794. 4 kötet.

2. Gyöngyösi J.: Költeményes maradványai. Pozsony, 1796. 2 kötet.

A munkák századok szerint így következnek. XVI. sz.

Homeri Odyssea. Salingiaci. 1540. 1.

Taciti opera. Antverp., 1568. 1.

Polydori, V. D. De rerum inventoribus. Basiliae, 1570. 1.

Grotii, H. Epistolae. Amsterd., 1587. 1.
Bodini, J. De republica. Francofurti, 1594. 1.
XVII. sz.
Seneca Opera. Antverp. 1615. 1.
Saavendrae, D. Symbola Christiano politica. Bruxelles, 1649. 1.
Clapmarii, A. De arcanis rer. publ. Amst, 1644. 1.
Lansii, Th. Consultatio de principatu inter pr. Tubing., 1655. 1.
Dissertatio de libertate omnimoda. Norimb. 1662. 1.
Mausoleum regni apostolici, Norimb., 1664. 1.
Tympii. Aurum speculum. H. n. 1667 1.
Schritsmeiero, L. Speculum politicum. Fracof., 1670. 1.
XVIII. sz.
Cynosura iuris peritorum. Leutschoviae, 1700. 1.
Curtii, Quinti. De rebus gestis Alexandri M. Biponti, 1702. 2.
Belius, M. Hungariae antiquae et novae prod. Nor. 1723. 1.
Belius, M. Notitia Hungariae novae. Viennae. 1735. 2.
Belius, M. Scriptores rerum Hungaricarum. Tyrn. 1765. 3.
Istvánffi, M. Regni Hung. hist. Agrippinae. 1724. 1.
Timon. Imago ant. Hung. Cassoviae, 1733. 1.
Dancs, P. Generalis temporum notio. Venetiis, 1733. 1.
Szegedi, J. Tripartitum iuris Hungarici tyr. Tyr. 1734[2]. 1.
Casletano. P. L. Generalis temporum notio. Tyr. 1737. 1.
Bipartita cynosura universi iuris Ungarici. Jaur. 1749.
Olahi, N. Hungaria et Atila. Vind., 1763. 1.
Bemardini. Utopia. Augus. 1762. 1.
Pray Gy. Dissertationes. Vindobonae, 1775. 1.
Pray Gy. Annales rerum Hungario, 1764.
Guthrie, W. Allgemein Weltgeschichte. Troppau, 1785. 15.
Ad uterum aurum autori operis Hungarici. H. n. 1791 1.
Benkő Fer. Parnassusi időtöltés. N.-Szeben. 1793. 1.
Gvadányi J. A világnak közöns. hist. Pozsony, 1794. 4.
Gyöngyösi, J. Költeményes maradványai. Pozsony. 1796. 2.
Kalendarium, Száz esztendős —. 1799. 1.
Werbőcz, H. Corp. iur. Hung. Buda, 1779. 4.
XIX. sz.
Acta praesentis aetatis. H. n. 1809. 1.
Sanctissimi Domini Allocutio. Posonii, 1815. 1.
Fejér Gy Codex diplomaticus Hung. Buda, 1829. 14.

—

Terv, mikép lehetne közszükségünket fedezni.
Térkép. 30.

Sorozzuk mindezekhez még a XVIII. század végén és a XIX. század hajnalán derengett latin és magyar irodalom szép emlékeit, azután különösen a feldolgozott újabb irodalmi termékeket; a nagyszabású encyclopaedikus munkákat. S rövid előadásban kimerítettük a gyüjtemény tartalmát.

De hátra van még szólanunk a könyvtár rendszeréről. Vázlatát a következőkben adjuk. A könyvkészlet — a kir. Magyar Tudomány-Egyetem könyvtár mintájára — szakokra osztatott, minden szakot külön betűvel (A. B. C. stb — J. jelölve meg. A hazai és külhoni történelem külön-külön szakot alkotván, amannak jele Ga, emezé Gb. Mindenik szak szigorú betűrendes csoportokba szedett czédula-catalogussal bir. Minden czédulára felül középen a szak betűje s az illető könyv sorszáma van bevezetve; oldalt balra áll rajta a szerző neve (vagy ennek híján vezérszó, Schlagwort), vele folytatólagosan a könyv czíme, alább a megjelenés helye és éve; legalul, jobb sarkán van a kötetszám megjelölése és a könyv bekötési minősége (vászon, bőr stb.), e jegyzet hiánya mindenkor a fűzést jelenti. E 10 szak külön-külön helyeztetett a szekrényekbe. És az elsőtől (A.) az utolsóig (J.) 1-től kezdve folytatólagos sorszámot kapott. S ugyanez a signatura más, kisebb czédulán a könyv lapjai közé helyeztetett a kezelés könnyüvé tételére.

A szak-kathaloguson kivül van még egy főlajstrom is, a melyben a művek, a szakok figyelembe vétele nélkül, szigorú betűrendben következnek egymásután.

Ez Ghyczy Kálmán könyvtára. A «Könyvesház» első tartalmától — jelen kifejlődéseig; bár fogyatékos rajzolatban.

Tartalma becses, alakja tekintélyes s egyáltalán kutassa bár komoly tudós, avagy csak szórakozást kereső olvasó, könyvkedvelő, gyüjtő, mindannyira érdekes. A mely, ha mint mégis inkább — modern könyvtár, a jobban antik Kulcsár-könyvtárral egyesítetik: ritka complet, gazdag bibliothékát nyer Komárom, hol a műveltség és tudományos munkásság elterjedésének hatásos tényezőjévé válva, örökre hirdeti Komárom nagy fiainak nevét Kulcsár-Ghyczy.

RÉVAI MIKLÓS TANITVÁNYAI.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

Révai Miklós a pesti egyetemen 1802 óta működött, mint a magyar nyelv és irodalom tanára, Vályinak sokkal kiválóbb utóda s a magyar nyelvtudomány megalapítója. A nemzeti muzeum könyvtárában fönmaradt kéziratai között megtaláljuk tanítványainak rendesen elkészített névsorát, a vizsgálati tételeket, s más működésére vonatkozó iratokat. Ezek között van egy folyamodó levele, melyben erősen panaszkodik arról, milyen alárendelt állásban kell működnie, tárgya milyen jogtalan megszorítással szerepel a leczkerendben, rendkívüli tárgynak van számítva s hallgatója e mellett nagyon kevés. Bánóczi számszerint is kimutatást ad hallgatóiról, s e szerint az első évben volt tizenhárom hallgatója, a másodikban huszonhárom, azután kilencz, a negyedikben huszonegy, az utolsóban nyolcz.[1] Bizony ez sivár jelenség, s a mint mellékes körülményeiről is értesülünk, Révainak helyzete egyetemi tanár korában sem a titulust, sem a vitulust, sem külön, sem együttesen nem szerezte meg. Tanítványai névsorában kiváló családok tagjait találjuk, de három-négy kivételével egyet sem olyat, ki a mester tanait átvitte volna az iskola falain túl az életbe is, művelte volna tovább tudományát, folytatta volna irányát. Horvát István volt az egyetlen méltó tanítványa. Szlemenits Pál jogász volt főképen, e téren szerzett is maradandóbb érdemeket, míg nyelvészeti munkássága nagyobb feltünést nem keltve, ma már úgy szólván ismeretlen. Sztrokay Antal az emelkedő és Pesten központosuló irodalomnak kedves alakja, de a mester tanainak, a nyel-

[1] Révai élete 371. l.

vészetnek, nem volt kiemelkedő képviselője. Ferenczy János, a geografiai iró, épen úgy más térre lépett, mint Pósfai, Gál és a többi, kik között még a két Marczibányi testvér tűnt ki a közéletben vitt szerepével.

Hol maradt e sorból Révainak három lelkes, nagynevű tanítványa, a mesternek elszánt és nagy képzettségű tanítványa, a kik felvették Verseghynek Révai lába elé dobott keztyüjét abban a küzdelemben, melyben a magyar nyelvészet sorsa eldőlt. Miklósfi János, Fényfalvi Kardos Adorján és Boldogréti Vig László neve nem fordul elő az általam ismert névsorban. Nem voltak ezek szintén tanítványai, s azok között a legjelesebbek, mesteröknek, Révainak? Nem volt velök büszke, nem jegyzette fel önelégült megnyugvással nevöket többi tanítványai sorába? Ugy látszik nem. E három tanítvány neve maradandóbban van feljegyezve három vita- és védelemirat czimlapján, melyek a mester tanai mellett Verseghy ellen 1805—1806-ban Trattnernél jelentek meg. Innét tudjuk, hogy neki hiv tanítványai, igaz tisztelői és jó barátjai voltak.

Az Antiquitates és az Elaboratior Grammatica megjelenése nagy irodalmi esemény volt, s a hazában szerte, mindenütt nagy feltünést keltett. Némelyek, mint a debreczeniek, haragudtak is érte, mások, mint Verseghy Ferencz, nem tartották helyesnek, ismét mások nagy örömmel fogadták, szóval az emberek szokása szerint és képességeikhez mérten nyert elismerést és gáncsot. Mellőzve mindazt, a mi e könyvek hatásának rajzára tartozik, Verseghynek két elleniratát említem, a melyekkel Révai tanait megtámadta, s a nyelvészeti küzdelemnek megindítója, majd abban Révainak legkomolyabb ellenfele lett. Egy németül irt magyar Grammatica, s egy polemikus könyv, a Tiszta Magyarság, volt Verseghy felelete az említett két könyv megjelenésére. Mi volt a vita tárgya, érdeme, szintén nem feszegetem, mert czélom más kérdésre adni feleletet. E két Verseghy-könyv ellen, Révainak három jól fegyverzett tanítványa lépett ki, úgy tudtuk eddig, az a három kitünő tanitvány, a kinek ropogós neveit kérdőleg említettük.

E három vitairat megjelenése sorrendben a következő:

Verseghy Ferencznek tisztasággal kérkedő tisztátalan magyarsága. Melyet nyilvánvaló egyenes okokkal tisztán megmutat Révai Miklósnak hiv tanítványa s igaz jó barátja *Világosvári Miklósfi János*. Megjelent 1805-ben. A másik kettő: Verseghy Ferencznek

megcsalatkozott illetlen mocskolódásai a Tiszta Magyarságban. Melyet valóságok szerint nyilván megmutat és méltán megdorgál Révai Miklósnak buzgó hiv tanítványa s igaz tisztelője *Fényfalvi Kardos Adorján;* s az utolsó, a harmadik: Verseghy Ferencznek megfogyatkozott okoskodása a Tiszta Magyarságban, melyet a józan okoskodásnak törvényeiből kihozatott igaz okokkal megbizonyít Révai Miklósnak hiv tanítványa és szerető barátja *Boldogréti Vig László*, megjelentek 1806-ban.

E három hiv tanítvány az igaz szeretet rajongásával emlékezik meg mesteréről, a kit mindig a *nagy Révai*, s ehhez hasonló kifejezésekkel említ. Mindenik más-más kérdést tárgyal munkájában, s azoknak hangja ugyancsak erős és jóval kirí a polemia szokásosan megengedett modorából. Élesebb ellentét, hevesebb hang, türelmetlenebb indulat és nagy ambitió szól belőlök. E küzdelem nemcsak emlékeztet, de meg is haladja az irodalomnak ezt megelőző nagy vitáját, melynek tárgya a magyar fonetika és versmérték, szereplő személyei Révai, Rajniss és B. Szabó voltak, kikhez még utóbb, mikor a kérdés már egészben tudományos térre ment át Verseghy csatlakozott. Emlékeztet az Iliássi pör hevességére, de emlékeztet a vallási polemiák elfogultságára is. «Hogy egymást olyan kényes és polgári társaságban nem szokott módon fésülitek: én meg vagyok vele elégedve, mert tudom, hogy jámbor vitéz nagy eleiteknek, a grammatikusoknak az volt szokások«, irja Aranka György Révainak (Maros-Vásárhely, 1806. IX. 5.), s valóban itt is czitálható a latin mondás: Grammatici certant. Aranka nyilatkozata mindenesetre sokat ér. Ő maga is az erdélyi irodalmi, szinészeti és magyar tudományos mozgalmaknak egyik kiváló alakja és kora műveltségének színvonalán álló ember volt, kinek tiszta fogalmai lehettek az irodalmi vita illeméről. Az mindenesetre kompetensebb ítélet, mint a mit Konstantin barát ír levelében (Gyöngyös, 1806. VII. 14.): «No szegény Verseghy, megvetették neked a gátat, ha mégis kedved vagyon harczolni, nem tudom, hogy rontasz be rajta». Milyen ítélet ez, kiviláglik a következő két megjegyzésből. Egyik a levél bevezető soraiban a következő: «Én a magyar literaturának még csak első küszöbét sem tapodtam, annál inkább szerencsém volt Verseghy urnak könyveit soha nem látnom»; a másik az utóiratban így hangzik: «A tiszteltem Verseghy Ferencz urat csak azon kevés sorokból esmérem, melyeket a megczáfoló könyvek-

ben olvastam: akartam tehát, hogy *előitélet nélkül* legyen rövid jegyzésem.» Valósággal előítélet nélküli rövid jegyzés, óh sutor, óh crepida! Aranka és Konstantin barát észrevételei két egymással ellenkező álláspontou lévő ember, vagy irodalmi férfi véleménye között számtalan változatban hangzanak fel e vitát kommentáló nyilatkozatok, melyeknek közös vonásuk, hogy erősnek tartják a vita tónusát, s legenyhébben szólva, szokatlannak. E vitákon a Sisakos, Paizsos mentőirások versengő hangja távol malom zúgása. A kortársak egyhangúlag így ítélvén a vitáról, véleményüket tisztelettel ismerjük el, s megerősítve látjuk saját tapasztalatunkból is, jól tudva, hogy annak szenvedélyét az igaz meggyőződés ereje adta, hevességét nemcsak egyéni becsvágy, hanem az elvi kérdés eldöltének féltése kölcsönözte, kifakadásait a kölcsönös ingerültség gyulasztotta ki. Ezért a közfelfogás nem annyira a tanítványokat, mint Révait hibáztatta, úgy lévén meggyőződve, hogy az első lépést tevő, kezdő tanítványok alig mernék mesterök beleegyezése, sőt biztatása nélkül használni a szenvedély és ingerültség merész stilusát. Menynyiben volt igaza, nemsokára kiviláglik.

Ennél azonban tovább nem igen mentek a küzdelem nézői. A nyelvháboru nagy alakjai mellett, Révai és Verseghy mellett senki nem törődött olyan sokat a kis alakokkal, a tanítványokkal, a kiket egészen Révai befolyása alatt állóknak tekintett. Nevek viselőit látta bennök, de nem önálló küzdőfeleket. Arra nem is gondolt, hogy e nevek álnevek is lehetnek. A nagy közönség minden utógondolat nélkül fogadta a kijelentést, hogy Miklósfi és társai Révainak buzgó hiv tanítványai, de a melynek semmi egyéb alapja nem volt, mint a három vitairat czímlapjának gyenge erejű tanusága. A papiros már akkor is türelmes volt, s nem gondolt vele, mit nyomtatnak vagy irnak reá. Nem is hitték volna, hogy ezek alatt az álnevek alatt Révai maga lappang, mert e föltevés a milyen merésznek, épen olyan valószinűtlennek látszott. Mégis voltak egyesek, a kik megkisérlették az önálló gondolkodást, s nem fogadták el a czímlap hit nélkül tett tanuságát, s föl merték tenni, ha többet nem, legalább azt, hogy e nevek álnevek. De ezek csakis az irodalomnak nagyon beavatott emberei, az egész irodalmat alaposan ismerő benfentesek voltak, s ha talán előfordult is a kétkedés, irodalmilag kifejezésre csak évek mulva jutott, s ha máig valószinű feltevésnek elég bizonyos volt is,

a kérdés teljesen tisztázva, megdönthetetlen érvekre alapított magyarázattal megfejtve nem volt.

Révai 1807 április elsején meghalt. Nagy közönség kísérte ki végső útjára, s annak soraiban ott voltak hű tanítványai is, ott voltak tanártársai s irodalmunknak akkori képviselői. Ott volt leghívebb tanítványa Horvát István is, kit gyorsposta szólított be Válról Pestre. Ferenczy János, egy másik hű tanítvány tudatta vele a gyászos hírt, tudatta továbbá, hogy Révai arczképét Schedius professor lefestette, kéziratait, irodalmi hagyatékát magához vette, s a temetésről gondoskodott. Horvát sietve érkezett meg, s elsiratván kedves tanítóját, átvette Schediustól Révai egész hagyatékát, azzal az igérettel, hogy életrajzát meg fogja írni. Horvát bele is kezdett a munkába, de nem fejezte be, csak a tervvel készült el, a melynek hiányos vázlata kéziratai között a nemzeti múzeum könyvtárában megtalálható ma is. Ugyan ő őrizte meg Révainak Schediustól átvett irodalmi hagyatékát, mely eddig rendezetlenül, Horvát fascikulusaiban volt felállítva. Igy használta Toldy, majd Bánóczi és Csaplár. Most azonban e hagyaték rendezés alá került, s e munka közben olyan iratok bukkantak elő, a melyek e kérdés eldöntésére határozott választ adnak.

Kik voltak a Verseghy ellen írt vitairatok szerzői, e kérdés, mint már említettem nem új, de nem is teljesen megfejtett. Bánóczy kísérlette megoldani azt, s ott összeszedett érvei alapján Révainak tulajdonítja mind a hármat, jobban az első kettő, s az utolsót olyannak, a kire Révainak határozott befolyása volt, Horvát Istvánnak.

Bánóczi szerint még maga Verseghy sem tudta, kik voltak e védelmi iratok szerzői, s Kazinczy is ingadozott, mert mig egy levelében nem tartja lehetetlennek Révai szerzőségét, másutt már védi Fényfalvi ildomtalanságai ellen magát a mestert. Azonban Révai levelezésében e kételkedésnek semmi nyoma nincs, sőt mindenki egészen meggyőződésből hiszi e tanítványok létezését. Barátai, ismerősei, tisztelői még csak rá sem gondolnak. «A munkák, (ezek a vitairatok) különben mind igen tudós szép munkák, a menynyiben eddig beléjök nézhettem. Olyan érdemes, tanult és igyekező hazájok s nemzetök mellett buzgó hallgatókkal büszke lehetsz.» Igy ír Aranka előbb említett levelében, s még kéri Révait, hogy ajánlja őt nagynevű tanítványainak barátságába. Demjén S. leve-

lében a munkákat dícséri (Kolozsvár 1806. VIII. 1.), mig Strobl egész magasztalással szól a tanítványokról, hasonlókép ír Konstantin barát, kinek előítélet nélkül való véleményét már fentebb idéztem. A milyen tájékozatlanok voltak kortársai, épen olyan ingadozók voltak halála után az őt túlélők. Bár a kételynek magvát elhintette már a Hazai Tudósítások Nekrologja, irván abban valószínűleg Horvát István a következőket: több munkáit, melyeket nem saját neve alatt eresztett napfényre, nem említhetem, — még sem tudtak benne megbizonyosodni.

Toldynk is, a ki a huszas évektől kezdve bent élt az irodalom legzártabb köreiben, könyveiben mindvégig habozó. Egy helyütt (M. Irod. Kézik. IV. kiad. 1878. 171. l.) Miklósfi Jánosról semmit sem szól, Kardos Adorján neve mellé (—) közé Ferenczy János nevét teszi, s Vig László után Horvát Istvánét: más helyütt (Költők élete I. 217. l.) Miklósfi könyvéről elismeri, hogy az közönségesen magának Révainak tulajdoníttatik, Kardos Adorjánról: ez álnév alatt Ferenczy János a Közönséges Geografia szerzője mondatik lappangani, mig Vig Lászlót határozottan Horvát Istvánnak mondja. Guzmics Izidor, életének első vizsgálója szintén érinti a Verseghy-háborút, de eszébe sem jut a tanitványokban kételkedni: «Révai három tanitványai — írja — megmutatták, mily méltók ők a legméltóbb mester tanitványai lenni». Horvát István, a ki meg akarta irni mestere életrajzát, méltányolni munkásságát, e czélra készített jegyzeteiben nem is érinti a kérdést, bár bizonyos, hogy ha valaki, ő volt vele teljesen tisztában Egy későbbi hivatkozásból tudjuk, hogy Horvát Fejérnek elárulta mestere rejtegetett titkát. Fejér a pesti egyetem történetében említi, hogy tőle hallotta, hogy a Verseghy ellen való küzdelemben Révai két vitázó munkáját tanítványainak neve alatt adta ki. Számítsuk még a nyilatkozatokhoz Sághyét, Verseghy életírójáét. (Sághy F. Verseghy élete és maradványai 174. l.) «Úgy vélekednek, hogy mindenik név alatt maga Révai rejtőzik. A Tisztasággal kérkedő Magyarságot és a Megcsalatkozott Mocskolódásokat önnön maga Révai írta ugyan, és tanítványainak költött neve alatt adta ki. Meglátszik ez a többek között világosan az Elaboratio Grammatica 981. lapján is, hol Révai azt vallja: Tribus his capitibus absolventur Vindiciae Justissimae a Joanne Miklósfio jam Hungarice datae, hic vero partem maximam verbis prope iisdem latinae redditae. A Megfogyatkozott

Okoskodást pedig igen jeles egy tanítványa szerzette, de Révai kénye szerint alkalmaztatta.

Nem csoda, hogy a mesternek ennyire sikerült megőríznie álneveit, mikor még tanitványai előtt sem árulta el. Talán csak Horvát tudta. Révai maga erősen dolgozott és pedig titokban. Ezért írja Ferenczy Horváthoz (Pest 1806. decz. 4.) «Miklós erősen nyomtattat, de titkolja mit, de észre nem vehettem, mert tagadja előttem mikor corrigált.» Ugyan mit tagadhatna tanítványai előtt mást s épen abban az időben, mint Verseghy ellen írt művének talán legutolsó ívei korrekturáját? s hogy mily erősen elhatározta megerősítni álneveit, mutatja Horvát Mindennapijában (466 Quart. Hung. V.) olvasható bejegyzése. «Erősen kötteti a könyveket, melyeket Miklósfi és Kardos Adorján készitettek, hogy szerteszét elszórhassa azokat a haza kebelében; kész mind ingyen kiosztogatni őket, csak kivánta sikerek legyen.» Ekkor még Horvát sem tudta volna, kik legyenek Miklósfi és Kardos, vagy csak a mester meghagyásából nem tette ki Révai nevét? Mindegy, látszik a szándék: megőrizni az inkognitot, a meddig lehet. S valóban a czél el volt érve, mert a mint az egyes nyomokat felsoroltuk, tanuivá lettünk annak a kapkodásnak, bizonytalanságnak, mende-mondának, mely e tárgyban Révai életében és halála után uralkodott.

S az emberek alig tudtak kiigazodni e téveteg világból, holott észrevehették volna, hogy Révaival egyszerre haltak meg tanítványai is. A három tanítványt sehol sem találjuk többé azon a vonalon, a melyet Révai életében megszállottak, védendők a mester alkotmányát. Csupán Víg László neve szerepel egy-két kisebb, s más körbe vágó dolgozat alatt. Csodálkoznunk kellene azon, mikor tudjuk, hogy mesterök halála után Verseghy még élt, s egyre-másra bocsátotta közre Révai tanait biráló, czáfoló, döntögető nyelvészeti könyveit, s oly erős pártot tudott szerezni tanainak, hogy az akadémia felállítása után Révai rendszerét félteni lehetett. S ha az akadémia Révai tanát nem fogadja el nyelvészetünk alapjául, ugyan nagy kérdés, hol vagyunk ma Verseghy tévedései elfogadása által. S abban a mérkőzésben, s még előbb Révai halála után nem kel a mester védelmére senki, sem Miklósfi, sem Kardos, de még csak Víg László sem. Nem volna ez lehetséges, ha a tanítványok élő emberek lettek volna, valóságos tanítványai mesteröknek. A kik

sikra szálltak még élt, sikra szállottak volna halála után is, a mint kötelességök parancsolta volna. Nem tették — nem éltek.

Ha azokat a fentebb, a kérdés bizonytalan állására felsorolt adatokat újra átolvassuk, egyuttal okokat is találunk bennük, melyekre véleményünket bátran lehet alapítanunk. Sághy és Fejér adatai a legkomolyabbak, Kazinczy és Toldy habozása, erős érvül szolgál. Mert mit mondhatunk kisebb emberek véleményéről, ha ez az elismert két irodalmi tekintély ilyen határozatlanúl szól a szóban forgó kérdésről? Kazinczy Széphalmán az irodalom fókusát gyujtotta és táplálta, központja, vezető szelleme volt minden mozgalomnak; Toldy már a huszas évek legelején elfoglalta helyét az irodalmat Pestre központosítók között. Mind a kettő tehát kellően illetékes szavú ember. S bár Toldy is inkább csak sejt, mint tud valamit, de legalább megerősíti a gyanút, melyet ma immár teljes tényképen állíthatunk, hogy a három vitairat első kettejét maga Révai írta, a harmadikat Horvát István. Bánóczy fejtegetéseit, adatait, szóval bizonyítását teljesen méltányolva, röviden ismertetve, saját adatainkkal egészítjük ki. Bánóczi Miklósfi iratát két okon tartja Révaiénak Hogy nyelvtana második kiadásához csatolt függeléket s Miklósfi munkáját hasonlítja össze. Révai amabban «elmondja, hogy Miklósfi könyvének majdnem legnagyobb részét szerzőnek tulajdon szavaival használja föl. . . . Már pedig fölvette volna-e Révai egy tanítványának fejtegetéseit a maga nagy művébe, mely meggyőződése szerint neki halhatatlanságot fog biztosítani?» Másik oka a név, mely tulajdonképen Révainak neve. Apja Miklós lévén, ő maga *Miklósfi*, s bérmálási neve, melyet latin műveiben használt is, *János*, így Miklósfi János annyi, mint *Révai Miklós*. De ily nevű tanítványa épen úgy nincsen katalógusaiban, mint ismeretlen Fényfalvi Kardos Adorján neve tanítványai sorában.

Bizonyára álnév, s a mester álneve mind a kettő. Fényfalvi munkájában — mondja tovább Bánóczi — valami 60—65 lapon egészen magántermészetü iratok vannak közölve, kivonatban adva, melyekkel szerző a mester érdemeit kivánja bizonyítani. Ez természetesen Révaié. S forrásainkban van egy hely, a melyben Horvátot arról tudósítja, talán Ferenczy, hogy Révai vele másoltatja Kazinczynak azt a levelét, melyben az Verseghyről nyilatkozik, s Rikótiját birálja. Igy nem állhat meg Bánóczi föltevése, hogy a levélkivonatokat maga írta le, s adta oda tanítványának, mert inkább azokat készíttette tanítványaival. Hivatkozik még Horvátnak

Fejér által kiadott nyilatkozatára, s Toldy véleményére, bizonyos, hogy sajtó alá maga irta volna le Révai, a mit Toldy onnét tud, hogy e könyvnek censurai kéziratos példányát látta a Nemzeti Múzeumban. «Tehát Toldy látta — folytatja Bánóczi — Révai kéziratára lehetetlen rá nem ismerni, lehetetlen máséval összezavarni. Már most föltehető-e, hogy a folyton beteges Révai, ki éjjel-nappal dolgozik, hogy műveit elkészítse, folyton nyomoz és kutat, hogy e művek mind olyanok legyenek, a milyeneknek ő azokat akarja — hogy e Révai egy munkát, mely nyomtatásban 164 lapot tesz — le fogna tisztázni, le fogna másolni? Ez lehetetlen». Csakugyan lehetetlen. S ez a munka ma is ott van a Nemzeti Múzeum könyvtárában, és csodálkozom rajta, mint kerülte ki az az életiró figyelmét. Toldy jól látta a kéziratot, mely vaskos negyedrétben Révai többi kézirataival teljesen megegyező papiron és kiállítással 108 levelet foglal magába, s a nyomtatás alapjául szolgált. E munka semmi esetre sem másolata idegen dolgozatnak, hanem eredetije magának Révainak. Ismervén Révai dolgozási módját, s többi kéziratainak nemes izléssel írt példányait, egy pillanatig sem lehet kételkednünk abban, hogy e kézirat Révai eredeti dolgozatának példánya. Hibátlan, tiszta kézirat az, gyönyörűség a nyomdának, benne legfeljebb egy-egy a szedőnek szóló utasítást lelünk, miáltal még erősebbé válik meggyőződésünk. Nem volt-e ugyan ebben a munkában része Ferenczy Jánosnak, kit Toldy egy helyütt (i. h.) szerzőül gyanít? Érdemleges része nem. Legfeljebb ha egy-egy levelet vagy fejezetet másolt, talán Révai szavai után leírt, megkönnyítendő törődött mesterének a technikai munkát. Ferenczy Horváttal már 1804-től sürű és bizalmas levelezésben állott, s e levelekben semmi nincs, a miből gyaníthatnók, hogy neki bármely tekintetben érdemes része volna e könyvben. Ez a tagadó argumentum, ilyen esetben állítóvá leszen, mert alig hihető, hogy Horvátnak, már csak fiatalos örömből is, el ne árulta volna a megtiszteltető foglalkodást. Vagy ha Ferenczy írta volna e könyvet, minek dugdosná előtte, a szerző előtt, féltékenyen, titkolózva Révai a korrekturát? Ferenczynek Fényfalvihoz semmi köze nincsen.

Miklósfinak és Kardosnak méltó társa volt a harmadik tanítvány, Boldogréti Vig László, azaz Révainak méltó tanítványa volt Horvát István. Horvát szerzősége immár kétségbe vonhatatlan, csupán az a kérdés, mily része volt a harmadik védiratban Révainak.

«Hajnalkor hozzáfogtam az iráshoz, s irtam folyvást hét óráig. Ekkor befejeztem könyvemet, melyet tavalyi esztendő óta készítgetek Verseghynek botlásai ellen ily czím alatt: Verseghi Ferencznek megfogyatkozott okoskodása a Tiszta Magyarságban. Nevemet homlokára ki nem tettem; a név, melyet visel, költött név. Először hogy természetemet jól kifejezném, Boldogréti Szerelmes Lászlónak neveztem magamat; utóbb sokaknak onszollására a *Szerelmes* név helyett *Víg* szavat választottam. A mi magát a munkát illeti, az bizonyos, hogy fáradságba került: de bizonyos az is, hogy mindannyi fáradság mellett is csak gyermeki munka. Változó benne az uralkodó lélek, a mint a darabokat majd víg, majd kedvetlen állapotomban készítettem. Nehéz vala nekem ifjúnak, ily hosszú munkát szerzenem, nem csuda, hogy a munka alatt néha ellankadtam. A második szakasz sok uj gondolatokat foglal magában, csak talán nem lesznek megvetni valók. Még többet irtam volna a nyelvalkotmányról, ha Révai ezektől is el nem ijedett volna. Vetessék össze könyvemmel Révai Grammatikája, tapasztalhatni, hogy nem mind Révai találmánya a mit irok. Állításaimat iparkodtam a józan ész rendszabásai szerint előadni, s kiváltképen igyekeztem azt megmutatni, hogy a nyelvtalálók nem voltak grammatikusok. Ha megbizonyítottam állíatásomat, sok hiú vélekedés eldől, s tanulhat ezután minden európai nemzet a magyar nyelvnek mennyei természetéből eleget, a mit nyelvére alkalmazhat. Este Trézsivel mulattam, kivel mulatni legkellemesebb grammatikázás a Szerelmes László előtt». Ez az idézet Horvát naplójából van véve (Mindennapi stb.. 466. Quart. Hung. V. köt. 1806. VI. 6.) s minden tekintetben értékes. Legelőször bizonyossá tesz bennünket a szóban forgó kérdésről, hogy Víg László álneve Horvát Istvánnak, s hogy azt a vitairatot, mely a fent említett czímen Verseghy ellen Révai védelmében megjelent, Horvát írta. Bizonyossá tesz bennünket, hogy a munka dolgozásában Révainak is része van, s hogy szerzője alárendelte magát mestere tanácsainak, de nem volt szolgalelkü hirdetője Révai tanainak, hanem önállóan irt, és *sok uj gondolatokat* tett bele. Megtudjuk, hogy 1805-ben kezdett munkájához, s 1806. junius 6-dikán reggel fejezte be azt, s megtaláljuk benne az irónak egy jellemző vonását: azt a mély, őszinte nemzeti érzést, mely egész életében vezére, munkásságának főrúgója volt.

A munka megirására Horvátot bizonyára Révai maga ösztö-

kélte, maga serkentette. Tanácsaival látta el, fejtegetéseivel, magyarázataival adott neki irányt és útbaigazitást. A Mindennapiban számtalan feljegyzés tanusítja, hogy közöttök, nemcsak a tanár és tanítvány viszonya volt, hanem igaz és mély barátság. Révai benne látta irányának, tanainak jól készült harczosát, küzdelmeinek részesét, s majdan tudományának védőjét; Horvát pedig hálás volt a nagy férfi barátságáért, hálás volt tőle és általa szerzett tudományáért. Mindennapos vendége volt ő Révainak, a mint Mindennapijában mondja, ha nem irja is, Révait és Trézsijét naponkint fölkeresi. Ilyenkor, szintén maga vallja be, mindíg nyelvészeti dolgokról folyt a beszéd. Ilyen látogatások valamelyikén fogamzott meg Révaiban a terv, hogy Horváttal Verseghy könyvére feleletet irattasson. A mint Verseghynek Declaratiójára adandó válaszszal szintén Horvátot bízta meg. Erre vonatkozó feljegyzése naplójában a következő: «Hon az ebéd alatt vevém Kulcsár Ujságának V. számát, s bámulva olvastam benne Verseghy Ferencznek Declaratióját, melyben szelídséget hirdet az elébbi gúnyolások helyett, hogy izgalomra és szánakozásra gerjeszsze a magyar nemzetet ..... Ebéd után az ujsággal Révaihoz mentem. Csudálkozott a véletlen változáson, és reám bízta a válaszadást.» (1806. jul. 16).

Azt hiszem, hasonló módon történt Révainak első felszólítása is. Együtt tárgyalhatták Verseghy Tiszta Magyarságát, s ott beszéltek arról is, miként kellene rá megfelelni. — Sajnos, hogy hézagosan vezetett Mindennapijában erre nem találtam bizonyító feljegyzést. Valószinüleg olyan módon született meg könyvének gondolata is, s Révai kérésére készült el a munka, melyet Horvát erejéhez mérten nehéz feladatnak tartott. Révai azonban segítette tanácsaival fiatal barátját, s a fontosabb kérdéseket először együtt tárgyalták le. «Sokáig voltam Révainál, irja 1806. jun. 1-ről, ki is tanácskozott velem néhány fontos tárgyakról. Ezek egykor mind világosabbak lehetnek, ha egyszer elsül a puska». Mik lehettek volna egyebek e fontos tárgyak, mint a tanítvány vitairatának tételei, az utolsó kérdések, melyekkel a munka befejezése előtt (jun. 6.) tisztába akartak jönni. Azt hiszem Vig László, Horvát István irata ilyen előszóval folytatott beszélgetések, tárgyalások nyomán készült, s a kollokuciók eredményét inkább Révai határozta meg, mint maga a szerző. E szerint Révai itt is erősen érvényesítette magát és

csakugyan «kénye szerint alkalmaztatta» tanítványát. De nekem úgy látszik még többet is tett.

Víg László munkájának a Nemzeti Múzeum könyvtárában két kézirata van meg, az egyik szerzőjének, a második Révainak kézeirásában. Az első kézirat (*A*) címe: «A magyar nyelv alkotmánya Révai szerint és Verseghy hibái.» (Magy. Könyvsz. 1883. 14. l.) Ez egy 92 leveles kézirat, Horvátnak eredeti kezeirása, ivrét alakban, kéthasábosan, könyvtári jele: 753. Fol. Hung. Tartalmazza Horvátnak sajtó alól kikerült. s imént idézett védelmi iratát. Némely helyeken tisztázatnak, némely részeiben első fogalmazványnak tetszik, mindenütt Révai kezeirásával korrigálva. E korrekturák rendkívül különbözők. Némely helyen csak styláris módosítások, másutt az eredeti szöveg teljes átirása, itt közbetoldások, ott kihagyott szakaszok mutatnak Révai kezére. A beosztás, az egyes fejezetek címei, elejétől Révai tollából valók. Az utolsó három hasáb teljesen át van dolgozva, azonban e kézirat a nyomtatott könyvnek semmiképen sem lehetett alapja. A második kézirat (*B*) Révai eredeti kezeirása, negyedrétben 174 levelet tesz ki, s a Censura hiteles példánya levén, a kiadott, s nyomtatásban megjelent könyvvel szórul szóra megegyez, miért kétség sem férhet hozzá, hogy a nyomtatás vagy ebből a példányból, vagy ennek azonos párjából történt.

Mit jelent e két kézirat? Révai másolta volna a censurai példányt Horvát munkájából? Ez semmi esetre nem lehet, mert az *A* és *B* kéziratok nem egyeznek meg, s közöttök épen olyan különbség van, mint az *A* kézirat és a nyomtatott között. Ez a tény egymagában elég döntő bizonyíték arra a feltételre, hogy a felelet végső formáját Révai adta meg. Úgy látszik, hogy a közösen folytatott tárgyalások eredménye az *A* kézirat, Horváté, s mert az nem felelt meg a mester tetszésének, maga a mester teljesen átdolgozva készítette el a *B* kéziratot, mely a censura és imprimatura kiadása után a nyomtatásnak alapul szolgált. Horvát tehát e munkának Révai által erőteljesen befolyásolt szerzője, sőt teljesen a mester hatalmában állott eszköze volt. Mert azt csakugyan nem lehet elképzelni, hogy Horvát István munkáját lemásolja az az idegesen dolgozó tanitó, hanem igenis átirta, átdolgozta izlése és akarata szerint.

Ime a harmadik álnév élő ember nevét helyettesíté, de az ép

oly kevéssé önálló és eredeti, a mint nem igazi nevek Miklósfi és Kardos. Amaz által épen úgy Révai beszél, a mint emezekben lappang, s tanítványai nevében maga emel szót tanai védelmére.

Az a kérdés marad, miért kellett Révainak azt az inkognitót keresnie és használnia? Mártonfinak irt levelében (Bánóczi 301. l.) maga adja meg kérdésünk feleletét: «Nem elég nekem a nagy drágaságban szorongató szegénységgel küzködnöm: más veszett indulatu ellenségem is támadott. Verseghy Ferencz, egy szédült fejü, zavaros tudományu, patvaros paulinus barát kikelt tanításom ellen embertelen mocskolódásokkal. *Nem méltó arra, hogy személyemben* vetekedjem vele: de a nyelv, a nemzet méltósága, csakugyan megkivánta a pennacsatát. Háborunk vagyon tehát — kikeltek jól készült tanítványaim három erős haddal». Ime Révai alakoskodásának oka. Révai is ember volt.

A KASSAI NYOMDÁSZAT XVII. SZÁZADI TÖRTÉNETÉHEZ.

Közli: J. Kemény Lajos.

A kassai nyomdászat XVII. századbeli történetéhez érdekesnek tartom a kassai városi levéltár gazdag anyagából az alább olvasható három okmányt itt közzétenni, melyek ugy a hazai, mint a kassai nyomdászat XVII. századbeli történetéhez becses adalékokat nyujtanak. Az okmányok 1653. és 1657. évekből valók, s a kassai nyomdászat technikai és oeconomiai viszonyaira érdekes világot vetnek. Időrendi sorozatukat a következőkben adom:

I.

1653. márcz. 18.

Kassa város tanácsa a kassai városi nyomda összes felszerelését Gevers Bálintnak 440 forintért eladja.

Nos judex . . . . . regiae liberaeque civitatis Cassoviensis notumfacimus et cognoscimus tenore praesentium, quod nos ad debitam (?) petitionem et instantiam prudentis et circumspecti domini Valentini Gevers . . . . . nostra, instrumenta typographiae universa a praedicta civitate nostra certo pretio (?) . . . . . domino Valentino Gevers ut et haeredibus ac posteritatibus eiusdem utriusque sexus universis . . . . pro florenis hungaricalibus quadringentis et quadraginta (id est fl. 440.) jure perennali vendiderimus, tali adiecta conditione, quatenus dictus dominus Valentinus Gevers vel haeredes et posteriores . . . . . teneantur praespecificatam summam sub spacio quinquenni a die datarum computandum civitati nostrae plenarie persolvere; eviction . . . . . hae in par . . . . . in nos et suc-

cessores nostros aestimandum. In cuius rei firmitatem, robur et testimonium praesentes nostras sigillo civitatis nostrae usuali et authentico muniendas et confirmandas duximus. Datum in praememorata regia liberaque civitate Cassoviensi, 18. mensis Martii, anno domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo tertio.

(L. S.) Martinus Madarász judex.

(Papirosa rongált, az irás elmosódott, halovány.)

II.

Csejte 1653. decz. 20.

Wolf János, a kassai gymnasium egykori igazgatója az általa kiadott s a kassai tanácsnak ajánlott két rendbeli munkát a városi tanácsnak megküldi.

Nobilissimi et amplissimi domini, patroni antiqui et benevolentissimi, salutem in Christo Jesu et felix novi anni exordium.

A longe etiam remotus, honori nobilissimarum dominationum vestrarum cupiens inservire, hoc exiguum munusculum, descriptionem Hungariae [1] artificiosam et orationem dominicam, quam ante aliquot annos in lingvis vigintiquinque expresseram, nunc in lingvis ultra quinquaginta typis exornatam, quam salvator mundi toti orbi Christiano commendavit, vobis domini patroni dedicatam, benigne suscipite, me miserum antiquum jam senem (morbis et podagrico dolore consumptum) obsecro juvate et promovete, habituri a Deo mercedem certam et copiosam. His nobilissimas d. vestras feliciter valere desiderans et gratum responsum expectans. Datum ex patriae meae sedibus, Cheytae, morbo obnoxius, die 20. Decembris, anno 1653.

Generosarum d. vestrarum antiquus cliens et servitor

Johannes Wolphius m. p.
olim gymnas. Cassov. director.

Kívül: «Nobilissimis consultissimis et amplissimis dominis domino judici, senatui, tribuno plebis, totique electae communitati inclytae regiae et liberae civitatis Cassoviensis etc., dominis patronis et promotoribus summo honoris cultu prosequendis.

[1] Ezen munkából, mely Nagyszombatban 1654-iki évszámmal jelent meg, Szabó K. csak egyetlen egy csonka példányt ismer a Nemzeti Múzeum könyvtárában. II. 809. sz. Szerk.

III.

1657. márcz. 5.

Hivatalos leltár Gevers Bálint kassai nyomdász hátrahagyott nyomdájának állapotáról. (Vár. ltár 8370. sz.)

Anno 1657. des 5. Martii auf anordnung eines edelvesten, wollweisen herren Richters dieser Stadt Caschaw haben wir nachgeschrieben, alsz Benedict Hangodi, Michael Marckusch und Caspar Lehman die druckerey so weilandt herr Valentin Gevers besessen und der Stadt alhier wieder zugefallen überwogen und herren Marcus Severini übergeben, verhelt sich dieselbe also:

die Calenderzeichen sampt dem kasten halten lb. (t. i. libra) $19^1/_2$.

die Versalen zu tituln sampt dem kasten lb. 17.

Linien und quadranten sampt kasten lb. 53.

Quadranten und röszlein (vagy «röszlim» ?) in 4 kleinen kasten sampt 7 column. lb. 71.

Grosse versalen in 7 kleinen kasten und 6 kolumnen lb. 79.

Grosse versalen und grichische Schrifft 3 kasten und 2 column. lb. 34.

Rösichen (?) ein kasten und columnen unterschiedlicher gattung lb. 89.

1 klein kasten sampt unterschiedlichen columnen lb. 88.

1 kasten darinnen paragon deutsch und etliche columnen lb. 53.

1 kasten darinnen media Cicero lb. 60.

1 kasten darinnen text antiqua lb. 64.

1 kasten mit garmond cursiva lb. 52.

1 kasten mit petit antiqua lb. 38.

1 kasten mit antiqua secunda lb. 69.

1 kasten mit garmond antiqua lb. $110^1/_4$.

1 kasten mit parangon antiqua lb. 73.

1 kasten mit parangon das ander theil lb. 52.

1 kasten mit Cicero antiqua lb. 97.

1 kasten mit Cicero cursiva lb. 41.

1 kasten mit Cicero fractur deutsch lb. 83.

1 kasten mit tertia antiqua lb. $178^3/_4$.

1 kasten mit Cicero cursiva lb. 106.

1 kasten mit Cicero antiqua lb. 134.

1 kasten mit secunda antiqua lb. $150^1/_2$.

1 kasten mit Schwabacher tertia lb. 161½.
1 kasten mit tertia cursiva lb. 114.
1 kasten mit Cicero Schwabacher lb. 73.
1 kasten mit mittel Schwabacher lb. 159½.
1 kasten mit Canon minor antiqua lb. 78.
Etliche Columnen helten lb. 22.
Summa lb. 2470.
id est 20 (sic!) Centner 70 lb.

Eine presse mit aller zugehör samt newem fundement von Metall.

Allerley höltzerne stöcke.
Allerley strige (t. i. stricke) item ballen und collen.
deutsche und lateinische Versalen in holz geschnitten.
Ein Schrifftgiesserzeug sampt allerley matrickeln.[1]

[1] Ezen érdekes leltárból megismerjük a kassai nyomda 1657-ik évi felszerelését. A nyomdának a latin és német betűkön kivül voltak *görög betűi is*, sőt *betűöntő készülékkel* és ehez való matriczokkal *is birt*, a mint ezt a leltár utolsó tétele bizonyitja. — Kivánatos volna, hogy a hazai városi levéltárak más tisztviselői is J. Kemény Lajos ur példáját kövessék s a kezelésökre bizott gazdag anyagból a művelődéstörténeti okmányokat lemásolják és közzétegyék, mely czélra a «Magyar Könyvszemle» mindenkor készséggel nyitja meg hasábjait. Szerk.

MELCZER JÁNOS ISMERETLEN STRASZBURGI DISSERTATIÓJA 1595-BŐL.

Közli: MELCZER ISTVÁN.

Eperjesi Melczer Jánost Fraknói Vilmos kitünő történetirónk: «a hazai és külföldi iskolázás a XVI. században» czimű nagybecsű munkájában nem említi. A straszburgi főiskola XVI. századbeli magyarországi tanulóiról szóló fejezetében sem neve, sem dissertatiójának a czíme nem fordul elő. Érdekesnek tartom azért ezen hazánkfiának 1595-ben, Straszburgban megjelent dissertatióját, melyet Ráth György kir. táblai tanácselnök úr nagybecsű könyvtárából szives liberalitással engedett át használatomra, itt ismertetni s az ebben foglalt ajánló levelet, továbbá a kellemesi Melczer család levéltárában fönmaradt, a dissertatió irójára vonatkozó eredeti okmányokat, mint adalékokat a külföldi iskolázás XVI-dik századbeli történetéhez, itt közzétenni.

A dissertatió latin nyelven van irva s 4-edrétben a következő czimmel bir: «*Theses De Personis Sui Juris, In Tutorum, cvratorum, Vel Nevtrorvm Potestate constitutis. Desumptae Ex lib. I. Institutionum XIV. posterioribus titulis, additis Digestorum et Codicis materjis selectioribus. Quas D. O. M. A. E. F. Praeside D. DIONYSIO GOTHOFREDO Ic. et in Celeberrima Argentinensium Academia Professore Discvtiendas Publice Proponit et pro ingenii viribus defendet JOANNES MELCERVS EPERIESZY Nob. Vngarus. Mense Julio. Argentorati, Excudebat Antonius Bertramus M. D. XCV.*» A következő levélen (A_2) az ajánlás következik, melyet az értekező Eperjesi Melczer János nagybátyjához: «Nobilissimo Domino Joanni Eperieszy, Domino et patruo summa observantia co-

lendo» czim alatt intéz, s mely egész levelet vesz igénybe; ezután jönnek a megvitatandó «*Thesis*»-ek, szám szerint166, vagyis a tulajdonképeni dissertatió, mely 15 levélre terjed s Finissel végződik. — Az utolsó két levélen (E_3+1) két epigramma van» «Christophorus Strassius a Bialoczovv»-tól és «Georgius Haunschildt a Firstenfeldt Morauus»-tól, «Ad Nobilissimum Ivvenem Joannem Melcervm Eperieszy», s ezzel a munka végződik. A czimlappal együtt 20 számozatlan levél, $A—A_3+1+B—B_3+1+C—C_3+1+D—D_3+1+E—E_3+1=20$ levél. E szerint a dissertatió Straszburgban, hol Eperjesi Melczer János egyetemi tanulmányait végezte, 1595. június havában, Bertranus Antal nyomdájában jelent meg, az ajánló levél pedig, melyet az értekező hasonló nevű nagybátyjához intézett, ki gyermekkorától fogva gondját viselte, s az alsóbb iskolákban úgy, mint egyetemi tanulmányaiban anyagilag támogatta, Straszburgban 1595. június 23-án kelt.

Ezen ajánlólevelet, mely az értekező családi, műveltségi és az akkori iskolai viszonyokra egyaránt világot vet, egész terjedelmében a következőkben adjuk:

I.

«Nobilissimo domino Joanni Eperjeszy, domino et patruo summa observantia colendo. S. P. D. Vere, nobilissime domine patrue, nimiumque vere, meo quidem tenui iudicio, Seneca vir omnium calculo punctoque magnus, acutus, gravis inquit: Magna vitae pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Si namque rem paululum accuratius ad sacoma appendere, et iustiore, quod aiunt, trutina examinare voluerimus: luce eam meridiana clariorem deprehendemus. Rari quippe boni, ait poeta, numero sunt vix totidem, quot Thebarum portae, et praedivitis ostia Nili: perversi contra innumeri: qui ingenio malo pravoque, nil nisi male agunt, aut inutilia terrae pondera fruges consumere nati sunt, aut alienis se negotiis ingerunt, suum interim officium negligunt. Et meliores inter mortales, quotus quisque est, qui commissa sibi munia, ea qua opus est cura, studio, et vigilantia exequatur? quotus quisque Spartam, quam nactus est, ea qua decet animi magnitudine et dexteritate ornat? quotus quisque est qui non in diem vivat? qui non quomodocunque de meliore deterioreue nota commendetur susque deque ferat? qui

quod Plato monet, non sibi solum se natum esse perpendat? qui patriae inseruire reique publicae opem ferre aliquando, re, opera, consilio, cupiat? qui temporis pretiosissimi et irreparabilis boni rationem quantulamcunque habeat? Zeno Stoicorum Principum haud infimus tam multa hominibus agenda incumbere dicebat, vt nihil ipsis magis abesse tempore affirmaret. Ita enim natura comparatum est, vt non exiguam temporis partem somnus sibi postulet, et alterna requies homini non minus quam alimonia vitae necessaria: iam quae labori pars et studiis est reliqua, partim errore teritur, partim correctione et emendatione insumitur, neque unquam quod semel elapsum est tempus revertitur, ut non immerito πολιτελέστατον' ανάλωμα pretiosissimum impendium appelletur. At quorsum haec? Quorsum? Animum d. tuae vere paternum erga me testatum ut faciant, quae me à nobilissimo domino parente in curam et tutelam quasi de manu in manum suscepit: susceptum annos iam aliquot vnice commendatum habuit, *neque trivialibus saltem in scholis quibusdam in linguarum et bonarum artium studijs, quae Delphici instar gladii sunt, ad virtutem erudiri et instrui curauit: sed etiam in Academias tamquam officinas illarum, et mercaturam vberiorem ablegat: et ne dicam maxima aut magna, sed ne minima quidem pars vitae mihi pereat, diligenter cauit et adhuc cauet.* Singulae enim litterae d. tuae me monent, hortantur, admonent, adhortantur, et ita quidem admonent atque adhortantur, vt rebus aliis omnibus posthabitis hoc agam, quo mea vtilitas eluceat, et ad virtutem non solum fenestra, verum etiam lata porta aperiatur: praesertim cum vera nobilitas non in fumosis imaginibus, aut stemmate multis illigato flexuris consistat, sed potius a virtute et sapientia animique perfectione originem trahat, et authoritatem suam accipiat. Quid ergo mei vicissim officii esse statuam? Animi grati indicium quantum pro virili possum denuo vt edam: et Aeschinis exemplum qui et Alcibiadis parem divitiis animum vicit, et reliquos quantumvis opibus pollentes parasangis multis praecurrit, imiter. Quemadmodum Socrati enim cum a variis varia pro ratione cuiusque facultatum munera offerrentur, solus nihil quod daret dignum haberet, seipsum totum tradidit, atque vt melior redderetur hac ratione effecit: sic et ego d. tuae me tradam et totum tradam, promptusque ad parendum in omnibus omni officio-

rum genere praestando, deuinctum reddam. Vt enim maxima d. tuae in me beneficia esse agnosco, et maiora fieri non potuisse lubens fateor: ita celebrare eadem, quam diu lucis hac vsura frui mihi continget, et volo et debeo: quod d. tua velut alter parens mihi sit, et quasi ex alta specula lynceis me semper oculis intueatur, de necessariis mihi rebus prouideat, fieri me in dies meliorem curet, et optimas bene beateque vivendi rationes mihi demonstret et procuret. Quid enim est aliud vel certe esse debet nostrum viuere et anima frui, quam in linguis et artibus liberalibus tabernaculo aliquo fix .... mam extendere factis? Fontem revera caelata opera, si coeno refertus sit, haud commendabunt. Quare cum totus in aere d. tuae sim, Χρησει και κτησει, *me quoque vna cum hisce de tutela et cura positionibus d. tuae offero, dedico, addico* et thesium quidem veritatem cum vtilitate ac necessitate coniunctam, pro ingenii viribus (quae perimbecilles adhuc) respondendo Defendere, et decenter vivendo exprimere conor atque conabor: me vero etiam nunc iterum atque iterum in tutelam et curam d. tuae commendo, vtque hasce theses observantiae meae testes perpetuos futuras, hilari, serenaqae fronte suscipere ac, me pari amore et benevolentia qua hactenus, fovere, complecti, tueri non dedignetur, etiam atque etiam rogo et oro. His optime felicissimeque d. tuam DEVS OPT. MAX. incolumen diutissime vt conservet, ex animo precor. Argentorati IX. Cal. Iulii. Anno epochae Christianae M.D.XCV. N. d. tuae observantissimus studiosissimusque cliens Ioannes Melcerus Eperjeszy.»

Ezen ajánló levélnél, melyet magas tudományos becsvágy, s a rokoni kegyelet hálás érzelmei sugaltak, sokkal érdekesebb Melczer Jánosnak azon levele, melyet Straszburgból ez évi szeptember 14-én Eperjesen lakó atyjának a dissertatió oeconomiájáról irt, s melyet a Melczer család levéltárából alább egész terjedelmében közlünk.

Ezen levélben azt irja Melczer János atyjának, Melczer Péternek, hogy utolsó levelét akkor kapta meg, mikor a dissertatió correcturáját már harmadszor megcsinálta, mikor az ajánló levél, sőt a czímlap kinyomatásával is elkészült, szóval mikor munkája a sajtó alól már kikerült.

Kéri továbbá atyját, hogy dissertatióját oszsza szét a megyében és az ismerősök közt, miből következtethetjük, hogy a könyv-

szállitmánynak ez volt a kisérő levele. Végül arra kéri atyját, hogy küldje meg neki a család czímerét, hogy ezt alkalmilag kőbe vagy pecsétgyürűjébe vésethesse, mivel Straszburgban igen ügyes metszők vannak. Ezen érdekes levél egész terjedelmében így hangzik :

S. P. D.

«Quarta sane (quod aiunt) luna, priusquam literas d. tuae accepissem, me quoque natum esse, omnino suspicatus eram, Generose nobilissimeque domine parens; cum, quod multis ijsque variis cogitationibus distentus distractusque interea tenebar, premebar, fermeque iam opprimeber: tum, quod unde auxilium tam subitum Pegaso aliquo velocius celeriusque mihi veniret, non videbam: nec vero illud etiam reperire licebat. Sed non minus tamen illius Horatii memor:

Inter spem curamque timores inter et iras,
Omnem crede diem tibi illuxisse supremum:
Grata superveniet, quae non sperabitur, hora,

mihi quoque aliquando eventurum confisus fui. Multa siquidem multis, praeter spem bona evenisse, nemini incognitum. Quod ipsum etiam mihi praeter omnem expectationem meam accidit: quin maior quoque, qua unquam mente mea conceperam, lux, pridie Calend. Septembris stylo veteri, illuxit. Atque eo iucundior chariorque, quod ex insperatis, teste Euripide, gratia hominibus potius, quam exspectatis appareat. Nam sane supremo in ipso tempore, longe gratissimae, opatissimae, incundissimaeque literae d. tuae mihi redditae sunt: quae si vel quadrantem horulae detentae fuissent, gaudio illi summo laetitioque incredibili aliquid detraxissent. *Cum ter iam correctis a me typi mendis, a typographo iam iam ultima manus admovenda epistolae dedicatoriae esset: atque ita eius inscriptio titulusque generaliter ut et ipsae literae conscriptae, proeli incudi tradita, excisaque in publicum prodijsset.* Qui domini in illa a me compellati, si, uti spero, laborem meum (ne dicam sumptus) si in aliis superioribus meis thesibus, in praesentibus profecto, sive numerus, sive pondus spectetur, maximum, (nihil enim d. Gothofredus perperam aut superfluum poni voluit) aequi bonique consulturi fuissent: nunc conuenienti titulo opposito eo magis id facturos mihi persuadeo. Optassem autem peroptassemque citius etiam aliquanto literas d. tuae, in

quibus Titulus comprehensus fuit, mihi redditas fuisse, multo enim melius faciliusque intra cancellos et limites me continere potuissem, neque in tam latum campum exspatiatus fuissem. Verumtamen ita quoque minime indignas fortassis se nomineque suo theses hos iudicabunt. Quid enim reipub. adeo magis legibus et consuetudine salutare est? Quid magistratus pariter et subditos in officio continet? *Lex, opinor, et consuetudo.* Quid viam ad sacratissimos Justitiae rivulos fontesque patefacit, munit, conservat? Lex et consuetudo. Quid respub. dynastias, regna, imperia constituit bene constituta, auget aucta: in fastigium supremum locat et erigit? Lex certe et consuetudo. Ad has iniuria affecti, tamquam ad asylum et aram currunt, tutique sunt sub harum praesidio omnes Orphicam: vitam amplexantes. His autem exulantibus, Radamantheum ubi iudicium administratur, nonne cum mera sint et lata latrocinia, inter feras satius est aetatem degere, quam in tanta immani immanitate, barbaraque barbarie versari: ubi chaos immensum, similis est reipub. navigio medijs in fluctibus sine nauclero: ubique ut Ouidius inquit: Vivitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus.

Non socer a genero: fratrum quoque gratia rara est. Senserunt hoc et sapienter praeviderunt veteres illi Persae, (quem ob morem etiam antiquitus receptum encomiis summis celebrantur) qui filios regis sui, quos ad successionem venturos sperabant, in legibus et consuetudinibus patrijs instrui diligentissime curarunt: nec ante quemquam solium occupare regium passi sunt, priusquam *decreta et iura patria* optime pernouisset et perdidicisset. Laudatur quoque Alexander eo Seuerus, quod nullas nec publicas nec privatas res suas nisi coryphaeo Vlpiano aliisque Ictis consciis, bene, prudenter, feliciterque administrauerit. *Quod hodieque in bene ordinatis, constitutisque rebus pub. non omittitur.* Imo nec potest, nec debet ulla respub. (nedum Christiana) sine legibus esse, modo illae ne sint aranearum telis similes, quae dent veniam coruis: nota d. tuae caetera: Sin vero in meis thesibus opinioni fortassis quorumdam a me satisfactum non erit, aut etiam error aliquis commissus videbitur: iuvenili imbecillitati id fragilitatique meae: (homo enim sum, ut comici utar dicto, nec humani a me quicquam alienum puto) sin vero etiam dignis dignum quid auribus elaboratumque industria (uti merito fieri debuisset) invenerint: amori, obseruantiae, *pietatique meae in patriam* asscri-

bant, velim. Quod ad me attinet, cum diligentiam conscribendis pro virili nauauerim sedulam: si illis placebunt, quorum sub auspiciis in lucem prodierunt, optatum me finem assecutum esse lubens praedicabo: sin minus, ingenii tamen mei excolendi (non ostentandi: scio etenim quam sit mihi domi curta supellex) gratia, hanc conscripsisse disputationem, haut poenitebit: et vero etiam officia debita et apellam qualemcunque meam, meque adeo ipsum commendasse non inconveniens putabitur. Neque mihi adhuc dubium fit, quin si forte vitilitigatores aliqui liuiduli Theonino dente rodere carboneque notare mea voluerint: futuri etiam non pauci sint, quibus propositum hoc meum bonum placebit, probabitur, ac cordi quoque futurum est. Quid enim exercitijs his utilius, quid melius, quidue magis necessarium? Nunquam certe mens (teste Eleno) altius inquirit, quam ubi suae opinionis oppugnatores exspectat: nunquam diligentius propositum suum confirmat, quam ubi haesitare turpe iudicat: nunquam denique acutius et accuratius omnia considerat, quam ubi aduersarius, ut cedat, urget: ipse contra ut victoriam obtineat, omnes ingenij vires intendit. Quid etiam de huiusmodi exercitijs sentiendum sit, docet Carolus quartus imperator et linguarum et literarum peritissimus: qui cum (ut Cuspinianus refert) in academia Pragensi, quam ipse fundarat, quatuor integras horas disputationi interfuisset, doctorum colloquijs (cum a consiliarijs tempus prandij instare admoneretur) non secus ut prandio vel coena oblectari pascique se dixit. Probat hoc Hesiodus, qui non immerito a Iove eiusmodi contentionem hominibus inditam insitamque esse asserit. Approbant veterum Jureconsultorum disputationes. Neque tamen friuolas hic illas et nullius momenti ventilationes approbo, quae ob verbulum unum logomachias summas pariunt: seque ipsas tricis tot tandem inuoluunt, ut qui eas replicet, Delio natatore opus habeant. Veritas quandoquidem bis non indagatur, sed potius amittitur. Porro theses istas distribuendas d. tua ordine curabit in conuentu et consessu comitatus nostri publico, vel quemadmodum d. tuae optimum factu videbitur: salute simul plurima, et officiorum meorum promtorum commemoratione addita: spe quoque et expectatione illis facta: hilari serenaque fronte haec suscipientibus; meliora, maiora, perfectioraque mittendi, imponam studijs cum colophona meis. Scribentem enim, ut Ouidius canit,

Incitat ipse fauor, minuitque laborem:
Cumque suo crescens pectore feruet opus.

Boni interim haec rogo consulant: donec iudicium firmius accesserit. Dedissem ad illos literarum aliquid vel in genere ad omnes, vel ad aliquos tantum: verum omittendum satius certo consilio existimavi: cum etiam ex praefatione mentem meam commode quiuis percipere et intelligere possit. Sed de his satis superque iam ad literas d. tuae propius accedam.

Laetor autem primum et ex animo laetor, votis optatisque meis auram plane benignam affulsisse, quod diligentiae etiam meae in excolendo fundo ingenij fructus et fruges licet immaturas d. tuae una cum dno patruo alijsque bonis placere intelligum. Quod copiosae literae d. v. demonstrant; quae propositum meum laudent, celebrant, praedicant. Quod inde puto proficiscitur, quia non potest ulla maior esse patri voluptas, quam (qualis utinam ego sim) prudentem atque temperantem aliquem de se videre progenitum, ut Menandri verbis utar quare cur non omnibus loetitijs loetus ego quoque sim; cum nullus teste eodem suauior sit sermo, quam qui prolatus a patre laudes eius continet? Etenim si Naevianus ille Hector ob virtutes singulares animi a patre laudatus, his egregijs verbis ad eum usus est: Loetus sum, inquit, laudari me abs te pater laudato viro: recteque et obscuri hominis ore profectas laudes sordidas esse alij arbitrati sunt: quanti obsecro D. tua clientulum et filium obsequentissimum laudes nobilissimi atque praestantissimi parentis aestimaturum putat? Licet autem metam cursu optatam nondum attigerim: voluntas tamen, labor, industria mihi nunquam (DEO adiuuante) eo deerunt. Alphonsum itaque Arragonum regem imitatus (qui a Luca, medico eloquentissimo disertissimoque viro heroicis laudibus oratione eleganti cum celebraretur, dixisse fertur: Si vera sunt Lucas, quae de me praedicas, DEO OPT. MAX. gratias ago: sin aliter, vera ut isthaec faciat, oro atque obsecro) gratias quas animo complecti possum maximas et immortales DEO omnipotenti ago, quod sui Spiritus Sancti gratia mihi huc usque adesse voluerit; rogo eundem ne unquam eam mihi subtrahere, sed indies augere atque fouere dignetur: studijs meis etiam quod deest, ipse addere velit. Pro amore autem et benevolentia d. tuae plus quam paterna, qua me complecti dignatur: *cum quod me in iure nostro patrio erudire*

et instruere voluit: tum quod munus non meo meque sed splendore suo dignum largita est: ac quod noua (licet tristia) mihi significauit, quas quaeso gratias referam? Verba profecto me deficiunt. Incredibili me Christe, noua, et antehac inaudita laetitia literae me d. tuae affecerunt: (diu enim expectatae desiderio meo superflue satisfecerunt) ita ut iam si quid in me sit virium, diligentiae, industriae, id totum in studia resque alias, quibus d. tuae vel in minimo gaudio et voluptati me esse posse existimarem, nunquam conferre sim intermissurus. Mirari autem satis nequeo, quod etiamsi panicus terror (non immerito) illos inuaserit; adeo somnolenter omnia a nostris peragantur. De domini patrui in me collatis beneficiis quid scribam? quae talia tantaque sunt, ut non modo ego illa, sedne Tullius quidem ipse recensere possit. Quare cum nemo usquam gentium ea enumerare potis sit: tacere quam aliquid insufficienter de illis referre, satius esse duco. Sumptus quos ad tempus mihi misit, necdum redditi, nec quando reddendi sint, adhuc teneo: verum ille nihil minus est quam in mora: qui adhuc Calend. Aprilibus mihi miserit. Rogo itaque d. tuam etiam atque etiam, ut quacunque in re illi gratificari potest, promta quoque ac parata sit. Soli estis germani: soli feri alteri. Veniat in mentem (quod praecipue dignum notatu ex Herodoti lectione iudicaui) Intaphernis uxoris, cui cum a Dario unius vitam servandi e tota familia potestas data esset: fratrem elegit. Demirante vero rege causamque sciscitante: Alius, inquit, maritus, alii liberi, si DEUS volet, possunt contigere: alium fratrem, parentibus vita defunctis, non est quod sperem. Si etiam stemma et insigne nostrum vivis depictum coloribus mihi D. Tua mittere posset, rem non minus utilem quam iucundam mihi faceret. Occasione enim tempore commodo oblato, in lapidem, imo forte et annulum confici signatorium, cum hic aurifices periti habeantur: coelari sculpique curarem. Ad orationes quod attinet, libenter eas misissem: verum cum alias hic fasciculus grandis futurus sit: in aliud tempus commodius reservandum putaui. De occasione transmittendi literas, in superioribus literis mentionem feci. Noua hic nulla, praeterquam legatos regis Galliarum et aliorum etiam principum imperii adesse, qui controversias episcopatus huiusce componere conantur. Conscribi quoque milites: et iam peditum quatuor millia in vico miliare Italicum distante (quorum tamen delectus nondum est habitus)

parata esse. Equites etiam principis Turlacensis huc aduenium, quae cohortes omnes in Galliam mitti dicuntur. Quod reliquum est, DEUM OPT. MAX. ex intimi animi suspiriis votisque precor, ut d. tuam, (praesertim cum tam varia et fragilis sit vitae nostrae conditio, ut vere quis exclamare possit: o inanes nostras cogitationes: o fallacem hominum spem: o lubrica vitae humanae curricula: quod ex fato nob. dom. Lucae Fein adfinis nostri etiam videre est, qui nuncius vehementer mirus dolendusque mihi tam subito auditu accidit) saluam incolumem, bonisque omnibus cumulatam diutissime servet atque conseruet. Vale nobilissime domine parens felicissime et optime. Argentorato, Pridie Idus Septembr. Anno lyturgiae Christianae. MDXCV. — G. d. tuae — obsequentissimus filius et cliens — Ioannes Melcerus Eperiesy mpria.»

—

Külső czim: Generoso et egregio viro domino Petro Melcero etc. domino atque parenti summa obseruantia colendo. Eperies.

(Eredetije papiron a kellemesi Melczer család levéltárában Budapesten.)

Ezen levélen kivül a Melczer család levéltárában találjuk még a páduai egyetem bizonyságlevelét arról, hogy Eperjesi Melczer János 1600-ban a páduai egyetem anyakönyvébe volt beirva. Ezen bizonyítványt, mint adalékot a hazai iskolázás történetéhez egész terjedelmében a következőkben adjuk:

«Nos Salustius Dionisius Veronensis, almae universitatis D. D. iuristarum Patauini gymnasii syndicus et prorector, universis et singulis fidem facimus & attestamur, quod infrascriptus est noster scholasticus descriptus in matricula, et ob id gaudet omnibus et quibuscunque priuilegiis, immunitatibusque scholasticis et exemtionibus datiorum, almae nostrae universitati concessis a seneriss. dominio Veneto, atque in nostro libro statutorum insertis. Ipsum propterea immunem et exemptum, pariter et omnia bona, famulos, nunciosque suos esse volumus ab omni datij, gabellae, regalium et quarumcunque represaliarum solutione. Hortamur itaque et praesentium tenore iubemus omnes et singulos datij presidentes, datiarior, eorumque ministros et officiales, praesertim civitatis Venetiarum, fluminum, palaterios, portitores, quarumlibet civitatum portarum custodes sereniss. duc. dominij Venetorum, ut infrascriptum, famulos, ac nuntios suos

cum bonis et rebus tam mobilibus, quam se mouentibus cuiuscunque generis et conditionis pro se et familiae suae usu necessarijs, et honorificis, ad civitatem hanc venire, transire, redire, emere, conducere, vendere absque alicuius datij, et gabellae, regalium, portorii transitus, pontium, repraessaliarum, et introitus solutione permittant, Quae omnia de jure et ex nostrorum statutorum forma facere tenentur, et obligati sunt sub poena librarum XXXXX etc. In quorum fidem has nostras per infrascriptum cancellarium nostrum fieri, et nostrae universitatis: solito sigillo communiri iussimus. Datae Patauij, ex off. universitatis nostrae, die 28. mensis Januarij et anni 1600. Dns Ioannes Melcerus Eperjeszy Vngarus. Testatur Iohan a Falkenhan inclytae nationis Germanicae consiliarius. — Ioannes Willanus canc. mpria.»

Mindezeket összefoglalva a következő képet nyerjük:

A bemutatott jogi tételek irója Melczer János (a leszármazási sorozat szerint a családban e néven II-ik), fia Melczer Péternek, ki az atyjának I. Kristófnak 1558. október 31. adományozott czímeres nemesi levélben két testvérével II. Kristóffal és I. Jánossal már megnevezve van.

Az iró szépatyja, Wernher György, és nagyatyjának sógora, gyalui Torda Zsigmond ismeretes hazai történelmi irók.

Az értekezés ajánló soraiban felhozza az iró, hogy a tanulmányaiban való segedelmet neki nagybátyja, fentemlített I. János nyujtotta, a ki később Litvaniában halt el, mint Báthory István lengyel király követője.

Az iró maga 1600-ban lett a paduai egyetem matrikulájába beirva.

Hazájába visszatérve, Berzeviczy Veronikát vette nőül; az akkori Eperjesi tanító nászverse közelebb lett újból közzétéve.

Családi ügyeinek rendezése, különösen a sajátkezüleg irt osztálylevélből is a klasszikus tanulmány tűnik ki; a család mai napig megőrizte az általa használt Horáczius és Juvenalis, velenczei őskiadású műveket.

Haláléve ismeretlen, de hosszú életű nem lehetett, miután özvegye másodszor Rutkay Pálhoz ment nőül.

Az iró magát az értekezésben, mint a páduai matrikulában, a humanisták módjára, diákosan Melcerus Eperjeszynek irja. A család 1650-ig csakugyan az Eperjesi előnevet használta; csak

miután az iró menye, III. János özvegye, Kékedi Kata, kérte fel adományilag a kellemesi birtokot, azóta nevezi magát e család mai napig kellemesi Melczereknek, megkülönböztetésül az országban s a szászok közt kivált, nagy számmal található, de rokonsági kötelékben nem levő, ily nevü családoktól. Ezen elnevezés amúgy is iparos foglalkozásra mutat, mint például: Szabó, Kovács, Kerékgyártó.

Az értekezésben használt Eperjeszy irásmód arra mutat, hogy az iró, a szülő helyével szomszédos, és a külföldön ismertebb lengyel ortografiát használta, hogy a magyar *S*-et valóban ennek olvassák, melyet az egyes betűvel ellentétben, *Sz*-vel hangoztatja a lengyel a magyar orthoepeia szerint.

A LEGRÉGIBB ESZTERGOMI OBSEQUIALE 1496-BÓL.

Közli: RÁTH GYÖRGY.

Ez év őszén Rosenthal Adolf müncheni antiquáriustól egy régi *esztergomi «Obsequiale»*-t szereztem meg könyvtáram számára, a mely Nürnbergben 1496-ban sultzbachi Stüchs György nyomdájában látott napvilágot, s melyre, minthogy a bibliographiában egészen ismeretlen, ezennel felhivom a szakférfiak figyelmét.

A magyarországi régi missálék, breviariumok, ordinariusok, obsequialék és más hasonló szertartásos könyveknek fontosságát irodalmunkban hangsulyozni fölösleges. Történeti, irodalomtörténeti és művelődéstörténeti fontosságuk nyilvánvaló. S ha a bibliographiai forrásmunkákat a Knauz Nándor és Dankó József által e tárgyban irt szakmunkákkal összehasonlítjuk, úgy az ezekben felsorolt mohácsi vész előtti magyarországi liturgicus könyveknek tekintélyes száma, ki fogja állani bármely más ország hasonló idejű és tárgyú irodalmával a versenyt. Ezen liturgicus irodalomban az esztergomi egyházmegye viszi a vezérszerepet, az ő szertartása szerint jelenik meg a mohácsi vészig (és ezután is) a legtöbb missale, breviarium, ordinarius és obsequiale, melyeknek lehető teljes bibliographiai jegyzékét Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtárának III. kötetétől várjuk. A többi egyházmegyék liturgicus könyvei az esztergomihoz képest elenyésző kis contingenst szolgáltatnak. Ezen szertartásos könyvekből a régi missalék és breviariumok irodalmunkban eleggé ismeretesek; az ordinariusokból, Knauz Nándor felsorol néhány példányt, Dankó József pedig a «Könyvszemle» ez évi folyamában egy alapvető tanulmányt irt

róluk, melyben a kérdést jelentékenyen előbbre vitte s a szakirodalmat egy becses monographiával gyarapította.

A régi obsequialekat, baptismalekat és agendákat azonban, melyek a szentségek kiszolgáltatására vonatkozó szertartásokat tartalmaznak, irodalmunk kevésbbé ismeri, ezek nálunk úgy, mint máshol, meglehetős ritkák, mivel legnagyobb részben elvesztek, s csak elvétve kerül belőlük napfényre itt-ott egy példány. Ezért örömmel teszek eleget e folyóirat t. szerkesztője kívánságának, midőn az általam szerzett 1496-dik évi esztergomi obsequialét, mely az előttem ismert esztergomi obsequialék közt a legrégibb s ekkorig csak ezen példányban ismeretes, itt bemutatom.

* * *

Az esztergomi «Obsequiale»-kből a mohácsi vészig ekkorig négy kiadást ismertünk és pedig: *1500-ból, 1501-ből, 1508-ból*, és *1525-ből*, melyek négy különböző könyvtárban egy-egy példányban maradtak fönn. Az 1500-ik évi esztergomi Obsequiale-ből a zwettli cziszterciták könyvtára őriz egy példányt, mely Hertzog János budai könyvárus költségén Winterburger János bécsi nyomdász műhelyében látott napvilágot, s az 1883-dik évi bécsi nyomdászati kiállításon volt látható, leirása pedig megjelent a Maier-féle Wiens Buchdruckergeschichte I-ső kötetében (28. l.) és a Magyar Könyvszemle 1886-diki folyamában.

Az 1501-diki esztergomi *Obsequialet*, mely Paep János budai könyvárus költségén Velenczében (valószinűleg per Lucantonium de Giunta florentinum) III. idus Julij nyomatott, a csiksomlyói Ferenczrendiek könyvtárából, hol egyetlen egy példányban maradt fönn, Ballagi Aladár a «Könyvszemle» 1879-diki folyamában ismertette.

Hasonlóképen a Magyar Könyvszemle 1880-diki folyamában jelent meg az 1508-diki esztergomi «Obsequiale»-nak ismertetése, mely szintén Paep János budai könyvárus költségén Velenczében per Lucantonium de Giunta quarto nonas Martii» látott napvilágot s egyetlen ekkorig ismert, jól föntartott példányát a gr. Festetich-féle könyvtár Keszthelyen birja.

Az 1525-diki esztergomi Obsequiale a budapesti egyetemi könyvtár tulajdona s irodalmunkban többször volt ismertetve, a mint ezt Knauz Nándornak a «Magyar egyház régi szokásai» című

értekezéséből tudjuk. (Magyar Sion V. 15. I.) Ezen kiadás Prischwitz Mihály budai könyvárus költségén Lichtenstein Péter velenczei nyomdász műhelyében készült a budapesti egyetemi könyvtár tulajdona s az egyetlen példány a mit ekkorig ismerünk.

Mindezeknél fontosabb a birtokomban levő 1496-diki esztergomi obsequiale, mely az összes obsequialék közt a legrégibb, az esztergomi 1496-diki ordiariussal ugyanazon évben és ugyanazon nyomdában jelent meg, s nemcsak mint ősnyomtatvány és unicum, de mint elsőrendü bibliographiai ritkaság bir fontossággal.

Ezen obsequiale kis 8-adrétben 48 számozatlan levélből áll, melyekből az első üres, a többiek terniók szerint, betüs signaturával vannak jelölve. Minden ternio nyolczleveles, de ezekből csak az első négy levél signált, mig a másik négy levél minden signaturát nélkülöz.

Nyomása gót jellemü, az 1496-diki esztergomi ordinariushoz hasonló. A szöveg tele van rubrumokkal, és pedig nemcsak a fejezetek, imádságok és benedictiók felirásai, hanem az imádságok, zsoltárok és evangeliumok kezdőbetüi, sőt a szövegben előforduló keresztjelek is mind vörösek, és pedig nem a miniator keze által kifestve, hanem a nyomdásztól benyomva. Egy lapra átlag 32 sor szöveg esik. — Gergely-féle hangjegyü egyházi dallamok nincsenek az obsequiálében.

Van azonban a temetési szertartásnál egy rubrica, melyet itt különösen kiemelni kivánok, minthogy a Pray-codexben levő rubrikára emlékeztet s úgy látszik a magyarországi liturgiában ősi eredetü. A 23^b levélen ugyanis, hol a halott fölött mondandó imádságok vannak felsorolva, előfordul, vörös betűkkel ez a rubrica: *Tunc sermo fiat ad populum*, a mi megfelel a Pray-codexben olvasható temetési szertartásnak, hol ez áll: «*hic faciat sacerdos sermonem populo*». Vagyis kétségtelenné teszi, hogy nálunk az Árpádkorban úgy, mint a XV-dik században a nép nyelvén mondott beszéddel temették el a halottakat, s a «prédikácziós halott»-ról szóló példabeszéd valószinüleg egész az Árpádkor első századáig vezethető vissza.

Az obsequiale kötése egykorú csupasz fatábla bőrháttal és egy rézkapocs nyomaival; mindenben az 1496-diki ordinarius kötéséhez hasonló.

Czímlapja az «Obsequiale»-nak nincsen. Az első levél, mely-

lyel a könyv kezdődik, üres. De ezen levél az első ternióhoz tartozik, mert a legközelebbi levél, hol a szöveg kezdődik, már aij signaturával bir.

A könyv különben igen jól van conserválva s bibliographiai leirása a következő :

1-ső levél üres.

2ª. levél. (a1j) Incipit obsequiale seu baptismale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis.

Initium sancti evangelii secundum Johannem.

In principio erat verbum etc. Utána ugyanazon a lapon rubrumban következik :

Sequitur exorcismus salis et aque diebus dominicis per totum annum.

3ª. l. (a11j) Ordo benedictionis nubentium precipue quando fit cum solennitate. Incipiatur tali modo.

4ª. l. (a111j) Copula super viduas.

4ᵇ. l. Introductio sponse noue post nuptias.

5ᵇ. l. Incipit catechismus puerorum. Primo interroga nomen infantis sic.

9ª. l. (b) Introductio mulieris post partum.

10ᵇ. l. Sequitur ordo ad inungendum infirmum.

16ᵇ. l. Sequitur Recommendatio anime, quando iam prope est morti.

20ª. l. (c111j) Modus sepeliendi defunctum.

25ᵇ. l. (d1) In die Pasche Benedictio carnium, lardi, super carnes avium, ovorum, caseorum, ad quevis, ad omnia benedictio.

26ᵇ. l. (d1j) Segetum consecratio in die sancti Marci evangeliste.

29ª. l. Benedictio pabuli seu auene in die sancti Stephani prothomartyris.

30ª. l. Benedictio vini seu amoris S. Johannis tertio die post domini nativitatem.

31ª. l. Benedictio baculorum et capsellarum pro peregrinis.

33ª. l. In reverisione peregrinorum.

33ª. l. Benedictio noui panis, benedictio vue seu nove fabe, benedictio pomorum, benedictio ad vasa nova, benedictio nove domus.

34ᵇ. l. Decem praecepta, septem peccata mortalia, quinque

sensus corporis, peccata clamantia in celum, peccata in spiritum sanctum, peccata aliena.

35[b]. l. Septem sacramenta, sex opera misericordie, septem dona spiritus sancti, circumstantie peccatorum.

36[a]. l. (e111j) Ordo in purificatione sancte Marie.

38[a]. l. In capite jejunii. Exorcismus cinerum.

39[a]. l. Ordo in die ramis palmarum.

40[a]. l. Exorcismus florum et frondium.

42[b]. l. (f1j) In cena domini.

43[b]. l. (f11j) Ordo in parasceves.

45[a]. l. Ordo in sancto Sabbato. Benedictio ignis, benedictio super cereum, benedictio fontis.

48[a]. l. Benedictio herbarum, in assumptione beate Marie virginis.

Colophon : (fekete betűkkel) *Obsequialium benedictionum opus eximium. Impensis ac industria Georgii Stuchs de Sultzpach. Ciuis Nurnbergensis, magna cum diligentia : fideliorique studio emendatum, secundum ordinarium ac Rubricas Alme Strigoniensis Ecclesie caractere meliori impressum, Anno a nativitate christi MCCCCXCVI. kl. Novembris IX. finit feliciter.*

48[b]. levél üres.

Eddig az Obsequiale bibliographiai leirása. Ha most figyelembe veszszük, hogy ugyanezen évben ugyanazon nyomdában jelent meg az esztergomi Ordinarius is, továbbá azon körülményt, hogy az Obsequiale colophonjában az mondatik, hogy az *javított kiadásban* és *jobb betűkkel* jelenik meg, kérdés merül fel, vajjon nem volt-e az esztergomi egyházmegyének még egy régibb nyomtatott Obsequialeja, mely azóta vagy elveszett vagy még ismeretlenül valahol lappang? Ezen kérdésre a feleletet a jövő buvárlatoktól várjuk.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK ŐSNYOMTATVÁNYAI.

A «Magyar Könyvszemle» 1887-diki folyamában jelentettük, hogy Hellebrant Árpád akadémiai könyvtártiszttől «*A magyar tudományos Akadémia könyvtárában levő ősnyomtatványoknak jegyzéke*» czím alatt a M. T. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának kiadásában megjelent az Akadémia könyvtárában található ősnyomtatványok szakszerű leirása, melyből a szerző folyóiratunk 1880-diki folyamában közölt mutatványokat, ismertetve ezekben azon 1500 előtti ősnyomtatványokat, melyek Magyarország történetére birnak vonatkozással.

Ezen munkáról, mely a magyar bibliographiai szakirodalom haladásáról tanuskodik, kivánunk ez alkalommal megemlékezni.

Midőn a tisztelt szerző ur munkáját, mint több évi tanulmányainak gyümölcsét a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának benyujtotta, ez dr. Ábel Jenő és Csontosi János bizottsági tagoknak adta ki birálatra, kik azt 1883. decz. 8-án kiadásra a következő jelentéssel ajánlották:

Tisztelt Irodalomtörténeti Bizottság!

A munka, melynek birálatával alulirottakat megbízni méltóztatott, az első önálló munka irodalmunkban, mely egy nyilvános hazai könyvtár ősnyomtatványainak bibliographiai leirásával rendszeresen foglalkozik.

Szerzője azon bibliographiai iránynak híve, melyet irodalmunkban a bibliographiai és könyvtártani ismeretek terjesztésére a «Magyar Könyvszemle» inaugurált, s mely, midőn az átalános bibliographia vívmányait a hazai bibliographiával összhangzásba hozni törekszik, egyúttal ennek rendszeres megállapításán és előbbre vitelén fáradozik.

Kiválóbb incunabulumok leirásával, a Bánfy-könyvtár Catalogusától kezdve a «Könyvszemléig» időközönkint többször találkozunk irodalmunkban; de egy nyilvános könyvtárnak ősnyomtatványait rendszeres raisonné Catalogusban úgy ismertetni, hogy a munka a bibliographiai tudomány mai szinvonalán álljon s önálló egészet képezzen, e feladat Hellebrand Árpádnak, a m. t. Akadémia könyvtártisztjének jutott először osztályrészeül, ki munkájával ezen a téren mint úttörő lép fel irodalmunkban.

Alúlirottak szerző kéziratát alaposan átvizsgálták s azt részint az idézett segédkönyvekkel, részint pedig néhány kiválóbb incunabulummal összehasonlítva, annak tudományos értékéről birálatukat, illetőleg jelentésöket a következőkben foglalják össze:

Szerző munkájában a M. T. Akadémia könyvtárának 466 ősnyomtatványát öleli fel és irja le. A leirást bevezetés előzi meg, melyben az Akadémia könyvtárának rövid történetét, s az ősnyomtatványoknak nyomdák és szakok szerinti kimutatását adja. Ezenkivül röviden elmondja azon elveket, melyek szerint a leirást készitette, felsorolja a segédkönyvekben nem található incunabulumokat és kiemeli a könyvtár legrégibb ősnyomtatványát (Augustinus de vita christiana seu de arte praedicandi é. h. és ny. nélkül, 1465—6) (?). A munka zömét az ősnyomtatványok bibliographiai leirása képezi, melyhez a szerző ötféle indexet csatolt, u. m. index auctorum et rerum, index typographiarum, index typographorum, index systematicus és index operum usitatorum.

Szerző az ősnyomtatványok határéveül az 1500-ik évet fogadja el, a mi alig számbavehető kivétellel ma az általános bibliographiai álláspont; az évvel jelölt incunabulumokat időrendben, az évnélkülieket betűrendben sorolja fel.

A leirásban átalában Hain rendszerét követi; felhasználja azonban mind azon segédmunkákat, melyek a fővárosi könyvtárakban incunabulumokról találhatók. Ezen kivül az incunabulumok nagyobb részéhez latin kritikai jegyzeteket csatol, melyekben az Akadémia könyvtárában levő és a bibliographiai segédkönyvekben előforduló incunabulumok közt az eltéréseket feltünteti, minden nevezetesebb bibliographiai körülményt figyelembe vesz s átalában a bibliographiai irodalom vívmányait és felfedezéseit, a mennyire lehetett, felhasználja és alkalmazza. E jegyzetek a Catalogus becsét jelentékenyen emelik, sőt

egyes kétes incunabulumoknál vitás bibliographiai kérdéseket is tisztáznak.

Általában Hellebrandt munkája arról tanúskodik, hogy ezt szakférfiu készítette, ki az incunabulumok irodalmában teljesen otthonos, ismeri a segédforrásokat és a különböző bibliographiai felfogásokat, helyes érzékkel bír az anyag felosztásában és elrendezésében, szóval ura feladatának.

Mindezeknél fogva alulirottak véleménye oda járul, hogy a tisztelt Irodalomtörténeti Bizottság Hellebrant Árpád föntemlített munkáját, mint olyat, mely a bibliographiai tudomány mai szinvonalán áll, a m. t. Akadémiának kiadásra ajánlani méltóztassék.

Midőn azonban a munkát általánosságban kiadásra ajánljuk, kötelességünknek tartjuk annak fogyatkozásaira is felhívni az Irodalomtörténeti Bizottság figyelmét, s megjelölni azon módozatokat és igazításokat, melyeknek keresztülvitelével azt kiadandónak javasoljuk.

1. A bevezetés ujra-irandó és pedig magyar és latin nyelven. Adandó benne az Akadémia könyvtárának a mostaninál bővebb története, ezenkivül kifejtendők részletesebben azon elvek és módszer, melyek szerint szerző az incunabulumok leirását készítette. Utóbbiakról rövid statistikai kimutatás adandó s a legrégibb és legérdekesebb incunabulumok kiemelendők. A szerző által ismeretleneknek felsorolt 8 incunabulum külföldi segédforrások felhasználásával meghatározandó. Végül a bevezetés akkor irandó, mikor a munka már egészen ki lesz szedve s szerzőnek az összes incumabulumokról világos átnézete lesz.

2. A szövegben, vagyis az incunabulumok czímbeli leirásában, a rövidítések feloldandók s a teljes czím rendes betűkkel közlendő. Technikai s egyéb tekintetek javasolják ezt. A rövidítések helyett azonban, melyek az incunabulumok typusainak hű characterét ugy sem adják vissza, a legnevezetesebb és legérdekesebb incunabulumok jellemző lapjairól hű hasonmások adandók.

3. Szerző kritikai jegyzeteinek latinsága egyes helyeken pongyola és gyarló levén, kivánatos, hogy azokat újból átdolgozza vagy egy szakférfiu által átnézesse.

4. Az incunabulumokon levő jellemző bejegyzéseknél a kor megnevezendő.

5. Minthogy a m. t. Akadémia Irodalomtörléneti Bizottsága programmjában elhatározta, hogy a magyarországi vonatkozású

dedicatiokat a mohácsi vészig külön munkában fogja közrebocsátani, ennélfogva a szerző által teljes szöveg szerint közölt hazai vonatkozásu dedicatiók a Catalogusból kihagyandók s a tervezett adattárban közlendők.

6. Szerző munkájához, mint fönt említettük, ötféle indexet készített. A munka használhatósága érdekében kívánjuk, hogy ezeket még egy index chronologicussal és egy index possesorummal bővítse.

7. A munka nyomtatásban körülbelül 15—18 nyolczadrétü ívet tenne ki. S mivel szerkezetére nézve Szabó Károly «Régi Magyar Könyvtárá»-hoz legközelebb áll, alulirottak szerző tiszteletdija fejében 30 forintot ívenkint vélnek megállapítandónak.

8. Végül tekintve, hogy Hellebrant munkája úttörő munka irodalmunkban, melynek kiadása nagy figyelmet és pontosságot igényel, továbbá hogy a szövegnek és idézeteknek az eredeti példányokkal való összehasonlítása éber ellenőrzést s a munka technikai beosztása routinet és jártasságot igényel, czélszerünek tartjuk, hogy az egy szakférfiu szerkesztése illetőleg revisiója mellett adassék ki.

Midőn ezen észrevételeket a t. irodalomtörténeti bizottság figyelmébe, a birált munka tudományos értékének emelése szempontjából ajánljuk, kérjük, hogy birálatunkat tudomásul venni s Hellebrant munkáját a fölsorolt föltételek alatt a m. t. Akadémiának kiadásra ajánlani méltóztassék.

Budapest, 1883. decz. 7.

Dr. Ábel Jenő, Csontosi János,
az irodalomtörténeti bizottság tagjai.

*

Ezen jelentést az irodalomtörténeti bizottság egyhangulag elfogta s dr. Ábel Jenő indokolt indítványára a kiadandó munka szerkesztésével, illetőleg revisiójával Csontosi Jánost bizta meg.

Ez hozzáfogott a munka revisiójához, megkezdte Hellebrant Á. kéziratának az Akadémia ősnyomtatványaival való összehasonlítását, de alig nézett át ezekből egynehányat, midőn 1884. őszén magán viszonyai vidékre szólították, a fővárostól közel két hónapig távol volt, s a reábizott munka revisiójáť félbe kellett szakítania.

Nehogy tehát a munka kiadásában fönnakadás támadjon, az irodalomtörténeti bizottság annak revisiójával a másik birálót,

dr. Ábel Jenőt bizta meg, ki ezentul a szerkesztési és revisionális munkálatokat elejétől végig egymaga végezte, az ő érdeme, hogy a munka jelen alakjában 1886-ban[1] került ki sajtó alól.

Ez a munka rövid genesise.

Ha most Hellebrant Árpád munkáját, a mint ma előttünk fekszik, a birálók jelentésével összehasonlítjuk, azon eredményre jövünk, hogy a t. szerző a birálat tanácsait, két pont kivételével, melyekről alább szólunk, figyelembe vette, munkáját azok szerint kiigazította, mi által az nemcsak belértékben nyert, hanem, mint szakmunka általános irodalmi szinvonalra emelkedett.

Midőn azonban ezt készséggel elismerjük, ki kell emelnünk azon anomaliát is, hogy a munka, daczára annak, hogy a Magy. Tud. Akadémia kiadványa, *a párhuzamos magyar czímlapon kivül* a szövegben egyetlen egy magyar szót sem tartalmaz.

Ezt, a Magy. Tud. Akadémia alapszabályai érdekében, melyek az Akadémiát a tudományoknak magyar nyelven való művelésére kötelezik, sajnáljuk, s még inkább sajnáljuk, hogy ez az Akadémia I-ső osztályának kiadványával történt, melynek hivatásánál fogva, a magyar nyelv és irodalom művelése egyik főfeladatát kell hogy képezze. Leiró munkáról levén szó, melynek a világirodalomban latin terminologiája van, nincs semmi kifogásunk az ellen, ha az egyes incunabulumok kritikai leirása, a szakirodalomban elfogadott gyakorlat szerint, latin nyelven történik. Ez a külföldi szakértők szempontjából a munkának csak előnyére lehet. De ha e munka a M. T. Akadémia kiadványa, melynek első sorban a magyar és csak második sorban, mikor idegen nyelvű hazai források kiadásáról van szó, az idegen irodalom művelése lehet feladata, óhajtottuk volna, hogy a birálók jelentése értelmében a t. szerző a munka előszavát nem csak latinul, hanem párhuzamosan magyarul is adja ki s ezzel a munka akadémiai jogosultságát indokolja. Az Akadémia

[1] A munkának két czímlapja van, magyar és latin. Magyar czíme a következő: A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában levő ősnyomtatványoknak jegyzéke. Összeállította Hellebrant Árpád könyvtártiszt a Magyar Tudományos Akadémiánál. Kiadta a Magyar Tudományos Akadémia irodalomtörténeti bizottsága. Budapest 1886. Latin czíme pedig így szól: Catalogus Librorum Saeculo XV. impressorum quotquot in Bibliotheca Academiae Litterarum Hungaricae asservantur descripsit Arpadus Hellebrant Bibliothecae Acad. Litt. Hung. Adjunctus. Budapestini 1886. 8r. XIII+379 l.

osztályai közül a II-dik levén az, melynek feladatához a hazai, de idegen nyelvü, történeti források kiadása tartozik, ezen feladatot mindig úgy oldotta meg, hogy kiadványaiban magát a szöveget a forrás eredeti nyelvén, de a kivonatot (rubrumot), a kritikai jegyzeteket és az előszót mindig magyar nyelven közölte. S midőn nehány évvel ezelőtt arról volt szó, hogy egy jeles történészünknek több kötetre terjedő, a hazai források szövegkritikai kiadását magában foglaló munkája latin nyelven, a II. osztály költségén adassék ki, az osztály, illetőleg a történelmi bizottság, annak kiadását csupán azért, *mert latin nyelven volt irva*, megtagadta, és csak a munka segélyezését határozta el. Ezt mi az Akadémia alapszabályai értelmében helyesnek tartjuk s ezért szerettük volna, ha a szerző munkájában az előszót magyar és latin, a mint a bírálat kivánta, s nem csupán latin nyelven irja vala s ezáltal könyvének magyar voltát documentálja. Még a «Monumenta Vaticana Regni Hungariae» czímü vállalat is a latin előszó mellett párhuzamosan közli a magyar előszót is, hogy a vállalat magyar voltát jelezze, annál inkább megkövetelhető ez oly könyvtől, mely nem forrásokat hanem leirásokat közöl s nem az Akadémia segélyezésével, de annak kiadásában jelenik meg. Ez az egyik. Második kifogásunk az, hogy a munkához semmiféle facsimile nincs mellékelve. Pedig ezt a bírálók kivánták.

A mi a munka beosztását illeti, szerző a latin előszóban az Akadémia könyvtárának és az ősnyomtatványok gyüjteményének rövid történetét és helyek szerinti statisztikáját adja. Ezután Hain nyomán fejtegeti irodalmi álláspontját, mért fogadta el ezeknek leirásában az 1500-dik évet határévül és felsorolja azon ősnyomtatványokat, melyeket meghatározni nem tudott. Ezek a következők:

1. Aesopus. Latine per Rimicium. Mediolani Gasparus de Cantono 1480. 4°.

2. Calendarium 1483. s. l. 12°.

3. Albertanus Causidicus de arte loquendi et tacendi, Coloniae 1486. 4°.

4. Albertus Magnus de mirabilibus mundi s. l. et a. 4°.

5. Aristoteles oeconomica, cum commento Joh. Versoris s. l. et a. (Coloniae).

6. Gesta Romanorum. S. l. et a. Fol.

7. Mirabilia Urbis Romae. S. l. et. a. 12°.

Ezeknek meghatározása a jövő kutatásoknak van föntartva.

Az előszó után következik a könyv első része, melynek «Libri cum loci et anni nota» a címe s az évszámmal és helylyel megjelölt ősnyomtatványok időrendi leirását foglalja magában. Ezeknek száma 354-re megy s leirásuk 262 lapot vesz igénybe.

A leirásban szerző Hain és Panzer módszerét követi, legelőször adja az ősnyomtatvány évszámát és a nyomda helyét, továbbá a czímét dűlt betűkkel, ezután közli a könyv teljes czímét a mint ez Hainban, Panzerben és más segédkönyvekben előfordul, ezután petittel latin nyelven teljes bibliographiai apparatussal adja a könyv sajátságainak kritikai leirását és végül minden egyes könyvnél cursiv betűkkel felsorolja az általa használt segédmunkákat.

A keltezett ősnyomtatványok sorozatát *Joannes de Aurbach Summa de Sacramentis* czímű, Augsburgban 1469-ben reutlingeni Zeiner Ginther nyomdász műhelyében megjelent, ivrétű munka nyitja meg, mely az Akadémiának legrégibb keltezett ősnyomtatványa; és *Sallustius* (*Crispus*) *Opera cum Commentariis Laurentii Vallae et Omniboni Leoniceni in bellum Catilinarium et Soldi in bellum Iugurtinum* czímű, Velenczében 1500. jul. 20-án Tacuini János nyomdász műhelyében megjelent ivrétű munka zárja be, mely az akadémiai könyvtár legfiatalabb keltezett ősnyomtatványa. A munka II-dik része az év és hely nélküli ősnyomtatványok leirásával foglalkozik, (Libri nota anni carentes), melyeket a szerző betűrendben sorol fel. Ilyen év és hely nélküli ősnyomtatvány a munkában van összesen 112. Ezek közt a legbecsesebb: *Augustinus: (S. Aur.) De Doctrina Christiana seu de arte praedicandi* czímű, ivrétű munka (389. sz.), mely valószinüleg Strassburgban Mentelin nyomdájában 1465—1466. körül jelent s elsőrendü bibliographiai ritkaság.

Ezen ősnyomtatvány megvan a budapesti egyetemi könyvtárban is, a mint ezt az 1882-dik országos könyvkiállitás «Kalauzá»-ból tudjuk.

Szerző az év- és helynélküli ősnyomtatványokat 60 lapon tárgyalja s az első részben felsorolt 354 ősnyomtatványnyal együtt, munkájának leiró része 325 lapot tesz ki.

Örömmel constatáljuk, hogy a munka mind az Akadémiának, mind a szerzőnek, mind pedig a szakirodalomnak becsületére válik.

A szerző ebben oly szakembernek mutatja be magát, ki a bibliographiai irodalomban úgy, mint az incunabulumok irodalmában egészen otthonos, tárgyát nemcsak ismeri de szereti is, s a mit autodidact uton elsajátított, azt nem csak tudja, hanem rendszeresen alkalmazza is. Munkája a magyar könyvtári viszonyok haladásának s a «Magyar Könyvszemle» instructiv és termékenyítő hatásának legpraegnansabb kifejezése.

Ha most a felsorolt ősnyomtatványokat figyelemmel vizsgáljuk, azon eredményre jövünk, hogy ezek közt első rendü bibliographiai ritkaság, milyenek a Guttenberg és Fust-féle biblia, az 1457. és 1459-diki Psalterium, az 1459-diki Durandi Rationale, az 1461-diki Boner-féle Edelstein és ezekhez hasonló ritkaságok vagy más ritka hártyanyomtatványok nincsenek. — Vannak azonban köztük 1465—1500-ig 146 európai nyomdából oly becses művek, hogy ezek közt a bibliographus, az irodalomtörténész és történész sok érdekes és tanulságos dolgot fog találni.

Ezen ősnyomtatványok városok és nyomdák szerint így oszlanak meg:

Augsburgból	van	63	munka	10	nyomdából
Baselből	»	27	»	9	»
Bécsből	»	2	»	2	»
Bolognából	»	6	»	3	»
Boroszlóból	»	1	»	1	»
Brixenből	»	3	»	1	»
Brünnből	»	1	»	1	»
Burgdorfból	»	1	»	1	»
Deventerből	»	2	»	2	»
Esslingenből	»	4	»	1	»
Florenczből	»	2	»	1	»
Hagenauból	»	7	»	1	»
Heidelbergből	»	1	»	1	»
Kölnből	»	37	»	4	»
Langingenből	»	1	»	1	»
Lipcséből	»	11	»	4	»
Lyonból	»	4	»	3	»
Mainzből	»	2	»	2	»
Mantuából	»	1	»	1	»
Meiningenből	»	3	»	1	»

Milanóból	van	6	munka	4	nyomdából
Nürnbergből	»	44	»	4	»
Paduából	»	3	»	2	»
Párizsból	»	3	»	2	»
Passauból	»	4	»	2	»
Reutlingenből	»	1	»	1	»
Rómából	»	11	»	7	»
Rostockból	»	1	»	1	»
Speierből	»	4	»	1	»
Strassburgból	»	63	»	10	»
Trevisoból	»	3	»	3	»
Ulmból	»	10	»	1	»
Velenczéből	»	141	»	54	»
Veronából	»	2	»	1	»
Vicencából	»	2	»	2	»
Winterburgból	»	1	»	1	»

Ezen statistikai kimutatásból is következtethetjük, hogy a nyomdászat azon városokban vert legelőbb erős gyökeret, melyek mint elsőrendü kereskedelmi emporiumok voltak nevezetesek. Ezekből különösen Velencze emelkedik ki, mely az ősnyomtatványok közt egymaga 141 munkával és 54 nyomdával van képviselve.

A munka 326—377. lapjait a különböző indexek foglalják el, a mint azt a birálók jelentése kivánta. Az első indexben a felsorolt munkák betürendben szerzők és tárgyuk szerint, a másodikban szakok szerint vannak csoportosítva. Ezután következik a chronologicus index, a városok és nyomdászok betürendes jegyzéke és végül a birálók javaslatára egy *index possessorum*, mely a könyvek provenientiájára nézve bir fontossággal.

Ezen indexből megtudjuk, hogy a Magy. Tudom. Akadémia incunabulumai 225 különböző külföldi és hazai könyvbirtokostól származnak, kiknek egykorú bejegyzéseik egészen a XV. századig nyulnak fel s a «habent sua fata libelli» ismert mondás igazságát élénken illustrálják.

Ezen bejegyzésekből kiemeljük a magyarországi könyvbirtokosokat, melyek betürendben így következnek: Buda Georgius 1545-ből (a 295. számú könyv): Foris Gregorius plebanus Segesdensis 1509-ből (a 272. sz. k.), gyöngyösi ferenczrendi zárda 1758-ból (a 138. és 315. sz. k.), Hinka Josephus a XIX. századból, Janko-

wich Nicolaus 1789-ből (a 330. sz. k.), Jeszenszky Michael de Nagy-Jeszen 1666-ból (a 255. sz. k.), Kovachich Mart. Georg. a XIX. századból (a 341. sz. k.), Kováts Joannes 1771-ből (a 90. sz. k.), Kreszneries Franciscus parochus Sághensis a XIX. századból (a 30. sz. k.), Madách Emericus 1862-ből (a 225. sz. k.), Marias (?) Alexander magister hospitalis 1553-ból (a 324. sz. k.), Oltványi Paulus pastor Földeakiensis a XIX. századból (a 90., 344. sz. k.), Ordódi Emericus 1636-ból (a 108. sz. k.), Pinnerius Johannes a XVII. századból (a 269. sz. k.), Sagl Dániel Secretarius dom. Pauli Festetich a XVIII. századból (a 90. sz. k.), Sándor Stephanus 1794-ből (a 243. sz. k.), Schaider Pál Cremnicianus 1490-ből (a 422. sz. k.), Siebenbürger Dominicus 1586-ból (a 339. sz. k.), Strigoniense Capitulum a XVII. századból (az 53. sz. k.), Szelepchényi Franc. Lohroncii, baccal. 1588., 1591-ből (a 33. sz. k.), Szluha Franciscus 1697-ből (a 224. sz. k.), comes Teleki Ladislaus, Comitissa Teleki Mária a XIX. századból (a 330. sz. k.), Vasvári Residentia 1781-ből (az 52. sz. k.) és Werner Adamus Med. Doctor a XVI. századból (a 409. sz. k.).

Mindezek a magyarországi könyvgyüjtők történetéhez nyujtanak adalékokat.

Az indexek sorát a szerző által használt segédkönyvek jegyzéke zárja be, mely arról tanuskodik, hogy szerző nagy irodalmi tájékozottsággal oldotta meg feladatát.

Ezen jegyzékből azonban kimaradt egy igen fontos munka, mely szerzőnek az incunabulumok leirásában alapul szolgált, melyre munkájában majdnem minden lapon hivatkozik t. i.: *Hain*: *Repertorium Bibliographicum* című munkája, a mi bizonyára csak elnézésből történhetett.

Ezzel a munka ismertetését befejeztük s megjelenését, mint a hazai bibliographiai irodalom haladását, üdvözöljük.

Még csak azt jegyezzük meg, hogy a munka technikai kiállítása a dolog természeténél fogva bizonyos nehézségekkel járván, ezeket a Franklin-Társulat nyomdája fényesen oldotta meg, a munkához külön betűket, nyomtatási jeleket és jelzőket öntetett s az egész kiadást oly szépen és izlésesen szerelte fel, hogy az a külföldi hasonló kiadásokkal méltan kiállja a versenyt.

Ezt a Franklin nyomdának elismert haladása érdekében ezen a téren is szivesen kiemeljük.

EGY XVII. SZÁZADI MAGYAR KÖNYVNYOMTATÓ EMLÉKEZETE.

Közli: SCHÖNHERR GYULA.

A hazai könyvnyomtatás multja oly fontos fejezetét képezi régi műveltségünk történetének, hogy annak minden egyes, még oly csekély adata is méltán vonja magára teljes figyelmünket. Ily látszólag jelentéktelen, de valójában mégis kulturtörténeti érdekkel biró adatokat kivánunk közzétenni a következő két levélben, melyek a XVII. századbeli Erdély egy érdemes nyomdászára, *Veresegyházi Szentyel Mihályra* vonatkoznak. Szentyel Mihály, Apafi Mihály fejedelem udvari könyvnyomtatója, kitől Szabó Károly 1669-től 1683-ig 79 magyar és 20 latin nyomdaterméket sorol fel, 1668. szeptember 27-én állott a fejedelem szolgálatába. Konvencióját a «Magyar Könyv-Szemle» 1880. folyamának vegyesei közt találjuk ismertetve. Adataink egyike, a könyvnyomtatónak Váradi Mihály nagybányai főbiróhoz intézett levele, magánviszonyaira vet némi világot. E levél, melynek eredetije Nagybánya város levéltárában (*Acta, post nm. 36. 1669.*) őriztetik, 1669. szept. 2-án kelt, s következőkép hangzik:

«Minden lelki és testi jókkal lássa Isten uram kegyelmedet. Becsületes uram, csak ez dolog felől kelletik kegyelmedet mint uramat ez kis irásom által búsitanom, mivelhogy házam népének szükségesképpen ott kin kellett maradni, kérem alázatosan becsületes uram kegyelmedet, hogy ha Vásárhelyi János még meg nem fizetett volna, hivatná uram kegyelmed és fizettetné meg vélle most a feleségem ott lévén, ne halasztaná ő kegyelme mégis tovább; melyet ha kegyelmed cselekednék becsületes uram, én is

minden időben megigyekezném kegyelmednek szolgálni, mint becsületes uramnak. Ezek után az úrnak lelke lakozzék kegyelmeddel. Claudiopoli, anno 69. die 2. Septembris. Kegyelmed szolgálatára mindenkoron kész *Veresegyházi Sz. Mihály mp.*»

Kivül: «Nemzetes Váradi Mihály uramnak, szabad királyi Bánya városának főbirájának, nekem becsületes uramnak adassék.»

Szentyel Mihálynak meglehetős sürű összeköttetése volt Nagybányával. A nagybányaiak, ha valamit akartak nyomatni, hozzá fordultak. Igy Eszéki István nagybányai iskolamester Rythmusokkal való szent beszélgetése (1669. Szabó K. I. 1086. sz.), valamint Nánási István prédikációi (Szü titka. 1670. U. o. I. 1103. sz.) és Enyedi István Disputatio Theologica czimű latin munkája. (1681. uo. II. 1484. sz.) mind a kolozsvári műhelyből kerültek ki, s hogy a város könyvszükségleteit is Szentyel útján fedezte, az nagyon valószinű. — A levélben említett Vásárhelyi-féle tartozás is hihetőleg ily üzleti összeköttetésből eredt, s Szentyel Mihály felhasználja az alkalmat, midőn felesége Nagybányán időzik, hogy e tartozást behajtsa. Minő sikerrel, a levél hátán olvasható feljegyzés tanusítja: «Megfizetett Vásárhelyi János Veres Egyházi Mihály uramnak szent Mártonnapi sokadalomkor. 69.»

A másik, 1670. szept. 11-én kelt levél, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának minilisei közül adunk, a nyomdásznak a fejedelemmel kötött konvencziójához szolgálhat kiegészitésül:

«*Michael Apafi dei gracia princeps Transilvaniae partium regni Hungariae dominus ac Siculorum comes.*

Egregie fidelis nobis dilecte, salutem et gratiam nostram. Colosvárat lakó nemes és vitézlő *Veresegyházi Mihály könyvnyomtató* hivünknek esztendőre való fele fizetését és tavalyi esztendőre restantiában levő húsz forint fizetését hűséged által deputáltuk megadatni, — minek okáért kegyelmesen és igen serio parancsoljuk ez commissiónk mellett, requiráltatván megírt hivünktől, hűséged azon fizetését adgya meg, több parancsolatunkat róla nem várván; ezen commissiónkat megtartván, ratiójába acceptáltatik. Secus non facturus. Datum in possessione Bonczida, die 11. 7-bris, anno 1670. *M. Apafi mp.*» *Kivül:* «Egregio Petro Köblös de Nagy-Enyed, proventuum tricesimae nostrae Colosvariensis administratori etc. fideli nobis dilecto.»

Hogy a fejedelmi parancsnak gyors foganatja lőn, arról Szentyel Mihálynak a levél hátlapján olvasható sajátkezű sorai tanuskodnak :

«Anno 1670. die 15. Septembris léváltom ez commissiomra conventiom szerént nemzetes Köblös Péter uramtúl fl. 95 id est kilenczvenöt forintokat, melyről ő kegyelmét quictálom. In Colosvar. Én Veresegyházi Szentyel Mihály typographus mp.»

TREFORT ÁGOSTON
EMLÉKEZETE.

Báró Eötvös József halála óta a hazai közművelődést nem érte nagyobb csapás, mint a minőt Trefort Ágoston f. év. aug. 22-én bekövetkezett halálával szenvedett, ki mint vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter közel 16 évig a magyarországi művelődési érdekeknek méltó letéteményese, hivatott őre és vezére volt, s nagyszabású alkotásaival, üdvös kezdeményezéseivel, életrevaló reformeszméivel, hazafias lelkesedésével és államférfiúi hatásával a hazai cultura minden ágában elévülhetetlen érdemeket és maradandó nevet biztosított emlékének, s nagyratörő lelke egész erejével, nemes szive minden hevével, s tehetsége, tudománya és tapasztalása egész gazdagságával, élete utolsó perczéig törhetlen erélylyel odatörekedett, hogy hazánkat, mint modern jogállamot, az európai kulturállamok szinvonalára emelje.

Országszerte sokan és sok helyütt gyászolják őt, de sehol őszintébben, mint a Nemzeti Múzeumban, mely a boldogultban legnagyobb jótevőjet vesztette el. Oly időben lett közoktatásügyi miniszterré, midőn Pulszky Ferencz a Nemzeti Múzeumban új korszakot nyitott meg, melyet a regeneratió korszakájának szoktunk nevezni. Ezen időszakban a Nemzeti Múzeum európai szinvonalra emelkedett, elsőrendű tudományos tényezővé nőtte ki magát, melyet a hazai és külföldi tudományos világ respectál, központja lett a fővárosi tudományos mozgalmaknak, s hatással volt a vidéki múzeumok fejlődésére és alapítására.

A mit a nemzet legjobbjai az utolsó 60 évben a Nemzeti Múzeumban összegyüjteni iparkodtak, azt ezen időszakban az intézet

szakképzett tisztviselői rendezték, s kezeik alatt a felhalmozott gazdag materiale közkincsévé lett a nemzetnek. Igy találta Trefort Ágoston a Múzeumot, midőn miniszterré lett s áthatva annak magasabb művelődési missiójától, ügyét melegen felkarolta, s mindent megtett arra, hogy azt magas tudományos szinvonalon föntartsa, fejleszsze, s öntudatos haladásához megadja neki a szükséges eszközöket. Az ő minisztersége alatt a Nemzeti Múzeum osztályaiban erős tudományos szellem honosodott meg, mely nemcsak a műtárgyak tudományos elrendezésében érvényesült, de ezeknek feldolgozása által a szakirodalomnak is gyümölcsözött. Alatta minden múzeumi osztály egy gyakorlati iskola lett a különböző szakismeretek művelésére, hol a szakférfiak találkoztak; a múzeumi tisztviselők tudományos szinvonala pedig oly magasra emelkedett. hogy a 21 osztálytisztviselőből 13 volt a m. t. Akadémia tagja, s tudományos és irodalmi működésökre nézve bármely európai Múzeum tisztviselőivel versenyeztek. Ezeknek a szakirodalomban kifejtett tevékenysége hivta fel a külföldi tudományos világ figyelmét a Nemzeti Múzeum ritkaságaira s az intézetnek oly széleskörü külföldi összeköttetéseket szerzett, a minőkkel azelőtt nem birt. Ezen érintkezésekből kölcsönös solidaritás fejlődött, mely tudományos tekintetben az intézet fejlődésére igen előnyös hatást gyakorolt, ennek köszönhetjük, hogy a külföldi szaktudósok hazai culturalis törekvéseinkkel közelebbről megismerkedtek s a Nemzeti Múzeumot és tisztviselőit becsülni tanulták.

A múzeumi tisztviselők ezen működését senki sem méltányolta jobban Trefortnál, örült ha munkáikkal a szakirodalomban s velök a m. t. Akadémia ülésein találkozott, biztatta őket kitartásra ha munkakedvök a túlszerény javadalmazás mellett lankadni kezdett, megtette a kezdeményező lépést anyagi helyzetök fokozatos javítására, működésöket a felső iskolai és középiskolai tanárok működésével egyenrangúnak tartotta s szolgálatukra nézve ezeknek szolgálati pragmatikáját fogadta el irányadónak.

S ha egyik-másik tisztviselőnek tudományos működése a külföldi irodalomban is méltánylásban részesült, Trefort volt az első, ki ezt örömmel elismerte, s úgy az intézet, mint az illető tudományos reputatiójának szempontjából kitüntetésnek tartotta.

Különösen a múzeumi könyvtár és a hazai bibliographia sokat köszön neki. Alatta a múzeumi könyvtár szakszerű rende-

zése befejeztetett, s midőn a rendezett anyag tudományos feldolgozására és a bibliographiai ismeretek terjesztésére Fraknói Vilmos az első magyar tudományos bibliographiai folyóiratot, a «Magyar Könyv-Szemlé»-t, alapította, mely a jelen folyammal XIII. évi pályáját futja meg, Trefort Ágoston volt az, ki a folyóirat megjelenését melegen üdvözölte, működését élénk figyelemmel kisérte s a hazai közoktatásról közrebocsátott évi jelentéseiben mindenkor sok jóakarattal emlékezett meg róla. Alatta jött létre az 1882-diki országos könyvkiállítás, melyet személyesen nyitott meg, s élénken hangsulyozta beszédében a magyarországi bibliographiai és könyvtári viszonyok haladását. Ezen kiállítást ő felsége legmagasabb látogatásával tisztelte meg s nagy érdeklődéssel szemlélte az itt kiállított régi hazai történeti emlékeket, melyeknek leirása a «Könyvkiállítási kalauz»-ban látott napvilágot.

A Nemzeti Múzeum könyvtárának legbecsesebb szerzeményei az ő miniszterségéhez fűződnek. Az ő minisztersége idejében szerezte meg könyvtárunk a Liszkay József, Jászay Pál, Farkas Lajos, Vörös Antal, Tunyogi József, Nagy István, Torma Károly és a Gyurikovics-féle gyüjteményeket, Sylvester magyar grammatikáját 1539-ből, a pálosok Missaléját 1539-ből, Nagylaky István miniatürös Breviariumát 1489-ből és egy Attavantes-féle Corvin-codexet, melyet az ő támogatásával 6500 frankért külön dotatióból szerzett a könyvtár. Végül ő vásárolta meg 2000 forintért könyvtárunknak az 1882-diki országos könyvkiállítás fényképmásolatait s ezzel egy oly gyüjteménynek vetette meg alapját, mely rendszeresen gyarapítva, hivatva lesz idővel a külföldi könyvtárakban levő hazai vonatkozású középkori kéziratok jellemző lapjainak másolatait magában egyesíteni s a könyvtárban a hazai kutatóknak hozzáférhetővé tenni, miáltal a Múzeum nagylelkű alapítójának egyik intentióját megvalósította.

Az ő minisztersége alatt gyarapodott könyvtárunk a családi levéltárak letéteményeivel, melyeknek száma halálakor 16-ra ment. És több más becses gyüjtemény és ritkaság, melyet itt külön ki nem emelünk, mind az ő miniszterségéhez fűződik, mely a Múzeum és könyvtárunk annaleseiben mindenkor emlékezetes fog maradni.

Mindezen tények összeforrtak miniszterségével s megőrzik emlékét könyvtárunkban.

Folyóiratunk pedig, mely az ő mindenre kiterjedő gondos-

kodásából, mint a múzeumi könyvtár szakközlönye 13 év óta a hazai könyvtártant és bibliographiát szolgálja, szomorú kötelességet teljesít, midőn ő róla, mint e két tudomány legnagyobb pártfogójáról hálás érzelmekkel e helyütt megemlékezik s az ügy érdekében constatálja, hogy neki van legtöbb érdeme abban, hogy nálunk az irodalomban e két disciplina meghonosodott, s általában abban, hogy a bibliographiai irodalom és a hazai könyvtárak ügye az ő minisztersége alatt oly örvendetes lendületet vett.

Az ő minisztersége alatt épültek és ujjászerveztettek a budapesti egyetem és műegyetem könyvtárai, alatta jött létre a szegedi Somogyi-könyvtár s Szabó Károly, Kertbeni Károly és Petrik Géza bibliographiai munkái, melyek a magyar bibliographiai irodalom rendszeres haladásáról tanuskodnak, az ő erkölcsi támogatásával láttak napvilágot.

Hiszszük, hogy az ő szelleme irányadó lesz a Nemzeti Múzeumban ezentul is, azt, a mit ő teremtett és föntartott, folytatni és előbbre vinni fogják mások s a Nemzeti Múzeum, mint elsőrendű culturalis intézet be fogja tölteni azon hivatást, melyet számára nagylelkű alapítója, a magyar törvényhozás és a hazai közmüvelődés magasabb érdekei megjelöltek mindaddig, mig csak ez országot Magyarországnak fogják nevezni.

Bizonyosnak tartjuk, hogy a Nemzeti Múzeum mostani heterogen osztályai, melyek a különböző gyüjtemények befogadására már most is szükek, akkorára önálló Múzeumokká növik ki magokat, de bármennyire is fejlődjék és haladjon intézetünk a jövőben, Trefort Ágoston érdemei, melyeket a Nemzeti Múzeum fejlesztése körül 16 évi minisztersége alatt szerzett, felejthetetlenek lesznek az intézet történetében s megőrzik emlékét az utókor számára.

Áldás emlékére!

HAZÁNKAT ÉRDEKLŐ

KÜLFÖLDI SZEMLE.

EGY HAMISITOTT CORVIN-CODEX MÜNCHENI KÖNYVPIACZON.[1]

Közli: Csontosi János.

A Nemzeti Múzeum könyvtára, ez évi márczius havában a müncheni könyvpiaczon egy hamisított Corvin-codexnek jött nyomára, melyre ezennel felhivjuk a szakférfiak figyelmét.

Ezen hamisítás az első, mely a Corvina maradványainak bibliographiájában ekkorig felmerült, s midőn azt minden kétségen fölül megállapítanunk s a hamisított codexet igazi értékére leszállítanunk sikerült, kötelességünknek tartjuk az ügyet folyóiratunkban részletesen ismertetni.

Az eset a következő:

Gottlob Hess müncheni antiquarius f. é. márczius 29-én kelt levelében a Nemzeti Múzeum igazgatóságát azon örvendetes hirrel lepte meg, hogy egy XV. századbeli örmény codexnek van birtokában, mely Mátyás király hírneves könyvtárából: a Corvinából származik s a czímlapon úgy, mint a kötésen ennek jellemét viseli.

A levéliró szerint, a kézirat kis 4-edrétben fényesen van kiállítva, 1-ső tábláját Mátyás király ismeretes bélyege: D. Math. D. G. Hung. Reg. (Divi Mathiae Dei Gratia Hungariae Regis) körirat, az 1-ső czímlapot pedig az ismeretes *két holló* diszíti. A szövegben van 8 lapnagyságú miniatür, 4 féllapnagyságú, arany-

[1] Felolvastatott a történelmi társulat f. évi május 2-kán tartott választmányi ülésen.

ban és színben pompásan festett diszítés, 17 miniatür alak és 115 lapszéli s egyéb diszítés.

Megjegyzi továbbá, hogy a XVII. század közepéig még örmény nyomtatványok is nem pedig kéziratok a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak s kiemeli, hogy az ő kézirata főleg három szempontból bir fontossággal. És pedig :

1. Mint úgynevezett Provenance illustre.

2. Mint műtárgy, mert a benne található miniatürök határozottan a legjobbakhoz tartoznak a mit e nemben produkáltak.

3. Mint irodalmi emlék, mert igen ritka eset, hogy örmény kézirat könyvpiaczra kerüljön és pedig oly korai időből.

A levéliró hozzáteszi még, hogy ő többször látta a hires Corvina maradványait, de minden túlzás nélkül mondhatja, hogy az ő örmény kézirata ezen könyvtár legszebb codexeihez tartozik.

Ezért a *kézirat árát 5000 forintban szabja meg* s kéri az igazgatóságot, hogy őtet elhatározásáról értesítse.»

Ezen levélre Pulszky Ferencz azonnal válaszolt s megjegyezve, hogy a Nemzeti Múzeum 5000 forintos kéziratot látatlanul nem szokott vásárolni, arra kérte Gottlob Hess könyvárust, hogy az örmény codexet a Nemzeti Múzeumnak rövid időre megtekintés végett küldje be.

Egyúttal átadta nekem a levelet, hogy mint specialista tegyem meg rá észrevételeimet.

Elolvastam figyelemmel a levelet s ebben a következő négy körülményt találtam feltünőnek :

Feltünt először : hogy a levél Mátyás király köriratos bélyegéről beszél, mely a codex tábláját diszíti, holott az általam ismert Corvin-codexek kötésén ily köriratos bélyeg nem fordul elő.

Feltünt továbbá, hogy a codex czímlapján *két hollóról* van szó, holott a Corvin-codexek czímlapján rendesen csak egy hollót találunk.[1]

Feltünt, hogy a levéliró a czímlapon levő Corvin-czímerről mélyen hallgat, holott a codex egyéb jellemző tulajdonságait nagyon kiemeli.

[1] Csak kivételesen egy-két corvin-codexben találunk a lapszéli diszítésben a candelaber tányérján két álló holló tarany gyürűvel, mint díszt, de a czímerpaizsban mindig csak egy holló fordul elő.

Végül feltünt a kézirat örmény volta, mert ily nyelvű emléket a Corvina elpusztult és fönmaradt kéziratai közt nem ismerünk.

Ezen feltünő körülmények azonban kételyeket bennem a codex valódisága iránt nem támasztottak.

A Corvina ezerekre ment köteteiből ekkorig mindössze csak *120 Corvin-codexet ismerünk,* s ezekből is csak 40-nek van eredeti préselt bőrkötése. A többi codex részint egykorú bársony, részint újabb bőrkötéssel bir.

A könyveknek legnagyobb része azonban elpusztult, egy része még ismeretlenül lappang, ezeknek kiállítását, tartalmát és kötését nem ismerjük. Mivel pedig az ismert Corvin-codexek kiállításában és kötésében számos lényeges eltérés fordul elő, sőt egy és ugyanazon művész által festett codexben is, mint például az Attavantes által festett brüszeli Missaléban, *Mátyás királynak három különböző arczképét találjuk,* ezért a müncheni örmény codex kötéséről czímlapjáról és kiállításáról hallott eltéréseket nem tartottam elég plausibiliseknek arra, hogy látatlanul a codex valódiságában kételkedjem. Mert az eddigi tapasztalatok után valószinűnek tartottam azt, hogy igen is napfényre kerülhet oly Corvin-codex, mely kiállitására czímlapjára és kötésére nézve, az eddigiektől lényegesen fog különbözni. S főleg keleti codexeknél, melyek egész kiállításukra nézve a nyugatiaktól lényeges eltérést mutatnak, e különbséget természetesnek találtam.

A nélkül tehát, hogy a codex valódiságában kételkedtem volna, legott táviratilag felvilágositást kértem Hess urtól a codex provenientiájára, kötésére, kiállitására és arra nézve : vajjon csakugyan örmény nyelvű-e? vagy pedig glagol? Mert alapos okaim voltak föltenni azt, hogy a codex glagol. Ezen kérésemre Hess úr legnagyobb előzékenységgel válaszolt.

Három nap alatt hat sürgönyt és három levelet váltottunk, melyeknek eredménye az lett, hogy Hess úr távirataiban és leveleiben kijelentette, hogy a codex egy római bibliophiltől származik, igen fényes kiállítású, kétségtelen örmény nyelvű és határozott Corvinianus. Jelentette továbbá, hogy a codexet megtekintés végett Párisba küldte, de a mi kivánságunkra visszakövetelte és a mint Münchenbe visszaérkezik, azonnal útnak indítja Budapestre. Egyúttal arra kért, hogy a codex meg vagy megnemtartása iránti elhatározásunkat vele rövid idő alatt tudassuk, mert Párisból igen előnyös ajánlatok állnak rendelkezésére.

Türelmetlenül vártuk a codexet, mely f. é. április 10-én a a budapesti vámházba meg is érkezett, honnan kivételesen magam hoztam el a Nemzeti Múzeumba.

Felcsigázott kiváncsisággal, de nagy gonddal bontottam fel az 5000 forintra becsült csomagot, mely nem kis meglepetésemre 4-edrét helyett kis 8-adrétü könyvet rejtett magában.

A könyv fényes kiállítású, örmény nyelvü *papirkézirat* volt, melyet szép csoportos miniatürök, szenteknek szines alakjai, csinos homlokvignetták, valamint madarakból és halakból képezett izléses initialék diszesítettek.

A codex korát azonban, az örmény nyelv- és palaeographiában való tájékozatlanságom miatt meghatározni nem tudtam.

S ez keleti kéziratoknál nem is könnyü dolog, mivel ezekben az irás és a könyvornamentika charactere, a nép conservativ jelleme miatt századokig ugyanaz volt, s egy XVIII. századbeli örmény nyomtatványban ép oly jellemü lapszéli diszitéseket, homlokvignettákat és initialékat találunk, mint a minők a XV. századbeli örmény kéziratokban észlelhetők.

Annyit azonban az örmény nyelvben való tájékozatlanságom daczára is Pulszky Ferencz múzeumi igazgató, továbbá dr. Hampel József, dr. Czobor Béla és dr. Fejérpataky László t. barátaim szives közreműködésével constatálnunk sikerült, hogy a Gottlob Hess úr által a czímlapon hollóknak tartott két madár nem holló, hanem *galamb*, *mely arany kehelyből iszik* s a keresztény symbolikában az áldozásnak igen gyakori jelképe.

Gottlob Hess úr föltevése tehát a két hollóra nézve tévedésen alapult s ezért a codexet azok közé kellett sorolnunk, melyeket nem a czímlapon levő Corvin-czimer vagy más jellemző tulajdonság, hanem a jellemző *Corvin-kötés alapján* vindikálhatunk a Corvinának.

Ezért a kötés megvizsgálásához fogtunk.

Mindjárt első pillanatra feltünt, hogy a codex a Corvina maradványainak jellemző kötésével nem bir, hanem egyszerü, 13 centimeter magas és 10 centimeter széles, jól föntartott barna bőrkötés, préselt arabeszkekkel és kis keresztekkel diszítve. Alakja azonban nem a nyugati codexek középkori kötéséhez, melyek bőrrel borított fatáblákból állanak, hanem a korának tárczaszerü kötéséhez hasonló, a könyv hosszában és széltében a táblákról lecsüngő barna bőrleffentyüvel bir, melyek a boritékhoz hasonló préselt

arabeszkekkel diszítve, a vágás megvédelmezésére szolgálnak. A táblákat eredetileg két barna keskeny szíjj kötötte össze, melyek a második táblához erősítve, az első táblán levő két rézgombba voltak akasztva s kapocs gyanánt szolgáltak. Ezen szíjjakból most csak az egyik van meg, a másik hiányzik.

A kötésnél mindenekelőtt feltűnik a táblák formája. Mig a középkori latin, olasz, német és más codexek kötésénél a fatáblák szélei egyenesek, a középkori görög és ó-szláv kéziratoknál pedig keleltek (vagyis felül, oldalt és alul vályú alakjában vannak kivájva) addig ezen kéziratnál a fatábláknak szokatlan formájok van, nem egyenes szélűek, nem is keleltek, hanem külön styl szerint a felső és alsó szélen lépcsőzetesen ki vannak faragva és pedig ugy, hogy a táblák felső és alsó szélei a kézirat hátától kezdve 3 centimeter hosszuságban, azzal egy szinvonalban kezdődnek, ezután következik $^1/_4$ centimeternyi mély és $^1/_2$ centimeternyi hosszu lépcső és ismét $^1/_4$ centimeternyi mély bevágás, melylyel aztán 7 centimeter hosszuságban a táblák szélei egyenes vonalban futnak végig s a vágással egy szinvonalat képeznek. A táblák alsó és felső szélei tehát a kézirat hátától kezdve magasabbak és a vágás hossza felé alacsonyabbak. Ezen körülmény a kötés külső vizsgálatánál azonnal szembetűnik, s a Nemzeti Múzeum könyvtárában levő örmény kéziratok és nyomtatványok eredeti kötéseinél szintén tapasztalható.

Legérdekesebb az első tábla diszítése, mely oly préselt arabeszkeket és apró kereszteket mutat, a minőket a nyugati codexek kötésén már a XV. században találunk. A tábla szegélyén arabeszkek és apró keresztekből alkotott díszkeret fut végig, mely a tábla közepén levő két megfordított háromszögből és hat félkörből képezett nagy arabeszket befoglalja. Ennek közepén körülbelül egy német ezüst márkának megfelelő körben van egy homoru czimerpaizs, mely ágon álló, jobbra néző hollót gyűrűvel a csőrében ábrázol. A paizs fölött öt águ nyilt korona, a czimer körül pedig majusculákkal a következő körirat látható: *D. MATH. D. G. HVNG. REG.* vagyis az én olvasásom szerint: Domini Mathie Dei Gracia Hungarie Regis.» A czimer kivitele, valamint a tábla diszítése vakon préselt munka s az arany alkalmazása a diszítésből egészen hiányzik.

Ezenkivül a tábla jobboldali felső és alsó sarkában egy, egy jól föntartott rézgomb maradt fönn, melyekbe mint fönt említettem a két összekötő szijjat kapcsolták.

Ezen táblának eredeti nagyságu hasonmását a 9. sz. műmellékleten adjuk.

A 2-ik tábla az 1-höz hasonlóan van diszítve, ugyanoly préselt díszkerettel bír mint emez, s eltérést csak a tábla közepén levő arabeszkben mutat, mely formájára és kivitelére nézve az első tábla arabeszkjétől lényegesen különbözik s romboid alaku keretbe van foglalva.

Ezen tábla hosszából folytatólagosan még egy 13 centimeter hosszu és 5 centimeter széles, préselt diszitésü bőr leffentyü csüng le a vágás megoltalmazására s a tábla baloldali felső sarkából egy keskeny bőrszijj a könyv összekapcsolására. A második szijj, mely eredetileg a tábla alsó sarkához volt erősitve, hiányzik s csak a nyoma van meg.

Ezen táblának eredeti nagyságú hasonmását lásd a 10 sz. műmellékleten.

Ilyen lévén a kézirat kötése, kérdés merült fel, vajjon ezen kötés és az 1-ő táblán levő hollós czimer eredetiek-e? vagyis származhatnak-e Mátyás király idejéből?

A mi a kötést illeti, az, megvallom, a XV. század benyomását tette rám. A táblákon levő diszítések és ezek motivumai olyanok voltak, minőket a XV. századbeli nyugati codexek, sőt a múzeumi könyvtár ez időbeli kéziratainak kötésén is találunk, s éppen azért nem találtam elegendő alapos okot arra, hogy a kötés eredeti voltában kételkedjem.

Feltűnt azonban egy körülmény, mely első pillanattól fogva gyanusnak tetszett előttem és ez: *Mátyás királynak az első táblán levő köriratos czimere*, melyhez hasonlót eddigi kutatásaimban nem találtam s melynek valódiságában belső okokból kételkedni kezdtem.

A Corvina felkutatott maradványaiban ugyanis azt találjuk: hogy Mátyás király czimere a szövegben hol M. A. (Mathias Augustus), hol M. R. (Mathias Rex) betűs monogrammal, de többnyire ezen betűk nélkül, egyedül fordul elő.

A mi a Corvin-codexek jellemző bőrkötését illeti, ezek közt csak

a wolfenbütteli Psalterium táblain találjuk a magyar, pólyák és cseh oroszlánból összetett czimerben, a hollót is kék szívpaizsban, mig a többi jellemző bőrkötéseken, a magyar pólyás és cseh oroszlános czimerpaizsból *a holló rendesen hiányzik*, s Mátyás czimere ezeken, ugy mint a bécsi udvari könyvtár 22. számu és a császári hitbizományi könyvtár 10,489. számú *Livius* Corvin-codexek czimlapján nyilt arany koronával, *hollós szívpaizs nélkül* fordul elő.

Ellenben a marosvásárhelyi *Tacitus*, a stuttgarti *Augustinus* és a milanói *Diogenes Laertius* codexek kötésén *a gyűrűs holló önálló paizsban egymaga szerepel* és pedig az első két codexben (a harmadikat csak Fraknói Vilmos leirásából ismerem) két egymáshoz hasonló, de különböző nagyságu stampigliával préselt vak nyomásban; mig a veronai egyik Livius-codex kötésén a gyürűs holló nem önálló paizsban, hanem a tábla arany virágos diszítései közt egymagában mint dísz fordul elő, az előbbiekhez hasonló alaku, de sokkal kissebb stampigliával, *aranynyal nyomva.*

Bármiként forduljon elő azonban Mátyás czimere és családi jelvénye a kötéseken, egy dolog ezekben kétségtelen, és ez: hogy az *összes czimerek közt egyetlen egy sincs, mely a czimer körül betűs monogrammot vagy valami köriratot mutatna.*

Ilyen körirat a Corvin-codexek kötései közt csak egyetlen egy van: az erlangeni Corvin-biblián, *de itt a táblák közepén nem Mátyás czimere, hanem ennek relief arczképe fordul elő a következő körirattal: Mathias Rex.* Ugyanezen kötés négy sarkában előfordul még reliefben a gyűrűs holló is kiterjesztett szárnyakkal *és pedig a két táblán 7-szer* (a nyolczadik hiányzik), de minden monogramm és körirat nélkül.

Köriratok vannak Mátyás király azon emlékérmein és pecsétein, melyek a Corvin-codexek diszkereteiben mint diszítések szerepelnek, de köriratos Corvin-czimert sem a Corvin-codexek szövegében, sem a kötéseken nem ismerek.

Ezért kételkedtem az örmény-codex köriratos czimerének válódiságában.

De a belső okokhoz külső okok is járultak. Feltünt ugyanis a czimerben levő hollónak kezdetleges és tökéletlen alakja, mely kivitelére nézve a most említett marosvásárhelyi, stuttgarti és

veronai hollóknak messze mögötte marad, alakjára nézve pedig ezektől minden tekintetben eltért s egészen más szerkezetű bélyegzőre vallott.

Feltünt továbbá a körirat betüinek éles volta, mely inkább a modern, mint a régi majusculákhoz hasonlított.

Ezen három okból a köriratos czimerpaizs valódiságában s a codex Corvinianus voltában kételkedni kezdtem.

Majláth Béla, dr. Fejérpataky László tisztársaim és dr. Czobor Béla t. barátom osztoztak véleményemben. Ez utóbbi ezen kivül még egy körülményre figyelmeztetett, melynek elejénte kevés fontosságot tulajdonítottunk, de mely a czimer valódisága iránti kételyeimet csak növelte.

A czimerben ugyanis a bőrboritékon a holló fejétől kezdve a melléig egy négyszegletes, kis granáthoz hasonló lyuk volt, mely a holló alakját megcsonkítva tüntette fel s melyen keresztül a bőr alatti fatábla volt látható. Ezen lyukról dr. Czobornak az volt a feltevése, hogy nem véletlenül, hanem mesterségesen keletkezett, vagyis abból indulván ki, hogy a táblán látható czimer hamisítvány, a hamisító, midőn a hamisított bélyegzőt a bőrre akarta rányomni, a mostani lyuk helyén valami akadályra, valószinüleg kiálló szegre talált, melyet előbb el kellett távolítani, hogy a hamisítást megcsinálhassa. Ezt el is távolította, miáltal a bőrboritékon lyukat csinált s ezen lyukas bőrre nyomta rá a hamisított belyegzővel a mostani czimert.

Czobornak ugyanis az volt a föltevése, hogy a hollós czimer a codex boritékán oly fontos dolog, mely a codexnek rendkivüli becset kölcsönöz s ezért annak ép vagy nem ép volta nem lehet közönyös ugy magára a codexre, mint ennek birtokosára nézve. Ha tehát itten a czimer hollójában csonkitás van, ugy ez, tekintve hogy a codex különben igen jól van conserválva, nem lehet véletlen sérülésnek a műve, mert ez a codex értékét jelentékenyen leszállítaná, hanem a csonkitás szánt-szándékkal történt, és pedig azért, hogy a hamisító eltüntesse azon gyanus nyomokat, melyek esetleg a hamisitás felderítésére vezethetnének s oly látszatot adjon a csonkitásnak, mintha ez véletlenül történt volna.

Ezen feltevés plausibisnek látszott, de ellene szólt azon bibliographiai szempont, hogy a boritéktáblán levő két rézgomb határo-

zottan kizárta azt, hogy a tábla közepén eredetileg még egy rézgomb minden czél nelkül lett volna, melyet a hamisító azért távolított el, mert miatta a hamisított belyegzőt a boritékra nem tudta rányomni; de ellene szólt azon körülmény is, hogy a fatáblában semmi nyoma nincs annak, hogy abba egy réz-szeg lett volna megerősítve, továbbá az, hogy akkor a réz-szegnek nagyobbnak kellett volna lenni a hollón levő lyuknál, a mi kevésbbé valószinű, s ezért a föltevést, mintha a lyuk helyén eredetileg réz-szeg lett volna, elejtettem.

Mivel azonban a czimernek epigraphiai s a codexnek műtörténeti oldala is volt, bemutattam azt ujból Pulszky Ferencz, múzeumi igazgatónak és dr. Hampel József, múzeumi régiségtári őrnek s az ő véleményüket is kikértem.

Ők a codexet igen érdekesnek s a benne levő miniatüröket igen csinosoknak, de nem olyanoknak találták, melyekért 5000 forintot adni lehetne. Pulszky Ferencz a codexet nehány száz forintra becsülte, de mind ő, mind pedig dr. Hampel a codex koráról határozott véleményt nem mondottak, az 1-sö táblán levő czimer köriratáról pedig kijelentették, hogy a betük jellemében, illetőleg élességükben nincs semmi különös, mert ily betük a XV. századbeli emlék-érmeken sőt még régiebbeken is előfordulnak, ezekből a körirat regisége ellen nem lehet sokat következtetni. S midőn kérdésökre a kötés jelleméről ugy nyilatkoztam, hogy ily préselt diszitésü kötések a XV. században a nyugati codexeken már találhatók, még egyszer megvizsgálták a codexet s aztán kijelentették, hogy Czobor hiperkritikai feltevése erőszakolt és nincsen eléggé indokolva, továbbá hogy a táblán levő köriratos czimer és a codex kiállítása inkább ezeknek valódisága és eredetisége, mint hamisítása mellett szól. Ezért határozott véleményt nem mondtak, de inkább a hamisítás ellen mint mellette foglaltak állást.

Ily tekintélyes szakférfiak véleménye után ujból megvizsgáltam a codexet, de minél jobban vizsgáltam a köriratos czimert, (ezen fordult meg a codex Corvin-jelleme, mert a szöveget és kötést mindnyájan eredetinek tartottuk, csak azt nem tudtuk, valjon csakugyan Mátyás király idejéből valók-e?) annál inkább meggyőződtem ennek valódisága iránt táplált kételyeim alaposságáról, s meggyőződésemet Pulszky Ferencz és dr. Hampel József ellenkező véleménye sem tudta megingatni.

De meggyőződtem arról is, hogy a kérdést egyoldalulag csupán külső criteriumokból alaposan eldönteni nem lehet, hanem a czimeren kivül a codex szövegének alapos megvizsgálása is szükséges.

Ezért felkértem Patrubány József fővárosi gymnásiumi tanár urat, ki örmény irodalmi tanulmányokkal foglalkozik, mondana véleményt a kézirat tartalmáról és koráról.

Ez szives készséggel teljesítette kérésemet, a kéziratot örmény egyházi énekes könyvnek mondotta, mely hozzávetőleg lehet vagy 200 éves, de kijelentette, hogy ő örmény palaeographiai tanulmányokkal nem foglalkozik s a codex szövegének koráról határozott véleményt csak akkor mondhat, ha ezt alaposan megvizsgálja. Mivel azonban ezen vizsgálathoz Budapesten a szükséges irodalmi eszközökkel nem rendelkezik, azt javasolta, hogy engedjük át neki rövid időre a codexet s el fogja küldeni a bécsi mechitaristáknak, kik mint elsőrendű örmény palaeographusok és szövegkritikusok, azt pontosan meg fogják határozni.

Ezen tanácsot a múzeumi könyvtár el nem fogadhatta, mert a codex csak rövid időre levén megtekintésre hozzá beküldve, azt sokáig a tulajdonostól visszatartani és másnak felelőségére bizni nem akarta.

Felkértem tehát még Thelengarian Jakab budapesti magántanár urat, hogy mint született örmény, vizsgálja meg ő is a codexet s adjon róla nekünk véleményt.

Thelengarian úr szivesen teljesítette kérésemet, de oly időben kerestem fel őt, midőn épen előadásra készült s ezért a codexnek csak egy negyed órát szentelhetett.

Az ő véleménye a codexről a következő: a kézirat örmény imádságos könyv, egyházi énekekkel, imádságokkal és szent leczkékkel. Korát azonban pontosan csak akkor tudná meghatározni, ha a szöveget alaposan megvizsgálná, s meggyőződnék arról, valjon nincs-e ebben valami adat, mely az iratás idejére nézve nyujtana tájékozást.

Első benyomása, a mit a kézirat kiállítása reá tett, az volt, hogy lehet XV. századbeli.

Midőn a kézirat miniaturjeit vizsgálni kezdte, figyelmeztetett a legelső miniatür felirására, mely a codex 1-ső irott levelén fordul

elő s melyben a codex egykori festője magáról örmény vörös betűkkel a következőket irta: «*Zdarabjal Vaneczi Szahak Dzarhgorhsz Hisja Jew Asztwacz,*» vagyis magyarul: «Emlékezzél meg rólam a sanyargatott Isák festőről, ki Vanból való, (az Istennél).» A codex végén levő bejegyzések érdekes adatokat tartalmaznak Örményország történetére a vallásüldözés idejéből, s a könyvmásoló életviszonyaira.

Ez alkalommal Thelengarian ur felemlítette, hogy az örmény katholikusok metropolisában *Etsmiadzian* városban van a leggazdagabb örmény könyvtár, mely 5000-nél több örmény kéziratot tartalmaz, továbbá hogy sok és becses örmény kézirat van Velenczében és Bécsben a mechitaristák könyvtárában, s hogy a párizsi nemzeti könyvtárban az örmény kéziratok száma 200—300, s a müncheniben 20—30 kötetre megy.

Egyuttal ajánlkozott, hogy másnap érkezése levén, a codexet tüzetesen fogja megvizsgálni s kiemelte, hogy a codexnek alapos megvizsgálására a monarchiában a bécsi mechitaristákat tartja a legilletékesebbeknek.

Mindez, a mit a codex megvizsgálásáról elmondtam, reggel 9-től délután 4 óráig történt s én azzal bucsúztam el Thelengarian urtól, hogy másnap délelőtt a múzeumi könyvtárban várni fogom.

Az úton azonban meggondoltam a dolgot s tekintetbe véve, hogy a codex csak rövid időre van a múzeumi könyvtár gondjaira bizva s az elhatározással sokáig nem szabad késnünk, továbbá hogy 5000 forintos kéziratról levén szó, annak minőségére nézve mielőbb tisztába kell jönnünk, végre hogy Patrubány és Thelengarian urak bár a codex korára nézve eltérő véleményben voltak, de abban mind a ketten megegyeztek, hogy meghatározására a bécsi mechitaristákat tartották legilletékesebbeknek, arra határoztam el magamat, hogy nem várom be a holnapi nap eredményét, hanem legott jelentést teszek az ügy állásáról az igazgatónak s a dolog sürgőssége miatt arra kérem, küldjön ki engem a codexxel a Nemzeti Múzeum megbizásából azonnal Bécsbe, hogy azt az ottani császári udvari könyvtár, a császári és királyi keleti Akadémia és a mechitaristák közbenjárásával meghatározhassam s annak valódi vagy hamisított voltát tisztába hozzam.

Az igazgató szivesen teljesítette kivánságomat s én a codexxel

a legközelebbi vonattal Bécsbe indultam, hol másnap az ügyet szerencsésen tisztába hoztam.

A bécsi udvari könyvtárban dr. Göldlin és dr. Menczik könyvtárőr urak kutatásaimat legnagyobb liberalitással támogatták, de az itteni könyvtár örmény kéziratai meghatározva nem levén, ezekből a müncheni örmény codex korára nézve kevés támaszpontot nyerhettem. A kötés tábláinak formájára nézve azonban több analog esetet találtam. A császári és királyi keleti Akadémiában, dr. Károlyi Árpád cs. és kir. udvari levéltárnok baráti szivességének köszönöm, hogy Kujumdjan tanár urral megismerkedtem, ki a keleti Akadémiában a keleti nyelvek correpetitora levén, mint született örmény, ezen nyelvben is bír jártassággal. Ő is megtekintette a codexet, de ugy találta, hogy ez régi örmény irással van irva, melylyel ő, mint a modern örmény irás ismerője, nem foglalkozik s ezért annak tüzetes vizsgálatába nem bocsátkozott. Tanácsolta azonban, mutassam meg a codexet az itteni mechitaristáknak, kik ezt szivesen meg fogják határozni, mely czélra készséggel ajánlotta fel közvetítését.

Köszönettel fogadtam el tanácsát, s habozás nélkül a müveltségéről előnyösen ismert bécsi mechitarista szerzet monostorába mentem, hol tisztelendő *Kalemkiar* Gergely és tisztelendő *Manevisean* Gábor mechitarista atyák nagy előzékenységgel fogadtak, s midőn nekik idejövetelem czélját előadtam, ezt tőlük telhetően szives készséggel előmozditani igérték. Ezen két mechitarista szerzetes, mint született örmények nemcsak hivatásuknál fogva az örmény nyelv, irodalom és paleographiában kiváló képzettségű szakemberek, hanem ezenfelül európai müveltségű férfiak, kik anyanyelvükön kivül a görög, szírus, franczia, német és olasz nyelveket szóban és irásban birják.

Ezeknek itélete alá bocsátottam a müncheni örmény codexet, kik erről a következő véleményt nyilvánitották.

A bemutott kézirat: *Saragan*, vagyis örmény egyházi énekes könyv, az örmény «*Breviarium*»-nak kivonata, mely a latin «*Officium Divinum*», «*Psalterium*» vagy «*Horae Beatae Mariae Virginis*» mintájára, az egyházi év különböző ünnepeire imádságokat, leczkéket, zsoltárokat és kótás énekeket tartalmaz.

A saragan kéziratok az örmény egyházi irodalomban igen gyakoriak, a bécsi mechitaristák könyvtárában a XV—XVIII. szá-

zadból *legalább 20 saragan van*,[1] köztük több hártyapéldány igen fényes kiállításban.

Nyomtatásban az első saragan 1664-ben jelent meg Amsterdamban, a második kiadás ugyanitt 1685-ben, a harmadik kiadás pedig ugyanitt 1702-ben. Az utolsó saragan-kiadásnak, mely Velenczében 1877-ben jetent meg, a következő latin czime van: «*Laudes et Hymni ad SS. Mariae Virginis honorem ex Armenorum Breviario excerptae*». *Venetiis 1877. 8°.*

A müncheni Saragan-kézirat, mint a szövegben levő colophon tanusítja, 1662-ben iratott, és ha nem is elsőrendű, vagy második rendű bibliographiai ritkaság, de igen csinos és izléses munka, melynek egész kiállítása arról tanuskodik, hogy előkelő ember használatára készült.

Midőn a tiszteletre méltó vizsgálóktól a kézirat iratási idejéről értesültem, önkéntelenül azon kérdést intéztem hozzájuk: valjon kétségbevonhatlan adatok alapján kideríthető-e a szövegből, hogy a kézirat csakugyan 1662-ben és nem előbb vagy később iratott? Mire ők mind a ketten egész határozottan kijelentették, hogy a saragan az örmény liturgiában oly gyakran fordul elő, hogy azt első tekintetre felismerik, a régi örmény irás pedig örmény liturgikus könyvekben oly sokáig tartotta fön magát, hogy annak korát a betűk jelleméből is meghatározhatják, de ha ezekben tévednének is, a mi nem valószinű, *az iratási évben nem tévedhetnek, mert ez a colophonban, betűkkel és számokkal ki van irva, s ebből kiderül, hogy a kézirat az örmény időszámitás 1111-ik esztendejében iratott*, vagyis a mi *időszámításunk szerint, ha ehez a chronologiában elfogadott 551 esztendő különbözetet hozzászámitjuk, 1662-ben.*

Ezen véleményt megerősítette a bécsi mechitaristák nagytudományu s irodalmi működéséről európaszerte ismert érseke is, dr. *Ajdinean* Arzén úr ő méltósága, ki kutatásainkat becses látogatásával tisztelte meg.

Ezen meghatározásban megnyugodtam. *A müncheni saragan szövege tehát 1662-ben, vagyis Mátyás király 1490-ben*

[1] Bécsből hazajövet megvizsgáltam még egyszer a múzeumi könyvtár örmény kéziratait s ezek közt is találtam egy saragant, mely valószinüleg a XVII. században iratott.

bekövetkezett halála után 172 esztendővel később iratott, s igy annak könyvtárában nem lehetett.

De felmerülhet még azon, kevésbbé valószinü kérdés, valjon a müncheni saragan kötése nem származik-e egy oly XV. századbeli örmény könyv kötéséről, mely csakugyan Mátyás királynak volt tulajdona, a táblán az ő czimerét viselte, de idővel az eredeti kéziratról, melynek boritékát képezte, elszakittatott s a müncheni saragan boritékául lett felhasználva.

A bibliographiában erre is vannak szórványos esetek. Megesik, hogy szenvedélyes gyüjtők vagy könyvkedvelők régi boritékokat fiatalabb kéziratok vagy nyomtatványok kötésére használnak fel, mi által azon anomalia történik, hogy a könyv boritéka sokkal régibb keletü, mint a könyv maga.

Ezt azonban a jelen esetben nem tartottam valószinünek, mert a kézirat és boritéka ugy illettek egymáshoz, hogy egész habitusuk és szerkezetök a mellett tanuskodik, hogy mind a kettő egyidőben, tehát 1662-ben készült.

Mindazáltal, hogy ezen képtelennek látszó feltevésnek élét vegyem, szükségesnek tartottam a bécsi mechitaristák könyvtárának örmény kéziratait legalább külsőleg megvizsgálni, hogy ezeknek kiállításáról és kötéséről magamat némileg tájékozhassam s kutatásaim eredményéből a müncheni saraganra következtetést vagy analogiát vonhassak.

Ezen kutatásaimban ismét a két tisztelendő atya volt kalauzom, az ő szakértő magyarázatuknak köszönöm, hogy a könyvtár több száz kötetből álló, s a VIII. századtól kezdve a XVIII. századig terjedő, örmény kéziratait nehány óra alatt megvizsgáltam.

E kéziratok közt van néhány igen fényes kiállitású hártyapéldány nagyszerü miniatürökkel, érdemesek arra, hogy középkori miniatürökkel fog lalkozó mütörténészek külön figyelmökre méltassák, és legalább 20 saragan, többnyire a XVII. századból, a münchenihez hasonló nagyságban és kötésben.

Engem különösen a kéziratok kötései érdekeltek, melyeknek megvizsgálásából tanulmányaimra becses anyagot merítettem. Igy azon tapasztalásra jöttem, hogy az örmény kötések ornamentikája több századon keresztül alig változott, s a XV. századbeli örmény codexek kötésén oly diszítéseket találtam, mint a minők a XVI. és XVII. századbeli örmény codexeken is előfordulnak, sőt talál-

tam XV. századbeli örmény codexeken oly préselt diszítéseket, a minőket a müncheni saragan is felmutat. Ezen körülmény onnan magyarázható, hogy az örmény nép conservativ jellemű levén, a könyvornamentika motivumait nem igen változtatta, hanem régi eredetiségökben sokáig föntartotta s az örmény könyvkötők csak népök conservativ szellemét követték, midőn századról századra a könyvornamentikán nem változtattak, hanem a könyvek tábláit egy minta után készítették és ugyanazon motivumu stampigliákkal és lemezekkel diszítették.

Az örmény kötések ezen oeconomiája könnyen tévedésbe ejti a kutatót, ki egy örmény kéziratot, ha iratási idejét nem ismeri s az örmény könyvornamentikában tájékozatlan, a kötés jelleme után sokkal régibbnek fog tartani, mint a milyen az valóban.

Ezen tévedés csak ugy kerülhető el, ha az örmény kötéseket a legrégibb időtől a legujabb korig tanulmányozzuk s a könyvornamentika folytonosságát rajtuk figyelemmel kisérjük.

A müncheni örmény saragan kötése engem is tévedésbe hozott, midőn a nyugati codexek kötéséhez hasonló tábla diszítése után azt XV. századbelinek tartottam, de tévedésem az örmény könyvornamentika természetéből megmagyarázható.

Egyébként a könyvkötés ornamentikája többé-kevésbbé mindenhol conservativ.

Így, hogy többet ne említsek, a gyöngyösi ferenczrendiek és a kolozsvári jezsuiták által a XVIII. században könyvtáblák diszítésére használt (ma is meglevő) vaslemezekről és bélyegzőkről kétségtelen, hogy száz évnél tovább voltak használatban, miből következik, hogy a velök diszített könyvkötéseknek 100 évig egyforma ornamentikájuk volt, melyeknek korát, ha az évszám a könyv kötéséről vagy czímlapjáról esetleg hiányzik, pontosan meghatározni igen nehéz.

De nemcsak azért tanúlságosak reám nézve a bécsi mechitaristák örmény kéziratai, mert általuk az örmény könyvornamentika jellemével megismerkedtem, hanem főleg azért, mert biztos nyomra vezettek a müncheni saraganon lévő czímerhamisítás leleplezéséhez.

Midőn ugyanis a könyvtárban a XVII. századbeli örménykéziratok közt a müncheni saraganhoz hasonló kötéseket keres-

tem, kezembe akadt egy 8-ad rétű papir saragan, mely az említett két tudós atya véleménye szerint a XVII. századból (úgy emlékszem 1666-ból) származik s reánk nézve azért nagyfontosságú, mert a Corvin-czímert kivéve (mely itt hiányzik) szakasztott oly kötése van, mint a müncheni saragannak s kulcsot szolgáltat ez utóbbi kéziraton levő czímerhamisítás megfejtéséhez.

Ha ugyanis ezen két kötést egymással összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy mind a kettőnek az első táblán két megfordított háromszögből és 6 félkörből álló préselt arabeszkje van, melyek egymáshoz mindenben hasonlítanak s csak abban az egyben térnek el, hogy a bécsiben az arabeszk közepén levő kör, mely körülbelül egy német márka nagyságának felel meg, üres s a bőr sima felületén sem préselt sem másféle diszítést nem mutat fel; ellenben a müncheni saraganon az arabeszk közepén lévő, szintén egy német márkához hasonló, körben Mátyás király köriratos czímere fordul elő és pedig vakon préselt kivitelben.

Ebből következik, hogy eredetileg mind a két saragan kötésének egyforma ornamentikája volt s az első tábla mind a két codexben ugyanazon préselt motivumokkal volt diszítve, míg azonban a bécsi saragan kötése a maga eredetiségében mai napig fönmaradt, addig a müncheni saragan kötésén az első tábla közepén az eredetileg üresen hagyott kört valami élelmes vállalkozó Mátyás király köriratos czímerével és pedig egy e czélra külön készített bélyegzővel kitöltötte, hogy ez által a kisértékü XVII. századbeli örmény codexet nagyértékü Corvin-codexxé qualifikálja, értékét a tájékozatlan emberek előtt, kiket a kötés régi jelleme s az örmény nyelvben való járatlanság könnyen félrevezethet, emelje s rosszhiszemü hamisításával a jóhiszemü vevőket megcsalja.

Ez, a két codex alapos összehasonlításából, kétségtelennek látszik, mert a jelen esetben teljesen ki van zárva az, hogy a hamisító a hamisításhoz Mátyás király oly eredeti bélyegzőjét használta légyen, mely ekkorig ismeretlenül lappangott s most került valahonnan egészen véletlenül napfényre.

Ezen föltevés, ha a hamisított Corvin-czímert a Mátyás király pecsétjein, pénzein, emlékérmein és könyvein található czimerekkel összehasonlítjuk, semmi valószinüséggel nem bir.

Hogy mi indította a hamisítót a hamisítás elkövetésére? Ezt, adatok hiányában nem birom ezuttal eldönteni.

De valószinűnek tartom, hogy a hamisítóra csábító hatással, az «auri sacra fames»-en kivül, a milanoi Attavantes-féle Corvin-codex azon magas ára lehetett, melyet a nemzeti múzeum könyvtára 1886-ban Ulrico Hoepli milanói könyvárusnak fizetett, midőn ezen elsőrendű bibliographiai ritkaságot gyűjteménye számára 6500 frankért megszerezte.

Ennek nagy ára zavarta meg a hamisítóban az erkölcsi egyensúlyt, midőn a müncheni XVII. századbeli saragant XV. századbeli Corvin-codexnek meghamisítani megkísérlette, mint ilyet Gottlob Hess müncheni könyvárus útján rendkívüli magas áron forgalomba hozta, s a jóhirű németországi könyvpiaczot, úgy mint a jóhiszemű közönséget, becsapni akarta.

Ezen gonosz kísérlet nem sikerült, s mi a magyar bibliographia tudományos reputácziója érdekében örvendünk, hogy ezen hamisítást a bécsi mechitarista szerzetesek szives közreműködésével felderítettük s a kérdéses örmény codexet igazi értékére leszállítottuk.

Rövid négy év alatt ez a második eset, hogy külföldi Corvin-codexekről kedvezőtlen itéletet kell mondanunk. A hamburgi Corvin-codexben is[1] Mátyás király *bélyegéről* volt szó, csakhogy e bélyeg, mely egy XV. századbeli latin codex czímlapjáról, a hova festve volt, s állítólag eltűnt, jóhiszemű tévedésen alapult; míg a müncheni codexben, melyet egy hamisító XVII. századbeli kéziratból XV. századbelinek akart minősíteni s e czélból Mátyás király meghamisított czimerét a kézirat boritéktáblájára bepréselte, gonosz szándékkal volt dolgunk, melyet nem lehet eléggé kárhoztatnunk.

A szakférfiak előtt ismeretes, hogy a bibliographiában a hamisítások nem tartoznak a ritkaságok közé, de azt az ügy érdekében ki kell jelentenünk, hogy Litterati Nemes Sámuel óta a müncheninél otrombább hamisítással a bibliographia terén nem találkoztunk.

Hátra van még, hogy véleményünket elmondjuk azon lyuk keletkezéséről, mely a müncheni codex hamisított Corvin-czimerén

[1] Lásd a hamburgi Corvin-codex czímű közleményünket a «Magyar Könyvszemle» 1885-diki folyamában.

fordul elő, s mely a vizsgálat alkalmával leginkább dr. Czobor Bélának tünt fel.

Abban tisztelt barátunkkal egyetértünk, hogy a hollón látható lyuk nem véletlenül, hanem mesterségesen támadt. A kérdés csak az, hogy mi volt azelőtt a mostani lyuk helyén és mért kellett a táblát borító bőrt épen azon a ponton, hol a hiány leginkább feltünik vagyis a gyürűs holló nyaka alatt, tehát a legkényesebb helyen átlyukasztani illetőleg abból egy darabkát eltávolítani?

Erre nézve legyen szabad a következőket megjegyezni.

Hogy a müncheni örmény codex első tábláján a préselt arabeszk közepén réz-szeg vagy umbilicus-féle diszítés lett volna, melyet előbb el kellett távolítani, hogy a hamisított bélyegzőt a bőrborítékra rá lehessen nyomni, ennek valószinüségét már közleményünk elején kétségbe vontuk, s állításunkat bibliographiai és helyi érvekkel támogattuk.

Hogy az arabeszk közepén lévő körben a bőr felülete eredetileg oly sima lett volna, mint azt az említett, analog kötésü bécsi codexben találjuk, ezt a hamisított Corvin-czimeren tapasztalható csonkítás teszi valószinűtlenné, mert ha az illető helyen a bőr egészen sima volt, ebbe a meghamisított bélyegzőt minden nehézség nélkül lehetett volna bepréselni, s nincs elfogadható ok a bőr erőszakos megcsonkítására, hisz épen a sima bőrbe vakon préselt Corvin-czimer tette volna látszólag legvalószinűbbé azon föltevést, hogy a könyv vagy legalább ennek borítéka, Mátyás király számára készült.

Ha tehát ennek daczára a codex borítéktábláján a Corvin-czímer *nem ép, hanem megcsonkított állapotban fordul elő*, úgy ez annak a jele, hogy a bőrboríték ezen a részén a hamisító törekvése oly akadályra talált, mely lehetetlenné tette azt, hogy a Corvin-bélyegzőt, a bőrbe úgy bepréselje, hogy a hamisításnak rajta nyoma ne legyen. Ezért inkább elfávolította az akadályt, mely esetleg árulója lehetett volna, hogysem a czímer valódisága iránt a kutatóban gyanút keltsen.

Mi volt ezen akadály? Erre nézve ismét a bécsi mechitarista örmény codexek kötései nyujtanak analogiát, melyekben a táblák közepén görög keresztet, csillagot, különféle stylü diszítéseket *és*

négy pontból álló,[1] *ilyen alakú* ·:· *keresztet találunk.* Ezen diszítésekből nézetünk szerint az utolsó, vagyis a négy pontból álló kereszt az, melyről valószínűnek tartjuk, hogy eredetileg a müncheni örmény codex első táblájának azon helyére volt préselve, hol most a hollót látjuk. Ez fordul elő a táblák préselt diszítései közt többször, ez diszlik a második tábla arabeszkjének közepén is, ezt találta, nézetünk szerint, a hamisító az első tábla közepén az üresen maradt körben, midőn a Corvin-czímert ide bepréselte. S mivel valószínű, hogy a négy pontos kereszt mikor felül volt préselve, a holló alatt is látszott, ezen körülmény, nehogy gyanút keltsen az iránt, hogy a czímert nem egykorú, hanem későbbi időben egy régibb dísz fölé nyomták rá a könyv borítékára, arra birta a hamisítót, hogy a négy pont közti bőrdarabkát, hol eredetileg a kereszt volt, a holló nyaka alatt eltávolítsa s a csonkításnak azt a színezetet adja, mintha az véletlenül történt volna. Igy támadt, nézetünk szerint, a czímer hollóján levő lyuk, így magyarázható ki ennek négyszegletes alakja.

Dr. Czobor Béla föltevése tehát a lyuk fontosságáról alapos, de keletkezésére nézve azt hiszszük legvalószínűbb az a magyarázat, melyet róla a bécsi mechitaristák könyvtárában merített tanulságok alapján adtunk.

Mindazon feltűnő körülmények és gyanúokok tehát, melyek bennünket a codex vizsgálatánál, annak valódisága iránt mindjárt kezdetben támadtak, alaposaknak bizonyultak. A kézirat mint Corvin-codex belső és külső criteriumokból, nem más, mint egy gonosz szándékkal készített hamisítvány, mely mint ilyen, a Corvina irodalmában egyedül áll, de melyet a szakirodalomban igazi értékére leszállítani s a hamisítást az egész tudományos világ előtt elitélni, a hazai és és külföldi bibliographia iránti kötelességemnek tartottam.

Ezzel kutatásaimat a bécsi mechitaristák könyvtarában befejeztem. Az eredmény, melyet egy napi tartózkodásom alatt ott elértem, az állitólagos Corvin-codex meghatározására és leleplezésére vezetett, s én azon öntudattal távoztam innét, hogy feladatomat jól végeztem.

Mielőtt azonban a tisztelendő mechitarista atyáktól, kik itt-

[1] A négy pontból kettő egymás fölött és kettő egymás mellett áll s ily összeállításban keresztet képez.

létem alatt feladatomat lekötelező szivességökkel és gazdag szakismeretökkel annyira megkönnyítették, elbucsúztam volna, még arra kértem őket: adnának nekem véleményt a codex szövegéről, beosztásáról és miniatűrjeiről s magyaráznák meg röviden annak tartalmát és nevezetesebb helyeit, hogy ezekről is némileg tájékozva legyek.

Mire ők szives készséggel a codex rövid leírását a következőkbe foglalták össze:

Az őrmény palaeographiában négyféle irást különböztetnek meg, úgy mint: 1. Erkathagir, 2. Mitsak Erkathagir, 3. Bolorgir és 4. Notergir irásokat. Ezekből az *első irás* az első kilencz századból fönmaradt codexekben fordul elő és nehezen olvasható, a *második irás* a X—XIV. században volt gyakorlatban és szintén nehezen olvasható, a *harmadik irás* a XV. században kezdődik és a XVIII. századig tart, végre a *negyedik irás* a XVI. századtól kezdve egész a XIX. századig van gyakorlatban és a harmadikkal együtt könnyen olvasható.

A müncheni örmény codex a *bolorgir* iráscsoporthoz tartozik és könnyen olvasható.

Kiállítása csinos és izléses. Az irás gondos; a homlok-vignetták, lapszéli diszítések, initialék, a synaxarion, továbbá a szentek és ünnepek miniatürjei nagy csinnal és izléssel vannak festve s önálló stylt tüntetnek fel, mely a byzanti és perzsa könyvornamentika hatásának nyomait mutatja. A festményekben a sötét színek túlnyomók s ezeken az arany használata igen gyakori.

A codex egy miniatürrel kezdődik, mely az első levél második lapját egészen elfoglalja.

Ezen miniatür alá irta a miniator vörös örmény betűkkel a következő bejegyzést: *Zdarabjal waneczi szahak Dzarhgorhsz Hisah Jew Asztwacz,* vagyis magyarul: Emlékezzél rólam a szegény Isák festőről, ki Wanból való (az Istennel).

A codexet tehát egy Isák nevű, wani [1] származású örmény miniator festette.

Ezután következik a szöveg a karácsoni officiummal (egyházi énekek és imádságok), utánna jönnek a vízkereszt, husvét, feltámadás, pünkösd, úrszine változás, és a többi egyházi ünnepek

[1] Örményország fővárosa.

officiumai énekekkel és imádságokkal s végződik az officium defunctorummal.

A codex fénypontját, a benne előforduló miniatűr képek képezik, melyek a szövegben ilyen sorrendben következnek:

Angyali üdvözlet (Annunciacio B. M. V.)
Mária és József.
Szent Antal remete.
Szent Theotosz király.
Nisszipiai Szent Jakab (Sziriából)
Szent Dávid próféta.
Szent István vértanu.
Szent Péter és Pál apostol.
Szent János evangelista.
Szent Jónás próféta.
Krisztus a jó pásztor.
Szent Gergely, az illuminator, Örményország főpapja (görög stolában).
Krisztus jeruzsálemi bevonulása.
Krisztus feltámadása.
Keresztelő szent János lefejeztetése.
A szent lélek eljövetele (Pünkösd).
Szent Hripszhimé örmény szűz és vértanu.
Krisztus menybemenetele.
Krisztus szine változása.
Utolsó itélet.
Krisztus megdicsőítése.
Egy próféta.
Egy angyal.
Egy patriarcha.
Feltámadás allegoriája.

Lehetséges, hogy ezen sorozatból egyik-másik miniatűrkép, mely a codexben benfoglaltatik, a vizsgálatnál rendelkezésünkre állott idő rövidsége miatt kimaradt. (H. úr levelében 25 képet említ.) De azt hiszem, ezeknek száma legfölebb egy-kettőre fog menni, mert a codex leveleit nagy gonddal átlapoztuk, a miniatűrökre különös figyelmet fordítottunk, de az idő rövidsége miatt a leve-

leket úgy megolvasni, hogy a miniatűrök az illető levélnél legyenek feltüntetve, nem volt lehetséges. De nem is volt czélunk, mert az én főfeladatomat a codex meghatározása, nem pedig részletes leirása képezte. És ezt bécsi utammal elértem.

A codexnek legérdekesebb része a szöveg utolsó három levele, melyek memorandumot tartalmaznak a könyv provenientiájáról, iratási idejéről és verses históriákat Örményország akkori történetéről.

Ezen feljegyzésekből a kézirat iratási idejére vonatkozó tétel magyar fordításban igy hangzik:

«*Bizonyos Meszrop iratta ezen könyvet a méltatlan Wartan számára Wartan Chlick másoló által, ki azt a saját szép és régi exemplarisából másolta Mog tartományának Szursz nevü falujában, a sz. János és sz. Gergely generalis védnöksége alatti kolostorban, ezer száz tizenegyedik esztendőben,*» vagyis mint az eredeti örmény szöveg mondja: *Hazar* (Ezer) *Hariur* (száz) *Medasan* (tizenegy).

Alább pedig ez olvasható: «*Azon keserves időben* (t. i. mikor a könyv iratott), *melyben szorongatva vagyunk igazságtalan adók által és midőn jobban és jobban lesujt bennünket a gyalázat és szenvedés, melyek Örményországra sulyosodtak a mi büneinkért.*»

Ezen colophon alapján tehát a saragan örmény időszámítás szerint 1111-ben iratott, vagyis, ha ehez az 551 év különbözetet hozzáadjuk, a mi időszámításunk szerint 1662-ben.

Ez a müncheni örmény codex rövid tartalma és leirása.

Megjegyzem még, hogy a codex szövege előtt egy beirt hártya levél van (Vorsetzblatt), melynek első lapján érdektelen örmény-jegyzetek (valószinüleg probatio calami) fordulnak elő, a másik lapon azonban régi örmény irás van, melyről azt mondta a szerzet nagyérdemü érseke, hogy ez becsesebb, mint az egész codex; mivel azonban az irás nagyon el volt mosódva, hamarjában nem birta elolvasni és csak azt mondta, hogy valószinüleg történelmi tartalmú lesz.

Ezzel a codex tartalmát kimerítettük.

Még a codex tábláinak belsejéről ki kell emelnem, hogy vékony kék szövettel vannak borítva, továbbá, hogy a bécsi örmény codexek tábláinak belsejéhez, nem mint a nyugati codexekben pergamen, vagy papirlevelek, hanem érdekesebbnél érdekesebb szövetdarabok vannak ragasztva, melyek régi örmény szövetmintákból

egész gyűjteményt képviselnek s a szakférfinak az örmény szövőipar eredetiségének és változatosságának tanulmányozására igen hálás tért nyujtanak.

Ezen szövetdarabok közt két örmény codexben oly régi szövetmintákat találtam, a minőket a nyugati codexekben eddig csak IX—X. századbeli kéziratokban, mint ritka czimeliákat láttam.

Ezen örmény szövetmintákra felhivom az illető szakférfiak figyelmét.

Ezzel a müncheni saragant minden oldalról megvilágítva, bécsi küldetésem végéhez értem s megköszönve a tisztelendő mechitarista atyáknak tanulmányaim iránt tanusított meleg érdeklődését és azon készséget, hogy a codex meghatározásában és leleplezésében oly szives segédkezet nyujtottak, a legközelebbi vonattal visszautaztam Budapestre, hogy kiküldetésem eredményéről Pulszky Ferenczneк, mint a N. Múzeum igazgatójának jelentést tegyek.

Itt tisztviselő társaim és a szakférfiak nagy érdeklődéssel várták visszaérkezésemet, s midőn kiküldetésem eredményét velök közöltem s a müncheni állítólagos Corvin-codexet mint gonosz szándéku hamisítványt előttük lelepleztem, szerencsét kivántak kutatásaim sikeréhez.

Pulszky Ferencz pedig meggyőződve jelentésem alaposságáról, azonnal levelet irt Gottlob Hess úrnak, melyben kiemelve a müncheni codex tartalmát és azon körülményt, hogy az 1662-ben iratott, továbbá, hogy Mátyás király 1490-ben, tehát a codex iratása előtt 172 évvel halt meg, kijelentette, hogy az bajosan lehetett az ő könyvtárában s a táblán levő Corvin-czímer bajosan származhatik az ő idejéből, ezért a Nemzeti Múzeum könyvtára nincs azon helyzetben, hogy a megvásárlásra ajánlott codexre reflektáljon s ezt köszönettel a tulajdonosnak visszaküldi.

Mielőtt azonban ezt tette volna, szükségesnek tartotta magasabb tudományos szempontból, a codex mind a két tábláját a könyvtár gyüjteménye számára lefényképeztetni, hogy ezek mindenkorra bizonyságot tegyenek az első táblán levő Corvin-czímer meghamisításáról.

Ezen gyűjteményből használtam fel közleményemben a két könyvtáblát eredeti nagyságú hasonmásban, hogy érvelésemet a Corvin-czímer meghamisításáról ezekkel is támogassuk.

Ez a müncheni örmény saragannak rövid története. Ha

kissé terjedelmesebben tárgyaltam, szolgáljon mentségemül azon körülmény, hogy ez az első hamisítvány, mely a Corvina bibliographiájában ekkorig felmerült, s én azt hittem, hogy ezen hamisított Corvincodexnek több oknál fogva annyi figyelemmel tartozom, mint a mennyivel a Corvina valódi maradványai iránt viseltetem.

Helyesen fogtam-e fel a kérdést és valjon sikerült-e a t. olvasót álláspontom helyességéről meggyőzni, ennek megitélését a szakférfiakra bizom.

Annyit azonban egész tárgyilagosan megjegyzek, hogy ezen eset nálunk oly rendkivüli, hogy ehez hasonló a magyar bibliographiában ekkorig még nem fordult elő, s midőn ezt tehetségem szerint minden oldalról megvilágítani, a hamisítást igazi értékére leszállítani s ezáltal a jövő hamisításoknak ezen a téren elejét venni törekedtem, ezzel az ügynek, melyet egész lelkesedéssel szolgálok, hasznára lenni kivántam.

Közleményemben időrendi egymásutánban, egész közvetlenséggel elmondtam mindazt, mi a codexxel azon 48 óra alatt, mig vele foglalkoztam, történt, s köszönettel tartozom Hess úrnak, hogy szives ajánlatával és a codexnek ideküldésével ezeknek elmondására, s az igazság felderítesére alkalmat szolgáltatott.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

— **Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtáráról.** A M. Nemzeti Múzeum könyvtára az 1888. évben 3252 kötet és füzet nyomtatvánnyal, 77 kézirattal, 1789 oklevéllel, 19 pecsétlenyomattal és 16 fényképmásolattal gyarapodott: és pedig *ajándékúl kapott* 261 kötet és füzet nyomtatványt, 18 kéziratot és 1041 oklevelet és levelet; *vásárolt* 519 kötet és füzet nyomtatványt, 59 db (kötet) kéziratot, 748 darab oklevelet és levelet, 19 pecsétlenyomatot és 16 fényképmásolatot. A beérkezett köteles példányok száma: 2472 kötet és füzet. Könyvek, kéziratok, oklevelek, pecsétlenyomatok, fényképmásolatok vásárlására és kötésre 3824 frt 44 kr., könyvtári kiadványokra 1134 frt 71 kr., összesen tehát: 4959 frt 15 kr. fordíttatott. Az olvasók száma 14,046 volt, kik 26,141 kötet nyomtatványt, 1071 kéziratot és 12,681 oklevelet használtak. A könyvtáron kivül házi használatra 671 egyén 1642 kötet nyomtatványt kölcsönzött ki. Összesen tehát: 14,717 egyén használt 27,382 kötet nyomtatványt, 1071 kötet kéziratot, és 12,681 db oklevelet. A könyvtár állapotáról egyébként a könyvtárőr évi jelentése más helyen nyujt tájékozást.

A M. T. Akadémia könyvtárának rendezett tudományszakai 51-re szaporodtak s összesen 43,330 munkát tartalmaznak.

A M. T. Akadémia könyvtári bizottsága mult évi deczember havában elhatározta, hogy a könyvtár könyveiről a szakkatalogusokon kívül egy generalis betürendes czímjegyzék is készittessék, mely az összes könyvek czímeit betürendben foglalja magában. E határozat értelmében a czédulázás február havában két másoló segítségével megkezdetett, április 15-ig mintegy 4,500 könyvről körülbelül hatodfélezer czédula készült.

Ezenkívül a rendes folyómunka is tovább haladt.

A szakkatalogusok köteteinek száma 86.

A könyvtár gyarapodása a járulék-napló kimutatása szerint a következő:

	mű	kötet	füzet	
178 külföldi akadémiával, külföldi és hazai tud. társulattal és testülettel folytatott csere útján	380	363	250	és 6 térkép
Magánosok ajándékából . .	387	233	231	
30 nyomda köteles-példányaiból	918	268	736	
Az Akadémia saját kiadványaiból	57	40	77	
Vétel útján	489	884	359.	

Az 1888-ki összes gyarapodás: 2231 mű, 1788 kötet, 1653 füzet, 6 térkép és 163 iskolai értesítő 199 füzetben. Ehhez járul 138 külföldi és hazai folyóirat és ujság.

A könyvtár olvasótermében 1888-ban 8831 egyén 11,899 munkát használt. Házon kívül való használatra 145 egyén 688 munkát kölcsönzött ki. Összesen tehát 8,976 egyén 12,587 munkát használt.

A *kézirattárban* a rendezés főtárgyai ez év nagy részében az Akadémia főtitkári hivatalától 15 év időköréből beküldött kéziratok, pályaművek stb. voltak, melyekből a szakok következőleg gyarapodtak:

Levelezés 4-rétű 1 kötettel.
Régi és újabb irók kézirati művei 12 különböző alakú kötettel.
Történelem . . . . . 11 » » »
Nyelvtani szak . . . . . 8 » » »
Színművészeti szak . . . . . 16 4-rétű kötettel.

A kézirattár gyarapodott Mircse János hagyatékából két kézirati kötettel, 41 képpel, 6 térképpel.

Ajándékozás útján dr. Borovszky Samu, Tompa Imre, Dobos Kálmán, Halbik Cyprián uraktól több eredeti levéllel, apróbb kézirattal s a honfoglalás hadjáratát mutató kézirati művel.

Vétel útján: Benkő József «Specialis Transsylvania» czímű kézirata eddig hiányzott kötetével.

A kézirattárt használta benn és künn 33 iró és akadémiai tag; csak benn 65 egyetemi hallgató.

— **Jelentés a budapesti királyi magyar tudományegyetem könyvtárának rendezéséről, gyarapodásáról és forgalmáról 1888-ban.** Nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Ur! Kegyelmes Uram!

A régi barátságnak és szeretetnek emléke, mely Excellentiádat boldogult nagynevű elődéhez kötötte, mentséget fog találni számomra, hogy az első jelentést, melyet Excellentiádhoz intézek, az ő feledhetetlen nevére való hivatkozással nyitom meg. Az egyetemi könyvtárt Ő tette európai könyvtárrá, s én csak az Ő parancsainak, eszméinek, gondolatainak végrehajtója voltam. Magas látköre, melyből a dolgokat tekintette, magyarázza meg azt, hogy Ő a könyvtárt, mint a tudományosságnak szolgáját, terjesztőjét tekintette, s valóban az Ő rendeleteinek felelt meg a könyvtár akkor, midőn az összes európai nagyobb könyvtárakkal érintkezési pontokat keresett és tartott fen, s minden olyan tudósnak, — nem tekintve, hogy az az egyetem körébe tartozik-e vagy nem, — ki az európai könyvtárakat használni akarta, közvetítőül szolgált, ha ez a segédeszközöket akarta megszerezni tudományos munkálataihoz. Excellentiád az Ő eszméinek, törekvéseinek hagyományosa. A mit Ő kezdett, Excellentiád fogja betetőzni, s kétségtelenül Excellentiád az egyetem könyvtárának ezen törekvését magas pártfogásával előmozdítani kegyeskedend. A magas látogatás, melylyel Excellentiád könyvtárunkat kineveztetése után a legrövidebb idő alatt szerencséltetni kegyeskedett, az érdeklődés, melyet intézetünk iránt akkor tanusított, magas megelégedésének kijelentése, a jóakaró buzdítás, melyek a tisztikart a megkezdett úton haladásra intette, ösztönül szolgált mindnyájunknak s biztositékul, hogy Trefort kezdeményezései Excellentiád által fognak e téren végrehajtatni s könyvtárunk jövőre is szolgálatjára álland a tudósoknak segédeszközeik megszerzésében. És most, Kegyelmes Uram, legyen szabad áttérnem jelentésem főtárgyára: beszámolni Excellentiádnak mult évi sáfárkodásunk eredményeiről.

Az egyetemi könyvtár a mult évben is nemcsak a hazai tudósoknak szolgált a külföldi intézetekkel szemben közvetítőül, hanem külföldi tudósoknak és könyvtáraknak is tett szolgálatokat tudományos törekvéseik előmozdítása körül. Külföldi hirneves biblio-

graphusok, történetirók Bécsből, Hollandiából, a lundi könyvtárból, Németország különböző intézeteiből fordultak hozzánk controvers kérdésekkel, melyekre megadtuk a kellő választ. Codex-catalogusunk alapján egy pár tudományos editiónak tettünk szolgálatot. Incunabulumaink közül néhány unicumunk segélyével irodalmi kérdések megoldását mozdítottuk elő s egy az Erasmus iskolájából származott metszvényünk, mely páratlan a maga nemében, külföldön sokszorosíttatott.

Áttérve könyvtárunk gyarapodására és a rendezés menetére, van szerencsém a következőket jelenteni:

Az egyetemi könyvtár 1888-ban 1665 művel 2229 kötetben és 397 apró mutatványnyal szaporodott.

Adományozás útján 1888. évben következő intézetektől és magánosoktól jutott munkák birtokába: a magyar kir. és osztrák cs. kir. kormányoktól, az olasz kir. kormánytól, a magyar országgyűlés mindkét házától, a cs. és kir. közös pénzügyminiszteriumtól, a m. kir. tengerészeti hatóságtól, az országos és fővárosi statisztikai hivataloktól, a bécsi cs. kir. csillagda igazgatóságától, a M. Tud. Akadémia és a bécsi cs. Tud. Akadémiától, a m. kir. Földtani intézettől, a m. kir. Ludovika Akadémiától. A «Franklin» és «Pallasz» irodalmi társulatoktól, a «Segítség» szerkesztőségétől, a szab. Osztrák-Magyar államvasút igazgatóságától, mely a «Journal des Debats» 1888. évfolyamát küldte be, Budapest fővárostól, a soproni kereskedelmi kamarától. Az egyetemek közül a kolozsvárin kívül a következő külföldi egyetemek küldték be 1887/88-diki akadémiai kiadványaikat, u. m.: az amsterdami, christianiai, bordeauxi, leideni, hallei, greifswaldi, koppenhágai, lundi, kieli, strassburgi, bonni, rostocki, utrechti, lembergi és upsalai. — A nyomdák közül a m. kir. állami és egyetemi, a budapesti Franklin-társulat, az aradi, debreczeni, kecskeméti, pozsonyi és nagy-kanizsai küldtek be egyes nyomtatványokat. — A magánosok közül József főherczeg ő fensége, dr. Haynald Lajos bibornok-érsek, Dulánszky Nándor pécsi püspök, Császka György szepesi püspök, Oganowszka Malvina tanárnő Bolognából, Télfy Iván, gr. Sztáray A., Angyal Dávid, id. Szinnyey József, Beke Antal, Marinescu M. A. kir. táblai biró, Hunfalvy János és dr. Thallóczy Lajos ajándékoztak könyveket a könyvtárnak.

Magát a rendezést illetőleg az 1500 utáni incunabulumok

czímtározása már közelget a befejezéshez, míg a kisebb collectiók czímtározása és számozása befejeztetett. Az apró nyomtatványok közül rendeztettek az iskolai programmok, s ezek czímtározása is munkába van véve. A kéziratok czímtárának első kötete már elkészült s rövid idő alatt a közönség kezе között lesz, a II. kötet is sajtó alá adatott.

A személyzetben történt változásokról is meg kell emlékeznem. Dr. Márki József II-od őr nyugalmaztatását csakhamar követé halála: 1888. julius 4-én szenderült át a jobblétre, nem sokáig élvezhetvén a becsületben és szorgalommal betöltött hosszú működés után jól megérdemelt nyugalmát.

Az 1875-diki szabályzat módosítása is Ő Felsége által legkegyelmesebben jóváhagyatott. Ezen új szabályzat alapján a tisztviselői kart megillető ötödéves pótlékok szabályozása teljes elintézést nyert.

Ügykezelési teendőink vázlata a következő:

A külföldi egyetemek és tudományos intézetektől 1888-ban eszközölt kikölcsönzéseket a következő jegyzék tünteti föl:

A *bécsi* cs. és kir. *udvari* könyvtártól,
a » » » » *egyetemi* »
a » » » » *hitbizományi családi* könyvtártól,
a » » » » *Polytechnicum* könyvtárából,
a » » » » *udvari és állami* levéltártól
a *berlini* kir. könyvtártól,
a *gráczi* cs. kir. egyetemi könyvtártól,
a *brüsseli* kir. » »
a Bibliotheca *Nazionale-Centrale di Firenze* igazgatóságától.
a *göttingai* kir. egyetemi könyvtártól,
a *hallei* » » »
a *heidelbergi* » »
a *krakói* cs. kir. » »
a *leideni* kir. » »
a *lipcsei* » » »
a *müncheni* kir. és állami képtártól,
az *Ossolinsky-féle* nemzeti intézettől (Lembergben),
a *poitiersi* nyilv. könyvtártól (Franciaországban),
a *szt.-pétervári* cs. könyvtártól.

Hazai intézeteink s nehány külföldi is, ép úgy, mint a mult évben, nagy számmal vették igénybe könyvtárunkat, viszont mi is több hazai könyv- és levéltárból kölcsönöztünk ki tudományos használatra könyveket folyóiratokat és okiratokat.

A helybeli forgalmat s a látogatási jegyeket igénybe vevők foglalkozási ágát a tuloldalon levő táblázatok mutatják ki, megjegyeztetvén, hogy az I. táblázat csak az olvasóterem forgalmát tünteti fel, s a tanári-, a hirlap- s a szakemberek számára fentartott dolgozó szobák forgalma — mely szinte jelentékeny volt — abba nincs befoglalva.

Az a körülmény, hogy a folyóiratok könyvtárának nagyobb termét folyó évben a históriai seminarium vette igénybe, lehetetlenné tette, hogy a folyóiratok osztályát délután is nyitva tartjuk. Ezen azonban akkép segítettünk, hogy a folyóiratok délután a dolgozó teremben szolgáltassanak ki.

A régi s valóban még mindig jelentékeny hiányok pótlásán szolgáló rendkivüli dotátió ez évvel véget ér. De hiányok, Kegyelmes Uram, még mindig léteznek — s én bizom Excellentiád kegyességében, hogy módját fogja találni, hogy a könyvtárnak azok pótlására megadassék a mód.

Hálás elismeréssel kell kiemelnem az orvosi és jogi karokat, melyek a kari alapokból jelentékeny beszerzésekkel gyarapitották a könyvtárt.

Nagyméltóságodnak
Budapest, 1888. decz. 31.

alázatos szolgája
Szilágyi Sándor
az egyetemi könyvtár igazgatója.

Az egyetemi könyvtár olvasó-termének forgalma 1888 ban.

Hónap	Olvasók összszege	A használt művek szakok szerint									A használt művek összege
		A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	J.	
Január	3107	25	615	161	749	385	124	342	675	420	3496
Február ...	3602	16	784	137	765	544	116	418	691	470	3941
Márczius...	2454	13	788	177	697	522	131	343	513	354	3538
Április.....	2727	24	645	85	457	469	121	287	566	389	3043
Május	2013	5	504	130	384	386	71	202	288	303	2273
Június.....	488	2	94	14	84	54	16	53	108	118	543
Szeptember	1452	1	294	60	290	166	59	245	268	179	1562
Október ...	5133	12	1161	232	1027	602	203	769	1047	509	5562
November..	5775	18	1406	248	1316	684	220	768	1058	442	6160
Deczember.	4205	7	928	198	1034	488	181	540	784	470	4630
Összesen ...	30956	123	7219	1442	6803	4300	1242	3967	5998	3654	34748

Az olvasó-terem június 15-től szeptember 15-ig zárva volt.

Házon kívül 1402 kikölcsönző 3724 művet használt.

Jegyzet. Ez évben összesen 2262 látogatási jegy adatott ki a nagy olvasó terem számára. Ezen 2262 egyén 30,956-szor fordult meg a könyvtárban s összesan 34,748 munkát használt.

Az ellenőrzés a kérőlapok által eszközöltetik, melyek minden este beszedetnek s másnap reggel összeszámolhatnak. Ez által a két táblázat teljesen megbontható statisztikai adatokat nyujt, a mit minden félreértés kikerülése végett szükségesnek tartok megjegyezni.

Sem a dolgozó szoba, sem a hirlap-terem számára nem adatnak ki látogatási jegyek, minthogy ezek az egyetemi tanárok számára mindig nyitva vannak, s a tudósok és kutatók is látogathatják. Ezen termeknek forgalma is jelentékeny s a látogatók száma hozzávetőleg nehány százra tehető.

Az egyetemi könyvtár olvasó-termét látogatók foglalkozási ág szerinti kimutatása 1888. évben.

Jog- és államtudományhallgató	681
Orvostanhallgató	519
Bölcsészettanhallgató	237
Gyógyszerészettanhallgató	11

Hittanhallgató	8
Műegyetemi hallgató	117
Közép- és szakiskolai tanuló	196
Állatorvostanhallgató	22
Jog- és államtudományi szigorló	60
Orvostani szigorló	60
Bölcsészeti szigorló	2
Ügyvédjelölt és joggyakornok	101
Tanár- és tanítójelölt	23
Magánzó	19
Hivatalnok	94
Tanár és tanító	34
Ügyvéd	11
Orvos	16
Lelkész	1
Katonatiszt	3
Kereskedő	5
Mérnök	7
Művész	8
Szinész	1
Vegyész	3
Hirlapiró és iró	15
Műiparos	6
Gazdász	2
Összesen	2262.

— **Jelentés a szegedi Somogyi-könyvtár állapotáról.** A Somogyi-könyvtár állapotáról, nevezetesen az 1887—88-dik évi használatáról, a könyvtár gyarapodásáról, úgyszintén a könyvtári munkálatok előhaladásáról jelentésemet a következőkben van szerencsém megtenni.

I. A könyvtár használata.

A könyvtár megnyitásának 5-dik évfolyában az 1887-dik évi julius és augusztus hónapok alatt a nagy tisztogatási munkálatok végeztettek. A könyvtár állományának egy harmada ezen idő alatt a polczokról leszedetett és minden egyes könyv gondosan kitisztogatva lett.

Ez idő alatt a könyvtári szolgálat szünetelt; de azért tanároknak és tudományos czélból kutatóknak az alkalom meg volt adva arra nézve, hogy a könyvtárt használhassák.

1887. évi szeptember hó 1-jén az olvasóterem megnyittatván, f. é június hó 30-ig a könyvtár összesen 239 napon volt nyitva d. e. 9—12, s d. u. 3—6 óráig.

Ezen időszak alatt a könyvtár látogatóinak száma a következő volt:

délelőtt	643	olvasó	(naponként átlag	$2^{165}/_{239}$)
délután	2267	»	(» »	$9^{116}/_{239}$)
összevéve	2910	»	(» »	$13\ ^{42}/_{239}$)

Az olvasók ezen száma d. e. 802, d. u. 2472 s együttvéve 3274 művet használt.

Az olvasók havonkénti számát a következő táblázat tünteti fel:

1887. évi szeptember hó	d. e.	77	d. u.	196	összesen	273
» » október hó	»	105	»	351	»	456
» » november hó	»	48	»	221	»	296
» » deczember hó	»	40	»	294	»	294
1888. évi január hó	d. e.	32	»	259	»	291
» » február hó	»	57	»	292	»	349
» » márczius hó	»	73	»	172	»	245
» » április hó	»	81	»	226	»	307
» » május hó	»	36	»	163	»	199
» » június hó	»	94	»	129	»	223
Összesen		»	643	»	2267	»	2910 [1]

A fentebb kitüntetett 2910 olvasó közül — foglalkozás és társadalmi állás szerint való osztályozást tekintve — volt:

[1] $188^{6}/_{7}$. évben az olvasók száma volt d. e. 670, d. u. 2980, együtt 3150. Napi átlag $14^{42}/_{222}$. Használt művek száma 3336.

$188^{5}/_{6}$. évben csak a délutáni időszakban az olvasók száma 3860. Napi átlag szám $15^{230}/_{242}$. Használt művek száma 3953.

$188^{4}/_{5}$. évben az olvasók száma 1763. Napi átlag szám $7^{97}/_{238}$.

$188^{3}/_{4}$. évben az olvasók száma 3437. Napi átlag szám $16^{157}/_{205}$.

23 lelkész (használt 73 művet, és pedig 3 hittudományi, 9 jogtud., 3 államtud, 22 történelmi, 17 nyelvészeti s irodalmi és 18 vegyes tartalmú művet).

176 tanár s tanító (használt 303 művet; nevezetesen 1 hittud., 2 jogtud., 12 államtud., 3 orvosi, 75 mennyiségtani, 19 természettud., 4 bölcsészeti, 4 szépművészeti, 2 neveléstani, 22 világtörténelmi, 5 régészeti, 5 egyet. irod.-tört., 5 hazai tört., 7 magyar irod.-tört., 99 class. philol., 5 keleti nyelvészeti, 4 magy. szépirod., 8 könyvészeti, 10 encyclopaediai s 8 vegyes tartalmú művet).

2110 tanuló (használt 2257 művet, nevezetesen: 3 hittud., 46 jogtud., 50 államtud., 14 orvosi, 10 mennyiségt., 232 természettud., 41 bölcseleti, 11 neveléstud, 185 világtört., 3 régészeti, 48 földirati, 45 egyet. irod.-tört., 168 hazai tört., 22 hazai földirati, 369 magy. irod.-tört., 42 class. phil., 3 keleti nyelvészeti, 6 összehasonlító nyelvészeti, 505 magyar szépirod., 19 idegen szépirod., 82 encyclopaediai, 298 vegyes tartalmú folyóiratot és 60 vegyes művet.

4 iró (használt 5 művet, 2 államtud. és 3 vegyes tart.)

2 művész (használt 3 művet. 1 szépműv., 1 szépirod. s 1 vegyes tart. művet).

13 ügyvéd s közjegyző (használt 15 művet, és pedig 7 jogtud., 6 államtud. és 2 vegyes tartalmú művet).

3 katona (használt 10 művet, 9 államtud., 1 vegyes tartalmú művet).

7 törvényhatósági tisztviselő (használt 18 művet, 11 jogtud., 5 államtud., 1 szépművészeti, 1 vegyes tart. művet).

112 állami tisztviselő (használt 118 művet, és pedig 1 jogtud., 80 államtud., 1 orvosi, 7 természettud., 6 egyet. irod.-tört., 1 magy. régészeti, 6 szépirod., 2 encyclop. és 13 vegyes tart. művet).

168 magántisztviselő (használt 168 művet, és pedig 2 természettud., 2 tört. 148 magy. szépirod. és vegyes tart. művet).

2. orvos (használt 4 művet, és pedig 2 természettud., 1 tört. s 1 vegyes tart. művet).

2 gyógyszerész (használt 2 szépirod. m.).

4 gazdatiszt (használt 3 természettud., 1 szépirod. m.).

34 építész (használt 36 művet, és pedig 2 államtud., 1 ter-

mészettud., 1 bölcs., 20 szépművészeti, 2 tört., 4 szépirod., 6 vegyes tart. művet).

81 kereskedő (használt 85 művet, nevezetesen 6 államtud., 3 természettud., 1 szépműv., 1 földir., 44 szépirod. és 6 vegyes tart. művet).

57 birtokos és magánzó (használt 60 művet, nevezetesen 5 jogtud., 7 államtud., 7 természettud., 4 tört., 29 szépirod. s 7 vegyes tart. művet)

112 nő (használt 113 művet, és pedig: 1 államtud., 1 természettud., 6 szépműv., 6 történelmi, 30 magyar szépirod., 11 idegen szépirod. s 56 vegyes tart. művet).

Mint a fentebbiekből kitetszik, a könyvtárlátogatás a mult évihez képest némileg hanyatlott. E hanyatlás azonban majdnem kizárólag a tanuló ifjúság létszámánál mutatkozik, (1886—87-ben a könyvtárt használta 2559 tanuló), míg ellenben a látogatók többi része az előző évi létszámot felülhaladta. A tanulók látogatásánál e szám apadása abban találja indokát, hogy az ifjúság mindjobban a komolyabb olvasmányok használatára utaltatott.

Megemlítem itt, hogy a könyvtár helyiségeit, berendezését s a kezelés módszerét a lefolyt évben összesen 337 férfi s 164 nő, összesen 501 látogató tekintette meg. E látogatók tulnyomó része idegen volt, s látogatásuk különösen a nyári időszakban volt túlnyomó és tömeges.

Még csak azt jegyzem meg, hogy az olvasókról rendszeres napi és havi statisztika vezettetik, és hogy a kérőlapok összecsomagolva egyelőre megőrzés alatt maradtak.

II. A könyvtár gyarapodása.

A könyvtár törzsállománya az alapító által adományozott 42,000 kötetet haladó gyüjteményből áll.[1] A városi beszerzések és más adományokból a szaporulat a mult év végeig 7000 kötetet haladó mennyiséget képezett.[2]

Az 1887—88. év alatt a könyvtári szaporulat-beszerzések és más adományokból 710 műből álló 1481 kötetre rug. A beszer-

[1] Ezen állománynak 947 mű s 1436 kötetből álló 5 nagy ládányi másodpéldánya az alapítónak még 1885. év május havában visszaküldetett.

[2] E szaporulatból is jelentékeny szám másod és többes példánnyá vált.

zések a költségelőirányzatban felvett 1000 frt évi alap terhére eszközöltettek, de ezen alap fedezte egyúttal a könyvkötési kiadásokat is. Igy különösen könyvkötésekre összesen 116 frt 75 kr. fordíttatott.[1] Az alap többi része pedig a tudomány minden szakára kiterjedő új és ódon művek beszerzésére fordíttatott. Az új művek közül különösen a hirlapok és folyóiratok, valamint a füzetes vállalatok említendők, melyek összesen 35 műből állanak, s többnyire a régibb megrendelések folytatását és kiegészítését képezik. E folyóiratok és füzetes vállalatok a könyvbeszerzési alap nagyobb felét egészen kimerítik.

A beszerzések egyébként a könyvtárban képviselt összes tudományszakokra kiterjedtek; s e tekintetben egyik főirányul az szolgált, hogy különösen azon szakok hiányai pótoltassanak, a melyek más szakok gazdagságával párhuzamban nem állanak, s a mely szakok az olvasó közönség által leginkább használtatnak.

A beszerzési alapnak elégtelenségénél fogva a könyvtár eddig, valamint a lefolyt évben is aligha érte volna el azt a szép gyarapodást, a melyről fentebb számszerű kimutatást adni volt szerencsém, ha csak egyes adományozók a könyvtár, mint fontos culturális intézmény iránt nem tanusítják érdeklődésüket és meleg pártolásukat.

Igy a lefolyt évben a könyvtárt jelentékeny számú művekkel gyarapították :

Nemcsieri Balogh Ágoston nyitra-egyházmegyei kanonok.

A Tary-örökösök Szegeden.

Kispál Sándor Szegeden.

Gábor József Szegeden.

Szluha Ágoston Szegeden.

Szabó Mózes Szegeden.

Iványi István Szabadkán és még számos adományozó, kiknek adományaiért egyúttal hirlapi úton is köszönetet nyilvánítani el nem mulasztottam.

De mindezeken túl fel kell említenem a m. tud. akadémiát mely összes kiadványait mindenkor megküldi, továbbá

a magyar földrajzi társulatot,

a magyar kir. földtani intézetet,

[1] 116 mű 178 drbban, köztük 9 nagy folio.

a magyarhoni földtani társulatot,

a m. kir. országos statisztikai hivatalt,

a magyar mérnök és építész egyletet, a fővárosi statisztikai hivatalt,

a bács-bodroghmegyei történelmi társulatot stb., melyek társulati kiadványaikat, s illetőleg hivatalos közleményeiket a legnagyobb liberalitással küldik, miért is köszönetemet nyilvánítani ez alkalommal is el nem mulaszthatom.

a Szent-István társulat s a

Természettudományi társulat kiadványait a könyvtár-alapítónak az illető társulatoknál tett alapítványa czímén küldi, — a

Magyar történelmi társulat,

a Kisfaludy-társaság, és

a Képzőművészeti társulat kiadványait pedig Szeged város alapítványa czímén (az elsőt közvetlenül, az utóbbi kettőt a tanács útján) hasonlag díjtalanúl kapja a könyvtár.

Egyes szerzők és kiadók is gyakrabban küldenek a könyvtárnak tiszteletpéldányokat; de másrészről sajnálattal kell kiemelnem, hogy a helybeli sajtótermékeket legtöbbnyire csak előfizetés és vétel útján birja a könyvtár; s azon törekvésem, hogy a helyi sajtó minden terméke egy quasi köteles példány által a könyvtárban a jövő kornak megóvassék és fentartassék, sikertelen maradt.

III. A czimtározási és rendezési munkálatok előhaladása.

A könyvtár törzsállományából s az időközi (4 év alatti) jelentékeny szaporulatból az 1887. évi junius hó 30-diki zárlat szerint czimtározva volt összesen 14.101 mű 31,426 kötettel. (Ebből a városi beszerzés 3204 mű 5213 kötettel.)

E czimtározott állomány 8 fő- és 47 alszakot foglal magában.

Az 1887. évi szept. 1-től f. é. junius hó 30-ig a Somogyiféle törzsállományból 1326 mű 2805 kötettel, a beszerzésekből 710 mű 1481 kötettel czimtároztatott. A czímtározott művek túlnyomó része a hittudományi szak két alszakára esik.

E szerint a könyvtár összes állományából *16,134* mű *35,708* kötettel czimtározva van olykép, hogy minden mű alap- és szakczimlappal bir, melyek betűsoros rendben tokokban kezeltetnek, s minden czimtározott mű a signaturákkal ellátva van.

A még czimtározatlan szakok s illetőleg alszakok a következők :

A. a. Szentirás, szentirás-magyarázat stb. (csak fele részben).

A. b. Egyházirodalomtörténeti művek, szentatyák, egyházirók, zsinatok.

A. d. Hit és erkölcstan, hitvédelem.

A. c. Lelkipásztorságtan, egyházi szónoklat.

A. f. Egyházi encyclopaediák, egyházi folyóiratok s vegyes munkák.

C. f. Politikai, társadalmi s közérdekű lapok.

I. e. Miscellaneak, colligatumok.

I. f. Almanachok, név- és czimtárak, naptárak stb.

G. d. Nem magyar incunabulumok.

H. e. Magyar incunabulumok 1711-ig.

Ellenben czimtározva vannak a következő szakok :

A. a. Szentirás stb.	394	mű	687	köt.	636	drb.
A. c. Egyháztörténelem	700	»	1510	»	1424	»
B. a. Jogtört., ész- és nemzetközi jog	133	»	199	»	186	»
B. b. Római jog	45	»	72	»	57	»
B. c. Egyházi jog	554	»	946	»	852	»
B. d. Közjog, közigazgatás .	366	»	579	»	526	»
B. e. Magánjog	189	»	309	»	265	»
B. f. Büntetőjog	73	»	120	»	101	»
B. g. Váltó s kereskedelmi jog	25	»	29	»	27	»
B. h. Vegyesek (röpiratok) .	322	»	347	»	331	»
C. a. Politika	262	»	339	»	319	»
C. b. Nemzetgazdászat s pénzügytan	69	»	96	»	96	»
C. c. Statisztika	67	»	226	»	188	»
C. d. Ipar s kereskedelem . .	83	»	142	»	131	»
C. e. Hadtudomány	83	»	148	»	144	»
D. a. Boncztan	65	»	100	»	101	»
D. b. Kórtan stb. orvosi t., tört.	242	»	376	»	359	»
D. c. Gyógyszertan, méregtan	80	»	103	»	94	»
D. d. Sebészet, szemészet, szülészet	159	»	218	»	224	»
D. e. Törvényszéki orvost., közegészségtan	165	»	189	»	179	»
D. f. Folyóiratok, encyclop., tud. értekezések	136	»	404	»	264	»

E. a. Mennyiségtan	166 mű	228 köt.	206 drb
E. b. Fizika, csillagászat, vegytan	299 »	479 »	437 »
E. c. Természetrajz, föld és őslényt., állat-, növény- és ásványtan	557 »	1103 »	1048 »
E. d. Technologia, géptan, építészet	348 »	846 »	834 »
E. e. Gazdaságt., gyümölcsészet, állattenyésztés és gyógyászat	349 »	731 »	681 »
F. a. Bölcsészet és történelem	838 »	1366 »	1288 »
F. b. Széptan és szépművészet	124 »	246 »	233 »
F. c. Neveléstud., nép- és ifjusági iratok, szaklapok és isk. értesítők	936 »	1783 »	1641 »
G. a. Egyet. és részl. történelem és segédtud. . . .	1476 »	3757 »	3426 »
G. b. Egyet. műtört., régészet, éremtan	324 »	611 »	572 »
G. c. Egyet. és részl. földirat, utazások, népisme, térképek	611 »	1790 »	1758 »
G. d. Egyet. művelődés és irodalomtört.	319 »	549 »	550 »
G. e. Hazai történelem . . .	1013 »	1550 »	1531 »
G. f. Hazai oklevélt. kor és pecsétt.	83 »	134 »	144 »
G. g. Hazai műtört, régészet, éremtan	100 »	142 »	136 »
G. h. Hazai földirat, népisme	126 »	191 »	181 »
G. i. Magyar irodalomtört. .	364 »	538 »	529 »
H. a. Görög és latin nyelvtud. szótárak, mythologia .	243 »	336 »	313 »
H. b. Görög és latin irók . .	459 »	922 »	866 »
H. c. Keleti és más idegen nyelvek	319 »	438 »	411 »
H. d. Összehasonlító és modern nyelvt.	297 »	437 »	390 »
H. e. Magyar szépirodalom	1121 »	2035 »	1763 »
H. f. Idegen szépirod. (német, franczia, olasz, angol) .	811 »	2948 »	2510 »

I. a. Könyvtártan	159 mű	456 köt.	439 drb
I. b. Encyclopaediák, lexikonok	84 »	889 »	911 »
I. c. Vegyestartalmu folyóiratok, szemlék	204 »	2532 »	2605 »
I. d. Gyüjteményes kiadványok	117 »	1391 »	1155 »
I. e. Miscellaneák	30 »	141 »	130 »
Összesen :	16134 mű	35708 kötet	33185 db.

A czímlapok 68 drb 4r. és 77 drb 8r. tokokban kezeltetnek.

Minden szak- és alszakról leltár vezettetik, mely az illető folyószámok alatt szereplő kötet- és darabszámok kimutatását foglalja magában.

A mult évi deczember hó végeig az iktatóba beérkezett 220 ügyszám, valamint a f. é. június hó végeig beérkezett 105 ügydarab mind elintéztetett.

Ezuttal van szerencsém előadni azt, hogy a jövő évben a czímtározási munkálat a most félbemaradt *A. a.* szaknál folytattatni fog s a hittudományi szak czimtározása remélhetőleg az 1889. év végeig be lesz fejezve. És csak sajnálatomnak adok kifejezést a miatt, hogy az I. sz. terem szekrényeinek a folyosóra leendő kihelyezése, s az említett teremnek ujonnan leendő berendezése tárgyában a tek. tanácshoz 15,278/1886. sz. a. benyujtott javaslatom fedezet hiányában nem érvényesülhetett. Mert e nélkülözhetetlen átalakítás híján mind a hirlaposztály rendszeres felállítása, mind pedig a többi szakoknak czélszerűbb és rendszeresebb elhelyezése és beosztása lehetetlenítve lett. Sőt a könyvtári anyag szaporodása nehány év mulva a szakszerüség rovására oly kényszerállapotot fog előidézni, mely a könyvtár irányában eddig nyilvánult jobb vélekedéseket mindenesetre lerontandja.

Ezekről jelentésemet téve, tisztelettel vagyok

Szegeden, 1888. julius 1-jén.

alázatos szolgája
Reizner János,
a Somogyi-könyvtár igazgatója.

— **A kolozsvári egyetemi**, a nyitrai püspöki, a pécsi püspöki, az egri érseki, a debreczeni, sárospataki ref. collegiumi, a budapesti ref. colleg., gróf Ráday-féle és más hazai nyilvános könyvtárak 1888-diki állapotáról és forgalmáról nincsenek adataink.

— **Könyvek osztályozása a könyvtárakban.** Nagy könyvtáraknak tudományosan rendezett beosztásra van szükségük, hogy könnyen áttekinthetők legyenek; nem lesz érdektelen alkalmilag bepillantani a különböző módszerekbe, melyek az egyes könyvtárak beosztásainál irányadóul szolgálnak. A British Museum könyvtára például a könyvek osztályozását már a bekötésnél kezdi, különböző szineket alkalmazva a különböző osztályokba tartozó könyvek bekötési tábláinál. És pedig a történelmi művek vörös bőrkötést kapnak, a theologiaiak kéket, a szépirodalmi munkák sárga, a természettudományiak zöld bőrbe vannak kötve. Megkülönböztetésül szolgál a könyvtári bélyeg szine is; ha vörös, azt jelenti, hogy a könyv vétel utján jutott a könyvtár birtokába; ha kék, hogy a könyv köteles-példány; sárga bélyeg jelzi az ajándékokat. (Archiv für Buchdruckerkunst und verwandte Geschäftszweige Herausgegeben von Alexander Waldow. XXV. kötet 3. füzet 95 l.)

— **Adalék a bakabányai plébánia-könyvtárhoz.** E folyóirat 11 évvel ezelőtt ismertette a körmöczbányai plébánia könyvtár kéziratait. Ezuttal a bakabányai plébánia-könyvtár két ritka ősnyomtatványára hívjuk fel a szakférfiak figyelmét, melyekből az első az 1484-diki esztergomi missalet s a másik aquinoi szt. Tamás egy 1492-iki kiadását tartalmazza. A missale colophonja a következő: Finit missale divinor. offfcior, tam de tempore quam de sanctis cum certis officiis annexis; utputa de transfiguratione dni, de pestilentia et cetera, secundum chorum alme ecclesie Strigonien., correctumque ac emendatum de consensu ac fauore Reverendissimi in xpo patris ac domini domini Michaeli eppi Milkouiensis ac in pontificalibus vicarij generalis prenominate ecclie Strigoniensis aliorumque dominorum de capitulo, regnante felicissime serenissimo ac invictissimo Mathia hungarorum rege domino nostro gratiosissimo. Anno incarnate deitatis MCCCCLXXXIIIj. die ultima mensis Augusti, in imperiali ciuitate germanie Nurenberga, per Anthonium Koburger incolam prefate civitatis. Ad laudem dei eiusque genitricis perpetue virginis, cui honor et gloria in eternum. Amen. Ez látható pirossal nyomatva, egy czímlapnélküli, de különben ép, szép, érczcsattos sarkú préselt bőrkötésbe kötött, nürnbergi nyomásu missale végén a *bakabányai* r. kath. parochián. A missale elején irott lap áll 1495-diki bejegyzéssel;

— hátulján is azon kori nehány irott lap, külön szertartási imákat tartalmazó. Ezen 1495-diki bejegyzés egyúttal történelmi adat is és így hangzik: «Anno 1495. pestis generalis fuit.» A missale ezen *példányát* Knauz Nándor: Libri Missales et Breviaria című munkájában nem említi. Van még ugyanitt egy hasonló nyomású és kötésű könyv: *Aquinoi sz. Tamás* munkái, az irott egykorú bejegyzés szerint 1492-ben végrendeletileg hagyományozva «Dominus Benedictus» által a bakabányai (Bucancensis) ecclesiának. Ép kötésü, s szép példány, de szintén czímlap nélküli. *T. K.*

— **Könyvek Váradi Ötvös Pál hagyatékában 1629-ben.** A soóvári Soós család levéltárában van egy igen érdekes leltár, mely egy nagybányai polgár hátrahagyott ingóságait sorolja fel, s bennünket annyiban érdekel, a mennyiben régi magyar könyvekről is tesz említést. A leltárt a nagybányai városi tanács vette fel 1629. június 13-án, midőn a hagyatékot Ötvös Pál kiskorú fiának Jánosnak gyámja, Gyulai Gergely városi polgár vette kezelése alá. Ötvös Pál Nagybánya vagyonosabb polgárai közé tartozhatott: két háza volt a felsőbányai és hídutczákban, s e házakban értékes ingóságok tekintélyes számmal; készpénz, arany és ezüst ékszerek — csak gyürü 32 darab — billikomok, asztali készletek, gazdag ruhatár, háziszerek nagy készlete, a pinczében telt hordók stb. Mindezek élénk és kedvező képet nyújtanak egy kisvárosi vagyonos polgár háztartásáról. S hogy e háztartás kellékeiből a könyvek sem hiányoztak, — bár számuk a lehető legszegényebb — arról a leltár következő rovata tanuskodik:

Keönyvek:

Vagion 1 Musculus, Commentarius in Genesim.
Másik Enarratio Philippi Melanchtonis etc.
Harmadik egy *magiar Bonefinius.*
Negyedik egy Cantionalis avagi impr. (?)
Eöteödik Quinque libri Moysi.
Hatodik Explicatio symboli apostolorum.
Hetedik egy *visoly eöregh biblia* in folio, rezes.
Nyolczadik egy Psalterium.
Kilenczedik *Herbarium, magiar.*

Ime egy XVII. századbeli városi polgár könyvtára: kilencz kötet könyv, jobbára vallásos munka; s ezek között *három* kétségkívüli *régi magyar nyomtatvány.* A *magyar Bonfinius*

tudvalevőleg *Heltai krónikája*, mely egyike kora legkedveltebb olvasmányainak. A *vizsolyi biblia*, *Károlyi Gáspár* híres fordításának első kiadása, szintén nagyon el volt terjedve, miről a maig fenmaradt példányok száma is tanuskodik. Érdekes volna tudnunk, hogy a magyar *herbarium Melius* 1578-diki füveskönyve-é, vagy *Bejthe István* 1584-ben kiadott kis füzete, melynek ma már csak két példányát ismerjük. Az, hogy a leltár *herbarium* czímmel említi, az előbbire enged következtetni. A mi a többi hat könyvet illeti, nincs-e azok között is egy pár magyar nyelvű munka, nem mernők eldönteni. A *Cancionalis* talán Heltai Historias énekes könyve, s a Psalterium neve alatt nagyon könnyen lappanghat az ő zsoltárfordítása. Heltai Gáspárnak Nagybányával sürű összeköttetése volt, a mit az is bizonyit, hogy 1553-ban kiadott Catechismusát *Szentgyörgyi Péter deák nagybányai kamarásnak* ajánlja; ekkép kiadványai meglehetősen el lehettek a városban terjedve.

Musculus Commentariusa hihetőleg az 1620-as évek elején iró Musculus Farkas kassai pap ismeretlen munkája, kitől Szabó Károly három latin művet sorol fel Mindezek Melanchton Enarratiojával együtt birtokosuk erős protestáns érzelmeiről tesznek tanuságot, a minthogy Nagybánya e korszakban egyik erős fészke a protestantizmusnak az északkeleti részeken.

A kis könyvgyüjtemény további sorsát érdeklőleg megjegyezzük még, hogy a leltár végén olvasható följegyzés szerint a gyám, Gyulai Gergely 1633-ban a városi tanács előtt beszámolt a reá bizott ingóságokkal, s így azok az örökös: Váradi Ötvös János birtokába mentek át. *Sch. Gy.*

— **Egy kassai harangozó könyvtára 1580-ból.** Ha Kassa városa levéltárában Henselius János harangozónak nem marad egyéb nyoma, mint könyveinek alább közlött lajstroma, úgy bizonyára helytelen fogalmat alkotnánk személyéről vagy arról, hogy mint jutottak e könyvek kezei közé; élete folyását — legalább részben — ösmerve, a dolognak természetes magyarázatot adhatunk.

A kassai iskolában a XVI. század utolsó harmadában három tanító működött: az igazgató (rector) s a magyar és német segédtanító (collaborator) 1571-ben Henselius János viselte az egyik — valószinüen a német — segédtanító tisztségét évi 24 frt fizetésért, a szálláson s élelmezésen kivül.

Ekkor felmondanak neki; feltünő, mint váltják föl a kassai iskolában rövid időközökben egymást a tanitók; Fraknói[1] 84 évi időből 34-et sorol fel; de többen voltak; ez okozza, hogy a tanács a felmondás idejét (1560.) szabályozza s azt kölcsönösen három hónapban állapítja meg. A tanitók e gyors váltakozásának oka nemzetiségi és vallásbeli forrongásokban, másrészt a tanács s a papság tulságos beavatkozási jogában rejlett.

Mivel szolgált reá Henselius, hogy hivatalából kitették, nem tudjuk; 1575-ben már az egyház harangozója, a ki egyszersmind az anyakönyveket, a házasultak s halottak névjegyzékét is vezette s ezt a város tanácsának évenként bemutatta. Meghalt 1580. márczius 15-én.

Ime könyvtára az egyes könyvek becsárával együtt:

Ordo librorum Johannis Henselii.

Lutheri in Genesin, in folio, duo libri fl. 3.

Adagia Erasmi fl. 2. d. 50.

Opera L. Annaei Senecae fl. 2.

Opera Ciceronis tomi novem in quarto fl. 4.

Opera Homeri graece, duo tomi in quarto fl. 1.

Opera Homeri eadem latine, duo tomi in quarto fl. 1.

Opera Plutarchi de vitis illustrium, duo tomi fl. 1. d. 10.

Vita Philippi Melanchthonis d. 40.

Polydori Virgilii tomus 1. in quarto d. 40.

Julii Caesaris tomus unus, in quarto d. 50.

Macrobii Ambrosii tomus unus in quarto d. 40.

Horatius et Martialis simul d. 60.

Ovidii de amatoria; item Catullus, simul d. 50.

Budeus. de Asse d. 60.

In Cornelium Annotationes. Item Annotationes in Caium Iulium d. 40.

Theocriti Idyllia graece et latine d. 40.

Interpretatio Sophoclis cum Euripide d. 50.

Hesiodi opera cum Theognide et poëmatibus Pithagorae d. 50.

Euripides tragicorum d. 50.

Deogenis (*így!*) Laertii d. 40.

De re rustica libellus d. 50.

Iustinus historicus et Q. Curtius d. 60.

[1] «A hazai és külföldi iskoláztatás történetéhez a XVI. századbaan.

Suetonius d. 40.
Lucanus cum Catone d. 35.
Senecae Tragoediae d. 40.
Silii poëmata d. 35.
Caii Plinii secunda pars d. 32.
Crispi Salustii de L. Sergii d. 32.
Angeli Politiani Epistolae d. 35.
Ludovici Vivis de disciplina d. 40.
Johannis Sacrobusti Sphaera d. 32.
In Epistolam Pauli ad Gal. Comment. Lutheri d. 40.
Philiph. Melan. in epist. ad Rom. d. 40.
Sophocles graece d. 50.
Cosmographia Apiani d. 32.
Mathesius de vita Lutheri d. 40.
Opera Homeri latine d. 50
Aristoteles de natura animalium latine d. 40.
Pindarus graece d. 32.
Demosthenes graece et latine d. 28.
Aristoteles Politicorum graece d. 25.
Phisica Aristotelis graece et de mundo d. 25.
Dionisius de orbe et Iohan. Sacrobust. de sphaera d. 25.
Demostenes graece d. 25.
Pomponius Mela d. 25.
Geographia Ptolomei d. 32.
Constructio Ptolomei et Sphaera Sacrobust. d. 25.
Euclidis Elementa geometria d. 10.
Astronomia Iohannis Ispalensis d. 20.

Kivül: Estimatio librorum Iohannis quondam Hensilii, qui fuit campanator ecclesiae, exhibita die 22. Martii, anno domini 1580. *Ifj. Kemény Lajos.*

— **Calepinus egy 1588-iki kiadása.** Adalék Szabó Károly RMK-ához. (305. sz.) Hull, 1887. junius 10-én. — Mióta Szily Kálmán úr figyelmessé tett Calepinus lyoni kiadásaira, éber szemmel kisértem a könyvpiaczot s ime nehány nap előtt sikerült is egy párisi könyvkereskedő útján a szótár egy ismeretlen kiadását megszereznem. A könyv nagyivrétü és 2 számozatlan levélből és 1153 számozott lapból áll; az utolsó számozatlan lap üres.

A czím eleje ugyanaz, mint az 1585-diki lyoni kiadásé s igy

szól: Ambrosii | *Calepini*[1] | Dictionarivm | *Decem Lin-|gvarvm,*| Nuper hac postrema editione quanta maxima fide ac diligentia fieri potuit, accu-|ratè emendatum, multisque partibus comulatum, et aliquot | milibus (igy!) vocabulorum locupletatum. | *Vbi Latinis Dictionibvs Hebraeae,* | Graecae, Gallicae, Italicae, Germanicae, et Hispanicae, itemque nunc primo et | Polonicae, Vngaricae, atque Anglicae adiectae sunt. Az 1585-diki czimének többi része nincs meg a jelen kiadásban. A szöveg alatt egy majdnem 14 centiméter magas fametszet van, mely egy város kapuját ábrázolja, a kapuban Sámsonnal jobb vállán és bal hóna alatt Saza városának kapuszárnyaival, melyeknek élén a következő jelmondat áll: Libertatem meam mecvm porto.

A fametszet alatt:

Lvgdvni,
Sumptibus Sib. A Porto.

—

M.D.LXXXVIII.
Cvm Privilegio Regis.

A második lap üres. A harmadikon «Typhographvs | Candido Lectori. | S. D. |» mely ajánló levél a negyedik lapon végződik ilyképen:

Vale. Lugduni. M.D.LXXXV.

Az «Extrait du Privilège du Roy», továbbá Calepinus élete és ajánló levele, valamint az Onomasticon nincsenek a kiadásba fölvéve.

A szótár az első számozott lapon kezdődik. Valamennyi betű első initialeja lombozattal és mythologiai alakokkal diszített fametszet. A szótár első lapján felül ugyanaz a fölirat és jegyzet áll, (Calepini . . . . . locorum censura.) mint az 1585-diki kiadásban.

Összehasonlítottam a Szily úr akad. értekezésében (a 6. és 7. lapon) közlött 23 magyar szót a jelen kiadással, s itt-ott némi csekély eltérésre akadtam, de ez meglehet, hogy a másolás hibája Azt sejtem, hogy az 1588-diki kiadás az 1585-diki szedés változatlan lenyomata.

Példányom szövege teljesen ép, de a papiros egészen megfakósodott és vizfoltos a könyv valamennyi lapján.

Közli: *Kropf Lajos.*

[1] A dűlt szók vörös festékkel nyomtatva.

— **Adalék Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony irodalmi működéséhez.** I. Rákóczy Györgyné Lorántffy Zsuzsánna neve nem ismeretlen az irodalomban. Gyulafehérváron 1641-ben jelent meg «Mózes és a Propheták» stb. cz. vallásos munkája, melynek tartalmát «mások jó példaadásával az szent Irásnak gyakor olvasása között» szedegette össze. E művet Szabó Károly «Régi Magyar Könyvtár» I. kt. 716. sz. alatt ismerteti, azontul a Lorántffy Zsuzsánna nevével, mint szerzőével többé nem találkozunk.

Az itt közlendő levél azt mutatja, hogy a fejedelemasszony irodalmi munkássága nem szünt meg a fentebbi mű közrebocsátásával. Vanoviczai János fehér barát e levelében Lorántffy Zsuzsánnának a *Szent Léleknek származásáról* irt theologiai munkájáról emlékezik. De hogy ez megjelent-e valaha nyomtatásban, arra kielégítő választ nem adhatunk, minthogy még egy példánya sem került elő, viszont — tudtommal — az irott példány is elveszett. Nem lehet arra sem gondolnunk, hogy talán más irta a kérdéses munkát, mert a levéliró fehér barát határozottan a fejedelemasszony ő nagysága irásának mondja, a melyet Rómában tudós embereknek megmutatván, ezek nem győztek eleget csudálkozni a szerző «szép okosságán» s csak azt sajnálták, hogy nem ismeri azt a hitet, melyet Krisztus szerzett s «melyben üdvözülnek most is az igaz keresztyének». — Abból a körülményből azonban, hogy e könyvet Rómában is olvasták és megértették, azt kell következtetnünk, hogy latin nyelven volt irva, vagyis, hogy a csak magyarul tudó fejedelemasszony — talán udvari papjával — latinra fordíttatta.

Lehet, hogy idővel erre vonatkozólag többet sikerül megtudnunk, addig is szolgáljon tájékoztatóul e levél:

«Alázatos szolgálatomnak ajánlása után szerencsés hosszú életet és minden jókat kivánok Istentől ő szent felségétől, nagyságodnak adatni. Kegyelmes asszonyom, ide érkezvén Rómában, a ngod velem, alázatos szolgájával sokszori nyujtott kegyelmességéről itt sem akartam feledékeny lenni, hanem ez alázatos irásom által tudósítani, hogy szenvedhető egészségben és szerencsésen érkeztem szentséges pápa eleiben; megadván ő szentségének a felséges két királynak és más fejedelmek leveleit, kegyelmes válaszom lött ő szentségétől, mindazonáltal hertelen innit ki nem indulhatok. Még itt leszek és ezután is Istent imádok, hogy ő szent

felsége adja meg azt ngodnak, a mit leginkább kiván ngod és azt, a mit én kivántam ngodnak és most is kivánok ő szent felségétűl, lölkének örek üdvességét. *A ngod irását, melyet adott ngod énnékem Szent Léleknek származásáról*, magammal ide hoztam és mutattam tudós embereknek, kik megdicsérvén és csudálkozván a ngod szép okosságán, szánakoztak, kivánván velem együtt, hogy Isten ő szent felsége engedje meg ngodnak azt a hitet megösmérni, melyet szerzett Krisztus urunk és a melyet praedikállott szent Pál itt Rómában és az egész világon több szent apostolok és Istennek szerető tanítványi, és melyet követtek és tartottak a szent atyák és melyben üdvözülnek most is az igaz keresztények. Sokszor sohajtok, járván a szent helyeket, kivánván, hogy ngod látna római dolgokat és sok szentségeket, kiket látván, lehetetlennek tartom, hogy ngod azt az utat nem követnie, a mely vihet az öröken való boldogságra: és hogy az utat ott is megösmerhetné ngod, kerestesse fel a *Christusnak követéséről Kempis Tamás által iratott és Pázmány Péter által magyarra fordíttatott könyvecskét*, azt olvasván nagy lölki vigasztalására leszen ngodnak. Elsőben nem minden fog tetszeni, de ha ngod megkóstolja annak édességét és belső lölki hasznát, annyira megszereté, hogy nem fogja győzni eléggé olvasni. Adja Isten, hogy innit kimenvén találjam ngodat kedves, szerencsés és jó egességben szerelmes méltóságos fejedelmi fiával, unokájával és kedves menyivel ő ngokkal egyetemben, sokan kivánják azt velem együtt, itt Rómában. Éltesse Isten ngodat sok esztendeig kedves és jó egességben. Rómában die 21. Junii, anno 1658. Ngodnak még él alázatosan szolgál Vanoviczi Páter János feir Barát. P. S. Azon a földen való szerzetünk páterihez alázatosan kérem ngodat, mutassa minden kegyelmességét, az ur Isten megáldja ngodat meg is fizeti ngodnak, én is, ha Isten éltet megszolgálom ngodnak.»

Kivül: Tekintetes és ngos Lorántffi Suzsanna asszonynak, méltóságos erdéli fejedelem asszonynak, nekem kegyelmes aszszonyomnak.

Közli: *Illésy János.*

— **A gróf Sztáray-család oklevéltára.** Oklevélpublicatióink száma egygyel szaporodott; a családi oklevéltárak monumentális köteteihez, a Zichy- és Károlyi-codexekhez egy harmadik főuri család oklevéltára járul, a Sztáray-codex, — teljes czímén: *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray csa-*

lád oklevéltára, melynek első kötete Nagy Gyula gondos szerkesztésében gróf Sztáray Antal bőkezűsége folytán ez év elején látott napvilágot. A 74 ivre terjedő kis negyedrétű vaskos kötet a gróf Sztáray család őseinek, a Nagymihályi nemzetségnek legrégibb történetére vonatkozó okleveleket és iratokat tartalmazza; az általa felölelt időszak 1234-tól Nagymihályi János ungi főispán halálának éveig, 1396-ig terjed. A nemzetség e korbeli legkiválóbb alakjának a nikápolyi ütközetben bekövetkezett halálával bevégződik az egyenes, ősi ág története; az ifjabb mellékág lép előtérbe, s az erre vonatkozó irott emlékek a második kötet tartalmául vannak szánva. A codex anyagának zöme a grófi család nagymihályi levéltárából került ki, de más levéltárakból is fel lettek véve oly iratok, melyek a családi levéltár adatait kiegészítik. Igy az Országos levéltár, a Nátafalussy és Csicsery családok levéltárai számos oklevéllel, a Lónyayak deregnyei levéltára és a leleszi konvent levéltára oklevélkivonatokkal járultak a családi archivum hézagainak pótlásához. A közzétett oklevelek száma 350 darabra rug, mikből az Árpádkorra 31 drb, az interregnumra 1, I. Károly uralkodására 54 Nagy Lajos korára 176 s az utolsó 15 évre (1382—1396.) 70 db esik; 40 kivételével, miket régebbi publicatiókból ismerünk, mindannyia kiadatlan. E tekintélyes szám legnagyobb része természetesen családtörténeti jelentőségű s túlnyomólag birtokviszonyok rendezésével foglalkozván, a régi magyar jogélet tanulmányozójára birhat különös érdekkel. Nem hiányoznak azonban a köztörténeti vonatkozásuak s — bár aránylag kevesebb számmal — olyanok sem, melyek művelődéstörténeti szempontból méltók a kutatók figyelmére. Mindezekről részletesen beszámolnunk nem tartozik feladataink közé; olyan adatot, mely könyvészeti vagy hasonló szempontból érdekelne bennünket, fájdalom, nem találtunk a kötetben; talán azt az egyet említhetjük meg 1336-ból, mely a zemplénvármegyei Nagymihály helység iskolaházának emlékét megőrizve, a középkori iskolázás topografiájához járul szerény adalékkal.

A publicatióban követett módszerről csak dicsérettel emlékezhetünk meg. Nagy Gyula egyik főrészese volt ama mozgalomnak, mely a régi, Fejér-féle modornak hadat üzenve, mindinkább szaporodó kiadványainkat a modern külföldi publicatiók szinvonalára törekedett emelni. Az elveket, miket e kérdésben annyiszor hangoztatott, most alkalma volt érvényre juttatni, a mit meg is tett

azzal a szigorú következetességgel és pedans pontossággal, mely nélkül jó oklevél-közlést ma képzelni sem lehet. Eljárásáról az előszóban ad számot, s ez az interpunctióra és helyesirásra vonatkozólag körülbelől ugyanaz, a mit a Monumenta Vaticana szerkesztői is követtek; figyelemreméltó az az ujítása, hogy az okleveleket könnyebb áttekinthetőség és használhatóság czéljából *egyes részeire tördeli*, s kikezdésekkel közli. Ez, és az egyes oklevelekben előforduló időmeghatározásoknak a lapszélen való megoldása — a Monumenta Vaticana ezt a lap alsó végén jegyzetben teszi — nagy mértékben megkönnyebbíti a tájékozódást a hosszú itéletlevelek s egyéb oklevelek rengeteg betűhalmazában, s a gyakorlati alkalmazásban igen életrevalónak bizonyúlván, remélhetőleg rövid időn közkeletűvé fog válni. Meg kell emlékeznünk a jegyzetekről is, melyek az oklevél alakja és anyagának leirását, provenientiáját adják, de némelyikük egy-egy birtokviszonyt, genealogiai vagy más kérdést tisztázva egész kis értekezéssé növi ki magát.

Ha még a kiállítás diszéről, a kötethez mellékelt 7 darab pompás fac-similéről és a pecsétrajzokról — mik mindannyian a Maecenásnak gróf Sztáray Antalnak áldozatkészségét dicsérik — megemlékezünk, mindazt elmondtuk, a mi e folyóirat szük keretén belől e valóban mintaszerű kiadványról elmondható volt, mely ha az oklevél-publicatiók nagy tömegében méltóképp csatlakozik a Monumenta Vaticana impozáns sorozatához, a családi oklevéltárak között mindenesetre joggal követelheti magának csin és tudományos felszerelés tekintetében az elsőséget. *rr.*

— **Ritka magyar könyvek londoni könyvpiaczon.** *London*, mint könyvpiacz, kétségkivül most is a legelső helyet foglalja el. Természetes oka ennek egy részről azon számos dusgazdag és jómódú könyvkedvelő, kiknek falusi otthonja mind meg annyi gazdag könyvtárral ékeskedik, de más részről azon körülmény, hogy az angolok már az egész XVIII. században nemcsak régiségeket, műtárgyakat és képeket, de nagy számban értékes könyveket is gyüjtöttek, mely gyüjtemények elhalálozás és örökségi osztály folytán ismét a londoni piaczon kerülnek árverés alá. Magától értetődik, hogy ily nagyszabásu forgalomban, nem hiányoznak sem a nagy berendezésü árverező czégek, melyek közül az 1744-ben alapított Sotheby, Wilkinson és Hodge czég a legelőkelőbb, sem pedig az

antiquar könyvkereskedők, kik közt Quaritch Bernát a legelső. — Tán érdekkel birhat nehány hungaricum árát felemlíteni, melyek Quaritch utóbbi katalogusaiban előfordultak. *Maximilianus Transiluanus, De Molvccis insulis, etc.* (A salzburgi cardinalis érseknek ajánlva) *Coloniae in aedibus Eucharij Cervicorni, 1523. mense Ianuario.* 12 mp. 12 levél + 1 fehér lap, a czim fametszetű keretben. Szép, arany metszésü, vörös bőrbe kötött példány ára £ 40 (= 480 frt). — *Thwrocz Ioa., Chronica hungarorum. In incl. terre Moravie ciuitate Brunensi, etc. 1488. die 20 Marcij. kis folio. Szép példány, régi vörös bőrkötésben.* Ára £ 63 (756 frt). — *Thwrocz Ioa. chronica hungarorum. Impress. Erhardi Ratdolt etc. Augustae Vindel. Imprensis siquid. Theobaldi Feger conciuis Budensis 1488.* A jól tartott példányban a fametszetek szinezve, régi fatáblákba kötve. Ára £ 24 (= 288 frt). — Egy másik kevésbé jól megtartott, vizfoltos példány ára £ 18.18.0. (= 226 frt) — *Magyar czimerkönyv.* Insignia Spectabilium perillustr. ac Nobilium Familiarum Inclyti Regni Hungariae, Decades VI. egy 4 rétü kötetben 60 czimertábla és 6 czimlap. Félbőrkötés, 1748-ról datálva. Év és hely nélkül. Ára £ 7.7.0 (= 88 frt) — Egy londoni árverés alkalmával nemrég Heltai krónikájának egy példánya (RMK. I 118.) került eladásra. Gray Henry könyvárus (Leicester Square) catalogusában pedig Joach. Ringelb Fortius «De Ratione Studii» (RMK. II. 774.) czimü könyve volt eladásra hirdetve. *E.*

Corrigendum. Szabó Károly «*Régi Magyar Könyvtárá*»-ban Siderius *Catechismus*-ának egy régibb kiadása «H. n. 1579.» alatt fordul elő (RMK. I. 297.); de a váradi 1642-diki kiadás czime szerint (RMK. I. 733.), e könyvet «régen a jó emlékezetü Lipsiai Pál is nyomtatta», az 1579-diki kiadás tehát debreczeni nyomtatvány. Továbbá: *Magyar országnak mostani állapattyáról egy Hazája Szereteo igaz Magyar Embernek Tanatslása.* Nyomtatott M DCXXI. Esztendőben. 4r. 63 lapból álló munkát Szabó Károly (RMK. I. 517.) csak Piringer és Thewrewk 1838-dik évi pozsonyi kiadása után ismerteti s megjegyzi, hogy ezen munkának egyetlen egy teljes példánya, a bécsi csász. udv. könyvtárban őriztetik. A szakférfiak érdekében constatáljuk, hogy ezen munka a bécsi udv. könyvtár nyomtatványai közt nem található, hanem a kézirattárban a 8884. sz. latin kézirathoz van kötve és ezen jelzet alatt a latin kéziratok közt keresendő.

— **A Magyar Nemzeti Múzeum levéltára** 1888. évben ajándékozás útján 5 drb oklevéllel, 1 fényképpel és 1 pecsétlenyomattal, vétel útján 748 drb oklevéllel és 19 drb galvanoplasztikai pecsétlenyomattal, s letétemény útján 1036 drb oklevéllel gyarapodott. Az uj szerzemények között legbecsesebbek gr. Széchenyi Istvánnak titkárához, Tasner Antalhoz intézett levelei, számszerint 587 drb levél 34 melléklettel, melyet a M. Nemz. Múzeum a M. Tud. Akadémia hozzájárulásával 1200 frtért szerzett meg. Ezt kiegészíti gróf Széchenyi Ferencznek István fiához intézett búcsulevele és Széchenyi István Döblingből 1858. nov. 3. a M. Tud. Akadémiához intézett levelének másolata, amaz Zichy Antal, ez Majláth Béla könyvtárőr ajándéka. Deák Ferencznek, br. Eötvös Józsefnek, Fáy Andrásnak, br. Kemény Zsigmondnak Wachott Sándornéhoz intézett leveleit, továbbá egy br. Eötvös által kibocsátott aláírási ivet és Eötvös egy kézirattöredékét a könyvtár özv. Wachott Sándornétól szerezte meg. Czímerlevél 3 van az uj szerzemények között: a Balta-családé 1760-ból (másolat), a Jakubiczka-családé 1781-ből és Baldacci Antal osztrák bárói diplomája 1814-ből; megemlítjük itt még Rákóczy Zsigmondnak 1607. jún. 12-dikén Chiki Simon részére adott székely nemesítő oklevelét és a Cottmann Antal magyar indigenátusáról 1765-ben kiadott oklevelet.

A letétemények között első helyen kell megemlékeznünk a gr. Forgách-család ujonnan beküldött iratairól, mely sok becses adattal járul a M. Nemz. Múzeumban elhelyezett családi levéltár kiegészítéséhez. Ez iratokat dr. Szádeczky Lajos egyetemi könyvtártiszt és a M. Tört. Társulat titkársegéde ismertette a «Századok» 1887. folyamában; végleges rendezés a következő számbeli adatokat eredményezte:

XIII.	száz.	3	er.,	6	más.	= 9	drb.
XIV.	»	5	»	6	»	= 11	»
XV.	»	7	»	7	»	= 14	»
XVI.	» m. v. e.	1	»	4	»	= 5	»
»	» m. v. u.	—	»	—		43	»
XVII.	»	—		—		543	»
XVIII.	»	—		—		168	»
XIX.	»	—		—		3	»
Elenchus		—		—		26	»
					Összesen:	822	drb.

A *gróf Berényi*-család letéteményét *gr. Berényi Ferencz özvegye* 7 db oklevéllel egészítette ki, melyek közül a család 1655. júl. 29-diki keletü bárói, és 1720. április 5-én átadott grófi diplomáit emeljük ki.

Marczinfalvi Dobos Kálmán honvédszázados családi levéltárát a M. Nemz. Múzeumban szándékozván elhelyezni, első részletül 107 drb oklevelet küldött be, miknek legrégibbje egy V. István korabeli (1270—72) évnélküli eredeti oklevél.

A családi levéltárak egy másik, rendkivül becses acquisitiója: a *neczpáli Justh-család* levéltára, most van rendezés alatt. — A középkori anyag már majdnem teljesen ki van választva: az eddigi eredmény 531 drb mohácsi vész előtti oklevél, és pedig 5 drb árpádkori (a legrégibb 1282-ből), 37 drb XIV. sz., 356 db XV. sz. és 136 drb a XVI. század első negyedéből. Részletes ismertetésére csak a végleges felállítás után terjeszkedhetünk ki. A levéltár okleveleinek száma körülbelül 1300-ra rug: ez összeget a föntebbi számokhoz adva, a M. Nemzeti Múzeum levéltárának 1888-diki szaporodása meghaladja a 3100 darabot.

— **A Lugossy- és Vitál-könyvtár.** Néhai Lugossy József és Vitál Alajos könyvtárát, melyekből, mint olvasóink tudják, az első ritka régi magyar nyomtatványokat és unikumokat, a második pedig, hazai történeti forrásmunkákat tartalmaz, megvette Dobrovszky József jónevű fővárosi könyvárus, ki a könyvek elárusításánál első sorban a fővárosi nagy könyvtárak igényeire volt tekintettel s ezeknek engedett a könyvek kiválasztásában elsőbbséget. Ezen eljárást részünkről üdvözöljük és örvendünk, hogy a könyvtárak tudományos érdekei a könyvárus üzleti érdekeivel találkoztak és mind a két fél megelégedésére megoldást nyertek. Kivánjuk, hogy ezen eljárást más fővárosi antiquariusaink is kövessék.

— **Pulszky Ferencz félszázados akadémiai jubileuma.** Pulszky Ferencz, a Nemzeti Múzeum igazgatójának 50 éves akadémiai jubileumát a Nemzeti Múzeum tisztviselői is megülték. Ez alkalomból f. é. szept. 7-én. mint a választás évforduló napján, az intézet tisztviselői testületileg jelentek meg Pulszky Ferencz lakásán, hol *Frivaldszky* János múzeumi aligazgató ékes szavakban tolmácsolta a tisztviselők érzelmeit és szerencsekivánatait. — Abból indulva ki, hogy a M. Tud. Akadémia 250 tagjai között ez idő szerint csak ötnek jutott osztályrészül azon szerencse, hogy

tagságuk 50-dik évfordulóját megünnepeljék és pedig Udvardi Cserna János levelező, Barabás Miklós levelező, Tóth Lőrincz rendes, dr. Brassay Sámuel tiszteleti és Kacskovics Lajos levelező tagoknak, ezekhez járul most Pulszky Ferencz tiszteleti tag, ki 50 éves akadémiai tagságából 10 évet az irodalmi és politikai pályán, 20 évet számüzetésben és 20 évet a Nemzeti Múzeum szolgálatában, mint ennek igazgatója és regeneratora töltött. Ez utóbbi minőségében szerzett érdemei s azon elismert tény, hogy az intézetet európai szinvonalra emelte, jogczímet adnak a múzeumi tisztviselőknek, mint hozzá legközelebb állóknak arra, hogy őtet akadémiai jubileuma alkalmából melegen üdvözöljék és erőt, egészséget kivánjanak további üdvös működéséhez. Pulszky meghatva köszönte meg a tisztikar ováczióját, de hangsulyozta, hogy azon eredmény, melyet ő a Nemzeti Múzeumban 20 évi igazgatósága alatt elért, nem az ő, hanem a tisztviselők érdeme, kiknek magas tudományos szakképzettségök, ügyszeretetök és lelkesedésök tette lehetővé azon sikereket, melyek az ő aerájához fűződnek, de oroszlánrésze van ezen sikerekben a közoktatási miniszterium azon referenseinek is, kik az utolsó 20 évben a miniszteriumban a múzeumi ügyek élén állottak s ezeket tehetségök szerint előmozditani törekedtek, ezek: boldogult Hegedüs Candid Lajos, Forster Gyula és Szalay Imre. Végül büszkének vallva magát, hogy ily tisztviselői kar élén a Nemzeti Múzeum haladásán közremunkálhatott, ajánlotta magát ezeknek szives barátságába. Az nap este az intézet tisztviselői az ünnepelt tiszteletére zártkörü díszebédet rendeztek, melylyel az ünnepély véget ért.

— **Esztergom vármegyei irók.** Zelliger Alajos fővárosi hitoktató s a «Népnevelő» főmunkatársa összeállitotta az esztergom-vármegyei irók jegyzékét, melyet «Esztergom-vármegyei irók, vagyis Esztergom városában és vármegyében született vagy működött irók koszorúja. Pályadíjjal koszorúzott mű. Budapest, 1888. 8r. VI+265 l.» czim alatt tett közzé. — A munka, mely Majer István esztergomi kanonoknak 50 éves irói jubileumára van ajánlva, összesen 366 irónak rövid életrajzát és munkáinak jegyzékét sorolja fel, s ha az adatok felsorolásában és felhasználásában a teljességre számot nem tarthat, úgy ez a dolog természetében fekszik, de, a szerző dicséretére legyen mondva, többet nyujt, mint a mennyit egy kezdő irótól közönségesen várhatunk. Azt hiszszük, a fiatal

szerző jó szolgálatot tett a hazai bibliographiának és irodalomtörténetnek, midőn szorgalommal és tanulmánynyal összeállított munkáját közzétette, mely, elismerjük, jelen alakjában is hézagot fog pótolni irodalmunkban, de meg vagyunk róla győződve, hogy ha szerző ur a fővárosi könyvtárakban levő anyagot alaposan és kritikával fogja felhasználni, munkája néhány év alatt terjedelemben és belértékben jelentékenyen bővítve és javítva meg fogja érni a második kiadást, a mit a szerző úrnak szivből kivánunk. Egyébként óhajtjuk, hogy szerző úr példáját más megyei monographusok is kövessék.

— **Halottaink.** Szerkesztői kötelességünk egyik legszomorúbbikát teljesítjük, midőn ezen rovatban nehéz szivvel megemlékezünk azon ügybarátainkról és munkatársainkról, kiket ez év folyamán, a hazai könyvtárügy és bibliographia nem kis veszteségére elragadott körünkből a halál. A sorozatot a nagy érdemü és nagytudományú *Somogyi* Károly esztergomi kanonok nyitja meg, ki 60,000 kötetből álló könyvtárával a róla nevezett szegedi könyvtárnak vetette meg alapját s nagylelkü alapitványával a hazai elsőrendü könyvtáralapitók sorába emelkedett. Nevét és könyvtárát a hazai müvelődéstörténet gróf Eszterházy Károly egri püspök, báró Szepessy Ignácz és Klimó György pécsi püspökök, gróf Festetich György, gróf Batthyányi Ignácz erdélyi püspök, gróf Teleki Sámuel, báró Bruckenthal Sámuel és gróf Széchenyi Ferencz neveivel és az ezek által alapitott könyvtárakkal együtt fogja emlegetni, folyóiratunk pedig, mely 1881-diki folyamában a boldog emlékü alapitónak alapitó levelét a M. Tudom. Akadémia szakértőinek véleményével együtt közölte s azóta a közkincsesé vált szegedi könyvtár jelentését évenkint közli, ma a hála és elismerés köteles adóját rója le, midőn az elhunytról, mint elsőrendü hazai könyvtáralapitóról kegyelettel megemlékezik. — Óhajtjuk, hogy a szegedi Somogyi-könyvtár töltse be azon missiót, melyet a nagylelkü alapitó számára kijelölt s érje el a hazai közmüvelődés szolgálatában a fejlődés azon fokát, a melyről Somogyi Károly oly méltán álmodozott. — Érzékeny veszteség érte a magyar tudományosságot és folyóiratunkat *Deák Farkas*, a M. Tud Akadémia rendes tagjának és nyugalmazott miniszteri osztálytanácsosnak halálával, ki mint a «Magyar Könyv-Szemlé»-nek kezdettől fogva munkatársa, egész lelkesedéssel csüngött folyóiratunkon s ezt

számos becses közleménynyel gazdagította. Egyike volt azon kevés magyar tudósoknak, kik az általuk művelt szakot ügyszeretettel és lelkesedéssel kezelik s annak a tudományos társulatokban, a társadalmi téren és az irodalomban egyaránt híveket tudnak szerezni. Levéltári és könyvtári kutatásaiban mindig talált tárgyat melylyel folyóiratunk közleményeit gyarapította, és saját tanulmányai mellett talált időt könyvészeti tanulmányokkal is foglalkozni. Benne a «Magyar Könyv-Szemle» legrégibb munkatársainak egyikét gyászolja. — A könyvtárnokokból ez évben temettük el a budapesti egyetemi könyvtár nyugalmazott második őrét, dr. *Márki* Józsefet, a classikus műveltségű és széleskörű tudományos képzettségű férfiút, kit irodalmunk a közoktatás, a könyvtártan és a latin remekirók körébe vágó munkáiról ismer, ki a közoktatás és a könyvtárügy szolgálatában eltöltött 45 évi hivataloskodása után, a jól teljesített kötelesség fölemelő öntudatával, minden kitüntetés nélkül vonult nyugalomba. De nem sokáig élvezhette a jól megérdemlett nyugalmat, mert nyugdíjaztatása után alig nehány hónapra elhunyt. Pályatársainak, tisztelőinek, barátainak és családjának részvétéhez, szomorú szivvel csatlakozik folyóiratunk is, mely a boldogultban a mostoha sorsú hazai könyvtárnokok egyik veteránját gyászolja. — Végül kötelességünknek tartjuk még dr. *Henszelmann Imréről* is e helyütt megemlékezni, kinek elhunytát a hazai műtörténet és archaeologia mellett a bibliographia is méltán számítja veszteségei közé, mert ő volt az, ki 1862-ben Kubinyi Ferencz és Ipolyi Arnold akadémiai tagok társaságában Konstantinápolyban a török szultán könyvtárában fölfedezte Mátyás király könyvtárának maradványait, s midőn ezeket a M. T. Akadémiában és az irodalomban ismertette, nekünk jogczimet adott arra, hogy róla, mint oly tudósról, ki a hazai bibliographia körül érdemeket szerzett, e helyütt megemlékezzünk. Másoknak lesz feladata az ő érdemeit, melyeket a hazai műtörténet és archaeologia terén szerzett, méltányolni, mi csak egy fontos momentumot emeltünk ki életéből, mely a Corvina bibliographiájában forduló pontot képez, ezen a czímen vindikáljuk őt magunknak is, s fölvettük halottaink sorába. — Nyugodjék a többi ügybarátokkal együtt békében!

— **A N. Múzeum kézirattárának gyarapodása.** A Nemz. Múzeum kézirattára 1888-ban 77 kötet XVII—XIX. századbeli hazai vonatkozású kézirattal és 15 fényképmásolattal és ugyan-

ennyi negativvel gyarapodott és pedig 18 kézirattal ajándék, a többiekkel vásárlás útján. A hazafias adományozók közt első helyen kell kiemelnünk: báró Podmaniczky Frigyes ajándékát, ki irodalmi dolgozatainak eredeti kézirataival, összesen 14 kötettel gyarapította gyüjteményünket, továbbá dr. Thallóczy Lajos cs. és kir. kormánytanácsost, ki Hora és Kloskára vonatkozó XVIII. sz. magyar kéziratot, Vendrey Ferencz tábornokot, ki «De Principibus status Publici Articuli Diaetales czimű, XVIII. századbeli latin kéziratot, Chalupka Jenő budapesti egyetemi bölcsészethallgatót, ki «Gáti István: Természet Históriája, melyet a gyenge elmék kedvéért készített Máramaros-Szigeten 1764-ben» czimű kéziratot és Szeghő Kálmán miskolczi lakost, ki egy XVIII. századbeli görög imádságos könyvet ajándékozott a könyvtárnak. A vásárlásokból kiemeljük a következő kéziratokat: 1. Gundlingii: Discursus über das Testamentum pacis Westphaliae. XVIII. sz. német kézirat 1 kötet. 2. Lányi: Tractatus de variis processuum speciebus et natura. XIX. sz. kézirat 1 köt. 3. Hakczegi Miklós: Halott temetésre való énekek 1728-ból. XVIII. sz. kézir. 1 k. 4. Váli Mihály: Dictionellum Hungarico medicum azaz Bötű rendi szerint magyarul mondó orvos könyvecske etc. XVIII. sz. kézir. 1 köt. 5. Geszner Idyllumi, fordította Kazinczy Ferencz 1785-ben, XVIII. sz. kézir. 1 köt. 6. Kazinczy Ferencz: cs. kir. kamarás és major Nagyajtai Cserey Farkas barátomhoz. Eredeti kézirat, 1 füzet. 7. De Arce Arva et ejus origine, situ et tam vetere quam recentiori eius statu. XIX. sz. kézir. 1 füzet. 8. Lugossy József különféle jegyzetei. Eredeti kézirat 1 füzet. 9. Decisiones curiales ordine alphabetico collectae, XVIII. sz. kézirat 1 köt. 10. Cynosura iuris Hungarici, XVII. sz. kézirat 1 köt. 11. Tárgy és névmutató Kossuth Lajos Országgyülési tudósításaihoz, Erdélyi Ferencztől. XIX. sz. kézirat 1 köt. 12. Diarium Diaetae Annorum 1741., 1751., 1764. XVIII. sz. kézirat, 3 kötet. 13. Acta diaetalia annorum 1662., 1727—9. et 1751. XVIII. sz. kézirat 2 köt. 14. Cynosura corp. jur. Hungarici, XVIII. sz. kézir. 1 köt. 15. Idea urbarialis regulationis et commissionis regiae in urbarialibus elaborata, XVIII. sz. kézirat 2 köt. 16. Idea praxis processualis et praxis iudiciaria civilis, XVIII. sz. kézir. 2 köt. 17. Statuta comitatus nitriensis anni 1777. XVIII. sz. kézir. 1 köt. 18. Planum seu decisiones Curiae regiae et decisiones curiales ab anno 1768. XVIII. sz. kézirat

2 köt. 19. Dator et revisor rationum contributionalium in Hungaria anno 1745., 1747. et 1751. XVIII. sz. kézir. 1 köt. 20. Institutiones iuris privati Hungarici et extractus juris patrii, XVIII. sz. kézir. 2 köt. 21. Tractatus de processibus causarum fori comitatensis, XVIII. sz. kézir. 1 köt. 22. Vocabularium iuris criminalis Hung. XVIII. sz. kézir. 1 köt. 23. Jus Brunswikiale XVIII. sz. kézir. 1 köt. 24. Dobokay: Institutiones politicae, XIX. sz. kézir. 1 köt. 25. Commentaria operis Verbőczyani, compendium juris Hungarici et ius publicum Hungaricum, XVIII. sz. kézir. 3 köt. 26. Analecta Rumyana, XVIII. sz. kézir. 1 köt. — *A fényképmásolat-gyüjtemény* számára lefényképeztettek: 1. a königsbergi könyvtár XIV. századbeli magyar nyelvemléke; 2. a florenczi állami levéltárban levő Domitii Calderini czimű Attavantes-féle Corvin-codex három czímlapja; 3. a volterrai Museo Guarnacciban levő Joannes Fr. Marliani czimű Corvin-codex 4 lapja és 2 táblája; 4. a müncheni hamisított Corvin-codex 2 táblája; 5. a bécsi császári udv. könyvtárnak: Agathias De Bello Gothorum és Bonfini: Symposion de virginitate et pudicitia coniugali czimű Corvin-codexek 3 czímlapja, összesen 15 darab, melyekkel a könyvtár fényképmásolat-gyüjteménye a 700 darabot megközelíti. Ezen fényképmásolatokból a florenczi, volterrai és münchenieket a jelen folyamhoz mellékelt hasonmásokban találják olvasóink.

— **Könyvtári és levéltári búvárlatok.** A N. Múzeum könyvtárának tisztviselőiből a nyári szünidő alatt *Csontosi János* segédőr a bécsi hg Liechtenstein, a bécsi érseki könyvtárban, a klosterneuburgi ágostonrendiek és a zwettli cisterczita könyvtárában folytatta kutatásait a magyarországi vonatkozású középkori kéziratok és Corvin-codexek felderítésére, az őszszel pedig *Schönherr Gyula* könyvtári gyakornok társaságában a zágrábi könyvtárakban kutatott, hol a főkáptalani kincstárban levő *Kalmáncsehi-* és *Bakocs*-féle missalék miniatűrjeit, a káptalani könyvtárban a hazai vonatkozású középkori codexeket, az egyetemi könyvtárban pedig a *Hilarius de Trinitate* czimű Corvin-codexet tette tanulmány tárgyává. — Dr. *Fejérpataky László* levéltárnok pedig a müncheni állami levéltárban, az insbrucki egyetemi könyvtárban és az odavaló helytartótanácsi és városi levéltárban magyarországi vonatkozású középkori okleveleket nyomozott, melyekről regestákat és másolatokat készített. Ezen két rendbeli kutatásnak eredményét, mely a

hazai középkori történetirás és művelődéstörténethez sok ismeretlen adalékot nyujt, folyóiratunk 1889-diki I—II. (január—juniusi) kettős füzetében, mely f. é. augusztus havában kerül ki sajtó alól, két kimerítő jelentésben fogjuk egész terjedelmében ismertetni.

— **Ismeretlen magyar nyelvemlék 1474-ből Bécsben.** A bécsi császári udvari könyvtárban a könyvtáblákról lefejtett régi kézirattöredékek közt, melyeknek rendezésére most került a sor, napfényre került egy 1474-ből való magyar nyelvemlék, melyet a magyar irodalomtörténet már elveszettnek hitt. Váczi Pál domonkosrendű szerzetesnek a nyulak-szigeti dömés apáczák számára magyarra fordított szabályai ezek, melyekből most a bécsi udvari könyvtárban négy 4-edrétű levél került meg. Ezen nagybecsű nyelvemléket, melyet a bécsi császári udvari könyvtár nagyérdemű és tudományú igazgatója, *Birk Ernő* udvari tanácsos őrzött meg irodalmunknak, kérésünkre *Kluch* János hazánkfia, a bécsi udvari könyvtár amanuensise, fogja a «Könyv-Szemle» legközelebbi füzetében ismertetni.

— **Dr. Simor János** bibornok-herczegprimás és esztergomi érsek magánkönyvtáráról, továbbá a stockholmi Hammer-féle könyvtárról, valamint a statisztikai hivatal és az országos zeneakadémia és más hazai könyvtárakról az utolsó időben megjelent könyvjegyzékeket térszüke miatt folyóiratunk legközelebbi számában fogjuk ismertetni.

— **Petrik Géza bibliographiája.** *Szabó* Károly: «Régi Magyar Könyvtárá»-nak első két kötete és *Kertbeny* Károlynak Magyarországra vonatkozó «Régi német nyomtatványok 1454—1600-ig» czimű munkája után igen hasznos és hézagpótló azon bibliographiai munka, melynek szerkesztésére *Petrik* Géza, a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium segélyezésével vállalkozott, midőn a Magyarországban és külföldön 1712—1860-ig megjelent hazai vonatkozású nyomtatványoknak összeállítását tűzte ki feladatául. Ezen munkából, *mely öt kötetre van tervezve*, ekkorig megjelent az 1-ső kötet 4 füzetben, mely Aa betűtől — Gwoth Jonas Theophil-ig terjed, 8-adrétben 1—954 lapot tesz ki, s az ezen betűk közt foglalt hazai vonatkozású nyomtatványok jegyzékét tartalmazza. A munkát irók, tudósok, könyvárusok és könyvkedvelők haszonnal forgathatják, a szerkesztőről pedig el kell ismernünk, hogy az ügy érdekében nagy gonddal kutatta át a fővárosi és vidéki könyvtárakat, felhasználta az irodalmi segéd-

munkákat és mindent megtett, arra, hogy az említett időközben megjelent hazai vonatkozású nyomtatványokról egy lehető teljes jegyzéket állítson össze. Munkájának azon előnye van, hogy a gyüjtelékes munkákat és folyóiratokat tartalom szerint közli s ezáltal a kutatónak nemcsak a keresést, de a munka használását is megkönnyíti. Azon körülmény pedig, hogy a szerkesztő a munka végéhez tudományos szakmutatót, tárgyak és csoportok szerint szándékozik készíteni, a munka becsét és használhatóságát jelentékenyen fogja emelni.

A munka teljes czime a következő: *Bibliographia Hungariae.* Magyarország bibliographiája 1712—1860. (Könyvészeti kimutatása a Magyarországban s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak. Összeállította s tudományos szakmutatóval ellátta *Petrik Géza*, bevezetéssel *Szilágyi Sándor*-tól. Budapest, 1888. Kiadja Dobrowsky Ágost, n. 8r.

I. köt. 1-ső rész IV+240 l. Aabc. — Beöthy Zsigmond. — 2. rész 241—480 l. Beöthy Zsigmond. — Cypressenzweige. — 3. rész 481—720 l. *Cypriani D. Cecilii.* — Évkönyve. — 4. rész 721—954 l. Évkönyve. (A magyar ifjuság-) — Gwoth Jónás Theophil. — Ára füzetenkint 2 frt 50 kr.

Kivánjuk, hogy a szerző a következő füzeteket is az eddigiekhez hasonló pontossággal tegye közzé.

— **Konstantinápolyi könyvtári buvárlatok.** Fraknói Vilmos és Vámbéry Ármin, a M. Tud. Akadémia rendes tagjai, a nyári szünidő alatt a konstantinápolyi császári Eszki Szerail könyvtárában kutattak. Ugyanott az őszszel Thaly Kálmán rendes tag és báró Nyáry Jenő levelező tag több napig tartó kutatásokat eszközöltek s a török udvari méltóságok részéről a legnagyobb előzékenységgel fogadtattak. Ezen kutatások eredményéről, valamint a nyugati tudósok által a konstantinápolyi császári könyvtárakban látott és felhasznált nyugati codexekről a «Magyar Könyv-Szemle» legközelebbi füzete fog hozni részletes kimutatást. Itt csak azt emeljük ki, hogy Thaly Kálmán a könyvtárban egy újabb összeállitású, ivrétalakú, ibolyaszinű boritékba fűzött, török nyelven irt jegyzéket talált, melyben 494 kötet kézirat és nyomtatvány van felsorolva. A görög codexek czime a jegyzékben ki van irva, de készítője latinul nem tudván, a latin könyveknél csak azt irta: egy latin könyv. E catalogusban a legrégibb könyv a XII.

századból való, a legújabb: Versailles leirása, tehát XVII. századbeli könyv. Ezen 494 könyv a kincstár helyiségeiben (a «Khazine»-ben) van, de illetékes férfiak értesülése szerint a felsoroltakon kivül vannak még ládákban is catalogisálatlan könyvek, melyek ekkorig átkutatva nincsenek. Ez alkalommal megemlítjük, hogy Blass F. kieli egyetemi tanár 1887-ben a németországi konstantinápolyi nagykövet közbenjárásával, tüzetesen megvizsgálta a konstantinápolyi régi Eszki Szerailban levő görög és latin kéziratokat, melyekről a «Hermes» 1888-diki folyamában (Handschriften in alter Serail zu Konstantinopel» czim alatt 219—233 l.) tett jelentést. Ezen jelentésre, valamint az európai tudósok által Konstantinápolyban az Eszki Szerailban eszközölt kutatásokra a «Könyv-Szemle» legközelebbi füzetében visszatérünk.

— **II. Sándor czár 1856-iki koronázási albuma.** *Moskovicz* Lajos bankigazgató úr a Nemzeti Múzeum könyvtárának egy fényes kiállítású, rendkivül diszes és nagyértékű képes munkát ajándékozott, mely II. Sándor czár 1856-dik évi koronázási albumát tartalmazza, s egyike azon ritka munkáknak, melyek külső fényes és művészi kiállításuknál, beltartalmuknál és kiváló alkalmi jellemüknél fogva aránylag kevés számú példányban rendkivül fényes kiállításban jelentek meg, könyvkereskedésbe nem kerültek s minden tekintetben első rendü bibliographiai ritkaságok közé tartoznak. Ezen fejedelmi fénynyel és ritka müizléssel óriási, (91 centiméter magas, 70 centiméter széles) ivrétben, királyi kartonra kiállított munka franczia nyelven van irva és II. Sándor czár 1856-dik évi koronáztatása alkalmából készült, melynek lefolyását 125 lapra terjedő szövegben irja le s kiválóbb mozzanatait és jeleneteit 24 chromolitographiai és 30 fametszetü képpel illustrálja. Czime: «*Description du sacre et du couronment de leurs Majestets impériales L'Empereur Alexandre II. et L'Imperatrice Marie Alexandrovna MDCCCLVI.*», mely nagy arany unczialis betükkel van a czímlapra nyomva. A munka párisi müintézetekben készült, az illustrácziókból különösen kiválnak a Zichy Mihály hazánkfia által festett képek, melyeken a koronázási ünnepélyen résztvett magyar főurak diszmagyarba öltözött arczképei határozottan kivehetők. Különösen szép a herczeg Eszterházy Pál osztrák nagykövet által a czár tiszteletére adott bál illusztrácziója, mely a koronázási ünnepélyeknek egyik fénypontját képezte. A munka eredeti kötése sötét zöld

vászon. a jogar és korona aranyozott jelvényével s arany vágással. Érdekesnek tartjuk fölemlíteni, hogy ezen munka, mint könyv, ez időszerint a Nemzeti Múzeum könyvtárának *legnagyobb könyve*, mely magasságára és szélességére nézve a könyvtár legnagyobb könyveit is felülmulja s külön asztalon őriztetik.

— **A könyv régen és most.** Ezen czim alatt Szana Tamástól egy érdekes könyvecske jelent meg, mely ismeretterjesztő modorban a könyv történetével a legrégibb időtől fogva a legújabb korig foglalkozik, s a könyv szerepét az ó-, közép- és ujkorban vonzó előadásban ismerteti. Szerző maga is amateur levén, tárgyát nem csak ismeri, de szereti is s munkájában kiterjeszkedik mindarra, mit egy kis könyv keretében a könyvek keletkezéséről és ritkaságáról, a nevezetesebb könyvkedvelőkről, könyvtárakról, kötésekről és nyomdászokról a művelt közönségnek el lehet mondani. — Ezen kivül a könyv általános története mellett tekintettel van a hazai könyvtári és művelődési viszonyokra is, melyeket a külföldi viszonyokkal szemben mindig kiemel. A munka nyolcz fejezetből áll s négy műmelléklet díszíti, melyek egy Corvin-codexnek czímlapját, egy Corvin-codexnek jellemző bőrkötését, Thuróczy krónikájának azon lapját, hol Mátyás király arczképe fordul elő és a legrégibb magyar könyvnek: Komjáthy Benedek Sz. Pál 1533-dik évi magyar fordításának ajánlólevelét sikerült hasonmásban tüntetik fel. A könyv a franczia amateur-kiadások izlésében igen csinosan van kiállítva, szép egyenletes nyomás, izléses initiálék, homlok és záró vignetták díszítik és egész külső kiállításában a Hornyánszky-nyomda haladásáról, izléséről és versenyképességéről tanuskodik. A könyvecske kis 8-adrétben 113 lapból áll, igen izléses a hártyaborítékon levő uncialis betűkkel nyomott rövid czím: *A könyv*, mely mint rövid könyvczím, a borítékon igen jól veszi ki magát. A könyvecskét, bár könyvkedvelők számára készült, a szakember is haszonnal olvashatja. Megjelenéséhez a szerzőnek és kiadónak egyaránt gratulálunk.

— **Bod Péternek,** a «Magyar Athénás» szerzőjének magyar egyháztörténeti munkájából, mely kéziratban sokáig a leydeni egyetemi könyvtárban lappangott, megjelent Leydenben az 1-ső kötet a következő czím alatt: *Historia Hungarorum Ecclesiastica*, inde ab exordio novi Testamenti ad nostra usque tempora ex monumentis partim editis partim vero ineditis fide dignis col-

lecta studio et labore *Petri Bod* de Felső-Csernáton V. D. ministri m. Igeniensis et Synodi Generalis Reformatorum in Transylvania notarii. Edidit L. W. E. Rauwenhoff Theol. Doct. Prof. in Academia Lugduno-Batava adjuvante Car. Szalay Philol. Class. Prof. in gymnasio Ref. Budapestino, Tom. I. Lib. I. et II. Lugduni Batavorum apud E. J. Brill socios 1888. Nagy 8r. XVI+477 l. — A munka díszes kiállítású s báró Vay Miklósnak és Tisza Kálmánnak van ajánlva.

— **A „Magyar Könyv-Szemle"** 1889-diki folyamából az I—II. kettős füzet (január—junius) sajtó alatt van, s az 1888-dik évi könyvészeti rovattal együtt 2 chromolitographiai és több phototypiai műmelléklettel 1889-dik évi augusztus havában fog megjelenni.

— **Értelemzavaró sajtóhibák**. Folyóiratunk két czikkébe értelemzavaró sajtóhibák csusztak be, melyeket ezennel helyreigazítunk. Igy a 124. lapon Anno Xristi MCCCXCVI évszámból egy C kimaradt, az évszám tehát igy olvasandó: MCCCCXCVI, vagyis 1496. — A 133. lapon levő jegyzetben: Ezen Ordinarius helyett: «Ezen 1509-ik évi Ordinarius» s a 164. lapon SENERA szó helyett *GENERA* olvasandó.

cũctipotẽs. Gr. Spe tua. vel Audi filia. Epla vt supra
Ofo sola. Alla ppriũ. psa ppria Euãgel. vtš. Offer.
Filie regũ. Credo nó dicit. Pre cio ãti. Sãctus so-
lẽne. Com. Sile ẽ regnũ. vel Cõfitebunt. In scõis vis
chorabũt pueri i cuppellicũs. plebanꝰ vnꝰ pbeñ. añ de
lauõ. ppris. pš. cõsueti. Cap. vtš. Rr. Virgo flagella
tur. vel Os mr nra. Hym. vtš. añ ppa vt in libro. Ofo
ppria. Suffra. cui crastina die orare intendis tñ. Alia
suff. cõplenr in horis btẽ vgis. suo ordine vt supꝰ scri
ptum est. Ite Si festũ sctẽ katherine venerit i octa de-
dicꝰ is tẽplꝰ tũc octa tẽpli vadit p suffr. Sz in pmis
vis katherine dz fieri suffra. de dedicatiõe. Et cras
in oi horis t i missa. Auianus eps et cõfessor. p suffr.
imponit. In matu. inuitu. t alia oia vt i cõi vniꝰ cõfes.
et põti. Cões ppie. Cap. Ecce sacer. m. q i die. omel.
Hõ quida pegre suff. de dñica. t alia cõsueta pficiant
ordie suo. In missa. Statuit. Ikirie. de cõfes. ofo ppa.
scõa de dñica. cia de b. vgie. Epla. Ecce sa. vtš. Gr.
Ecce sa. Alla. Jurauit dñs. Prosa. Quẽ inuisibiliter.
Euãgl. Hõ quida pegre. Offer. Inuent dauid. Com.
Dñe qn. tal. In scõis vtš. añ de lauõ. Ecce sa. ma. cap.
vtš. Rr. Jurauit dñs. Hym. Iste pfessor x. Amauit eũ
Añ. Sacerdos t põ. mgt. Ofo ppua. suff. de dedica-
tione si nõ expurauit. Sz pus de dñica si ẽ. de scõ petro
t paulo. de scõ adalbto. De scõ martino. Et ad cras cui
orare intẽdis tñ. de oibꝰ sctis. t p pace. Bñdicãꝰ dño
de pfes. vt i fine canit. De sctõ Columbano martyre.
Licet nõ habeat lcões p as:tñ vbi locũ habuerit re
nemus de eo. Cap. Dilectꝰ deo. Omel. Memo accendo.
et alia oia vt de s. othmaro abbate. silr t in missa.

Anno xpi. Mcccc xcvi. p opificẽ Georgiũ Stuc
de Sultzpach. Nurnbergi. Nõs Octobr. finit f

Hasonmás az esztergomi 1496-ik évi Ordinarius utolsó lapjáról.
(Eredetije a Nemzeti Múzeum könyvtárában.)

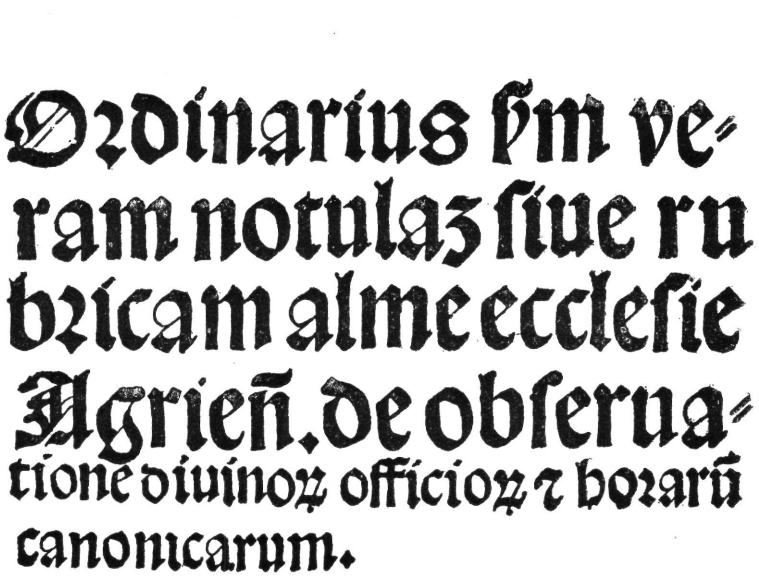
KÖNYV-
TÁRA

re intendis tñ. de omnibus sanctis. ⁊ pro pace. Bñdicamus dño de pfes. vt i fine cantur. De sancto Columbano martyre. Licet non habeat lectiones proprias: tamen vbi locum habuerit tenemus de eo. Capitulum. Dilect⁹ deo. Omelia. Nemo accendẽs. ⁊ alia omnia vt de sancto othmaro abbate. similiter ⁊ i missa.

¶ Ordinarius Strigonien. accuratissime reuisus feliciter explicit: Venetijs per Liucantonium de giunta florentinum: Impensis Johannis pap: librarij budeñ. impressus. Anno ab icarnatione dominica Mccccccv. ꝑdie kal. augusti.

Hasonmás az esztergomi 1505-ik évi esztergomi Ordinarius utolsó lapjáról.
(Eredetije a főegyházmegyei könyvtárban Esztergomban.)

Ordinarius ſm ve-
ram notulaz ſiue ru
bꝛicam almeeccleſie
Agrien. de obſerua-
tione diuinoꝝ officioꝝ ꝛ horaꝝ
canonicarum.

Hasonmás az egri 1509-ik évi Ordinarius czimlapjáról.
(Eredetije Krakkóban a herczeg Czartorisky-Muzeum könyvtárában.)

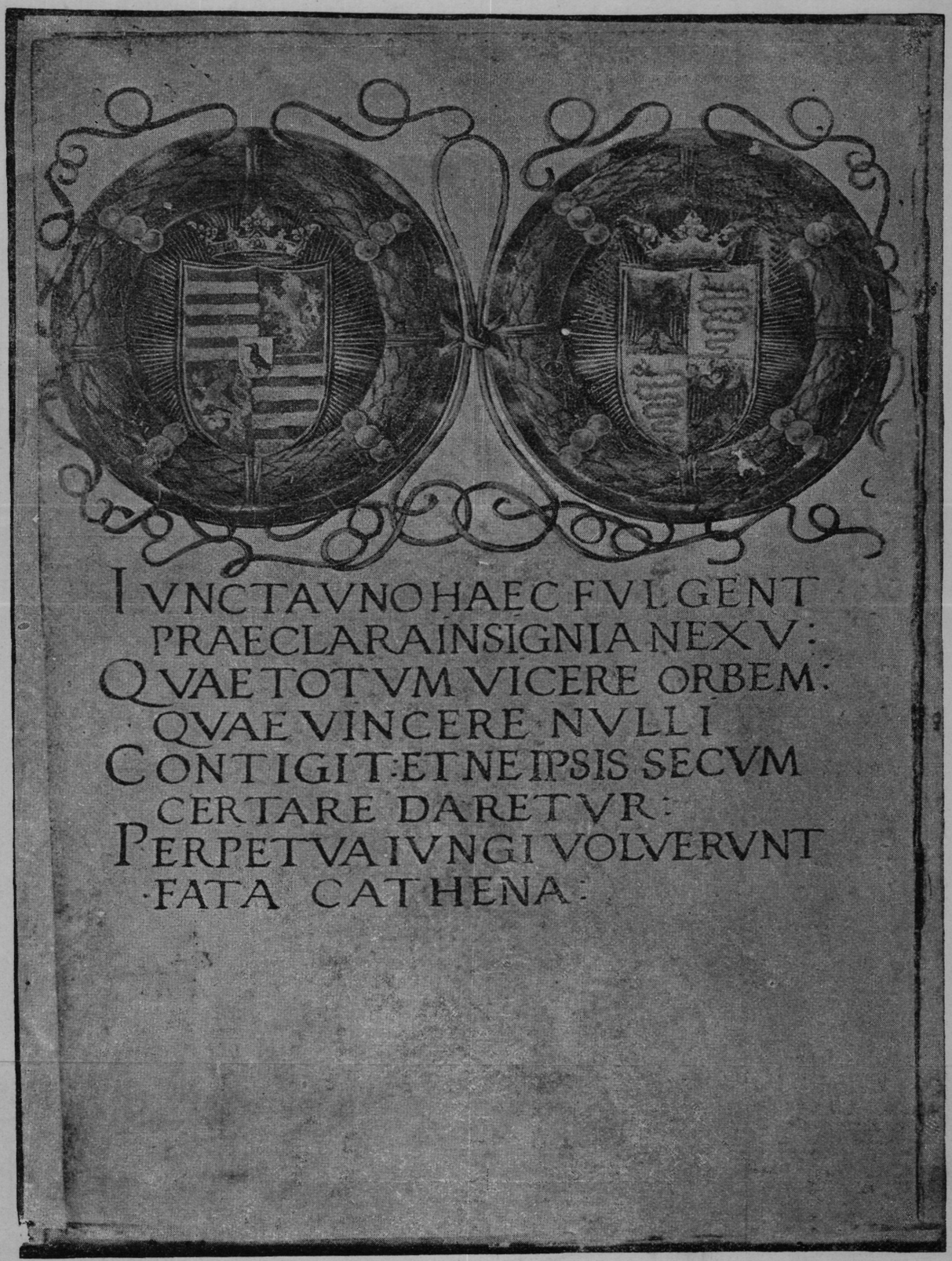
Mane prima iabbat . . uangeliũ. Stabat iuxta crucem. Credo dñ. offꝛ. Angelus domini. Prefatio de reſurrecti. ne domini. Sed tam in oratione q̃ in prefatione dimittitur vt ſupra notatum eſt. Com. Regina mundi. ꝛc.

Ordinarius ſiue rubricella ad veraz notulã alme Agrien ecclesie. Regia in ciuitate Cracouien. Impenſis ſpectabilis viri dñi Johannis haller impreſſa. Anno ſalutis noſtre. Millesimo. CCCCC. ix. vltima marcij. In vigilia ſanctoꝛ apoſtoloꝛ Philippi et iacobi ſortita eſt felicem finem.

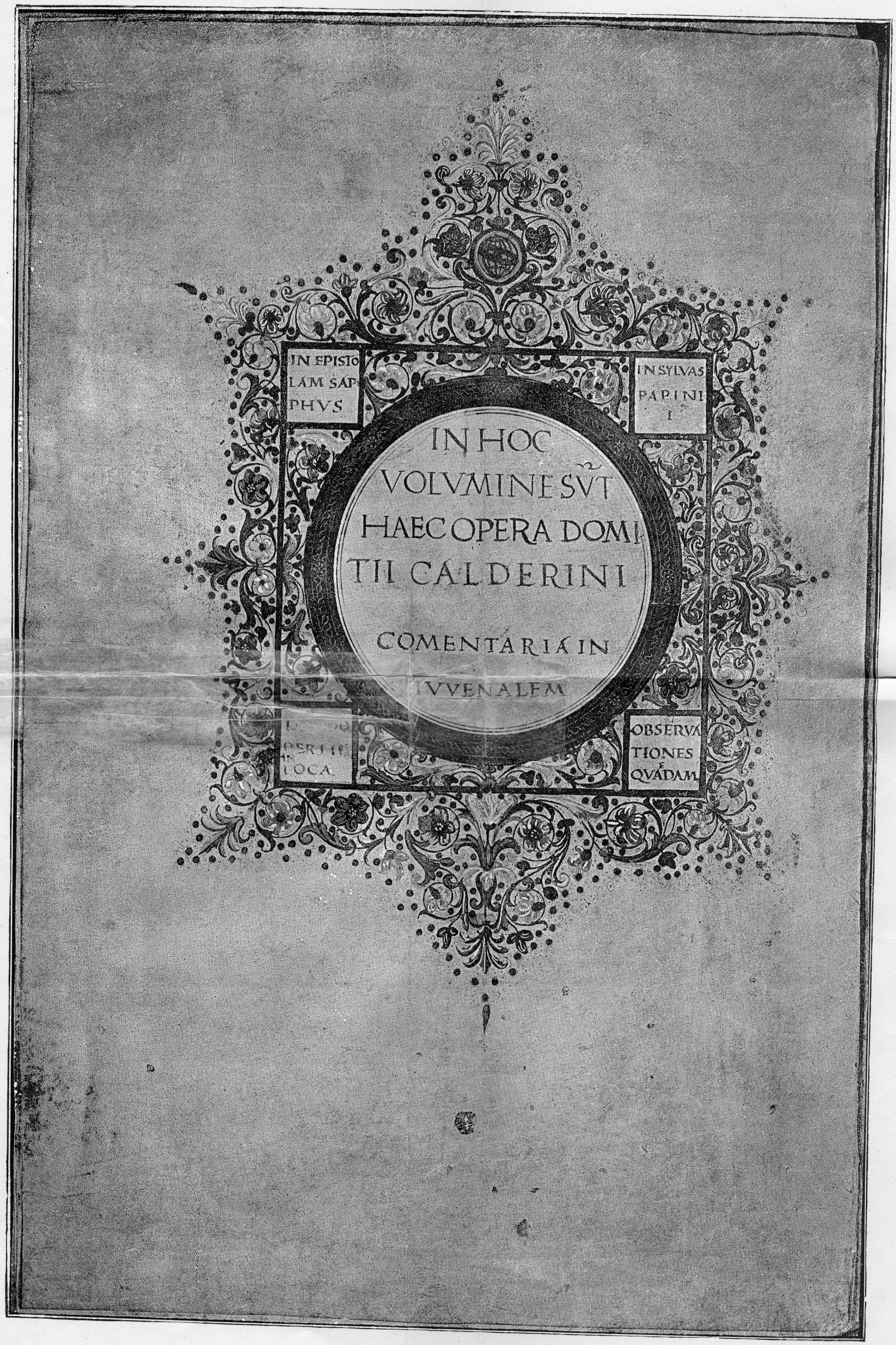
LAUS DEO GLORIOSO

Hasonmás az egri 1509-ik évi Ordinarius utolsó lapjáról.
(Eredetije Krakkóban a herczeg Czartorisky-Muzeum könyvtárában.)

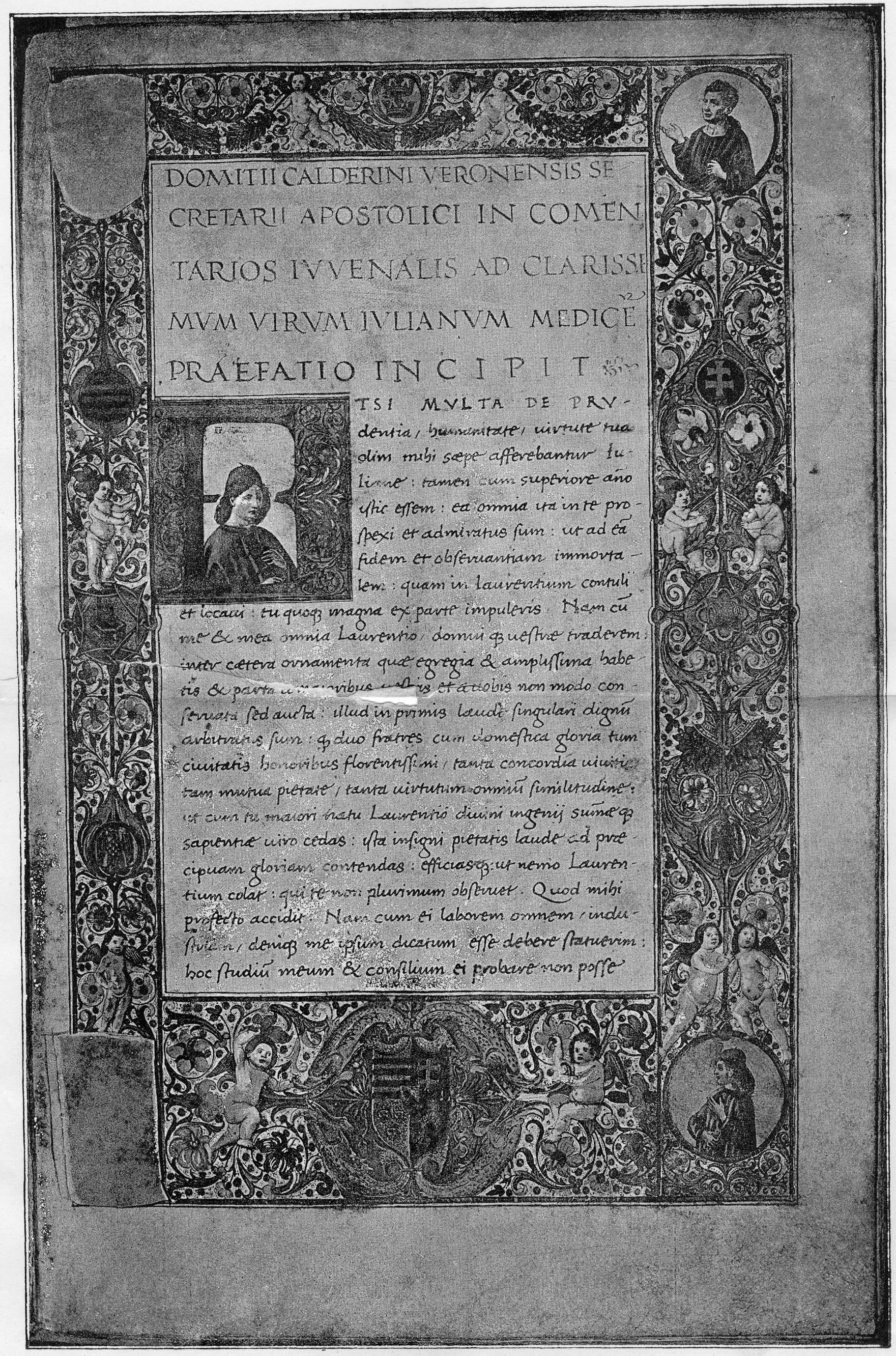
KÖNYV-
TÁRA

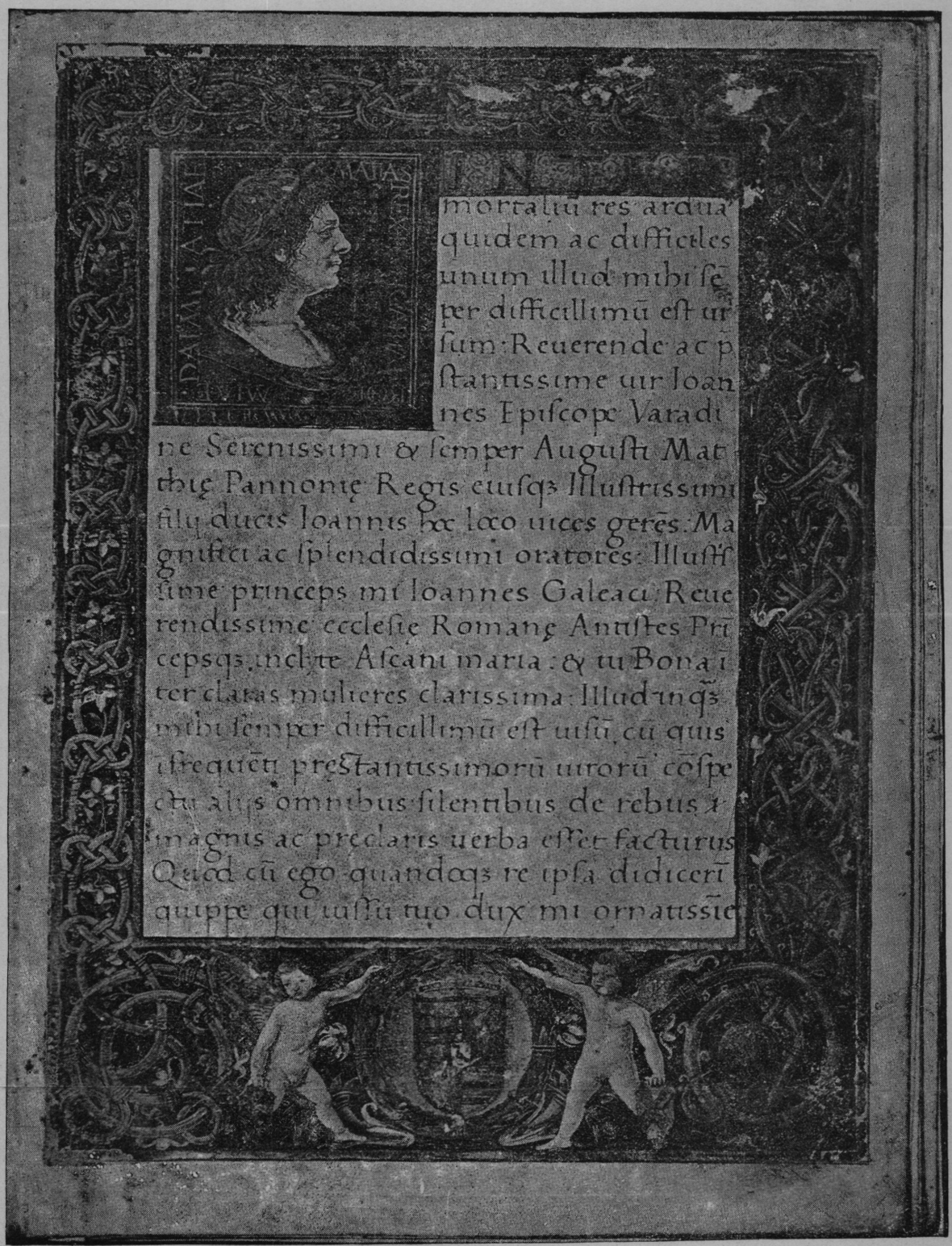
Hasonmás a volterrai CORVIN-CODEX 1-ső czimlapjáról.
(Eredetije a Museo Guarnacci könyvtárában Volterrában.)

Hasonmás Domitii Calderini Commentaria in Iuvenalem czimű Corvin-codexnek 1-ső czimlapjáról.
(Eredetije Florenczben az állami levéltárban.)

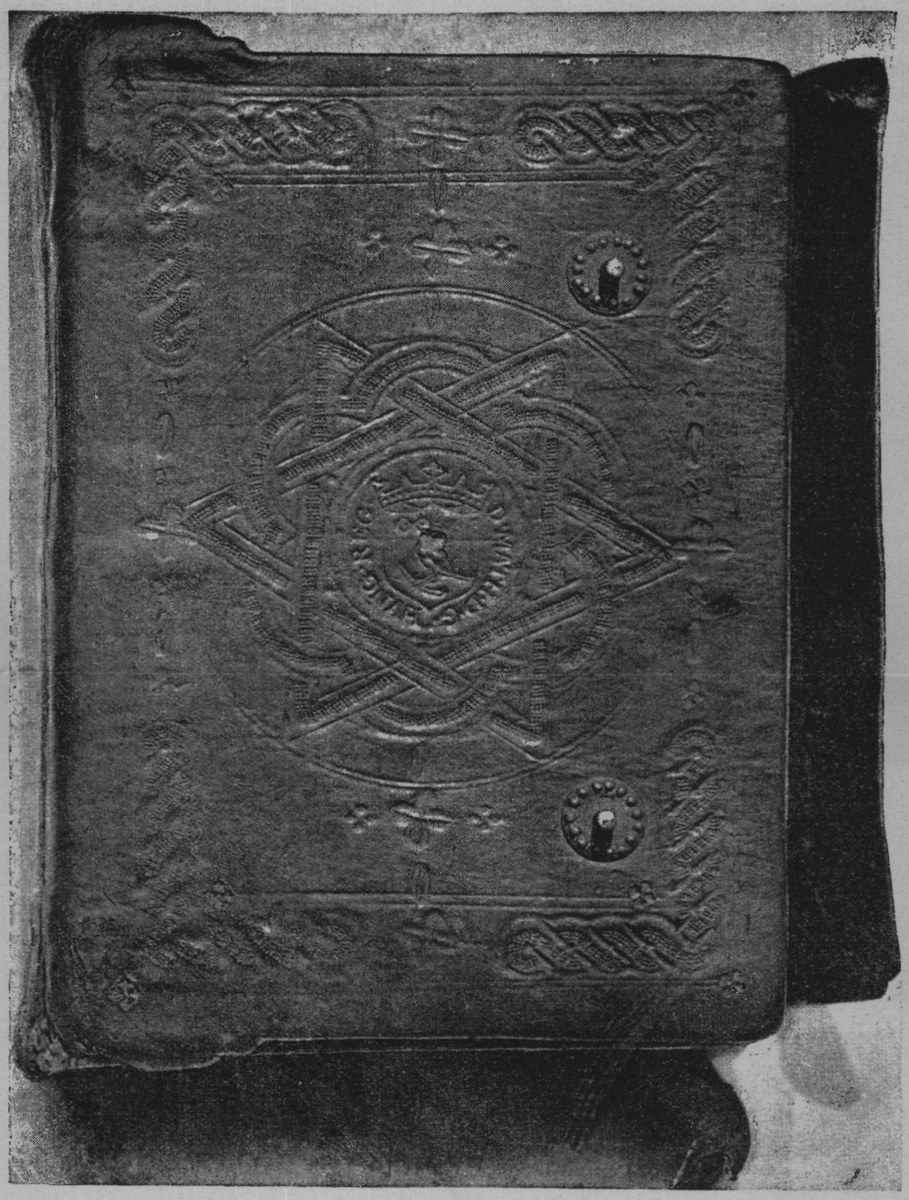

Hasonmás Domitii Calderini Commentaria in Iuvenalem czimű Corvin-codexnek 2-ik czimlapjáról.
(Eredetije Florenczben az állami levéltárban.)

Hasonmás a volterrai CORVIN-CODEX 2-ik czimlapjáról.
(Eredetije a Museo Guarnacci könyvtárában Volterrában.)

KÖNYV-
TÁRA

Hasonmás a müncheni hamisított CORVIN-CODEX 1-ső táblájáról.
(Eredetije Gottlob Hess antiquarius gyüjteményében Münchenben.)

KÖNYV-
TÁRA

Hasonmás a müncheni hamisított CORVIN-CODEX 2-ik táblájáról.
(Eredetije Gottlob Hess antiquarius gyüjteményében Münchenben.)

KÖNYV-
TÁR

A MAGYAR IRODALOM 1888-BAN.

ÖSSZEÁLLÍTJA

HORVÁTH IGNÁCZ.

Ezen jegyzékbe azon nyomtatványok vétettek fel, melyek 1888-ik évszámmal vannak jelölve. Hol a nyomatás helye nincs kitéve, Budapest értendő. A nyomdász vagy nyomdaintézet csak oly nyomtatványoknál van megnevezve, melyeknek kiadója nem ismeretes. Hogy ezen jegyzéket lehetőleg teljesen s pontosan lehessen összeállítani, felkéretnek a szerzők és kiadók, hogy kiadványaikból egy példányt az ár megjelölésével, a M. N. Múzeum könyvtárába beküldeni szíveskedjenek.

Abonyi József. A fogászat és műtéteinek rövid kézikönyve. (Franklin társulat 8r. VIII, 128 l. ára 1 frt.)

Abonyi Lajos. Az utolsó kuruczvilág. Történeti regény. I—III. köt. (Révai Leo. 8r. 184, 204, 162 l. ára a 3 kötetnek 3 frt.)

Ábrányi Emil. Szabadság — Haza. Költemények. (Pallas nyomdai részvénytársaság. 8r. 166 l. ára 1 frt 50 kr.)

Acsády Ignácz. Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt. 1526–64. Kiadja a magyar t. Akadémia. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 280 l. ára 1 frt 70 kr.)

Adalékok a kényuralomellenes mozgalmak történetéhez. 1849–1866. Az Asbóth-család irataiból. Uj kiad. (Ráth Mór. 8r. 191 l. ára 1 frt.)

Adatok az utakról szóló törvényjavaslathoz. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 27 l. ára?)

Adomatár. Magyar történeti és társadalmi adomák. Szerkesztette Clair Vilmos (Fülöp György. 8r. 168 l. ára?)

Adorján Sándor. Keleti képek. Corfu. — Alexandria. — Kairó. — Jaffa. — Jeruzsálem. — Konstantinápoly. — Athén. (Singer és Wolfner. 8r. 147 l. ára 1 frt 50 kr.)

Ahn F. gyakorlati vezérkönyve a franczia nyelv gyors és könnyű megtanulására. A Mutschenbacher-féle magyar átdolgozás alapján ujra átdolgozta Havas Adolf. 12. kiadás I folyam. 5. kiadás II. f. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 200, 200 l. ára 70, 70 kr.)

Aixinger László. A pozsonyi hajósegylet története. 1862—1887. (Pozsony, Wigand J. E. nyomdája. 8r. 92 l. ára?)

Ajkay Béla. Szándék és vétkesség. Büntetőjogi tanulmány. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 38 l. ára?)

Akantisz Jusztin és **Kandra Kabos.** Az egri alapítványi női kórház és ápoló-intézet vázlatos története. (Egri érseki lyceumi könyvnyomda. 8r. 55 l. ára?)

Alapszabályai, Az 1845-ik évben alapított temesvári első takarékpénztár. Statuten etc. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 95 l. ára?)

Alapszabályai, A Kisujszállás-Dévaványa-Gyomai helyi érdekű vasút részvénytársaság. (Buschmann F. nyomdája. 4r. 21 l. ára?)

Albu József. Méhészeti kalauz. Az erdélyrészi méhész-egylet által elösmerésre méltatott röviden összefoglalt népszerű utasítás a helyes méhészkedésre. (Kolozsvár. Horatsik János. 8r. 53 l. ára 30 kr.)

Albuma, Az első öt évre választott magyar országgyűlési képviselők, arczkép-, élet- és jellemrajz-gyűjtemény. Szerkeszti és kiadja Tóth Vincze. 1. füzet. (Neuwald Illés nyomdája. 4r. 16 l. egyes füzet ára 1 frt 40 kr.)

Áldor Imre. Deák Ferencz élete. Emlékkönyv képekkel. II. kiadás. (Franklin t. 8r. 253 l. ára 60 kr.)

Alexics György. Magyar elemek az oláh nyelvben. Külön lenyomat a Magyar Nyelvőrből. A magyar t. Akadémiától Sámuel-díjjal jutalmazott munka. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 137 l. ára 80 kr.)

Alexi György. Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Külön lenyomat a Budapesti Szemléből. (Franklin-társ. 8r. 16 l. ára?)

Almanach az 1888. évre. Szerk. Mikszáth Kálmán. (Egyetemes regénytár. III. évf. V. VI. köt. Singer és Wolfner. 8r. 244 l. ára 1 frt.)

Almanach, Uj országgyülési. 1887—1892. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól. Szerkeszti Sturm Albert. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. VI, 398 l. ára 2 frt 50 kr.)

Almanachja, A kolozsvári magyar kir. Ferencz-József tudományegyetem, és tanrendje az 1888—89. tanév II. felére. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert nyomdája. 8r. 80 l. ára?)

Almanachja, A budapesti kir. magyar tudományegyetem, 1887—88. évről. (Egyetemi nyomda. 8r. 146 l. ára?)

Állapotok, Honti. Egy évi korrajz 1887. májustól 1888-ik évi áprilisig. (Wodianer F. és fiai nyomdája. 8r. 47 l. ára?)

Állatok, Ragadozók és szelidített. Képeskönyv szöveggel. (Légrády-Testvérek. 4r. 16 l. ára 50 kr.)

Állatok és **szárnyasok**, Kedvencz. Képeskönyv szöveggel. (Légrády-Testvérek. 4r. 16 l. ára 50 kr.)

Amicis Edmondo. A szív. Egy tanuló naplójegyzetei. Olaszból Radó Antal. (Szerző. 8r. 131 l. ára 55 kr.)

Antal Géza. A húgyszervi bántalmaknak sebészi kór- és gyógytana. (A magyar orvosi könyvkiadó társulat könyvtára. 56. kötet. Társulat. 8r. XXVII, 358 l. 6 szines, 1 szintelen kőnyomatu táblával és 52 fametszettel, ára?)

Anthony F. Courteil János. Franczia regény. Fordította Zichy Camilla. (Athenaeum r. társ 8r. 383 l. ára 1 frt 20 kr.)

Apáthy István. A magyar csődjog rendszere. II. rész. Alaki csődjog. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 256 l. ára 2 frt 40 kr.)

Apáthy István. Tételes európai nemzetközi jog. II. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 479 l. ára 3 frt 60 kr.)

Arany János. Hátrahagyott versei. Arczképpel. (Ráth Mór. 8r. LI, 556 l. ára 4 frt.)

Arany János. Hátrahagyott iratai és levelezése. I. kötet. Versek. (Ráth Mór. 8r. L, 556 l. ára 4 frt.)

Arany János. Ugyanaz. III. köt. Levelezése iró barátaival. I. kötet. (A levelezés 1-ső kötete). (Ráth Mór. 8r. XIX, 494 l. ára 4 frt.)

Arany János összes munkái. Harmadik végleges kiadás. 31—55. füz. (Ráth Mór. 8r. 161—520 l. füzetje 40 kr.)

Arany János. A Szentiván-éji álom. Ford. (Shakspere színművei. XVI. Ráth Mór. 4r. VIII, 32 l. ára 1 frt.)

Arany János hátrahagyott iratai és levelezése. 15—33. füzet. (Ráth Mór. 8r. 365—492, 556, 368, 512 l. egyes füzet ára 40 kr.)

Árjegyzéke, A budapesti állami paedagogium gipszöntő-műhelyében készült gipszöntvények. (Az intézet igazgatósága. 8r. 13 l. ára?)

Asbóth Oszkár. Rövid gyakorlati orosz nyelvtan. (Singer és Wolfner. 8r. 124 l. ára?)

Atlasz, Általános földrajzi. A legujabb földrajzi ismeretek és térképek után népiskolai használatra összeállítva. Huszonharmadik bővített és javított kiadás. (Dobrowsky és Franke. N. 4r. 20 l. ára 35 kr.)

Atlasz, Iskolai. Középtanodák, polgári és kereskedelmi iskolák használatára. Szerkesztette Kozma Gyula. 4. kiadás. (Dobrowsky és Franke. 4r. 34 térképpel, ára 70 kr.)

Atlasza, Magyarország megyéinek kézi. Tervezte: Gönczi Pál. Rajzolta: Kogutovicz Manó. IX. füzet. 1. Abauj-Torna. 2. Arad. 3. Alsó-Fehér. 4. Besztercze-Naszód. 5. Máramaros megyék. (Singer és Wolfner. N. 8r. 5 l. ára 1 frt 25 kr.)

Áts Benjamin. Bold. szűz Mária nyomait követőknek mennybevezető kis aranykoronája, azaz: Imádságos és énekes könyv hajadon és istenfélő asszonyi híveknek. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 282 l. ára?)

Atzél Béla. Fegyházaink betegülési, halálozási és légürtartalmi viszonyai, összehasonlítva a külföldi viszonyokkal. (Magyar jogászegyleti értekezések. 40. füzet. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 18 l. ára?)

Azary Ákos. A házi állatok részletes kór- és gyógytana. I. rész. Vizsgálati módszertan és előkészítés a kórodára. A földmivelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter megbízásából. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 496 l. 151 ábrával, ára?)

Babarczi Schwartzer Ottó. Az álomról, a zemplénmegyei orvos-gyógyszerész-egyesület ismeretterjesztő estélyén, 1888. január 29. (Különlenyomat a «Gyógyászat» 1888-ik évi számaiból. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 30 l. ára?)

Babik József. Százszorszépek. Az egyházi költészet mezejéről. Összeválogatta és koszorúba fűzte —. (Miskolcz. Löwy József. 16r. 470 l. ára 2 frt.)

Bács-Bodrogh vármegye szabályrendeletei, fontosabb közgyűlési határozatai és alispáni rendeletei. I. kötet. Hivatalos kiadás. (Zombor. Bittermann Nándor nyomdája. 8r. 217 l. ára?)

Bács György, Boga Károly, Szentgyörgyi Lajos. A földrajz alapfogalmai kapcsolatban Kolozsmegye s környéke rövid földrajzával. A kolozsmegyei népiskolák III. osztálya számára. II-dik kiadás. (Stein János. 8r. 40 l. ára 25 kr.)

Balás Árpád. Általános és különleges mezőgazdasági növénytermelés két kötetben. Gyakorló és tanuló gazdák használatára. I. kötet. Hensch Árpád közreműködésével átdolgozott II. kiadás. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-félc nyomda. 8r. XVI, 515 l. 258 táblázattal, ára 5 frt.)

Balassa Bálint költeményeiből szemelvények. (Tanulók olvasó-tára. 4. füz. Lampel R. 16r. 77 l. ára 20 kr.)

Balaton Géza. Földrajz népiskolai használatra. 19. kiadás. (O-Becse. Szerző. 8r. 24 l. ára?)

Balaton Géza. Természetrajz népiskolai használatra. VIII. kiadás. (Ó-Becse. Szerző. 8r. 28 l. ára?)

Balics Lajos. A római katholikus egyház története Magyarországon. II. köt. I. rész. (Athenaeum r. t. 8r. XI, 499 l. ára 2 frt.)

Bálintffy Bálint. Piroska szerelme. Balatoni tündérrege 3 énekben. (N.-Kanizsa. Wajdits J. 16r. 34 l. ára 30 kr.)

Ballagi Aladár. Búcsujáróhelyek Oroszországban. (Deutsch féle nyomda. 8r. 48 l. ára?)

Ballagi Aladár. I. Frigyes Vilmos porosz király. (Olcsó könyvtár. 248. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r 147 l. 30 kr.)

Ballagi Géza. A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 847 l. ára 5 frt.)

Ballagi Károly. Német olvasókönyv felső nép- és polgári iskolák, algymnasiumok és alreáliskolák számára. 8. kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 144 l. ára 50 kr.)

Ballagi Károly és **Nagy László.** Magyarország története népiskolák számára. 24. kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 92 l. '30 kr.)

Ballagi Mór. Iskolai és utazási magyar és német zsebszótár. Magyar-német rész, 15. kiadás. Schul- und Reise-Taschenwörterbuch der ungarischen und deutschen Sprache. Deutsch-ungarischer Theil. 15. Auflage. (Franklin-társulat könyvnyomdája. 388, 372 kéthasábos l. ára?)

Baló József. Az osztrák-magyar monarchia földrajza a polgáriskolák I. oszt. számára. 16 színes térképpel és 15 ábrával Homolka Józseftől. (Méhner Vilmos. 8r. 143 l. ára 1 frt.)

Balogh Jenő. Börtönügyi viszonyaink reformjához. (Magyar jogászegyleti értekezések XXXIX. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 110 l. ára?)

Balthazár Gábor. A budapesti kir. magyar tudományegyetemi bölcsészethallgatók segítő egyesületének évkönyve az 1887/8. évről. (Egyetemi nyomda. 8r. 42 l. ára?)

Bánhegyi István. A. B. C. az írva olvastató tanmód szerint. Ujonnan átdolgozta Gdovin János. 6. kiadás. (Debreczen. Ifj. Csáthy Károly. 8r. 88 l. ára?)

Bánhegyi István, Emericzy Géza. Népiskolai tankönyv olvasmányokkal a magyarhoni népiskolák mindennapi és ismétlő iskolái számára. 9. kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 235 l. ára 60 kr.)

Bánóczy József. Az orsz. rabbiképző intézet első évtizedének története. (Singer és Wolfner. 8r. 98 l. ára 50 kr.)

Bányász Mihály. Unaloműző. Elbeszélések. (Szeged. Várnai L. nyomdája. 8r. 144 l. 1 ára frt.)

Barang. A bűn. Regény. (Győr. Szerző. 8r. 224 l. ára 1 frt.)

Bárány Ignácz. Nyelvgyakorlatok. I. folyam, a népiskola II. osztálya növendékeinek. 12. kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. 44 l. ára 20 kr.)

Bárány Ignácz. Magyar nyelvkönyv. I. füzet. Nyelvoktatás az egyszerű mondat körében. A népiskolák III. oszt.. növendékeinek. Átdolgozta Bárány Gyula. 16. kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. 40 l. ára 24 kr.)

Bárány Ignácz. Negyedik olvasókönyv. A kath. népisk. IV. oszt számára. XI. kiad. (Sz.-István-társulat. 8r. 236, IV l. ára 30 kr.)

Bárány Ignácz. Második olvasókönyv. A kath. népisk. II. oszt. számára. XXII. kiad. (Sz.-István-társ. 8r. 111 l. ára 18 kr.)

Bárány Ignácz. Abcés könyv. XXXII. kiad (Sz.-István-társ. 8r. 67 l. ára 10 kr.)

Bárány Ignácz. Első olvasókönyv. XV. kiad. (Sz.-István-társ. 8r. 45 l. ára 10 kr.)

Bárány Ignácz. Harmadik olvasókönyv. A kath. iskol. III. oszt. számára. XXI. kiad. (Sz.-István-társ. 8r. 179 l. ára 24 kr.)

Bárány Ignácz. Ötödik olvasókönyv. A kath. népisk. V. és VI. oszt. számára. VI. kiad. (Sz.-István-társ. 8r. 478 l. ára 64 kr.)

Baranyai Gyula. Gyakorlati útmutatás a hebegés leszoktatására, szülők, tanítók részére s használatára. Günther E. rendszere nyomán. (Mehner. 8r. 109 l. ára 80 kr.)

Barcsó Antal. Keresztény hittan és erkölcstan prot. középiskolák VIII. osztálya és tanítóképző intézetek utolsó évfolyama számára. (Sopron. Kókai Lajos. 8r. 80 l. ára 70 kr.)

Barna J. Német nyelvgyakorló különös tekintettel az ujabb helyesirásra. Népiskolák számára. IV. kiadás, (Dobrowsky és Franke. 8r. 112 l. ára?)

Barna J. Német nyelvgyakorló, különös tekintettel az ujabb helyesirásra. A népiskolák felsőbb osztályai számára. I. II rész. Negyedik javított kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 1—112 l. egy rész ára 20 kr.)

Barna J., Hajnal A., Sretvizer Lajos és Szőke István. Magyar olvasókönyv Budapest elemi népiskolái számára. IX. kiadás. II—VI. osztály. (Dobrowsky és Franke. 8r. 160, 207, 264, 527 l. ára 36, 42, 48, 65 kr.)

Bársony István. A szabad ég alatt. (Singer és Wolfner. 8r. 149 l. ára?)

Bartalits István. Arany János dalai. Férfi négyesekké átirta. (Dobrowsky és Franke. 8r. 24 l. ára 40 kr.)

Bartalits István és **Gyertyánffy István.** Női karénekek gyűjteménye. Két-, három- és négyszólamú karénekek nők vagy gyermekek számára. Második, javított és bővített kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 127 l. ára 1 frt 30 krajczár.)

Bártfay József. A «Passage» műszer elmélete. II. füzet. (Szerző. 8r. 22 l. egy rajztáblával, ára 25 kr.)

Bartók Lajos. Thurán Anna. Történeti dráma négy felvonásban. (Ifj. Nagel O. 8r. 211 l. ára 2 frt.)

Batizfalvi István. A magyarországi protestáns egyház története. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 126 l. ára?)

Bátky Lajos. Etele halála. Kisebb költemények. (Tata. Takácsy Béla. 8r. 203 l. ára 1 frt 50 kr.)

Bátorfy Lajos. Rómáig és vissza. Utirajz. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József nyomdája. 8r. 175 l. ára 1 frt.)

Bátorfy Lajos és **Hoffmann Mór.** Zalamegye földrajza. Népiskolai használatra. IV. jav. és bőv. kiadás. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. k. 8r. 48 l. ára 25 kr.)

Bátori Ármin. A cestodák és termatodák. (Galandférgek és mételyeik.) 8 ábr. (Pozsony. Drodtleff. 8r. 41 l. ára 50 kr.)

Bátori Lajos. Az irás tanmódja tanítók és tanítónövendékek számára. (Lauffer Vilmos. 8r. 23 l. ára 20 kr.)

Battonyai Ödön. Czégek könyve. 1876—1888. (Lampel R. n.4r. 607 és 159 l. ára 8 frt.)

Battonyai Ödön. Czégek kézikönyve, az ország területén törvényszékileg bejegyzett kereskedelmi czégekről. 1-ső pótfüzet. (Lampel R. n. 8r. 159 l. ára 3 frt.)

Bayle Bernard. Az esernyő. Vígjáték. Angolból fordította Csiky Gergely. (Olcsó könyvtár 247. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 63 l. ára 20 krajczár.)

Becht Rezső. A «soproni magyar kereskedelmi kör» VII. évi jelentése az 1887—88. évről. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 24 l. ára?)

Bedő Albert. Erdőőr vagy az erdészet alapvonalai kérdésekben és feleletekben. V. kiadás. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 281 l. ára 3 frt.)

Bein Károly. Természettan a népiskolák számára. (Méhner Vilmos. 8r. 81 l. ára 28 kr.)

Békénymelléki. A Hiripiné vára Gyergyóban. Sz.-Anna kápolnája Gyergyó-Sz.-Miklóson. Népies elbeszélések. (Gyergyó-Sz.-Miklós. Kricsa Péter. 8r. 14 és 4 l. ára 6 és 2 kr.)

Béldy Izor. Elemér gróf. Regény. II. kiad. (Singer és Wolfner. 8r. 145 l. ára 1 frt.)

Belicza József. Magyar nyelvtani kézikönyv. 4-ik füzet. A népisk. V. és VI. oszt. növendékei számára. III. átnézett kiadás. (Lampel R. k. 8r. 134 l. ára 40 kr.)

Benedek Elek. Világszép mesék. A gyermek-ifjuság számára meséli —. Több szines képpel. (Ifj. Nagel Ottó. 4r. 159 l. ára 3 frt 60 kr.)

Benedek Elek. Apa mesél. Mesék és versek jó gyermekek számára. Színes képekkel. (Singer és Wolfner 4r. 92 l. ára 2 frt.)

Benedek Elek. Ugyanaz. Színes képek nélkül. (Singer és Wolfner. 8r. 133 l. ára 1 frt.)

Benedek Elek. Székely mesemondó. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 184 l. ára 1 frt 20 kr.)

Beniczkyné-Bajza Lenke munkái VII. és VIII. kötet. A hol a czipő szorít. A fekete könyv. Elbeszélések. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 96, 144 l. ára 1 frt 50 kr.)

Beniczkyné-Bajza Lenke. Előitélet és felvilágosultság. Regény három kötetben. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 296, 582, 964 l. ára a 3 kötetnek 5 frt.)

Beniczkyné-Bajza Lenke. A gyöngysor. (Pallas-könyvtár IV. folyam. 3. kötet. Pallas részvénynyomda. 8r. 196 l. 60 kr.)

Beniczkyné-Bajza Lenke. Edith. Színmű 3 felvonásban. (Singer és Wolfner. 8r. 80 l. ára 50 kr.)

K. Beniczky Irma. Arany kincstár. Tanácsadó minden család számára. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 271 l. ára 80 kr.)

Ben-Khard János. A személyes névmás eredetének és fejlődésének története. (Nagel B. 8r. 29 l. ára 50 kr.)

Gróf **Benyovszky Móricz** saját emlékiratai és útleirása. Fordította Jókai Mór. I—II. kötet. (Ráth Mór. 8r. 351, 423 l. 6 képpel, kép- és autographmellékletekkel, ára 3 és 3 frt 60 kr.)

Beőthy Ákos és **Beőthy Sarolta**, özv. b. Majthényi Lászlónénak felebbezése a kir. törvényszékhez Nagy-Váradon, Menszáros Dániel és társai elleni perükben. (2r. 21 l. ára?)

Beőthy Zsolt. A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. I. kötet. A legrégibb időktől Kisfaludy Károlyig. V. kiadás. (Athenaeum r. társ. 8r. 398 l. ára 2 frt 50 kr.)

Beőthy Zsolt. A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban. II. kötet. 1774—1788. (Révai testv. 8r. 384 l. ára 2 frt.)

Berczik Árpád. A protekczió. Vígjáték. (Olcsó könyvtár. 250. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 178 l. ára 30 kr.)

Berczik Árpád. Víg órák. Elbeszélések és tárczák. (Franklin-társulat. k.8r. 316 l. ára 1 frt 20 kr.)

Berecz Ede. Dalkönyvecske egy és két szóllamu dalok gyűjteménye. Az elemi népiskolákban való használatra. Harmadik javított kiadás. (Dobrowsky és Franke. 16r. 32 l. ára 12 kr.)

Bereghy Endre. Igazságszolgáltatásunk sommás, kisebb polgári és telekkönyvi téren. (Ungvár. Szerző. 8r. 56 l. ára 40 kr.)

Béri Gyula. Költemények. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 223 l. ára 1 forint.)

Berkes Kálmán. A tolvaj élet ismertetése. (Grimm G. 12r. 182 l. ára 1 frt 20 kr.)

Berryer válogatott törvényszéki beszédei. Ford. Tóth Lőrincz. (Révay testv. 8r. 397 l. ára 2 frt 50 kr.)

Berzsenyi Dániel válogatott versei. (Tanulók olvasótára. I. Lampel Róbert. 8r. 79 l. ára 20 kr.)

Beszélyek, Orosz. III. kötet. (Franklin-társulat 16r. 85, 168, 139, 138, 84, 142, VIII, 615, 222 l. ára 2--2 frt.)

Beszélyek, Német. (Franklin-társulat. 8r. 424, 95, 162, 82, 67, 58 l. ára 2 frt.)

Biky Károly. Egyházi beszédek ünnepi követek és ref. néptanítók számára. Olcsó kiadás. (Kókai Lajos. 8r. 179 l. ára 80 kr.)

Björnstjerne Bjornson. Leonarda. Színmű Fordította Kárffy Titusz. (Olcsó könyvtár. 249. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 148 l. ára 30 kr.)

Bobula János. Magyarország iparügye. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 437 l. ára 2 frt 50 kr.)

Bocsor Lajos. Bibliaismertetés a Szentföld rajzával, a gymnasium I—II. oszt. számára. Kiadja a dunamelléki reform. egyházkerület. II. kiadás. (Buschmann F. nyomdája. 8r. 87 l. ára kötve 60 kr.)

Bodnár Zsigmond és **Iványi István**. Magyar olvasókönyv a középiskolák I. és II. osztálya számára. Tizenharmadik kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. V, 295 l. ára 1 frt 40 kr.)

Bogdanovics György, Bodnár Zsigmond. Két elbeszélés. A diva. Lilly. (Révai testvérek. 8r. 206 l. ára ?)

Bogisich Mihály. Őseink buzgósága imák és énekekben, melyeket a régi és ujabb magyar nyelv- és zeneemlékekből kiválogatott, megfejtett, négyszólamú vegyes énekkarra irt és a felső és középiskolákba járó mindkét nembeli római katholikus ifjuság lelki épülésére közrebocsát. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. XI, 448 l. ára 1 frt 40 kr.)

Bókai Árpád. Dolgozatok a kolozsvári tud. egyetem gyógyszertani és általános kórtani intézetéből. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. IV, 348 l. ára 3 forint.)

Bolgár Ferencz. A párbaj szabályai. IV. kiad. (Grill K. 8r. 71 l. ára 1 frt.)

Boncz Ferencz. A lelkészi congrua. (Pfeiffer Ferd. N. 8r. 148 l. ára 1 frt 60 kr.)

Boncz Ferencz. Előadmány a congruaügyben. (Egyetemi nyomda. 8r. 38 l. ára ?)

Borbás Vincze. Vasvármegye növényföldrajza és flórája. (Geographia atque enumeratio plantarum comitatus Castriferrei in Hungaria). A magyar orvosok és természetvizsgálók XXIII. nagygyűlésén a hg. Batthyány 100 db aranyával kitüntetett pályamunka. (Szombathely. Özv. Seiler Henrikné nyomdája. 8r. 395 l. ára 3 frt.)

Bornemissza Ivó. 150 bordal. Összegyűjtötte és két hangra alkalmazta. (Kókai Lajos. 8r. 143 l. ára 1 frt 20 kr.)

Boronkay Károly. Magyar nyelvgyakorlatok az elemi iskola II., III. és IV. oszt. tanulói számára. I. füzet. II. iskolai év. 8r. 21 l. ára 12 kr. II. füzet. III. és IV. iskolai év. 8r. 44, 26 l. ára 28 kr. II., III. és IV. iskolai év. 8r. 21, 44, 26 l. ára 40 kr. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp.)

Borostyán Sándor és **Faludi Miksa**. Kereskedelmi földrajz. A kereskedelmi középiskolák I. és II. osztálya használatára. II. jav. és bőv. kiad. (Székes-Fehérvár. Singer Ede. 8r. 160 l. ára 1 frt 20 kr.)

Borovszky Károly. Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunmegye mezőgazdasági statisztikájára vonatkozó adatok. (Kilián Fr. 8r. VII, 362 l. 18 térkép, ára?)

Bosco. A bűvész és ezermester. A legujabb, legérdekesebb, mulattató és meglepő, segéd- és drága műszerek nélkül könnyen keresztülvihető mindenféle ezermesterségeknek gyűjteménye a családi kör, vidám társaságok számára és önművelésre. (Révai-testvérek. 12r. 128 l. ára 50 kr.)

Bourget Paul. Ne ölj! Regény, fordította Fái J. Béla. I., II. rész. (Pallas-könyvtár. IV. évfolyam. 1. 2. kötet. Pallas-részvénynyomda. 8r. 179, 182 l. ára egy kötetnek 60 kr.)

Boyesen Hjalmar Hjorth és **Heinrich Gusztáv**. Goethe Faustja. Tanulmányok. (Magyar t. Akadémia. 8r. XVI, 272 l. ára?)

Böhm Károly. Tapasztalati lélektan középiskolák számára. (Kókai Lajos. 8r. 73 l ára 60 kr.)

Böngérfi János. Vajdafy Gusztáv élet- és jellemrajza. (Külön lenyomat a «Paedagogiai Plutarch» II. kötetéből. Pozsony. Drodtleff Rudolf. 8r. 16 l. ára 20 kr.)

Böngérfi János. Melháné Szaák Luiza élet- és jellemrajza. (Külön lenyomat a «Paedagogii Plutarch» II. kötetéből. Pozsony. Drodtleff Rudolf. 8r. 12 l. ára 20 kr.)

Börzöli Gábor. Temetkezési lant a sírnál. V. füzet. (Pécs. Taizs Mihály nyomdája. 8r. 190 l. ára 1 frt.)

Böszörményi Kálmán. Havi számadási könyv a . . . . i m. kir. postahivatal használatára. Az 1888. évi márczius havában megjelent kezelési kimutatás rovata szerint. Negyedik kiadás. (Ifj. Nagel O. n.8r. 79 l. ára 60 kr.)

Böszörményi Kálmán. Vezérfonal a postai és távirdai szakvizsgákhoz. (Ifj. Nagel O. n.8r. 65 l. ára 60 kr.)

Braumüller fürdő könyvtára. 66. sz. (L. Fodor Kálmán.)

Brassai Sámuel. Szórend és accentus. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIV kötet. 9. szám Magyar t. Akadémia. 8r. 60 l. ára 40 kr.)

Bret Harte. Maruja. Regény. Ford. Tolnay Lajos. (Légrády-testv. 8r. 170 l. ára 80 kr.)

Bródy Sándor. Faust orvos. (Singer és Wolfner. 8r. 168 l. ára 1 frt 20 kr.)

Bródy Sándor. Emberek. Elbeszélések. (Egyet. regénytár. 17. füz. Singer és Wolfner. 8r. 164 l. ára 50 kr.)

Brózik Károly. Kolumbus Kristóf. Amerika felfedezése. Az ifjuság számára szerkesztette. (Lampel R. n.8r. 240 l. ára 2 frt 40 kr.)

Brózik Károly. Földrajz a kereskedelmi iskolák felső osztályai számára. II. rész. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 40 l. ára 40 kr.)

Brózik Károly és **Paszlavszky József**. Földrajz gymnasiumok szá-

mára. I. Európa. 5. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 128 l. ára 80 kr.)

Brózik Károly és **Paszlavszky József**. Földrajz. II. rész. Ázsia. Afrika. Amerika és Ausztrália. III. kiad. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 156 l. ára 1 frt.)

Bucsuztató, gróf Károlyi Sándor tábornagy temetése alkalmával 1744. junius 22. Nagy-Károlyban elmondott verses —. Sajtó alá rendezte s kiadja Éble Gábor. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 86 l. ára?)

Budapest főváros törvényhatósága által az 1886-ik év végéig alkotott szabályrendeletek gyűjteménye. I—II. rész. (Budapest főváros. 8r. 481, 518 l. ára 5 frt 80 kr.)

Bunsen Róbert. Útmutatás az ásványvizek elemzéséhez. Fordította K. Karloyszky Geyza. («Gyógyszerészi Köztöny». 8r. 56 l. 6 ábrával és négy táblázattal, ára 60 kr.)

Carmen Sylva. Peles meséi. Ford. Gidófalvy G. (Nagy-Szeben. 8r. 198 l. ára 1 frt.)

Casanova versei. Képekkel. (Robicsek Zsigmond. 8r. 160 l. ára 1 frt 50 kr.)

Casanova versei. Számos rajzzal. (Urak könyvtára. 3 köt. Ruzsicska A. 8r. 158 l. ára 60 kr.)

Cervantes-Saavedra Miguel. Bologna gyöngye. (Spanyol elbeszélés.) Magyarra fordította Dominkovich Mária. (Fülöp György. 8r. 52 l. ára?)

Chateaubriand F. Vértanúk. Franczia eredetiből fordította Rada István. (Olcsó könyvtár. 236. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 282, 291 l. ára 1 frt 20 kr.)

Chemez Gyula. «Foncsor» válaszul a «Tükör» czímü röpiratra. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 16 l. ára 6 kr.)

Cherbuliez Victor. Holdenis Meta. Regény. Ford. Ambrus Zoltán. I. köt. (Egyetemes regénytár. III. évf. 7. sz. Singer és Wolfner. 8r. 151 l. ára 50 kr.)

Cherven Flóris és **Schneider János.** Egyetemes földirati tankönyv reáliskolák számára. III. jav. lényegében változatlan kiadás. (Lampel R. 8r. 119 l. ára 80 kr.)

Chyzer Kornél. Megemlékezés Arányi Lajos és Őrley László tanárok felett. Előadta a magyar orvosok és természetvizsgálók XXIV. vándorgyűlésének 1888. évi augusztus 23-án Tátrafüreden tartott megnyitó ülésén. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 15 l. ára?)

Cicero. De imperio Cn. Pompeii, pro P. Sulla, pro Sestio. IV. füzet. Pro Sestio IX. 26—XXXVIII. 81—83. ford. és magy. Némethy Géza. (Tanulók könyvtára. 46. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 193—256 l. ára 30 kr.)

Ciceronak, M. Tullius, válogatott levelei. Fordította s jegyzetekkel kisérte Bozóky Alajos. I—III. füzet. (Nagyvárad. Hügel Ottó. 8r. 224 l. egyes füzet ára 36 kr.)

Címjegyzéke a budapesti királyi magyar tud. egyetem könyvtárának. XII. 1887-ik évi gyarapodás. (2411 mű = 4469 kötet.) (Kilián Frigyes. 8r. XI, 259 l. ára 50 kr.)

Circus, Nagy. Elszakíthatatlan képeskönyv. (Lauffer Vilmos. 4r. 10 l. ára 2 frt.)

Collins Wilkie. A molnár leánya. Marco. Nicola Misasi kalábriai drámáiból. (Pallas-könyvtár. IV. évfolyam. 4. kötet. Pallas részvénynyomda. 8r. 207, 47 l. ára 60 kr.)

Collins Wilkie. A molnár leánya. (Pallas-nyomda 8r. 207 l. ára 1 frt 20 kr.)

Concha Győző. Ujkori alkotmányok. II. kötet. (Magyar t. Akadémia. 8r. XVI, 510 l. ára?)

Concha Győző. Egyéni szabadság és parlamentárizmus Angliában. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. köt. 8. szám. Magyar t. Akadémia. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Conway Hugh. Az álomlátó. Uj élet. Két beszély. Fordította Fái J. Béla. (Pallas-könyvtár. III. évf. 12. köt. Pallas részv.-társ. 8r. 182 l. ára 60 kr.)

Coppée. A hajótörés. Ford. Gabányi. (Monologok. 15. füz. Singer és Wolfner. 8r. 9 l. ára 15 kr.)

Corelli Mária. Egy halott története. Regény. I—II. rész. (Pallas-könyvtár. IV. évfolyam. 5—6. kötet. Pallas részv.-társ. 8r. 204, 225 l. ára 1 frt 20 kr.)

Corman E. és **Carré M.** A gyöngyhalászok. Opera három felvonásban. Zenéjét irta Bizet Gy. M. Fordította Ábrányi Emil. (Operaház könyvtára. 31. füzet. Pfeiffer F. k8r. 31 l. ára 25 kr.)

Costa-Rosetti Gyula. A Jézus isteni szive iránt való ájtatosság katekizmusa. Németből. (Athenaeum. 16r. 48 l. ára 10 kr.)

Cothmann Antalnak jelentése a bácskerületi kamarai puszták állapotáról 1763. decz. 28. Fordította Iványi István. (Szabadka. Bittermann József nyomdája. 8r. 65 l. ára?)

Csalány Géza. Harczászat. A m. kir. honvédségi Ludovica-Akadémia szab. állom. tisztképző és egyévi önkéntesi tanfolyam számára. Második hivatalos kiadás. (Pallas részv.-társ. 8r. 278 l. ára 1 frt 20 kr.)

Csápori Gyula. Ámitás és valóság. Adatok a szabadkőmüvesség leálczázásához. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 86 l. ára 50 kr.)

Császár Károly. Korlátolt pontosságu számvetés. II. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 47 l. ára 80 kr.)

Csatáry Lajos. A törvényszéki orvostudomány gyakorlati kézikönyve. Orvosok, jogtudók és tanulók számára. Uj olcsó kiadás. (Pfeiffer Ferdinánd. n.8r. VI, 288 l. ára 1 frt 80 kr.)

Csecsetka Sámuel. Magyarhoni evangelikus egyházjogtan. (Pozsony. Szerző. 8r. 160 l. ára 1 frt 50 kr.)

Csengeri Antal. Történetirók és történetirás. Uj (czím-) kiad. (Ráth Mór. 8r. IX, 313 l. ára 1 frt 40 kr.)

Csengeri János. Jegyzetek Homeros Iliásához. A homerosi alaktan vázlatával. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 248 l. ára 1 frt 40 kr.)

Csereklyei Károly. A gyöngy-szőlők (chasselas-fajok) mivelési módjának népszerü ismertetése. Tekintettel a futóhomokon ültetett tőkre. (Kecskeméti gazdasági egyesület. 8r. 28 l. ára?)

Cserép József. Római régiségek. A gymnasiumi ó-klasszikus irók olvasásához segédkönyvnek. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 176 l. ára 1 frt 40 kr.)

Cserjés László. Ezeregy legnépszerűbb, legszebb magyar népdal. Összegyűjtötte s a dalkedvelő magyar közönségnek ajánlja —. (Mehner Vilmos. 16r. 618 l. ára 1 frt.)

Cséti Ottó. Erdészeti földméréstan. Az országos erdészeti egyesület által 100 arany pályadíjjal jutalmazott munka. Kiadja az Egyesület. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 464 l. 401 fametszettel, ára 5 frt.)

Csicsáky Imre. Dante bölcselete, összehasonlítva a kelet, valamint az ó-, közép- és ujkor bölcseleti iskoláival. Külön lenyomat a «Bölcsészeti folyóiratból.» (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. 56 l. ára?)

Csiky Gergely színművei. XVII. A vasember. Dráma. (Athenaeum r. társulat. 8. r. 100 l. ára 50 kr.)

Csiky Gergely színművei. XVIII. (L. Divatkép.)

Csiky Gergely. Az öreg tánczmester. (Monologok. 9. füz. Singer és Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Csiky Gergely. Arnold, regény. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 250 l. ára 1 frt.)

Csiky Gergely. Az elvált asszony. Regény. I—II. kötet. (Egyetemes regénytár. IV. évf. 12. köt. 8r. 150, 138 l. egy kötet ára 50 kr.)

Csiky Kálmán. A magyar állam közigazgatási joga. Joghallgatók és szigorlók használatára. I. kötet. (Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság. 8r. 263 l. ára 2 frt.)

Csillag Gyula. A királyi kisebb haszonvételek megváltásáról. (Pallas rész.-társaság. 8r. 102 l. ára 60 kr.)

Csizmadia Aladár. Tankönyv az egy tanítóval biró osztatlan (falusi és pusztai) népiskolák számára. Földrajz. Történelem. Polgári jog és kötelességek. Természetrajz és Természettan. (Veszprém. Krausz Ármin fia. 8r. 65 l. ára 25 kr.)

Csorba Ferencz. Az angol büntető eljárás. (Magyar jogász-egyleti értekezések. XXXVIII. füzet. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 31 l. ára?)

Csontosi János. Mátyás király és Beatrix királyné arczképei Corvin-codexekben. Külön lenyomat az Archaeologiai Értesitőből. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 48 l. ára?)

Csukási Fülöp és **Schön József.** Zsidó hittan. A szentirás elbeszélései kapcsán az őshéber eredeti szöveg alapján a legjelesebb értelmezők és fordítások egybevetésével szerkesztették. Első könyv. Második javított kiadás. (Franklin-társulat. 8r. XIV, 176 l. ára 80 kr.)

Czifray István magyar nemzeti szakácskönyve. Függelékül: hasznos háziszerek, szépítőszerek. 8. kiadás. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 612 l. ára?)

Czím- és névtára. Magyarország tiszti. 1889. Kiadja az országos magyar kir. statistikai hivatal. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 8r. 746 háromhasábos l. ára 6 frt.)

Czím- és névtár. Magy. kir. posta- és távirdai. Kiadja a közlekedésügyi m. k. ministerium. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 120 l. ára?)

Czímjegyzéke, A budapesti királyi magyar tudomány-egyetem könyvtárának. XII. 1887. évi gyarapodás. (M. k. egyetemi nyomda. 8r. 259 l. ára ?)

Czuczor Gergely. Botond. Regényes költői elbeszélés. Magyarázta Vozári Gyula. (Jeles irók iskolai tára. XXXI. Franklin-társulat. 8r. 79 l. ára 40 kr.)

Czukoradó-törvény, Az uj. Az 1888. évi XXIII. t.-cz. A czukoradóról, kiegészítve a rávonatkozó törvényekkel és betüsoros tárgymutatóval. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. k.8r. 63 l. ára 40 kr.)

Daday Jenő. Conspectus specierum Branchipodorum faunae hungaricae. A magyarországi Branchipus-fajok átnézete. (Mathemat. és természettudományi közlemények. XXIII. köt. 3. füzet. Magyar t. Akadémia. 8r. 265—301 l. két táblával, ára 40 kr.)

Daday Jenő. A magyarországi Cladocerák magánrajza. A kir. magyar természettudományi társulat megbizásából. Crustacea cladocera faunae hungaricae. (Természettudományi társulat. 4r. 128 l. négy táblarajzzal, ára 2 frt.)

Dalfüzér egyházi és világi énekekből válogatva. Kiadja a kalocsai Stephaneum. (Kalocsa. Holmeyer F. nyomdája. 8r. 48 l. ára ?)

Dallos Gyula. Gyakorlati angol nyelvtan uj tanmódszer alapján, mely szerint angol nyelven olvasni, irni és beszélni a legrövidebb idő alatt alaposan megtanulhatni. Tanodai és magánhasználatra. Sajtó alá rendezte Patherson Arthur. IV. jav. kiad. (Lampel R. 8r. 292 l. ára 1 frt 50 kr.)

Dallos József és **Farkas Ferencz**. Az isteni kinyilatkoztatás szent története. Középiskolai használatra. Ó-szövetségi rész. (Szombathely. Özv. Seiler Henrikné. 8r. 95 l. ára 40 kr.)

Daltár, Magyar. A magyar nép dalainak egyetemes gyűjteménye. Szerkeszti Limbay Elemér. VI. kötet. (Győr. Hennicke Rezső. 8r. 239 l. ára 80 kr.)

Daltár, Eredeti magyar. Énekhangra zongorakisérettel szerkeszti és kiadja Hoós János. 1888. évfolyam. 91—176 dallam. (Déva. Breier Mór nyomdája. 4r. 102—192 l. Egy évfolyam ára 4 frt.)

Damokles. A legujabb sikkasztás vagy a mi közhivatalnokaink. (Löbl D. nyomdája. 8r. 11 l. ára ?)

Dancourt Grenet. Az élet. (Monologok 4. füz. Singer és Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Danilovics János. Úrság-e vagyis a Munkács egyházmegyei Roskovics-féle kiskáté különlegességeinek megvitatása. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 16 l. ára ?)

Danninger József. A magyar nyelvtan eredményei. I. füzet. Népoktatási intézetek számára. (Pozsony. Szerző. 8r. 49 l. ára ?)

Darvai Móricz. Üstökösök és meteorok. Átnézte Heller Ágost. (Természettudományi könyvkiadó-vállalat. XXXV kötet. K. m. természettudományi társulat. 8r. 272 l. 58 rajzzal, ára ?)

Dávid István. Latin olvasó- és gyakorlókönyv. Az I—IV. gymnasiumi osztály számára. Schultz Dávid latin nyelvtanához szerkesztette —. IV. lényegében változatlan kiadás. (Lampel R. 8r. VI, 317 l. ára 1 frt 20 kr.)

Dávid István. Latin olvasókönyv. Livius, Ovidius, Phaedrus műveiből és más költők gnómáiból. A gymnasiumok III. és IV. oszt. számára. II. lényegében változatlan kiadás. (Lampel R. 8r. VIII, 186 l. ára 1 frt.)

Dávid István és **Fodor Gyula.** Xenophon memorabiliáinak teljes szótára. (Lauffer Vilmos. 8r. 106 l. ára 70 kr.)

Dávid István és **Némethy Géza.** Magyar-latin zsebszótár a gymnasiumok és reáliskolák számára. (Lauffer Vilmos. k. 8r. 477 l. ára 1 frt 30 kr.)

Deák Farkas. Egy magyar főur a XVII. században. Gr. Csáky István életrajza. Második (czím) kiadás. (Ráth Mór. n.8r. 350 l. ára 1 frt 60 kr.)

Deák Ferencz emlékezete. Gondolatok. 1—9. füz. (Ráth Mór. n.8r. 1—432 l. egy füzet ára 40 kr.)

Deák Lajos. Érintkezés a postával, kereskedők, iparosok és magánosok legszükségesebb tudnivalói a postai eljárásnál. Az érvényben levő szabályok alapján. (Szabadka. Schlesinger Sándor. 16r. 76 l. ára 30 kr.)

Debauve A. A közutak. Fordította Szily Jenő. Az eredetivel összeegyeztette és jegyzetekkel ellátta Hieronymi Károly. (A magyar mérnök- és épitész-egylet könyvkiadó-vállalata. X. kötet. 8r. 362 l. 12 táblamellékkel, ára ?)

Dell'Adami Rezső. A nemzetközi magánjog haladása. (Magyar jogászegyleti értekezések. XXXVII. füz. Franklin-társulat. 8r. 44 l. ára ?)

Demkó Kálmán. Tanári segélyszövetkezet. (Különnyomat az «Országos középiskolai tanáregyesületi Közlöny» XXII. évfolyama 1. füzetéből. Hornyánszky Viktor sajtója. 8r. 15 l. ára ?)

Dénes Ferencz. Tájékoztató a magyarországi Kárpátvidéken utazók számára. (Igló. 8r. 119 l. ára 35 kr.)

Déry Károly. Magyar bányakalauz. II. évfolyam 1888. Ungarisches Montanhandbuch. (Szerkesztő. 8r. 119, XXXIX. l. ára ?)

Dessewffy József gróf munkái. Sajtó alá rendezte Ferenczy József. III. kötet. Levelek. (Méhner Vilmos. 8r. 323 l. ára 3 frt.)

Deutsch Jakabnak, A budapesti kir. törvényszék büntető osztályához felebbezése, a 12,129/btő 1888. sz. a. kelt határozat ellen. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 2r. 9 l. ára ?)

Deutsch József ifj. Tanulmány a répaczukorról. (Singer és Wolfner. 8r. 50 l. ára 50 kr.)

Dezső Miklós. Népszerű oktatás a fatenyésztésben. 34 ábra. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. 129 l. ára 80 kr.)

Dezső Miklós. Uj irányu alaptételek a phylloxera elleni védekezésben. A szöveg között 13 ábr. (Pécs. Szerző. 8r. 59 l. ára 55 kr.)

Dicsőfi József. A tékozló. Elmélkedés a kollégiomi ifjuság félévi első isteni-tisztelete alkalmával. 1888. február 26. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 16 l. ára 10 kr.)

Divatkép. Szinmű három felvonásban. (Csiky G. színművei. XVIII. Athenaeum. 8r. 99 l. ára 50 kr.)

Dobóczky Lajos. Gazdasági és kertészeti füzetek. II. füzet. Az elemi népiskolák V., VI. és ismétlő fiosztályainak használatára. II. ujonnan átdolgozott kiadás. (Lampel R. 8r. 29 l. ára 18 kr.)

Dobóczky Lajos. Ugyanaz. IV. füz. Háztartási ismeretek. (Lampel R. 8r. 33 l. ára 18 kr.)

Dobóczky Lajos és **Peres Sándor**. Gazdaságtan a legszükségesebb háztartási és kertészeti ismeretekkel. Tanodai használatra. (Lampel R. 8r. 112 l. ára 50 kr.)

Dóczy Gedeon. Népszerű tapasztalati lélektan iskolai használatra. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 75 l. ára?)

Dóczy Lajos. Utolsó szerelem. Történeti vígjáték. II. átdolg. kiad. (Ráth Mór. 16r. XI, 210 l. ára 2 frt.)

Domanovszki Endre. Dante mint politikai iró. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. köt. 5. szám. Magyar t. Akadémia. 8r. 20 l. ára 10 kr.)

Dortsák Gyula. A házi és iskolai nevelés fontosabb teendőiről. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 65 l. ára 30 kr.)

Dosztojevszky M. Tódor. Raszkolnikov. Regény. Fordította Szabó Endre. 3 kötet. (Singer és Wolfner. 8r. 268, 238 és 285 l. ára 4 frt 50 kr.)

Dömök Barkóczy Antónia. Az okos anya. Ered. színmü 3 felvonásban. (Beszterczebánya. Singer Jakab. 8r. 74 l. ára 50 kr.)

Döntvényei, A m. kir. pénzügyi közigazgatási bíróság, és elvi jelentőségű határozatai 1887. évről. Összeállította Soóváry Ferencz. Kiadja a m. k pénzügyministerium. (M. kir. államnyomda. 8r. 359 l. ára?)

Döntvények, Curia- és elvi jelentőségű határozatok polgári és bünügyekben. Szakszerű tárgymutatókkal. Közzéteszi a «Magyar Igazságügy» szerkesztősége. III. évf. I. könyv. Döntvények polgári ügyekben. II. könyv. Döntvények bünügyekben. (Singer és Wolfner. 8r. 112, 111 l. ára 2 frt 40 kr.)

Döntvénytár. A magyar kir. Curia, kir. itélő tábla és a pénzügyi közigazgatási bíróság elvi jelentőségű határozatai. Uj folyam. XIX, XX. kötet. (Franklin-társulat. 8r. 390, XXVI, 391 l. ára egy kötetnek 2 frt.)

Dreyfuss Á. Fekete frakkban. Ford. Kuliffay Ede. (Monologok. 18. füz. Singer és Wolfner. 8r. 12 l. ára 15 kr.)

Dubovszky Gyula. Utasítás a majolika-festéshez. (Pfeiffer Ferdinánd. 8r. 54 l. ára?)

Dudás Gyula. Kritikai jegyzetek Szeged történetéhez. (Szeged. Várnai L. nyomdája. 8r. 43 l. ára?)

Dufresne Jean. A királygyilkos segéde. Történeti regény. Franczia eredeti után fordította Bolla Dezső. Knote és Kubin kiadása. 1—4. füz. (Müller Károly nyomdája. 8r. 128 l. egyes füzet ára 15 kr.)

Dumas Sándor. Kisasszony feleség. Regény. Fordították Vay Sándor gr. és Clair Vilmos. I. kötet. («Keresztény Magyarország.» 8r. 120 l. ára?)

Ebers György. Homo sum. Regény. Ford. Törs Kálmán. Uj kiad. (A magyar nemzet családi könyvtára LIII. füz. Ráth M. 8r.VIII, 406 l. ára 1 frt 20 kr.)

Edvi Illés Károly. Az utolsó karácsonyfa. Kis leányainak karácsonyi emlékül. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 15 l. ára?)

Egri Gyula. Júlia szerelme. Zizifusz. Két elbeszélés. (Érdekes könyvárt. Márkus Samu nyomdája. 8r. 156 l. ára 50 kr.)

Egybeállítása. Az 1887. évi fogyasztási eredményeknek statisztikai. a magyar korona országaira vonatkozólag. Kiadta a magyar kir. pénzügyministerium. (Magyar kir. államnyomda 4r. 39 l. ára?)

Ekkert Antal. Természettan és csillagászati földrajz. Tanodai és magánhasználatra. (Franklin-társ. 8r. 143 l. ára 80 kr.)

Ékszerek, Eltünt. Angol regény. (Pallas-könyvtár. IV. folyam. 8. kötet. Pallas-nyomda. 8r. 220 l. ára 60 kr.)

Elbeszélések és rajzok. Kiadja a «Délm. tanítóegylet» t.-kanizsai fiókegyesülete. (Szeged. Várnai L. nyomdája. 8r. 143 l. ára 50 kr.)

Életrajzok, Magyar történeti. A m. t. Akadémia segélyezésével kiadja a magyar történelmi társulat. Szerkeszti Szilágyi Sándor. 1887/8. évfolyam. 1—5. füzet. (Mehner Vilmos. 8r. 172, 290, 170 l. 38 önálló és számos a szövegbe nyomott képpel, ára 5 frt.)

Eliot György. Bede Ádám. Regény. II. kiadás. Angolból fordította Salamon Ferencz. (Olcsó könyvtár. 246. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 436, 402 l. ára 1 frt 50 kr.)

Elischer József és **Fröhlich József**. Szótár Homérosz két éposához. Iskolai használatra készítették. II. jav. kiad. (Lauffer Vilmos. n. 8r. VI, 320 l. ára 2 frt 20 kr.)

Előértekezlet a békebarátok nemzetközi szövetkezetének magyar egyesülete ügyében. (Athenaeum r.-társ. nyomdája. 8r. 15 l. ára?)

Előirányzata, A magyar kir. államvasutak, 1889. évre. (Légrády-testvérek. 4r. 57 l. ára?)

Előirányzata az 1888. évben végrehajtandó kataszteri felméréseknek azon szolgálmányok kijelölésével, melyek teljesítésével az illető községek ezen mveleteket támogatni kötelesek. (M. k. államnyomda. 2r. 17 l. ára?)

Előterjesztése, A közös ministerium, a magyar országgyűlés bizottságához, melylyel az osztrák-magyar monarchia közös kiadásainak és bevételeinek 1889. évi előirányzata alkotmányos tárgyalás végett bemutattatik. 1—18. füzet. (Bécs. Cs. k. udvari és államnyomda. 4r. 33, 29, 2, 342, 12, 58, 9, 108, 212, 4, 3, 2, 20, 11, 5, 1, 115, 25 l. ára?)

Ember Károly. Jellemképzés a népiskolában. (Nagybánya. Molnár M. 8r. 29 l. ára 30 kr.)

Emericzy Géza és **Kárpáti Endre**. Számtani példatár a népiskolák II. évfolyambeli növendékei számára. 9. átnézett kiad. (Dobrowsky és Franke. 8r. 24 l. ára 10 kr.)

Emericzy Géza és **Kárpáti Endre**. Ugyanaz. III. évfolyambeli növendékek számára. 8-dik átnézett kiadás (Dobrowsky és Franke. 8r. 24 l. ára 10 kr.)

Emlék a debreczeni czegléd-utczai ev. ref. uj templom megnyitása alkalmával 1888. évi julius 10-én tartott istentisztelet lefolyásáról. (Debreczen Város nyomdája. 8r. 22 l. ára?)

Emlékbeszédek, A magyar tudományos akadémia elhunyt tagjai fölött tartott —. V. kötet. 1—3. szám. (L. Zichy Antal, Tóth Lőrincz, Galgóczy Károly.)

Emlékek, Magyar történelmi. Kiadja Kubinyi Ferencz. II. kötet. Oklevelek hontvármegyei magánlevéltárakból. I. rész. 1256—1399. (Légrády testv. nyomdája. 8r. XXV, 400 l. ára 4 frt.)

Emlékek b. Vay Miklósné, Adelsheim Johanna leveleiből. Közrebocsátja Jókai Etelka. (Athenaeum r. társulat. 8r. 182 l. ára 1 frt.)

Emlékek, Erdélyi országgyűlési, történeti bevezetésekkel. A m. tud. Akadémia megbizásából szerkeszti Szilágyi Sándor. XIII. kötet. (1661—1664.) (Akadémia. 8r. 587 l. ára?)

Emlékirat az 1887. évi márczius 22-én kiadott legfelsőbb királyi elhatározás szerint a congruaügy tárgyalása előtt megvitatandó előzetes kérdések fölött. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 2r. 28 l. ára?)

Emlékkönyv a kolozsvári róm. kath. főgymnasium önképzőkörének huszonöt évi működéséből. (Kolozsvár. Önképzőkör. 8r. 216 l. ára?)

Emlékkönyv, Alföldi képes. Szerk. Báttaszéki Lajos. 91 a szövegbe nyomott képpel. (Arad. Széchenyi irod. int. n. 8r. 210 l. ára 1 frt 50 kr.)

Emléklap a pécsi tűzoltó-egylet s alakuló mentőtársulat javára Pécsett, 1888. junius 3. rendezett népünnepély emlékeül szerkesztették: Feiler Mihály, Haksch Lajos, Lenkei Lajos, Várady Ferencz. (Pécs. Taizs József nyomdája. 20 l. ára?)

Ének, Szent István első apostoli magyar király tiszteletére rendelt három régi, melyeknek dallamát megfejtette, négyszólamú vegyes énekkarra irta Bogisich Mihály. II. kiadás. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 16 l. ára 8 kr.)

Énekek és imák a bajnai, epöli és nagysápi hivek számára. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 322 l. ára?)

Entz Géza. Tanulmányok a véglények köréből. A kir. magyar természettudományi társulat megbizásából. Studien über Protisten. Übersetzt von Aladár Rózsahegyi. I. rész. (Természettudományi társulat. 4r. 464 kéthasábos l. ára?)

Eörsi Gyula. A virágnak megtiltani nem lehet..... Regény. (Singer és Wolfner. 16r. 154 l. ára 1 frt.)

Eötvös József báró. Gondolatok. A hátrahagyott kéziratokból bővített negyedik emlék-kiadás. (Ráth Mór. 8r. 480 l. ára 6 frt 80 kr.)

Eötvös Károly Lajos. Az egyházi közigazgatás kézikönyve. 1—8. füzet. (Hornyánszky Viktor könyvkereskedése. 8r. 517, XII l. egyes füzet ára 30 kr.)

Erdélyi János. Aesthetikai előtanulmányok. (Olcsó könyvtár 243. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 97 l. ára 20 kr.)

Erdős Miksa. Elemi természetrajz a népiskolák számára. (Benkő Gyula. 8r. 128 l. 75 képpel. ára 40 kr.)

Eredete, A magyar faj és müvelődés. I. füzet. (Athenaeum r. társulat nyomdája. 8r. 1—119 l. ára?)

Eredményei, A magyar királyi államvasutak 1887. évi üzleti és forgalmi. (Légrády testvérek. 4r. 136 l. ára?)

Ernyei József. Gyakorlati énektan. Középtanodák, polgári iskolák és magánintézetek használatára. II. füzet. 4. jav. kiad. (Dobrovszky és Franke. n. 8r. 31 l. ára 60 kr.)

Erődi Béla. A táraók országában. Nel regno dei Faraoni. (Szerző kiadása. 8r. 305—333. 61—70 l. ára?)

Erődi Dániel. Nova et vetera. Költemények. (Grill Károly. 8r. 140 l. ára 1 frt.)

Erődi Dániel. Emlékbeszéd Deák Ferencz fölött. II. kiad. (Lampel R. 8r. 19 l. ára 20 kr.)

Erődi Dániel. Aesthetikai tanulmány a költői syllogismusról. (Lampel R. 8r. 44 l. ára 30 kr.)

Értekezések, Magyar jogászegyleti. Szerkeszti Fayer László. XXXVII—XL. füzet. (L. Dell Adami Rezső, Csorba Ferencz, Balogh Jenő, Atzél Béla.)

Értekezések a történelmi tudományok köréből. Kiadja a m. tudom. Akadémia. Szerkeszti Pesty Frigyes. XIII. kötet. 9—12. szám. XIV. kötet. 1—2. sz. (L. Orbán Balázs, Hajnik Imre, Zsilinszky Mihály, Óváry Lipót, Pulszky Ferencz, Jakab Elek.)

Értekezések a természettudományok köréből. Kiadja a m. tud. Akadémia. Szerkeszti Szabó József. XVIII. kötet 1., 2., 3. szám. (Heller Ágost, Hegyfoki Kabos, Lendl Adolf.)

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. Kiadja a m. tud. Akadémia. Szerkeszti Gyulai Pál. XIV. kötet. 7—10. sz. (Simonyi Zsigmond, Brassai Sámuel, Télfy Iván.)

Értekezések a társadalmi tudományok köréből. Kiadja a m. tud. Akadémia. Szerkeszti Pesty Frigyes. IX. kötet. 5—10. X. k. 1. szám. (Tóth Lőrincz, Domanovszki Endre, Concha Győző, Láng Lajos, Pulszky Ágost, Schwarcz Gyula.)

Értesítő, Mathematikai és természettudományi. A III. oszt. által kiküldött szerkesztő-bizottság közreműködésével szerk. König Gyula. VI. kötet 1. füzet. (Akad. könyvkereskedés. 8r. 76 l. Egész évf. 3 frt.)

Értesítője, A békésmegyei gazdasági egyletnek 1888-ik évi. — Szerkesztette Zlinszky István. (Békés-Csaba «Corvina»-könyvnyomda. 8r. 222 l. ára?)

Értesítője, A budapesti kereskedő ifjak társulata esti szaktanfolyamának, az 1880—1888. tanévekről. Kiadja a társulat. 1888. (Buschmann F. nyomdája. 8r. 16 l. ára?)

Értesítő, Történelmi és régészeti, a délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat közlönye. Szerkeszti Patzner István. Kiadja a muzeumtársulat. IV. évfolyam 1—4. füzet. (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. 215 l. ára?)

Erzsébetkórház 1884—1887. (Pesti Lloydtársulat nyomdája. 8r. 271 lap, ára?)

Évkönyv, Közgazdasági és statistikai. Ujabb második évfolyam. Szerkesztik: Jekelfalussy József dr. és Vargha Gyula dr. (Athenaeum. 8r. XIV, 731 l. ára 6 frt.)

Évkönyv, Magyar statistikai. Szerkeszti és kiadja az országos m. kir. statist. hivatal. Statistisches Jahrbuch für Ungarn etc. 1885. évf. 2., 7—8. és 12. füz. 1886. évf. 1., 4—9., 10. és 11. füz. 1887. évf. 3. füz. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 4r. 21., 35., 174., 277., 127., 119., 51., 83., 35., 125., 219., 37, 271., 186. l. ára?)

Évkönyv, Magyar statistikai. Szerkeszti és kiadja az országos m. kir. statistikai hivatal. 1885. évf. 2., 7—8. és 12. füz. 1886. évf. 1., 4—6., 8., 9., 10. és 11. füz. 1887. évf. 3. füz. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 4r. 35., 21., 119., 174., 275., 127., 51., 83., 125., 219., 37., 35., 271. l. ára ?)

Évkönyve. Magyar nyomdászok. Kiadja a budapesti nyomdászok társaskör e. 1888. III. évf. Szerkeszti Ács Mihály. (16r. 144 l. és napló. ára 1 frt.)

Évkönyve, Magyar gazdák. Tizenegyedik évfolyam. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 403 l. ára 2 frt.)

Évkönyve, Magyar Gazdák. 1888. Szerk. Kormos Alfréd és Kende Zsigmond. (Nagel Ottó. 8r. XLVIII, 191 l. ára 1 frt 20 kr.)

Évkönyve, Tanítók. Kibővítve az 1888., 1889., 1890., 1891. és 1892. naptári évekre szóló napi jegyekkel. Tanárok, tanítók s tanítóképző intézeti növendékek használatára. Szerkesztette Orbók Mór. (Budapest—Pozsony. Heckenast G. utóda. 8r. 224 l. ára 60 kr.)

Évkönyve, Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat. Szerkeszti Grosschmid Gábor. IV. évf. 1. füz. (Zombor. Bittermann Nándor nyomdája 8r.)

Évkönyve, Az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi társulat első. Szerkeszti Temesváry János. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert nyomdája. 8r. 104 l. ára ?)

Évkönyve, Az állatvédő orsz. egyesület, 1888. év végén. Szerkesztette Sziklay Gyula. (Buschmann J. nyomdája. 8r. 83 l. ára ?)

Évkönyve, A magyarországi kárpátegyesület. XV. évf. 1888. (Igló. Egyesület. 8r. 250 l. ára ?)

Évkönyve, A Kölcsey-egyesület, az 1887-ik évről. V. évf. Szerkesztette Dömötör László. Kiadja az egyesület. (Arad. Réthy L. és fia nyomdája. 8r. 222 l. ára ?)

Évkönyve, A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat, az 1885. és 1886. évekről. IV. kötet. Szerkesztette Kun Róbert. (Franklin társ. nyomdája. 8r. 131 l. ára ?)

Évkönyve, A budapesti kir. orvosegyesület 1888-iki. Összeállította Ángyán Béla. (Pesti Lloydtársulat nyomdája. XLVII, 225, 39 l. ára ?)

Évkönyve, A biharmegyei régészeti és történelmi egylet, 1885/6—1887/8. Szerkesztette Hegyesi Márton. (Nagyvárad. Egylet. 8r. 152 l. ára ?)

Évkönyve, A békésvármegyei régészeti és mívelődéstörténelmi társulat, 1886/7. Szerkeszti Karácsonyi János. 13. kötet. (Gyula. Társulat. 8r. 212 l. ára ?)

Évkönyve, II. A kolozsvári athletikai club 1886—1888. Báró Jósika Lajosnak «Ki a gentleman ?» című beszédével. Három fénynyomatú sportképpel. (Kolozsvár. Stein János. 16r. 272 l. ára 1 frt.)

Évkönyvei, A meteorologiai és földdelejességi m. kir. központi intézet. Hivatalos kiadvány. XVI. kötet. 1886. évf. Jahrbücher der k. u. Centralanstalt für Meteorologie etc. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 4r. XV, 194 l. ára ?)

Évkönyvei, Jézus szent gyermeksége művének. Magyarországi kiadás. 1888. II. füzet. (A szent gyermekség művének tulajdona. 8r. 48 l. ára ?)

Évlapjai, A Kisfaludy-társaság. Új folyam. XXII. köt. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 328 l. ára 2 frt.)

Exner Győző. Egyszerűség és jókedv. Költemények. (Singer és Wolfner. k. 8r. 143 l. ára 1 frt 20 kr.)

Farkas Emőd. A szabadságharcz 1848—1849-ben. Hőskölteméný. (Schlesinger Ignácz nyomdája. 8r. 56 l. ára 35 kr.)

Faragó Gyula. Világ árvája. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 82 l. ára?)

Farkas Elek. Legujabb házi titkár. Magyar levelező és önügyvéd, vagyis vezérkönyv a közéletben előforduló mindennemű okiratok szerkesztésére. IX. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 566 l. 2 frt 40 kr.)

Farkas Géza. Hulló szirmok. Költemények. (Szabadka. Székely Simon. 12r. 128 l. ára 50 kr.)

Fáy Béla. Az agrárpolitika és az adórendszer. (Különlenyomat a «Nemzetgazd. Szemléből.» Grill K. 8r. 34 l. ára 40 kr.)

Fayer László. A Pribil-esethez. (Lenyomat a Jogtudományi Közlönyből. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 55 l. ára 40 kr.)

Fayer László. Bünügyi esetek szemináriumi használatra. (Pfeiffer. K. 12r. VIII. 56 l. ára 40 kr.)

Faylné Hentaller Mariska. Mesék és regék gyermekek számára. 10 képpel. (Pallas r.-t. 8r. 86 l. ára 1 frt 20 kr.)

Faludi (Fuchs) **János.** Számvetési példatár. Fokozatos gyakorlatok 1000-en fölüli számkörben és a vegyes számokkal s a közönséges törtekkel való számolásban. Függelékül a tizedes törtekről. A népiskola IV. osztálya számára VII. javított kiadás (Lauffer V. 8r. 100 l. ára 20 kr.)

Faludi (Fuchs) **János.** Számvetési példatár. Fokozatos gyakorlatok az 1-től 1000-ig terjedő számkörben és a vegyes számokkal való számolásban. A népiskola III. osztálya számára. VIII. javított kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. 80 l. ára 18 kr.)

Fehér Gyula. Szertartástan a kath. elemi iskolások számára. (Eger Szolcsányi Gyula. 8r. 34 l. ára 15 kr.)

Fanzler Lajos. Egészségtan. A legujabb tanterv szerint. (Pfeiffer Ferd. 8r. 76 l. ára 60 kr.)

Fehér Ipoly. Kisérleti természettan középiskolák számára 6. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 424 l. ára 2 frt 80 kr.)

Fehér Ipoly. A bajor középiskolák szervezete és eljárása. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter megbizásából. (Egyetemi nyomda. 8r. 386 l. ára?)

Fejes István. Temetési beszédek. Olcsóbb kiadás. (Kókai Lajos. 8r. 137 l. ára 80 kr.)

Fejes István. Egyházi beszédek. I. II. köt. (Kókai Lajos. 8r. 259. 261 l. ára 2—2 frt.)

Fekete Károly. Kamat-táblázatok, melyek segélyével 1 forinttól 999,999 forintig terjedő tőkének $^1/_2$, 1, $1^1/_2$, 2, $2^1/_2$, 3, $3^1/_2$, 4, $4^1/_2$, 5, $5^1/_2$, 6, $6^1/_2$, 7, $7^1/_2$, 8, $8^1/_2$, 9, $9^1/_2$, 10% kamata 1—184 napra $^3/_4$ és egy évre összeadás által kiszámítható. Minden jog fentartva. (Eger. Szerző. k. 8r. VIII. 620 l. ára 5 frt.)

Fekete Lajos. A tölgy és tenyésztése. 100 aranynyal jutalmazott pálya-

munka. Kiadja az országos erdészeti egyesület. (Magyar k. államnyomda. 8r. 203 l. 80 fametszettel, ára ?)

Feleki József. A nő tényleges rendeltetése. Tanulmány. (Franke P. 8r. 155 l. ára 1 frt.)

Felsmann József. Német grammatika VI. kiad. (Lauffer Vilmos. 8r. IV, 266 l. ára 1 frt 40 kr.)

Felsmann József. Német nyelvtan. Isk. használatra. II. jav. kiadás. (Lampel R. 8r. VI, 166, IV. l. ára 90 kr.)

Ferenczy Benő. Calculátor. Segédtáblázatok általában a szorozási-, osztási-, és arányszámolási műveletek végrehajtásához, valamint díjak-, illetékek- és százalékkiszámításhoz. (Kókai L. 8r. XIV, 201 l. ára 2 frt 50 kr.)

Ferenczy György. Lelki hangzatok. Imakönyv. (Winterberg. Steinbrenner János. 16r. 624 l. ára 70 kr.)

Ferenczy József. A főváros elemi népiskoláiról. (Neuwald Illés nyomd. 8r. 12 l. ára ?)

Ferenczy Károly. Halotti zsolozsmák és szertartások könyve a nép számára. (Csik-Szereda. Kricsa Péter. 8r. 102 l. ára 60 kr.)

Fillinger Károly. Általános áruisme. Tanodai használatra. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. XII, 308 l. ára 2 frt 40 kr.)

Finály Henrik. Hogy is mondják ezt magyarul? Előadások a magyar nyelvtan köréből; az 1885/86. tanév II. felében a kolozsvári kir. egyetem bölcselettudományi karában. (Magyar t. Akadémia. 8r. 296 l. 1 frt 80 kr.)

Finck János. Sopron város polgármesterének 1887-ik évi jelentése a városi közigazgatás összes ágairól. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 104 l. ára ?)

Findura Imre. Fáy András élete és művei. Irodalomtörténeti tanulmány. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. n. 8r. IV, 123 l. ára 1 frt.)

Firdúszi Szohráb. Költői elbeszélés. Perzsából fordította Fiók Károly. (Olcsó könyvtár. 241. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 122 l. 30 kr.)

Fischer Károly Antal. A hunok és magyarok «fekete» illetve «fehér» elnevezésének megfejtése. (Heisler J. nyomdája. 8r. 97 l. 50 kr.)

Flammarion Camille. Népszerű csillagászattan és az égboltozat egyetemes leirása. Ford. Hoitsy Pál. II. jut. kiad. 360 ábr. stb. I. köt. 1—16 füz. II. köt. (Pallas r.-ny. N. 8r. 1—340 l. 1—40 l. ára füzetenkint 25 kr.)

Flammarion K. Népszerű csillagászattan. Fordította Hoitsy Pál. 17—29. füzet. Uj, olcsó (czím-) kiadás. (Pallas részvény-társaság. 8r. II, 41—340 l. füzetje 25 kr.)

Fodor Kálmán. Pöstyéni iszapfürdő, különös tekintettel a «Massage» gyógymódra. (Braumüller fürdőkönyvtára. 66. sz. Braumüller Vilmos. 8r. 44 l. ára 40 kr.)

Fodor L. és **Wagner A.** Rajzoló planimetria. A középiskolák első osztályai számára Angerer és Göschlnél készült 128 ábrával és 6 táblával. Negyedik kiadás. (Nagel Bernát. 8r. IV, 83 l. és 6 tábla, ára 80 kr.)

Fodor L. és **Wagner A.** Constructiv planimetria. A középiskolák III. és IV. osztálya számára. Harmadik kiadás. (Nagel Bernát. 8r. IV, 137 l. és 5 tábla, ára 1 frt 20 kr.)

Fodor Ferencz és **Somogyi Pál.** Vezérkönyv a természettan népiskolai tanításához. Jutalmazott pályamű. (A tiszántúli ev. ref. egyházkerület népiskolai könyvkiadványa. XIII. szám. Debreczen. Egyházkerület. 8r. 172 l. egy rajztáblával, ára 1 frt.)

Fonyó Pál. A katholikus egyháztörténet elemei. Néptanodáink V. és VI. osztálya, úgyszintén a polgári és ipari iskolák használatára főpásztori kegyes engedélylyel. Hatodik kiadás. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv. 8r. 46 l. ára 22 kr.)

Főrendiház Irományai. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Hiteles kiadás. I. II. III. kötet. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 411, 399, 455 l. ára ?)

Főrendiház Jegyzőkönyve. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. I. füzet. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 131 l. ára ?)

Főrendiház Naplója. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Hiteles kiadás. Szerkeszti Maszák Hugó. I. kötet. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 168 l. ára ?)

Frőhlich Izidor. Az electrodynamometer általános elmélete. A m. t. Akadémia által a Bézsán díjjal koszorúzott pályamű kivonata. (Akadémia. 4r. 66 l. három táblával, ára 1 frt.)

Fuchs János és **Szép József.** Magyar olvasókönyv nyelvtannal és jegyzetekkel. A népisk. III. oszt. számára. 3 kiad. (Lampel R. 8r. 190 l. ára 36 kr.)

Függelék a magyar királyi államvasutak összes vonalain gyors és teheráruk, élő állatok, hintók és hullák szállítására nézve 1887. évi julius 1-jétől érvényes díjszabáshoz, a déli vonal állomásain és Fiume közötti forgalomra vonatkozólag. Érvényes 1889. január 1-től. Anhang etc. (Légrády testvérek. 8r. 40 l. ára ?)

Függelék a m. kir. államvasutak 1889. évi díjkedvezményi jegyzékéhez. (Légrády testvérek. 2r. 8 l. ára ?)

Füredi Ignácz. A magyarok története jellemképekkel az ó-kori világtörténetből. Népiskolai használatra. Tizenhetedik átdolgozott és javított kiad. (Dobrowsky és Franke. 8r. 59 l. ára 24 kr.)

Füredi Ignácz. Számtani példatár magyarázó jegyzetekkel és megoldásokkal a népiskola 3. oszt. használatára. V. jav. kiad. (Benkő Gyula. 8r. 48 l. ára 20 kr.)

Füredi és **Guthi.** Kaczagó Themis. Humoros karczolatok a törvényszéki teremből. (Nádor Kálmán. 8r. 175 l. ára 1 frt.)

Füzetek, Ugor. Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez. 9. szám. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvmutatványok. Gyűjtötte és fordította Halász Ignácz. (Magyar t. Akadémia. 8r. 192 l. ára ?)

G. J. Volapük. Tan- és olvasókönyv. (Bécs. Valentin Károly. 8r. 125 l. ára 60 kr.)

Gaal Mózes. Luca-napján. Vígjáték egy felvonásban. (Ifjusági szinház. 3. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 15 l. ára 10 kr.)

Gaal Mózes. A majálisi elnök. Vigjáték egy felvonásban. (Ifjusági szinház. 4. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 16 l. ára 10 kr.)

Gaal Mózes. A kegyencz. Szinmű két felvonásban. (Ifjusági szinház. 5. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 22 l. ára 15 kr.)

Gaal Mózes. A javíthatlan. Szinmű egy felvonásban. (Ifjusági szinház. 6. füzet. Pozsony Stampfel Károly. 8r. 14 l. ára 10 kr.)

Gaal Mózes. Lóco. (Monologok. 10. füz. Singer és Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Gabányi Árpád. A kakasülőn. A szórakozott kisasszony. Desperal úr. Filippó. A levél. Egy baleset. Az uj lakó. (Monologok. 1—3. 5. 7. 11. 20. füz. Singer és Wolfner. 8r. 7, 8, 8, 8, 10, 9, 8 l. füzetje ára 15 kr.)

Galamb István. Törvénytervezet a sommás eljárás szabályozásáról polgári törvénykezésünkben a szóbeliség és közvetlenség tekintetéből. (Veszprém. Kompolthy T. nyomdája. 8r. 122 l. ára?)

Gálffy Ferencz. A bélyeg- és illetékügyi törvények és szabályok kézikönyve. Az ide vonatkozó törvények, szabályok, pénzügyminiszteri rendeletek, pénzügyi, közig. birósági döntvények és elvi jelentőségű határozatok teljes és rendszeres gyűjteménye, magyarázó példákkal, terjedelmes kiszámítási táblázatokkal és kimerítő betűsoros tárgymutatóval. Második teljesen átdolgozott kiadás. (Franklin-társulat. 8r. XIX, 512 l. ára 3 frt.)

Galgóczy Károly. Emlékbeszéd Zlamál Vilmos felett. (A magyar tud. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. V. köt. 3. szám. Akad. 8r. 10 l. ára 10 kr.)

Gamauf György. A fenséges. (Sárospatak. Révai S. 8r. 73 l. ára 30 kr.)

Gárdonyi Géza. Száz novella. I. II. kötet. (Győr. Szerző tulajdona k. 8r. 86, 136 l. ára 60 kr.)

Gáspár Ignácz. Elemi földrajz népiskolák számára. I. rész. 3—4. oszt. számára. 2. kiadás. (Benkő Gyula 8r. 62 l. 30 képpel, ára 24 kr.)

Gáspár János és **Kovácsi Antal**. Magyar olvasókönyv tanodák és magánnövendékek használatára. I. kötet. A gymnasium I. és II. oszt. IV. jav. kiad. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 251 l. ára 60 kr.)

Gáspár János és **Kovácsy Antal**. Ugyanaz. II. kötet. A gymnasiumok III. és IV. oszt. II. jav. kiad. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 352 l. 80 kr.)

Gaston. Czigány világ. Adoma. (Mulattató Zsebkönyvtár. 49. füz. Esztergom. Buzárovits Gusztáv. 8r. 112. l. ára 12 kr.

Gergely Károly. A keresztyén egyház történelme az elemi iskola 6. oszt. számára. Pályadíjat nyert mű. II. kiadás. (A tiszántuli ev. ref. egyházkerület népiskolai könyvkiadványai. VIII. szám. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 94. l. 24 kr.)

Gergely Károly és **Kovács Lajos**. Életrajzok a magyar nemzet történetéből az elemi iskola 3—4 oszt. számára. Pályadíjat nyert mű. II. kiadás. (A tiszántúli ev. ref. egyházkerület népiskolai könyvkiadványai. XI. Debreczen. Egyházkerület. 8r. 87 l. ára 20 kr.

Gerlóczy Gyula. Nemzetgazdaságtan. Közép szakintézetek számára. (Szerző. 8r. XX, 340 l. ára 3 frt.)

Gerlóczy Gyula. A nemzetgazdaságtan, őstermelés, ipar, kereskedelem

és közlekedési vagyis különös rész. Hatodik része az 1883. évben megjelent nemzetgazdaság alaptanának. (Ifj. Nagel Otto. XIII—XIV, 241—432 l. ára 1 frt 20 kr.)

Gerő Károly. Az eladó leány. Eredeti vigjáték három felvonásban. (Pfeifer Ferdinand. 8r. 101 l. ára 70 kr.)

Gerő Károly. Az uzsai gyöngy. Népszinmű. (Ifjabb Nágel Ottó. 8r. 83 l. ára ?)

Giesswein Sándor. Mizraim és Assur tanusága. Az ószövetségi szentiratok hitelessége az aegyptologia és assyriologia világításában. A budapesti tudományegyetem hittani kara által a Horváth-féle jutalommal kitüntetett pályamunka. II. kötet. (Győr. Szerző. 8r. 356 l. 12 ábrával és két térképpel, mindkét kötet bolti ára 5 frt.)

Id. **Glevitzky Sándor.** Mezőgazdasági kamarák. (Sárospatak. 8r. Ref. főiskola nyomdája. 8r. 44 l. ára ?)

Glósz Miksa. Gyakorlati tót nyelvtan, dr. Ahn F. tanmódszere szerint. Saját második német kiadása után. (Lampel R. 8r. 208. l. ára 80 kr.

Gobi Imre. Rhetorika. A gymnasiumok VI. oszt. számára. (Franklin társ. 8r. VIII. 275 l. ára 1 frt 60 kr.)

Góbi Imre. Szerkesztéstan és rhetorika. A reáliskolák ötödik osztálya számára. (Franklin társulat nyomdája. 8r. VI, 271 l. ára 1 frt 30 kr.

Godofréd Henning. Az új bélyeg- és illetéktörvény érvényes 1888. január hó 1-től fogva. Das neue Stempel- und Gebühren-Gesetz. (Nagyszeben. Drotleff József. 8r. 98 l. ára ?)

Goerth A. Tanítás művészete. Tanítók részére. Ford. és átdolg. Havas Gyula. (Franklin társ. 8r. XVI, 200 l. ára 1 frt.)

Goethe. Faust. Előrésze. Ford. Szabó Mihály. (Franklin-társ. 8r. 251 l. ára 1 frt 40 kr.)

Goethe. Hermann und Dorothea. Magyarázta Harrach József. (Német irók iskolai tára. I. köt. Lampel R. 8r. 95. l. ára 30 kr.)

Goics Lázár. Teendők a hagyatéki birtok felvétele és felszerelése körül. A községi és körjegyzék, segédjegyzők s a jegyzői vizsgára készülők számára. (Miskolcz. Löwy J. fia. 8r. 34 l. és tábla, ára 25 kr.

Goll János. «Apollo» férfi-énekkarok anthologiai gyűjteményének első része. 40 négyesdalból álló zsebkönyv. Vezérkönyv. (Kókai Lajos. 4r. 72 l. ára 1 frt 50 kr.

Goll János. «Apollo» férfiénekkarok anthologiai gyűjteményenek első része 40 négyes-dalból álló zsebkönyv. Első és második bassus. (Kókai Lajos. 4r. 64, 64 l. ára 1 frt 50 kr., 1 frt 50 kr.

Goll János. «Apollo» férfiénekkarok anthologiai gyűjteményének első része. Első és második tenor. (Kókai Lajos. 4r. 64, 64 l. ára 1 frt 50 kr., 1 frt 50 kr.

Gopcsa László. Örmény közmondások. (Kolozsvár. Stein János. 12r. 20 l. ára 20 kr.)

Gothard Sándor. A cséplőgépek és azok kezelése. 95 ábra- és 2 táblával. (Lampel R. n. 8r. XI, 218 l. ára 2 frt 50 kr.)

Gödöllei József. Biblia magyarázatok az evangelisták irataiból tem-

plomi gyülekezet előtt. Olcsóbb kiadás. (Kókai Lajos. 8r. 164 l. ára 1 frt 20 kr.

Göllner Károly. Az iskolai fegyelemről. (Különlenyomat a brassói r. kath. főgymnasium 1887/8. évi értesítőjéből. Brassó. Alexi nyomdája. 8r. 24 l. ára ?)

Gönczy Pál. Tanulmányok. (Méhner Vilmos. 8r. XXXII, 346 l. 1 frt 60 kr.)

Id. **Görgey István.** 1848- és 1849-ből. Élmények és benyomások. II. III. kötet. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 698, 732 l. ára kötetenkint 4 frt.)

Götz K. Károly Gusztáv badendurlachi őrgróf jelentései az 1685—86-iki táborozásról. (Kilián Frigyes 8r. 68 l. ára 60 kr.)

Grátz Mór. Légy hű. Evangel. keresztyén vallástan. Tanodai használatra. (Kolozsvár. Demjén L. 8r. 108 l. ára 40 kr.)

Greguss Ágost. Szeget szeggel. Fordította. (Shakspere színművei. XIX. Ráth Mór. VIII, 40 l. ára 1 frt.)

Greguss Ágost. Rendszeres széptan. Hátrahagyott jegyzeteiből sajtó alá rendezte Liszka Béla. Átnézte Beöthy Zsolt. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. XX, 267 l. ára ?)

Greguss Ágost. Képes mesék kis gyermekek számára. IV. kiadás (Pozsony. Stampfel K. k. 4r. 12 l. ára 80 kr.)

Griebel Károly A zseborvos. Orvosi tanácsadó. Németből ford. és jegyzetekkel ellátta Szászvárosi V. Jenő. (Robicsek Zs. 16r. VIII, 158 l. ára 40 kr.)

Grillparzer Ferencz. Medea. Szomorujáték. Németből fordította Hegedűs István. (Olcsó könyvtár 242. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 160 l. ára 30 kr.)

Grimm A. L. után átdolgozták Győry Vilmos és Győry Ilona. Regék a görög és római őskorból. Tizenkét eredeti rajzzal ellátta Angyalffy Erzsike. II. kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. 340 l. ára 2 frt 40 kr.)

Groller Balduin. A tábornok ur fia. A nevelőnő. Két elbeszélés. Fordította Kaposi Béla. (Egyetemes regénytár. III. évf. 10. füz. Singer és Wolfner. 8r. 159 l. ára 50 kr.)

Grosz József. Bevezetés az ó-szövetségi szent könyvekbe: A második javított kiadás után latin eredetiből szerző engedélyével szabadon magyarította: Ifj. Gebé Andor. (Eger. Lévai Mór. 8r. 231 l. ára 1 frt 20 kr.

Grünwald Béla. A régi Magyarország 1711—1825. I., II. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. XIV, 576 l. ára 4 frt.)

Grünwald Béla. Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség. Uj kiad. (Ráth Mór. 8r. 143 l. ára 50 kr.)

Grünwald Béla: Közigazgatásunk és a szabadság. Uj kiad. (Ráth Mór. 8r. 102 l. ára 60 kr.)

Guggenberger János. A keresztyén egyházi év és a perikópák. A vasár- és ünnepnapok jelentése s története, valamint a perikópák összefüggése. Függelék: dispositio gyűjtemény a vasár- és ünnepnapok perikópáira. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 136 l. ára ?)

Guiard Emile. A légy. (Monologok. 8. füz. Singer és Wolfner. 8r. 7. l. ára 15 kr.)

Gunter Alice. Hűségért hűséget. Angol regény. Fordította: Kondor Lajos. (Grünbaum és Steiner. 12r. 357 l. ára 60 kr.)

Guta József. Sebesztha Károly élet- és jellemrajza. (Pozsony. Heckenast G. utóda 8r. 20 l. ára 20 kr.

Günsz Áron. Bibliai történetek a zsidó ifjuság számára. 2. füzet: Mózes, Józsua és a bírák. (Pécs. Engel Lajos. 8r. 139 l. ára 30 kr.) —

Günsz Áron. Ugyanaz. 3. füzet. A királyság története. (Pécs. Engel Lajos. 8r. 143—256, IV. l. ára 40 kr.)

Günther E. rendszere nyomán Baranyai Gyula. — Gyakorlati útmutatás a hebegés leszoktatására szülők, tanítók részére. (Méhner Vilmos. 8r. 109 l. ára ?)

Gvadányi József. Rontó Pál magyar lovas közkatona és gróf Benyovszki Móricz élete. Az 1793-iki kiadás után. (Mulattató Zsebkönyvtár. 41—46. sz. Esztergom. Buzárovits G. k. 8r. XXX, 447 l. ára 72 kr.)

Gyertyánffy István, Kiss Áron, Radó Vilmos. Olvasókönyv az elemi népiskolák II. oszt. számára. III. kiadás. (Méhner Vilmos. 8r. 139 l. 32 kr.)

Gyertyánffy István és **Kiss Áron.** Magyar olvasókönyv. II. kötet. A polgáriskolák II. oszt. számára. (Méhner Vilmos. 8r. 136 l. 60 kr.)

Gyógyszerkönyv, Magyar. Pharmacopoea Hungarica. Második kiadás. Editio secunda. (Belügyminiszterium. n. 8r. XLV, 716 l. ára 6 frt.)

Győrffy-féle népiskolai képes tankönyvek. V—VIII. Számtan a népiskola I—VI. osztálya számára. I—III. rész. (Esztergom. Buzárovics Gusztáv 8r. 49, 54, 49 l. ára 10—10 kr.

Győry Vilmos elbeszélései. I—II. köt. (Kókai Lajos. 8r. VIII, 282, 187 l. ára 2 frt 50 kr.)

Győry Vilmos. Minden jó, ha jó a vége. Fordította. (Shakspere szinművei. XVII. Ráth Mór. 4r. IX, 45 l. ára 1 frt 20 kr.)

Gyulai Béla. Alsófoku keresk. iskola olvasókönyve 1r. az első osztály számára. II. kiad. (Lampel R. 8r. 151 l. ára 60 kr.)

Gyulai Pál. Nők a tükör előtt. Beszély. III. kiad. (Franklin-társ. k. 8r. 158 l. ára 1 frt 40 kr.)

Gyurátz Ferencz. Luther Márton. Életrajz. (Kókai Lajos. 8r. IV, 328 l. ára 1 frt 30 kr.)

Gyűjtemény, Oszmán-török népköltési. I. kötet. Oszmán-török népmesék. Szóbeli közlés után gyűjtötte Kunos Ignácz. (Magyar tudományos Akadémia. 8r. XLV, 328 l. ára 2 frt 30 kr.)

Gyűjteménye. Az igazságügyre vonatkozó rendeletek és a kir. Curia pénzügyi közigazgatási biróság teljes üléseiben hozott döntvényeinek. 1887. évi folyam. (Ráth Mór. 8r. 81, VI l. ára 60 kr.)

Gyűjteménye, Bélyeg és illetéki törvények és szabályok teljes, és a betűrendes bélyeg és illetéki díjjegyzék magyarázva az azokra vonatkozó p. ü. közig. bir. döntvényekkel és miniszteri rendeletekkel. (Pallas r. t. 8r. 532 l. ára 2 frt.)

Gyürky Antal. A szőlő mint kincsbánya. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 94. l. ára 50 kr.)

Gyürky Antal. Gazdasági mellékiparágak és a gazdasági háziipar népszerű ismertetése. II. kiadás. Koszorúzott pályamű. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 148 l. ára 60 kr.

Hadad-Zsibó vidéke. A magyar földtani intézet felvétele. Mért. 1:175,000. (Kilián Frigyes. ára 3 frt.)

Hahóthy Sándor. Természettan és csillagászati földrajz leányiskolák számára. 2. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 144 l. 155 ábrával, ára 90 kr.)

Hajnik Imre. Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIII. kötet. 10. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 95 l. ára 60 kr.)

Hajnóczi R. József. Alkotmánytan az elemi és ismétlő népiskolák számára. (Méhner Vilmos. 8r. 47 l. ára?)

Hajnóczi (Zák) R. József. Földrajz az elemi népiskolák számára. II. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 48 l. ára?)

Haller József. Szertartástan a róm. kath. tanítóképző-intézetek használatára. (Sopron. Szerző. 8r. 96 l. ára?)

Halmy Gyula. Parádi emlékek. Költemények. 1885–87. (Miskolcz. Ifj. Nagel O. 12r. 160 l. ára 1 frt.)

Handler Márk. Esketési beszédek az év heti szakaszai szerint rendezve. (Székesfehérvár. Singer E. 8r. 66 l. ára 60 kr.)

Hangok, Ébresztő, műveltebb kath. körök számára. A legjelesebb irók nyomán szerkeszti Zimándy Ignácz. X. könyv. 1888. évfolyam. (Hunyadi Mátyás nyomdaintézet. 8r. 317, 45 l. ára?)

Hankó Vilmos. Házi kincstár. Hasznos tudnivalók a háztartás, gazdaság, egészségtan stb. köréből. (Lampel Róbert. 8r. 130 l. ára 80 kr.)

Harmatos Ág. Költemények. (Franklin-társulat. k. 4r. 32 l. ára 1 frt.)

Hartmann Róbert. Az emberszabásu majmok és szervezetök. Fordította Thirring Gusztáv. Az eredetivel összehasonlította Paszlavszky József. (Természettudományi könyvkiadó-vállalat. 34. kötet. Kiadja a k. m. természettudományi társulat. 8r. 279 l. 57 rajzzal, ára?)

Határozatai, A közösügyek tárgyalására kiküldött és 1878. évi junius 9-ére Budapesten összehívott magyar országos bizottság 1889. évre. Irományok, Jegyzőkönyv, Napló. Hiteles kiadás. (Pesti könyvnyomda részvénytársaság. 4r. 3, 21, 346, 50, 63 l. ára?)

Határozatok, Az állami és törvényhatósági építkezéseknél (kivévén a vasutakat) előforduló egyes munkálatok előállításánál betartandó részletes. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 2r. 10, 4, 3, 2. 2, 14, 4, 10, 4, 3 l. ára?)

Hatsek Ignácz. A magyar sz. korona országainak térképe az uj megyei beosztás tekintetbe vételével az 1876. XXXIII. 1880. LV. és az 1881. LXIV. t.-cz. alapján. Iskolai és magánhasználatra. Mérték: 1:200,000. (Lampel Róbert, ára 20 kr.)

Hatsek Ignácz. Az osztrák-magyar monarchia vasuti térképe. Első hivat. kiad. Mérték: 1:1.800,000. (Lampel R. ára 1 frt.)

Hauke-Környei. Egyetemes földirati tankönyv. Polgári-, kereskedelmi és középiskolák számára. Hauke Fr. nyomán a legujabbkori kutforrások s politikai változások tekintetbe vételével, kiváló figyelemmel a magyar korona országaira szerk. Környei J. Sajtó alá rendezték Hajnóczy R. J. és Cherven Fl. XI jav. bőv. kiad. 8r. I. rész. 122 l. II. r. 156 l. III. r. 133 l. és térkép. (Lampel R. ára 1 frt 60 kr.)

Hausherr Menyhért. Berchmans szent János a keresztény ifjuság példányképe és pártfogója... magyarul átdolgozta Raile Ede. (Kalocsa. Jézustársasági kollegium. 8r. 152 l. ára 40 kr.)

Havas Miksa. Kereskedelmi és politikai számtan. I. rész. (Kereskedelmi szakkönyvtár. IV. kötet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 96, 20 l. ára 1 frt 60 kr.)

Házi állatok és szárnyasok. Képeskönyv. (Légrády Testvérek. 4r. 16 l. ára 80 kr.)

Házi állatok. Képeskönyv szöveggel. (Légrády Testvérek. 4r. 16 l. ára 50 kr.)

Häring Ede. Magyar-német szótár Láng Mihály földrajzához. (Dobrowszky és Franke. 8r. 43 l. ára 25 kr.)

Hegyesi József. A legujabb házi czukrászat kézikönyve. (Weissmann és társa. 8r. 131, IX l. ára 1 frt 20 kr.)

Hegyfoki Kabos. A környezet hatása a hőmérőkre. (Értekezések a természettudományok köréből. XVIII. kötet. 1. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 37 l. Két táblával, ára 30 kr.)

Heiszler József. A kormányzó. Történeti elbeszélés a XVI. századból. (Nyiregyháza. Jóba Elek. 12r. 211 l. ára 50 kr.)

Heiszler József. A liga-jog. Történeti elbeszélés a XVI. századból. (Nyiregyháza. 12r. 195 l. ára 80 kr.)

Heller Ágost. Az időjárás. (Természettudományi könyvkiadó-vállalat. 33. kötet. Természett. társ. 8r. 408 l. 31 rajzzal, ára 4 frt.)

Heller Ágost. A XIX. század physikai kutatásának mozgató eszméiről. (Értekezések a természettudományok köréből. XVIII. köt. 3. sz. Magyar Akadémia. 8r. 33 l. ára 20 kr.)

Hérics Márton. A növényvilág az istentisztelet szolgálatában Rütter Arnold után magyarítá és saját tanulmányaival bővíté. A szöveg között 71 képpel. (Szerző. 8r. VI, 170 l. ára 1 frt 50 kr.)

Hermann Antal. Német olvasókönyv és nyelvtan polgárisk. számára. I. rész. (Méhner Vilmos. 8r. 140 l. ára 80 kr.)

Herman Ottó. A halgazdaság rövid foglalatja. (Természettudományi könyvkiadó-vállalat. XXXI. köt. K. m. természettud. társulat. 8r. 200 lap. 43 képpel, ára ?)

Herman Sándor. A magyar váltótörvény tankönyve. Tekintettel az általános német rendszabályra, kereskedelmi iskolák használatára és magántanulásra. (Székesfehérvár. Klökner Péter. n.8r. VI, 200 l. ára 1 frt 50 kr.)

Herodot. Hellenből ford. Télfy Iván. III. füz. II. könyv. (Hellen remekirók magyar ford. Lampel R. 16r. 193—288 l. ára 40 kr.)

Hetesi Victor. Ünnepi egyházi beszédek és vázlatok. (Pécs. 8r. 134 l. ára 1 frt 20 kr.)

Heyse Pál. Két rab. Beszély. Németből fordította R. M. (Olcsó könyvtár. 239. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 110 l. ára 30 kr.)

Hidvégi Benő. Első olvasókönyv. (ABC.) A népiskolák I. oszt. számára. (Dobrowsky és Franke. 8r. 76 l. ára 40 kr.)

Hilbert István. Olcsó, okszerű méhészet, tekintettel az összetett kaptárra, úgy a fiasítás és rajzás megakadályozására. (Uj mézürítő géppel, viaszolvasztóval és 15 a szöveg közé nyomott fametszettel.) (Szegzárd. Szerző. 8r. 64 l. ára 35 kr.)

Hippodrome. A czirkusban. Képeskönyv, szöveggel. (Légrády-testvérek. N.4r. 12 l. ára 90 kr.)

Hochmuth Ábrahám. Isten-ismeret és Isten-tisztelet. Tanodai használatra. II. olcsó kiad. (Franklin-társ. 8r. 192 l. ára 60 kr.)

Hochrein Lajos Károly. Geometriai alak- és szerkesztéstan. A felsőbb leányiskolák és polgári leányiskolák négy osztálya számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. IV, 118 l. ára 90 kr.)

Hódi. Páter Laurentius. Tragédia 5 felv. (Grill Károly. 16r. 296 l. ára 1 frt 50 kr.)

Hofecker Imre. Általános zenetörténelem. (Szerző. 8r. 94 l. ára 1 frt.)

Hofer Károly. A franczia nyelv módszeres tankönyve. II. rész. Negyedik bővített és javított kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 131 lap. ára 80 kr.)

Hoffmann Ferencz ifjusági iratai: A milyen az úr, olyan a szolgája. IV. magyar kiadás négy aczélmetszettel. Az igazság napfényre jő, fordította Dulácska Géza. IV. magyar kiadás négy aczélmetszettel. A becsület útja, ford. Kún Béla. IV. magyar kiadás négy aczélm. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 94, 114, 94 l. egy füzet ára 50 kr.)

Hoffmann Ferencz ifjusági iratai: A munka jutalma. Ford. Dulácska Géza. IV. kiadás. A hű szív. A szenvedések iskolája. A testvérek. Fordította Kún Béla. IV. kiadás. (Athenaeum r. társ. 8r. 86, 80, 100, 126 l. négy-négy aczélmetszettel, egyes kötet ára 50 kr.)

Hoffmann Ferencz ifjusági iratai: Az Inka kincse, ford. Kún Béla. 4. magyar kiadás. Szegény és gazdag, ford. Szabó Antal. 4. magyar kiadás. A helgolandi fiu, ford. Kún Béla. 4. magyar kiadás négy-négy aczélmetszettel. (Athenaeum r. társulat. 8r. 94, 98, 121 l. egyes füzet ára 50 kr.)

Hoffmann Ferencz. Ifjusági iratok. 12—13 szám. Az aranykereső. Mózsi. Elbeszélés. Magyarra fordította Füredi Ignácz. (Lauffer Vilmos. 8r. 86 l. 6 képpel ára 50 kr., 84 l. hat képpel, ára 50 kr.)

Hofmann Guidó. Deller János savanyúviz-forrásai Radkersburgon. (Radkersburg. Deller János. 8r. 21 l. ára ?)

Hoffmann Mór. Német nyelvtan és olvasókönyv középtanodai és polgári iskolai használatra. II. rész. IV. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 238 l. ára 80 kr.)

Hollandi, A bolygó, vagy a hajósok réme. Regény. (Rózsa K. és neje. 8r. 277 l. ára 50 kr.)

Holzweiszig Frigyes. Latin gyakorló könyve a második osztály számára. Fordította és latin-magyar és magyar-latin szótárral ellátta Székely Ferencz. (Franklin-társulat. 8r. IV, 188 l. ára 1 frt.)

Homeros Odysseája. Magyarázta és bevezetéssel ellátta Veress F. I. füz. I—III. ének. (Lampel R. XXVIII, 86 l. ára 80 kr.)

Homoród. Ködfátyolképek. Beszélyek. (Pfeiffer N. 8r. 207 l. ára 1 frt.)

Horus. Elza. Szinmű 3 felv. (Révay testv. 16r. 150 l. ára 1 frt 40 kr.)

Horváth Gyulának, Emlékirat, az 1881. évi 52 t.-cz. és az 1884. évi 23. t.-cz. végrehajtása körül teljesített kormánybiztosi működéséről. Szerkesztette Jónás Jakab. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 180 l. ára?)

Horvát János. A katholika egyház szertartásai. (K.-Félegyháza. Renczay József. 8r. 40 l. ára 20 kr.)

Horváth Jenő. Harczászat. I. rész. Elemi harczászat. (Pallas r. társ. 8r. VIII, 261 l. ára 1 frt 40 kr.)

Horváth Jenő. Ugyanaz. II. rész. Alkalmazott harczászat. (Pallas r. társ. 8r. VII, 291 l. ára 1 frt 40 kr.)

Horváth József. A magyar honpolgár jogai és kötelességei. (Nyitra. Özv. Neugebauer Anna nyomdája. 175 l. ára 1 frt 10 kr.)

Horváth K. Klára. Dráma 3 felv. (Révai testv. 8r. 91 l. ára 1 frt 50 kr.)

Horváth K. Falusi délutánok. Vigj. 3 felv. (Révay testv. 8r. 268 l. ára 1 frt 50 kr.)

Horváth Lilla. A virágok álma. Olvasókönyv iskolai és magánhasználatra. Franczia, német és magyar nyelven. (N.-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 189 l. ára 60 kr.)

Horváth Ödön. Megjegyzések jogi szakoktatásunk kérdéséhez. (Sárospatak. Révai S. 8r. 63 l. ára 50 kr.)

Hörk József. Az ev. tiszakerület püspökei. (Superintendensek.) (Kassa. Bernovits Gusztáv nyomdája. 8r. 126 l. ára 1 frt 50 kr.)

Hunfalvy János zárbeszéde. A budapesti kir. magyar tudományegyetem az 1887/8. tanévben. (Egyetemi nyomda. 8r. 16 l. ára?

Hunfalvy János és Schneider János. Földrajz a polgári fiuiskolák I. oszt. számára. I. rész. A magyar osztrák monarchia földrajza. (Lampel Róbert. 8r. 87 l. ára 75 kr.)

Hunfalvy Pál tanulmányaiból. Szemelvények. (Tanulók olvasótára 3. füz. Lampel R. 16r. 85 l. ára 20 kr.)

Hutyra Ferencz. Kórboncztani diagnosztika útmutatással a háziállatok bonczolására. Kiadja a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. (Athenaeum r. társ. nyomdájai 8r. 253 l. ára 2 frt 40 kr.)

Hutyra Ferencz. A háziállatok fertőző betegségeinek oktana. Kiadja a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. VIII, 245 l. 51 ábrával, ára 2 frt 40 kr.)

Ibolyakoszorú. A legszebb új énekek gyűjteménye a keresztény hívek számára. Összegyüjté Tóth József. (Bartalits Imre nyomdája. 8r. 48 l. ára 10 kr.)

Ida-néni. Gyermekmesék. (Franklin-társulat. 8r. 163 l. ára 1 frt.)

Igaz Dániel. A posta és távirászat gyakorlati kérdések és feleletekben. (Kókai L. 8r. 158 l. ára 1 frt.)

Ifjuság, Az, öröme. Mulattató és tanulságos ifjusági olvasmányok II. kötet. (Athenaeum r. társ. 12r. 202 l. ára 1 frt 20 kr.)

Ilosvay Lajos A chemia alapelvei. Hetven rajzzal. (Természettudományi. könyvkiadóvállalat XXX. kötet. K. m. természett. társulat. 8r. XV, 447 l. ára?)

Imák és beszédek a székelyudvarhelyi ev. ref. collegium épületének felszentelése alkalmával 1888. évi október 14. mondották Szász Domokos, Nagy Lajos, Szász Gerő, Gönczi Lajos. (Székelyudvarhely. Becsek Dániel nyomdája. 8r. 43 l. ára?)

Inczédy Dénes. A csillagászat elemei. A középiskolák felsőbb osztályai számára és magánhasználatra. (Pécs. Ifj. Nagel Ottó. 8r. VII, 146 l. ára 1 frt.)

Ipolyi Arnold kisebb munkái. V. köt. Beszédek. Közrebocsátja Bunyitay Vincze. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 574 l. ára 2 frt 50 kr.)

Irmei Ferencz. Világtörténet felsőbb és polgári leányiskolák II. és III. oszt. számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 176 l. több térképpel, ára 1 frt.)

Irók, Jeles, iskolai tára. Kiadja a Franklin-társulat. XXXI. (Czuczor Gergely.)

Irók és művészek társasága. Évi jelentés az 1887/8-ik körévről. Szerkesztette Dolinay Gyula. («Országgyűlési Értesítő» nyomdája. 8r. 31 l. ára?)

Ismertetése, A legujabb dohánytörvénynek (1887. 44. törv.-cz.) a kincstári dohánytermelőket érdeklő része rövid. Ismerteti Ambrus József. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 13 l. 25 kr.)

Istvánffy Gyula. Jelentés a felsőmagyarországi tőzegképletek algologiai megvizsgálásáról. (Mathematikai és természettudományi közlemények. XXIII. köt. 2. szám. Magyar t. Akadémia. 8r. 206—262 l. két táblával, ára 50 kr.)

Ivánkovics János. A róm. kath. egyház szertartásainak és ünnepeinek rövid értelmezése. A középtanodák és polg. isk. alsóbb oszt. számára. III. jav. kiad. (Szeged. Várnay L. 8r. 62 l. ára 40 kr.)

Iványi István. Szabadka és Vidéke 1848—49-ben. Okirattár. (Szabadka. Székely Simon 8r. 216 l. ára 1 frt.)

Iványi István. Kollonics Lipót bibornok országszervező munkája. (Szabadka. Székely Simon 16r. 24 l. ára 15 kr.)

Jakab Elek. Kolozsvár története. 2. köt. Oklevéltárral. Ujabb kor. Nemzeti fejedelmi korszak. (1540—1690). Kiadja Kolozsvár szab. kir. város közönsége. (M. kir. egyetemi nyomda 8r. XVI, 832 l. ára?)

Jakab Elek. Kolozsvár története. 3. köt. Oklevéltárral. Habsburg-Lotharingiai korszak. (1690—1848.) Kiadja Kolozsvár sz. kir. város közönsége. (M. kir. egyetemi nyomda. 8r. 1023 l. ára?)

Jakab Elek. Kolozsvár története világosító rajzai. Az iró eredetejeiről kőre metszette Harke Ferencz. Kiadja Kolozsvár szab. kir. város közönsége. (M. kir. egyetemi nyomda. 8r. 26 l., 12 melléklet, ára?)

Jakab Elek. Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez. Második kötet. (M. kir. egyetemi nyomda. 8r. 752, XXX l. ára?)

Jakab Elek. Duka Tivadar könyve Kőrösi Csoma Sándorról. Ismertető értekezés. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIV. kötet. 2. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 67 l. 40 kr.)

Jakab Ödön. A pusztulás utja. Regény. (Révai testv. 8r. 15 l. ára 1 frt 20 kr.)

Jancsó György. A magyar házassági vagyonjog. (Hornyánszky Viktor. 8r. 260 l. ára 2 frt.)

Jánosházy Zsigmond. János vitéz. Látványos, regés népszinmű dalokkal és tánczczal. Három szakaszban és tiz képben. Petőfi Sándor népregés époszából. (Pécs. Szerző kiadása. 8r. 59 l. ára 60 kr.)

Jausz György. Német olvasókönyv felsőbb leányiskolák és polgári iskolák számára. I. rész. (Lauffer Vilmos. 8r. 224 l. ára?)

Jausz György. Történelmi földrajzi iskolai atlasz. Uj kiadás. (Lampel R. 8r. 16, 13, 12 l. és 32 térkép, ára 5 frt 40 kr.)

Jausz György. Történelmi földrajzi iskolai atlasz. I. oszt. Az ó világ. II. kiad. (Lampel R. 4r. 10 térkép, a magyarázatok 8r. 22 l. ára 1 frt 20 kr.)

Jausz György. Történelmi földrajzi iskolai atlasz. II. oszt. A középkor. II. kiad. (Lampel R. 4r. 10 térkép, a magyarázat 8r. 18 l. ára 1 frt 40 kr.)

Jausz György. Történelmi földrajzi iskolai atlasz. III. oszt. Az uj és legujabb kor. II. kiad. (Lampel R. 4r. 12 térkép, a magyarázat 8r. 15 l. ára 1 frt 60 kr.)

Javaslat a debreczeni ev. ref. főiskolai tápintézet átalakításáról. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 15 l. ára?)

Javaslat a regale megváltása stb. tárgyában. (Singer és Wolfner. 4r. 48 l. ára 50 kr.)

Jegyzőkönyvecske elemi és polgári iskolai tanulók számár. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 30 l. ára?)

Jegyzőkönyv a pozsonykerületi kereskedelmi és iparkamarának 1888. évi május hó 30., jul. 17., okt. 10. és november 29. tartott közös üléséről. Protokoll über die Verhandlung der am 17. Juli., 10. október, 29. november 1888. abgehaltenen gemeinsamen Sitzung. (Pozsony. Stampfel, Éder és társa nyomdája. 8r. 26., 29., 34., 37., 34., 39., 43 l. ára?)

Jegyzőkönyv. Felvétetett 1887. decz. 17. és következő napokon. Tárgy: A szunja-brodi vasut Ujgradiska-brodi vonalrészének közigazgatási bejárása. Zapisnik. etc. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 2r. 23 l. ára?)

Jegyzőkönyve, Az alsószabolcs-hajduvidéki ev. ref. egyházmegye 1888. április 10. Hajdu-Böszörményben és 1888. szeptember 6. Hajdu-Szoboszlón tartott közgyűlésének. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 33., 27 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A bányai ág. hitv. evang. egyházkerület 1888. október 4—6-án Budapesten tartott évi közgyűlésének. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 110 l. ára?)

Jegyzőkönyve az 1888. évi junius 12-én Ujvidéken tartott bácsszerémi ág. hitv. ev. esperességi közgyűlésnek. (Ujvidék. Pájevits nyomdája. 37 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A dunamelléki ev. ref. egyházkerület 1888. évi november 20—21. Budapesten tartott rendkívüli közgyűlésének. Kiadta Szilády Áron. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 59 l. ára?)

Jegyzőkönyve. A dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerület 1888-ik évi aug.

22—23-án Sopronban tartott rendes évi közgyűlésének. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 88 l. ára?)

Jegyzőkönyve, Az érmelléki ref. egyházmegye 1888. április 17-én Székelyhidon tartott közgyűlésének. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 16 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A magyarhoni ágost. hitv. evangelikusok négy egyházkerülete 1888. évi október 10., 11. és 12. napjain Budapesten tartott egyetemes egyházi közgyűlésének. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 2r. 42 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A magyarországi evang. reformált egyház egyetemes konventjének. Budapest, 1887. november 19—26. napjain. Kiadta Tóth Sámuel. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 175 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A szatmári ev. reformált egyházmegye Szatmár-Németiben 1887. október 17—18-án és 1888. április 10—11-én tartott közgyűlésének. (Szatmár. Nagy Lajos nyomdája. 8r. 23, 40 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A solti evang. ref. egyházmegyei tanítói egylet III. rendes közgyűlési, 1888. október 18. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 22 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A pestmegyei ágost. hitv. ev. esperesség 1888. évi aug. 1—2-án Budapesten tartott közgyűlésének. (Kecskemét. Tóth László nyomdája. 8r. 48 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A nagyszalontai ev. ref. egyházmegye 1888. év ápr. 5. és augusztus 9. napjain Nagy-Szalontán tartott közgyűlésének. Kiadta Balogh Ambrus. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 82, 41 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A vasi közép ág. hitv. ev. egyházmegye 1888. évi jul. 24-én Körmenden tartott közgyűlésének. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 15 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A vasi felső evang. egyházmegye 1887. évi október 10. Felső-Eőrött, és 1888. julius 12-én Felső-Lövőn tartott évi közgyűlésének. Protocoll etc. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos nyomdája. 8r. 12, 31 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A tolnai ev. ref. egyházmegye Szegzárdon 1888. évi április 3—4-én tartott közgyűlésének. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 42 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A tolnai ev. ref. egyházmegye Szegzárdon 1887. év október 25. és Kölesden 1888. évi szeptember 25. napján tartott közgyűlésének. (Kecskemét. Tóth László nyomdája. 8r. 20, 12 l. ára?)

Jegyzőkönyve, A tiszántuli evang. ref. egyházkerület 1888. április 30., május 4., és szeptember 17—21 napjain Debreczenben tartott közgyűlésnek. Kiadta Tóth Sámuel. (Debreczen. Város könyvnyomdája 8r. 195, 215. l. ára?)

Jegyzőkönyve a tiszáninneni ev. ref. egyházkerület 1888. szeptember 25—26-án Szikszón tartott közgyűlésének. Szerkesztette Mitrovics Gyula. (Sárospatak. Ev. ref. főiskola nyomdája. 4r. 52 l. ára?)

Jegyzőkönyvek a nagybányai bérczes erdőkre vonatkozó 1824., 1825., 1828- és 1829-iki udvari kamarai leirat fordításai. (Nagybánya. Molnár Mihály. 8r. 21, 29, 25, 5 l. ára?)

Jekelfalussy József. A magyar korona országainak helységnévtára. (Eggenberger-féle könyvk. 8r. 912 l. ára 8 frt.)

Jekelfalussy József és **Vargha Gyula**. Közgazdasági és statisztikai évkönyv. Ujabb második évfolyam. 1888. Kiadja az országos magyar kir. statisztikai hivatal. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 731 l. ára ?)

Jelentés a «Beregmegyei Magyar Közművelődési Egyesület» 1887/8. évi működéséről. Közli Matavovszky Béla. (Beregszász. Sallay Gy. 8r. 32 l. ára ?)

Jelentés az 1887—88. évi működésről. A felvidéki magyar közművelődési egyesületnek Körmöczbányán 1888. évi augusztus 22-én tartott közgyűlése elé terjeszté az igazgató választmány. (Nyitra. Schempek és Huszár nyomdája. 8r. 47 l. ára ?)

Jelentés a magyar szesztermelők országos egyesülete által Budapesten 1888. évi julius 10—30. megtartott első szeszgyártási szaktanfolyamról. (Egyesület. 8r. 31 l. ára ?)

Jelentés, Hivatalos évi, a magyar lovaregylet munkálkodásáról. 1887. Kiadta Sárkány János Ferencz. (Pallas részvény-nyomda. 8r. XLIV, 48 l. ára ?)

Jelentés a filloxeraügy állásáról az 1887. évben. Földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. (Pesti könyvnyomda-részvény-társ. 8r. 78 l. egy térképpel, ára ?)

Jelentés a magyar tudom. Akadémia munkálkodásáról és pénztára állásáról 1887/88-ban. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 50 l. ára ?)

Jelentés az 1887. évben foganatosított gyárvizsgálatokról. Kiadja a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. k. miniszterium. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 158 l. ára ?)

Jelentés a magyar kir. technológiai iparmúzeum 1887/88. évi működéséről. Szerkesztették Taborski Ottó, és Hegedűs Károly. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 85 l. ára ?)

Jelentés a soproni háziipar-egylet tevékenységéről 1885—1887. Bericht über die Thätigkeit des oedenb. Hausindustrievereines. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 16 l. ára ?)

Jelentése, A pesti izr. hitközség oktatási ügyosztálya elnökének, az 1887/8-iki tanévi hitoktatásról. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 12 l. ára ?)

Jelentése, A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek az országos tanítói nyugdíj- és gyámalap 1887. évi állapotáról szóló. (Egyetemi nyomda. 4r. 46 l. ára ?)

Jelentése, A közmunka- és közlekedésügyi m. kir. miniszternek 1887. évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett. (Hornyánszky Viktor nyomd. 4r. 530 l. ára ?)

Jelentése, A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett tizenhetedik. I—II. kötet. (Egyetemi könyvnyomda. 4r. 291, 438 l. ára ?)

Jelentése, A budapesti kereskedelmi és iparkamara, a földmivelés-, ipar- és keresk. m. k. miniszterhez a kamarai kerület kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól az 1886-ik évben. (Pesti könyvnyomda-részvényt. 8r. 155 kéthasábos l. ára ?)

Jelentése, A magyarországi központi Fröbelnőegylet számadó, 1887. évre. XIX. évfolyam. (Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 36 l. ára ?)

Jelentése, A magyar kir. földtani intézet évi, 1887-ről. (Franklin-társ. nyomdája. 8r. 172 l. egy kőnyomatú táblával, ára ?)

Jelentése, Magyar szent korona országai vörös-kereszt egyletének 1887. évi. (Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 116 l. ára ?)

Jelentése, A Mosonmegye védnöksége alatt álló mosonmegyei történelmi és régészeti egylet 1887. évi elnöki, az egyletnek 1888. évi február hó 11. tartott közgyűlésén. (Magyar-Óvár. Czéh Sándorféle nyomda. 8r. 37 l. ára ?)

Jelentése, A talajjavítások terén 1887. évben tett intézkedésekről, az országos kulturmérnöki hivatalnak gróf Széchenyi Pál miniszterhez. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 8r. 44 l. ára ?)

Jellinek Arthur. Jogi észrevételek az állami italmérési jövedékről szóló t.-cz. folytán adandó kártalanításra vonatkozó törvényjavaslathoz. (Kilián Fr. 8r. 29 l. ára 40 kr.)

Jó Lajoska és **Rossz Gyuricza** napi eseményei. Franczia eredeti után rajzolta Szemlér M., a szöveget irta Dienes Lajos. II. kiadás. (Lauffer Vilmos N. 4r. 20 l. ára 1 frt 20 kr.)

Jókai Mór. Gróf Benyovszky Móricz életrajza, saját emlékiratai és utleirásai. Képekkel, térképekkel, authographokkal stb. I. kötet. (Ráth Mór. 8r. 413 l. ára 3 frt 60 kr.)

Jókai Mór. A három márvány fej. Regény, kritikával elegy. 3. kötet. (Révai testv. 8r. 211, 236, 187 l. ára füzve 4 frt.)

Jókai Mór. Magyarország története a népiskolák számára. 2. kiadás. (Révai testvérek. 8r. 80 l. képekkel, ára 30 kr.)

Jókai Mór. A kis királyok. Regény I—IV. köt. Uj kiad. (Révay test. 8r. 198, 202, 112, 333, 174 l. ára 5 frt.)

Jókai Mór. Ujabb regényei. Lenczi Fráter. (Révai testvérek. 8r. 150 l. ára 1 frt.)

Jókai Mór. Ujabb regényei. 78—84. füz. A lélekidomár. 1—7. füzet. (Révai testv. 8r. 1—205, 1—16 l. ára füzetenkint 20 kr.)

Jókai Mór. Ugyanaz. 85—89. füz. A lélekidomár. Regény. 8—12. füz. (Révai testvérek. 8r. 17—162; III. 1—16 l. ára füzetenkint 20 kr.)

Jókai Mór. Ugyanaz. 90—95. füzet. A lélekidomár. 13—18. füzet. (Révai-testvérek. 8r. III, 17—173 l. IV, 1—32 l. ára füzetenkint 20 kr.)

Jónás János. A kereskedelmi levelezés kézikönyve. II. rész. (Keresked. szakkönyvtár III. köt. 2. r. Pozsony. Stampfel K. 4r. 98 l. ára 2 frt 60 kr.)

Jónás Ödön. Leiró géptan. I. köt. (Magyar mérnök- és építész-egylet könyvkiadó vállalata. XI. kötet. 1. füzet. N. 8r. 96 l. ára ?)

Józsa Pál. Jelentés a hosszúfoki ármentesítő társulat megbizásából a Rajna vidékén tett tanulmányútról. (Athenaeum r. társ. nyomd. 8r. 25 l. ára ?)

Józsa Sándor. Számoló koczkák használata a népiskolai számtanításnál. Vezérkönyv a tanulók és tanítók túlterhelésének ellenszereül. I—II. osztály. (Gyergyó-Ditró. Szerző. 8r. 175 l. ára 1 trt 40 kr.)

Józsa Zsigmond. Babiloniai Ezsaiás (Deütero-Jésajá) universalismusa.

Exegeticai tanulmány. (Kolozsvár. Ev. ref. kollegium könyvnyomdája. 8r. 54 l. ára?)

József főherczeg. Czigány nyelvtan. Románo csibákero sziklaribe. (Magyar tudományos Akadémia. 8r. XIII, 377 l. ára?)

Juhász Péter. Ütemirási mintalapok. II. kiad. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 12. lith. lap, ára 20 kr.)

Juhos János. A magyar korona országai s Bosznia és Herczegovina helységnévtára. (Révai testvérek. N. 8r. XXII, 817 l. és 7 tábla, ára 7 frt.)

Jurkovics Aladár. A szirén. Regény. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 160 l. ára 1 frt.)

Juste Tivadar. Mária magyar királyné II. Lajos özvegye. Franciából fordította Szász Károly. Uj kiadás. (Ráth Mór. 8r. IV. 241 l. ára 80 kr.)

Justh Zsigmond. Művész szerelem. Regény. (Pallas r. t. 8r. 183 l. ára 1 frt 60 kr.)

K. A. Az öt boldog vértanu Jézus társaságából. K. A. német eredetije után. Kiadja a «Hirnök». (Kalocsa. Holmeyer Ferencz nyomd. 8r. 84 l. ára?)

Kakujay Károly. Magyar nyelvgyakorló- és olvasókönyv Magyarország nem-magyar ajkú népiskolái számára. (Dobrowsky és Franke. I. évfolyam. 11. kiadás. 8r. 47 l. ára 20 kr., II. évfolyam 9. kiadás. 8r. 92 l. ára 30 kr., IV. évf. 4. kiadás. 8r. 113 l. ára 50 kr.)

Kalauz, Budapest fővárosi. (Lampel R. 8r. 31, 34 l. ára 30 kr.)

Kállay Béni. Oroszország keleti törekvései. Történelmi vázlat. Uj kiad. (Ráth Mór. N. 8r. 124 l. ára 90 kr.)

Kálniczky Endre. Nőtan vagy az asszonyi hivatás tudománya. Iskolai tanulmányok. VI. jav. kiad. (Miskolcz. Ferenczy B. 8r. 47 l. ára 24 kr.)

Kalocsa Róza. Válogatott elbeszélések és szindarabok. Az ifjuság számára. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 208 l. ára?)

Kalocsa Róza. Magyar nyelvtan könnyű modorban. II. kiad. (Franklin-társulat 8r. 53 l. 40 kr.)

Kántor Imre. Az én világom. Költemények. Első kötet. (Grill K. 12r. 160 l. ára 1 frt.)

Kapi Gyula. Összhangzattani gyakorlókönyv. Zeneiskolák és tanítóképző-intézetek számára. II. füzet. (Franklin-társ. 8r. 53 l. ára 40 kr.)

Kapituláczió. A bécsi. (Athenaeum r. társ. nyomdája 8r. 197 l. ára 1 frt 50 kr.)

Karacs Teréz. A régi magyar színészetről. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Náményi Lajos. (Arad. Széchenyi irodalmi intézet. 8r. 85. l. ára 60 kr.)

Karády Ignácz. Uj magyar-német levelező. X. kiad. (Franklin társ. 8r. 351 l. ára 1 frt)

Karcsú Antal Arzén. Vácz város története. I—IX. kötet. (Vácz. Mayer Sándor nyomdája. 8r. 474 l. ára 10 frt 50 kr.)

Karczag Vilmos. A hitves. Szinmű 4 felvonásban. (Nemzeti szinház könyvtára. 160. füz. Pfeifer Ferdinánd. 8r. 73 l. ára 60 kr.)

Károly János. Az ős keresztény irodalom monographiája. I. kötet. Bevezetés. (Pallas részvénynyomda. 8r. XXXII., 253 l. ára 1 frt 60 kr.)

Kassay Adolf. Legujabb házi tanácsadó önügyvéd vagyis útmutató minden peres ügyekben a törvény által megengedett önképviseletre és mindennemű birósági keresetek, kérvények stb. szerkesztésére, számos irománypéldákkal. (Lampel Róbert. 8r. 243 l. ára 1 frt.)

Kassay Adolf. Regalék vagyis a kir. kisebb haszonvételek mai érvényükben. (Lampel R. 8r. 99 l. ára 50 kr.)

Kassay Adolf. Az 1888. évi VII. t.-cz. az állategészségügy rendezéséről, magyarázattal és iratpéldákkal. (Hajós Ede. 8r. 88 l. ára 50 kr.)

Kasselik Eugeniának, Kasselik Jenő elleni örökösödési perében a kereset és mellékletei. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 4r. 64, 87 l. ára?)

Kátay I. Legujabb szerelmi levelező. (Hajós Ede. 8r. 100 l. ára 60 kr.)

Katekizmus, Kis. Katholikus gyermekek számára. Harminczhatodik kiadás. (Szent-István-társulat. 8r. 96 l. ára 16 kr.)

Kazaly Imre. Gyakorlati útmutatás a házassági ügyekben. A lelkészkedő papság használatára. (Temesvár. Csanádegyházm. könyvnyomda. 8r. 204 l. ára?)

Kazár Emil. A ma holnap nélkül. Regény. (Pallaskönyvtár IV. folyam. 7. kötet. Pallas részvénynyomda. 8r. 206 l. ára 60 kr.)

Kazár Emil. Lég és föld. Kitörölt évek. Két elbeszélés. (Singer és Wolfner. 8r. 165 l. ára 50 kr.)

Kazinczy Ferencz. Pályám emlékezete. (Ifjú kora.) (Lampel R. 8r. VIII. 91 l. ára 20 kr.)

Kazinczy Ferencz. Pályám emlékezete. (Ifjú kora.) (Tanulók olvasó tára. 7. füz. Lampel R. 16r. 91 l. ára 20 kr.)

Kecskeméthy Géza és Marton Andor. Mily módon alakítandó át valamely 1000 holdas háromnyomású gazdaság, melynek rétje nincs, tejgazdasággá? (Magyaróvári gazd. akad. hallgatók egylete. 8r. 52 l. ára?)

Kecskeméti Lipót. A pokol a középkori zsidó költészetben. (Kunosy Vilmos könyvnyomdája. 8r. 51 l. ára?)

Kemény Ferencz. Összehasonlító aphorismák a katonai és polgári nevelés köréből. (Különnyomat a Ludovika Akadémia közlönyéből. Légrády testvérek 8r. 70 l. ára?)

Kemény Zsigmond. Férj és nő. Regény. Uj kiadás. (A magyar nemzet családi könyvtára. LIV. kötet. Ráth Mór. 8r. 403 l. ára 1 frt 20 kr.)

Kempis Tamás. Krisztus követéséről négy könyv. Magyar nyelvre áttette Jáky Ferencz. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 264 l. ára?)

Kenessey Béla. A Hexateuch előállása. Székfoglaló értekezés az 1886/87-iki tanév megnyitásakor szept. 6-án. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 20 l. ára?

Kenessey Béla. Lelkészavatási beszéd. (Kókai L. 8r. 26 l. ára 20 kr.)

Képek a földrajzi alapfogalmak ismertetésére. (Turócz-Szt.-Márton. 2r. 8 l. 15 szines képpel, ára 4 frt.)

Képek, Szemlélhető, a szertartástanhoz. Egy esztergomfőegyházmegyei áldozáriól. (Lampel Róbert. 8r. V l. ára 25 kr.)

Képeskönyv, Karácsonyi, jó gyermekek számára. Festette Diefenbach Lénárd. (Szüts és társa 4r. 16 l. ára 1 frt 20 kr.)

Képeskönyv, Tündérszép. Versekkel ellátta Csengery János. Lizzie Mack képeivel. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 4r. 32 l. ára 1 frt 80 kr.)

Képviselőház irományai. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetettt országgyűlés nyomtatványai. Hiteles kiadás. III—IX. kötet. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 411, 415, 412, 411, 328, 352, 408 l. ára?)

Képviselőház Jegyzőkönyve. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. I. kötet. Hiteles kiadás. Pesti könyvnyomda-részvény-társaság. 4r. 348 l. ára?)

Képviselőház naplója. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Hiteles kiadás. Fenyvessy és Markovics gyorsirófőnökök közreműködése mellett szerkeszti P. Szathmáry Károly. II—V. kötet. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 384, 383, 393, 343 ára?)

Kerckhoffs Ágoston. Volapük-nyelvtan gyakorlatokkal és példákkal, valamint volapük-magyar és magyar-volapük szótárral. Magyar nyelvre alkalmazta Zsigmondy Béla. (Pallas részvénynyomda. 8r. 126 l. ára?)

Kerékgyártó Béla. A világtörténelem alapvonalai. Polgári fiú- és leányiskolák számára. (Lampel Róbert. 8r. VIII, 162 l. ára 90 kr.)

Kerékgyártó Elek. Irodalomitörténeti olvasókönyv kapcsolatban az olvasmányok fejtegetéseivel és életrajzokkal. Polgári és felső leányiskolák számára. (Méhner Vilmos. 8r. 365 l. ára 1 frt 20 kr.)

Kerékgyártó Elek. Magyar nyelvtan. A fogalmazásra alapítva. Polgári-, felső nép-, ipar és gazdasági iskolák részére. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. VI, 37 l. ára 30 kr.)

Kézikönyv a m. kir. állami útmesterek részére, kiadatott a közmunka- és közlekedésügyi m. kir. miniszter rendelete alapján. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r 413 l. ára 1 frt 50 kr.)

Kiadványai, Az erdélyi muzeumegylet bölcselet-, nyelv- és történelemtudományi szakosztályának. Szerkeszti Hegedűs István. V. kötet 1—6. füzet. (Kolozsvár. Ev. ref. kollegium könyvnyomdája. 8r. 530 l. ára?)

Kimutatása. A dunántuli ágost. hitv. evang. egyházkerületi pénztárak 1887/8. évi állásának. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 31 l. ára?)

Kimutatások a magyar állam területén létező közutakról, vasutakról és ármentesítő társulatokról, összeállította a vizrajzi osztály 1887. Melléklet a magyar állam közuti, vasuti és vizi térképéhez. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 125 l. ára?

Király Pál. Magyar nyelvtan mondattani alapon. II. rész. Polgári és középiskolák II. oszt. számára. (Méhner Vilmos. 8r. 80 l. ára 60 kr.)

Kirner Ignácz. A nemzet-állam tankönyve. (Pozsony. Heckenast G. utóda, 8r. XVI, 331 l. ára 1 frt.)

Kisfaludy Árpád. Levelek hugomhoz az olvasásról. (Szent-István-társulat. 8r. 105 l. ára?)

Kisfaludy Károly. Iréne. Szomorújáték öt felvonásban. (Tanulók olvasótára. 8 füz. Lampel R. 16r. 88 l. ára 20 kr.)

Kiss István. Magyar közjog. IV. kiad. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. XII, 499 l. ára 4 frt 50 kr.)

Kiss József. Tanügyi jelentés Hajduvármegye (Debreczen város kivételével) 1886/7. iskolai évi népoktatási állapotáról. (Debreczen. Város nyomdája. 8 l. egy statist. táblázattal, ára ?)

Kiss József. Ünnepnapok. Illustrált kiadás. Cserna Károly rajzaival. (Révai testvérek. 12r. 124 l. ára 5 frt.)

Kisteleki Ede. Költemények. (Singer és Wolfner. 8r. 221 l. ára 1 frt 20 kr.)

Klauber János. Héber hangoztató- és olvasókönyv. IV. kiadás. (Kecskemét. Scheiber József. 8r. 36 l. ára ?)

Klug Lipót. Az ábrázoló geometria elemei. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 127 l. ára 1 frt)

Klug Nándor. Az emberélettan tankönyve. I. II. rész. (Magyar orvosi könyvkiadótársulat könyvtára. 54—55. kötet. Franklin-társ. 8r. 552, 611 l. számos ábrával, ára 8 frt.)

Knecht Frigyes Jusztusz. A biblia történetek gyakorlati magyarázata. Magyarítá a kalocsai növendékpapság Szent Ágoston egylete. II. rész. Ujszövetség. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 496 l. ára ?)

Knorr Alajos. Magyar általános levelező és házi titkár. Gyakorlati útmutatás a közéletben előforduló mindennemű családi és más levelek, kereskedelmi és üzleti fogalmazványok és folyamodványok helyes szerkesztésére, számos példával felvilágosítva. II. kiadás. I. félkötet. (Ifj. Nagel Ottó 8r. 1—320 l. ára 1 frt 50 kr.)

Knorr Alajos. Ugyanaz. II. félkötet (Ifj. Nagel Ottó 8r. 321—650 l. ára 1 frt 50 kr.)

Knorr Alajos. Ugyanaz. Teljesen. (Ifj. Nagel Ottó 8r. 650 l. ára 3 frt.)

Knorr Alajos. Ugyanaz. I. füzet. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. 1—80 l. ára 30 kr.)

Koch Ernő után Szinnyei Endre. Görög nyelvtan. Fordítási gyakorlatokkal s szótárral. (Gymnáziumi könyvtár. XII. kötet. Sárospatak. Steinfeld Béla a ref. főiskola betűivel. 8r. 124 l. ára 1 frt 80 kr.)

Kock Pál. A fehér ház. Regény. Ford. Egedi. [Czím kiad.] (Eger. Szolcsányi Gy. 8r. 405 l. ára 60 kr.)

Kocor Márton. Tanmenet a vallástan tanításához az osztatlan népiskolában. A kemenesaljai ág. h. evang. tanítóegylet által pályázati díjjal jutalmazott mű. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 21 l. ára ?)

Kocsis Sándor. Egyezményes jelek és csapatjelzések. A legujabb rajzkulcs szerint, továbbá rajzkulcs az orosz térképek olvasásához. (Grill K. 12r. 32 l. ára 25 kr.)

Kohlbach Bertalan. Jehúda Ibn Balam XI. századbeli philologus élete s munkái. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 48 l. ára ?)

Kohlbauer Ferencz. Nézetek a magyar közép- és kisbirtokos osztály anyagi helyzetének javítása tárgyában. (Székely-Udvarhely. Szerző. 8r. 16 l. ára ?)

Kollmann Gyula. A Gabelsberger Markovics-féle gyorsirás gyakorlati tankönyve. I. köt. I. és II. rész. (Lampel R. 8r. 127, 103 l. ára mindkét résznek 2 frt 50 kr.)

Koltai Virgil. Fáy András élete és működése. (Kilián Fr. 144 l. ára 1 frt.)

Koltai Virgil. Angol költők. Angolból. (Egyetemes könyvtár. 5. füz. Győr. Grosz Gusztáv. 16r. 93 l. ára 10 kr.)

Komárom vidéke. A magy. földtani intézet felvétele. Mérték 1.144.000 (Kilián Frigyes. ára 2 frt.)

Kontra Győző. Valóság és ámítás. Adatok a szabadkőművesség ellenségeinek leálczázásához. Csápori Gyula «Ámítás és valóság» czímű röpiratára. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 66 l. ára 15 kr.)

Koós Gábor. Technologia. I. A mechanicai technologia alapvonalai kereskedelmi- és ipartanodák számára. II. kiadás. (Kókai Lajos. 8r. 192 l. rajzokkal, ára 2 frt.)

Koós Gábor. Áruisme. Alsóbb foku kereskedelmi tanodák s kezdő-kereskedők számára. II. tanfolyam. (Kilián Frigyes. 8r. 108 l. ára 80 kr.)

Kormos Alfréd és **Kende Zsigmond.** Magyar kereskedők évkönyve 1888-ra. (Magyar Kereskedők Lapja. 8r. 156 l. ára ?)

Kovács Ferencz. Dijtáblázat a kocsipostai franco küldeményekről a belföldi és németországi forgalomban. (N.-Kanizsa. Szerző. 1 lap, ára 30 kr.)

Kovács Gyula. Az italmérési regalejogról. (Miskolcz. Ferenczi B. 8r. 32 l. ára 1 frt.)

Kovács József. Husz ünnepi és alkalmi prédikátió. (Kókai Lajos. 8r. 140 l. ára 1 frt.)

Kovács Lajos. Bibliai történetek az elemi iskola 3—4. oszt. számára. Pályadíjat nyert mű. V. kiadás. (A tiszántúli ev. ref. egyházkerület népiskolai könyvkiadványai. I. Debreczen. Egyházkerület. 8r. 100 l. ára 20 kr.)

Kovács Pál. Magyar közigazgatási jog. A legujabb közigazgatási törvények alapján. I. köt. 2. kiad. (Kecskemét. Scheiber József. A teljes mű ára 3 frt 60 kr.)

Kovácsy Béla és **Monostory Károly.** A ló és annak tenyésztése. 1—4. füzet. (Kacsa. Koczányi és Vitéz. n. 8r. 1—224 l. ára füzetenkint 50 kr.)

Kozma Gyula. Földrajz. A polgári fiu-iskolák első osztálya számára. I. rész. A Magyar-Osztrák-Monarchia. A szöveg közé nyomott 34 térképpel s számos egyéb ábrával. Negyedik javított kiadás. (Eggenberger-féle könyvkeresk. 8r. 137 l. ára 80 kr.)

Kozma Gyula. Leányiskolai földrajz a polgári és a felsőbb leányiskolák első osztálya számára. Első kötet. Előismeretek. Európa. A szöveg közé nyomott 46 térképpel és egyéb ábrákkal. Második kiadás. (Eggenberger-féle könyvkeresk. 8r. 137 l. ára 80 kr.)

Kozma Gyula. Leányiskolai földrajz a polgári és a felsőbb leányiskolák első osztálya számára. II. rész. Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália. Második kiadás. A szöveg közé nyomott számos térképpel és egyéb ábrával. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 113 l. ára 70 kr.)

Kozma Gyula. Világtörténelem polgári fiuiskolák számára. (Mehner Vilmos. 8r. 295 l. 8 színnyomatu térképpel és számos ábrával, ára 1 frt 40 kr.)

Kozma Gyula. Iskolai Atlasz. Középtanodák, polgári és kereskedelmi

iskolai használatra. Harmincznégy fő- és negyven mellék-térkép. Negyedik javitott és bővített kiadás. (Dobrowsky és Franke. N. 4r. 44 l. ára 70 kr.)

Kölcsey Ferencz. Parainesis. (Egyetemes könyvtár. 6. füz. Győr. Grosz Gusztáv. 16r. 68 l. ára 10 kr.)

Költemény, Három. Az aszódi evang. algymnasium százéves fennállásának ünnepére 1888. junius 27. (8r. 15 l. ára ?)

Költségvetés, Állami, a magyar korona országai részére az 1889. évre. 1—17. füzet. (M. k. államnyomda. 4r. 25, 109, 36, 64, 264, 127, 87, 58, 132, 143, 65, 94, 57, 58, 52, 135, 15 l. ára ?)

König R. A bűnös barátja. (Vallásos iratok magyar nyelven 43. sz. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 39 l. ára 2 kr.)

König R. Okok, miért kell a gyermekeknek halogatás nélkül Krisztushoz járulni. (Vallásos iratok magyar nyelven. 93. szám. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 16 l. ára 1 kr.)

König R. Pálmaágak. 13. szám. A czigányok között. II. kiadás. (Vallásos iratok magyar nyelven. 96. sz. Hornyánszky Viktor. 8r. 43 l. ára 3 kr.)

König R. Séták egy chinai városban. (Vallásos iratok magyar nyelven. 97. szám. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 18 l. ára 2 kr.)

König R. Sambo és bibliája. (Vallásos iratok magyar nyelven. 97. sz. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 17 l. ára 2 kr.)

König R. Fáradság nélkül nincs nyereség. (Vallásos iratok magyar nyelven. 67. szám. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 17 l. ára 2 kr.)

Könyvkiadóvállalat, Természettudományi. XXIX—XXXV. kötet. (L. Krümmel, Ilosvay, Hermann Ottó, Kirándulók zsebkönyve, Heller Ágost. Hartmann, Darvai.)

Könyvkiadványai, A tiszántúli ev. ref. egyházkerület népiskolai. I. VIII. XI. XIII. szám. (L. Kovács Lajos, Gergely Károly és Kovács Lajos, Fodor Ferencz, Somogyi Pál.)

Könyve, A katholikus ifjuság imádságos. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 412 l. ára ?)

Könyvesház, Magyar. 135—140. 151—154. szám. (L. Pulszky Ferencz, Váli Béla.)

Könyvesháza. A magyar Ifjuság. Szerkeszti: Fésüs György. Kiadja: Stampfel Károly Pozsonyban. 23—26. sz. (L. Benedek Elek, Sz. Nagy Sándor.)

Könyvészet, Magyar 1887. Bibliographia Hungarica 1887. Jegyzéke az 1887. évben megjelent új vagy újolag kiadott magyar könyveknek és térképeknek az alakok, lapszámok, megjelenési helyek, kiadók és árak fölemlítésével és tudományos szakmutatóval. A «Csak szorosan» könyvkereskedő segédek egylete megbízásából a «Magyar könyvkereskedők Egylete» részére összeállította Bereghi József. Tizenkettedik évfolyam. Függelékül a magyar hirlapok és folyóiratok 1888-ban. (Magyar Könyvkereskedők Egylete. 8r. XXIII, 122 l. ára 1 frt.)

Könyvtár, Falusi. Kiadja a Franklin-társulat. 33. sz. (L. Starnfeld Béla.)

Könyvtár, Gymnasiumi. Kiadja a sárospataki ref. főiskola. VIII, XII. kötet. (L. Zsindely István, Koch Ernő.)

Könyvtár, Egyetemes. Szerkeszti Ferenczy József. 1—6. füz. (L. Trefort Á., Tolnai Lajos, Rousseau, Sebesztha K., Koltai Virgil., Kölcsey Fr.)

Könyvtár, Olcsó. Kiadja a Franklin-társulat. Szerkeszti Gyulai Pál. 236—254. sz. (L. Chateaubriand, Ouida, Simai Kristóf, Heyse Pál, Firdúszi, Grillparzer, Erdélyi János, Taine, Eliot György, Bayle Bernard, Ballagi Aladár, Björnstjerne Björnson, Pálffy Albert, Berczik Árpád, Thackeray.)

Könyvtára, A magyar kir. operaház. 30—31. füzet. (L. Scribe E. Cormon és Carré.)

Könyvtára, A magyar orvosi könyvkiadótársulat. 54—56 kötet. (L Klug Nándor, Antal Géza.)

Könyvtára, A magyar nemzet családi. LIII. és LIV. LVI. és LVII. köt. (L. Ebers György, Kemény Zsigmond, Toldy Ferencz.)

Könyvtára, Nemzeti szinház. 160. füzet. (L. Karczag Vilmos.)

Könyvtára, Tanulók. Latin és görög classikusok fordítása és magyarázata. Szerkeszti Dávid István. 45—48. füzet. (L. Fodor Gyula, Némethy Géza, Dávid István, Sallustius.)

Könyvtár, Történelmi. Kiadja Aigner Lajos. 25—26. füzet. Magyarország függetlenségi harcza 1848—49-ben. Irta Gelich Richárd. (Légrády testvérek nyomdája. 8r. 481—608 l. egyes füz. ára 40 kr.)

Könyvtár, Unitárius kis. Szerkeszti Derzsi Károly. XXXIV—XXXVI. Rövid beszédek gyermekeknek. (Bagó Márton és fia nyomdája. 8r. 46 l. ára?)

Könyvtára, Urak. I—IV. kötet. Kiadja Ruzsicska Ármin. (L. Márkus Jurkovics A., Casanova, Mendes C.)

Könyvtára, Utazások. Szerkeszti a Magyar Földrajzi Társaság. 1—6. füzet. (L. Przseválszkij.)

Könyvtára, «Zalai Közlöny.» Szerkeszti Bátorfi Lajos. 1—3. füzet. Nyáry Sándor, Vachott Sándorné, Molnár Samu Pál)

Közleményei, Budapest főváros statisztikai hivatalának. XXII. Budapest főváros halandósága az 1882—85. években és annak okai, irta Kőrösi József. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 8r. 168 l. ára 1 frt 80 kr.)

Közleményei, A Haynald-observatorium. IV. füzet. 1888. A Nap protuberancziái 1886-ban. Észlelte és közli Fényi Gyula. Sonnenprotuberanzen etc. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz nyomdája. 8r. 60 l. ára?)

Közleményei, Az országos magyar képzőművészeti társulat 1888. évre. XV. szám. (Franklin-társ. könyvnyomdája. n. 8r. 85 l. ára?)

Közlemények, Mathematikai és természettudományi. Kiadja a magyar tudományos Akadémia. Szerkeszti Eötvös Loránd. XXII. kötet. 7—8. füzet. XXIII. k. 1—3. szám. (L. Simonkay Lajos, Téglás Gábor, Daday Jenő, Istvánffy Gyula.)

Közlemények, Nyelvtudományi. Kiadja a magyar t. Akadémia. Szerkeszti Budenz József XXIV. kötet. 2. füz. (Magyar t. Akadémia. 8r. 81 l. ára?)

Közlemények, Hivatalos statisztikai. (L. Tinódi Varga Sándor.)

Krejcsi Rezső. A munkaoktatásról. Különlenyomat a Felső nép- és polgáriskolai Közlöny 1. számából. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 10 l. ára?)

Kriesch János. A természetrajz elemei. Állattan. 15. kiadás. A növénytan iskolakönyve. 7. kiadás. Javítá Simonkay Lajos. Ásványtan. 9. kiadás. (Nagel Bernát. 8r. 176 l. 96 kr., 172 l. 1 frt 20 kr., 69 l. 50 kr.)

Krüger Viktor. Physika középiskolák számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 402 l. számos ábrával, 2 frt 40 kr.)

Krümmel Ottó. Az Óczeán. Fordította Csopey László, az eredetivel összehasonlította Heller Ágost. (Természettudományi könyvkiadó vállalat. XXIX. köt. K. m. természettudományi társulat. 8r. 288 l. 66 rajzzal, ára?)

Krünner Anna. A horgolás és kötés tömeges tanításának vezérkönyve, ütem és vezérszó szerint. (Egyetemi nyomda. 8r. 86 l. ára 90 kr.)

Kuncz Ignácz. A nemzetállam tankönyve. (Pozsony. Wigand J. K. nyomdája. 8r. 331 l. ára?)

Kunos Ignácz. Három karagőzjáték. (Különlenyomat a m. t. Akadémia kiadásában megjelenő «Nyelvtudományi Közlemények» XX. kötetéből. Magy. tud. Akadémia. 8r. 159 l. ára 1 frt.)

Kupai Dénes. Halotti beszédek és imák. (Miskolcz. Ferenczi B. 8r. 167 l. ára 1 frt 20 kr.)

Kuttner Sándor és **Mayer Miksa**. Első oktatás a természetrajzban. Átdolgozta Suppan Vilmos. 82 ábra. X. bőv. jav. kiad. (Lampel R. 8r. 95 l. ára 36 kr.)

Kürthy Emil. Az aranyos. Elbeszélés fiatal leányok számára. (Révai testv. 8r. 184 l. ára 1 frt.)

Kürthy Emil. A komikus. (Monologok. 13. füz. Singer és Wolfner 8r. 20 l. ára 15 kr.)

Kvassay Jenő. Emlékirat vizszabályozásaink ügyében. (Kilián Fr. 8r. 26 l. ára 30 kr.)

Lajos bácsi. Hinta Katinka és Faló Matyi. (Magyar Struwelpéter.) 12 pajkos történet. (Singer és Wolfner. 4r. 12 l. ára 1 frt.)

Laky Dániel. Földrajz a népiskolák számára. Ötödik javított kiadás. (Dobrowsky és Franke. K. 8r. 54 l. ára 16 kr.)

Laky Dániel. Földrajz a gymnasiumok számára. I. kötet. Európa földrajza. IV. kiadás. II. köt. Ázsia, Afrika, Ausztrália és Amerika. II. kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 120 l. ára 1 frt, 102 l. ára 60 kr.)

Landau Alajos és **Wohlrab Flóris**. Rajzoló geometria. III. füzet; planimetriai szerkesztések. A gymnasiumok III. IV. oszt. számára. 4. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 144 l. 121 ábrával s egy szines rajzzal, ára 1 frt 40 kr.)

Láner Gyula. A m. kir. honvédségi Ludovika Akadémia, különösen annak tényleges állománybeli tisztképző tanfolyama. (Pallas részvény-nyomda. 8r. 68, 8 l. ára 60 kr.)

Láng Lajos. Magyarország népmozgalma 1880—1885. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. köt. 9. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 57 l. ára 30 kr.)

Láng Mihály. Magyar olvasókönyv a magyar beszéd tanításához. A német, román, szerb és tót tannyelvű népiskolák számára. II—IV. rész. (Lauffer V. 8r. 90, 125, 152 l. ára 40, 50, 55 kr.)

Láng Mihály. Az Osztrák-Magyar-Monarchia és Európa földrajza A polgári fiuiskolák I. osztálya számára. (Dobrowsky és Franke· 8r. 130 l. ára 60 kr.)

Láng Mihály. Az Osztrák-Magyar-Monarchia és Európa földrajza. A polgári és felsőbb leányiskolák I. osztálya részére. (Dobrowsky és Franke. 8r. 171 l. ára 80 kr.)

Lange Henrik uj iskolai atlasza 23 szinezett lapon. Magyar nyelvre fordította s a hazai iskolák használatára alkalmazta Cherven F. 10. jav. kiad. (Lampel R. 4r. 23 tábla, ára 70 kr.)

Lasz Samu. Szeretet és szerelem az állatvilágban. (Győr. Gross G. és társa. 8r. 44 l. ára?)

Látogatás az állatoknál. Képeskönyv szöveggel. (Légrády-testvérek. N. 4r. 12 l. ára 90 kr.)

Lauka Gusztáv. A szivvilág titkaiból. Regény 3 részben. (Robicsek Zsigmond. 8r. 264 l. ára 1 frt.)

Lázár L. Pál. A lokomobilok kezelése. Revideálták Nagy Dezső és Szüts Béla. Számos ábrával. (Lampel Róbert. 8r. VIII, 247 l. ára 2 frt 50 kr.)

Lázár L. Pál. A mezei vasut az ipar-, mező- és erdőgazdaság szolgálatában. (Külön lenyomat a «Mezőgazd. Szemléből.» M.-Óvár. Szerző. 8r. 30 l. ára 50 kr.)

Leányvilág. Képes folyóirat leányok számára. Szerkeszti: Kalocsa Róza. Ötödik évfolyam. II. kötet. (Pozsony. Stampfel Károly. N. 8r. 259 l. ára 3 frt.)

Léderer Á. Elmélkedések az emberi képességek felett. (Lampel R. N. 8r. 30 l. ára 30 kr.)

Léderer Á. Az életkomolyságra való nevelés. Paedagogiai értekezés. (Lampel R. N. 8r. 16 l. ára 30 kr.)

Legouve Ernő. A virág. Vigj. egy felv. — Jó rutnak lenni. Vigj. 1 felv. Ford. Gyalui Farkas. (Kolozsvár. Demjén L. 8r. 57 l. ára 50 kr.)

Lehmann Róbert. Általános jog és kereskedelem isme. Tanodai és magánhasználatra. (Kolozsvár. Lehmann és Báldi. 8r. 431 l. ára 4 frt 20 kr.)

Leirás, Müszaki, a Galanta vidéki vizeknek rendezéséhez. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 36 l. ára?)

Leirása, A középtiszai ármentesítő társulat történelmi, 1846—1886. (Pallas részvénynyomda. 8r. 248 l. ára?)

Lendl Adolf. A pókok különösen a kerekhálós pókok természetes osztályozásának kisérlete. (Értekezések a természettudományok köréből. XVIII. köt. 2. szám. Magyar Akadémia. 8r. 78 l. 50 kr.)

Lenkei Henrik. Gábor mester. (Monologok. 16. füz. Singer és Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

XIII. Leo pápa. Az ő élete és működése némely hasznos megjegyjegyzéssel. (Sz.-István kath. műintézet. 8r. 72 l. ára 25 kr.)

Lepsényi Miklós. Szent beszédek az év minden vasár- és ünnepnapjára. (Pozsony. Szerző. 8r. 534 l. ára 3 frt.)

Lepsényi Miklós. Válasz Masznyik Endre urnak Luther élete czimü

munkájára. Második kiadás. I—XII. füzet. (Szüts és társa. 8r. 1—376 l. ára füzetenkint 20 kr.)

Leroy-Beaulieu Pál. Az új socialismus és annak birálata. Bevezető előszóval Kautz Gyulától. Fordította Sasvári Ármin. (Magyar t. Akadémia. 8r. XII, 496 l. ára?

Lévai Izor. Közegészségtan tekintettel a gyermek-nevelésre. Szülők, tanítók és a serdültebb ifjuság részére. Második kiadás. (Lampel R. 8r. 54 l. ára 20 kr.)

Lévay József. Egyházi beszédek. (Kókai Lajos. 8r. VI, 176 l. ára 1 frt 20 kr.)

Levél, Nyilt, a budapesti közuti vaspálya-társaságnak Budapesten. (Deutsch-féle nyomda. 8r. 9 l. ára?)

Lexicon, Magyar. Az egyetemes ismeretek encyclopédiája. Uj, olcsóbb kiadás. 16—28. füzet. Aviceptologia-Beresin. (Pallas. 8r. II, 321—632 l. III. 1—512 l. ára füzetenkint 20 kr.)

Liebleitner János. Magyar nyelvtan gyakorlati példákkal német-magyar ajkú iskolák felsőbb osztályai számára. 5. kiadás. Ungarische Sprachlehre. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 124 l. ára 45 kr.)

Liebleitner János. Kis magyar-német szótár. A beszédre legszükségesb fő- és melléknevek és igék. VIII. kiadás. Kleines ungarisch-deutsches Wörterbuch. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 32 l. ára 10 kr.)

Lindewiese és a Schrot János-féle gyógymód leirása. Irta egy volt lindewiesi gyógyvendég. (Kolozsvár. Demjén L. 8r. 54 l. ára 50 kr.)

Lipthay István. Az ország valamennyi törvényhatóságánál teljesített állategészségügyi felülvizsgálat eredménye. Gróf Széchenyi Pál ministerhez zárjelentése. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 8r. 21 l. ára?)

Lipthay Sándor. A kir. József-műegyetem 1888/89. tanévének megnyitásakor 1888. szeptember 23-án tartott beszéd. (Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 42 l. ára?)

Lorin Georges. Szeretem a nőket. (Monologok. 6. sz. Singer és Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Lorsinger Frigyes Vilmos. A legnevezetesebb ehető, gyanus és mérges gombák természethű képekkel 12 szinnyomatu táblán. A cs. k. alsó-ausztriai közegészségügyi tanács megbizásából összeállította —. A magyar-orvosi könyvkiadótársulat megbizásából ford. Renner Adolf. (Bécs. 4r. 12 szinny. tábla, a magyarázat 8r. XII, 74 l. ára 5 frt 60 kr.)

Losonczy László. Kis tükör. Népiskolai kézikönyvek tára. Magyar nyelv- és irálytan a népiskolák számára. II. rész az 5—6. oszt. tananyaga. 3. kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 65 l. ára 20 kr.)

Lovcsányi Gyula. Adalékok a mohácsi vész előtti magyar-lengyel érintkezés történetéhez. (Külön lenyomat a «Századok»-ból. Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 109 l. ára?)

Lőcsei Emma. Emma néni elbeszélései 6—8 éves gyermekek számára. 6 szinezett képpel Boemm Rittától. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 115 l. ára?)

Lőcsei Emma. Amanda vagy Juci? Vigjáték egy felvonásban. (Ifjusági szinház. 1. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 20 l. ára 15 kr.)

Lőcsei Emma. A megzavart mulatság. Vigjáték egy felvonásban. (Ifjusági szinház. 2. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 23 l. ára 15 kr.)

Lőrinczi Ferencz. A népszerű egészségtan rövid kézikönyve. (Lampel R. 8r. 44 l. ára 20 kr.)

Lubrich Ágost és **Pauer Imre** tanárok véleményes jelentése Göőz József magántanári képesítése ügyében. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 2r. 3 l. ára?)

Luka József. Kath. egyházi énekek gyűjteménye a tanuló-ifjuság számára. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos nyomdája. 8r. 104 l. ára?)

Lukács Ödön. Közönséges egyházi beszédek. (Kókai Lajos. 8r. 170 l. ára 1 frt 20 kr.)

Lukács Ödön. Vasárnapi, ünnepi és alkalmi imák, szószéki használatra. (Kókai Lajos. 8r. 307 l. ára 2 frt.)

Luthardt Kristóf Ernő. A keresztyénség védelme. I. rész. Apologétikai előadások a keresztyénség alapigazságairól. A 10. kiad. után fordította Csiky Lajos. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 381 l. ára?)

Lutter Nándor. Mértan a gymnasiumok használatára. VI. kiadás. (Franklintársulat nyomdája. 8r. 352 l. ára 2 frt.)

Lutter Nándor. Betűszámtan a gymnasiumok használatára. VIII. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 407 l. ára 2 frt.)

Lutter Nándor. Közönséges számtan a középtanodák használatára. 10. kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 271 l. ára 1 frt 20 kr.)

Mac-Carthy Justus. Anglia története korunkban. Ford. Szász Béla. III. köt. (Révai testv. 8r. 481 l. ára 2 frt.)

Madách Imre. Az ember tragoediája. Drámai költ. Második, öt réz fénymetszettel bővített díszkiadás. Zichy Mihály 20 képével. (Athenaeum r. t. 4r. 231 l. és 20 kép, ára 15 frt.)

Madarak és vadak a föld különböző országaiban. Képeskönyv szöveggel. (Légrády-testvérek. 4r. 16 l. ára 50 kr.)

Madzsar János. Számtani és gyakorlati példatár. I., III., IV. füzet. Az első, második és harmadik osztály számára. Második javított kiadás. (Lampel Róbert. 8r. 26, 64, 65 l. ára 10, 18, 20 kr.)

Madzsar János. Számtani példatár. II. füzet. A népiskolák II. oszt. számára. Harmadik, teljesen átdolgozott kiadás. (Lampel R. 8r. 47 l. ára 15 krajczár.)

Magánjelenetek, Vig és komoly. Monológok. Szavalmányok gyűjteménye. Kiadja Weissmann éz társa. V—VI. füzet. (Gabányi, Georges Lorin.)

Magvassy Mihály és **Somló Lipót.** A massage és alkalmazása a gyógyászatban. (Grill K. 8r. 36 l. ára 40 kr.)

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Szerkeszti és kiadja az országos magyar kir. statistikai hivatal. 1887. évfolyam IX—XII. füzet. 1888. évfolyam I—VIII. füzet. (Athenaeum r. társulat nyomdája. n.4r. 35 lapos füzetek, ára?)

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Kiadja

az országos magyar kir. statistikai hivatal. 1887. évfolyam II. félév. 1888. évfolyam I—II. félév. Ungarns Waarenverkehr etc. (Athenaeum r. társulat nyomdája. 4r. 81 lapos füzetek, ára?)

Magyar Világ. Kiadja a «Debreczeni Ellenőr» könyvnyomdája. 1. füz. Vértesi Arnold összes munkái. 1000 elbeszélés. (Debreczen. 8r. 48 l. egyes füzet ára 15 kr.)

Majláth Béla. A sorsvető könyvek és egy ismeretlen XVI. századbeli magyar Fortuna. (Különnyomat a M. Könyvszemléből. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 46 l. ára?)

Major Antal. Az aldunai csángótelepek egészségügye. Külön lenyomat az «Orvosi Hetilap» 1888. évfolyamából. (Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 34 l. ára?)

Makra Imre és **Rózsa József**. A katholikus egyház történelme különös tekintettel Magyarországra. A középiskolák számára. (Temesvár. Csanád-egyházmegyei könyvnyomda. 8r. 179 l. ára?)

Marczali Henrik. Magyarország története II. József korában. Kiadja a magyar tudományos Akadémia. III. kötet. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 607 l. 3 frt 80 kr.)

Marczali Henrik. Magyarország története II. József korában. II. köt. 2 kiad. egy uj melléklettel. (Pfeiffer Ferdinánd. N.8r. XV, 533 l ára 3 frt 60 krajczár.

Marczali Henrik. Név- és tárgymutató «Magyarország története II. József korában» cz. munkája I. II. III. kötetéhez. (Magyar tudományos Akadémia. 8r. 42 l. ára 30 kr.)

Máriássy Béla. A magyar törvényhozás történelme 1000-től 1880-ig öt kötetben. (Budapest, Bartalits Imre nyomdája. Győr, Surányi János nyomdája. Győr, Fischer István és J. nyomdája. 8r. 437, 469, 403, 416, 408 l. egy kötet ára 5 frt.)

Marion Henri után Péterfi Dénes. Az ember kötelességei és jogai. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert nyomdája. 8r. 111 l. ára 70 kr.)

Márkus József. Kikapós menyecskék. (Urak könyvtára. 1. kötet. Ruzsicska A. 8r. 159 l. ára 60 kr.)

Márkus József. (Satanello.) Kikapós menyecskék. (Robicsek Zsigmond. 8r. 259 l. ára 1 frt.)

Marthold Jules. Desperet úr. (Monologok. 3. füz. Singer és Wolfner. K.8r. 8 l. ára 15 kr.)

Masznyik Endre. Luther élete. A művelt közönség s különösen az ifjuság számára. Luther arczképével. (Pozsony. Heckenast G. utóda. 8r. 354 l. ára 2 frt 50 kr.)

Masznyik Endre. Evangelikus dogmatika. (Kókai Lajos. 8r. 236 l. ára 2 frt.)

Masznyik Endre. Evangelikus dogmatika. (Theologiai szakkönyvtár. I. köt. Pozsony. Wigand nyomdája. 8r. 236 l. ára 2 frt.)

Máthé Lajos és **Mezei Antal**. Magyar Almanach. I. évf. (Lampel R. 8r. 442 l. ára 3 frt.)

Mátray Lajos. Fazekas Mihály élete és munkái. Felfedezett ismeretlen versei. (Lampel R. 8r. 180 l. ára 1 frt.)

Mauritz Rezső. Közönséges számtan közép- és polgári iskolák számára. VI. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 204 l. ára 1 frt 20 kr.)

Mayer György. A magyar gazdasszonyok országos egyletének évkönyve az 1887/8. évről. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 47 l. ára?)

Maywald József. Görög gyakorló- és olvasókönyv Xenephonból. Görög-magyar és magyar-görög fordítások az Anabasis I. könyve nyomán és szemelvények a memorabiliákból: A gymnasiumok VI. osztálya számára. (Kókai Lajos. 8r. 148 l. ára 1 frt.)

Medveczky Frigyes. Társadalmi elméletek és eszmények. (Révay testv. 8r. IV, 410 l. ára 2 frt 50 kr.)

Melcher Alajos. Levelek egy fiatal lelkészhez. Fordította Kiss János. II. kiadás. I—II. kötet. (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. 395, 323 l. ára 3 frt 20 kr.

Mélyacsai. Pohárköszöntések. (Toastok.) Keresztelés, menyegző, névnapi, születésnapi, ezüst, arany menyegzőre, előléptetéskor, társas összejövetelek, ebédek, estélyek és más mulatságok alkalmával felköszöntések. Minden rendűek és rangúak számára. (Lampel R. 8r. 112 l. ára 60 kr.)

Mendes Catulle. A meztelen ember. Ford. Mignon. (Urak könyvtára 4. köt. Ruzsicska A. 8r. 160 l. ára 60 kr.)

Méray-Horváth Károly. (Nő!) Egy asszony története. Dráma négy felvonásban. (Révai testvérek. ára 1 frt 50 kr.)

Méray-Horváth K. Falusi délutánok. vígjáték. (Révai testvérek. 8r. 268 l. ára 1 frt 50 kr.)

Méray-Horváth K. Klára. Dráma. (Révai testvérek. 8r. 91 l. ára 1 frt 50 kr.)

Mergl Ödön. Táblázatos leirása az emberi testnek nép-. polgári és középiskolák, tanítóképező intézetek és felső leányiskolák számára. Négy 90—64 cm. nagy, szinnyomatos vastag papirra ragasztva és bármikor használatra alkalmas tábla. (Pozsony. Stampfel Károly. ára 3 frt 50 kr.)

Michelet. A franczia forradalom története. Fordította De Gerando Antonina. VII—VIII. köt. (Révai testvérek. 8r. 311, 307 l. ára 2—2 frt.)

Mihalkovics Géza. A leiró emberboncztan és tájboncztan tankönyve szövettani és fejlődéstani vázlatokkal. II. rész. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 609—1087 l. ára?)

Mihályi Károly. Erkölcsi rajzok az emberi természetről. Egy sor egyházi bezzéd. II. köt. (Nagyenyed. Wokál János. 8r. 155 l. ára 1 frt.)

Miklós Gergely. A növénytan alapvonalai polgári és felső népiskolai. ugyszintén tanítóképezdei használatra. (Méhner Vilmos. 8r. 225 l. ára 1 frt.)

Mikolik J. Kálmán. Földrajz történeti képekkel. A III. oszt. számára. (Kókai Lajos. 8r. 81 l. ára kötve 30 kr.)

Mikszáth Kálmán. Otthon és a zöld mezőn. Gyermekek olvasmánya. Bennett H. M. képeivel. (Légrády testvérek. 8r. 26 l. 26 szines képpel, ára 3 frt 60 kr.)

Mikszáth Kálmán. A tót atyafiak. II. kiad. (Légrády testv. 8r. 203 l. ára 1 frt.)

Milán király válópöre. Az elválás okai és következményei. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 20 l. 20 kr.)

Minisztráns, Ájtatos és ügyes. A r. k. elemi fiuiskolák számára. (Esztergom. Buzárovits G. 12r. 23 l. ára 10 kr.)

Močnik Ferencz. Algebra a középiskolák felsőbb osztályai számára. Fordította Klamarik János. Átdolgozta Wagner Alajos. 6. kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. 335 l. ára 2 frt.)

Močnik Ferencz. Számolókönyv a népiskolák számára. 1—5. füzet. (Pozsony. Drodtleff R. 8r. 46, 63, 48, 64, 112 l. ára 1 frt 50 kr.)

Močnik Ferencz. Számoló könyv ipar- és kereskedelmi, felső nép- és polgári iskolák számára. A 10-ik eredeti kiadás után átdolgozta s a legujabb m. kir. miniszt. tervhez alkalmazta: Orbók Mór. II. a szerző által egyedül jogosított magyar kiadás. (Pozsony. Drodtleff R. 8r. 112 l. ára 50 kr.)

Módly Krizsó. Felolvasások. (Szombathely. Gábriel A. nyomdája. 8r. 19, 19, 22, 43 l. ára 45 kr.)

Molenkamp C. I. és Stanley Arthur műveik után átdolgozta Benke István. II. kötet. Isten országa. Templomi és iskolai beszédek gyermekek és ifjak istentiszteletére és vallástanítására. (Sepsi-Szent-György. Átdolgozó. 8r. 148 l. ára 1 frt 20 kr.)

Molnár Gyula. Első álmaim. Beszélyek, novellettek, humoreszkek, rajzok. (N.-Kanizsa. Fischel Fülöp. 16r. 432 l. ára 1 frt.)

Molnár I. Napkeleti regék gyöngyei. (Müller Ignácz. 8r. 144 l. ára 1 frt.)

Molnár István. A szőlőművelés és borászat kézikönyve. II. böv. kiad. 169 ábr. (Athenaeum. N. 8r. X. 231 l. ára 3 frt.)

Molnár I. Legujabb és legjobb szerencsekönyv. (Müller Ignácz. 8r. 46 l. ára 20 kr.)

Molnár I. Legjobb uj képes török perzsa epyiptomi álmoskönyv. (Müller Ignácz. 8r. 48 l. ára 20 kr.)

Molnár I. Legteljesebb, legnagyobb és legjobb uj képes török perzsa egyptomi nagy álmoskönyv. (Müller Ignácz. 8r. 176 l. ára 80 kr.)

Molnár Mária. Koszorú. Mese-, szavalmány-, dal- és játékkönyv. Ovodák, családok és a népiskolák I., II. osztálya számára. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 160 l. ára 80 kr.)

Molnár Samu Pál. Lenke szerelme. Történeti beszély. (Zalai Közlöny könyvtára. 3. füz. Nagy-Kanizsa. Wajdits József. K. 12r. 62 l. ára 30 kr.)

Molnár Victor. A genfi conventio. Második bővített kiadás. (Lampel R. 8r. VII, 119 l. ára 80 kr.)

Monarchia, Az Osztrák-Magyar, irásban és képben. 52—80. füzet. (A magyar kir. államnyomda. 4r. 577—688., 449—526., 576., 128 l. egyes füzet ára 30 kr.)

Monarchia, Az Osztrák-Magyar, irásban és képben. Rudolf főherczeg ő császári és királyi fensége kezdeményezéséből és közreműködésével. Harmadik kötet. Magyarország I. kötete. (Révai testvérek. N. 4r. 526 l. 1 színes melléklet, ára 5 frt.)

Monológok. Víg és komoly magánjelenetek. 1—21. füzet. (L. Gabányi, Dancourt Grenet, Lorin Georges, Guiard Emile, Csiky Gergely, Gaal Mózes, Radó Antal, Kürthy Emil, Peterdi Sándor, Coppée, Lenkei Henrik, Normand, Dreyfuss, Pósa L., Rudnyánszky Gy.)

Monostory Károly. Az állatok rossz szokásai és azok orvoslási módja. 16 ábra. (Kassa. Szerző. 8r. 34 l. ára 60 kr.)

Monselet Charles. A szórakozott kisasszony. (Monologok. 2. füzet. Singer és Wolfner. K. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Monumenta Vaticana Hungariae. Vatikáni Magyar okirattár. Első sorozat. Harmadik kötet. Bullae Bonifacii IX. P. M. IX. Bonifacius pápa bullái 1389—1396. (Szent-István-Társulat. N.4r. XXXVIII, 365 l. ára 10 frt.)

Monumenta comitialia regni Transsylvaniae. Erdélyi országgyűlési emlékek. Történeti bevezetésekkel. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Tizenharmadik kötet. (1661—1664.) (Hornyánszky V. 8r. 587 l. ára 3 frt.)

Moór Gyula. Az apáczai tévelygés. Válasz a «Székely kitelepítés» című röpiratra. (Brassó. Alexi könyvnyomdája. 8r. 74 l. ára?)

Moravcsik Ernő Emil. A gyakorlati elmekórtan vázlata. Különös tekintettel az elmebetegekre vonatkozó hazai törvényeinkre. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. XII. 200 l. ára 1 frt 20 kr.)

Morawetz Károly. Lovaglások a szabadban, tisztekkel, altisztekkel és a legénységgel. Példagyűjtemény a harcztéri szolgálatból. Szabadon fordította és bővítette Milodanovits Simon. (Grill K. K. 8r. 63 l. ára 80 kr.)

Munkácsy Kálmán. A meglepetés. Vígjáték egy felvonásban. (Ifjusági szinház. 7. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 16 l. ára 10 kr.)

Munkálatai, A magyar orvosok és természetvizsgálók 1888. augusztus 23—27-ig Tátrafüreden tartott XXIV. vándorgyűlésének történeti vázlata és. Szerkesztették Staub Móricz és Schächter Miksa. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 272 l. ára?)

Munkálatok. Kiadja a csanádi növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája. XX. évfolyam A darwinismus erkölcstana. Spencer H. erkölcstanának birálata. Irta Cathrein Győző. (Temesvár. Csanád-egyházmegyei nyomda. 8r. 194 l. ára?)

Munkay János. Igaz-e, hogy mi katholikusok mindenben hátra vagyunk és ha igen, mi ennek az oka? (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 230 l. ára 30 kr.)

Munkay János. Viribus unitis coelestibus vagyis szent atyánk XIII. Leo pápa imarendelete mint a világbéke és egyházszabadság leghathatósabb eszköze. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 232 l. ára 1 frt.)

Működése, A pestmegyei sárközi ármentesítő társulat évi, 1887. Kiadja Gajári Ödön. (Kalócsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 33 l. ára?)

Működése, A magyar kir. igazságügyminiszterium, 1875—1887. I. könyv. II. könyv. 1—2 füzet. (Légrády testvérek. 4r. 258, 312 l. ára?)

Müller János. Magyar-román szótár Láng Mihály földrajzához. (Dobrowsky és Franke. 8r. 44 l. ára 25 kr.)

Müller Károly nyomán **Fésűs György**. Cook a tengerész. Cook

James kapitány élete. A déli tenger szigetvilágának ismertetése. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 304 l. 92 képpel, ára 2 frt 50 kr.)

Münchhausen, Báró, csodálatos kalandjai és utazásai. Az ifjuság számára átdolgozta Sándor A. (Ifj. Nágel Ottó. 8r. 115 l. ára 1 frt 20 kr.)

Nagy István. Kazinczy és Debreczen. Irodalom és történeti tanulmány. (Karczag. Sződi S. N.8r. 49 l. ára 50 kr.)

Nagy Miklós. Csák Máté. Történeti dráma. (Versecz. Szerző. 8r. 167 l. ára 1 frt.)

Nagy Sándor. Az önfejű. Öt képpel. (Magyar ifjuság könyvesháza. 25—26. sz. Pozsony. Stampfel Károly. K.8r. 137 l. ára 80 kr.)

Nemeskey Andor. Nyolcz szent beszéd májusi ájtatosságra. A nyolcz boldogság és a bold. szűz Mária. (Szüts és társa. 8r. 39 l. ára 30 kr.)

Németh Gellért. A drága méreg. Mulattató elbeszélés. A magyar nép számára. (Szent István-társulat. 8r. 27 l. ára 5 kr.)

Németh Imre. A hazai termékek állandó kiállításának katalogusa. 1888. Katalog der permanenten Ausstellung vaterländischer Erzeugnisse. (Pesti könyvnyomda részvény-társaság. 8r. XLV, 621 l. ára ?)

Németh Károly és **Cserey Adolf**. Földrajz a gymnasiumok használatára. Első füzet. Európa földrajza. Az I. osztály számára. 35 ábrával. (Nagel Bernát. 8r. IV, 101 l. ára 70 kr.)

Némethy Károly és **Cserey Adolf**. Földrajz a gymnasiumok használatára. Második füzet. Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália földrajza. A II. osztály számára. 70 ábrával. (Nagel Bernát. 8r. 131 l. ára 80 kr.)

Némethy Lajos. A róm. kath. egyházi szertartások régészeti és magyarázati kézikönyve. V. kiad. (Lampel R. 8r. XVI, XXVI, 194 l. ára 84 kr.)

Nemiró. A nem igen tisztelt házból. Szabadon Mikszáth Kálmán után. (Székesfehérvárott. Grünbaum és Steiner bizom. 8r. 47 l. ára 60 kr.)

Nendtvich Károly. Az Akadémia tekintélye és a fővárosi sajtó. Értekezés. (Hornyánszky Viktor. 8r. 16 l. ára 10 kr.)

Népiratai. Sz. István-társulat. 1—9. füz. (Sz. István-társulat. 8r. 8, 11, 12, 12, 9, 7, 14. 13, 21 l. ára 2, 3, 3, 3, 2, 2, 4, 4. 5 kr.)

Névkönyv az erdélyi ev. ref. egyházkerület számára. 1888. Szerk. Incze Lajos. XXXI. évf. (Kolozsvár. Szerző. 8r. 157 l. 55 kr.)

Névkönyve, A magyar kir. honvédelmi ministerium, a honvédség és csendőrség, 1888. évre. Hivatalos kiadás. (Pallas részvénynyomda. 8r. 372 l. ára 1 frt 50 kr.)

Névy László. Olvasókönyv az alsófokú kereskedelmi iskolák számára. Első rész. (Kókai Lajos. 8r. VII, 192 l. ára 1 frt.)

Nikolas Ágoston. Krisztus. Fordította: Gróf Bethlen Emil. (Szüts és társa. 8r. 346 l. ára 2 frt.)

Noél Károly. Franczia nyelvtan. Módszeres tanmenet iskolai és magánhasználatra. — Magyarra átirta Sasváry László. 5. bőv. kiad. Egyedül jogosított magyar kiadás. I. rész. (Lampel R. 8r. 161 l. ára 90 kr.)

Noél Károly. Ugyanaz. II. rész. 5. bőv. kiadás. (Lampel R. 8r. 211. l. ára 1 frt.)

Normand J. A rákok. Fordította Ujvári Béla. Pradelo: Az udvarias

ember. Ford. Sziklay János. (Monologok 17. füz. Singer és Wolfner. 8r. 12 l. ára 15 kr.)

Nyáry József. Olaszországi emlékek. A II. magyar zarándoklat élményei. (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. 75 l. ára 50 kr.)

Nyáry Sándor. «Claire». (Zalai Közlöny könyvtára. 1. füz. Nagy-Kanizsa, Wajdits József nyomdája. 8r. 46 l. ára 25 kr.)

Nyelvemlékek, Régi magyar. Negyedik kötet. Második osztály. Egyházi vegyes könyv. (Winkler-Codex.) Sajtó alá rendezte és kinyomatta. Döbrentei Gábor 1846-ban. Az eredetivel összevetette és előszóval ellátta Volf György. (Akadémia. N. 4r. XII, CXXVI l. ára 1 frt 50 kr.)

Nyelvemlékek, Régi magyar. Kiadja a magyar tudományos Akadémia. V. kötet. A Jordánszky-Codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemeztöredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György. (Franklin-társulat nyomdája. 4r. XXXI, 930 l. ára 6 frt.)

Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Kiadja a magyar tudományos akadémia. IX—X. kötet. Érsekújvári codex. Közzéteszi Volf György. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. XXVII, 272. IX, 356 l. ára 4 frt.)

Nyitravármegye köztörvényhatóságának szabályrendeletei, általános jellegű határozatai és utasításai. Összegyűjtötte és kiadja Rudnay Béla. I. kötet. II. kötet, 2. füzet. (Nyitra. Nyitravármegye. 8r. 264 l. 1 frt 20 kr., 51—181 l. ára 60 kr.)

Obhlidal Mór és **Pöschl Róbert.** Magyar világnyelvi szók és beszélgetések gyűjteménye a volapük-világnyelv folytatólagos tanulmányozására. Magyar nyelvre átdolgozta Sz. Nagy Sándor. (Grimm Gusztáv. 8r. 147 l. ára 80 kr.)

Oheroly János. Torna-zsebkönyv. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 255 l. ára ?)

Ohnet György. Akarat. Regény. Ford. Tóth Béla. 1—2. kötet. (Egyetemes Regénytár. 11. és 12. füz. Singer és Wolfner. 8r. 170 és 149 l. ára 50, 50 kr.)

Oláh, Tiz millió, magyar nemzetünknek tőszomszédja ezer esztendő óta. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 69 l. ára 20 kr.)

Oldal János. Német nyelvtan (gyakorló-, nyelv-, szó- és olvasókönyv) polgári és felsőbb leányiskolák számára. 3. kiadás. I. rész. Az I. és II. oszt. számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 208 l. ára 1 frt 20 kr.)

Olvasmányok, Hasznos és mulattató. Kiadja Méhner Vilmos. 28—53. sz.

Olvasmányok. Rinaldo Rinaldini hires rablókapitány élete és tettei. Irta Zágoni János. 8r. 62 l. 8 képpel, ára 15 kr.

Olvasmányok. Pató Pál, népies víg elbeszélés. Irta Bálintffy Bálint. 8r. 64 l. tiz képpel, ára 15 kr.

Olvasmányok. Czypruslombok az emlékezet kertjéből a tizenhárom aradi vértanu sírjára. Irta Tatár Péter. 8r. 64 l. 14 képpel, ára 15 kr.

Olvasókönyv, Héber. Szerkesztette Pukánszky Béla. (Theologiai szakkönyvtár. Szerkesztik a magyarhoni ág. hitv. evang. egyház egyet. theolog.

akadémiájának tanárai. II. Pozsony. Wigand. J. K. nyomdája. 8r. 165 l. ára 1 frt 40 kr.)

Olvasókör. Szépirodalmi regényfolyóirat. Szerkeszti Fülöp György. 1888. Ördög és angyal. Magyarította Tölgyesi Mihály. Történeti regény. 1—24 füzet. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 1917 l. egyes f. ára 25 kr.)

Olvasókör. Szépirodalmi regényfolyóirat. Szerkeszti Fülöp György. (Rendkivüli folyam.) 1888—89. A remetekirály. (II. Lajos bajor király). Történeti regény; magyarította Tölgyesi Mihály. 1—11. füzet. (Rózsa Sándor és neje nyomdája. 8r. 880 l. egy f. ára 25 kr.)

Olvasókör. Szépirodalmi regényfolyóirat. Szerkeszti Fülöp György. 1886. 35. füzet. A gályarab menyasszonya. Brühl G. regénye. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 2721—2797 l. egy f. ára 25 kr.)

Olvasókör. Szépirodalmi regényfolyóirat. Szerkeszti Fülöp György. (Rendkivüli folyam.) A londoni koldus. Brühl G. történeti regénye. 1887—88. 15—24 füzet. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. — 8r. 1041—1918 l. egyes f. ára 25 kr.)

Olvasótára, Tanulók. Elischer József közreműködésével szerkesztik Jancsó Benedek és Boros Gábor. Kiadja Lampel. R. 1—3 füzet. (L. Berzsenyi Dániel, Zrinyi Miklós, Hunfalvy Pál.)

Opavszky Gábor és **Molnár János**. Tót és magyar olvasókönyv az ág. hitv. ev. tótajku iskolák I. oszt. számára. Slovenská a maďárská čítanka etc. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 65 l. ára ?)

Operaház könyvtára, A m. kir. 30—31. füzet. (L. Scribe E. Corman E. és Carré M.)

Orbán Balázs. A székelyek származásáról és intézményeiről. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. XIII. köt. 9. sz. Akadémia. 8r. 30 l. ára 20 kr.)

Orbók Mór. Hasznos mulatságok. III. Tréfás mértani feladványok gyűjteménye. A szöveg közé nyomott 117 képpel. (Pozsony. Drodtleff Rudolf. 8r. 74 l. ára 50 kr.)

Ormós Zsigmond. Visszaemlékezések. II. Kupeczky János mint ember és művész. III. Gyüjteményeim. (Temesvár. Magyar testvérek nyomdája. 8r. 182, 259 l. ára ?)

Ortvay Tivadar. Jeruzsálemtől Názárethig. Uti emlék. A pozsonyi «Toldy-kör»-ben 1888. január 22-én felolvasta. (Pozsony. Löwy és Alkalay nyomdája. 8r. 91 l. ára ?)

Óváry Lipót. Bethlen Gábor diplomácziai összeköttetéseiről. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIII. köt. 12. sz. Magy. t. Akadémia. 8r. 86 l. ára 50 kr.

Quida. Freskók. Ford Fái J. Béla. (Egyet. Regénytár. III. évf. 15. füzet. Singer és Wolfner. 8r. 158 l. ára 50 kr.)

Quida. Egy orgonaág. Angolból fordította Haraszti Gyula. (Olcsó könyvtár. 237. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 112 l. ára 30 kr.)

Önszámitó, A csalhatatlan. Nélkülözhetlen kézikönyv vásárlók és eladók számára. Der untrügliche Selbst-Verkäufer. (Lampel R. 16r. 138 l, ára 40 kr.)

Öreg János. A franczia középoktatás és tanárképzésről. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 47 l. ára?)

Öreg János Erkölcsiség szabad akarat nélkül. (Debreczen. ifj. Csáthy K. 8r. 176 l. ára 1 frt 20 kr.)

Öreg János. Természettan és gazdasági vegytan népiskolák számára. 3. kiadás. Kis tükör. Népiskolai kézikönyvek tára. (Dobrowsky és Franke. 8r. 63 l. ára 18 kr.)

Örömdal Pauer Jánosnak, székesfehérvári megyés püspök stb. áldozársága félszázados emlékünnepére ajánlják a Zircz-cisterci rend székesfehérvári társházának tagjai 1888. évi augusztus 20. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 4r. 5 l. ára?

Öröme, Az ifjuság. Mulattató és tanulságos ifjusági olvasmányok kath. fiu- és leánygyermekek számára. II. kötet. (Szent-István-társulat. 8r. 202 l. ára?)

Összeállítása, A bor- és húsfogyasztási adótörvények és szabályok hivatalos. III. kiadás. Kiadja a magyar kir. pénzügyminiszterium (Magyar kir. államnyomda. 4r. 112 l. ára?)

Összeállítása, Az egyenes-adótörvények és szabályok hivatalos. Kiadja a m. kir. pényügyminiszterium. I. kötet. II. kiadás. (Magy. kir. államnyomda. 8r. 293 l. ára?)

Palágyi Lajos. Humoros költemények. (Mulattató zsebkönyvtár. 50. füz. Esztergom. Buzárovits Gusztáv. 8r. 61 l. ára 12 kr.)

Pálffy Albert. A báróné levelei. Beszély. (Olcsó könyvtár. 240. szám. Franklin-társ. 8r. 112 l. ára 30 kr.)

Pálfy József. A keresztény anyaszentegyház története. Protestans iskolák számára. V. jav. kiad. (Kókai Lajos. 8r. 186 l. ára 90 kr.)

Palgrave Reginald. Képek az angol alsóház történetéből és működéséből. Ford. Csernátony. Uj kiad. (Ráth Mór. 8r. 147 l. ára 50 kr.)

Pallas-könyvtár. Kiadja a Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság. III. folyam 12. köt. IV. folyam. 1—8 köt. (L. Hugh Conway. Paul Bourget, Beniczkyné-Bajza Lenke, Collins Wilkie, Maria Corelli, Kazár Emil, Eltünt ékszerek.)

Pálmay Kálmán. Csöndes hullámok. Költemények. (Szerző. 16r. 128 l. ára 1 frt.)

Palóczy Lipót. Gyakorlati olasz nyelvtan Ahn tanmódszere nyomán. (Lampel Róbert. 8r. VI, 160 l. ára 80 kr.)

Panik Mihály. Magyar-tót szótár Láng Mihály földrajzához. (Dobrowsky és Franke. 8r. 43 l. ára 25 kr.)

Pap János. Természetrajz elemei. A középtanodák és polgári iskolák alsó osztályainak használatára. I. rész. Állattan. V. jav. kiadás. (Lampel R. 8r. XV, 72 l. ára 50 kr.)

Pap Kálmán. A katonai büntető és fegyelmi fenyítőjog kézikönyve. Második javított és bővített kiadás. (Grill K. 8r. VIII, 308 l. ára 2 frt.)

Paprika Jancsi szinháza. Elszakíthatlan képeskönyv. (Lampel Róbert. 4r. 10 carton, ára 1 frt.)

Pásztor Lajos A deésaknai sóbányák története és a Józsefbánya jelenlegi pusztulása. (Szerző. 8r. 49 l. ára?)

Pataky Imre. Mértan. A polg. leányiskolák I—IV. osztálya számára. A szöveg közé nyomott 110 ábrával és 2 szintáblával. (Kecskemét. Scheiber József. 8r. 58 l. ára 72 kr.)

Pecci Jóakim. (XIII. Leo pápa.) Az alázatosság gyakorlása. Magyarúl kiadja Boromisza Tibor. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 104 l. ára?)

Péch József. A magyar állam jelentékenyebb folyóiban észlelt vízállások a Tiszában 1876—1887. években. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 4r. 168 l. ára?)

Peisner Ignácz. A nyelv életéből. A nagy közönség számára. (Robicsek Zs. 8r. 81 l. ára 50 kr.)

Perényi Kálmán. Felhők és csillagok. Költemények. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 179 l. ára?)

Peres Sándor. A beszéd és értelemgyakorlatokról. Vezérkönyv gyanánt. II. kiadás. (Méhner Vilmos. 8r. 90 l. ára 60 kr.)

Perls Ármin. Ünnepi és alkalmi prédikátiók. I. kötet. (Székesfehérvár. Singer Ede. 8r. 160 l. ára 1 frt 50 kr.)

Perrendtartása, A bányai ág. hitv. egyházkerület egyházi. Megállapítva, szentesítve és kihirdetve a bányai á. h. egyházkerület 1887. évi okt. 3. tartott közgyülésén. (Egyházkerület. N. 8r. 23 l. ára?)

Pesty Frigyes. Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben. Kiadja a magyar tudományos Akadémia. I. kötet. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. XXXII, 447 két hasábos l. ára 3 frt.)

Péter Gábor. A debreczeni dalegylet története. 1863—1888. (Debreczen. Dalegylet. 8r. 79 l. ára?)

Peterdy Sándor. Az orr. (Monologok. 14. füz. Singer és Wolfner 8r. 9 l. ára 15 kr.)

Péterfi Dénes. Az ember kötelességei és jogai. Marion Henri után. (Kolozsvár. Demjén L. 8r. 110 l. ára 70 kr.)

Petőfi Sándor válogatott költeményei. Magyarázta Badics Ferencz I. rész. Lyrai költemények. II. rész, Elbeszélő költemények. (Athenaeum r. társaság. 8r. 177, 137 l. ára 90—90 kr.)

Petrik Géza. Magyarország bibliographiája 1712—1860. Könyvészet kimutatása a Magyarországban és hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak. Bevezetéssel Szilágyi Sándortól. I. kötet. 1—4. rész. (Dobrowsky Ágost. 8r. 954 l. egy rész ára 3 frt 50 kr.)

Petrovics Soma. Magyar kis kézi agenda. Az ágostai hitv. evang. lelkész szent cselekményeinek alkalmaira. II. kiadás. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 166 l. ára?)

Petrovszky József. Közigazgatási törvények és rendeletek kézikönyve. XV—XVI. füz. (Arad. Lepage Lajos. 8r. 127—508 l. füzetje 80 kr.)

Petz Gedeon. Grimm törvénye. Nyelvtudományi tanulmány. (Franklin-társulat. 8r. 108 l. ára 1 frt.)

Pick Miksa. Régi magyar történetirás a legrégibb kortól 1526-ig. (Neumann Ede nyomdája. 8r. 46 l. ára?)

Pirchala Imre. Latin mondattan olvasmányokkal és gyakorlatokkal a

reáliskolák VI. oszt. számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 96 l. ára 70 kr.)

Piszke albuma. (Boldog falusiak!) Karczolatok a vidéki életből. Összegyüjtötte Vörös orr. (Esztergom. Laiszky János nyomdája. 8r. 102 l. ára?)

Pisztory Mór. A nemzetgazdaságtan haladása és iránya az utolsó tizenöt év alatt. A magyar t. Akadémia által Lévay-jutalommal koszorúzott pályamunka. (Magyar t. Akadémia. 8r. 393 l. ára 2 frt 50 kr.)

Ploetz Károly. Sillabaire français. Első oktatás a franczia nyelvben. 19. kiadás után Palóczi Lipót. VI. jav. kiad. (Lampel R. 16r. 183 l. ára 40 krajczár.)

Plutarch, Paedagogiai. Jelesebb paedagogusok, kiválóbb tanférfiak arczkép- és életrajzgyűjteménye, tekintettel a magyarokra. Szerkeszti Orbók Mór. II. kötet. (Pozsony. Drodtleff Rudolf. 8r. 278 l. ára 2 frt.)

Podmaniczky Frigyes. Naplótöredék 1824—1887. III. kötet. (Grill Károly könyvkereskedése. 8r. 336 l. ára?)

Popp Antal. Magyar nyelvgyakorló a III. oszt. magyar és németajku népiskolák tanulói számára. 8. kiadás. Anfangsgründe der ungarischen Sprache etc. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 68 l. ára 25 kr.)

Pór Antal. Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet herczegasszony, az Árpádház utolsó sarja. (Különlenyomat a «Kath. Szemle» II. kötetéből. Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 68 l. ára?)

Porzsolt Kálmán. Fürdői emlékek. Elbeszélések. (Lampel R. 12r. 144 l. ára 1 frt.)

Pósa L. Buzogány Sebestyén. A rózsatolvaj. (Monologok. 19. füz. Singer és Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Pósa Lajos. Pillangók. Gyermekversek képekkel. (Singer és Wolfner 4r. 12 l. ára 1 frt 60 kr.)

Pósa Lajos. Aranytollu madár nótái. Gyermekversek Elischer Lajos eredeti rajzaival. (Légrády testvérek. 8r. 58 l. ára (szinezett képekkel) 2 frt.)

Pósa Lajos. ABC. Szines képekkel és versecskékkel. (Lampel Róbert. N. 4r. 12 l. ára 80 kr.)

Pótlék az 1887. évben kibocsátott hivatalos betűsoros árulajstromhoz. Érvényes 1888. május 10-től kezdve. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. (Magyar k. államnyomda. 8r. 42 l. ára?)

Pozsony város zárszámadása és vagyonleltára 1887. évről. Schlussrechnung u. Vermögensinventar der k. Freistadt Pressburg für 1887. (Pozsony. Angermayer Károly nyomdája. N. 4r. 164 l. ára?)

Pozsony vidéke. A magy. földtani intézet fölvétele. M. 1—144,000. (Kilián Fr. ára 2 frt.)

Prager Benő. Földrajz a torontálmegyei népiskolák III. osztálya számára. (N.-Kikinda. «Kiadói Nyomda». 8r. 46 l. ára 25 kr.)

Preisinger József. Gyakorlati énekkönyv dalokkal a népiskola II. osztálya számára. Az aradi tanügyi bizott. által megállapított terv alapján. I. füzet. II. kiad. (Arad. Ifj. Klein Mór. 8r. 16 l. ára?

Preisinger J. Ugyanaz a népiskola III. oszt. számára. II. füz. (Arad. Ifj. Klein Mór. 8r. 16 l. ára 20 kr.)

Preisinger József. Ugyanaz a népiskola IV. osztálya számára. III. füz. (Arad. Ifj. Klein Mór. 8r. 16 l ára 20 kr.)

Programm, A S.-A.-Ujhelyi «Statusquo ante» izraelita hitközség új zsinagogájának 1888. évi augusztus hó 30-án történendő felszenteléséhez megállapított ünnepélyi. (Márkus Samu nyomdája. 4r. 8 l. ára?)

Propper N. János. Tizedes időszámítás és tizedes óra. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 29 l. ára?)

Pruzsinsky János. A latin nyelv a hazai reáliskolákban. (Különlenyomat a budapesti V. ker. állami főreáliskola 1887/8. évi értesítőből. Légrády testvérek nyomdája. 8r. 14 l. ára?)

Przseválszkij Mikhájlovics Nikoláj. Zajzánból Khamin át Tibetbe és a sárga folyó forrásvidékére. Harmadik utja Középázsiába. Oroszból Csopey László. (Utazások könyvtára. 1—6. füz. Franklin-társulat. 8r. 1—495 l. ára füzetenkint 40 kr.)

Pukánszky Béla. Héber olvasókönyv. Akadémiai és magánhasználatra. (Pozsony. Kókai Lajos. 8r. 165 l. ára 1 frt 40 kr.)

Pulszky Ágost. A jog- és állambölcsészet feladatai. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. köt. 7. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 27 l. ára 20 kr.)

Pulszky Ferencz. Mese a csillagfiról és királyfiról. (Magyar Könyvesház. 135—140. sz. Aigner Lajos. 12r. 204 l. ára 1 frt 20 kr.)

Pulszky Ferencz. Ábránd és valóság. Mese a csillagfiról és a királyfiról. Jellemrajzok: Eötvös, Széchenyi, Deák, Dessewffy Aurél. Utivázlatok. Visszaemlékezések. (Aigner. 16r. 204, 132, 239 l. ára 3 frt.)

Pulszky Ferencz. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIV. köt. 1. szám. Magyar tud. akadémia. 8r. 24 l. ára 20 kr.)

Pulszky Károly. Országos képtár. A képgyűjtemény leiró lajstroma. 1888. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 135 l. ára 40 kr.)

Purt Iván. Cselka Nándor élete és működése. Fővárosi lelkipásztorkodásának harmincz éves jubileuma alkalmából. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 22 l. ára?)

Rab István csángó költő emlékünnepe. Kiadja a brassómegyei hivatalos tanítótestület. (Brassó. Alexi nyomdája. 8r. 36 l. ára 15 kr.)

Raab Károly. A keresztény egyház rövid története. A középiskolák alsó osztályai, polgári és felső leányiskolák számára. (Selmeczbánya. Joerges Ágost özvegye. 8r. 59 l. ára 35 kr.)

Radó Antal. A kék harisnyás. (Monologok. 12. füz. Singer és Wolfner. 8r. 14 l. ára 15 kr.)

Radó Vilmos. Gróf Benyovszky Móricz élete és kalandjai. Az ifjuság számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 296 l. ára 2 frt.)

Radvánszky Béla. Házi történelmünk emlékei. I. osztály. Udvartartás és számadáskönyvek. I. kötet. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. (Magyar történelmi társulat. 8r. 404 l. ára 4 frt.)

Rankine W. J. M. Mérnöki kézikönyv. Angolból fordította Gyurkovits Kornél. (Magyar mérnök- és építészegylet könyvkiadó vállalata. I. kötet. 4. füzet. N.8r. XIII, 577—829 l. ára ?)

I. Rákóczy György és a Porta. Levelek és okiratok. A magyar tud. Akadémia megbizásából szerkesztették Beke Antal és Barabás Samu. (Akadémia. 8r. 905, X l. ára 5 frt.)

II. Rákóczy György felelete az «Innocentia Transylvaniae»-ra (1653—1659.) A fejedelem megbizásából irta Dr. Basire Izsák. A durhami káptalan levéltárából közli Kropf Lajos. (Hornyánszky V. 8r. 99 l. ára 20 kr.)

Rákóczy Lajos. Földrajz a fővárosi népiskolák III. osztályainak számára. Budapest és környéke Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyével. Pályanyertes mű. Nyolczadik kiadás. A szöveg közé nyomott ábrákkal. (Dobrowsky és Franke. 8r. 47 l. ára 30 kr.)

Rakovszky János. Gyakorlati orosz nyelvtan. Uj kiad. (Ungvár. Lévai Mór. 8r. 253 l. ára 1 frt 50 kr.)

Rapos József. Emlékirat az országos kisdedóvó egyesületnek 1888. április 15-re egybehivott közgyűléséhez az egyesület öröksége tárgyában, tekintettel azon könyvre, mely az egyesület megbizásából 1887. november 20. tartott ünnepély alkalmából kiosztatott. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 16, IV l. ára ?)

Ratzel Frigyes. A föld és az ember. Ford. Simonyi Jenő. (Révai testv. 8r. XX, 623 l. ára 3 frt 50 kr.)

Regegyűjtemény, Legszebb. Tizenkét mese a jó gyermekek számára. Tizenkét színnyomatu képpel. (Lauffer Vilmos. 4r. 44 l. ára 1 frt. 20 kr.)

Regéi. Az ezeregy éj —. Az ifjuság számára átdolgozta Benndorf Pál, fordította Győry Ilona. Hat színnyomatu képpel és kilencz rajzzal. (Lauffer Vilmos. 4r. 137 l. ára 3 frt).

Regénytár, Egyetemes. III. évf. 1—17 füzet. (L. Beniczkyné Bajza L., Delpit E., Almanach, Cherbuliez V., Kazár E., Groller B., Ohnet Gy., P. Szathmáry K., Ouida, Mario Uchard, Bródy S.)

Regénytár, Egyetemes. IV. évfolyam. 1—8 kötet. (L. Csiky Gergely, Rider Haggard, Almanach, Zola Emil.)

Regénytár, Családi. Szépirodalmi folyóirat. Szerkeszti Ribényi Antal. I. évfolyam. (Hunyadi Mátyás nyomda. 8r. 879 l. ára 4 frt.)

Reiner Ignácz. A magyar ügyvédség. Kézikönyv az ügyvédségre vonatkozó összes törvények és rendeletekből a kir. Curia, kir. itélőtábla és pénzügyi közigazgatási biróság elvi jelentőségű határozataiból, valamint a budapesti ügyvédi kamara gyakorlataiból. (Singer és Wolfner. 8r. 188 l. ára 1 frt 50 kr.)

Remekházy Károly. Nehány szó Alföldünk folyóvizeinek szabályozásáról. (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. 21 l. egy vizrajzi ábrával, ára 40 kr.)

Remekirók. Görög és latin, gyűjteménye. Magyar jegyzetekkel iskolai használatra. 11., 12. és 19. köt. (L. Sallustius, Vergilius, Homeros.)

Remekirók, Római, magyar fordításban. (L. Tacitus.)

Remekirók, Hellen, magyar fordításban. 23. köt. (L. Herodot).

Rendeletek tára a részletes felmérés végrehajtására 1872—1888. február végéig. Összeállította Szikszay Elek. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai könyvnyomdája. 8r. 64 l. ára ?).

Rendeletek tára, Magyarországi. 22. foly. Kiadja a m. k. belügyministerium. I. füz. (Nagel Otto. 8r. IV. 136 l. ára 75 kr.)

Rendszabályok és szolgálati utasítások a nagyváradi l. sz. püspökségi uradalom gazdasági, erdészeti és egyéb tiszti személyzet számára. (Fanda József nyomdája. 8r. 37 l. ára ?).

Részlet a közmunka- és közlekedésügyi m. kir. minisztertől 1887. évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett jelentéséből. — Posta, távirda és távbeszélő. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 4r. 25 l. ára ?).

Réti János. A trágyáról, a trágyázásról és a trágyakezelésről szükséges tudnivalók. Az erdélyi gazdasági egylet irodalmi szakosztályának könyvkiadóvállalata. I. évfolyam. 1. füzet. (Kolozsvár. Gámán János örököseinek nyomdája. 8r. 31 l. ára ?).

Rentmeister Antal. Lex falcidia és quarta falcidia. Értekezés a Pandektajog köréből. (Magyar tudományos Akadémia. 8r. 116 l. ára 70 kr.)

Révész Adolf. Az élet iskolájából. Csevegések. (Grill K. 8r. 155 l. ára 1 frt.)

Révész Bálint. Vasárnapi, ünnepi és alkalmi imádságok templomi használatra. Negyedik kiadás. (Kókai Lajos. 8r. 408 l. ára 2 frt 80 kr.)

Révész Bálint. Köznapi imádságok templomi használatra. Harmadik kiadás. (Kókai Lajos. 8-r. 343 l. ára 2 frt 40 kr.)

Révy Géza Victor. A bodrogközi tiszaszabályozási társulat belcsatornázási művei és vizviszonyai. (Révai t. 8r. 86 l. VI táblával, ára 1 frt).

Richebourg Emil. A férj. Regény. I—IV. köt. (Pallas részvénynyomda. 8r. 212, 185, 336, 324 l. ára 3 frt 60 kr.)

Rider Haggard. Ő. Regény. Fordította: Csepreghyné-Rákosi Ida. Első kötet. (Egyetemes Regénytár. IV. évf. 3. köt. Singer és Wolfner. 8r. 157 l. ára 50 kr.)

Rider Haggard. Ő. Regény. Fordította Csepreghyné-Rákosi Ida. Második kötet. (Egyetemes Regénytár. IV. évf. 4. köt. Singer és Wolfner. 8r. 158 l. ára 50 kr.)

Riedl Frigyes. Rhetorika és rhetorikai olvasókönyv. (Lampel Róbert. 8r. 227 l. ára 1 frt 30 kr.)

Robel Román. Kiegészítése és helyesbítése a «Bélyeg- és illetékkalauz a közéletben leggyakrabban előforduló esetekben» cz. munkának. (Nagel Ottó. 8r. 11 l. ára 10 kr.)

Roboz József. A csoportkép, mint a szemléltető oktatás segédeszköze. Tanulmány. (Arad. Gyulay István nyomdája. 8r. 46 l. ára 35 kr.)

Róder Alajos. Bibliai történetek. Középkorú gyermekek számára. XLVI. kiad. (Sz. István társ. 8r. 133 l. ára 28 kr.)

Róder Alajos. Bibliai történet kisebb gyermekek számára. Ötvenedik kiadás. (Szent-István társulat. 8r. 80 l. ára 21 kr.)

Róder Alajos. Bibliai történet iskolai könyvül. Középkorú gyermekek számára. Negyvenhetedik kiadás. (Sz. István-társulat. 8-r. 133 l. ára 28 kr.)

Rohrbacher Miklós. Tata története. I. füzet. (Tata Szerző. 8r. 39 l. egy füzet ára 50 kr.)

Róka József. Az illeték-egyenérték kézikönyve a vonatkozó törvények, ministeri rendeletek és a pénzügyi közigazgatási bíróság határozatai alapján. (Szabadka. Székely Simon nyomdája. 8r. 57 l. ára 30 kr.)

Róka József. Az illeték-egyenérték kézikönyve. Az 1887. 45. t. cz. 5—9. §§-ainak magyarázata. II. kiadás. (Szabadka. Székely Simon. 8r. 56 l. ára 30 kr.)

Róka József. Tárgymutató a bélyeg és illetékek iránti törvények és szabályok hivatalos összeállításának illetéki díjjegyzékéhez. (Szabadka. Székely Simon. 8r. 79 l. ára 50 kr.)

Rombauer Emil. Az 1848. márciusában diadalmaskodott reformeszmék fejlődése s megvalósulása. (Brassó. Alexi nyomdája. 8r. ára ?)

Rosenmayer Izsák. A héber olvasás tankönyve izraelita iskolák számára. 4. kiadás. (S.-A.-Ujhely. Lövy Adolf. 96 l. ára ?)

Roszner Ervin. Néhány szó «Régi magyar házassági jog» című munkám védelméül. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 38 l. ára 30 kr.)

Roth Frigyes. Megmentve. Elbeszélés. Ford. Fehérvári. (Székesfehérvár. Singer Ede. 8r. 150 l. ára ?)

Rottler József. A kaszálók és legelők ápolása. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 38 l. ára 25 kr.)

Rousseau. Corrière után Ferenczy József. (Egyetemes könyvtár. 3. füz. Győr. Gross Gusztáv. 16r. 33 l. ára 10 kr.)

Rozgonyi György. Virág András története vagy az ördög bibliája. A magyar nép számára. (Szent István-társulat. 8r. 12 l. ára 3 kr)

Rudnyánszky Gyula. A zsarnok. (Monologok. 21. füz. Singer és Wolfner. 8r. 16 l. ára 15 kr.)

Rudnyánszky Gyula. Mária-dalok és legendák. Olcsó kiadás. (Szent-István kath. műintézet k. 8r. 192 l. ára 1 frt.)

Rudnyánszky Gyula. Jézus. Karácsonyi ének. Margitai, Linek, Széchy és Goró rajzaival. (Káldor Ferencz. K. 8r. 118 l. ára 1 frt 30 kr.)

Rudolfy József. Szinházégésnél javaslatba hozott mentési és oltási művelet. (Szeged. Bába Sándor nyomdája. 8r. 67 l. ára ?)

Ruffy Pál. A háziállatok okszerű táplálása. Dr. Wolff Emil nyomán. (Léva. Szerző. 8r. 48 l. ára 65 kr.)

Ruisz Gyula. A mezőhegyesi állami ménesintézet alapításának története. Különlenyomat a «Délmagyarországi történelmi és régészeti múzeumtársulat értesítője» 1887-diki évfolyamából. (Temesvár. Magyar testvérek nyomdája. 8r. 171 l. ára ?)

Ruttkay Gyula. Hozanna! Gönczy Pál államtitkárnak a tanügy terén töltött áldásdús működése ötvenedik évi jubileumának alkalmából. (Galgócz. Löwy A. nyomdája. 8r. 2 l. ára ?)

Ruttkay E. Károly. Magyar és angol zamatú bohózatos szinművek. A bitorlott rekeszben. Bohózat. R. B. Peake után angolból. (Légrády-testvérek nyomdája. 8r. 67 l. ára 60 kr.)

Rybár István. Vegytan, ásványtan és földtan. Tanodai használatra. (Kókai L. 8r. VIII, 103 l. ára 90 kr.)

Sainte-Beuve. Arczképek a franczia ujabbkori társadalomból. Franczióból fordította, jegyzetekkel és bevezetéssel ellátta Wohl Janka. (Magyar tudományos Akadémia. 8r. XIX, 416 l. ára ?)

Sajóhelyi Béla és **Szécskay István.** Vegytan kapcsolatban az ásványtannal és a földtan vázlatával leányisk. számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 167 l. számos ábrával, ára 90 kr.)

Salacz Gyula Ilonám emlékezete. Szemelvények Salacz Gyuláné szül. Keller Ilona irodalmi műveiből. (Arad. Szerző. 8r. 231 l. ára ?)

Sallustius Crispus. De conjuratione Catilinae et de bello Jugurthino. Magyarázta: Holub Mátyás. Sajtó alá rendezte: Kempf József. II. rész. De bello Jugurthino. 2. kiad. (Görög és latin remekirók gyűjteménye. XI. köt. Lampel R. 8r. VI, 123 l. ára 70 kr.)

Sallustius, Catilina. I. füzet. (Catilina I—XXXIX.) Ford. és magy. Kapossy Luczian. (Tanulók könyvtára. 48. füzet. Pozsony Stampfel Károly k. 8r. 64 l. ára 30 kr.)

Samassa József. Zárbeszéd az egri egyházmegyei papság nyugdíjintézete ügyében 1888. október 23. Egerben tartott közgyülésen. Latin eredetiből fordítva. (Eger. Érseklyceumi könyvnyomda. 4r. 24 l. ára ?)

Sántha Károly. Jó gyermekek verses könyve. Karácsonyi és ujévi ajándékul. (Kókai L. 8r. 105 l. ára 1 frt 20 kr.)

Sanyaró Vendel válogatott nyögései. (Singer és Wolfner könyvkereskedése. 8r. 84 l. ára 50 kr.)

Sántha Károly. Jó gyermekek verses könyve. (Légrády testvérek. 8r. 104 l. ára ?).

Sántha Károly. Buzgóság könyve. (Luther-társaság. 8r. 338 l. ára ?)

Sarda'y Salvany Félix. A liberalismus bűn. Égető kérdések. Fordította Csápori Gyula. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. XV, 216 l. ára 1 forint.)

Schak Béla. Az élet meséiből. Rajzok és elbeszélések. (Révai Leó. 8r. 260 l. ára 1 frt 60 kr.)

Schauenburg és **Hattler után Bányik Ignácz.** Jézus édes szive, vagyis Jézus szentséges szive tiszteletének története. Kiadja a «Hirnök» szerkesztősége. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz nyomdája. 8r. 162 l. ára ?)

Schiller Frigyes szinművei. Ford. Tomor Ferencz. I—III. rész. (Lampel R. 8r. 168, 193 l. ára 80—80 kr.)

Schiller Károly. A szállítási szabályok és a vasúti díjszabásokról. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. 174 l. ára 1 frt 50 kr.)

Schlatter Alfréd. Lélektan, középiskolák számára. (Kassa. Maurer Adolf. 8r. VI, 83. l. ára 60 kr.)

Schlauch Lőrincz. Ötven év a zárdában. Egyházi beszéd a nagyváradi orsolyaszűzek fejedelemnőjének 50 éves szerzetfogadalmi jubilaeuma alkalmából 1888. november 2. a zárdatemplomban. (Hornyánszky Viktor nyomdája, 8r. 15 l. ára ?)

Schneller István. Tanévmegnyitó beszéd az egyet. ev. theol. akadémián

1888. szept. 6. Külön lenyomat az «Evang. Egyház és Iskola» 1888. é. 41. 42—43. sz. (Pozsony. 8r. 23 l. ára ?).

Schnierer Aladár. A büntetőjog általános tanai 1878. V. és 1879. XL. t. cz. alapján. II. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 296 l. ára 2 frt.)

Schreber M. G. D. Orvosi szoba-gymnastika vagyis az egészségi és gyógygymnastikai szabad gyakorlatok rendszere. Magyarra fordította és sulyzógyakorlatokkal bővítette Bognár Antal. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 122 l. 59 ábrával, ára 1 frt.)

Schreyer Jakab. A polgári törvénykezési rendtartás az 1868. 54. és 1881. 59—60. t. cz.-ek alapján. 3. kiadás. I. kötet. Közöns. polgári kereskedelmi s váltóeljárás. II. kötet. A végrehajtási eljárás. A legujabb rendeletekkel és törvényekkel bővített kiadás. (Athenaeum r. nyomda. 8r. 745, 301 l. ára ?).

Schulhof Géza. A bűntettekről és vétségekről szóló magyar büntető törvénykönyv és az uzsoráról és káros hitelügyről szóló törvények magyarázata, tekintettel a vonatkozó egyéb törvények és rendeletekre és a m. k. curia elvi jelentőségű határozataira. I—III. köt. (Singer és Wolfner. 8r. V, 298, 404, 551 l. ára 8 frt.)

Schultz Ferdinánd kisebb latin nyelvtana. **Átdolgozta Dávid István.** IV. kiadás. (Lampel R. N. 8r. 299 l. ára 1 frt 20 kr.)

Schunda Venczel József. A czimbalom multja, jelene és jövője. (Buschmann J. nyomdája. 8r. 27 l. ára ?).

Schuschny Henrik. Néhány szó a középiskolai orvosi és egészségtantanári intézményről. Különlenyomat a budapesti V. ker. állami főreáliskola 1887/8. évi értesítőből. (Légrády-testvérek nyomdája. 8r. 10 l. ára ?).

Schwarcz Gyula. Adalék a római alkotmánypolitikához és államjoghoz. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből X. köt. 1. szám. Magyar t. Akadémia. 8r. 68 l. ára 40 kr.)

Schwarcz Gyula mint a m. kir. vallás- és közoktatásügyi tárcza egyedül hivatott jelöltje. Irta: E. Zs. (Kálman és társa nyomdája. 8r. 7 l. ára ?).

Schwarcz Gyula. Tudomány és társadalom. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. kötet. 10. szám. Magyar tud. Akadémia 8r. 79 l. ára 50 kr.)

Schwartzer Ottó. Az álomról. (Grill K. 8r. 30 l. ára 60 kr.)

Schwarz Mór. Számtani gyakorlókönyv az 1-től 100-ig terjedő számkörben az elemi népiskolák II. oszt. számára. III. kiadás. (Singer és Wolfner könyvkereskedése. 8r. 36 l. ára 20 kr.)

Schwicker J. H. Magyarország története képekben. Harmadik javított kiadás. (Lampel R. 8r. 122 l. ára 40 kr.)

Scribe E. Udvari hangverseny. Vig dalmü egy felvonásban. Szövegét irta-, zenéjét irta Auber E. Fordította Ábrányi Emil. (Operaház könyvtára. 30. füzet. Pfeifer F. K. 8r. 36 l. ára 25 kr.)

Sebesztha Károly. Lélektani rajzok. (Egyetemes könyvtár. 4. füz. Győr. Gross Gusztáv. 16r. 109 l. ára 10 kr.)

Seidel Pál. A magyarok története és a világtörténelem legfőbb mozza-

natai. Népiskolák használatára. IX. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 47 l. ára 25 kr.)

Seress Imre. Kisebb költemények. Emmi és társai. (Aigner L. Kis 8r. 203 l. ára 1 frt 60 kr.)

Shakspeare. Romeo és Julia. Fordította: Szász Károly. (Ráth Mór. Nagy 4r. VIII, 44 l. ára 3 frt 60 kr.)

Shakspeare szinművei. Fordítják többen. Bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta Csiky Gergely. Javított kiadás közel 600 illustratióval. 38—61. füzet. (Ráth Mór. 4r. egyes f. ára 40 kr.)

Shakspeare szinművei. Fordítják többen. Bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta Csiky Gergely. II. jav. kiadás. 1—29. füzet. (Ráth Mór. 4r. VIII, 1—48; VII, 1—32; VI, 1—22; VII, 1—37; VII, 1—36; I—VII, 1—55; 1—44; IX, 1—6 l. füzetje 40 kr.)

Shakspeare szinművei. Bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta Csiky Gergely. XVI—XIX. (L. Arany János, Győry Vilmos, Szász Károly, Greguss Ágost.)

Siegmeth Károly. Kirándulás a Polonina Runára. Ford. Raisz Gedeon. (Különlenyomat a M. Kárpátegyesület XV. Évkönyvéből. Maurer Adolf, Kassa. 8r. 20 l. ára 30 kr.)

Sigmond Dezső. Az új szeszadó-törvényhez. Nézetek és javaslatok. (Brózsa Ottó nyomdája. 8r. 35 l. ára ?).

Simai Kristóf. Igazházi, egy kegyes jó atya. Mulatságos játék. II. kiadás. Bevezetéssel Erdélyi Károlytól. (Olcsó könyvtár. 238. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 180 l. ára 30 kr.)

Simon Ödön. Évi jelentés Sopronvármegye állapotáról 1887. Hivatalos kiadás. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 68 l. ára ?).

Simonffy Imre Debreczen város polgármesterének évi jelentése az 1887. évről. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 64 l. ára ?)

Simonkai Lajos. Hazánk és a földkerekség hársfajainak biráló átnézete. (Mathemat. és természettud. közlemények. XXII. köt. 7. szám. Akadémia. 8r. 271—352 l. két táblával, ára 70 kr.)

Simonkai Lajos. Magyarország és környékének zanótjai. (Mathemat. és természettud. közlemények. XXII. köt. 8. szám. Magyar Akadémia. 8r. 353—381 l. ára 20 kr.)

Simonyi Jenő. Idegen népek közt messze földön. Utirajzok és életképek. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 264 l. számos fametszetű ábrával, ára ?)

Simonyi Zsigmond. A nyelvujítás történetéhez. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIV. kötet. 8. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 27 l. ára 10 kr.)

Simonyi Zsigmond. A magyar szótők. Általános rész. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIV. köt. 7. szám. Magyar Akadémia. 8r. 45 l. ára 30 kr.)

Simonyi Zsigmond. A magyar határozók. A m. tud. Akadémiától Lukács Krisztina-féle jutalommal kitüntetett pályamunka. I. kötet első fele. (Magyar Akadémia. 8r. 276 l. ára ?)

Simor János bibornokérsek körlevele. A pogány humanismus és a keresztény szeretet, tekintettel a Páli Szt.-Vincze-egyesületekre. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 79 l. ára 20 kr.)

Smith H. Nemzetgazdaságtan kérdések és feleletekben. II. kiadás. (Jogi ismétlő könyvek gyűjteménye. VII. Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 90 l. ára 80 kr.)

Soóváry Ferencz. A m. kir. pénzügyi bíróság döntvényei és elvi jelentőségű határozatai az 1887. évről. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. (Ifj. Nagel Ottó. N.8r. XXIV, 359 l. ára 1 frt 50 kr.)

Sorel Albert. Európa és a franczia forradalom. I. része. A politikai erkölcsök és a hagyományok. Fordította Szathmáry György. (Magyar tud. Akadémia. 8r. 717 l. ára?)

Sorozata. Szakirodalmi jegyzékek. Szerkeszti Koczányi Béla. I. A magyar gazdasági szakirodalom könyvészete 1860. (Kassa. Koczányi és Vitéz. 8r. 32 l. ára?)

Stanley H. M. Utazásaim Közép-Afrikában vagy utazás Afrika aequatoriális részének nagy tavai körül. Livingstone folyón lefelé az atlanti oczeánig. II. kiad. 163 képpel. I. füz. (Révay testv. 8r. 32 l. ára 30 kr.)

Starnfeld Béla. A házikertek berendezése és ápolása. (Falusi könyvtár. 33. szám. Franklin-társulat 8r. 84 l. ára 50 kr.)

Steiger Gyula, Éljen, mint Budapest belvárosának szabadelvűpárti képviselője. Irta E. (Kálmán M. és társa nyomdája. 8r. 7 l. ára?)

Stolz Albán. Rózsafüzérkönyv. Gondolatok az olvasó imádkozásánál. (Szt. István kath. műintézet. K.12r. 100 l. ára 25 kr.)

Strausz Adolf. A Balkán félsziget. I. Macedonia, Észak-Albánia és Montenegro. A rajzok nagyobb része szerzőnek a helyszinén fölvett fényképei után készültek. (Singer és Wolfner. 4r. 392 l. ára 5 frt.)

Sturm Albert. Uj országgyűlési almanach 1887—1892. Rövid életrajzi adatok a képviselőház és a főrendiház tagjairól. (Szerző. 8r. 355 l. ára?)

Sugár Győző. Ártatlanul halálra itélve. Regény. Székely Aladár kiadása. 7—20. füzet. (Neuwald Illés nyomdája. 8r. 193—640 l. egyes füzet ára 15 kr.)

Sugár Győző. A szerelem áldozata. Bűnügyi regény a jelenkorból. Székely Aladár kiadása. 1—8. füzet. (Neuwald Illés nyomdája. 8r. 256 l. egyes füzet ára 15 kr.)

Sujánszky Antal. Szemelvények költeményeiből. Aranymiséje s több mint félszázados irodalmi működésének emlékeül. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv könyvnyomdája. 8r. 296 l. ára?)

Suppan Vilmos. Számtan a középiskolák és polgári fiuiskolák I—II—III. oszt. számára. II. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 104, 128 l. ára 1 frt 40 kr.)

Suppan Vilmos. Szemléltető geometria. (Rajzoló geometria.) A reáliskolák és polgári fiuiskolák I. és II. osztályai számára. Második bővített kiadás. Számos a szövegbe nyomott ábrával. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 104 l. ára 70 kr.)

Suppan Vilmos. Számtan a felsőbb leányiskolák és polgári leány-

iskolák számára. II. füzet. A 3—4. osztály számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 128 l. ára 80 kr.)

Süteő Rudolf. A telekkönyvi betétek szerkesztéséről intézkedő 1886. évi XXIX. törvényczikk és az annak végrehajtása tárgyában kiadott utasítás magyarázatai, kiegészítve az idézett törvényczikk 76. §-ában foglalt felhatalmazások alapján kibocsátott kir. igazságügyminiszteri rendeletekkel. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. XVI, 352 l. ára 3 frt.)

Swift Jonathán. Gulliver utazásai. Az ifjuság számára átdolgozta Sándor A. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. 118 l. ára?)

Szabadkőmüvesség, A, lényege, alapelvei, történeti fejlődése, szervezete és feladata. (Aigner L. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Szabálya, Pécs sz. kir. városnak az 1881. évi LIX. t.-cz. 93. §-a értelmében a bel- és igazságügyminiszterek által jóváhagyott lakbérleti. (Pécs. Engel Lajos. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Szabályai, A tolnai ev. ref. egyházmegye tanácskozási, és ügyrendje. (Kecskemét. Tóth László nyomdája, 8r. 10 l. ára?)

Szabályok, Az állami felsőbb leányiskolák tanulóit illető rendtartási. (Egyetemi nyomda. 8r. 14 l. ára 14 kr.)

Szabályrendelet a községek beligazgatásáról. (Sopron Litfass Károly nyomdája. 8r. 38 l. ára?)

Szabályrendeletek, szabályzatok és utasítások gyűjteménye. Budapest főváros törvényhatósága által alkotott. I. rész. I—VII. csoport. (Budapest főváros kiadása. 8r. VII. 518 l. ára 3 frt.)

Szabályrendeletek, szabályzatok és utasítások gyűjteménye. II. rész. VIII—XVI. csoport. (Budapest főváros kiadása. 8r. 481 l. ára 2 frt 80 kr.)

Szabályzat a középiskolai (gymnasiumi és reáliskolai) tanárvizsgálat tárgyában. (Egyetemi nyomda. 4r. 66 l. ára 50 kr.)

Szabályzat, Szolgálati, a m. kir. honvédség számára. I. rész az 1875. évi szolg. szab. II. kiadása. Hivatalos kiad. (Pallas r. t. 8r. 430 l. ára 75 kr.)

Szabályzat, Szolgálati, a m. kir. honvédség számára. II. rész. (Pallas r. t. 8r. 296 l. és 8 tábla, ára 65 kr.)

Szabályzat az égetett szeszes folyadékoknak pótadóval való megrovása iránt. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 14 l. ára?)

Szabályzat a magy. kir. tudomány-egyetemek és kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendjét illetőleg. (Egyetemi nyomda. 8r. 14 l. ára?)

Szabályzata, A budapesti kir. magyar tudomány-egyetemi tanulmányi, fegyelmi és leczkepénz. (Egyetemi nyomda. 8r. 47 l. ára?)

Szabó Endre. Zsebbe való orosz nyelvtan. (Pallas-részvénytársaság. 16r. 251 l. ára 2 frt.)

Szabó Endre. Girigáré. Humoreszkek, tréfák, mindenféle bomlott históriák. (Hornyánszky Viktor. 8r. 160 l. ára?)

Szabóky Adolf. Latin olvasókönyv. Lateinisches Lesebuch. 12. kiad. (Franklin-társulat. 8r. 79 l. ára 30 kr.)

Szádeczky Lajos. Izabella és János Zsigmond Lengyelországban. 1552—1556. Levéltári források alapján. Kiadja a hg. Czartoryski alapítványból a m. t. Akadémia. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 107 l. ára 70 kr.)

Szakkönyvtár, Theologiai. Szerkesztik és kiadják a magyarhoni ág. hitv. evang. egyház egyet. theolog. akadémiájának tanárai. I. kötet. (L. Masznyik Endre.)

Szakkönyvtár, Kereskedelmi. III. (L. Jónás János.)

Szana Tamás. Magyar művészek. Uj sorozat. 1—16. füz. (Hornyánszky Viktor. 4r. 251 l. 196 képpel, ára 12 frt 80 kr.)

Szántó Kálmán. Magyar nyelv- és olvasókönyv polgári és felső leányiskolák használatára. Tárgyi és nyelvi jegyzetekkel. I—II. kötet I—II. oszt. számára. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 144 l. 80 kr., 196 l. 1 frt.)

Szányi Béla. Az állítmányról. (Révai Leó. 8r. 34 l. ára 15 kr.)

Szányi Béla. A mult részesülő a franczia nyelvben. A legujabb kútfők nyomán. (Révai Leó. 8r. 24 l. ára 15 kr.)

Szász Károly. Téli rege. (Shakspeare szinművei. XVIII. Ráth Mór. 4r. IX, 45 l. ára 1 frt 20 kr.)

Szász Károly. Konfirmácziói káté. Helvét hitvallásu növendékek számára. (Franklin-társ. nyomdája. 8r. 64 l. ára 25 kr.)

Szász Károly. Kis biblia. Legrövidebb kivonat az ó- és ujtestamentomi bibliai történetekből. Reform. népiskolák számára. 11. kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 78 l. ára ?)

Szászvárosi V. Jenő. A gyermeknevelésről egészségi szempontból. (Kókai L. 8r. 20 l. ára 30 kr.)

Szathmáry Károly. Piros könyv a magyar nép számára. 2. kiadás. (Révai testvérek. 8r. 72 l. ára 15 kr,)

Szathmáry Károly. A legszebb herczegnő. (Egyet. regénytár. 13. és 14. köt. Singer és Wolfner 8r. 151, 149 l. ára 50—50 kr.)

Szeberényi Lajos Zsigmond. Nazarenismus. (Kókai Lajos. 8r. 96 l. ára 70 kr.)

Szécskay István. A növények természetrajza polgári leányiskolák számára. II. rész. 2. kiadás. (Eggenbergerféle könyvkereskedés. 8r. 164 l. 100 képpel, ára 70 kr.)

Szécskay István és **Sajóhelyi Béla**. Gazdaság- és háztartástan leányiskolák számára. (Eggenbergerféle könyvkereskedés. 8r. 167 l. ára 90 kr.)

Szegedi Albert és **Jamriska Lajos**. A községi ügykezelés kézikönyve. Vezérfonal községi jegyzők, főleg pedig a községjegyzői szigorlatra készülők számára. A magyarországi községi és körjegyzők egylete által 300 frt díjjal kitüntetett pályamű. (Hornyánszky Viktor nyomdája 8r. 420 l. ára 2 frt 50 kr.)

Székely György. Bürger költészete és hatása Csokonayra. (Aigner Lajos. 8r. 51 l. ára 50 kr.)

Székely József. A védtervezetről. (Grill Károly. 8r. 108. l. ára 80 kr.)

Szemák István. Német olvasókönyv. III. rész. A középiskolák 5—6. oszt. számára. II. kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. VIII, 288 l. ára 1 frt 60 kr.)

Szemák István. Német nyelvtan. Ötödik kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. VIII, 178 l. ára 1 frt.)

Szemelvények Pázmány Péter műveiből. (Tanulók olvasótára. 6. füz. Lampel R. 16r. 76 l. ára 20 kr.)

Szendrei János. Képes kalauz az országos nőipar-egyesület javára rendezett gyűrű-kiállításhoz. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 62 l. ára 25 kr.)

Szenes Zsigmond. Az otitis media metastaticus szövődményeiről. (Különlenyomat a «Gyógyászat» 1888. évi számaiból. 8r. 18 l. ára?)

Szenes Zsigmond. Két fülészeti tévedés. (Különlenyomat a «Gyógyászat» 1888. évi 29. sz. 8r. 5 l. ára?)

Szenes Zsigmond. A fülészet haladásáról. (Különlenyomat az «Orvosi Hetilap« 1888. évfolyamából. Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 4 l. ára?)

Szenes Zsigmond. Kimutatás az 1887. évben dr. Bőke Gyula egyetemi tanár sz. Rókus-kórházi osztályán gyógykezelt fülbetegekről. (Különlenyomat az «Orvosi Hetilap» 1888. évfolyamából. Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 47 l. ára?)

Szentiványi Károly Gyula. Istenség, emberiség és a haza. Társadalmi s állami ujjászületés. 3. kiadás. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 369 l. ára?)

Szervezete, A kereskedelmi iskolák. (Budapesti egyetemi nyomda. 8r. 39 l. ára 25 kr.)

Szeszadó-törvény, A, és szabályok hivatalos összeállítása. Kiadja a magyar kir. pénzügyminiszterium. II—III. füzet. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 591, XIII l. ára 1 frt 80 kr.)

Szesz, A, denaturálása és az adómentes szeszhasználat szabályai a szükséges iratmintákkal és magyarázatokkal. (Lampel R. Kis 16r. 62 l. ára 30 kr.)

Szeszadó-törvények, Az uj. Az 1888. XXIV. t.-cz. Az égetett szeszes folyadékok után járó vámról, a szeszadóról, valamint a szesztermeléssel készített élesztőnek megadóztatásáról. II. Az 1888. XXV. t.-cz. A fogyasztási adó alá eső szeszfőzdék által egy-egy termelési időszak alatt a kisebbik adótételek mellett termelhető alkoholmennyiséggel kiegészítve betűsoros tárgymutatóval. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. Kis 8r. 108 l. ára 50 kr.)

Szeszadótörvények, Az összes, 1888. XX. t.-cz. Az ideiglenes vámdíjpótlékról. 1888. XXIV. t.-cz. A szeszadóról és sajtolt élesztő megadóztatásáról. 1888. XXV. t.-cz. Jegyzetekkel és magyarázatokkal. (Lampel R. 16r. 144 l. ára 50 kr.)

Szeszadó, A. Törvényjavaslat az égetett szeszes folyadékok után járó vámról, valamint a sajtolt élesztőnek megadóztatásáról. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 80 l. ára?)

Szeszadó-törvényjavaslathoz, Az uj. Irta egy országgyülési képviselő. (Wodianer F. nyomdája. 8r. 19 l. ára?)

Sziklay János. Ábrándos évek. Elbeszélések. I—II. kötet. (Singer és Wolfner könyvkereskedése. 8r. 207, 236 l. ára?)

Szikszay György. Keresztyéni tanítások és imádságok a keresztyén embernek különféle szükségei szerint. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 688 l. ára?)

Szilágyi Sándor. Egyetemes történet. Középtanodák, reáliskolák számára. I. füz. Ókor. 3. kiadás. (Pfeifer Ferdinánd. 8r. 176 l. ára 80 kr.)

Szinház, Ifjusági. 1—7. füzet. (L. Lőcsei Emma, Gaal Mózes, Munkácsy Kálmán.)

Szinnyei József. Rendszeres magyar nyelvtan a középiskolák harmadik oszt. számára. 2. kiadás. (Hornyánszky V. 8r. 201 l. ára 1 frt 20 kr.)

Szinnyei József. Iskolai magyar nyelvtan mondattani alapon. I. rész. A középiskolák I. oszt. számára. 4. kiadás. (Hornyánszky V. 8r. 115 l. ára 60 kr.)

Szinművek. Legényegyleti. I—II. Joachim Ágoston: A ki másnak vermet ás, maga esik bele. A magas politika vagy még sem lett belőle nagyságos asszony. (Kalocsa. Legényegylet. 8r. 27, 19 l. ára?)

Szirmai, Vörös, Szilágyi. Magyar olvasó- és nyelvképzőkönyv a népiskolák számára. II. osztály. 3. kiadás. IV. iskolaév 2. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 128 l. 30 kr., 223 l. 50 kr.)

Szirmai József. Német nyelvképző-iskola gyakorlati példákban III. rész. (Franklin-társ. 8r. 119 l. ára 30 kr.)

Szládkovics A. Marina. Költői elbeszélés. Tótból ford. Podhradszky Lajos. (Beszterczebánya. Singer J. 16r. 210 l. ára 1 frt 20 kr.)

Szokolay István. Tüzrendészeti szabályok kézikönyve. (Lampel R. 16r. 94 l. ára 50 kr.)

Szontagh Ábrahám. A nemzeti tornaegylet keletkezésének története. (Fanda József nyomdája. 8r. 41 l. ára?)

Szterényi József. A brassói kereskedelmi és iparegyesület 1887. évi jelentése. (Brassó. Alexi nyomdája. 16 l. ára?)

Szulik József. A magyar nemzeti irodalomtörténet rövid ismertetése. Tanítóképző-intézetek és polgári iskolák használatára. Harmadik bővített kiadás. (Eger. Szolcsányi Gyula. 8r. 112 l. ára 70 kr.)

Szügyi József. Az ev. ref. egyház énekdallamai violinkulcsra. Tanítók használatára. (Debreczen város nyomdája. 8r. 91 l. 50 kr.)

Szűry Dénes. Mosolygó ég. (Utirajz.) (Egyetemi nyomda. 8r. 87 l. ára?)

Szűts Mihály. A gazda helyzetének javítására vonatkozó nézetek. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 15 l. ára?)

Tacitus évkönyvei (Annales). I. füzet. 1—31. Ford. és magy. Fodor Gyula. (L. Tanulók könyvtára. 45. füz. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 1—64 l. ára 30 kr.)

Tacitus évkönyvei. III. füzet. (Római remekirók magyar fordításban. 37. köt. Lampel R. 16r. 193—288. l. ára 40 kr.)

Taine Hippolit Adolf. A németalföldi művészet bölcselete. Franciából Szántó Kálmán. (Olcsó könyvtár. 245. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 140 l. ára 30 kr.)

Taine Hippolit Adolf. A görög művészet bölcselete. Franciából Ferenczi Zoltán. (Olcsó könyvtár. 244. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 151 l. ára 30 kr.)

Takács László. Magyar fürdők. (Nagyvárad. Rosenbaum V. 8r. 231 l. ára 1 frt.)

Tanitás, Kis szemléleti, jó gyermekek számára. (Lauffer V. K. 8r. 16 l. ára 1 frt.)

Tanterv a polgári leányiskolák számára. (Egyetemi könyvnyomda. 8r. 24 l. ára 20 kr.)

Tára, Egyházi ügyekre vonatkozó magyar országos törvények, királyi és kormányrendeletek és birósági döntvények. III. kiadás. Szerkesztette Tokody Ödön. (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. XIV, 608 l. ára 3 frt)

Tára, Német irók iskolai. I. kötet. (L. Göthe.)

Tára, Jeles irók iskolai. XXXI. kötet. (L. Czuczor G.)

Tára, Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházi törvényeinek és szabályrendeleteinek. I. kötet. Az erdélyi ev. ref. egyházkerület törvényei. Hivatalos kiadás. (Kolozsvár. Az egyházkerület tulajdona. 8r. 118 l. ára ?)

Tára, Tanulók olvasó. 1—9. füzet. Elischer József közreműködésével szerk. Jancsó Benedek és Boros Gábor. (L. Berzsenyi D., Zrinyi M., Hunfalvy P., Balassa B., Trefort Á., Szemelvények, Kazinczy F., Kisfaludy K.)

Tarczali Dezső. Őszi verőfény. Beszélyek és rajzok. (Révai testv. K. 8r. 158 l. ára 80 kr.)

Tárgymutatója, A magyar kir. igazságügyminiszterium rendeleteinek és az igazságügyre vonatkozó egyéb miniszteri rendeleteknek. 1867—1887. évfolyam. (Ráth Mór. 8r. 160, XXX l. ára 1 frt 60 kr.)

Tárgymutatója, A magyar királyi technologiai iparmuzeum által az 1888. évi szeptember 2-tól 23-ig tartó nagyszebeni II-ik időleges kiállítással kapcsolatban rendezett kiállításnak. Katalog etc. (Nagyszeben. Krafft W. nyomdája 8r. 14 l. ára ?)

Tarifák, Postai, és postaüzleti szabályzat. Érvényes 1888. évi ápr. 1-től. Hivatalos kiadás. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 4r. 388 l. ára 1 frt.)

Tárkányi Béla. Ifjuság kalauza az örök életre. Kathol. imakönyv énekekkel és zsoltárokkal. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 312 l. ára ?)

Tárkányi. Vezércsillag. (Könyörgések.) (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 480 l. ára ?)

Távirda-állomások, A magyar állam területén levő állami és vasuti, névsora. III. kiadás. 1888. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 34 l. ára ?)

Téglás Gábor. Ujabb barlangok az erdélyrészi érczhegység övéből. (Mathematikai és természettudományi közlemények. XXIII. köt. 1. sz. Magyar t. Akadémia. 8r. 202 l. 168 fametsz. rajzzal, ára 1 frt 40 kr.)

Télfy Iván. Három franczia hellenista és a volapük. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIV. kötet. 10. sz. Magyar t. Akadémia. 8r. 27 l. ára 20 kr.)

Telkes Simon. Eledelek és italok. Adatok az áruforgalom és a termelés köréből. (Athenaeum r. társaság nyomdája 8r. 96 l. ára ?)

Térképe, A magyar állam közuti, vasuti és vizi, szerkesztette a vizrajzi osztály 1887. (12 nagy ivrétű táblán, ára ?)

Természettan: vizes, szines, tüzes levegői látszatok. Természetrajz. Növényország. Ásványország. Rövid egészségtan. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 28 l. ára ?)

Tersánczky József. A gazdászat alapelvei. III. kiad. (Nagykanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 42 l. ára 25 kr.)

Testamentom. Új, azaz: a mi Urunk Jézus Krisztusnak új szövetsége. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. (Brit bibliatársulat. 8r. 517, 133 l. ára?)

Thackeray M. Vilmos. Hiuság vására. Regény hős nélkül. Angolból fordította Récsi Emil. I—II. köt. (Olcsó könyvt. 253—254. szám. Franklin-társulat. 8r. 557, 734 l. ára 3 frt.)

Thallóczy Lajos. Az «illyr» czímergyűjtemények. (Különnyomat a «Turul» 1888. évi folyamából. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 114 l. ára?)

Thaly Kálmán. Kosztolányi Jávorka Ádám ezredes s a gróf Forgách és Rákóczy levéltár. (Grill K. 8r. 94 l. ára 50 kr.)

Than Károly. Feladatok a chemiai gyakorlatokhoz kezdők számára. A magyar gyógyszerkönyv II. kiadásának különös tekintetbe vételével. (Kilián Frigyes. N. 4r. 542 l. ára 4 frt.)

Thanhoffer Lajos. Az állatorvosi tudomány és állatorvosi tanintézetünk története. (Földmivelés-, ipar- és keresk. m. kir. miniszterium. 8r. 64 l. ára?)

Thewrewk Árpád. A dohányzás veszélyei. Tekintettel a tanuló-ifjuságra. I—III. füzet. (Bagó Márton és fia nyomdája. 8r. 34, 20, 21 l. ára 60 krajczár.)

Thierry Amadé. Szent Jeromos. A keresztyén társadalom nyugaton. A franczia eredetiből fordította Öreg János. (Magyar t. Akadémia. 8r. VIII, 588 l. ára?)

Thierry Amadé. Elbeszélések a rómaiak történetéből az V. században. Aranyszáju Szent János és Eudoxia császárné. A keresztény társadalom keleten. A franczia eredetiből ford. Öreg János. (Révai testv. 8r. XIII, 579 l. ára 3 frt 50 kr.)

Thiers M. A. I. Napoleon első trónlemondása. Elba sziget. Visszatérés. Francziából ford. Uj. kiad. (Ráth Mór. 8r. 332 l. ára 80 kr.)

Thiers M. A Waterloo. Francziából fordítva. Uj kiad. (Ráth Mór. 8r. 353 l. ára 1 frt.)

Thukydides. Fordította és jegyzetekkel ellátta Zsoldos Benő. Harmadik kötet. Hatodik, hetedik, nyolczadik könyv. (Franklin-társulat. 8r. 238 l. ára 1 frt.)

Thukydides. Görögűl és magyarúl. Fordította és jegyzetekkel ellátta Zsoldos Benő. Kiadja a magyar t. Akadémia. I—III. kötet. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. L, 606 l. ára 2 frt 40 kr., 334 l. ára 1 frt 40 kr., 461 l. ára 2 frt.)

Thuránszky Irén. Gazdaságtan leányiskolák és tanítónőképzőintézetek számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 162 l. több fametszetű ábrával, ára?)

Toldy Ferencz irodalmi beszédei. 1. 2. kötet. Uj kiad. (A magyar nemzet családi könyvtára LVI. és LVII. kötete. (Ráth Mór. 8r. XI, 430; VIII, 448 l. a kettő ára 3 frt.)

Tolnai Lajos. A kigyó. Elbeszélés. (Egyetemes könyvtár. 2. füzet. Győr. Gross Gusztáv. 16r. 51 l. ára 10 kr.)

Tolstoj Nikolajevics Leo. Sebasztopol. Ford. Cs. L. 1. 2. füzet. (Ráth Mór. 8r. 164 l. egy füzet ára 40 kr.)

Tolstoj Nikolajevics Leo. Szebasztopol. Oroszból fordította: Csopey László. (Ráth Mór. K. 8r. 164 l. ára 90 kr.)

Tolstoj Nikolajevics Leo. Szebasztopol. Oroszból fordította Csopey László. (Ráth Mór. 8r. 184 l. ára 1 frt 60 kr.)

Tomcsányi Imre. A tápszerek tápláló értékéről. (Szatmár. Szerző. 8r. 30 l. ára 50 kr.)

Tomor Ferencz és **Várady Antal.** Magyar olvasókönyv a középiskolák I. oszt. számára. Az új tanterv és miniszteri utasítás értelmében. 6. változatlan kiad. (Lampel Róbert. 8r. X, 200 l. ára 90 kr.)

Tompa Mihály. Virágregék. Hetedik kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 294 l. ára 4 frt.)

Tóth Béla. Török históriák. Elbeszélések. (Budapesti Hirlap. 8r. 135 l. ára 1 frt.)

Tóth Kálmán. A Merula-féle irodalmi csalás. Bölcsészettudori értekezés. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 41 l. ára?)

Tóth Kálmán összes költeményei. Első teljes végleges kiadás. Két kötet. (Ráth Mór. N. 8r. 434 és 461 l. ára 5 frt 60 kr.)

Tóth Kálmán összes költeményei. Első teljes végleges kiadás. 1—11. füzet. (Ráth Mór. 8r. I. 1—434 l., II. 1—224 l. egy füzet ára 40 kr.)

Tóth Lőrincz. Emlékbeszéd Tanárky Gedeon felett. (A magyar tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. V. köt. 2. sz. Akadémia. 8r. 66 l. ára 40 kr.)

Tóth Lőrincz. Fegyházi tanulmányok. A rabmunka. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. kötet. 6. szám. Magyar Akadémia. 8r. 73 l. ára 50 kr.)

Tóth Sámuel. Egyházi törvények az evangelium szerint reformált magyarországi keresztyén egyházban. II. hivatalos kiadás. (Hornyánszky Viktor. 8r. 72 l. ára 30 kr.)

Tóth Sándor. Távol, közel. Ujabb elbeszélések. (Pozsony. Drodtleff R. 8r. 205 l. ára 1 frt 20 kr.)

Tóvölgyi Titusz. Az uj világ. Regény a socialismus és communismus társadalmáról. I—II. kötet. (Aigner Lajos. 8r. 226, 162 l. ára?)

Török István. A kolozsvári iparos-egylet története 1860-tól 1885-ig. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 146 l. ára 1 frt.)

Törvényczikk, 1888-iki XXIII. A czukoradóról. Jegyzetekkel és magyarázatokkal. (Lampel R. 16r. 63 l. ára 30 kr.)

Törvényczikk, 1888. évi XIX. A halászatról. Jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátták: Hermann Ottó és Irling Konrád. (Ráth M. 8r. 38 l. ára 50 kr.)

Törvényczikk, 1888. évi XIX. A halászatról. Kiegészítve a rávonatkozó törvényekkel és betűsoros tárgymutatóval. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. K.8r. 44 l. ára 30 kr.)

Törvényczikk, 1888-iki XIX. A halászatról. Jegyzetekkel és magyarázatokkal. (Lampel R. 16r. 47 l. ára 30 kr.)

Törvényczikk, 1888. VII-ik. Az állategészségügy rendezéséről. Jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázattal ellátta Azary Ákos. (Ráth Mór. 8r. II, 53 l. ára 60 kr.)

Törvényczikk, Az állategészségügy rendezéséről szóló 1888. évi VII., a rávonatkozó törvényekkel és betűrendes tárgymutatóval. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 85 l. ára 40 kr.)

Törvényczikk, Az állategészségügy rendezéséről szóló 1888. évi, és az ennek végrehajtása iránti ministeri rendelet. (Nagel Ottó. 8r. 162 l. ára 1 forint.)

Törvényczikk, Az 1883. évi XX., a vadászatról. Kiegészítve a rávonatkozó törvényekkel és rendeletekkel. Jagdgesetz etc. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 43 l. ára 30 kr.)

Törvényczikk, Az 1883. évi XX., a vadászatról. Kiegészítve a reá vonatkozó törvényekkel. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 31 l. ára 20 krajczár.)

Törvényczikk, Az 1883. évi XX., a vadászatról, kiegészítve a reávonatkozó törvényekkel. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 23 l. ára 12 kr.)

Törvényczikk, 1888. évi XXIV. Az égetett szeszes folyadékok után járó vámról, a szeszadóról, valamint a szesztermeléssel együttesen készített sajtolt élesztőnek megadóztatásáról. 1888. XXV., Az alkoholmennyiségek fölosztásáról. Jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta Fritz Péter. (Ráth M. 8r. 79 l. ára 70 kr.)

Törvényczikk, 1887. évi XLIV., a dohányjövedéki törvények és szabályrendeletek módosításáról. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 31 l. ára 20 kr,)

Törvényczikk, 1887. évi XLV., a bélyeg és illetékekre vonatkozó törvények és szabályrendeletek némely határozatainak módosításáról. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 24 l. ára 20 kr.)

Törvényczikkek, 1888. évi XXIII. és XXIV. A czukoradóról és a szeszadóról. Kiadja a m. kir. belügyminiszterium. (Nágel Ottó. 16r. 215 l. ára 60 kr.)

Törvényczikkek, 1888. évi országgyűlési. Imling Konrád, Fritz Péter és más szakférfiak közreműködése mellett jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátva. I. füz. I—VII. (Ráth Mór. 16r. 1—242 l. ára 80 kr.)

Törvényczikkek, 1888. évi országgyűlési. Imling Konrád, Fritz Péter és más szakférfiak közreműködése mellett jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátva. I. füzet. I—VII. (Ráth M. 8r. 1—110 l. ára 80 kr.)

Törvényczikkek, Az 1887. évi országgyűlési. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 315 l. ára 1 frt 40 kr.)

Törvényczikkek, Az 1888. évi országgyűlési. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 597 l. ára 2 frt 40 kr.)

Törvények, Az uj szeszadó. 1888. XXIV—XXV. t.-cz., betűrendes tárgymutatóval. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 108 l. ára 50 kr.)

Törvények, az 1888. évi, gyüjteménye. Jegyzetekkel és magyarázatokkal. III. IV. füzet. XV—XXXI. (Lampel R. K.16r. 145, 725 l. ára 1 frt., 1 frt 20 kr.)

Törvények gyűjteménye, 1888. évi. Jegyzetekkel és magyarázatokkal. 1. füz. I—VI. t.-cz. (Lampel R. 8r. 1—128 l. ára 40 kr.)

Törvények és szabályok, A bélyeg és illetéki, teljes gyűjteménye és a betűrendes bélyeg és illetéki díjjegyzék magyarázva az azokra vonatkozó p. ü. közig. birósági döntvényekkel és miniszteri rendeletekkel. Függelékül százalékos illetéki díjtáblák és 6% késedelmi kamattáblák. (Pallas részvénytársaság. K.16r. 779 l. ára 2 frt.)

Törvényjavaslat az 1888. évi állami költségvetésről. (Magyar kir. államnyomda. 4r. 52 l. ára?)

Törvénykönyv, A magyar büntető, a büntettekről és vétségekről. 1878. évi V. t.-czikk. A kir. Curia gyakorlatából vett 1000 példával megvilágítva. (Franklin-társulat nyomdája 8r. 212 l. ára?)

Törvénytár, 1888. évi országos, (Corpus juris.) Kiadja a magy. kir. belügyministerium. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 418 l. ára?)

Törvénytár, Igazságügyi. Rendeletekkel és döntvényekkel kiegészítve. Tartalma: I. rész. Törvénykezési és szervezeti törvények. II. rész. Magánjogi törvények. III. rész. Hiteli, kereskedelmi és ipari törvények. IV. rész. Büntetőjogi törvények. Szerkeszti Dárday Sándor. (Athenaeum. 8r. 518/1—21, 519/1—5, 520—556/1—5, XIV, 365, X, 303, VIII l. ára 6 frt.)

Törvénytervezete, A budapesti ügyvédi kamara, az ügyvédi rendtartás tárgyában. (Rózsa Kálmán és neje. 2r. 52 l. ára?)

Trefort Ágoston. Szemelvények emlékbeszédeiből. (Tanulók olvasótára. 5. füz. Lampel R. 16r. 75 l. ára 20 kr.)

Trefort Ágoston. Emlékbeszéd Lukács Móricz felett. (Egyetemes könyvtár. 1. füz. Győr. Gross Gusztáv. 16r. 28 l. ára 10 kr.)

Trefort Ágoston. Beszédek és levelek. (Méhner Vilmos. 8r. 376 l. ára?)

Uhrl Józsa. Nápoly, Pompeji, Flórencz. (Pozsony. Szerző. 8r. 24 l. ára?)

Uhrl Józsa. Emlékek római utamból. (Pozsony. Wigand J. K. nyomdája. 8r. 30 l. 20 kr.)

Ujfalussy Sándor. Swráthy Lajos élet- és jellemrajza. (Pozsony. Heckenast G. utóda. 8r. 8 l. ára 20 kr.)

Ujlaki Antal. Csendélet. Beszélyek. (Deutsch Zsigmond. 8r. III, 135 l. ára 1 frt ára 20 kr.)

Utasitás, A m. kir. népfelkelő tisztképző tanfolyamok számára és a népfelkelő tisztjelöltek gyakorlati oktatására nézve. (Pallas nyomda. 8r. 106 l. ára 40 kr.)

Utasitás az állami népoktatási tanintézetek gondnoksága számára az 1868. 38. és 1876. 28. t.-cz. végrehajtása tárgyában. (Budapesti egyetemi nyomda. 8r. 34 l. ára?)

Utasitás, a Horvát-Szlavonország területén lévő magyar kir. államépítészeti hivatalok szolgálatára és hatáskörére vonatkozó. Hivatalos kiadás. Naputak o službi kr. ug. državnih gradjevnih uredah u Hrvatskoj. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 292 l. ára?)

Utasitás a Horvát-Szlavonország területén lévő államutakon alkalmazott m. kir. állam-útmesterek részére. Hivatalos kiadás. Naputak za kr. državne nadcestare etc. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 18 l. ára?)

Utasitás, Az államutak fentartása körül követendő eljárásra vonatkozó. Hivatalos kiadás. Naputak o postupku oko uzdržavanja državnih cestah. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 37 l. ára?)

Utasitás, A horvát-szlavonországi kerületi kir. felügyelő hatáskörére vonatkozó. Hivatalos kiadás. Naputak etc. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 32 l. ára?)

Utbaigazitás az iránt, hogy kell magánrendeletet alkotni az 1876. XVI. t.-cz. alapján. (Singer és Wolfner. 16r. 16 l. ára 20 kr.)

Utmutató az életben a javítóintézetek kihelyezett növendékei számára. (Neuwald Illés nyomdája. 8r. 10 l. ára?)

Utmutató. A magyar és közös közlekedési vállalatok hivatalos menetrendkönyve. VII. évf. (A vasuti és közlekedési közlöny szerkesztősége. 8r. XXXI, 366 l. ára 50 kr.)

Utóhangjai, A dunántuli ág. h. ev. egyházkerület által Sopronban 1888. évi augusztus 22-én évi közgyülése alkalmával tartott gyámintézeti ünnepély. (Sopron. Litfass Károly könyvnyomdája. 8r. 14 l. ára 2 kr.)

Ügyrendje, A budapesti ügyvédi kamara. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 18 l. ára?)

Üzlet-szabályzata, Az első cs. és k. szab. Dunagőzhajózási-társaság. (Társaság. 8r. 73 l. ára 20 kr.)

Vachott Sándorné. Hadik lovag. (Zalai Közlöny könyvtára. 2. füzet. Nagy-Kanizsa. Wajdits József nyomdája. 8r. 29 l. ára 15 kr.)

Vadállatok közt. Szétnyitható képeskönyv (Leporello-album.) (Singer és Wolfner. 4r. 10 l. ára 1 frt 60 kr.)

Vajda Pál. Rondirás, góth, fraktur és modern betűminták. (Lampel Róbert. 4r. 25 l. ára 40 kr.)

Vajda Pál. Szépirási minták. Magyar és német irás. (Lampel Róbert. 4r. 34 l. ára 40 kr.)

Vajdafy Ernő. Számtan felsőbb leányiskolák és polgári leányiskolák számára. Ötödik kiadás. Első rész. Az első és második osztály számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 117, II. l. ára 70 kr.)

Vajdafy Ernő. Számtan felsőbb leányiskolák és polgári leányiskolák számára. Második rész. A harmadik és negyedik osztály számára. Második kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 124 l. ára 70 kr.)

Vajdafy Ernő. Emléklapok. (Szerző. 8r. 79 l. 50 kr.)

Vajna Gábor, Pávai. Az orvosi kamarák érdekében. (Pozsony. Heckenast Gusztáv utóda. 8r. 15 l. ára 20 kr.)

Vajna Gábor, Pávai. A Bergeon-féle exhalatióról. (Különlenyomat az «Orvosi Hetilap» 1887. évf. Pozsony. Stampfel K. Nagy 8r. 16 l. ára 30 kr.)

Vállalata, A magyar mérnök- és épitészegylet könyvkiadó-vállalata. I. köt. 4. füz. XI. köt. 1. füz. (L. Rankine W. J. M., Jónás Ödön.)

Váli Béla. Kuthy Lajos élete és munkái. (Magyar Könyvesház 151—154. sz. Aigner Lajos. 8r. 162 l. ára 80 kr.)

Vallásalap, A magyar, hajdan és most. (Egyetemi nyomda. 8r. 140 l. ára?)

Vámtarifája, Az osztrák-magyar vámterület általános. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 80 l. ára?)

Váradi Antal. A vers- és költészettan vázlata. Az orsz. színésziskola növendékeinek használatára. (Hornyánszky Viktor. 8r. 45 l. ára 1 frt.)

Varga József. Dalár-zsebkönyv. Négy szólamú férfi- és vegyes karok anthologiai gyűjteménye. I. rész. Férfi karok. (Dobrowsky és Franke. 8r. 164 l. ára 1 frt 20 kr.)

Varga József. Ugyanaz. II. rész. Vegyes karok. (Dobrovszky és Franke. 8r. 89 l. ára 80 kr.)

Varga Ottó. Világtörténet tanterv és utasítások alapján középiskolák számára. I. kötet. Ókor. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 141 l. ára 1 frt.)

Varga Sándor, Tinódi. Magyarország öt évi áruforgalmának eredményei. Ergebnisse des fünfjährigen Waarenhandels Ungarns. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 1043 l. ára 5 frt.

Vargyas Endre. Köszöntők és üdvözletek. Családi és iskolai ünnepekre. A tanuló ifjuság számára. (Ifj. Nagel O. 8r. 166 l. ára 1 frt.)

Vas Gereben munkáinak együttes képes kiadása. Sajtó alá rendezte Váli Béla és Sziklay János. Gyulay László rajzaival. VIII—X. kötet. (Méhner Vilmos. 8r. 483, 486, 502 l. ára 2—2 frt.)

Vass Mátyás. Ferenczi János élet és jellemrajza. (Különlenyomat a «Paedagogiai Plutarch» II. köt. Pozsony. Drottleff. 8r. 8 l. ára 20 kr.)

Vaughan Jakab után átdolgozta Benke István. Isten országa. Templomi és iskolai beszédek gyermekek és ifjak istentiszteletére és vallástanítására. I—II. kötet. (Sepsi-Szt-György. Átdolgozó. 8r. 145, 148 l. ára 1 frt és 1 frt 20 kr.)

Vécsey Tamás. A római jog külső története és institutatiói 2. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. XXII, 652 l. ára 5 frt 60 kr.)

Vedrődi Viktor. Általános vegytan különös tekintettel a gazdászatra, kereskedésre és az iparra. I. szervetlen vegytan. II. kiadás. (Debreczen. Ifj. Csáthy Károly. 8r. 168 l. ára 1 frt.)

Vedrődi Viktor. Röpirat a gyógyszerészi gyakornokok kiképeztetéséről. (Debreczen. Ifj. Csáthy Károly. 8r. 16 l. ára 20 kr.)

Vedrődi Viktor. A szeszgyártás alapvonalai gazdasági tanodák, kereskedelmi akadémiák, technikusok és pénzügyi közegek részére. (Debreczen. László Albert. 8r. 134 l. ára?)

Védtörvény és az Önkéntesség. Z. (Grill K. 8r. 34 l. ára 50 kr.)

Vercruysse Bruno. Uj és gyakorlati elmélkedések a mi urunk, Jézus Krisztus életéről, az év minden napjára. Magyarul kiadja Tóth Miksa. II—III. füzet. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz nyomdája. 8r. 161—480 l. egyes f. ára 45 kr.)

Veress Ignácz. Latin szótár. II. Magyar latin rész. II. tetemesen javított kiadás. (Lampel R. N.8r. 283 l. ára 1 frt 80 kr.)

Veress Vilmos. Számtan, az alsófoku iparosiskolák számára. I. füz. Az első osztály számára. Függelékül. Szabályok a mértan tanításához. (Lampel R. 8r. 48 l. ára 30 kr.)

Veress Vilmos. Kereskedelmi számtan. A középfoku keresk. iskolák II. és III. oszt. számára. (Kolozsvár. Lehmann és Báldi. 8r. IV, 137 l. ára 1 frt 20 kr.)

Vergilius Aeneise. III. füzet. Aeneis II. k. végig; III. k.; IV. k. 1—51.

Ford. és magy. **Dávid István**. (Tanulók könytára. 47. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 65—128 l. ára 30 kr.)

Vergilius P. Maro Aeneise. Magyarázta **Veress Ignácz**. I. füzet I—III. ének. III. lényegében változatlan kiadás. (Lampel R. 8r. X, 120 l. ára 80 kr.)

Verne Gyula. Észak a Dél ellen. Fordította Huszár Imre. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 420 l. ára 2 frt.)

Verne Gyula. A hódító Robur. Regény; ford. Huszár Imre. 44 képpel. (Franklin-társ. 8r. 248 l. ára 2 frt.)

Versenylovaink formája 1888-ban. (Vadász és Versenylap kiad. 16r. 65 l. ára 70 kr.)

Vértesi Arnold összes munkái. 1000 elbeszélés. I-ső füzet. Magyar világ. (Debreczen. «Debreczeni ellenőr». 8r. 48 l. ára 15 kr.)

Vértesi Arnold. Az ezredik novella. (Franklin-társulat nyomdája. 8r 55 l. ára?)

Vértesy Károly. Több országból. Utirajzok. (Singer és Wolfner. 8r. 266 l. ára 1 frt 50 kr.)

Világ, Eleven. Hat szines, mozgó képpel s ugyanannyi kis történettel. (Singer és Wolfner. N. 4r. 6 l. ára 1 frt 40 kr.)

Villemain. Pindar szelleme és a lantos költészet, a népek erkölcsi és vallási emelkedettségéhez való vonatkozásaiban. Franciából ford. Csiky Gergely. (Révai testv. 8r. 484 l. ára 3 frt.)

Virágh Elek. A kisgazda mint sertéshizlaló. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 31 l. ára 25 kr.)

Visontay János és **Borbás Vincze**. Egyetemes földirat. A gymn. II. oszt. számára. 17 kiad. (Lampel Fr. 8r. 152 l. ára 96 kr.)

Vizes szikrák. Fürdői képek. (Kolozsvár. Horatsik J. 8r. 16 l. ára 50 krajczár.)

Vutkovich Sándornak, a pozsonyi «Toldy-kör» elnökének jelentése az 1888. évi január 6-án tartott közgyűlésben. (Pozsony. «Toldy-kör». 8r. 16 l. ára?)

Wachott Sándorné. Hadik lovag. Monda. (Zalai közlöny könyvtára. 2. füz. Nagy-Kanizsa. Wajdits József. K. 12r. 29 l. ára 15 kr.)

Wagner Alajos. Physika. A középiskolák VII. és VIII. osztálya számára. (Nagel Bernát. 8r. 364, IV l. ára 2 frt 40 kr.)

Wajdits József. Népies füzetei. 10. szám. Tündér Ilona. Átdolgozta Városy Mihály. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 8r. 35 l. ára?)

Walter Gyula. Dr. Zádori János élete. (Esztergom. Szerző. 8r. 80 l. ára?)

Warga János. Bibliaismeret alreáliskolák és az I—II. gymnasiumi osztályok számára. Átnézte és javította Farkas József. 8. kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 112 l. ára 80 kr.)

Wayand Géza. A magyar primás jogai és kiváltságai. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 51 l. ára?)

Wein János. Emlékirat a fővárosi végleges vizmű tárgyában, mint felelet a fővárosi közmunkák tanácsa műszaki osztályának jelentésére. (Pesti könyvnyomda részvénytársaság. 8r. 49 l. ára?)

Weisz Bernát F. Az ingatlan állami tűzkártérítés eszméjének keletkezése és fejlődése Magyarországban. (Ráth Mór. 8r. VIII, 64 l. ára 50 kr.)

Weiss Berthold. Magyarország hivatása a kelettel szemben. (Singer és Wolfner. 8r. 29 l. ára 30 kr.)

Wettstein H. Vegytan és ásványtan felső nép- és polg. iskolák számára. Fordította Pásthy Károly. 3. kiadás. (Kecskemét. Gallia E. 8r. 99 l. ára ?)

Wilheim József. Az egyszerű és kettős könyvvitel tankönyve. Gyakorlati rész. Feladatok a könyvvitel tanításához. Kereskedelmi iskolák használatára. (Kolozsvár. Szerző. 8r. 192 l. ára 1 frt 50 kr.)

Willer József. Az ó-franczia hősköltészet eredetéről és fejlődéséről különös tekintettel a Roland-énekre. (Kecskemét. Tóth László nyomdája. 8r. 35 l. ára ?)

Wilkins A. S. Római régiségek. Angolból. II. kiadás. Történeti kézikönyvek V. (Athenaeum r. társulat. 8r. 103 l. ára 60 kr.)

Winter Ágoston. Emlékek a magyar határról. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 16 l. ára ?)

Wisemann Miklós. Fabiola vagy a katakombák egyháza. Uj magyar kiadás. Angol eredeti után a Szent István-társulat megbizásából fordította Haudek Ágoston. Steinle Ede lovag által rajzolt képekkel. (Szent István-társulat. 8r. XIII, 466 l. ára 1 frt 80 kr.)

Wisemann Miklós. Ugyanaz. (Szent István-társulat. 4r. XIII, 468 l. ára 3 frt 50 kr.)

Wladár Miksa. A sziráki ág. hitv. ev. anyaegyház története a templom száz éves fennállásának megünneplése alkalmából. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 27 l. ára ?)

Wlassics Gyula. A magyar bűnvádi eljárás törvényjavaslata. (Pfeiffer. N. 8r. 29 l. ára 40 kr.)

Wohl Stephanie. Éva. Elbeszélések stb. (Méhner Vilmos. 8r. 241 l. ára 1 frt 20 kr.)

Wohl Stephanie. Arany füst. Regény öt könyvben. I. és II. kötet. II. kiad. (Méhner V. 8r. 351 és 319 l. ára 2 frt 40 kr.)

Wollzogen. Korszellem és házasság. Ford. Rédei Ferencz. (Mulattató Zsebkönyvtár. 47. 48. füz. Esztergom. Buzárovits. 8r. 142 l. ára 24 kr.)

Wosinsky Mór. Keleti utam emlékei. (Szegzárd. Ujfalusy Lajos nyomdája. 8r. 211 l. ára 1 frt 50 kr.)

Zalai Márk. Pénz és hitel. (Debreczen. Telegdi K. L. 8r. 27 l. ára 40 kr.)

Záray Ödön. Magyar nyelvtan népiskolai használatra. 19. kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 62 l. ára 30 kr.)

Záray Ödön. Magyar nyelvtan. Népiskolai használatra. Huszadik kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 62 l. ára 30 kr.)

Zárszámadása, A magyar korona országainak állami, az 1887. évre. 1—10 füzet. (Magyar kir. államnyomda. 4r. 215, 181, 47, 329, 87, 87, 99, 35, 35, 195 l. ára ?)

Zelliger Alajos. Esztergom vármegyei irók vagyis Esztergom városában és vármegyében született vagy működött irók koszorúja. Pályadíjjal koszorúzott mű. (Szerző. 8r. 265 l. ára 2 frt.)

Zichy Antal. Emlékbeszéd báró Eötvös Józsefről. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 18 l. ára?)

Zichy Antal. Emlékbeszéd Fábián Gábor felett. (A magyar tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. V. köt. 1. sz. Magyar Akadémia. 8r. 23 l. ára 10 kr.)

Zlamál Ágost. Primicia-beszéd. Szigethy Gyula áldozár első zsenge áldozata alkalmával 1888. junius 29-én. (Gyulafehérvár. Papp és Ferdinánd püsp. lyceumi nyomdája. 8r. 24 l. ára?

Zlinszky Imre. A magyar magánjog mai érvényében. 3. kiad. Kiegészítette Dárday Sándor. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. XX, 795 l. ára 6 frt.)

Zola Emil. Álom. Regény. Ford. Fái I Béla. Első rész. (Egyetemes Regénytár. IV. évf. VII. köt. Singer és Wolfner. 8r. 160 l. ára 50 kr.)

Zola Emil. Álom. Regény. Fordította Fái I. Béla. Második rész. (Egyetemes Regénytár. IV. évf. VIII. köt. Singer és Wolfner. 8r. 151 l. ára 50 kr.)

Zrinyi Miklós. Szigeti veszedelem. (Tanulók olvasótára II. Lampel Róbert. 8r. 83 l. ára 20 kr.)

Zsebkönyv a magyar kir. csendőrség számára. II. évfolyam. 1888. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 308 l. ára?)

Zsebkönyve, Kirándulók. Utmutatás ásvány- és földtani gyűjtésekre, magasságmérésekre, állat- és növénytani gyűjtésekre. (Természettudományi könyvkiadó-vállalat. 32. kötet. Kiadja a kir. m. természettudományi társulat. 8r. 196 l. 70 ábrával, ára?)

Zsebkönyve. Tűzoltók, az 1888. évre. Szerkesztik Köhler István, Breuer Szilárd és Kálmán Géza. I. évf. (Szerző. 16r. 336 l. 6 táblával, ára 1 frt.)

Zsebkönyvtár, Mulattató. 41—50. szám. (L. Gvadányi József, Wollzogen, Gaston, Palágyi Lajos.)

Zsebkönyv, Magyar nemzetségi. Kiadja a magyar heraldikai és genealogiai társaság. Főrangú családok. I. kötet. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 558 l. ára?)

Zsilinszky Mihály. Az 1708-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIII. köt. 11. szám. Magyar Akadémia. 8r. 90 l. ára 60 kr.)

Zsindely István. Számtan a gymnasiumok I—III. osztályai számára. A magyarországi ev. ref. egyház által tanterv alapján. II. évf. (Gymnasiumi könyvtár. VIII. kötet. Sáros-Patak. Nyomt. Steinfeld Béla a ref. főiskola betűivel. 8r. 149 l. ára 60 kr.)

Zubriczky Endre. Szépirási minták. Hetedik eredeti kiadás. (Kókai Lajos. 12 l. ára 20 kr.)

Zubriczky Endre. Szépirási minták. Német. (Kókai Lajos. 12 l. ára 20 krajczár.)

HAZAI NEM-MAGYAR IRODALOM.

Abendandacht während der Anna-Octav in der heil. Anna-Kapelle im Dome. (Pozsony. Stampfel Károly és t. nyomdája. 8r. 15 l. ára?)

Adressbuch der k. Freistadt Hermannstadt und deren Umgebung, sowie der Städte Broos, Mediasch und Mühlbach. Herausgegeben vom Hermannstädter Bürger- und Gewerbeverein. IV. Jahrg. (Nagy-Szeben. Michaelis Ferencz. 8r. 179 l. ára 80 kr.)

Amor auf dem Lande. Dorfgeschichten von Sidonie, mit Illustrationen. Aus «Caviar» pikante und heitere Blätter abgedruckt. (Grimm Gustav. 8r. 148 l. ára 1 frt 50 kr.)

Anklänge, Heilige. Gebete für katholische Christen. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 516 l. ára?)

Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge. XXI. Band. 1. 2. 3. Heft. Herausg. vom Vereinsausschuss. (Nagyszeben. Krafft W. nyomdája. 8r. 1—200, 201—442, 443—716. l. ára à 70 kr.)

Bánóczi Joseph. Die Geschichte des ersten Jahrzehnts der Landesrabbinerschule. (Athenaeum r.-társulat nyomdája. 8r. 107 l. ára?)

Bárány Ignatz. ABC und Lesebuch für die katholischen Volksschulen. Bearbeitet von Johann Fuchs. XVIII. kiadás. (Szent István-társulat. 8r. 67 l. ára 10 kr.)

Barcianu Sab. Pop. Wörterbuch der deutschen und romanischen Sprache. Durchgesehen und vervollständigt von D. P. Barcianu. II. Theil. (Nagyszebeni részvénynyomda. 8r. 1128 kéthasábos l. ára 3 frt 80 kr.)

Bauer, Georg. Spelin. Eine Allsprache auf allgemeine Grundlagen der sprachwissenschaftlichen Kombinatorik aufgebaut. (Zágráb. Suppan. 8r. VIII, 72 l. ára 60 kr.)

Baumgarten E. Über Folgezustände der hypertrophischen Tonsillen und deren Verhütung. (Separatabdruck der «Pester medizinisch-chirurgische Presse». 1888. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 7 l. ára?)

Berichte. Mathematische und naturwissenschaftliche, aus Ungarn. Redigirt von J. Fröhlich. V. Bd. (Juni 1886 bis Juni 1887.) (Magyar tud. Akadémia. 8r. XI, 323 l. 5 táblával, ára 3 frt 50 kr.)

Berichte, Statistische der Handels- und Gewerbekammer in Agram vom Jahre 1881—1885. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. VIII, 793 l. ára 5 frt.)

Bojničič J. Grammatik der ungarischen Sprache. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 176 l. ára 1 frt.)

Bonvivant, Für. Neue Sammlung pikanter und heiterer Erzählungen. 6—10 Bändchen. (Grimm G. 63, 63, 64, 64, 64 l. ára egynek-egynek 60 kr.)

Branntweinsteuer-Gesetze, Die gesammten. 1888. XX. G. A. über die zeitweilig einzuhebenden Zollzuschläge. 1888. XXV. G.-Art. über die Besteuerung der Presshefe-Erzeugung. 1888. XXV. G.-A. über die Auftheilung der Branntweinmengen, welche zum kleineren Steuersatz erzeugt werden. Mit Erklärungen und Anmerkungen. (Lampel Róbert. 16r. 148 l. ára 60 kr.)

Branntweinsteuer, Die, und die Besteuerung der mit der Branntweinerzeugung verbundenen Presshefe-Erzeugung. XXIV. G.-Art. v. J. 1888. Vertheilung der Alkoholmenge, welche von der Consumabgabe unterliegenden Branntwein-Brennereien während einer Betriebsperiode zum niederen Steuersatze erzeugt werden kann. XXIV. G.-A. v. J. 1888. (Ráth M. 8r. 84 l. ára 80 kr.)

Buchholczer A. Der Zwerg-Obstbau im Schulgarten. (Brassó. Albrecht és Zillich. 8r. 12 l. ára 12 kr.)

Budapest, Die Bauten von. Veröffentlicht von Steph. Rozinay. VIII. Lief. 10. Taf. (Eperjes. Divald Károly. ára 5 frt.)

Consumsteuergesetz, XLVII. Gesetzartikel vom Jahre 1887 betreffs die Besteuerung des Wein-, Fleisch-, Zucker- und Bierconsums mit der Vollzugsvorschrift und mit Erläuterungen, Anmerkungen und Parallelstellen. (Ráth Mór. 8r. 19 l. ára 40 kr.)

Consumsteuergesetz, XLVII. Inhalt wie oben. V. Gesetzartikel vom Jahre 1883 über Aufhebung der Kaffeeconsumsteuer und Abänderung der auf die Besteuerung des Zucker- und Bierconsums bezüglichen Bestimmungen. Mit Erläuterungen, Anmerkungen und Parallelstellen. (Ráth Mór. 8r. 19, 10 l. ára 50 kr.)

Corps-Bericht des Wiener Corps «Danubia.» Studienjahr 1885/86. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 63 l. ára?)

Csápori J. Namenregister der unter dem Schutze der ungarischen symbolischen Gross-Loge arbeitenden Freimaurer Brüder. (Esztergom. 8r. 71 l. ára 30 kr.)

Cuvaj A. Rechenbuch für Bürger und höhere Mädchenschulen. I. Theil. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 125 l. ára 60 kr.)

Deil Eugen. Neuestes Adressenbuch der hervorragendsten Firmen des Weinhandels von Ungarn und Oesterreich. Auf Grund amtlicher Daten verfasst. (Kassa. Maurer Adolf. 8r. 114 l. ára 1 frt 50 kr.)

Dénes Franz. Wegweiser durch die ung. Karpathen. Im Auftrage des ung. Karpathenvereins zusammengestellt von. Mit vielen Illustrationen und zwei Karten. (Igló. 8r. 134 l. ára 35 kr.)

Dumas Alex. Die Reise im Kaukasus 1858—59. I. II. köt. (Zágráb. Mučnjak Senftleben. 8r.VIII, 123, 123 l. egy kötet ára 80 kr.)

Entz Géza. Studien über Protisten. Im Auftrage der k. ung. naturwissenschaftlichen Gesellschaft. I. Theil. Entwickelung der Kenntniss der Protisten. Ein historisch-kritischer Ueberblick. Uebersetzt von Aladár Rózsahegyi. (Kilian Frigyes. 4r. XV, 464 l. ára 6 frt.)

Eötvös Josef. Die Nationalitäten-Frage. Aus dem ungarischen Manuscripte übersetzt von Dr. Max Falk. Zweite Ausgabe. (Ráth Mór. 8r. X, 192 l. ára 1 frt 40 kr.)

Erzählungen, Leichtgeschürzte mit Illustrationen. Aus «Caviar» pikante und heitere Blätter abgedruckt. (Grimm Gusztáv. 8r. 150 l. ára 1 frt 50.)

Ferenczy Benjamin. Calculator. Hilfstabellen im Allgemeinen zu Multiplications-, Divisions- und Proportions-Rechnungs-Operationen wie auch zu Prämien-, Gebühren-, Percent-Berechnungen und Umrechnungen von Geldsorten. (Kókai L. 8r. XV, 201 l. ára 2 frt 50 kr.)

Findeisen H. Zur Lehre von der Arzneiwirkung. Budapest und Greifswald. Separatabdruck aus «Pester medizinisch-chirurgische Presse» Nr. 19. 1888. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 27 l. ára ?)

Franzl Ottomár. Terrain- und Wegkarte des Schulergebirges für die Section Kronstadt des Siebenbürgischen Karpathen-Vereines auf Grund der Waldvermessung vom Jahre 1885 und 1888. (Brassó. Albrecht és Zillich. ára 60 kr.)

Fröhlich J. Allgemeine Theorie des Electrodynamometers. Ein Beitrag zur Anwendung und zur Integration der Differenzialgleichungen der electrodynamischen Induction. Von der ung. Akademie der Wissenschaften aus der Bézsán-Stiftung gekrönte Preisschrift. Deutsche Ausgabe. (Franklin-nyomda. 4r. XVIII, 168 l. három táblával, ára 5 frt.)

Funken, Nasse. Bilder aus dem Badeleben. (Kolozsvár. Horatsik. K.8r. 16 l. ára 50 kr.)

Garborg Arne. Bauernstudenten. Erzählung aus der «Landsmaal», dem norwegischen Volksdialekt übertragen von Ernst Brausewetter. (Grimm Gusztav. 8r. 378 l. ára 1 frt 80 kr.)

Garborg Arne. Aus der Männerwelt. Aus der «Landmaal», dem norwegischen Volksdialekt übertragen von Ernst Brausewetter. (Naturalistische Bibliothek des Nordens II. Grimm G. 8r. 271 l. ára 1 frt 20 kr.)

Gebetbuch für die katholische Jugend. (Fehértemplom. Hepke Tibald. 12r. 136 l. ára 20 kr.)

Gebetbuch für die katholischen Kinder. (Fehértemplom. Hepke Tibáld. K.8r. 136 l. ára ?)

Gebete, Molitve, Imádságok. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz nyomdája. 8r. 26, 26, 26 l. ára ?)

Geschichte, Biblische, des alten und neuen Testaments für Volksschulen. (Magyar-Óvár. Mosonmegyei esperesség. 8r. 136 l. ára ?)

Geschichten aus dem high-life. Mit Illustrationen. (Grimm Gusztav. 8r. 148 l. ára 1 frt 50 kr.)

Gesetzartikel VII vom Jahre 1888 über die Regelung des Veterinärwesens. Mit Erläuterungen, Anmerkungen und Parallelstellen von Dr. Akusius Azary. Uebersetzt von Peter Fritz. (Ráth Mór. 8r. IV, 55 l. ára 60 kr.)

Gesetzartikel XIX vom Jahre 1888 über die Fischerei. Mit Erläuterungen, Anmerkungen und Parallelstellen von Ottó Hermann und Dr. Conrad Imling. Uebersetzt von Peter Fritz. (Ráth Mór. 8r. 36 l. ára 50 kr.)

Gesetzartikel XXIV vom Jahre 1888 über den Zoll von gebrannten geistigen Flüssigkeiten, die Branntweinsteuer und die Besteuerung der mit der Branntwein-Erzeugung verbundenen Presshefeerzeugung. Gesetzartikel XXV vom Jahre 1888 über die Vertheilung der Alkoholmenge, welche von der Comsumabgabe unterliegenden Branntweinbrennerein, während einer Betriebsperiode zum niederen Steuersatze erzeugt werden kann. Mit Erläuterungen, Anmerkungen und Parallelstellen von Peter Fritz. (Ráth Mór. 8r. 84 l. ára 80 kr.)

Gesetzentwurf über das staatliche Gefälle des Getränke-Ausschankes. Gesetzentwurf über die in Folge des Ges.-Art. 1888 betreffend des staatlichen Schankgefälle zu gewärende Entschädigung. Sammt Motivenbericht. (Lampel Róbert. 8r. 72 l. ára 50 kr.)

Gladischefsky Karl. Trauer-Gottesdienst gehalten bei der Gedächtniss-Feier für den deutschen Kaiser Friedrich III. am 21. Juni 1888 in Gegenwart des Kaisers von Oesterreich Franz Josef I., in der Kirche der deutschen reform. Filialgemeinde zu Budapest. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 10 l. ára?)

Glósz Max. Praktischer Lehrgang zur schnellen und leichten Erlernung der slovakischen Sprache. Nach F. Ahn's Lehrmethode bearbeitet und mit einer kurzgefassten systematischen Sprachlehre versehen. II. vermehrte Aufl. (Lampel R. 8r. 215 l. ára 80 kr.)

Goldzieher W. Über die Anwendung des Atropins in der Augenheilkunde. (Separatabdruck der Pester medizinisch-chirurgischen Presse. 1888. Hornyánszky Viktor. 8r. 6 l. ára?)

Götz K. Berichte Carl Gustav's Markgrafen von Baden-Durlach von dem Feldzuge in Ungarn 1685—86. (Kilián Fr. 8r. 68 l. ára 80 kr.)

Halavács Julius. Der Artesische Brunnen von Szentes. Mit 4 Tafeln. (Mittheilungen aus dem Jahrbuche der k. ung. geol. Anstalt. VIII. Band. 6. Heft. Kilián Fr. 8r. 165—194 l. ára 50 kr.)

Hampel Joseph. Das Mittelalterliche Drahtemail. Ein Abschnitt ungarischer Kunstgeschichte. Mit 23 Tafeln Abbildungen. (Kilián Frigyes. N.8r. 45 l. ára 1 frt.)

Haupsätze für den Confirmandenunterricht. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos nyomdája. 8r. 15 l. ára?)

Herell Heinrich. Zusammenstellung der wichtigsten Gesetzesbestimmungen für Handels- und Gewerbetreibende. (Brassó. Albrecht és Zillich. 8r. 59 l. ára 40 kr.)

Hermann G. M. Das alte und neue Kronstadt. Ein Beitrag zur Geschichte Siebenbürgens im 18. Jahrh. bearb. von Oscar Meltzl. Herausgegeben vom Ausschusse des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. II. Band. Vom Regierungsantritte Kaiser Joseph II. bis zum Ende des 18. Jahrh. 1780—1800. (Brassó. Michaelis Fr. 8r. 664 l. ára 4 frt 50 kr.)

Hieronymi Karl. Die Theissregulirung. Autorisirte deutsche Ausgabe. (Kilián Frigyes. N.8r. 48 l. ára 1 frt.)

Hildebrandt Hans. Tannhäuserlieder. Erotisches Sündenregister. (Grimm Gusztáv. 8r. 152 l. ára 90 kr.)

Hilfsbüchlein beim Rechnenunterricht nebst einer Erläuterung des Metersystems. (Fehértemplom. Hepka Károly. K.8r. 18 l. ára 10 kr.)

Horváth Peter. Predigt am zweiten Sonntag nach Ostern. (Brassó. Albrecht és Zillich. 8r. 8 l. ára 12 kr.)

Höhr Daniel. Rechenbuch für die Elementar- oder Volksschulen. (Nagyszeben. Krafft W. nyomdája. 8r. 96 l. ára?)

Hörmann K. Volkslieder der Muhamedaner in Bosnien und Herzegowina. I. Band. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. XII, 624 l. ára 1 frt 60 kr.)

Hrvatska biblioteka. Die Perlenschnur. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 81 l. ára 30 kr.)

Hrvatski zakoni XII. Strafprocessrecht vom 17. Mai 1875 vervollständigt mit der Novelle vom J. (Zágráb. Kugli és Deulsch. 8r. 292 l. ára 1 frt 50 kr.)

Hrvatski zakoni XIII. Stempel- und Gebührengesetze. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 460 l. ára 2 frt 50 kr.)

Jahn Hermann Eduard. Frau Eva. Mit einem Vorwort von L. von Sacher-Masoch. (Grimm Gusztáv. 8r. 158 l. ára 1 frt 20 kr.)

Jahresbericht des Vereins Männerchor Hermania über das Vereinsjahr 1887/8. Erstattet vom Vereinsausschusse. (Nagy-Szeben. Egylet. 8r. 24 l. ára?)

Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathenvereins. VIII. Jahrgang. 1888. (Nagy-Szeben. Egylet. 8r. 234 l. ára 2 frt 50 kr.)

Jahresbericht der kgl. ung. geologischen Anstalt für 1886. (Franklin-társulat. 8r. 252 l. egy kőnyomatu táblával, ára 3 frt 40 kr.)

Jahresbericht des Bürger- und Gewerbe-Vereins zu Hermannstadt für 1887. (Nagy-Szeben. Krafft W. nyomdája. 8r. 71 l. ára?)

Jausz Georg. Deutsches Lesebuch für Volks- und Bürgerschulen. III. Theil. Für das vierte Schuljahr. VII. Auflage. (Dobrowsky és Franke. 8r. 224 l. ára?)

Jung F. Dein Gott oder die unfassbare Unendlichkeit. Ein Blick in das Walten der geistigen Kraft in dem unendlichen Weltallraume. (Pozsony. Szerző. 8r. 71 l. ára?)

Karl Gustav's, Markgrafen von Baden-Durlach, Berichte, von dem Feldzuge in Ungarn 1685—86. Veröffentlicht von K. Götz. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 68 l. ára?)

Keleti Karl. Die Ernährungsstatistik der Bevölkerung Ungarns auf physiologischer Grundlage bearbeitet. Mit 17 Karten und Graphica. (Kilian Fr. 8r. V, 363 l. ára 6 frt.)

Kematmüller Heinrich. Historischer Vergleich zwischen Attila und Napoleon I. (Temesvár. Ramel és Reitzer 8r. 47 l. ára?)

Klingenberg J. Deutsches Sprachbuch. Ein Leitfaden zur praktischen und theoretischen Behandlung des einfachen Satzes. I. Theil. Für die dritte Volksschuhl. III. Auflage. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 55 l. ára 30 kr.)

Klitsche A. Der Fährmann. Hist. Erzählung. Zur Feier des fünfzigjährigen Pristerjubilaeums Leo XIII. (Zengg. Luster H. 8r. 155 l. ára 80 kr.)

Klobučar J. Unser König und Kaiser 1848 bis 1888. Denkschrift für die vaterländische Jugend zum vierzigjährigen Regierungsjubiläum Sr. Kaiserlichen und Königlichen Apostolischen Majestät Franz Josef I. Mit 21 Bildern. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 54 l. ára 30 kr.)

Kocsis Alexander. Conventionelle Bezeichnungen und Truppensignaturen nach dem neuesten Zeichenschlüssel, ferner Zeichenschlüssel zum Lesen der russischen Karten. (Grill R. K.8r. 35 l. ára 25 kr.)

Kordos Gustav. Arithmetik für Autodidakten. Mit 14 Illustrationen. (Nagy-Palugya. Kmef János. 8r. 156 l. ára 75 kr.)

Krausshaar Karl. Gott verlässt die Seinigen nicht. Erwirb dir Ver-

mögen, thue Gutes damit, und du wirst ewig leben. Wie ein verzogener Sohn durch Unglück gebessert wird. (Lehrreiche Unterhaltungsstunden für das Landvolk. Heft 1. 2. 3. Nagykikindai kiadói nyomda. 8r. 16, 18, 27 l. ára?)

Krohg Christian. Albertine. Aus dem Norwegischen übersetzt vom C. Wetter. (Naturalistische Romane des Nordens. Grimm Gusztáv. 8r. 174 l. ára 1 frt 20 kr.)

Kultur. Ueber die, der chinesischen Nessel Ramie, (Urtica-utilis.) (Uebersetzung nach dem Französischen.) (Versecz. Özvegy Kirchnerné nyomdája. 8r. 13 l. ára?)

Kuničič Peter. Das Herz. Skizzen aus dem Leben eines kleinen Schülers nach C. De Amicis. Mit 6 Illustrationen. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 160 l. ára 80 kr.)

Kuttner-Mayer. Erster Unterricht in der Naturgeschichte. Mit Wiederholungsfragen und Berücksichtigung der Gesundheitslehre und Landwirthschaft. Durchges. v. W. Suppan. VII. vermehrte und verbess. Aufl. mit 57 Abbild. (Pozsony. Drodtleff R. K.8r. 88 l. ára 36 kr.)

Landgraf Moritz. Deutsche Sprachlehre mit 150 Uebungsaufgaben. Ein Handbuch für Schüler der Volks-, Bürger- und höheren Töchterschulen. I. Theil. Die Wortlehre. 38. vermehrte und verbesserte Aufl. (Lampel Róbert. K.8r. VI. 138 l. ára kötve 36 kr.)

Láng Michael. Leitfaden zum Unterricht der ungarischen Sprache. Für Lehrer an Volksschulen nichtungarischer Unterrichtssprache. II. Theil. (Lauffer Vilmos. 8r. 111 l. ára 80 kr.)

Lauček Daniel Z. Das menschliche Selbstbewustsein. (Turócz-Szt-Márton. Lauček D. 8r. 90 l. ára 60 kr.)

Leben. Aus dem, des Hermannstädter Männergesangvereins, der früheren Hermannstädter Liedertafel Hermannia. (Nagy-Szeben. Krafft W. nyomdája. 8r. 150 l. ára?)

Leiermann A. Blumenliebe. Lieder. II. Auflage. (Winter Zsigmond. 8r. 68 l. ára?)

Litschel J. W. Offenes Schreiben an alle Freunde und Förderer wahrer Volksbildung und Volkswohlfarht. (Wacker A. nyomdája. 8r. 13 l. ára 10 kr.)

Lomnitz Hugo. Die Mütter. Anregung zu neuer Deutung der schwierigsten Scene des II. Theils des Faust. (Demjén L. Kolozsvár. 16r. 18 l. ára 60 kr.)

Lord Joseph. Essai und Einleitung zur Geschichte des ungarischen Freiheitskrieges vom Jahre 1848 und 1849. Als Fortsetzung der «Culturhistorischen Reminiscenzen», als Anhang zum zweiten Theil. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 55 l. 20 kr.)

Losteiner Karl. Curort Parad im Heveser Comitate Ungarns, seine Heilquellen und Curmittel. Aus dem ungarischen von Vilma Hugonnai. (Eger. Szolcsányi Gyula. 8r. 104 l. ára 40 kr.)

Ludig Emanuel. Gedichte. Erste Sammlung. 1888. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos nyomdája. 8r. 100 l. ára?)

Maschek A. Geographisch-statistisches Repertorium der bewohnten

Orte im Königreiche Dalmatien auf Grund amtlicher Daten (Zágráb. Hartman L. 8r. XXXIII, 286 l. ára 3 frt.)

Maupassant Guy de. Absonderliche Geschichten. (Grimm Gusztáv. 8r. 115 l. ára 90 kr.)

Maupassant Guy de. Mont-Oriol. Roman. Deutsch von Armin Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. 162 l. ára 60 kr.)

Matthes Josef. Gesetze für Volksschüler. (Felső-Eőr. Szerző. 8r. 19 l. ára 10 kr.)

Mendès Catulle. Zohar. Zeitgenössischer Roman. Deutsch von Armin Schwarz. (Grimm G. 8r. 131 l. ára 60 kr.)

Mendès Catulle. Der nackte Mann. Roman. Deutsch von Armin Schwarz. (Grimm G. 8r. 155 l. ára 60 kr.)

Mendès Catulle. Die erste Geliebte. Roman. Deutsch von Armin Schwarz. (Grimm G. 8r. 126 l. ára 60 kr.)

Mendès Catulle. Ohne Hülle. Erzählungen (Grimm G. 8r. 119 l. ára 90 kr.)

Miletič Stj. Recensionen aus verschiedenen Zeitschriften über Theater, Kunst und Literatur (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 221 l. ára 1 frt.)

Milleker Felix. Geschichte der Grossgemeinde Kudritz. (Versecz. Kudritzi olvasóegylet. 8r. 48 l. ára 50 kr.)

Mittheilungen aus dem Jahrbuche der kön. ung. Geologischen-Anstalt. VIII B. 6. H. (L. Halaváts Julius.)

Mittheilungen des kön. ung. Ministeriums für Ackerbau, Industrie und Handel IV. Jahrgang 1888. 10. Heft. (Grill R. N.8r. 601—678 l. Ára egy évre 8 frt.)

Mócsy Anton, Petrovácz Josef und Schultz Emer. Zweites Lese- Real- und Sprachbuch für den 5. und 6. Jahrgang der katholischen Volksschulen Ungarns. I—II. Jahr. In deutscher Bearbeitung von Schultz. (Szt István-társulat. 8r. 335, 347 l. ára 40—40 kr.)

Molière J. K. Der eingebildete Kranke. (Zengg. Luster H. 16r. 77 l. ára 30 kr.)

Morres Eduard. Beiträge zur praktischen Durchführung der formalen Stufen des Unterrichts. (Brassó. Albrecht és Zillich. 8r. 38 l. ára 25 kr.)

Nachrichten, Statistische, über österreichisch-ungarischen Monarchie für das Betriebsjahr 1885, bearbeitet und herausgegeben vom statistischen Departement im k. k. Handelsministerium in Wien und vom kgl. ungarischen statistischen Landesbureau in Budapest. (M. kir. Statist. Hivatal. 4r. 691 l. ára 8 frt.)

Nachrichten und Marschsicherungsdienst. Für Unteroffiziere und Einjährigfreiwilligen-Schulen. (Grill R. 8r. 116 l. ára 30 kr.)

Neumann Joseph und **Benedikt Göndöcs**. Christkatholisches Gesang- und Gebetbuch zum Gebrauche des gläubigen Volkes. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 532 l. ára ?)

Ney Franz. Anleitung zur Erlernung der ungarischen Sprache für den Schul- und Privatunterricht nach Ollendorff's Methode. XXV. bedeutend verb. Aufl. (Lampel R. 8r. XII, 512 l. kötve 1 frt 80 kr.)

Notizen, Statistische, über Verwaltung, Grösse, Eintheilung, Betrieb und Production der erzherzoglichen Herrschaft Ungarisch-Altenburg. Januar 1888. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-féle nyomda. 8r. 74 l. ára ?)

Obert Franz. Neues deutsches Lesebuch. I. Theil. Für das 2. Schuljahr. 2. Aufl. (Brassó. Zeidner H. 8r. IV, 92 l. ára 36 kr.)

Obert Franz. Neues deutsches Lesebuch. Mit Rücksicht auf die «Vollzugsvorschrift» etc. II. Theil. Für das 3. und 4. Schuljahr. 5. Aufl. (Brassó. Zeidner Henrik. 8r. 149 l. ára ?)

Organisations-Statut der Stadt Werschetz. (Versecz. Özv. Kirchnerné nyomdája. 8r. 53 l. ára ?)

Pertik Ottó. Über multiple Myelome (Separatabruck aus der «Pester medizinisch-chirurgischen Presse» 1888. Egy foliolap ára ?)

Petrik Ludwig. Über die Verwendbarkeit der Rhyolithe für die Zwecke der keramischen Industrie. (Kilián Fr. N.8r. 17 l. ára 50 kr.)

Plan von Jerusalem, wie dasselbe zur Zeit des Lebens Jesu Christi bestand. 1 tábla. (Pozsony. Heckenast utóda. ára 30 kr.)

Pokorni Vj. Naturgeschichte für Volks- und Bürgerschulen in drei Theilen. II. Stufe. II. Aufl. (Zágráb. Iskolakönyvek raktára. V, 192 l. ára 80 kr.)

Pollacsek Móricz. Theoretisch-praktische Unterrichtsbriefe (nach Rosenthal's Meisterschaftssystem) zur Erlernung der ungarischen Sprache. I—V. Brief. (Grimm Gustav. 8r. 1—192 l. egyes füzet ára 30 kr.)

Poszvék Alexander. Die Hilfs-Anstalt im Dienste der vaterländischen evang. Kirchenpolitik. Festrede, gehalten am 22. August 1888 in Oedenburg. Aus dem Ungarischen übersetzt. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 14 l. ára ?)

Raab Leopold. Universal-Kalender für die julianische, gregorianische und jüdische Zeitrechnung. (Márkus Sámuel nyomdája. N.8r. 648 l. ára ?)

Rechnungsfaulenzer, Untrüglicher. Hilfsbuch für Käufer und Verkäufer. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 120 l. ára ?)

Reviczky Alexander. Sammlung der Eisenbahn-Bauvorschriften für Ungarn. Taschenausgabe. Heft I—IV. (Singer és Wolfner. 8r. 42, 36, 164 és 59 l. ára 2 frt 60 kr., 2 frt, 7 frt 80 kr., 3 frt.)

Rokos J. Chronologisch-übersichtliche Darstellung der zehn wichtigsten Epochen der Weltgeschichte seit den Kreuzzügen. Mit einem grossen Plane von Jerusalem zur Zeit des Lebens Jesu Christi. (Pozsony. Heckenast utóda. 8r. IV, 603 l. ára 4 frt 80 kr.)

Roth Johann. Aus trüber Zeit. Bilder aus der Geschichte des Hermannstädter evang. Capitels A. B. 1600—1607. (Nagyszeben. Michaelis Fr. 8r. 95 l. ára 50 kr.)

Rübenstein Alfred. Jung Ella's Brautstand. Eine Heiratsgeschichte. (Temesvár. Ramel és Reitzer. 8r. 24 l. ára ?)

Satanello. (Josef Márkus) Kunterbunt. Mit Illustrationen. (Grimm Gusztáv. 8r. 147 l. ára 1 frt 50 kr.)

Satanello. (Josef Márkus.) Seitensprünge. Leichtfüssige Histörchen. (Grimm Gusztáv. 8r. 124 l. ára 90 kr.)

Schäffer Josef. Die Augustiner-Canonissinen-Congregation de Notre-Dame, ihr Enstehen und ihr Wirken in Pressburg. (Separatabdruck aus der «Pressburger Zeitung» vom Jahre 1854. Pozsony. Angermayer Károly nyomdája. 8r. 26 l. ára ?)

Schlick Josef. Deutsches Sprachbuch mit Übungsaufgaben. 2. Theil. Für die mittleren Volksschulklassen. 2. Auflage. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 95 l. ára 25 kr.)

Schranz Johannes. Aus Nacht zum Licht. Festpredigt am 13. Nov. 1887 bei der hundertjährigen Jubelfeier der evangelichen Gemeinde A. C. in Budapest. (Hornyánky Viktor nyomdája. 8r. 13 l. ára ?)

Schultz Emerich. Heimatskunde des Komitats Baranya. Für die Hand für Volksschulzöglinge. (Pécs. Engel Lajos. 8r. 30 l. és egy térkép, ára 25 kr.)

Schuster M. A. Zwei Jubelpredigten gehalten zu Deutsch-Kreuz am 8. October 1882 und am 29. August 1886. (Nagyszeben. Michaelis Fr. 8r. 22 l. ára 20 kr.)

Schuster M. A. Nach vier Jahren wieder in Petrozsény. (Brassó. Albrecht és Zillich. 8r. 14 l. ára 20 kr.)

Schwicker J. H. Allgemeine Geographie mit besonderer Rücksicht auf die österreichisch-ungarische Monarchie. III. durchges. verbess. Aufl. (Lampel Róbert. 8r. 206, VI l. ára 1 frt 20 kr.)

Schwicker J. H. Geschichte von Ungarn in Bildern. (Lampel Róbert. 8r. 113 l. ára 40 kr.)

Sebetić R. Fechtübungen mit dem Rapier und mit dem Säbel. Zum Gebrauche für Lehrer und Schüler in den Offiziersschulen. (Debreczen. Szerző. 8r. 90, 96 l. ára 60, 60 kr.)

Sidonie, Amor auf dem Lande. Dorfgeschichten. Mit Illustrationen. (Grimm Gusztáv. 8r. 148 l. ára 1 frt 50 kr.)

Siegmeth Karl. Auf die Polonina Runa. (Separatabdruck aus dem Jahrbuche des Ung. Karpathen-Vereines XV. Igló. 8r. 24 l. ára 30 kr.)

Spach Edwin. Der 10,000 Gulden Ring eines leopoldstädter Ehrenmannes oder die «Jappeskäufer von Budapest.» Mit einem offenen Briefe an Rabbi Samuel Kohn. (Szerző. 8r. 15 l. ára ?)

Spitzer D. H. Zum zweiten Dezember 1888. Zum vierzigjährigen Regierungs-Jubiläum Sr. Majestät des Kaiser-Königs Franz Joseph I. (Separatabdruck aus der Monatschrift «Der Cultusbeamte» Dezember 1888. Márkus Samu nyomdája. 8r 20 l. ára 30 kr.)

Statuten der Actien-Gesellschaft für die Regulirung der Donau am Eisernen Thor. (Légrády testvérek. 8r. 24 l. ára ?)

Statuten der ungarischen Waffen- und Munitionsfabriks-Actien-Gesellschaft. (Légrády testvérek nyomdája. 8r. 25 l. ára ?)

Süssmann Hermann. Rückblick auf die Entwickelung des Franz Josef-Bürgerspitals in Hermannstadt. (Drotleff József nyomdája. 8r. 36 l. ára?)

Sylvestre Armand. Das Buch zum Lachen. Heitere Erzählungen. (Grimm Gusztáv. 8r. 131 l. ára 90 kr.)

Szalai Michael und **Kahn Josef.** Neuer budapester localer und commerzieller Führer. Die ungarische Metropole. Illustrationen aus dem Atelier Georg Klösz. 1888. (Kahn és Szalai. 8r. 454 l. ára 1 frt 50 kr.)

Szendrei Johann. Albert Dürer's Abstammung und Kunstthätigkeit. (Separatabdruck aus dem «Ungar. Revue.» X. 1888. 8r. 18 l. ára ?)

Szirmai Josef und **Mayer Adolf.** Das erste Schuljahr. Fibel nach der gemischten Schreiblesemethode. 3. Auflage. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 95 l. ára 25 kr.)

Szterényi Josef. Bericht des «Verein für Handel und Industrie in Kronstadt» über das Jahr 1887. (Brassó. Alexi nyomdája. 8r. 16 l. ára ?)

Tellheim Bruno. Silhouetten. Gedichte. (Grimm G. 8r. 92 l. ára 60 kr.)

Trinksprüche und Tischreden am Tage des Hochzeitfestes von Carl Jenny mit Flory, Baronesse Pittel zu Weissenbach a. d. Triesting. 26. Mai 1888. (Légrády testvérek nyomdája. 8r. 8 l. ára ?)

Tolstoi L. N. Erzählungen von Tolstoi. Aus dem Russischen. Heft 1. (Zágráb. Hieronimus-társaság. 8r. 111 l. ára 30 kr.)

Um was kämpfen wir ? Politische Träumereien eines müssigen Landsknechtes über den nächsten Krieg. (Grill Károly. 8r. 52 l. ára 1 frt.)

Unterhaltungsstunden, Lehrreiche, für das Landvolk. Heft 1—3. (L. Krauszhaar.)

Unterrichtswesen, Das ungarische, in den Studienjahren 1885/6 und 1886/7. Auszug aus dem XVI. Jahresbericht der k. ung. Ministers für Cultus und Unterricht (Egyetemi nyomda. 8r. 300 l. ára ?)

Vadnay Karl. Petru und Anicza. Autor. Übersetzung von Anton Zunft. (Lugos. Zunft Antal. K.8r. 79 l. 50 kr.)

Vasili Paul. Hof und Gesellschaft in Berlin. Autorisirte Übersetzung. V. Aufl. (Grimm G. 8r. 155 l. ára 1 frt 20 kr.)

Weber Rudolf. Deutsche Dichtungen. Für Schule und Haus gesammelt. II. verb. Auflage. (Kókai Lajos. 8r. X, 338 l. ára 1 frt 60 kr.)

Vertrag zwischen der k. Freistadt Neusatz in Ungarn und der Actien-Gesellschaft «Vereinigte Gaswerke in Augsburg» über die Einführung der Gasbeleuchtung in der Stadt Neusatz. (Ujvidék. Pajevits A. nyomdája. 8r. 23 l. ára ?)

Verzeichniss Alphabetisches, der bei Ausfüllung der Deklarationen der Waarenverkehrs-Statistik zu gebrauchenden Benennungen. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 19 l. ára ?)

Vitanović Josip. Kroatische Sprachlehre für Schulen. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 172 l. ára 1 frt.)

Volbert Emil. Die Heiligkeit des Hauses Gottes. Festrede bei Ein-

weihung der neuerbauten Pfarrkirche in Blumenthal zu Pressburg am 28. Oktober 1888. (Pozsony. Stampfel, Eder és társ. nyomdája. 8r. 16 l. ára?)

Vorschrift, Allgemeine, für Sanitätsindividuen, welche auf Rechnung der kath. Bruderschaft Arzneien ordiniren oder bereiten. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 12 l. ára?)

Wallfahrtsbüchlein zum Gebrauche der Theilnehmer an der Votiv-Wallfahrt nach Mariazell der Pressburger kath. Gemeinde. (Pozsony. Angermayer Károly. 8r. 164 l. ára?)

Werner C. Geographie von Oesterreich-Ungarn. Ein Leitfaden für die höheren Volksschulen, Bürgerschulen und die unteren Klassen der Mittelschulen der ev. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen. (Nagyszeben. Krafft W. nyomdája. 8r. 44 l. ára?)

Werner C. Geschichte Ungarns mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens. Ein Leitfaden für die höheren Volksschulen, Bürgerschulen und die unteren Kl. der Mittelschulen. (Nagy-Szeben. Krafft W. nyomdája. 8r. 55 l. ára?)

Wosinsky Mauritius. Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel seine Erbauer und Bewohner. I. Heft. Autorisirte deutsche Ausgabe. (Kilián Frigyes. 8r. 69 l. 24 tábla rajzzal, ára?)

Záhorský J. Gedichte. 3. Auflage. (Nagy-Szombat. Horowitz Adolf. 8r. 69 l. ára 20 kr.)

Zima L. Syntaktische Unterschiede des čakavischen, kajkavischen und štokavischen Dialektes. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 342 l. ára 2 frt 50 kr.)

Zlatović St. O. Franciskaner vom Erlöserorden und das kroatische Volk in Dalmatien. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 488 l. ára 2 frt.)

Zola Emil. Mutter Erde. (La terre.) Roman. Uebersetzung von Armin Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. 267, 328 l. ára?)

Zola Emil. Das Geständniss eines Jünglings. (La confession de Claude.) Aus dem Französischen übersetzt von Oskar Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r II, 156 l. ára 1 frt 20 kr.)

Zola Emil. Therese Raquin. (Thérèse Raquin.) Roman. Aus dem Französischen übersetzt von Oskar Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. IV, 176 l. ára 1 frt 20 kr.)

Zola Emil. Renata, oder: Die Jagd nach dem Glücke (La curée.) Roman. Aus dem Französischen übersetzt von Oskar Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. 215 l. ára 1 frt 50 kr.)

Zola Emil. Der Todtschläger. (L'assomoir.) Roman. Aus dem Französischen übersetzt von Oskar Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. 238 l. ára 1 frt 50 kr.)

Zola Emil. Die Sünde des Priesters. (La faute de l'abbé Mouret.) Roman. Aus dem Französischen übersetzt von Oskar Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. 192 l. ára 1 frt 20 kr.)

Zuckersteuer, Über die, und über die Spiritussteuer. XXIII. und XXIV G. A. v. J. 1888. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. 125 l. ára 60 kr.)

Basariček Stjepan. Narodne pripoviedke za mladež. Sa 13 slika. (Zágráb. Hartman Lipót. 8r. 160 l. ára 90 kr.)

Begovič Nikola. Život i običaji Srba graničara. (Zagreb. Tiskarski zavod Narodnich novina. XXIX, 276 l. ára 1 frt.)

Bojničič Ivan. Gramatika magjarskoga jezika. (Zágráb. Hartman L. 8r. 176 l. ára 1 frt.)

Budmani P. Praktična gramatika ruskoga jezika za samouke. (Zágráb. Hartman Lipót. 8r. 165. l. ára 1 frt 50 kr.)

Dodatak k uredovnomu abecednomu imeniku robe, izdanomu u godini 1887. Izdaje kr. ug. ministarstvo financija. (Magyar királyi államnyomda. 8r. 39 l. ára?)

Državne, Kraljevsko-ugarske, željeznice. Broj 201. Pravilnik za željezničku radnju (Légrády-testvérek. 8r. 65 l. ára?)

Dvorovič Njegoslav. Hrvatsko narodno blago, zbirka hrvatskih narodnih pjesama i pripoviedaka iz Bosne i Herzegovine. Svez. 1. (Zengg. Luster H. 16r. 138 l. ára 30 kr.)

Hrvatska biblioteka. Svez. 28—30. (Zágráb. Hartman L. 8r. 161, 93 l. ára à 15 kr.)

Hrvatsko-Slavonska farmacopoea. Mit croatischem und gegenüberstehenden lateinischen Texte. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. XLII, 716 l. ára 4 frt 50 kr.)

Jagič Ivan. Živinski liečnik, ili naputak kako se lieči domaća životinja. (Zágráb. Jeromos társ. 8r. 247 l. ára 50 kr.)

Klitsche A. Prevozac. Historijska pripoviest u slavu 50 godišnjice misnikovanja sv. ot. Lava XIII. (Zengg. Luster H. 8r. 155 l. ára 80 kr.)

Klobučar J. Naš kralj i car 1848—1888. Sa 21 slike. (Zágráb. Hartman L. 8r. 54 l. ára 30 kr.)

Kocian S. J. Hrvatski zakoni. Financijalni zakoni i propisi. (Zágráb. Hartman L. 8r. 863 l. ára 4 frt.)

Majar P. H. Život Isusov. Knjižica dobroj djeci. Sa 66 slika. (Zágráb. Hartman L. 8r. 121 l. ára 60 kr.)

Laser E. Lurdske čudesne epizode. S francezkoga. (Zengg. Luster H. 8r. 366 l. ára 1 frt 10 kr.)

Lobmayer Antun. Naša kuća kakova jest, a kakova treba da bude. (Zágráb. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Kuničič Petar. Srdce. Crtice iz života jednoga maloga učenik a po Edm. de Amicišu. Sa 6 slika. (Zágráb Hartman L. 8r. 160 l. ára 80 kr.)

Kramberger E. Petar Ilinič, uznik čaklovački. Pripoviest. (Belovar. Fleischmann J. 8r. 116 l. ára 50 kr.)

Mazuranič Stjepan. Svilogojstvo za puk. (Zágráb. Jeromos társ. 8r. 46 l. ára 15 kr.)

Miletič Stjepan. Iz raznih novina odabrani sastanci o kazalištu, umjetnosti i književnosti. (Zágráb. Hartman L. 8r. 224 l. ára 1 frt.)

Moliere J. K. Izabrana djela. Svezak II. Umišljeni bolestnik. Komedija u 3 čina. Preveo Ivan Širola. (Zengg. Luster H. 16r. 72 l. ára 30 kr.)

Naputka za ložioce parovozah. Kraljevsko-ugarske državne željeznice. (Légrády-testvérek. 8r. 39 l. ára?)

Naputak za osoblje kralj. ugarske državnih željeznica, u predmetu

prve pomoci, koja se ima pružiti do stignuća liečnika prigodom nesreća. (Légrády-testvérek. 8r. 31 l. ára?)

Naputak u predmetu uporave i načina provedenja obranbenih odredaba, naredjenih proti uvlačenju i razširenju priliepivih bolesti. (Kraljevsko-ugarske državne željeznice. Légrády-testvérek. 8r. 9 l. ára?)

Propis, Upravni, bolestničkoga pripomoćnoga zavoda namještenika i radnika kralj. ugarskih državnih željeznica. (Légrády-testvérek. 8r. 23 l. ára?)

Propisnik ob oporezovanju žganih žestokih tekućina naknadnim porezom. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 14 l. ára?)

Sbirka, Uredovna, zakona i propisa o porezu na žestu. Izdaje kralj. ugarsko ministarstvo financija. II. svezak. (Magyar királyi államnyomda. 8r. 441 l. ára 2 frt.)

Sbirka, Uredovna, zakona i propisa o porezu na slador. II. Svezak. Izdaje kralj. ugarsko ministarstvo financija. (Magyar királyi államnyomda. 8r. 160 l. ára 1 frt.)

Službovnik za kr. ug. Domobranstvo. Dio II. Drugo izdanje službovnika od god. 1875. Ured. izd. (Pallas. 12r. 287 l. és 8 tábla, ára 80 kr.)

Sbornik ugarsko-hrvatskih Skupnih Zakonah. Godina 1888. Broj 1—25. (Magyar kir. államnyomda. 4r. 303 l. ára?)

Šimatovič N. Smjšice. Treča kitica. (Zengg. Luster H. 16r. 98—131 l. ára 10 kr.)

Širola Ivan. Emil ili ob uzgojie od Russa s francuskog preveo. Deo II. Zagreb.

Spevec F. J. Ženitbeno imovinsko pravo. Dio I. (Zágráb. Hartman L. 8r. X, 254 l. ára 2 frt 50 kr.)

Šrepel M. Iz latinskog jezikoslovlja. (Zágráb. Hartman L. 8r. 40 l. ára 20 kr.)

Tomič Janko. Sielo za zabavu i pouku. Složio za djevojčice nagradila Mat. Hrvatska. Zagreb.

Tučič M. Nagon. Roman iz budučnosti. (Zágráb. Hartman L. 8r. 180 l. ára 50 kr.)

Zakon o uregyenyu opstina. Ugarski XXII. zak. csl. iz god. 1886. (Nagykikindai kiadói nyomda. 8r. 86 l. ára 30 kr.)

Acte reg. scient. universitatis Claudiopolitanae anni 1887—1888. Fasc. II—III. I. Ferencz József ő felsége a kolozsvári m. kir. tudományegyetemen 1887. szept. 23—24 én. Beszédek a kolozsvári m. k. tud.-egyetem 1888. évi május 28-iki pályadíjkiosztási ünnepélyén és a négy tudománykar jelentései a pályázatok eredményéről, valamint az uj pályatételekről. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert nyomdája. 8r. 14, 112 l. ára?)

Bodó Stephanus. Oda honoribus comitis Gustavi Mailath in memoriam temporis cum primitias suas celebraret a. 1887. (Pécs. Püspöki lyceum nyomdája. 8r. 5 l. ára?)

Breznay Adalberti De philosophicis, historicis atque literarum studiis per Leonem XIII. pontificem maximum in Hungaria provectis oratio habita in congressu magistrorum catholicorum Urbis et Hungariae peregrinatione sacra ad jubilaeum sanctissimi domini sacerdotale in Urbe praesentium die

30. decembris 1887. in aula academiae religionis catholicae. («Religio» kiadása 4r. 16 l. ára ?)

Demko Georgius. Jus ecclesiasticum peculiari respectu habito ad Hungoriam. Tom I—II. (Eger. Szolcsányi Gyula. 8r. XIII, 595, VIII, 596 l. ára 7 frt.)

Kopsz Joannes. Presbyter in synodali examine seu compendium theol. generalis, dogmaticae specialis, moralis et pastoralis, item iuris ecclesiastici cum appendice de conc. trident. Editio 4 auctior. I—IV. (Szűts és társa. 8r. 200, 304, 170, 153 l. ára?)

Mersich Joannes. Dogma catholicum de creatione. Dissertatio inauguralis ad obtinendam doctoratus lauream. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 132 l. ára ?)

Ring Michael. Historia Apollonii regis Tyri. E codice parisino 4955. edidit et commentario critico instruxit. (Pozsony. Steiner Zsigmond. K. 8r. 90 l. ára 90 kr.)

Roskovány Augustinus. Supplementa ad collectiones monumentorum et literaturae de matrimonio in ecclesia catholica potestati ecclesiasticae subjecto; matrimoniis mixtis; coelibatu et breviario; independentia potestatis ecclesiasticae ab imperio civili; romano pontifice; b. Maria virgine in suo conceptu immaculata. Tomus III—IV. (Nyitra. Schempek és Huszár nyomdája. 8r. 1056, 898 l. ára ?)

Schmidt Guilielmus. Romano-catholici per Moldaviam episcopatus et rei romano catholicae res gestae. (Kilian Fr. 8r. 164 l. ára 3 frt.)

Adamov P. Na sélu i prélu. Slike i prilike iz srpskoga života. II. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 136 l. ára 60 kr.)

Amicis Edmondo De. Vojnički život. Slike i prilike. S talijanskog preveo Dan. A. Živaljević. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 126 l. 50 kr.)

Borćoski Božidar. Svileni rubac. Saljiva igra u 3 čina, koju Mat. Srb. nagradil a 100 frt. iz fond. J. Nákó. (Nagy-Kikinda. 8r. 70 l. ára 30 kr.)

Branković Damaskin. Odlomak iz bračnog prava, i to: iz partije o pravom srodstvu, a naime: o prirodnom, krvnom T. J. srodstvu po krvi i mleku kao bračnoj smetnji. (Ujvidék. Pajevics nyomdája. 8r. 40 l. ára ?)

Chajza Pavel. U zemlji, gde po limun radja. Novele. Preveo Jovan Grčić. (Ujvidék. Popovits M. testvérek. 8r. 173 l. ára 60 kr.)

Chalovaczky Jakob. Unijaćenje u Dalmacziji u prvoj četvrtini ovoga stoleća. Preveo s ruskoga Jovan P. Jovanovitsch. (Prestampano iz Glasa Ispine.) (Ujvidék. Pajevics nyomdája. 8r. 35 l. ára ?)

Chofman F. Vreme je novac. Srpski pripovedio Golubac. (Zombor. Karakaševič Milán. 8r. 108 l. ára 40 kr.)

Digasinjski Adolf. Novele. S poljskog preveo Rajko. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 171 l. ára 60 kr.)

Gundulič Ivan. Dubravka. Prikazanje u tri činjena. (Ujvidék. Popovits M. test. ára 40 kr.)

Ignjatovič Jakab. Patniča. Roman. 3 füzet. (Ujvidék. Pajevics A. ára 60 kr.)

Istorija, Srpska, izvedena u 15 slike za srpske narodne škole. (Pancsova. Jovanovič testvérek. ára 20 kr.)

Izvestaj, Računski, pančevačke srp. crkvene pravosl. opstine za god. 1887. (Pancsova. Kosanič és Popovič.)

Izvestaj o srpskoj višojdevojač koj školi u Novome Sadu na kraju ujene četrnaeste a školske 1887/8 god. (Ujvidék. 8r. 32 l. ára ?)

Jaksič Miljutin. Deoba Vrliča. Pripovetka iz srpskog marodnog života. Napisao. (L. Knjige za narod. 16. füzet.)

Jovanovič Batut M. Pijanstvo. Za narod napisao. (L. Knjige za narod. Svezka. 18.)

Jovanovič Br. Narodna Biblioteka. Svezka 166—167. (Pancsova. Egy-egy füzet ára 16 kr.)

Kenig. Veroispovestne knjige u srpskom jeziku. Kako je Milivoj poznao boga. Pripovetka za mladež od Chrištova Šmida. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 43 l. ára 10 kr.)

Kenig. Veroispovestne knjige u srpskom jeziku. Tri dana iz života jednoga momka ili «rakija je ubila sretyu moju.» (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 56 l. ára 10 kr.)

Kenig. Veroispovestne knjige u srpskom jeziku. Siromach ženevski saczija. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 35 l. ára 10 kr.)

Knjige za narod. Isdaje Matiča srpska iz zadužbine Petra Konjeviča. Svezka 15, 16, 17, 18, 19. (Ujvidék. Popovics testv. egy füzet ára 10 kr.)

Kosutič Radovan. Plamenovi pesma. (Ujvidék. Drimitrijevič M. gőzsajtója. ára 25 kr.)

Kraševski Josif J. Jermola, roman, preveo s poljskog Rajko. (Ujvidék. Popović testvérek. 8r. 184 l. ára 70 kr.)

Kuncze Karl Ferdinánd. Naturalnaja mineralnaja slabitelinaja voda istočnika «Franzi Josifi» bi Budapest. Fiziologičeskoe i medicinskoe izsljedovanie. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 15 l. ára ?)

Matavuly Sima. Iz Crne Gore i Primorja. Pripovijetke. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 181 l. 65 kr.)

Matič Andrija. Matematski i fizikalni zemljopis za III. razred gimnazija u Ugarskoj prema najnovijem ministarskom uputstvu složio. (Ujvidék. Popovič M. testvérek. ára 70 kr.)

Melaković B. M. G. Učastvovani srba na devetstogodišnioi proslavi u Kievu. (Ujvidék. Pajevics A. 8r. 214 l. ára 1 frt.)

Nevenče knjiga pripovedaka od Braca Jove. (Ujvidék. Popovits M. testvérek, ára 40 kr.)

Nikolič A. Grigorije. Srpske narodne pjesme. Skupio ich u sremu i za štampu udesio. (Ujvidék. Popovič testvérek. 8r. 265 l. ára 90 kr.)

Nikolič Kosta. Stojan. Pripovetka. Preštampano iz «Nevená.» (Ujvidék. Pajevics A.)

Osvetnik Milan. Razne srpske narod. ne pjesme. Sakupio po Boci Kotorskoj i okolini Dubrovačkoj i tumač dodao. (Ujvidék. Popovič Br. 8r. 184 l. ára 75 kr.)

Paprenicza Konstantin. Žalostna pjesmaricza. (Ujvidék. Pajevics nyomdája. 8r. 55 l. ára ?)

Pesmaricza. Najpotpunija zbirka bačkich, banatskich, svatovskich pesama i potskočicza. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 195 l. ára 20 kr.)

Petrovič Milan. Slike iz chrvatskoga prismorja. Kažiput za putovanje u primorje zdravima i bolesnima. Napisao. (Ujvidék. Pajevič A. ára 40 kr.)

Petrovič Milan. O poznavanju zemlje. Za ratare napisao. (L. Knjige za narod. Svez. 19.)

Petrovits M. Iz prirode. I knjiga. (Nagykikindai kiadói-nyomda. 8r. 213 l. ára 60 kr.)

Popovič S. Jovan. San Kraljeviča Marka. Alegorija u 3 odelenja od. (Pancsova. Popovič Br. Narodna bibl. 167. füzete ára 16 kr.)

Popovič Radivoj. Prva čitanka za učenike gluovo-nemieh zavoda zradio. (Ujvidék. M. Dimitrijevič. ára 30 kr.)

Popovič B. V. Sumareva ćerka. Pripovetka iz srbskog života. Napisao. (Ujvidék. Popovič Br. ára 85 kr.)

Radovanje, Dečije. I. II. III. IV. Sv. Lepe slike različitich životinja sa prigodnim tichovima u tekstu. (Zombor. Karakaševič Milan. Egy-egy füzet ára 10 kr.)

Rajko. Boleslava Prusa Palata i Ćatrlja. Roman s poljskog preveo. (Ujvidék. Popovič M. A. ára 60 kr.)

Šala i lakrdija. Knjiga za one, koji se vole smejati nego plakati. Torba prva. (Ujvidék. Popovič M. testvérek. ára 50 kr.)

Šapčanin Milorad P. Pripovetke. Knjiga VI. Sanjalo. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 207 l. ára 75 kr.)

Šenkjevitsch Henrik. Pripovetke. S dozvolom piščevom preveo z poljskog Rajko. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 234 l. ára 90 kr.)

Tomič Jaša. Književna zrnca. (Ujvidék. Miletič Svetoz. 8r. 78 l. ára 20 kr.)

Tomič Jaša. Treba li narodu politika? Napisao. I. svez. (Ujvidék. Popovič Br. Egy-egy füzet ára 30 kr.)

Tubič V. Teorija Prozaičkog pisanja. Napisao i crimerima rasvetlio. (Nagykikinda. Radak Jovan. ára 50 kr.)

Tugomer. Tragedija u 5 činova. (Pancsova. Jovanovič Br. Narodna bibl. 166 füzet. ára 16 kr.)

Vrčevič Vuk. Pomanje srpske narodne svečanosti uz minogredne narodne običaje. Sabrao po Boki Kotorskoj, Crnoj Gori i Erzegovini i uredu opisao. (Pancsova. Jovanovič testvérek. 8r. 186 l. ára ?)

Vukovič Arkadije. Računica za četvrti razred narod. škole. Drugo popravljeno izdanje. (Nagy-Becskerek. ára 20 kr.)

Zabave, Dečije, u slici i reči. I. II. III. IV. Svez. (Zombor. Karakaševič M. Egy-egy füzet ára 4 kr.)

Živanović Jovan. O srpskom jeziku. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 261, 10 l. ára 1 frt.)

Alexi A. P. Helvetia şi Wilhelm Tell. (Brassó. Alexi könyvnyomdája. 8r. 127 l. ára ?)

Alexi Theochar. Babeta. Roman original. (Brassó. Alexi nyomdája. 8r. 309 l. ára?)

Ardeleanu Joanu. Istori'a diecesei romane greco-catolice a Oradei Mari. P. II. (Balázsfalva. Görögkatholikus papnevelde nyomdája. 8r. 137 l. ára?)

Arghir şi Elena. Istoria preafrumosului fecior de craiu etc. (Nagyszeben. Részvénynyomda. 8r. 73 l. ára 20 kr.)

Brote Eugen. Ţinerea vitelor. (Nagyszeben. Részvénynyomda. 8r. 22 l. ára?)

Budiu Paulŭ dupa Perthes. Vocabularŭ latinŭ pentru clasa II. gimnasială. In colaborare cu Stefanŭ Josifŭ şi Andreŭ Bârseanŭ. (Brassó. Zeidner H. 8r. 128 l. ára 35 kr.)

Budiu Paulŭ dupa Perthes. Carte de cetire latină pentru clasa II. gimnasială. In colaborare cu Stefanu Josifŭ şi Andresŭ Bârseanŭ. (Brassó. Zeidner H. 8r. 86 l. ára 35 kr.)

Carte de rugăciunĭ in folosul tinerimeĭ de un prietin al copiilor. (Brassó. Ciurcu Miklós. 8r. 60 l. ára?)

Cipariu Timoteu. Compendiu de gramatica româna pentru scólele primari si secundari, editiunea a VI. de Silvestru Nestoru. (Balázsfalva. Görögkatholikus papnövelde nyomdája. 8r. 131 l. 60 kr.)

Cornea Joan. Camassările. (Nagyszeben. Részvénynyomda. 8r. 36 l. ára 15 kr.)

Dariu Jón. Elemente de Fisică pentru şcólele poporale. (Brassó. Ciurcu Miklós J. 8r. 82 l. a szövegbe nyomott számos ábrával, ára?)

Dariu Jón. Geografia patrieĭ şi elemente din geografia universală pentru şcólele poporale române. (Brassó. Ciurcu J. Miklós. 8r. egy térképpel, ára 25 kr.)

Dariu Jón. Istoria patrieĭ şi elemente din istoria universală pentru şcólele poporale române Cursul I—II. (Brassó. Ciurcu J. Miklós. 8r. 80 l. ára 20 kr.)

Instrucţiune pentru gazdele Scolarilorŭ dela şcólele mediĭ române gr. or. din Braşovŭ. (Brassó. Muresianu A. nyomdája. 8r. 7 l. ára?)

Limba florilor. Simbolică naturală a celor mai favorite flori. (Nagyszeben. Részvénynyomda. 8r. 80 l. ára?)

Pauer Ludovic. Invĕtătorul din merescĭ. Istorióra instructivă pentru popor şi tinerime localisată de Valeriu Florianŭ. (Brassó. Alexi. 8r. 136 l. ára?)

Petra-Petrescu. Cărtĭ alese. I. Satulŭ cu comorile. Novelă. Ediţiunea II. (Brassó. Alexi. 8r. 132 l. ára?)

Popu-Reteganul Joan. Poveştĭ ardelenescĭ culese din gura poporuluĭ. Partea I—V. (Brassó. Ciurcu Nicola J. 8r. 79, 80, 87, 79, 85 l. egy füzet ára 25 kr.)

Rotariu Pavel. Legea din 1886. art. XXIX. despre redactarea cólelor de carte funduala séu nóu'a carte funduala, tradusa si esplicata in limb'a romana. (Karansebes. Szerző. 8r. 72 l. ára 30 kr.)

Rotariu Pavel. Manual din legile despre usura cuprindiend si tecstul

original al legilor din 1877. art. VIII. şi din 1883. art. XXV. tradus in limb'a romanésca, cu esplicări. (Karansebes. Szerző. 8r. 34 l. ára 15 kr.)

Sofocle. Filoctete. Tragedia in 5 acte, tradusa in versuri de S. P. Simonu. (Szamos-Újvár. «Aurora» Todorán Endre nyomdája. 8r. 72 l. ára 50 krajczár.)

Szmigelski Victoru. Introducerea in santá scriptura a vechiului si noului Testamentu. Partea III. (Balázsfalva. Érseki papnevelde nyomdája. 8r. 128 l. ára 80 kr.)

Szmigelski Victoru. Tatalu nostru. Unu ciclu de meditatiuni. (Balázsfalva. Érseki papnevelde nyomdája. 8r. 117 l. ára 50 kr.)

Trimbiţoniu Nicola. Trei muieri. Anecdotă poporala. (Brassó. Ciurcu N. J. könyvkereskedő. 8r. 39 l. ára ?)

Tuducescu Joanŭ. Miculu abecedarŭ ilustratŭ. Partea I. Ediţia a V. (Arad. Réthy Lipót és fia nyomdája. 8r. 50 l. ára 20 kr.)

Tuducescu Joanŭ. Miculŭ legendarŭ pentru scólele primare. Pentru anulŭ alŭ III- lea. Ediţia II. (Arad. Réthy Lipót és fia nyomdája. 8r. 120 l. ára 30 kr.)

Ucenescu George. Sonorul saŭ frumos răsunătoarele plânso-cânturi ale inmormântărŭ domnului si mantuitorului nostru Jisus Cristos. VI. tipărire. (Brassó. Zeidner H. 8r. 20 l. ára 12 kr.)

Vértes Ludovic, Consemnarea leacuriloru probate si a altoru articlú pharmaceutici de, apoteca Lugosiu. XV. editiune. (Nagyszeben. Krafft nyomdája. 8r. 52 l. ára ?)

Andersen J. C. Konvalinky. Vybrané poviedky pre milú našu mlad' a jej priateľov. Podáva Fr. Macvejda. Sväzoček I. (Szakolcza. Skarniczl József nyomdája. 8r. 103 l. ára ?)

Beňovszky M. Janko Palček. Zabavna rozpravoćka pre dobre dietky. (N.-Szombat. Horovitz Adolf. 4r. 8 l. ára 50 kr.)

Filo Matúš. Slovenský obchodník v ruskom kraji. Obraz zo života od. (Zvláštny odtisk zo «Slovenských Pohľadov» r. VII. Turóczszentmárton. Részvénynyomda. 8r. 171 l. ára 35 kr.)

Győrffyho národňo-školské obrázkové učebné knihi. V. Ústavoveda. Spisal Ján Győrffy. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv. 8r. 44 l. ára 10 kr.)

Kmeti Jan. Malý modlitebnik pre ludove školy vel. ev. A. V. senioratu liptovského. Usporiadal II. rozmnoženo vyd. (Liptó-Szt.-Miklós. Ára 40 kr.)

Kordoš Gustav. Počtovnik pre samuokov. menovite pre hospodárov priemyselnikov a obchodníkov. (Nagy-Palugya. Kmeti János. 8r. 154 l. ára 75 kr.)

Kutlik Felix. Bačsriemski Slovaci. Sostavil. (Német-Palánka. Krištofek József. 16r. 80 l. ára 20 kr.)

Laboulaye. Trinásť-pánboh pri nás. (Slovenská povesť. Voľný preklad z francúzskeho. II. vydanie. (Turócz-Szent-Márton. Részvénynyomda. 8r. 15 l. ára ?)

Lauček Daniel Z. Ľudské povedomie. Črty k samopoučeniu. Sostavil. (Turócz-Szt.-Márton. Részvénynyomda. ára 60 kr.)

Mazurek Stanislaw. Jako žijú zlí manželia a jako majú Žiť dobrí. Poslowenčil Martin Kollár. Wydal M. Beňowský. (Nagyszombat. Winter Zsigmond nyomdája. 8r. 31 l. ára 10 kr.)

Močnik Franc. Početnica pre ľudové školy. Dľa 18-ho výdania vypracoval Orbók Mór. Sosit I—IV. (Pozsony. Drodtleff Rudolf. 8r. 32 lapos füzetek, egyes füzetnek ára 10 kr.)

Ochotnik, Slovens. divadelny. (Turócz-Szt.-Márton. Részvénynyomda. Egy-egy füzet ára 25 kr.)

Paľma J. Nasdruh Nekľuzev. Komedia v piatich dejstvách. od z rustinj prelozil Vajanszky. (L. Ochotnik slov. div. V. füzete.)

Podhradského Jozefa diela. Sväzok I. Vyhodeny študent pri skale. Smutroihra v 5 d. (Turócz-Szt.-Márton. Részvényny. 50 l. ára 30 kr.)

Pojď k pánu Ježíši. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 61 l. ára?)

Roder Aloisia. Svatennaja istorija vetchago i novago zavjeta. Soćinenie. (Szent-István-társulat. 8r. 86 l. ára 21 kr.)

Sasinek Fr. V. Umučenie pána našeho Ježiša Krista. Vydal Fr. Richard Osvald. III. diel. Golgotha. (Szakolcza. «Kazatel». 8r. 161 l. ára 1 frt 20 kr.)

Skultety Jozef. Pamiatka Dr. Jozefa M. Hurbana. Jeho života ucinkovanie, pohrabdňa 23. febr. 1888. Reči a truchlospevyna pohrabe; objasnenie jeho poslednej pravoty. II. vydanie. (Turócz-Szt.-Márton. Részvénynyomda. 52 l. ára 40 kr.)

Strakovič Jozef Franko. Dačo zo života. Spisal a vydal, advokát v Krupine. (Turócz-Szt.-Márton. Részvényny.)

Účty seniorátu evanj. a. v. Nitranského a sice pokladnice seniorální, vdovsko-sirotského ústavu kneżškého i učitelského a seniorálni podporovny z roku 1887. Sestavil Pavel Sloboda. (Magyar-Szakolcza. Nyitrai esperesség. 8r. 32 l. ára?)

Zahorsky J. Spevy. II. razm. vydanie. (Nagyszombat. Horovitz Adolf. 8r. 69 l. ára 20 kr.)

Zápisnica dištriktuálneho ev. a. v. preddunajského v Prešporku dňa 23. a 24. augusta 1887. odbývaného konventu. (Szakolcza. Egyházkerület. 2r. 24 l. ára?)

Zelliger Jozef. Abecedár a prvá čítanka pre katolické počiatoćne školy. (Szent-István társulat. 8r. 64 l. ára 10 kr.)

Cobenzl Giuseppe. Corso completo (teorico-pratico) della lingua Serbo-Croato. Secondo edizione ampliata e corretta. (Raguza. Pretner C. 8r. VI, 410 l. ára 2 frt.)

Berczik Arpád. Virginie. (Nouvelle.) Parue dans la Gazette de Hongrie. Traduit du hongrois par Jules Nagy. (Gazette de Hongrie. 8r. 40 l. ára?)

Concours, Grand, international des sciences et de l'industrie Bruxelles 1888. Exposition des produits de dix minoteries à vapeur de Budapest. —

Tiz budapesti gőzmalom kiállítása. — Ausstellung von zehn budapester Dampfmühlen. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 32 l. ára ?)

Enticelles humides. Tableaux de la vie aux eaux. (Kolozsvár. Horatsik J. K.8r. 16 l. ára 50 kr.)

Körösi Joseph. Bulletin annuel des finances des grandes villes. 1883. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 8r. 47 l. ára 2 frank.)

Saxlehner André. L'emploi therapeutique des purgatifs salins et l'eau de Hunyadi János. Traités publiés par la Presse médicale française. (Buschmann J. nyomdája. 8r. 63 l. ára ?)

Szányi Adalbert. Precis de grammaire française. D'après les meilleurs auteurs. (Révai Leó. K.8r. 64 l. ára 25 kr.)

HAZÁNKAT ÉRDEKLŐ KÜLFÖLDI MUNKÁK.

Adressbuch für den Buch-, Kunst-, Musikalienhandel und verwandte Geschäftszweige der österreichisch-ungarischen Monarchie, mit einem Anhang. Oesterreichisch-ungarisches Zeitungs-Adressbuch. Herausgegeben von Moritz Perles. 1888. XXIII. Jahrgang. Mit dem (lith.) Bildnisse von Ladislaus Gubrinowitz. (Bécs. Perles Mór. 9r. IV, 264 l. ára 2 frt 60 kr.)

Almanacco del Lloyd Austro-Ungarico. Compilato coll' approvazione dello spettabile consiglio d'aministrazione. Annata VI. (Triest. «Lloyd Austro-Ungarico». 16r. XXVI, 241 l. ára 2 frt.)

Almanach, Aristokraten. Adressbuch der Mitglieder des österreichisch-ungarischen Adels. (Szerk. Schreyer J.) (Bécs. Stern Mór. 8r. 712, LXIV. l. ára 5 frt.)

Ambrozovics Béla. Der gemeinwirthschaftliche Nutzen der Eisenbahnen und dessen Berechnung. (Bécs. Spielhagen és Schurich. 8r. 55 l. öt ábrával, ára ?)

Asbóth Johann. Bosnien und die Herzegowina. Reisebilder und Studien IV. Abtheilung. Mit 35 ganzseitigen und 187 Textillustrationen nach Aufnahme des k. k. Oberlieutenants C. Mienzil, Originalphotographien der Kunsthandlung Königsberger in Serajewo u. A. sowie einer historischen und drei statistischen Karten und Tabellen. (Bécs. Hölder Alfréd. 4r. 257—384 l. ára 1 frt 50 kr.)

Asbóth Johann. Bosnien u. die Herzegowina. Reisebilder und Studien. Mit 35 ganzseitigen und 187 Textillustr. sowie einer historischen und drei statistischen Karten und Tabellen (In 7 Abtheilungen. V. Abtheilung.) Bécs. Hölder Alfréd. 4r. XII, 385—488 und statist. Tabellen. Ára 1 frt 50 kr.)

Aus des Kaisers Franz Josef Jugendtagen. Nach den Erinnerungen eines Altösterreichers. Zur 40 jährigen Jubelfeier des Regierungsantrittes des Kaisers. (Bécs. Gerold Károly fia. 8r. 48 l. ára 30 kr.)

Beniczky-Bajza Helene. Sie ist es! Roman aus dem High-life. Uebertragung von Oscar Krücken. Mit einer Charakteristik der Verfasserin von Ludwig Hevesi. (Bécs. Konegen Károly. 8r. 294 l. ára 1 frt 50 kr.)

Bermann Moritz Oesterreich-Ungarn im neunzehnten Jahrhundert. 25 Lief. (Wien. Anger Gilbert. 8r. egy füzet ára 20 kr.)

Bettoni-Cazzago F. Gli italiani nella guerra d' Ungheria 1848-49. Storia e documenti. II. edizione (Milano. Treves testvérek. 8r. 283 l. ára 3 márka.)

Bibliothek der Gesammtliteratur des In- und Auslandes Nr. 193—195. Ungarische Lyrik von Alex. Kisfaludy bis zur Gegenwart von Hack. (Halle a. d. S. Hendel Ottó. 8r. XXXIV, 150 l. ára 75 fillér.)

Bod Petrus. Historia hungarorum ecclesiastica, inde ab exordio Novi Testamenti ad nostra usque tempora. Edidit L. W. E. Rauwenhoff adjuvante Car. Szalay. Tomus I. (Leyden. Brill és társai. N. 8r. XVI, 477 lap. ára 5 forint.)

Brandowski St. Grammatik der Weltsprache Volapük zum Selbstunterrichte und als Hilfsbuch für Lehrer. (Bécs. Wenedikt Albert A. 8r. 220 l. ára ?)

Compass. Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn. Gegründet von Gustav Leonhardt. Herausgegeben von S. Heller. (Bécs. Hölder Alfréd. 8r. XVIII, 1052 l. ára 5 frt.)

«**Conducteur**», Der. Officielles Coursbuch der österreichisch-ungarischen Eisenbahnen. Fahrpläne der österreichisch-ungarischen Eisenbahn-, Post- und Dampfschiffcourse nebst den wichtigsten Eisenbahnverbindungen des Auslandes, mit einer (lith.) Eisenbahnkarte von Oesterreich-Ungarn und Mittel-Europa und einem Führer in den Haupstädten mit Plan von Wien, Prag und Budapest. 1—12. (Hefte. Bécs. Waldheim R. 8r. LXXX, 262 l. egy füzet ára 50 kr.)

Conducteur, Der. Kleine Ausgabe. (Bécs. Waldheim R. 8r. 144 l. ára 30 kr.)

Dahn Felix. Attila. Historischer Roman. IV. Auflage. Kleine Romane aus der Völkerwanderung. VI. (Lipcse. Breitkopf és Härtel. 8r. 478 l. ára 7 márka.)

Déry Carl. Ungarisches Montanhandbuch für das Jahr 1888, auf Grund authentischer Daten vom 31. Dezember 1887 verfasst. II. Jahrgang. In ungarischer und deutscher Sprache. (Bécs. Perles Mór. 8r. 119 l. ára 3 frt.)

Dioskuren, Die. Literarisches Jahrbuch des I. allgemeinen Beamtenvereins der österr.-ungar. Monarchie. 18. Jahrgang. (Bécs. Manz F. könyvkereskedés. 8r. IV, 572 l. ára 3 frt 50 kr,)

Donat Pelhřimovský J. Kranz edler Thaten aus dem Leben unseres erhabenen Kaisers Franz Josef I. Mit Illustr. (Brünn. «Benedek-rendiek» könyvnyomdája. N.8r. 79 l. ára 30 kr.)

Eisenbahnen, Die, des europäischen Russland, mit Theilen der angrenzenden Länder und Kleinasiens. Karte der befahrenen im Bau befindlichen

und projectirten Bahnlienien. Mass-stab 1: 6.000,000. (Bécs. Artaria & Co. 2r. ára 75 kr.)

Eisenbahnen, Die österr.-ungar.. der Gegenwart und Zukunft. Karte zur Reise sowie zur Uebersicht der befahrenen, im Bau befindlichen, concessionirten und projectirten Eisenbahnen, nebst deren eigenthümlichen Benennungen. Mit 3 Beikarten: Das nordböhmische Eisenbahnnetz — Umgebung Wiens — Die Orientanschlüsse. (Bécs. Artaria és Társa. ára 75 kr.)

Enthüllungen, Interessante, aus der geheimen Werkstätte der Freimaurerei mit besonderer Berücksichtigung auf Oesterreich-Ungarn. (Bécs. Wörl Leo. 8r. 56 l. ára 20 kr.)

Fachini C. Viribus unitis. Entstehung, Grundsätze und Entwickelung des Versicherungwesens in Oesterreich-Ungarn. Herausgegeben anlässlich der 40. Jahreswende der Regierung Sr. Majestät Kaiser Franz Josef I. (Bécs. Steckler L. 8r. 89 l. ára 1 frt.)

Feldküchenwagen, Der Patentirte, des k. ung. Landwehr-Obersten M. Ritter Pittoni. Ein Beitrag zur Lösung der Frage der Heeresverpflegung. (Bécs. Pappenheim szabadalmi irodája. 8r. 9 l. ára?)

Fodor Coloman. Schlammbad Pöstyén in Ungarn mit besonderer. Berücksichtigung der Massage-Heilmethode. (Braumüllers Badebibliothek Nr. 63 Wien. Braumüller Wilh. 8r. 51 l. ára 40 kr.)

Gebete der Israeliten. Uebersetzt von J. N. Mannheimer. (Bécs. Schlesinger könyvkereskedése. 8r. 463 l. ára?)

Groner A. Erzählungen aus der Geschichte Oesterreich-Ungarns mit einem Deckelbilde in Farben und 6 ganzseitigen Textillustrationen. (Teschen. Prochaska Károly. 8r. 210 l. ára 1 frt 50 kr.)

Groner A. In Ritterburgen und unter fahrenden Leuten. Erzählung aus dem mittelalterlichen Volksleben Oesterreich-Ungarns. Mit einem Deckelbild und 4 Textbildern in feinsten Farbendruck. (Teschen. Prochaska Károly. N.8r. 280 l. ára 1 frt 80 kr.)

Grunzel Josef. Die Vocalharmonie der altaischen Sprachen. (Aus dem Sitzungsberichten der kaiserl. Akademie der Wissenschaften. Bécs. Tempsky F. N.8r. 42 l. ára 35 kr.)

Handbuch, Statistisches, der österreichisch-ungarischen Monarchie. Neue Folge. Verfasst und herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission in Wien und dem kgl. ungar. statistischen Landesbureau in Budapest. (Bécs. Cs. k. udvari és államnyomda. 4r. 218 l. ára?)

Herrmann August. Maria Theresia als Gesetzgeberin. (Bécs. Hölder Alfréd. N. 8r. XIII, 159 l. ára 1 frt 50 kr.)

Hevesi Ludwig Almanaccando. Bilder aus Italien. (Stuttgart. Boncz Adolf és társa. 8r. 436 l. 4 márka 50 fillér.)

Hirsch Heinrich. Ueberseeische Colonisation durch Oesterreich-Ungarn mit handelsstatistischen und handelsgeographischen Anhängen. (Bécs. Hölzel Ed. 8r. XII, 75 l. ára 1 frt.)

Hobohm Heinrich. Die Canalisirung des Alföld (der ungarischen Tiefebene) nebst Verbindungs-Canal Budapest-Szentes und Zweigcanal

Kecskemét-Hatvan, generelles Project mit einer Uebersichtskarte. (Bécs. Brunner József. 4r. 67 l. ára 1 frt 80 kr.)

Hoff E. Derech Hallimud. Hebräische Lese- und Sprachfibel nebst einem Anhange «Anleitung zum wörtlichen Uebersetzen». (Prága. Brandeis Jakab. 8r. 52 l. 20 kr.)

Hönig Friedrich. Die österr.-ungar. Lebensversicherungs-Gesellschaft im Jahre 1887. (Bécs. Gerold és társa. 12r. 29 l. ára 50 kr.)

Jókai Maurus. Drei Freier. Historische Erzählung. Ins Deutsche übersetzt von Ludwig Wechsler. (Berlin. Janke Ottó. 8r. 129 l. egy márka.)

Jókai Maurus. Auf höheren Befehl. Roman. Deutsche Bearbeitung von Ludw. Wechsler. (Lipcse. Grenell és Francke. 8r. 240 l. 3 márka.)

Jokaj M. Złate czasy siedmio-grodu. Powieść historyczna. 2-ty. (Lemberg. Gubrynowicz és Schmidt. 8° 216 l. ára 3 frt 40 kr.)

Kendler Josef und Leopold Siller. Orts- und Reiselexikon für den gesammten Eisenbahn-, Post-, Dampfschiff- und Telegraphenverkehr Oesterreich-Ungarns. 2 füzet. (Bécs. Siller Lipót. 8r. 72 l. A teljes mű ára 7 frt.)

Kolbenheyer Karl. Die hohe Tátra. Im Auftrage des ungarischen Karpathen-Vereines verfasst. 7. Auflage. Mit 12 Illustrationen, zwei Panoramen und 4 Karten. (Teschen. Prochaska Károly, 8r. 196 l. ára 2 frt.)

Lankmayr Ferdinand. Waffenlehre für die k. k. Militär-Akademien und die k. k. Artillerie-Cadetenschule. 6 Aufl. II. Heft. Geschosse, Rohre, Gestelle, Ausrüstungs-Gegenstände u. Transportmittel für Feuerwaffen. (Bécs. Seidel L. W. és fia. 8r. 112 l. ára 80 kr.)

Lankmayr Ferdinand. Handbuch der österreichisch-ungarischen Handfeuerwaffen mit einem Anhange über die in Deutschland, Russland, Frankreich, Italien, Schweiz und England eingeführten Ordonnanzmodelle. Mit 7 Tafeln. (Bécs. Seidel L. W. és fia. 8r. VI, 131 l. ára 1 frt 60 kr.)

Lindheim Wilhelm. Strassenbahnen in Belgien, Deutschland, Grossbritannien und Irland, Frankreich, Italien, Oesterreich-Ungarn, und Niederländisch-Indien, der Schweiz und den verschiedenen Staaten von Amerika. Statistisches und finanzielles unter besonderer Berücksichtigung der Wiener Verhältnisse. (Bécs. Gerold Károly fia. 4r. IV. 132 l. ára 4 frt.)

Mačvejda Franko. Čitanka malych pre I triedu rim. katol. ludovych skol. Napisal. Nakladom spolku s. Adalberta. (Bécs. Mechitarista Congregatio nyomd. ára füzve 16 kr.)

Mane Loschon. Gebete auf den Gräbern der Hingeschiedenen mit deutscher Uebersetzung. Neue Ausgabe. (Bécs. Schlesinger József könyvkereskedése. 8r. 24. 124 l. ára ?)

Meignan Victor. Le comte Kappyanyi. Récit hongrois. (Páris. Plon könyvkereskedése. 8r. 295 l. 3 márka 50 fillér.)

Militär-Schematismus, k. k. für 1889. Herausgegeben vom k. k. Reichs-Kriegsministerium. (Bécs. Cs. k. udvari és államnyomda 8r. 1213 l. ára 3 frt.)

Monarchie, Die österreichisch-ungarische. mit Berücksichtigung der Nebenländer. Geographischer Leitfaden für Militärschulen. (Brünn. Karafiat F. 8r. 115 l. ára 60 kr.)

Nachrichten, Statistische, über die Eisenbahnen der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Betriebjahr 1886. Herausgegeben vom statistischen Departement im k. k. Handelsministerium und vom k. ungarischen statist. Landesbureau. Statistikai közlemények az osztrák-magyar monarchia vasutairól. (Bécs. Cs. k. udvari és államnyomda. N. 4r. 494 l. ára ?)

Nachrichten über Industrie, Handel und Verkehr aus dem statistischen Departement im k. k. Handelsministerium. XXXIV. Band. 3 Heft. Hauptergebnisse der österr. Eisenbahn-Statistik im Jahre 1886. (Beider Reichshälften der Monarchie gemeinsame und österr. Eisenbahnen.) (Bécs. Cs. kir. udvari és államnyomda. 8r. 154 l. ára 1 frt 20 kr.

Namensverzeichniss der k. und k. österreichisch-ungarischen Consularfunctionäre, sowie der k. und k. österreichisch-ungarischen Consularämter in sämmtlichen fremden Staaten. (Bécs. Cs. és kir. udvari és államnyomda. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Ortvay Theodor. Eine angebliche Binnenstrasse in Pannonien. Mit einem ergänzenden Nachtrage von W. Kubitsek. (Separatabdruck a. d XI. Bande der archäologisch - epigraphischen Mittheilungen. Bécs. 8r. 129—146 l. ára?)

Paget, G. O. und **E. G. J. Moeller**. Der Erfindungsschutz in Oesterreich-Ungarn, Deutschland, Grossbritannien und Frankreich. (Bécs. Hartleben A. 8r. 86 l. ára 55 kr.)

Pasternek Franz. Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache in Ungarn. (Aus den Sitzungsb. der philos. histor. Classe der K. Akademie der Wissenschaften.) (Bécs. Tempsky F. 8r. 152 l. ára 1 frt 20 kr.)

Rath G. Siebenbürgen. Reisebeobachtungen u. Studien. II. Ausgabe. (Heidelberg. Winter Károly. 8r. 190 l. 2 márka.)

Reimann's Taschenfahrplan für Oesterreich-Ungarn mit den Anschlüssen an das Ausland und einer (lith.) Eisenbahnkarte. Nach officiellen Angaben bearbeitet. (Bécs. Reimann-féle utazási könyvek kiadó hivatala. 16r. 259 l. ára 30 kr.)

Reményi A. Zur Geschichte der Donauflottile von den Römerzeiten bis zur Schlacht bei Mohács 1526. Mit hauptsächlicher Benutzung von Dr. Eugen Szentklaray's Werk. «A dunai hajóhadak története.» Vortrag, gehalten im wissenschaftlichen Vereine der k. k. Kriegsmarine am 23. März. 1888. Beilage zu Heft VII. und VIII. der «Mittheilungen aus dem Gebiete des Seewesens.» (Bécs. Gerold Károly fia. 8r. 24 l. ára 40 kr.)

Sanuto Marino. I diarii. Edizione del r. deputazione Veneta di storia patria. Fascicolo 99—111. (Velencze. Visentini testvérek. 4r. 129—683, 610. 714 l. Egyes füzet ára 5 lira.)

Schöldström Birger. Harposlag och Svärdsklang. Jemte ett urval af egna och andras Petőfi-öfversättningar. Med förord af Viktor Rydberg. (Stockholm. Bonniers Albert. 8r. 123 l. 1 márka 50 fillér.)

Schrattenthal Karl. Hyppolite Taine und Julius Schwarcz. (Eisenach Bacmeister. 8r. 23 l. 50 fillér.)

Schwicker Heinrich Joh. Peter Pázmány Cardinal-Erzbischof und Primas von Ungarn, und seine Zeit. (Köln. Bachem J. P. nyomdája. 8r. 98 l. egy márka 80 fillér.)

Seidel's kl. Armeeschema. Dislocation und Eintheilung des k. k. Heeres, der k. k. Kriegsmarine, der k. k. Landwehr und der k. ungarischen Landwehr. Nr. 24. (Bécs. Seidel L. W. és fia. 12r. IV, 123 l. ára 50 kr.)

Smolle Leo. Das Buch von unserem Kaiser. 1848—1888. Festschrift aus Anlass des vierzigjährigen Jubiläums Seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. Mit 34 Illustrationen. (Bécs. Pichler özvegye és fia. IV, 240 l. ára 1 frt 50 kr.)

Steinbach Gustav. Franz Deák. (Bécs. Manz-féle könyvüzlet. 8r. 78 l. ára 90 kr.)

Struschka Hermann. Kaiser Franz Joseph I. (Bécs. Szelinski György. 8r. 60 l. ára 40 kr.)

Supan Alexander. Oesterreich-Ungarn. Mit 3 Karten in Farbendruck, 60 Vollbildern und 121 Textabbildungen. (Sonderabruck aus d. Länderkunde von Europa herausgegeben von Alfred Kirchhoff. Prága. Tempsky F. 8r. VII, 356 l. ára 12 frt.)

Szenes Sigismundus. Ueber zwei otiatrische Missgriffe. (Separatabdruck aus der «Allg. Wiener Zeitung» Nr. 29. 1888. Bécs. Szerző. 8r. 4 l. ára?)

Szombathy J. Drei Jadeitbeilchen und ein Serpentinhammer von Zala-Apáthi. (Separatabdruck aus den Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien Bd. XVIII. Sitzungsbericht vom 10. Januar 1888. Szerző kiadása. 8r. 11 l. ára?)

Takács Emerich. Ungarischer Sprachquetscher. Die Kunst in 18 eingetheilten Lectionen ein Kernmagyar zu werden. 9. verbess. Aufl. (Bécs. Wenedikt A. 8r. 155 l. Ára 36 kr.)

Topchi. A travers l'orien et l'occident. Recit de huit années de voyages en Espagne, Portugal, Grèce, Monténégro, Turquie, Bulgarie, Roumaine, Serbie, Hongrie, Autriche ect. (Szt-Pétervár. N. 8r. VIII, 182 l. ára 2 frt 70 krajczár.)

Umgebungskarte von Budapest im Masse 1 : 75,000 herausgegeben vom k. und k. militär. geogr. Institut. (Bécs. Lechner R. Haránt 2r. 4 l. Heliograph szinnyomattal, ára 4 frt.)

Uebersicht der Waaren-Ein- und Ausfuhr des österr.-ungar. Zollgebietes im Jahre 1887. Zusammengestellt vom Rechnung-Departement 2 (für die indirecten Abgaben) im k. und k. Finanzministerium. (Bécs. Csász. és kir. kereskedelmi miniszterium. 8r. 61 l. ára 50 kr.)

Valerianu J. P. Monstriĭ Bucurescilor. Roman original. (Bukurest. Petrescu M. 8r. 417 l. ára?)

Ventura Sebastian. Der Curort Trenchin-Teplitz, seine warmen Schwefelquellen und die ihnen zugehörigen Heilanstalten. 6. umgearb. Aufl. (Braumüllers Badebibl. Nr. 56. Wien, Braumüller. 8r. 107 l. ára 1 frt.)

Verhältnisse, Die hygienischen, der grösseren Garnisonsorte der österreichisch-ungarischen Monarchie. II. Budapest. (Bécs. Frick Vilmos. 8r. V, 130 l. ára 50 kr.)

Verzeichniss der Advocaten und k. und k. Notare in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern der östereichisch-ungarischen Monarchie. (Bécs. Cs. és kir. udv. államnyomda. 4r. 40 l. ára 20 kr.)

Vogel Bernhard. Franz List. Sein Leben und sein Wirken. (Lipcse. Hesse Max. 8r. 131 l. ára 1 frt 20 kr.)

Vorschrift über die Aufnahme von Aspiranten aus der Privaterziehung in die k. und k. Militärerziehungs- und Bildungsanstalten. (Bécs. Cs. és kir. udvari és államnyomda. 8r. 45 l. ára 20 kr.)

Wagner Ladislaus. Tabakkultur, Tabak- und Zigarettenfabrikation, sowie Statistik des Tabakbaues, Tabakhandels und der Tabakindustrie, mit Berücksichtigung der Tabaksorten, Zubereitung und chemischen Analyse, Verfälschungen und Toxikologie des Tabakes. 5. Aufl. (Weimar. Voigt Frigyes. 8r. 482 l. 106 ábrával és két kőnyomatú táblával, ára 6 márka.)

Washington Stefan Freiherr von. Ueber ein Vorkommen des Pelecanus sharpei du Bocage in Oesterreich-Ungarn, nebst einigen allgemeinen Bemerkungen über diese Art. Mit einer Figur im Texte. (Separatabdruck aus dem III. Bande der Annalen des k. k. naturhistor. Hofmuseums. Bécs. Halder Alfréd. N.8r. 10 l. ára 30 kr.)

Wächter W. Edelsteine aus der Krone Sr. kaiserl. und königl. apostol. Majestät Franz Joseph I. zum vierzigjährigen Regierungs-Jubiläum. Mit Porträt. (Bécs. Grottendiek F. 8r. 141 l. ára 60 kr.)

Wettstein Richard. Ueber die Compositen der österreichisch-ungarischen Flora mit zuckerabscheidenden Hüllschuppen. Aus den Sitzungs-Berichten der kaiserl. Akademie der Wissenschaften. (Bécs. Tempsky F. N.8r. 20 l. ára 20 kr.)

Witz Ch. Alphonse. Kaiser Franz Joseph I. und die evangelische Kirche. Festschrift im Auftrage der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich. (Bécs. Manz F. Csász. kir. udvari és egyetemi könyvkereskedés. 8r. 67 l. ára 60 kr.)

Woerl's Reisehandbücher. Ungarn Land und Leute. Zur Reise und zum Studium von Rudolf Bergner. (Würzburg, Bécs. Woerl Leo. 8r. 319 l. 47 képpel, térkép és várostérképpel, ára 5 márka.)

Wolf G. Aus der Zeit der Kaiserin Maria Theresia. (Bécs. Hölder Alfréd. 8r. IV, 96 l. ára 1 frt 20 kr.)

Zolltarif, Allgemeiner und Vertragszolltarif für das österr.-ungar. Zollgebiet nach der Gestaltung durch das Gesetz vom 21. Mai 1887 nebst der Durchführungs-Vorschrift zu demselben und einem alphabetischen Verzeichniss sämmtlicher im Zolltarife benannter Waaren, ferner einem Nachtrage enthaltend die mit Rücksicht auf den Handelsvertrag mit Italien vom 7. Dec. 1887 in Anwendung kommenden Vertragszölle. (Bécs. Manz'sche k. und k. Hofverlags- und Univ. Buchhandlung. 8r. 210 és 21 l. ára 1 frt.)

NAPTÁRAK AZ 1888-IK ÉVRE.

A «Budapest» kis képes naptára az 1888. szökőévre. Szerkeszti Gracza György. Kiadja a «Budapest» kiadóhivatala. (Wodianer F. és fiai nyomdája. 8r. 60 l. ára 30 kr.)

A «Budapest» nagy képes naptára 1888. Szerkesztette Gracza György. Kiadja a «Budapest» kiadóhivatala. (Wodianer F. és fiai nyomdája. 8r. 98 l. 60 kr.)

Alföldi képes kalendárium 1888-ra. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 63 l. ára 30 kr.)

Almanach, Magyar tudományos akadémiai, csillagászati és közönséges naptárral 1888-ra. (Akadémia. 8r. 359 l. ára?)

A magyar ember naptára 1888. szökő évre. Szerkeszti Kurucz Péter. (Pallas részvénynyomda. 8r. 64 l. ára 30 kr.)

A magyar nép naptára 1888. szökő évre. Képes kalendárium olvasmánynyal. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 40 l. ára?)

A peleskei nótárius naptára az 1888-dik dezentor esztendőre. Kifundálta Zajtay István. Megcselekedte ifj. Baczúr Gazsi. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 48 l. ára?)

Aradi kalauz. Naptár az 1888. szökő évre. (Arad. Bettelheim testv. 8r. 91 l. ára 60 kr.)

Athenaeum nagy képes naptára az 1888. szökő évre. XXIX. évf. (Athenaeum r. társaság. N.8r. 362 l. ára 1 frt.)

Biharmegyei képes nagy naptára 1888. évre. Szerkeszti és kiadja Sipos Orbán. (Nagyvárad. Hollósy Jenő nyomdája. 8r. 144 l. ára 50 kr.)

Borászati naptár 1888. évre. Szerkeszti Nyáry Ferencz. (Franklin-társulat. 8r. 78 l. ára?)

Brassói magyar képes naptár az 1888. évre. Kiadja Rozsondai János. (Brassó. Alexi nyomdája. 8r. 208 l. ára 40 kr.)

Bumm! Népfölkelési naptár az 1888-ik vitézi esztendőre. Kifundálta Pokrócz Ádám. Rajzolta Csörgey Zoltán. (Neuwald Illés nyomdája. 8r. 91 l. ára 50 kr.)

Családi képes naptár 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 196 l. ára?)

Csáthy lapnaptára 1888. évre. XXII. évf. (Debreczen. ifj. Csáthy Károly. Ára 16 kr.)

Csáthy tárcza-naptára 1888. évre. XXII. évf. (Debreczen. ifj. Csáthy Károly. Ára 20 kr., díszk. 30 kr., selyemk. 60 kr.)

Csokonai naptár az 1888. szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 63 l. ára 30 kr.)

Csongrádmegyei nagy képes naptár az 1888. szökőévre. (Szentes. Stark Nándor. K. 4r. 58 l. ára 40 kr.)

Debreczeni Kossuth naptár az 1888. szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 63 l, ára 30 kr.)

Dongó naptár az 1888-ik szökőévre. (Debreczen. Telegdi Lajos. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Ellenzéki naptár 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 48 l. ára ?)

Erdészeti zsebnaptár az 1888. évre. Kiadja az országos erdészeti egyesület. Szerkeszti Horváth Sándor. (Magyar k. államnyomda. 8r. 346 l. ára ?)

Falusi gazda naptára 1888. szökő évre. Szerkeszti Sporzon Pál. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 94 l. ára ?)

Gazdák zsebnaptára 1888. Szerkeszti Bosányi Endre. (Légrády testvérek. 8r. 233 l. ára ?)

Gazdasági könyvviteli naptár az 1888. évre. Szerkeszti Kodolányi Antal. (Posner K. L. 4r. Naptár és gazdasági teendők 34 l. Könyvviteli rész. VII, 95 l. ára ?)

Gyógyszerészek évkönyve. Zsebnaptár az 1888. évre. Szerkeszti Csurgay Kálmán. (Pallas részvénynyomda. 8r. 184 l. ára ?)

Határidő naptár 1888. évre. Mindennemű hivatalnokok, ügyvédek, jegyzők, orvosok stb. számára. (Franklin-társ. 16r. 380 l. ára 1 frt 20 kr.)

Házinaptár 1888-ra. Hasznos tudnivalókkal és mulattató tartalommal. Szerk. Kazár Emil. Számos képpel. XV. évf. (Légrády testvérek. 8r. 170 l. ára 50 kr.)

Honvéd-naptár az 1888. szökőévre. Szerk. Áldor Imre. XXI. évf. (Franklin-társ. N. 8r. 80 l. ára 60 kr.)

Hölgyek naptára 1888. Szerkeszti Borostyáni Nándor. (Légrády testv. 8r. 210 l. ára ?)

Igazmondó kalendáriom az 1888. szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Iparosok évkönyve és naptára 1888. szökőévre. Szerkesztette Gelléri Mór. (Pallas részvénynyomda. 8r. 112 l. ára 50 kr.)

Iroda falinaptár az 1888. szökőévre. (Stein János. Kolozsvár. 1 l. ára 30 kr.)

István bácsi naptára. Képes kalendáriom 1888. szökőévre. Alapítá Majer István. Szerkeszti Kőhalmi Klimstein József. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 88 l. ára ?)

Jászkun képes naptár 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 32 l. ára ?)

Jegyzéknapló mindenki számára 1888-ra. XVI. évf. (Légrády testvérek. 12r. 67 l. és napló, ára 1 frt 20 kr.)

Jegyzéknapló ügyvédek, körjegyzők, birák számára. 1888. Szerkeszti Siegmund Vilmos. (Légrády testvérek. 8r. 195 l. ára ?)

Jegyzéknaptár tanítónők számára az 1888/89. iskolai évre. Első évfolyam. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 63 l. ára 60 kr.)

Jogásznaptár 1888. évre. Szerkeszté Szántó József. (Pallas részvénynyomda. 8r. 211 l. ára ?)

Katonai zsebnaptár. Magyar. 1888. Szerk. és kiad. Kocsis Sándor. II. évf. (Székesfehérvár. Klökner Ede. 12r. VI. 327 l. és napló, ára 1 frt 20 kr.)

Képes családi naptár 1888. évre. (Mehner Vilmos. 8r. 144 l. ára 60 kr.)

Képes Kossuth-naptár az 1888. évre. (Méhner Vilmos. 8r. 48 l. ára 30 kr.)

Képes székely naptár az 1888-ik 366 napból álló szökőévre. Első évf. (Maros-Vásárhely. Csiki Lajos. 8r. 55 l. ára?)

Képes tündérnaptár 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 32 l. ára?)

Keresztény képes naptár 1888. (Mehner Vilmos. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Keresztény képes naptár az 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 32 l. ára?)

Kis képes mesenaptár 1888. évre. Kiadja a «Budapest» kiadóhivatala. (Wodianer F. és fiai. 8r. 20, 16 l. ára 20 kr,)

Kis képes naptár az 1888-iki szökő évre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Kis képes naptár 1888-dik évre. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 32 l. ára?)

Kis képes népnaptár 1888. évre. (Mehner Vilmos. 8r. 32 l. 20 kr.)

Közhasznú erdélyi képes naptár az 1888-dik szökő évre. 29-dik évf. Különös tekintettel a vásárok hibátlan kiadására. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 81 l. ára 30 kr.)

Közhasznú képes naptár 1888. évre. (Mehner Vilmos. 8r. 120 l. ára 40 kr.)

Közhasznú zsebnaptár az 1888. szökőévre. Hasznos tudnivalókkal. és naplóval. VII. évfolyam. (Pallas r. t. 12r. 80 l. és napló, ára 1 frt 20 kr.)

Közhasznú zsebnaptár 1888. évre. XV. évf. (Légrády testv. 12r. 51 l. ára 24 kr.)

Közigazgatási nemzeti kalendáriom az 1888-dik szökőévre. Szerkesztette Szántó József. (Pallas részvénynyomda. 8r. 224 l. ára 1 frt.)

Községi- és körjegyzők zsebnaptára. 1888. Szerkesztette Barta László. (Hornyánszky Viktor. 8r 112, XIII, l. ára 1 frt 20 kr.)

Leányok naptára. Zsebkönyv Magyarország leánynövendékei számára az 1887/88. isk. évre. Első évf. (Pozsony. 16r. 80 l. és napló. ára 50 kr.)

Legujabb alföldi naptár és biztos időpróféta az 1888. szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Legujabb kis képes naptár 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 32 l. ára?)

Lidércznaptár 1888. évre. (Franklin-társulat nyomdája, 8r. 88 l. ára?)

Magyar ember naptára az 1888. szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 63 l. ára 30 kr.)

Magyar háziasszonyok naptára az 1888. szökőévre. Szerkesztí Andrea. Kiadja a «Magyar Háziasszony» kiadóhivatala. (Neumayer Ede nyomdája. (8r. 302 l. ára 1 frt.)

Magyar honvédnaptár az 1888-iki szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 63 l. 30 kr.)

Magyar képes népnaptár az 1888. évre. (Mehner Vilmos. 8r. 48 l. ára 30 kr.)

Magyar munkás-naptár az 1888. évre. (Ihrlinger és társai nyomdája. 8r. 68 l. ára 25 kr.)

Magyar nép naptára az 1888-dik szökőévre. Szerk. ifj. Tatár Péter. XXXIII. évf. (Franklin-társ. N. 8r. 40 l. ára 30 kr.)

Magyar népbarát ó- és ujkalendáriom 1888. szökőévre. (Mehner Vilmos. 8r. 74 l. ára?)

Magyar nők naptára az 1888. szökőévre. Szerk. Beniczky Irma XX. évf. (Franklin-társ. N. 8r. 88 l. ára 60 kr.)

Magyar szabadsághősök képes emléknaptára 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 32 l. ára?)

Mehett!! Pokrócz Ádám humorisztikus naptára 1888. esztendőre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 96 l. ára 60 kr.)

Mulattató képes kis naptár az 1888-ik szökőévre. A királyhágón inneni városok betűrendes jegyzékével. I. évfolyam. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 36 l. ára 20 kr.)

Nagyszombati naptár teljes czímjegyzékkel az 1888. évre. Tyrnauer Kalender für das Schaltjahr 1888. (Nagyszombat. Winter Zsigmond nyomdája. 8r. 120 l. ára 36 kr.)

Naptár Sopronmegye számára az 1888-ik évre. Közhasznu naptár czím- és névtárral. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 168 l. ára 40 kr.)

Népgazdasági naptár 1888. évre. Szerkesztette Gobóczy Károly. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 46 l. ára?)

Ó és uj naptár az 1888-ik szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 120 l. ára 30 kr.)

Orvosi zsebnaptár az 1888. évre. Szerkeszti Lőrinczi Ferencz. (Légrády testvérek. 8r. 143 l. ára?)

Paedagogiai Zsebnaptár, az 1887/8-ik tanévre. Szerk. Orlók Mór. 2. évf. (Pozsony. Drottleff R. 16r. 116 l. és napló, ára 60 kr.)

Pallas nagy képes naptára 1888. szökőévre. (Pallas részvénynyomda. 8r. 368 l. ára 1 frt.)

Pécs-baranyai képes naptár az 1888. szökő évre. IV. évf. (Pécs. Engel Lajos. K. 4r. XXIV, X, 56 l. ára 40 kr.)

Pécsi kis képes naptár, az 1888 szökőévre. IV. évf. (Pécs Engel Lajos. 8r. 56 l. ára 20 kr.)

Petőfinaptár az 1888 szökőévre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 38 l. ára?)

Pikáns naptár az 1888. évre szerkesztették: Satanello és Krix-Krax. (Robicsek Zsigmond. 8r. 144 l. ára 1 frt.)

Posner előjegyzési naptára az 1888-ik évre. XVIII. évfolyam. (Posner K. L. 8r. 58 l. ára?)

Posner jegyzék naptára 1888-ra. (Posner K. L. 8r. 365 l. ára?)

Protestáns árvaházi képes naptár 1888. évre. Szerkeszti Farkas József. (Protestáns árvaház. 8r. 71 l. ára 30 kr.)

Protestáns új képes naptár 1888. szökőévre. Szerkesztette Dúzs Sándor. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 80 l. ára?)

Reformatus naptár az 1888 szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Regélő bácsi. Naptár az 1888.évre. (Mehner Vilmos. 8r. 128 l. 40 kr.)

Sz. István társulat naptára 1888-ik szökőévre. XXVII. évf. (Sz. Istv. társ. 8r. 120, LIV l. ára 30 kr.)

Székelyegyleti képes naptár az 1888. szökőévre. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 80 l. ára 25 kr.)

Székely naptár az 1888-ik seökőévre. Szerkeszti és kiadja Lőcsey Sp. Imre. (Marosvásárhely. Ev. ref. kolleg. nyomdája. 8r. 56 l. ára?

Szüz Mária kis képes népnaptára az 1888 szökőévre VIII. évf. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 4r. 36 l. ára 25 kr.)

Szüz Mária nagy képes népnaptára az 1888 szökőévre. VIII. évf. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 4r. XVI, XVI, 80 l. ára 40 kr.)

Tanári zsebkönyv az 1887/88. iskolai évre. Második évfolyam (Pozsony. Stampfel K. 16r. 56 l. és napló, ára 60 kr.)

Tanítók zsebnaptára az 1888. évre. Szerkeszti György Aladár. (Légrády-testvérek. 8r. 177 l. ára?)

Tanulók naptára az 1887—88. iskolai évre. Hatodik évfolyam (Pozsony. Stampfel K. 16r. 80 l. és napló, ára 40 kr.)

Tárczanaptár az 1888. szökőévre. V. évf. (Pallas r. társ. 32r. 32 l. ára 24 kr.)

Tilos naptár az 1888-iki szerelmetes esztendőre. Irták a Borszem Jankó legényei. (Athenaeum részv.-társ. 8r. 172 l. Ára egy szerelmetes flóres.)

Török-magyar naptár az 1888-ik évre. (Kiadja Rózsa Kálmán és neje. 8r. 48 l. ára 25 kr.)

Trattnerféle nemzeti kalendáriom az 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 211 l. ára 80 kr.)

Tromf! Kivágja az «Üstökös». Humorisztikus naptár 1888-ra (Hornyánszky Viktor. 8r. 144 l. ára 1 frt.)

Új és ó kalendárium. Magyar- és erdélyországi 1888-ik szökőévre. Érdekes olvasmánynyal. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 8r. 64 l. ára 20 kr.)

Uj- fali naptár az 1888. évre. (Franklin társ. 1. lap ára 20 kr.)

Uj honvédnaptár az 1888. szökőévre. Szerkeszti Áldor Imre. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 80 l. ára?)

Ügyvédi zsebnaptár 1888. évre. Szerkeszté Szántó József (Pallas részvénynyomda. 8r. 211 l. ára?)

Vig czimbora naptára az 1888. évre. (Mehner Vilmos. 8r. 48 lap, ára 30 kr.)

Wajdits József kis-képes magyar népnaptára az 1888. szökőévre. (Nagy-Kanizsa 8r. 36 l. ára?)

Wajdits József nagy képes magyar népnaptára 1888-iki szökőévre (Nagykanizsa. 8r. 80, XVI, XVI. l. ára?)

Zsebnaptár tanítók számára az 1888/89. iskolai évre. Első évfolyam. (Pozsony. 12r. 59 l. ára 60 kr.)

Bistritzer Handkalender für das Jahr 1888. (Besztercze. Botschár Tivadar. 8r. 80 l. ára?)

Budapester Bote. Grosser Bilderkalender auf das Schaltjahr 1888. (Méhner Vilmos. 8r. 120 l. ára 40 kr.)

Caviar Kalender pro 1888. (Grimm Gusztáv. 8r. 166 l. ára 1 frt.)

Christlicher Bilderkalender 1888. (Méhner Vilmos 8r. 32 l. ára 20 krajczár.)

Illustrirter evangelischer Hauskalender für das Jahr 1888. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 72 l. ára 30 kr.)

Illustrirter Werschetzer Hauskalender auf das Schaltjahr 1888. (Versecz. Kirchner özvegye. 8r. 85 l. ára 30 kr.)

Kalender des siebenbürger Volksfreundes für das Schaltjahr 1888. XIX. Jahrg. (Nagyszeben. Michaelis Fr. 16r. 72 l. ára 20 kr.)

Kalender für das Oedenburger Comitat auf das Schaltjahr 1888. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 202 l. ára 40 kr.)

Kleiner Bilderkalender auf das Schaltjahr 1888. (Méhner Vilmos. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Kleiner Kossúth-Kalender für das Schaltjahr 1888. Mit Bildern. (Méhner Vilmos. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Kronstädter Kalender für das Schaltjahr 1888. Herausgegeben von Karl Nussbächer. (Brassó. Gött János és fia H. 8r. 95 l. ára?)

Neuer budapester illustrirter Familienkalender für das Schaltjahr 1888. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 48 l. ára?)

Neuer illustrirter Volks-Kalender für Ungarn und Siebenbürgen auf das Schaltjahr 1888. XXIII. Jahrgang. (Franklin-t. N.8r. 80 l. ára 50 kr.)

Neuer Wand-Kalender für 1888. (Franklin-t. 1 l. ára 20 kr.)

Pressburger Wegweiser auf das Schaltjahr 1888. Ein gemeinnütziger Geschäftskalender für Jedermann. (Pozsony. Angermayer Károly. 8r. 276 l. ára?)

Schodisch's Illustrirter Volkskalender für das Schaltjahr 1888. (Felsőőr. Schodisch Lajos nyomdája. 8r. 54 l. ára 20 kr.)

Taschenkalender der Israeliten für das Jahr 1887—1888. (Miskolcz. Stammberger. 8r. 78 l. ára?)

Temesvárer Volks- und Hauskalender auf das Schaltjahr 1888. (Temesvár. Hössler Emil. 4r. 64 l. ára?)

Domowý Kalendár na rok 1888. Wydáwa: Karol Salva. (Magyar-Szakolcza. Skarnicl József nyomdája. 8r. 88 l. ára 30 kr.)

Katolički Kolendar sa slikomi za godinu 1888. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 32 l. ára?)

Kreštanský obrázkowý kalendár na rok 1888. (Rózsa Kálmán és neje 8r. 32 l. ára?)

Maly Kossuthowsky kalendár na rok 1888. S obrázkami. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 32 l. ára?)

Malý obrázkowý kalendár na rok 1888. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 32 l. ára?)

Nowý domový kalendár 1888. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 105 l. ára?)

Nowý malý obrázkowý kalendár na priestupný 1888. (Mehner Vilmos. 8r. 32 l. ára?)

Putnik svätovojtešský. Kalendár pre katholičkych šlovákov v Uhorsku, vydany od spolku s. Adalb. na priestupný rok 1888. Ročnik XVII. Sostavil I. Ottó Matzennuer. (Nagyszombat. Vinter Zsigm. ára 30 kr.)

Slowenský kalendár 1888. Usporiadali: Anton Bielek a Martin Kukučin. Nákladom knihkupectva Fr. Moškóci v Turč. Sv. Martine. (Szakolcza. Skarnitzl József nyomdája. 8r. 100 l. ára 30 kr.)

Slowenský obrázkowý kalendár na rok 1888. (Turócz-Szent-Márton. Részvénynyomda. 8r. 93 l. ára 20 kr.)

Amicul poporului. Calindariu pe anul 1888. (Nagyszeben. Krafft W. 8r. 106 l. ára 50 kr.)

Calendarul Calicului pe anul 1888. (Nagy-Szeben. Krafft W. 8r. 68 l. ára 36 krajczár.)

Calendariu pe anulu 1888. (Arad. Görögkeleti román egyházmegye nyomdája 8r. 103 l. ára 30 kr.)

Calendarul poporului pe anul 1888. (Nagyszeben. Részvénynyomda. 8r. 96 l. ára?)

Kalendar, Srpski veliko Kikindski, sastavio A. Sandič. (Rodak János. Nagykikinda. 25 kr.)

Veliki kalendar zazid. 1888. (Ujvidék. Popovics M. testvérek. Ára 50 krajczár.)

Blokkalendar za god. 1888. (Zágráb. Kugli és Deutsch. Ára 60 kr.)

Danica. Koledar za prestupnu godinu. 1888. (Zágráb. Hyeronimus-egylet. 8r. 192 l. ára 25 kr.)

Djački kalendar za školsku god. 1887/88. (Varasd. Stifler J. B. 16r. 69 l. ára 30 kr.)

Dragoljub. Kalendar za javne urede. 1888. Tečaj XXV. (Mučnjak i Sanftleben. Zágráb. 4r. 254 l. ára 1 frt 20 kr.)

Hrvatski pravnički koledar za godinu 1888. (Eszék. Pfeifer Gyula. 16r. 207 l. ára 1 frt 80 kr.)

Hrvatski ročistnik ili kalendar upisnik. III. tečaj 1888. (Zágráb. Mučnjak i Sanftleben. 4r. 120 l. ára 50 kr.)

Hrvatski uredovni ili upisni kalendar za god. 1888. Tečaj XIII. (Zágráb. Mučnjak i Sanftleben. 4r. 172 l. ára 1 frt 40 kr.)

Kalendar za listnicu za god 1888. (Zágráb. Kugli és Deutsch. Ára 20 krajczár.)

Mali kalendar za listnicu za god. 1888. (Zágráb. Kugli és Deutsch. Ára 16 kr.)

Mali žepni kalendar za god 1888. (Zágráb. Kugli és Deutsch. Ára 20 krajczár.)

Novi zagrabački koledar za puk ili tako zvani: «Novi Zagrebački Soštar». Za godinu 1888. Uredio Ivan Jagić, župnik. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 16r. 96 l. ára 15 kr.)

Veliki zidni kalendar za god 1888. (Zágráb. Kugli és Deutsch. Ára 90 kr.)

Zvonimir hrvatski ilustrovani koledar ujedno uredovnik, poslovnik i zabavnik za prestupnu godinu 1888. Sa 31 slikom. V. tečaj. (Zágráb. Kugli és Deutsch. N.4r. 238 l. ára 60 kr.)

EGYHÁZI NÉVTÁROK S DIRECTORIUMOK 1888-RA.

Directorium liturgicum ad usum fratrum Minorum strictioris observantiae in provincia s. Crucis Croatiae-Carnioliae pro anno 1888. (Görtz. Rendfőnökség. 8r. 54 l. ára?)

Directorium divini officii in usum fratrum Minorum s. Francisci strictioris observantiae provinciae ss. Salvatoris in Hungaria editum pro a. 1888. (Eger. Érseki lyceum nyomdája. 8r. 94 l. ára?)

Directorium seu ordo Missas celebrandi et horas canonicas recitandi pro anno 1888. in usum dioecesis Nitriensis. (Nyitra. Özvegy Neugebauer Anna nyomdája. 8r. 135 l. ára?)

Directorium romano-quinque-ecclesiense seu ordo officii divini ad annum 1888. (Pécs. Püspöki lyceum nyomdája. 8r. 166 l. ára?)

A zirci, pilisi, pásztói és szent-gotthárdi egyesült apátságokba keblezett ciszterci kiváltságos szent rend személyzetének névtára az 1887/88. tanévre. (Székesfehérvár. Szammer Imre nyomdája. 8r. 49 l. ára?)

A magyarországi kegyes-tanítórend névtára az 1887/8. tanévre. (Hungaria nyomda. 8r. 59 l. ára?)

Ordo divini officii pro anno 1888. in usum cleri et ecclesiarum dioecesis Szathmáriensis editus. (Szatmár. Nagy Lajos nyomdája. 8r. 123 l. ára?)

Ordo officii divini peragendi anno 1888. in usum dioecesis Csanádiensis. (Temesvár. Csanád-egyházmegyei nyomda. 8r. 110 l. ára?)

Schematismus provinciae Hungariae reformatae nunc sanctae Mariae nuncupatae ordinis Minorum s. Francisci ad a. 1887/8. (Pozsony. Wigand J. nyomdája. 8r. 44, XIX, 16 l. ára?)

Schematismus provinciae s. Joannis a Capistrano ordinis Minorum s. Francisci regularis observantiae ad a. 1888. (Bagó Márton nyomdája. 8r. 47, XX l. ára?)

Schematismus provinciae ss. Salvatoris in Hungaria, Ordinis Minorum s. Francisci, strictioris observantiae, pro a. 1888. (Eger. Érseki lyceum nyomdája. 8r. 59 l. ára?)

Schematismus cleri archidioecesis Strigoniensis pro anno 1888. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 261, 41 l. ára?)

Schematismus cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum 1888. (Eger. Érseki lyceum nyomdája. 8r. 196, 32 l. ára?)

Schematismus cleri dioecesis Vaciensis pro anno 1888. (Vácz. Mayer Sándor nyomdája. 8r. 212 l. ára?)

Schematismus ordinis Minorum s. Francisci conventualium provinciae s. Elisabeth in regno Hungariae pro anno 1888. (Arad. Réthy Lipót és fia nyomdája. 8r. 45 l. ára?)

Schematismus cleri archidioecesis Zagrabiensis pro anno 1888. (Zágráb. Albrecht Károly nyomdája. 8r. 279 l. ára?)

Schematismus provinciae divi Ladislai regis ordinis Minorum s. Francisci Seraphici regularis observantiae ad annum 1888. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József nyomdája. 8r. 48 l. ára?)

Schematismus provinciae s. Crucis Croatiae-Carnioliae ordinis Minorum s. Francisci strictioris observantiae anno 1888. (Laibach. Rendfőnökség. 8r. 31 l. ára?)

Schematismus cleri archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1888. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 144, 62 l. ára?)

ISKOLAI ÉRTESITŐK AZ 1887—88. TANÉVRŐL.

Az **albertfalvi** iparos-iskola II. értesítője. 1887—88. Közli: Tuymer János az ipariskola tanítója. (Heisler J. 8r. 8 l.)

Az **alsó-lendvai** államsegélylyel fentartott polgári fiúiskola tizenhatodik értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Dr. Bartha Gyula igazgató. (Alsó-Lendva. Kardos J. 8r. 30 l.)

Az **Alsó-Metzenzéf** városi államilag segélyezett iparos-tanoncz-iskola harmadik értesítője 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Román József igazgató. (Kassa. Werfer Károly. 8r. 29 l.) (Értekezés: Mennyivel járulhat a néptanító ügyes iparosok képzéséhez?)

Az **apatini** alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Az ipariskolai bizottság megbizásából közli: Rauschenberger János igazgató. (Zombor. Bittermann Nándor. 8r. 19 l.)

Az **aradi** királyi főgymnasiumnak és az ezzel összekapcsolt állami főreáliskolának értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Kuncz Elek igazgató. (Arad. Réthy L. és fia. 8r. 100 l.) (Értekezés: Mit figyeljen meg a tanuló a természetben. Irta: Dr. Szterényi Hugó.)

Az államilag segélyezett **aradvárosi** kereskedelmi akadémia harmadik évi jelentése az 1887—88. iskolai évről. Közli: Ábrai Lajos igazgató. Az aradvárosi kereskedelmi akadémia kiadása. (Arad. Gyulai István. 8r.) (Értekezés: A kettős könyvvitel elmélete. Irta: Révész Nándor.)

Az **aradvárosi** alsófokú kereskedelmi iskola jelentése az 1887—88. iskolaévről. Közzéteszi: Millig József igazgató. (Arad. Gyulai István. 8r. 12 l.)

Az **aradvárosi** nyilvános polgári iskola jelentése (tizenhatodik tudósítványa) az 1887—88. iskolaévről. Közli: Millig József igazgató. (Arad. Gyulai István. 8r. 30 l.)

Az **aranyos-maróti** m. kir. elemi és felső leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Deme Károly igazgató. (Aranyos-Maróti részvénynyomda. 8r. 30 l.) (Értekezés: Neveljünk helyesen. Irta: Deme Károly.)

A pestmegyei ágost. hitv. ev. esperesség pártfogása alatt álló **aszódi** evang. négy osztályú gymnasium értesítője. Közzéteszi: Sramkó Mihály e. é. igazgató. (Franklin-társ. 8r- 34 l.)

A cisterci rend **bajai** kath. főgymnasiumának értesítője. 1887—88. (Baja. Kollár Antal és fia. 8r. 115 l. 2 tábla ábra melléklet.) (Értekezés: A világító gáz. Irta: Székely Károly.)

Évi tudósító a Mi asszonyunkról nevezett iskolanénék vezetése alatt

álló **bajai** róm. kath. leánytanoda növendékeinek viseletéről és előhaladásáról az 1887—88. tanévben. (Kalocsa. Malatin A. 8r. 20 l.)

A **bajai** m. kir. állami tanítóképző-intézet XV. értesítője az 1887—88. (18.) tanévről. Az igazgató-tanács megbizásából közli: Dr. Bartsch Samu igazgató. (Baja. Kollár Antal és fia. 8r. 31 l.)

A **bajai** izr. hitközség elemi és polgári iskolájának hetedik értesítője. A hitközségi iskolaszék megbizásából szerkesztette a tantestület. (Baja. Nánay Lajos. 8r. 29. l.)

A **Baja** városi kereskedelmi és ipariskola értesítője az 1887—88. (VI.) tanévről. Közli az igazgató. (Baja. Streintz és Eschenlohr. 8r. 32 l.)

Baja szab. kir. város róm. kath. népiskoláinak az 1887—88. tanévi értesítője. VIII. (Baja. Streintz és Eschenlohr. 8r. 34 l.)

Értesítő a **b.-gyarmati** állami elemi népiskola 1887—88. XIV. évfolyamáról. Közli: Kemény Gábor igazgató. (Balassa-Gyarmat. Kék László. 8r. 12 l.)

Értesítvény a **balassa-gyarmati** római kath. elemi leányiskoláról az 1887—88. év végén. (Balassa-Gyarmat. Kék László. 8r. 6 l.)

A **balassa-gyarmati** államilag segélyezett községi polgári leányiskola hatodik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közli Tomesko Nándor igazgató. (Balassa-Gyarmat. Kék László. 8r. 16 l.)

A **balassa-gyarmati** államilag segélyezett községi polgári fiúiskola tizenharmadik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Tomesko Nándor igazgató. (Balassa-Gyarmat. Kék László. 8r. 23 l.)

A **b.-gyarmati** izr. elemi népiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli Brett Mór igazgató, (Balassa-Gyarmat. Kék László. 8r. 20 l.)

A **b.-gyarmati** róm. kath. elemi iskola 54. értesítője az 1887—88. tanévről. Kiadja: az Igazgatóság. (B.-Gyarmat. Kék László. 8r. 8 l.)

(Balázsfalva.) Program'a gimnasiului superioru, preparandiei normei si scolei populare de petitie din Blasiu pre anulu scolastecu 1887—88. (Blasiu. Seminariului Archivecesanu. 8r. 78 l.) (Értekezés: Starea civilisatiunei la poporele primitive. Irta: Sebestianu P. Radu.)

Értesítés a **bánffy-hunyadi** m. kir. állami elemi, felső nép- és polgári iskola személyzetéről, tantárgyairól és a közvizsgálatok sorrendjéről az 1887—88. tanévben. XIV. év. Kiadta: Koleszár Lajos igazgató. (Bánffy-Hunyad. Ajtai K. Albert. 8r. 22 l.)

A **baróthi** alsófokú ipariskola első értesítvénye az 1886—87, 1887—88. tanévekről és jelentés az 1888. évi szeptember hó 16-tól 20-ig tartott baróthi iparkiállításról. Szerkesztette: Bedő József igazgató. (Székelyuvarhely. Becsek Dániel. 8r. 27 l.)

A **bártfai** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi Marszina Győző igazgató. (Kassa. Bernovits G. 8r. 34 l.)

A **battonyai** ipartestület által fentartott s városilag segélyezett alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. III. évfolyam. Szerkesztette: Szabados József. (Arad. Muskát Miksa. 8r. 20 l.)

Bazin szab. kir. város államilag segélyezett alsófokú ipariskolának IV. értesítője az 1887—88. tanévről. Kiadja az ipariskolai felügyelőbizottság.

(Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 16 l.) (Értekezés: Az érkölcsi érzület ápolásának fontosságáról az ipariskolában. Irta: Ertel Dániel)

A **békési** ev. ref. VI osztályú gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről Közli: Osváth Ferencz igazgató. (Békés. Povázsay László. 8r. 32 l.) (Értekezés: Az ember hatása a természetre. Irta: Kabós Bálint.)

A **békés-csabai** ág. hitv. ev. algymnasium XXIII. értesítője 1887—88. Közli: Horváth János igazgató. (Békés-Csaba. Lepage János. 8r. 36 l.)

Értesítvény a **belényesi** gör. kath. főgymnasiumról 1887—88. tanévre. Reportu despre gymnasiulu sup. gr. cat. de Benisiu pre anulu scol 1887—88. Edatu de Petru Mihutiu directoru. (Gherl'a. Aurora p. A. Todoranu. 8r. 62 l.)

A **berettyó-ujfalui** alsófoku községi ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. III. évfolyam. Az iparisk. felügyelő-bizottság megbizásából szerkesztette: Biber József igazgató. (Nagyvárad. Sonnenfeld Adolf. 8r. 10 l.) (Értekezés: Az iparos-tanoncz-iskoláról —— az iparosoknak. Irta: Biber József.)

(Besztercze.) Programm des evangelischen Obergymnasiums A. B. und der damit verbundenen Lehranstalten, dannder evangelischen Mädchenschule A. B. zu **Bistritz** (Siebenbürgen). Am Schlusse des Schuljahres 1887—88 veröffentlicht von Georg Fischer, Gymnasial-Director. (Beiträge zur Kenntniss der Klein-Bistritzer Mundart. Irta: Andreas Bertleff.) (Besztercze. Theodor Botschar. 4r. 65 l.)

Jahresbericht der Ackerbauschule zu **Bistritz** pro 1887—88. (Besztercze. Theodor Botschar. 8r. 26 l.)

XIV. Jahresbericht der Gewerbeschule zu **Bistritz**. Am Schlusse des Schuljahres 1887—88 veröffentlicht von Michael Miess, Director. (Bistritz. Theodor Botschar. 8r. 31 l.) (Értekezés: Mittel und Wege zur Erlernung einer fremden Sprache. Irta: Johann Schuster.)

A **beszterczei** államilag segélyezett polgári fiú-iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette Czvajna József igazgató. — Jahresbericht der vom Staate unterstützten Gemeinde-Knabenbürgerschule zu **Bistritz** über das Schuljahr 1887—88. Von Josef Czvajna, Director. (Besztercze. Botschar Tivadar. 8r. 27 l.)

A **beszterczei** m. kir. állami elemi népiskola negyedik értesítője az 1887—88. tanévről. A gondnokság megbizásából szerkesztette: Szentpéteri János igazgató-tanító. (Besztercze. Botschar Tivadar. 8r. 8 l.)

A **beszterczebányai** kir. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Spitkó Lajos kir. igazgató. (Beszterczebánya. Singer J. 8r. 110 l.) (Értekezések: Az egységes középiskola kérdése. Irta: Spitkó Lajos. Miért oly látogatottak gymnasiumaink és mikép lehetne e bajon segíteni? Irta Marcsiss János.)

A **beszterczebányai** ág. hitv. ev. algymnasium és elemi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Varga Mihály e. é. gymnasiumi igazgató-tanár és Mockovcsák János főesp. el. isk. igazgató. (Beszterczebánya. Machold Fülöp. 8r. 49 l.)

Értesítő a **beszterczebányai** magy. kir. állami felsőbb leányiskola 1887—88. tanévéről. Ötödik évfolyam. Közli: Dr. Gerevich Emil igazgató.

(Beszterczebánya. Singer J. 8r. 103 l.) (Értekezés: A felfelé menő láncztörtek fogalma s felosztása. Irta: Dr. Gerevich Emil.)

A **bethleheni** állami elemi népiskola értesítője 1887—88. iskolai évről. Kiadta: Szabó Sándor igazgató-tanító. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 8 l.)

Bezdán mezőváros alsófokú ipariskolájának I. értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Farkas Ferencz igazgató. (Zombor. Bittermann Nándor. 8r. 20 l.)

A tolna-baranya-somogyi ág. hitv. ev. egyházmegye **bonyhádi** algymnasiumának értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Marhauser Imre. (Bonyhád. Fein T. 8r. 38 l.)

A **brassai** róm. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. (Brassó. Alexi. 8r. 64 l.) (Értekezés: Az iskolai fegyelemről. Irta: Göllner Ferencz.)

A **brassói** m. kir. állami középkereskedelmi és közép-faipariskola (III.) értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Orbán Ferencz igazgató. (Brassó. Alexi. 8r. 104 l.) (Értekezés: Nehány szó a brassói állami középfaipariskoláról. Irta: Siklódy István.)

(Brassó.) A XXIV. programmă a gimnasiulŭ mare publicŭ Romanŭ de religiunea ort. rĕsăritĕnă si a celorlalte scóle secundare şi primare impreunate cu acesta din **Brassovu** pe anulŭ scolasticŭ 1887—88. Publicată de Stefanŭ Josifŭ Directoru si professorŭ. (Brassovŭ. A. Muresianŭ. 8r. 65 l.)

(Brassó.) Programm des evangelischen Gymnasiums A. B. zu Kronstadt und der damit verbundenen Lehranstalten. Am Schlusse des Schuljahres 1887—88 veröffentlicht von Ludwig Korodi, Rector. (Kronstadt. Johann Gött & Sohn Heinrich. 4r. 63 l.) (Értekezés: Über Jugendlektüre und Schülerbibliotheken. Irta: Julius Gross.)

A **brassói** magyar kir. állami főreáliskolának harmadik évi értesítője. Az 1887—88. tanév. Szerkesztette Rombauer Emil kir. igazgató. (Brassó. Alexi. 79 l.) (Értekezés: Egy szász történetiró a mult századból. Irta: Mika Sándor.)

A **Budapest fővárosi I. kerületi** községi nyilvános polgári leányiskola hetedik értesítője az 1887—88. tanév végével. Szerkeszté: Pósa Ferencz igazgató. (Pesti könyvnyomda részvény-társ. 8r. 42 l.)

A **budapesti II. kerületi** (viziváros) m. kir. állami elemi tanítónőképző-intézet értesítője 1887—88. iskolai évről. Az igazgató-tanács megbizásából és a tanári kar nevében összeállította: özv. Dusóczky Károlyné igazgató. (M. kir. egyetemi könynyomda. 8r. 39 l.)

A **budapesti** II. kerületi nyilvános községi polgári és közép-kereskedelmi iskola XV. értesítője az 1887—1888. tanév végén és II. Jelentés a II. ker. községi alsófokú kereskedelmi iskoláról. Szerkesztette: Lengyel Sándor igazgató. (Pesti könyvnyomda részvény-társ. 8r. 87 l.) (Értekezés: A természettudományok jelentősége közgazdasági szempontból.)

A **Budapest** fővárosi II. kerületi községi nyilvános polgári leányiskola tizenharmadik tudósítványa az 1887—1888. tanév végével. Szerkesztette: Kozma Gyula igazgató. (Pesti könyvnyomda részvény-társaság. 8r. 71 l.)

A **budapesti** második kerületi állami reáliskolának harminczkettedik évi jelentése az intézet fennállásának 33-ik évében. Az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette: Mayer József királyi igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 89 l.) (Értekezés: A szabadkézi rajzolás módszere. Irta: Innocent Ferencz.)

A **budapesti** II. kerületi királyi egyetemi katholikus főgymnasium évi értesítője az 1887—88-iki tanévről. Közzéteszi: Lutter János igazgató. (Értekezés: Az ó-classicus tanulmányok a gymnasiumban. Irta: Szerelemhegyi Tivadar.)

A **Budapest**-fővárosi III. kerületi nyilvános községi polgári fiúiskola tizenhatodik értesitője az 1887—1888. iskolai év végével. Közli: Oldal János igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 30 l.)

Tudósítvány a kegyes-tanítórendiek **budapesti** főgymnasiumáról az 1887—88-iki tanévben. (Hunyadi Mátyás. 8r. 72 l.) (Értekezés: A hittanár hivatása középiskoláinkban. Irta: Lévay Imre.)

A **Budapest**-fővárosi IV. kerületi (Belvárosi) községi nyilvános főreáliskola harmincznegyedik értesítvénye az 1887—1888. tanév végén. Szerkeszté: Ney Ferencz igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 127 l.) (Értekezés: A kamatláb vázlatos története: Irta: Császár Károly.)

A **Budapest**-fővárosi IV. kerületi nyilvános községi polgári leányiskola tizennyolczadik értesitője az 1887—1888. tanév végével. Szerkeszté: Sztojanovits István igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társaság. 8r. 36 l.)

Értesítő a **budapesti** m. kir. állami felsőbb leányiskola 1887—88. iskolaévéről. Közli: Berecz Antal igazgató. (Fanda József. 8r. 88. l.) (Értekezés: A műhimzésről. Irta: Bogya Irma.)

(Budapest.) Dr. László Mihály nyilvános főgymnasiuma és nevelőintézete. Értesítő az 1887—88 tanévről. Közli: László Mihály intézet-tulajdonos és igazgató. (Franklin. 8r. 48 l.) (Értekezés: Béka-egérharcz. Irta: Homeros után: Kempf József.)

A **budapesti** ág. hitv. evang. főgymnasium értesítője az 1887—88-iki iskolai évről. Közzéteszi: Böhm Károly e. i. igazgató. (Franklin. 8r. 59 l.) (Értekezés: A táplálkozás mint a természet három országának physiologiai kapcsa. Irta: Ulbrich Sándor.)

A **budapesti** V. kerületi állami főreáliskolának tizenhatodik évi értesítője. Az 1887—8. tanév végén szerkeszté: Hofer Károly királyi igazgató. (Légrády testvérek. 8r. 97 l.) (Értekezések: Nehány szó a középiskolai orvosi és egészségtan-tanári intézményről. Irta: Dr. Schuschny Henrik. A latin nyelv a hazai reáliskolákban. Irta: Dr. Pruzsinszky János.)

A **budapesti** V. ker. kir. kath. főgymnasium értesítője az 1887—8-iki iskolai évről. Közli: Dr. Corzan-Avendano Gábor igazgató. (Id. Poldini Ede és társa. 8r. 68 l.) (Értekezés: Család és az iskola. Irta: Császár Árpád.)

A **budapesti** kereskedelmi akadémia harminczegyedik évi jelentése az 1887—1888-ki tanév végén. Közli: Dr. Ghyczy Géza igazgató. (Pesti

könyvnyomda részv. társ. 8r. 71 l.) (Értekezés: Az életbiztosítási számítások alkalmazása kötvényekre. Irta: Bogyó Samu.)

A **Budapest**-fővárosi V. kerületi nyilvános községi polgári leányiskola tizenkettedik tudósítványa az 1887—1888. tanév végével. Szerkeszté: Dr. Gyulay Béla igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 42 l.)

A **budapesti** VI. kerületi nyilvános községi polgári fiú- és középkereskedelmi iskola XVIII. értesítője az 1887—1888. tanév végén és jelentés a VI. kerületi alsófokú kereskedelmi iskoláról. Szerkesztette: Roller Mátyás igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 71 l.) (Értekezés: A kereskedelmi szakoktatásról a közép-kereskedelmi iskolákban. Irta: Roller Mátyás.)

A **Budapest** főváros VII. kerületi községi nyilvános polgári leányiskola tizenötödik értesítője az 1887—1888. tanév végén. Szerkesztette: Vajdafy Ernő igazgató. (Pesti könyvny. részv. társ. 8r. 45. l.)

A **budapesti** VII kerületi magyar királyi állami gymnasium hetedik évi értesítője az 1887—1888. iskolai évről. Közli: Köpesdy Sándor igazgató. (Fritz Ármin és társa.) (Értekezés: A Tropusokról. Irta: Szigetvári Iván.)

A **Budapest** fővárosi VIII. kerületi (józsefvárosi) községi nyilvános főreáliskola tizenhetedik tudósítványa az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette Felsmann József igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 100 l.) (Értekezés: A kúpmetszésvonalak érintőiről. Irta: Kiss E. János.)

A **Budapest** főváros VIII. kerületi községi nyilvános potgári leányiskola hetedik értesítője az 1887—1888. tanév végével. Szerkeszté: Wittinger János igazgató. (Pesti könyvny. részv. társ. 8r. 36 l.)

Értesítő a **budapesti** református főgymnasiumról az 1887—88-ik tanévben. Szerkesztette: Vámossy Mihály igazgató. (Buschmann Ferencz. 8r. 56 l.)

A **Budapest** fővárosi IX. kerületi nyilvános községi polgári és középkereskedelmi iskola tizenkettedik tudósítványa az 1887—88. tanév végével. Szerkeszté: Fillinger Károly igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társaság. 8r. 61 l.)

(Budapest.) Az országos nőképző-egyesület évkönyve az 1886—87. 1887—88. évekről. (Fanda József. 8r. 39 l.) (Értekezés: Nők oktatása.)

(Budapest.) Az országos nőképző-egylet tanintézetének értesítője az 1887—88. tanévről. Kiadja: az igazgatóság. (Fanda József. 8r. 61 l.)

(Budapest.) Az országos nőipar-egylet évkönyve az 1887. évről. Tizenhetedik évfolyam. Szerkesztette: Szukováthy István egyleti titkár. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 48 l.)

Értesítő a **budapesti** állami közép ipariskola 1887—88. kilenczedik tanévéről. Szerkesztette: Hegedűs Károly igazgató. (Pallas. 8r. 109 l.)

(Budapest.) A m. kir. tanárképző intézet gyakorló főgymnasiumának értesítője az 1887—88. időszakról. Közzéteszi: Bartal Antal a tanárképző intézet gyakorló főgymnasiumának igazgatója. (Athenaeum. 8r. 43 l.)

(Budapest.) A József Főherczeg Ő fenségének fővédnöksége alatt álló nemzeti zenede évkönyve az 1887—88. iskolai évre XLIX. évfolyam. Szerkesztette: Vajdafy Emil. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 42 l.)

(Budapest.) A nemzeti zenede növendékeinek érdemsorozata az 1887—88. tanévben. (Rózsa K. és neje ezel. Bucsánszky A. 8r. 38 l.)

(Budapest.) Az országos magyar királyi zene- és szinművészeti akadémia évkönyve az 1887—88. tanévről. (Athenaeum. 8r. 104. l.)

A **budapesti** kereskedő ifjak társulata esti szaktanfolyamának értesítője az 1886—88. tanévekről. (Buschmann Ferencz. 8r. 16 l.) (Értekezés: Kereskedelmi szakoktatásunk fontossága. Irta: Zachár Gyula.)

(Budapest) A fővárosi iparrajziskola tudósítványa az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette: Vidéky János igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 71 l.)

(Budapest.) Tudósítvány Fekete József nyug. fővárosi tanár tan- és nevelő intézetéről az 1886—87. tanévben. (Bartalits Imre. 8r. 23. l.)

A **budapesti** ágostai hitv. evang. magyar-német gyülekezet nép- és polgári iskolájának évi értesítője az 1887—88. tanévről. IX. évfolyam. (Müller K. ezelőtt Münster K. 8r. 57 l.) (Értekezés: Család és iskola. Irta: Luttenberger Ágoston.)

Jelentés a magyar szesztermelők országos egyesülete által **Budapesten** 1888. évi julius hó 10-től 30-ig megtartott első szeszgyártási szaktanfolyamról. (Brózsa Ottó. 8r. 31 l.)

(Budapest.) Az országos kisdedóvó-egyesület évkönyve az 1887. évről. Összeállította P. Szathmáry Károly egyesületi titkár. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 45 l.)

Értesítő a **budapesti** siket-némák magánintézetéről az 1887—88. tanévben. Közli: Frim Antal int. tulajdonos. (Müller K. 8r. 12 l.) (Értekezés: A siketnémák oktatása. Irta: Frim Antal.)

(Budapest) Az országos magy. kir. zene- és szinművészeti akadémia évkönyve az 1887—88. tanévről. (Athenaeum. 8r. 104. l.)

(Budapest.) A magyar királyi iparművészeti iskola értesítője az 1887—88. tanévről, az intézet szervezete és programmjával közli: Keleti Gusztáv igazgató. (Athenaeum. 8r. 19 l.)

Jahresbericht der Landes-Rabbinerschule in **Budapest** für das Schuljahr 1887—88. (Athenaeum 8r. 228 + 32 l.) (Értekezés: Die letzte Vertreibung der Juden aus Wien und Niederösterreich, ihre Vorgeschichte (1625—1670.) und ihre Opfer. Irta: Dr. David Kaufmann.)

A **budapesti** országos rabbiképző-intézet értesítője az 1887—88. tanévről. (Athenaeum. 8r. 205 + 32 l.) (Értekezés: A zsidók utolsó kiűzése Bécsből és Alsó-Ausztriából, előzményei (1625—1670) és áldozatai. Irta: Dr. Kaufmann Dávid tanár.)

(Budapest.) A magyar királyi országos mintarajziskolának és rajztanárképzőnek értesítője az 1887—88. tanévről. Közli Keleti Gusztáv igazgató. (Franklin. 8r. 46 l.)

(Budapest.) A királyi József-Műegyetem programmja az 1887—88. tanévre. (Pesti Lloyd nyomása 8r. 69 l.)

Raportul General al societatii academice romane «Petru Major» in **Budapestu** Al XXVI-lea an administrativ 1887—88. (Sibiiu Soc. per actii. 8r. 28 l.)

A **csáktornyai** községi elemi népiskola értesítője az 1887—88. tanévről. XIX. évfolyam. Közli: Jeney Gusztáv igazgatótanító. (Nagy-Kanizsa. Csáktornya. Fischel F. 8r. 28 l.)

A **csáktornyai** államilag segélyezett községi nyilvános polgári fiuiskola 16-ik értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkeszté: Pálya Mihály igazgató. (Nagy-Kanizsa-Csáktornya. Fischel F. 8r. 32 l.)

A **csáktornyai** m. kir. állami tanító-képezde negyedik értesítője az 1886—87 és 1887—88. tanévről. A tanári kar közreműködésével szerkesztette: Samu József igazgató. (Nagykanizsa-Csáktornya. Fischel F. 8. r. 39 l.)

A **csabrendeki** magyar királyi állami elemi fiu és leányiskola XII. értesítője az 1887—88 tanévről. Közli: Gosztony József igazgató. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 8r. 16 l.)

A **csiksomlyói** róm. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Imets F. Jákó igazgató. (Csik-Szereda. György Jakab Márton 8r. 88 l. (Értekezés: A csiksomlyói róm. kath. főgymnasium tanári könyvtárának szaklajstroma. Irta: Glósz Miksa. (Folyt.)

A **csongrádi** államilag segélyezett községi polgári fiúiskola tizenötödik évi értesítője az 1887—88. iskolaévről. Közzéteszi: Farkas Béla igazgató. (Szentes. Csongrádmegye gyorssajtója. 8r. 23 l.)

A **csurgói** ev. ref. főgymnasium (XXIV.) VI. évi értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Dr. Vida Károly igazgató-tanár. (Csurgó. Vágó A.-né és fia. 8r. 101 l.) (Értekezés: T. Livius XXI. Könyvének syntaxisa fővonásokban. Irta: Héjas Elek.)

A **czeglédi** állami polgári fiu- és leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Elefánti József igazgató. (Czegléd. Piros József és társa. 8r. 69 l.) (Értekezés: Néhány szó az énektanítás hasznáról és módszeréről a polgári leányiskolában. Irta: Raab-Gallé Cornelia.)

Debreczen sz. kir. város főreáliskolájának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Fazekas Sándor igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 79 l.) (Értekezés: A geometriai oktatás módszere. Irta: Grünwald Miksa. Debreczen sz. kir. város reáliskolájának története, tekintettel a többi reáliskolák multjára. Második közlemény. Irta: Fazekas Sándor.)

Értesítő a kegyes-tanítórendiek **debreczeni** algymnasiumáról az 1887—88. iskolai évben. Közli: Vőneky Pál igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 57 l.) (Értekezés: Szénképződés. Irta: Pintér Pál.)

A **debreczeni** ref. főgymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Tüdős János igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 108 l.) (Értekezés: Görög világnézet. Irta: Dóczi Imre.)

A **debreczeni** róm. kath. elemi népiskolák növendékeinek érdemsorozata az 1887—88. tanév végén. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 18 l.)

Tizennegyedik jelentés a **debreczeni** ev. ref. egyház Valics Antalné

iskolájával egyesített nyolcz osztályu leánynevelő intézetéről és varró-osztályáról az 1887—88. iskolai év végén. Szerkesztette: Dóczy Gedeon igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 36 l.)

1887—88. évkönyv a **debreczeni** ev. ref. főiskola akadémiai tanszakairól. Szerkesztette Tóth Sámuel ez évi akad. igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 184 l.)

A **debreczeni** m. kir. gazdasági tanintézet és azzal összekapcsolt földmivesiskola értesítője az 1887—88. tanév végén. Közli: Domokos Kálmán igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája 8r. 50 l.)

A debreczeni m. kir. gazdasági tanintézet évkönyve 1888. évről. Szerkesztette: Domokos Kálmán igazgató. (Debreczen. A város könyvnyomdája. 8r. 124 l.)

Évi jelentés — XI. értesítő **Debreczen** szab. királyi város alsófokú iparos iskolája az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Dóczy Gedeon iparos iskolai igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 43 l.) (Értekezés: A mértan tanítása az alsófokú iparosiskolában. Irta: Orosz István.)

A debreczeni kereskedelmi akadémia értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Propper N. János igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 107 l.) (Értekezés: Tizedes óra és tizedes időszámítás. Irta: Propper N. János.)

Értesítő a reformátusok **debreczeni** főiskolájában a tanítóképezdéről és az elemi oskolákról az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette Joó István a tanítóképezde igazgatója és a főiskolai elemi osztályok felügyelője. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 82 l.)

A debreczeni ev. reform. főiskolában a theologiai és jogi akademia tanrendje az 1887—88. iskolai év első és második felében. (Debreczen. Városi könyvnyomda 8r. 8 l.)

A deési államilag segélyezett és műasztalos tanműhelylyel kapcsolatos polgári fiú és leányiskola értesítője 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Pfeiffer János igazgató. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 31 l.)

A **deési** alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Pfeiffer János igazgató. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 22 l. (Értekezés: Nehány szó hazai iparunk érdekében. Irta Kállai N. Miklós.)

A **deési** községi elemi leány- és vegyes-iskola 1887—88. évi értesítője. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 3 l. melléklet.)

A **deési** izr. hitközségi elemi fiúiskola IV. tanévi értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Klein Ignácz igazgatótanító. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 4 l.)

A **deési** ev. ref. elemi leányiskola értesítője 1887—88. tanévről. Kiadták: A tanítók. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 4 l.)

A **deési** ev. ref. elemi fiúiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szentesi Áron iskola-igazgató. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 8 l. 3 lapos melléklettel.)

Értesítés a **deési** római katholikus elemi fiú- és leányiskola személy-

zetéről, tantárgyairól és a folyó 1887—88. tanév végén tartandó közvizsgálatok rendjéről. (Deés Demeter és Kiss. 8r. 4 l.)

A **dévai** m. kir. áll. főreáliskola tizenhetedik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Téglás Gábor igazgató. (Déva. Hirsch Adolf. 8r. 64 l.) (Értekezés: A kisbányai (boiczai) sziklaszoros és barlangjai Hunyadmegyében. Irta: Téglás Gábor.)

A **dévai** állami tanítóképezde értesítője az 1885—86, 1886—87, 1887—88. tanévből. Az igazgatótanács megbizásából szerkesztette: Hetyey Gábor állami tanítóképezdei igazgató. (Déva. Breier Mór. 8r. 63 l.)

Az **egri** érseki joglyceum évkönyve az 1887—88. tanévről. VIII. évi folyam. (Eger. Lyceumi könyvnyomda 8r. 20 l.)

A cisterci rend **egri** kath. főgymnasiumának értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Szvorényi József igazgató. (Eger. Érseki lyceumi könyvnyomda 8r. 132 l.) (Értekezés: Az Ehrenfeld codex nyelvi sajátságai. Irta: Zavodnik Mihály.)

Az **egri** érseki róm. kath. fi-tanítóképző-intézet értesítője az 1887—88. tanévről. (Eger. Érseki lyceumi nyomda. 8r. 51 l.)

Az **egri** érseki joglyceum tanrendje az 1887—88. tanév első felére. (Eger. Érseki lyceumi könyvnyomda 8r. 8 l.)

Az **egri** érseki joglyceum tanrendje, az 1887—88. tanév második felére. (Eger. Érseki lyceumi könyvnyomda. 8r. 8 l.)

Az **eperjesi** kir. kath. főgymnasium 1887—88. tanévi értesítője. Közzéteszi: Schlott Gyula igazgató. (Eperjes Kósch Árpád. 8r. 113 l.) (Értekezések: Adatok Sárosvármegye történetéhez II. József korában. (1780—1790.) Irta: Tuhrinszky Károly. Szentandrási Szent-Andrássy élete. Felolvasta a II. Szent-Andrássy ünnepélyen 1887. nov. 9-én az életrajz szerzője: Lévay István.)

Az **eperjesi** ág. hitv. ev. kerületi collegium értesítője az 1887—88. iskolai évről. (Eperjes. Kósch Árpád. 8r. 95 l.) (Értekezés: Kant kriticismusa. Irta: Dr. Szlávik Mátyás.)

Az **érsekujvári** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Felix János igazgató. (Érsekujvár. Winter Zsigmond. 8r. 34 l.)

Az **erzsébetvárosi** róm. kath. Raphaeli gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Markovich Jakab igazgató. (Fogaras. Thierfeld Lipót. 8r. 24 l.)

(Eszék.) Programm kralj. velike realke u Osieku za školsku godinu 1887—88. (Osieku. Julija Pfeiffera. 8r. 85 l.) (Értekezés: Crtice iz slavonské književnosti IV. dia. Irta: Josip Forko.)

Értesítő a pannonhalmi sz. Benedekrend **esztergomi** főgymnasiumáról az 1887—88. tanév végén. Közzéteszi: Villányi Szaniszló igazgató. (Esztergom. Laiszky János.) (Értekezés: A főgymnasium ifjusági könyvtárának katalogusa.)

A sz. kir. **esztergomvárosi** nyilvános reáltanoda 1887—88. tanévének értesítője. Közli az igazgató. (Esztergom. Laiszky János. 8r. 47 l.) (Értekezés: Az iskola intő szózata a távozó tanulókhoz. Irta: Obermayer György.)

A főmagasságú bibornok herczeg-primás és esztergomi érsek úr kegyes

pártfogása alatt levő és az irgalmas nővérek vezetése alatt álló **esztergomi** leánynevelde és tanodák értesítvénye az 1887—88. tanévről. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv. 8r. 29 l.)

A **fehértemplomi** m. kir. állami főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Gerevics Gusztáv kir. igazgató. (Temesvár. Uhrmann Henrik. 8r. 64 l.) (Értekezés: Egy német nyelvi házi dolgozatnak a V. osztályban való megbeszélése. Irta: Gretsch József.)

A **felső-lövői** ág. hitv. ev. nyilvános tanintézetek (tanítóképezde, gymnasium és reáliskola) értesítője az 1887—88. tanévről. Programm der öffentlichen evangelischen Schulanstalten zu Oberschützen (Seminar, Gymnasium und Realschule) für das Schuljahr 1887—88. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos. 4r. 50 l. 1 ábra.) (Értekezés: Zur Reform des grammatischen Unterrichtes. Irta: Bothár Dániel.)

A **fiumei** m. kir. állami főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Dr. Erődi Béla főgymn. igazgató. Programma del regio Ungarico Gimnasio superiore di stato in Fiume pubblicato alla fine dell' anno scolastico 1887—88 dal direttore Dre Béla Erődi. (Fiume. G. Mohovich 8r. 66 l.) (Értekezés: Sull' origine della lingua italiana. Irta: Pietro Zambra.)

A **fiumei** m. kir. állami kereskedelmi akadémia értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Matcovich Pál igazgató. Programma degli studî e notize scolastiche della Regia Ungarica Accademia di commercio in Fiume pubblicato alla fine dell' anno scolastico 1887—88 dal direttore Paolo Matcovich. (Fiume. P. Battara. 8r.) (Értekezés: Cenni storici sull' Economia politica. Irta: Dr. Alessio Feichtinger de B. Nádasd.)

A **fiumei** magy. kir. állami elemi és polgári fiúiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Berecz Gyula. Programma della Reg. Ung. scuola Elementare e Cittadina Maschile di Stato in Fiume dell' anno scolastico 1887—88. Pubblicato da Giulio de Berecz. (Fiume. P. Battara. 8r. 31 l.)

(Fiume.) Izvješce kr. velike gimnazije na Rieci (Fiume) koncem skolske godine 1887—88. (Zagreb. Narodnih Novina. 8r. 87 l.) (Értekezés: O Johnu i Sebastijanu Gabotu, obretnicima sjeverne Amerike. Irta: Aleksandar Virág.)

A **galgóczi** állami polgári fiú- és leányiskola értesítője az 1886—87. és 1887—88. tanévről. Hetedik értesítés. Közli: Lévay István L. igazgató. (Nyitra. Schempek és Huszár. 8r. 53 l.)

A **gyergyó-ditrói** római kath. polgári fiúiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Vendl Aladár igazgató. (Gyergyó-Ditró. Ditró és Szárhegy községek könyvnyomdája. 8r. 40 l.) (Értekezés: A gyermekek szépérzékének nevelése a tankötelezettséget megelőző időszakban. Irta: Vendl Aladár.)

A **gyergyó-szentmiklósi** államilag segélyezett községi polgári fiúiskola tizenharmadik értesítője az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette: Kuncz Kornél igazgató. (Kolozsvár. Ormós Ferencz. 8r. 32 l.)

A **gyergyó-szentmiklósi** államilag segélyezett községi iparostanoncz iskola ötödik értesítője az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette: Kuncz Kornél igazgató. Gyergyó Ditró. (Ditró és Szárhegy községek könyvnyomdája. 8r. 32 l.) (Értekezés: Nélkülözhető-e az előkészítő osztály az oktatás sikerének koczkáztatása nélkül. Irta: Kálmán István.)

A **gyöngyösi** kath. nagygymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Vágó Ferencz igazgató. (Gyöngyös. Herzog Ernő Ármin.) (Értekezés: A rovarok életmódja és természeti ösztönük. Irta: Galambos Áron.)

A **gyönki** ev. ref. gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Varga István gymn. igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 24 l.)

Értesítő a pannonhalmi sz. Benedekrend **győri** főgymnasiumáról az 1887—88. iskolai év végén. (Győr. Surányi János. 8r. 244 l.) (Értekezések: Fáy András élete és működése. Irta: Dr. Koltai Virgil. Az 1884—88-ig szerzett régészeti tárgyaknak ismertetése s azok lelhelyei. Irta: Börzsönyi Arnold.)

A **győri** magy. kir. állami főreáliskola tizenötödik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Kerényi Nándor kir. főreáliskolai igazgató. (Győr. Fischer István és F. könyvnyomdája. 8r. 112 l.) (Keller Mihály. Nekrolog. Lasz Samutól. Értekezés: A nyelvrokonságról és a magyar nyelv rokonságáról. Irta: Markovics Sándor.)

A **gyulafehérvári** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. (Gyulafehérvár. Papp és Ferdinánd. 8r. 168 l.) (Értekezés: Gyulafehérvár környékének flórája. Irta: Dr. Cserni Béla.)

A **hódmező-vásárhelyi** ev. ref. főgymnasium 1887—88. tanévi értesítője. Közzéteszi az igazgatóság. (Szeged. Traub B. és társa. 8r. 70 l.) (Értekezés: Főgymnasiumi régiségtárunk. Irták: Oláh Imre és Varga Antal.)

Az **iglói** ág. hitv. ev. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Zimann János e. i. igazgató. (Igló. Schmidt József. 8r. 63 l.)

Az **iglói** ág. hitv. ev. népiskola és polgári leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. VIII. évfolyam. Közli: Kertscher Ede e. i. igazgató. (Igló. Schmidt József. 8r. 47 l.)

A **jászberényi** városi kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Himpfner Béla kir. i. igazgató. (Jászberény. Brünauer Adolf. 8r. 63 l.) (Értekezések: Európa természeti jellege és viszonya a többi földrészekhez. Irta: Horváth István. Adatok a jászberényi meteorologiai állomásból az 1887. évről. Ifj. Streitman Andrástól.)

A **jászberényi** irgalmas nővérek vezetése alatt álló érseki nőnevelő intézet értesítője az 1887—88. iskolai évről. (Szent-István nyomda. 8r. 21 l.) (Értekezés: Pauli szent Vincze leányai. Irta: Bukoveczky Sándor hitoktató.)

A jézus-társasági **kalocsai** érseki főgymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. (Kalocsa. Malatin Antal. 8r. 136 l.) (Értekezések: Néhány nevelési elv feltüntetve a Jézus társaság kalocsai érseki Stephaneumának berendezéseiben. Irta: Menyhárth László. Hohenstaufi Frigyes absolutismusa a pápasággal és a polgári rend szabadságával szemben. Irta: Komárik István.)

A Mi asszonyunkról nevezett szegény iskolanénék vezetése alatt álló **kalocsai** érseki tanítóképző intézetek, nőnövelde, árvaház, elemi népiskola és óvoda értesítője az 1887—88. iskolai évről. Kiadja az intézeti igazgatóság. (Kalocsa. Malatin Antal. 8r. 31 l.)

A **kalocsai** városi fiú-, külvárosi (eperföldi) és pusztai vegyes osztályu róm. kath. elemi iskolákba járó tanonczok érdemsorozata 1887—88. tanévben. (Kalocsa. Malatin Antal. 8r. 19 l.)

A **kalocsai** áll. segélyezett elsőfokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Petrovácz József ipariskolai igazgató. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz. 8r. 18 l.) (Értekezés: A földrajz az elsőfokú ipariskolában. Irta: Szalay Mihály.)

A **kalocsai** izraelita hitközség nyilvános öt osztályú vegyes elemi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. A hitközségi iskolaszék megbizásából szerkesztette: a tantestület. (Kalocsa. Malatin Antal. 8r. 16 l.)

A **kalocsai** róm. kath. fitanító-képezde értesítője (1888.) Összeállította: Mócsy Antal igazgató-tanár. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz. 8r. 24 l.)

A **kaposvári** m. kir. állami főgymnasium értesítője az 1887—88. isk. évről. Közli: Lenner Emil kir. igazgató. (Kaposvár. Hagelman Károly. 8r. 80 l.) (Értekezés: Horatius második epodusának tárgyalása a VIII. osztályban. Irta: Medgyesi Lajos.)

A **kaposvári** izr. hitközségi népiskola értesítője az 1887—88. tanévre. Kiadja az izr. hitközség. (Kaposvár. Kéthelyi Miksa. 8r. 12 l.)

A **karánsebesi** magy. kir állami tanintézetek (polgári és elemi fiúiskola, elemi leányiskola) értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Bánfi János igazgató. (Karánsebes. Egyházmegyei könyvnyomda. 8r. 34 l.)

A **karánsebesi** kereskedelmi testület által fentartott városi alsófokú kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Bánfi János igazgató. (Karánsebes. Egyházmegyei könyvnyomda. 8r. 10 l.)

A **karánsebesi** állami segélylyel fentartott városi alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Bánfi János igazgató. Második évfolyam. (Karánsebes. Egyházmegyei könyvnyomda. 8r. 24 l.) (Értekezés: A vallástanítás szükségessége az ipariskolákban. Irta: Szever Ferencz.)

A **karczagi** négy osztályú ev. ref. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. XIII. évfolyam. Közlik: Szalmássy Gergely igazgató és Szász Gusztáv h. tanár. (Karczag. Sződi S. 8r. 80 l.) (Értekezés: Kazinczy és Debreczen. Irta: Nagy István.)

(Karlovicz.) Program srpske velike gimnasije **Karlovacske** sa školsku godinu 1887—88. Uretuje Direktor gimnasije. Godina XXXVI. Knjiga XXIX. (Novom Cadu. A. Pajevits. 8r. 72 l.) (Istorije kao nastavni predmet u gimnasiji. Irta: St. Lasits.)

A **kassai** m. kir. gépészeti középiskola értesítője az 1887—88. XVI. tanévről. Szerkesztette: P. Tetmajer Károly igazgató-tanár. (Kassa. Bernovits G. 8r. 63 l.)

Kassa sz. kir. város előkészítő és rendes tanfolyamú ismétlő ipariskoláinak III. értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Mártonffy Márton a rendes tanfolyamú iskola igazgatója. (Kassa. Ries Lajos. 8r. 93 l.) (Értekezés: Az ipar állapota hazánkban és a külföldön. Irta: Grúsz Frigyes.)

A **kassai** állami főreáliskola értesítője az 1887—88. évről. Közli: Mauritz Rezső igazgató. (Kassa. Werfer Károly. 8r. 79 l.) (Értekezés: Goethe Iphigeniájának olvastatásához. Irta: Haraszti Gyula.)

A jászóvári prémontréi kanonokrend **kassai** főgymnasiuma évi jelen-

tése az 1887—88. tanévről. Közli: Nátafalussy Kornél főgymnasiumi igazgató. (Kassa. Ries Lajos. 8r. 211 l.) (Értekezés: Baróti Szabó Dávid s néhány kiadatlan költeménye. Irta: Horváth Balázs.)

A **kassai** kereskedelmi testület által fentartott három osztályú ismétlő iskola 1887—88. évi értesítője. Közli: Mártonffy Márton igazgató. (Kassa. Ries Lajos. 8r. 15 l.)

Kassa szab. kir. város községi polgári fiú- és leány-iskolájának XV. értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Mártonffy Márton igazgató. (Kassa. Ries Lajos. 8r. 87 l.) (Értekezés: A föld kettős mozgásáról. Irta: Strohbach Géza.)

A **kassai** kir. jog- és államtudományi kar évkönyve 1887—88-ról. Közli: az igazgató. Harmadik évfolyam. (Kassa. Werfer Károly. 8r. 59 l.)

A **kassai** magy. kir. gazdasági tanintézet értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkeszti: Dr. Rodiczky Jenő igazgató. (Kassa. Werfer Károly. 8r. 64 l.)

Kassa szab. kir. város községi elemi iskoláinak értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Sudy Kapisztrán János igazgató. (Kassa. Ries Lajos. 8r. 45 l.) (Értekezés: Az anya szerepe a nevelésben. Irta: Sudy K. János.)

A **kecskeméti** magy. kir. állami főreáliskola 1887—88. évi értesítője. Közli: Hanusz István helyettes igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 75 l.) (Értekezés: Az ó-franczia hősköltészet eredetéről és fejlődéséről különös tekintettel a Roland-énekre. Irta: Willer József.)

A **kecskeméti** reform. főiskolai jog- és államtudományi kar évkönyve 1887—88-ról. Tizenharmadik évfolyam. Kiadatott az igazgatóság által. (Kecskemét. Sziládi László. 8r. 44 l.) (Értekezés: A jogakadémiák kérdéséhez. Irta: Dr. Kovács Pál.)

A **kecskeméti** reform. főgymnasium értesítvénye 1887—88. Szerkesztette: Csabai Imre igazgató. (Kecskemét. Sziládi László. 8r. 58 l.) (Értekezés: A testgyakorlás fontossága.)

A kegyes-tanítórend **kecskeméti** főgymnasiumának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Tóth Antal igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 126 l.) (Értekezés: A franczia epos eredetéről. Dr. Erdélyi K.)

XI. évi jelentés a **kecskeméti** községi népiskolákról. 1887—88. tanév. Szerkesztette: Pasthy Károly igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 27 l.)

Kecskemét t. h. városi alsófokú ipar- és kereskedelmi iskola V. évi értesítője az 1887—88. iskolai évről. Az ipariskolai bizottság megbizásából szerkesztette: Pataky Imre h. ipariskolai igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 34 l.)

A **kecskeméti** jótékony nőegylet évkönyve az 1887—88. évről. A választmány megbizásából összeállította: Dr. Horváth Mihály egyleti titkár. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 16 l.)

A **kecskeméti** reform. főreáliskolai jog- és államtudományi kar tanrendje az 1887—88. tanév I. felében. (Kecskemét. Sziládi László. 8r. 7 l.)

A **kecskeméti** reform. főiskolai jog- és államtudományi kar tanrendje az 1887—88. tanév II. felében. (Kecskemét. Sziládi László. 8r. 7 l.)

A **Kecskemét** városi államilag segélyezett gazdasági szakoktatással egybekapcsolt felső népiskola XVI. értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította: Máthé Sándor igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 22 l.)

A **kecskeméti** államilag segélyezett polgári és elemi leányiskola XIII. értesítője az 1887—88-dik iskolai évről. Kiadta: a felügyelő bizottság. Szerkesztette: Pásthy Károly igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 50 l.) (Értekezés: Ifjúsági olvasmányok. Irta: Pásthy Károly.)

A **késmárki** ev. kerületi lyceum értesítvénye az 1887—88. tanévről. Közli: Grósz Ernő igazgató-tanár. (Késmárk. Sauter Pál. 8r. 43 l.) (Értekezés: Miért voltak a magyar protestáns tanintézeteknek minden időben annyi lelkes pártfogói és kik voltak a késmárki ágost. hitv. evangelikus kerületi lyceumnak kimagasló jótevői. Irta: Grósz Ernő.)

A **keszthelyi** kir. kath. gymnasium értesítője 1887—88. Közzéteszi: Farkas Miklós igazgató. (Keszthely. Kardos G. 8r. 48 l.) (Értekezés: Nehány jóakaratu szó a szülőkhöz gyermekeik nevelése érdekében. Irta: Fabry Pál.)

A **keszthelyi** községi elemi fiú- és leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Bányai Károly igazgató. (Keszthely. Kardos G. 8r. 16 l.)

A **keszthelyi** m. kir. gazdasági tanintézet értesítője az 1887—88-diki tanévről. Szerkesztette: Deininger Imre igazgató. (Nagy-Kanizsa. Neiss L. és F. 8r. 38 l. és 1 kőnyomat.)

Jelentés a **K.-Vásárhely** rend. tanácsu városban állami segélylyel fentartott alsófoku ipariskola 1887—88. évi állásáról. A felügyelő bizottság megbizásából szerk. M. Székely János. (Kézdi-Vásárhely. Szabó Albert. 8r. 14 l.)

Értesítés a **Kézdi-Vásárhely** városi államilag segélyezett községi elemi fiu- és leány-népiskola évzáró vizsgálatai ideje és rendjéről, valamint a tanítók és tanulók létszámáról, az 1887—8. isk. év végén. Az iskolaszék megbizásából összeállította N. Székely János. (K.-Vásárhely. Szabó Albert. 8r. 10 l.)

A minorita-rendiek vezetése alatt álló **kézdivásárhely-kantai** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Szijártó Izidor igazgató. (Kézdi-Vásárhely. Szabó Albert. 8r. 43 l.) (Értekezés: Összehasonlító analytikai tanulmány az anyatehén és bivaltej összetételére vonatkozólag. Irta: Hassák Izidor.)

A **kis-kőrösi** állam- és városi segélylyel fentartott alsófokú ipariskola harmadik értesítője 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Závoji Gusztáv igazgató. (Kalocsa. Malatin Antal. 8r. 27 l.)

A **kis-kún-félegyházi** városi kath. algymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Holló László igazgató. (Léva. Nyitrai és társa. 8r. 81 l.) (Értekezés: Töredékek a nevelés köréből. Irta: Baksay József.)

A **kiskúnfélegyházi** állami tanítóképző-intézet értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította: Zajzon Dénes r. képző-intézeti igazgató. (Losoncz. Kármán-társulat, 8r. 26 l.)

A **kiskúnhalasi** helv. hitv. lyceum értesítője az 1887—88-dik tanévről Szerkesztette: Csontó Lajos igazgatótanár. (Halas. Práger Ferencz. 8r. 63 l.)

A **kis-szebeni** kegyes tanítórend gymnasium értesítője az 1887—88. isk. évről. Közli: Szkokán Sándor igazgató. (Eperjes. Kósch Árpád. 8r. 36 l.) (Értekezés: A hőskölteméný. Epopeia. Irta: Vécsey Bekény.)

A **kisujszállási** VI. osztályú evang. reform. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította Koncz Lajos igazgató. (Wodianer F. és fiai.

8r. 44 l.) (Értekezés: Egybefoglaló és befejező tanításom a természetrajzból, Irta: Dr. Székely Bendegúz.)

A **kisvárdai** állami elemi népiskola értesítője 1887—88. tanévről. XI. Évfolyam. Szerkesztette: Beke Márton igazgató-tanító. (Berger Ignácz. 8r. 39 l.

A magyar kir. államvasutak **kolozs-alagúti** telepén működő elemi iskola 1887—88-dik évi értesítője. Az iskola fennállásának harmadik évéről. Közrebocsátja az iskolaszék. (Kolozsvárt. Ajtai K. Albert. 8r. 19 l.)

A **kolozs-monostori** magyar királyi gazdasági tanintézet évkönyve az 1887—88-dik tanévről. Szerkesztette Vörös Sándor igazgató. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 87 l. 1 térkép.) (Értekezések: Van-e szüksége a magyar gazdának műtrágyára? Irta: Tuba Lajos. Nehány szó az orosz, román és magyar gabonatermés és forgalomról. Irta: Réti János. Gyümölcsfáink elfagyásáról. Irta: Ritter Gusztáv.)

(Kolozsvár.) Értesítő az unitarius vallásközönség iskoláiról az 1887—88 tanévben. A nevelésügyi bizottság megbizásából szerkesztette: Kovács János igazgató-tanár. IX. évfolyam. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 83 l.) (Értekezés: Tudtak-e a középkoriak latinul. Irta: Brassai.)

A kegyes tanító-rendiek vezetése alatt álló **kolozsvári** róm. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévben. Közli: Dr. Vajda Gyula igazgató. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. Magyar Polgár. 8r. 134 l.) (Értekezés: A kolozsvári róm. kath. főgymnasium önképző köreinek huszonöt éve. Irta: Kis Sándor.)

Értesítő a **Kolozsvár** városi államilag segélyezett felsőbb leányiskola 1887—88. iskolai évről. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 74 l.)

XVII. értesítvény a **kolozsvári** m. kir. állami tanítóképezde tizenhetedik évéről. 1887. Szeptember. — 1888. Augusztus. A képezdei igazgatótanács megbizásából összeállította Paal Ferencz igazgató. (Kolozsvár. Ormós Ferencz. 8rét. 24 lap.)

A **Kolozsvár** városi nyilvános községi polgári fiuiskolák nyolczadik értesítője az 1887—88-dik tanév végén. A felügyelőbizottság megbizásából szerkesztette dr. Ferenczi Zoltán igazgató. (Kolozsvár. Ormós Ferencz. 8r. 58 l.) (Értekezések: Három ipari intézmény Kolozsvárt. Irta: dr. Ferenczi István. A tanító és tanítvány egészsége. Irta: dr. Bartók István.)

A **kolozsvári** magyar királyi Ferencz-József tudomány-egyetem almanachja MDCCCLXXXVII—VIII-ról és tanrend 1888—89. tanév első felére. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 78 l.)

A **kolozsvári** magyar királyi Ferencz-József tudomány-egyetem tanrendje az MDCCCLXXXVII—VIII. tanév I-ső felére. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 47 l.)

A **kolozsvári** magyar királyi Ferencz-József tudomány-egyetem tanrendje az MDCCCLXXXVII—VIII. tanév II. felére. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 49 l.)

A **kolozsvári** benlakással összekötött kereskedelmi akadémia tizedik évi értesítője az 1887—88-ik tanévről. A felügyelő bizottság megbizásából szerkesztette: Kiss Sándor igazgatótanár. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 135 l.) (Értekezés: Kereskedelmi szakoktatás. Irta: Kiss Sándor.)

Jelentés a **Kolozsvár** sz. kir. városában községileg fentartott városi ipariskolák 1887—88-ik tanévi állásáról. A felügyelőbizottság megbizásából szerkesztette: Kiss Sándor igazgató. (Kolozsvár. Ormós Ferencz. 8r. 80 l.) (Értekezés: A terület- és köbtartalomszámítás az ipariskolában. Irta: Ptvurnáz János.)

A **kolozsvári** magy. kir. állami tanítóképzőintézet értesítője az 1887—88-diki tanévről. Az igazgatótanács megbizásából szerkesztette Lázárné Kasztner Janka igazgató. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 51 l.)

A **kolozsvári** evang. reform. kollégium értesítője az 1887—88-dik évről. Az előljárósag megbizásából kiadja az igazgatóság. (Kolozsvár. Ormós Ferencz. 8r. 55 l.)

A pannonhalmi szent Benedekrend **komáromi** négy osztályú róm. kath. gymnasiumának értesítője az 1887—88. iskolai évről. (Komárom. Ziegler Károly. 8r. 101 l.) (Értekezés: A keresztes háborúk befolyása Európa főbb államainak szellemi és anyagi jólétére. Irta: Barna Athanáz.)

Értesítő **Komárom** szab. kir. város ipariskolájának 1887—88. ötödik tanévéről. Szerkesztette: Sipos Elek igazgató. IV-dik évfolyam. (Komárom. Ziegler Károly. 8r. 64 l.)

A **Komárom** sz. kir. város védnöksége alatt álló és a komáromi nőiparegyesület által fentartott nőipariskola értesítője az 1887—88-dik tanévről. Kiadja az iskolai felügyelőbizottság. V. Évfolyam. (Komárom. Ziegler Károly. 8r. 16 l.)

(Kőhalom) XV. Jahresbericht der Gewerbeschule in Reps (Lehrlingsschule). Nach Schluss des Schuljahres 1887—88. veröffentlicht von Michael Binder Director. (Hermannstadt. W. Krafft. 8r. 10 l.)

A **Körmöcz** szab. kir. és főbányavárosi alsófoku ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette Gruy Ede, igazgató. (Turócz-sz.-mártoni könyvny. részvény-társulat. 8r. 10 l.)

A **Körmöcz** szabad kir. és főbányaváros községi polgári leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. (Franklin-társulat. 8r. 28 l.)

A **körmöczbányai** m. kir. állami főreáliskola tizennyolczadik évi értesítője 1887—88. Szerkeszté: Schröder Károly kir. igazgató. (Rudnyánszky A. 8r. 88 l. hat litographirozott táblával.) (Értekezés: Három vár-rom felvétele. Irta: Schröder Károly.)

Körmöczbányai szabad kir. város községi elemi fiu- és leánytanoda értesítvénye az 1887—88-ik tanévről. (Turócz-sz.-mártoni könyvnyomda részv. társulat. 8r. 12 l.)

Értesítő a pannonhalmi szt-Benedekrend **kőszegi** gymnasiumáról az 1887—88. iskolai év végén. (Kőszeg. Feigl Frigyes. 8r. 42 l.) (Értekezés: Az olvasás és irás tanításáról. Irta: Kroller Miksa.)

A **kőszegi** államsegélylyel fentartott polgári fiú- és leányiskola értesítője 1887—88. tanévről közzéteszi: Steierlein Gábor igazgató. (Kőszeg. Feigl Gyula. 8r. 32 l.)

Kőszeg sz. kir. város iparostanoncz- és alsófokú kereskedelmi iskola II. értesítője 1887—88. tanévről. A felügyelőbizottság megbizásából szerkesztette: Steierlein Gábor igazgató, (Kőszeg. Feigl Gyula. 8r. 24 l.)

A **kunszentmiklósi** ev. reform. gymnasium értesítője 1887—88. iskolai évről. Kiadja: az igazgatóság. (Franklin-társulat. 8r. 20 l.)

A **lévai** kegyes tanítórendi főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Szabady Gyula igazgató. (Léva. Nyitrai és társa. 8r. 80 l.) (Értekezés: Mennyit változtatott Ovidius a mythoson. Irta: Szölgyémy Ferencz.)

A **lévai** m. kir. állami tanító-képezde XII. értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szabó Lajos igazgató. (Léva. Nyitrai és társa 8r. 28 l.)

A **lippai** magy. kir. állami polgári és közép kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. isk. évről. Közli: Dölle Gyula igazgató. (Arad. Gyulai István 8r. 80 l.)

A **losonczi** magy. kir. állami főgymnasium értesítője 1887—88. Közli: Gresits Miksa igazgató. (Losoncz. Kármán társulat 8r. 91 l.) (Értekezés: Losoncz környékének Reptiliái és Amphibiái. Irta: Malesevics Emil.)

A **losonczi** állami elemi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Tizenkettedik évfolyam. Közli: Nagy József tanító. (Losoncz. Kármán társaság. 8r. 15 l.) (Értekezés: társadalmi teendőink a nevelés érdekében.)

A **lőcsei** kir. katholikus főgymnasium 1887—88. tanévi értesítője. Szerkesztette: Halász László igazgató. (Lőcse. Reiss Józs. 8r. 64 l.) (Értekezés: A hajcsövesség elmélete. (Vége). Irta: Hadik Richard.)

A **lőcsei** m. kir. állami főreáliskola értesítője az 1887—88. tanévről. XIX. szám. Szerkesztette: Dr. Roth Samu. ideigl. igazgató. (Lőcse. Reiss Józs. 8r. 66 l.) (Értekezés: Bacon Ferencz inductiója. Irta: Dr. Sárffy Aladár.)

A **lőcsei** magy kir. állami elsőrendű felsőbb leányiskola hetedik értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Kárpáti Endre igazgató. (Lőcse. Reiss Józs. T. 8r. 48 l.)

A **lugosi** róm. kath. magy. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Billmann Márton igazgató. (Lugos. Wenczely János és fia. 8r. 69 l.) (Értekezés: A szépérzék fejlesztésének fontosságáról s a rajzoktatás előnyeiről. Irta: Tafferner Béla.)

A **magyar-brucki** (Bruck-Újfalvi) magyar kir. állami elemi népiskola III. értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Holczer József állami r. tanító. (Magyar-Óvár. Czéh Lajos. 8r. 12 l.)

A **magyar-láposi** állami elemi népiskola XIV. értesítője az 1887—88. tanévről. Kiadta: Magyar-Láposon, 1888. junius havában Lebedi János, igazgató tanító. (Deés. Demeter és Kiss könyvnyomda. 8r. 10 l.)

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló **magyar-óvári** gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-féle könyvny. 8r. 38 l.) (Értekezés: A család támogassa az iskolát. Irta: Zsigmond József.)

A **magyar-óvári** magyar királyi gazdasági akadémia értesítője az 1887—88. tanévről. A tanintézet fennállásának 70. évében. Szerkeszté: Balázs Árpád igazgató. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-féle könyvnyomda. Czéh Lajos. 8r. 48 l.)

A **magyar-óvári** állami segélylyel fentartott községi alsófokú ipariskola

IV. értesítője az 1887—88. tanévről. Az ipariskolai bizottság megbizásából szerkesztette: Merényi Kálmán igazgató-tanító. (Magyar-Óvár Czéh Sándor-féle nyomda. Czéh Lajos. 8r. 31 l.) (Értekezés: A számtan tanításáról ipariskoláinkban. Irta: Merényi Kálmán.)

A **magyar-óvári** községi fiú- és leányiskolák (népiskola) XVIII. értesítője az 1887—88. tanévről. Az iskolaszék megbizásából közli: Merényi Kálmán népisk. igazgató-tanító. Kiadja a községi iskolaszék. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-féle nyomda (Czéh Lajos.) 8r. 16 l.)

A **makói** államilag segélyezett községi polg. leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. VIII. évfolyam. Közzéteszi: Horváth Illés h. igazgató. (Makó. Neumann József. 8r. 30 l.)

A **malaczkai** államilag segélyezett I. fokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. A felügyelő-bizottság megbizásából közli: Gremen Béla. (Malaczka. Wiesner nyomda. 8r. 8 l.) (Értekezés: Becsüljük az ipart s legyünk takarékosak. Irta: Gremen Béla.)

A **m.-szigeti** kegyes-tanítórendi gymnasium értesítője az 1887—88. tanév végén. Közzéteszi: Feld Vilmos igazgató. (M.-Sziget. Mármarosi részv. nyomda. 8r. 35 l.) (Értekezés: Néhány szó az alsóbb osztályú szülőkhöz. Irta: Feld Zsigmond.)

A **m.-szigeti** m. kir. állami felsőbb leányiskola s vele kapcsolatos elemi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Tizenegyedik évfolyam. Közli: Marikovszky Menyhért igazgató. (M.-Sziget. Máramarosi részv. nyomda. 8r. 81 l.) (Értekezés: Néhány szó a mai nevelésről Irta: Marikovszky Menyhért.)

A **mármaros-szigeti** helvét hitv. lyceum értesítője az 1887—88 évről. Negyedik folyam. Ötödik év. Kiadta: Szilágyi István kir. igazgató. (M.-Sziget. Vider Mendel. 8r. 52 l.)

A **Margitta** városi államilag segélyezett alsófokú ipartanoncz-iskola értesítője az 1887—88. iskolai évről. II. évfolyam. Szerkesztette: Szathmári Sándor igazgató. (Debreczen város könyvnyomdája. 8r. 20 l.)

A **marosvásárhelyi** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Karácson Márton igazgató. (Maros-Vásárhely. Gálffy Bálint. 8r. 54 l.)

A **maros-vásárhelyi** szabad királyi város által állami segélylyel fentartott 1. fokú ipartanoda értesítője az 1887—88. iskolai évről. Negyedik évfolyam. Szerkesztette: Szentgyörgyi István ipartanodai igazgató. (Maros-Vásárhely. Imreh Sándor. 8r. 51 l.) (Értekezés: Takarékosság. Irta: Szentgyörgyi Dénes.)

A **maros-vásárhelyi** ev. ref. kollegium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Kiadta: Bedőházi János igazgató. (Marosvásárhely. Imreh Sándor 8r. 82 l. és 383—462 l.) (Értekezés: A kollegium ismertetésének folytatása, Koncz József tanvezető tanártól.)

(Medgyes.) Programm des evang. Gymnasiums A. B. zu **Mediasch** mit den damit verbundenen Lehranstalten für das Schuljahr 1887—88. Veröffentlicht vom Rector Gustav Fr. Schuller. (Hermannstadt. W. Kraft. 4r. 51 l.) (Értekezés: Die allmähliche Vervollkommnung der Wirbeltiere. Irta: Daniel Connert.)

A **mező-túri** ev. reformált gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Bodolay László igazgató. (Mező-Túr. Gyikó K. 8r. 38 l.)

A **miskolczi** kir. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Polgár György kir. igazgató. (Miskolcz. Forster Dezső. 8r. 51 l.) (Értekezés: A miskolczi kath. gymnasium története 1729—1885. Irta: Bajay Amand.)

A **miskolczi** ev. ref. főgymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Dr. Kovács Gábor igazgató-tanár. (Miskolcz. Forster Rezső. 8r. 62 l.)

A **miskolczi** alsófokú ipariskola 1887—88. évi értesítője. Szerkesztette: Gálffy Ignácz igazgató. (Miskolcz. Forster Rezső. 8r. 20 l.)

A **miskolczi** ágostai hitv. evang. gymnasium és elemi iskolák értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közlik: Horváth Sándor gymnasiumi igazgató, Gebe Endre elemi iskolai igazgató. (Miskolcz. Dullházy Sándor. 8r. 36 l.)

A **miskolczi** államilag segélyezett polgári fiú- és leányiskola és a polgári fiúiskolával kapcsolatos középkereskedelmi és ipariskola értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Gálffy Ignácz igazgató. (Miskolcz. Forster Rezső. 8r.)

Modor szab. kir. város ipartanoncz-iskolájának harmadik értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Baltzár Ágoston igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 12 l.)

A **Modor** városi államilag segélyezett nyilvános polgári fiú- és leányiskola XI. értesítője 1885—86., 1886—87. és 1887—88-iki tanévekről. Közzéteszi: Baltzár Ágoston igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 29 l.) (Értekezés: Pályaválasztás főtekintettel a fiú-polgáriskolák tanulóira. Irta: Valenténi György.)

A **Mohács városi** alsófokú ipar- és kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította: Böhm Ignácz igazgató. (Mohács. Blandl I. 8r. 33 l.) (Értekezés: A mesterinas gyakorlati kiképeztetéséről. Irta: Pribék József.)

A **Mosony városi** alsófokú ipariskola IV. értesítője az 1887—88. tanévben. Szerkesztette: Horváth Ferencz igazgató. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-féle nyomda. (Czéh Lajos) 8r. 20 l.)

A **munkácsi** m. kir. állami gymnasium értesítője 1887—88. tanévről. Közli: Fankovich Sándor igazgató. (Munkács. Kárpát-könyvnyomda. 8r. 48 l.) (Értekezés: Visszatekintés a munkácsi gymnasium alakulására. Irta: Csumár István.)

A **munkácsi** állami iparos és kereskedelmi tanonczískolák 1887—88. évi értesítője. Közli: Sárkány Gábor igazgató. (Munkács. Kárpát-könyvnyomda. 8r. 27 l.) (Értekezés: Néhány szó iparostanoncz-iskoláink fejlesztése érdekében. Irta: Tulcsik Ferencz.)

A **munkácsi** állami elemi fiú- és leány-, továbbá ismétlő leányiskolák és az állami kisdedóvódák XIV. értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Sárkány Gábor igazgató. (Munkács. Kárpát-gyorssajtó. 8r. 46 l.) (Értekezés: A népiskola és rendeltetése Irta: Kozma László.)

A **nagybányai** állami főgymnasium I. évi értesítője az 1887—88. tan-

évről. Közzéteszi: Szunter Nándor h. igazgató. (Nagy-Bánya. Molnár Mihály. 8r. 104 l.) (Értekezés: Levelek egy tanuló ifjuhoz. Irta: Szitnyai Elek.)

Értesítő a kegyes-tanítórend vezetése alatt álló **nagy-becskereki** községi főgymnasiumról az 1887—88. tanév végén. Közli: Rappensberger Vilmos főgymnasiumi igazgató. (Nagy-Becskerek. Pleitz-féle nyomda. 8r. 74 l. 1 statisztikai táblázat.) (Értekezés: Néhány szó Catullus születési évéről. Irta: Wirth Gyula.)

Értesítő a **nagy-becskereki** alsófokú ipar- és kereskedelmi iskoláról az 1887—88. tanévben. Közli: Baaden Károly igazgató. (Nagy-Becskerek. Pleitz Ferencz Pál. 8r. 32 l.) (Értekezés: A számtan tanításának akadályai az alsófokú ipariskolában, tekintettel a helyi viszonyokra. Irta: Váry Mihály.)

A **nagy-becskereki** községi népiskola értestíője az 1887—88. tanévben. Közli: Baaden Károly igazgató. (Nagy-Becskerek. Pleitz Ferencz Pál. 8r. 63 l.) (Értekezés: Család és iskola. Irta: Baaden Károly.)

A **nagy-bittsei** nyilv. polg. fiúiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Freund Bernát igazgató. (Nagyszombat. Horovitz Adolf. 8r. 23 l.) (Értekezés: Hogyan képeztessünk itéleteket tanítványainkkal? Irta: Freund B.)

A **nagy-enyedi** ev. ref. Bethlen-főiskola 1887—88. tanévi értesítője. Kiadta az igazgatóság. (Nagyenyed. Wokál János. 8r. 116 l.)

A **nagykállói** magyar kir. állami főreáliskola XVIII. értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Schurina István főreáliskolai igazgató. (Nyiregyháza. Jóba Elek. 8r. 67 l.) (Értekezés: Latin nyelv a reáliskolában. Irta: Schurina István.)

Értesítő a kegyes-tanító-rendiek vezetése alatt álló **nagy-kanizsai** kath. főgymnasiumról az 1887—88. tanévben. Közzéteszi: Janky Károly igazgató. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 109 l.) (Értekezés: Commentár Goethe Faustjának első részéhez. Irta: Popini Albert.)

A **nagy-kanizsai** államilag segélyezett községi nyilvános polgári fiúiskola tizenhatodik értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkeszti: Morgenbesser János igazgató. (Nagy-Kanizsa. Fischel F. 8r. 34 l.)

A **nagy-kanizsai** izr. nyilvános hatosztályú elemi fiú- és leányiskola, valamint az ezzel egybekötött kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkeszté: Bún Samu igazgató. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 40 l.)

A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló **nagy-károlyi** róm. kath. nagygymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Malonyay István igazgató. (Nagy-Károly. Seper Kajetán. 8r. 72 l.) (Értekezés: A világ vége. Irta: Bujk Béla.)

A **nagykikindai** gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Domokos Jenő e. i. igazgató. (Nagy-Kikinda. Radák János. 8r. 47 l.) (Értekezés: A költői syllogismusról. Irta: Erődi Dániel.)

Értesítő a **nagy-kőrösi** ev. ref. tanítóképző-intézet és népiskolák állásáról az 1887—88 tanévben. Összeállította: Hegymegi Kiss Kálmán igazgató-tanár. (Nagy-Kőrös. Ottinger Ede. 8r. 40 l.)

Tudósítás a **nagykőrösi** ev. ref. főgymnasiumról az 1887—88. tan-

évben. Szerkesztette: Adám Gerzson igazgató. (Nagy-Kőrös. Ottinger Ede. 8r. 35 l.)

A **nagymihályi** állami elemi iskola értesítője az 1886—87. és 1887—88. tanévekről. Szerkesztette: Mathiász József igazgató-tanító. (Homonna. Gáspár Soma. 8r. 32 l.)

A **nagyszalontai** községi algymnasium értesítője az 1887—88. isk. évről. Közli: Kovács István h. igazgató. (Nagy-Szalonta. Rosenzweig R. 8r. 38 l.)

A **nagyszebeni** állami főgymnasium értesítvénye az 1887—88. tanévben. Szerkeszti: Veress Ignácz gymn. igazgató. (Nagyszeben. Reissenberger Adolf. 8r. 36 l.)

(Nagyszeben.) Programm des evangelischen Gymnasiums A. B. und der damit verbundenen Realschule sowie der ev. Elementarschule A. B. zu Hermannstadt für das Schuljahr 1887—88. Veröffentlicht: Moritz Guist Director. (Hermannstadt. Closius'schen Erben. 4r. 55 l.) (Értekezés: Das Rechnungswesen Hermannstadts zur Zeit Karl's VI. Irta: Heinrich Herbert.)

(Nagyszeben.) Sechzenter Jahresbericht der Gewerbeschule in Hermannstadt (Lehrlingsschule) am Schlusse des Schuljahres 1887—88. Veröffentlicht: vom Director Karl Albrich. (Hermannstadt. W. Krafft. 8r. 12 l.)

(Nagyszeben.) II. Programa a scoalei civile (private) de fete cu internat a Asociaţiunii transilvane pentru literatura romana şi cultura poporului roman in Sibiiu pe anul scolastic 1887—88. Publicată de septimiu Albini Director. (Nagyszeben. Institului typographic. 8r. 45 l.) (Értekezés: Limba româmă in şcoalele de fete. Irta: S. Albini.)

A **nagyszombathi** érseki főgymnasium értesítője az 1887—88. tanév végén. Közli: Graeffl János igazgató. (Nagyszombat. Winter Zsigmond. 8r. 174 l.) (Értekezés: Folytatása a könyvtári czímjegyzéknek. Irta: Melsiczky Lajos.)

A **Nagyszombat** sz. kir. városi alsófoku ipar- és kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Alszeghy János igazgató. (Nagyszombat. Winter Zsigmond. 8r. 16 l.)

A **nagy-szőllősi** műasztalossági és gazdászati szaktanfolyamokkal összekapcsolt állami polgári fiú- és leányiskola hetedik értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Baranyai Gyula igazgató. (Nagyszőllős. Székely Simon. 39 l.)

A prémontrei kanonokrend **nagyváradi** kath. főgymnasiumának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Várszély Ármin igazgató. (Nagyvárad. Hügel Ottó. 8r. 153 l.) (Értekezés: A ragadozó emlős-állatok hajdan és most. Irta: Kertész Miksa.)

A **nagyváradi** alsófoku ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Dr. Tóth Mihály igazgató. (Nagyvárad. Rosenbaum V. Vilmos. 8r. 25 l.) (Értekezés: Néhány szó iparoktatásunk akadályairól. Irta: Dr. Tóth Mihály.)

A **nagyváradi** kir. jog- és államtudományi kar almanachja 1887—88-ról. Közli az igazgatóság. Tizennegyedik évfolyam. (Nagyvárad. Hügel Ottó. 8r. 45 l.)

A **nagyváradi** magy. kir. állami főreáltanoda értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkeszti: Vidovich Bonaventura igazgató. (Nagyvárad. Ifj. Berger Sámuel. 8r. 76 l.) (Értekezés: Chateaubriand és művei. Irta: Gärtner Henrik.)

A **nagyváradi** róm. kath. népiskolának tizenkilenczedik értesítője az 1887—88. tanév végén. (Nagyvárad. Hügel Ottó. 8r. 60 l.) (Értekezés: Az erkölcsök hanyatlása, a család és népiskola. Irta: Jakobovics Dezső.)

A **nagyváradi** kir. jog- és államtudományi kar tanrendje az 1887—88-dik tanév első és második felére. (Nagyvárad. Hügel Ottó könyvnyomda. 8r. 8 l.)

(Naszód.) Reportulŭ alŭ XIX. lea despre gimnasiulŭ sŭperiorŭ gr. cat. Românescu din **Năsĕudŭ** pre anulŭ scolasticŭ 1887—88. (Brasovŭ. Alexi. 8r. 146 l.) (Értekezés: Importante sciinţei meteorologice. Irta: Dr. A. P. Alexi.)

A **nyiregyházi** ágost. hitv. evang. főgymnasium XXIV. értesítője az 1887—88. iskolai évről, Közli: Martinyi József igazgató. (Nyiregyháza. Jóba Elek 8r. 87 l.) (Értekezés: Történeti visszapillantás. Irta: Martinyi József.)

A **nyiregyházai** államilag segélyezett alsófokú ipariskola értesítője az 1887—8. iskolai évről. Szerkesztette: Pazár István, e. é. igazgató. (Nyiregyháza. Piringer János. 8r. 26 l.) (Értekezés: A közönséges törtek tanítása az ipariskolában. Irta: Ruhmann Andor.)

A **nyitrai** róm. kath. főgymnasium 1886—88. iskolaévi értesítője. Közzéteszi Horvát Sándor igazgató. (Nyitra. Schempek és Huszár. 8r. 173 l.) (Értekezés: A paedagogiai büntetések. Irta: Dr. Takáts Sándor.)

A **nyitravárosi** róm. kath. elemi fiú- és leányiskolák értesítője az 1887—88. évi tanévről. A r. k. iskolaszék megbizásából közli Jakubovics Sándor igazgató-tanár. (Nyitra. Schempek és Huszár. 8r. 39 l.) (Értekezések: **Néhány** szó a szülőkhöz. Irta: Jakubovics Sándor. A miből élünk. Irta: Bieliczky Elek.)

A **nyitravárosi** alsófokú ipar- és kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Az iskolai bizottság megbizásából szerkesztette Schwertsig Antal igazgató. (Nyitra. özv. Neugebauer Anna. 8r. 41 l.)

Az **oraviczabányai** állami segélylyel fentartott polgári fiuiskola tizennegyedik értesítője az 1887—88. iskolaévről. (Oravicza. Wunder Károly. 8r. 35 lap.)

A **pancsovai** magyar királyi állami reál-gymnasium értesítője az 1887—8. tanévről. Közzéteszi Tordai György. (Pancsova ifj. Wittigschlager Károly. 8r. 71 l.) (Értekezés: A magyar nyelv tanítása a pancsovai főgymnasium I. osztályában. Irta: Reményi Ede.)

A pannonhalmi szent-benedekrendiek vezetése alatt álló **pápai** kath. gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi Ocsovszky Kázmér igazgató. (Pápa. Debreczeny K. 8r. 68 l.) (Értekezés: Antik római papok. Irta: Sianka Kolumbán.)

A dunántúli ev. reform. egyházkerület **pápai** főiskolájának értesítője az 1887—88 évről. (Pápa. Debreczeny K. az ev. ref. főiskola betűivel. 8r. 88 l.) (Értekezés: Hit és tudás. Irta: Horváth József.)

A **pápai** államilag segélyezett községi polgári leányiskola értesítője

az 1887—88-dik tanévről. Szerkesztette: Sághy Béla igazgató. (Pápa. Goldberg Gyula. 8r. 16 l.)

A zircz-cisterczi rend **pécsi** főgymnasiumának jelentése. 1888. (Pécsett. Taizs József. 8r. 107 l.) (Értekezés: Volapük.)

Pécs szab. kir. város községi polgári leányiskolájának és összes közs. népiskoláinak értesítője az 1887—88. tanévről. (Pécs. Taizs József. 8r. 78 l.)

A **pécsi** magyar királyi állami főreáliskola értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította Dischka Győző kir. főreáliskola-igazgató. (Pécsett. Lyceumi nyomda. [Fesztl Károlynál.] 8r. 90 l. 7 képpel.) (Értekezés: A pécsi restaurált székesegyház külseje. Irta: Dr. Gerecze Péter.)

A **pécsi** izr. hitközségi népiskola és hittani intézmények értesítője az 1887—88-dik tanévről. Közli: Bingenberg J. e. i. igazgató. (Pécs. Engel Lajos. 8r. 67 l.)

(Pécs.) Werner Magdolna nyilv. joggal felruházott tan- és leánynevelő intézetébe járó növendékek érdemsorozata az 1887—88-diki tanévre. (Pécs. Taizs Mihály. 8r. 11 l.)

(Pécs.) Liebscher Vilma nyilv. joggal felruházott leánynevelő- és tanintézetébe járó növendékek érdemsorozata. Az 1887—88. tanévre. (Pécs. Lyc. könyvnyomda. Fesztl K.-nál 8r. 10 l.)

(Pécs.) Zsolnay Vilmos gyártulajdonos által fentartott és a n. m. vallás- és közoktatási miniszterium által engedélyezett alsófokú ipariskola III. értesítője az 1887—88-ik tanévről. Összeállította: Reberics Imre iparisk. tanító. (Pécs. Taizs József. 8r. 9 l.)

A pécsi iparostanoncz és alsófokú kereskedelmi iskola értesítője az 1887—8. tanévről. Közzéteszi az ipar és kereskedelmi iskolai bizottság. (Pécs. Lyceumi nyomda. [Feiler Mihály.] 8r. 21 l.) (Értekezés: Néhány szó iparosainkhoz a pécsi általános mű-, ipar-, termény- és állatkiállítás alkalmából. Irta: Kosztka György.)

(Pécs.) Zsolnay Vilmos gyártulajdonos által föntartott és a n. mélt. vallás- és közoktatási miniszterium által engedélyezett alsófoku ipariskola III. értesítője az 1887—88-dik tanévről. Összeállította Reberics Imre. (Pécs. Taizs József. 8r. 9 l.)

A **pécsi** nyilvános három osztályú kereskedelmi középiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Porges Ede igazgató. (Pécs. Taizs. József. 8r. 31 l.) (Értekezés: Nemzetgazdaságtan a kereskedelmi középtanodákban.)

A **pécsi** püspöki lyceum jog- és államtudományi karának tanrendje. Az 1887—8. tanév első felére. (Pécs. Lyceumi nyomda. Fesztl Károly. 8r. 8 l.) Ugyanaz az 1887—8. tanév második felére.

A **pécsi** iparostanoncz és alsófokú kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. (Pécs. Lyceumi nyomda. [Feiler Mihály.] 8r. 21 l.) (Értekezés: Néhány szó iparosainkhoz a «pécsi általános mű-, ipar-, termény- és állatkiállítás» alkalmából. Irta: Kosztka György.)

Pinkafő mezőváros államilag segélyezett alsófokú iparos iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította az igazgatóság. Jahresbericht der vom Staat unterstüzten Gewerbe-Lehrlingsschule zu Pinkafeld. Zusammengestellt von der Direction. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos. 8r. 16 l.)

A **piskitelepi** államvasuti és állami elemi népiskola értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Ulrich Márton igazgató. (Déva. Breier Mór. 8r. 42 l.) (Értekezés: Az ismétlő leányiskola vezetéséről. Irta: Medgyes Klára.)

A **piskitelepi** alsófokú ipariskola első értesítője az 1886—87—88. iskolai évekről. Összeállította: Ulrich Márton, az ipariskola igazgatója. (Déva. Breier Mór. 8r. 20 l.) (Értekezés: Az iparostanonczok oktatása. Irta: Fejér János.)

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló **podolini** róm. kath. algymnasium értesítője az 1887—88-ik tanévről. Közli: Moós János igazgató. (Késmárk. Sauter Pál. 8r. 26 l.) (Értekezés: Néhány szó a rómaiak cirkusi játékairól.)

A **pozsonyi** kir. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Pirchala Imre igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és tsai. 8r. 87 l) (Értekezés: Forum Romanum. Irta: Sebők Henrik.)

A **pozsonyi** állami főreáliskola értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Samarjay Mihály igazgató (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 64 l.) (Értekezés: Többfélekép perspectiv helyzetű tetraederekről. Irta: Klug Lipót.)

Pozsony szab. kir. város ipariskolájának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Liebleitner János igazgató. (Pozsony. Angermayer Károly. 8rét. 63 l.)

Az államilag engedélyezett **pozsonyi** kereskedelmi akadémia harmadik évi jelentése az 1887—88. iskolai év végén. Közli: Jónás János igazgató. (Pozsony. Wigand F. 8r. 100 l.)

A **pozsonyi** ágostai hitvallású evang. lyceum értesítője a 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Michaelis Vilmos igazgatótanár. (Pozsony. Wigand F. K. 8r. 80 l.) (Értekezés: Dr. Schimko Dániel-féle érem- és régiséggyüjtemény. Irta: Győrik Márton.)

A **pozsonyi** (internátussal összekapcsolt) m. kir. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli Ghyczy József igazgató. Ötödik évfolyam. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 84 l.) (Értekezés: A rajzolásról. Irta: Kasztner Mariska.)

A **pozsonyi** m. kir. állami tanítónőképző-intézet tizenhatodik és tizenhetedik értesítője az 1886—87. és 1887—88. tanévről. Közli: Uhrl Józsa igazgató. (Pozsony. Angermayer Károly. 8r. 38 l.)

(Pozsony.) A magyarhoni ág. hitv. ev. egyetemes egyház theologiai akadémiájának értesítője 1887—88. Szerkesztette: Schneller István theol. akad. igazgató-tanár. (Pozsony. Wigand F. K. 8r. 26 l.)

A **pozsonyi** kir. akadémia személyzeti létszáma és tanrende az 1887—88. tanév első felére. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 21 l.)

A **pozsonyi** kir. akadémia személyzeti létszáma és tanrende az 1887—88. tanév második felére. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 21 l.)

Dritter Jahresbericht der staatlich subventionirten **Pressburger** Handels-Akademie. Schuljahr 1887—88. Erstattet von dem Director der Anstalt, Johannes Jónás. (Pressburg. C. F. Wigand. 8r. 82 l.)

A **pozsonyi** ág. hitv. ev. hatosztályú népiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Jahresbericht der sechsklassigen Volksschule an der evang. Gemeinde zu Pressburg von dem Schuljahre 1887—88. (Pozsony. Wigand F. K. 8r. 24 l.)

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló **pozsony-szent-györgyi** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Géczy Benedek gymn. igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 22 l.)

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló **privigyei** róm. kath. algymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Kádek István gymnasiumi igazgató. (Vácz. Mayer Sándor. 8r. 44 l.) (Értekezés: Szinai Kristóf élete és munkái. Irta: Kapás Aurél.)

A **rettegi** állami elemi iskola 1887—88. **tanév értesítője.** Szerkesztette: Bogár Samu igazgató. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 6 l.)

Szab. kir. **Rév-Komárom** város községi népiskoláinak évkönyve az 1887—88. tanévről. Kiadja az iskolaszék. XIX. évfolyam. (Komárom. Ziegler Károly. 8r. 77 l.)

A **rimamurány-salgó-tarjáni** vasmű részvény-társaság népiskolájának értesítője az 1887—88. iskolai évről. A társulati tanitói kar közreműködésével szerkesztette: Porázik György igazgató-tanító. (Salgó-Tarján. Friedler **A.** 8r. 33 l.)

A **rimaszombati** egyesült protestans főgymnasium XXXV. **értesítője.** Közli: Zachar Gusztáv e. i. igazgató. (Rimaszombat. Rábely Miklós. 8r. **64** l.) (Hogyan tanítom én a latin nyelvet az V. osztályban. Irta: Vozári Gyula.)

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló **rózsahegyi** kath. algymnasium értesítője az 1887—88. tanév végén. Közli az igazgatóság. (Liptó-Szt-Miklós. Steier Sándor. 8r. 47 l.) (Értekezés: A vallásos nevelésről. Irta: Dr. Csősz Imre.)

A **rozsnyói** kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Dr. Tóth Lőrincz igazgató. (Rozsnyó. Kovács Mihály. 8r. 58 l.) (Értekezés: A rozsnyói kath. főgymnasium pénz- és éremgyűjteménye. Irta: Dr. Tóth Lőrincz.)

Értesítő a **rozsnyói** államilag segélyezett ág. hitv. ev. kerületi főgymnasiumról az 1887—88. tanévben. (Rozsnyó. Kovács Mihály. 8r. 81 l.) (Értekezés: Rozsnyó éghajlatának viszonyai. Irta: Polónyi Károly.)

A **sajó-gömöri** ág. ev. esperességi ipar- és gazdasággal kapcsolatos polgári fiúiskola negyedik értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Bencze Samu igazgató. (Buschmann F. 8. 28 l.)

Jelentés a **sárospataki** ev. ref. főiskola (akadémia és gymnasium) állapotáról az 1887—88. iskolai évben. Összeállították: P. Nagy Gusztáv akadémiai és Kérészy István gymnasiumi igazgatók. XXXII. évfolyam. (Sárospatak, Steinfeld B. 8r. 168 l.) (Értekezés: Kazinczy Ferencz emlékezete. **Irta:** Molnár Lajos.)

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló **sátoralja-ujhelyi** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. (S.-A.-Ujhely. Zemplén könyvnyomtató intézet. 8r. 34 l.) (M. Fabius Quintilianus a tropusok és figurákról Irta: Friml Aladár.)

A **sátoralja-ujhelyi** három osztályú róm. kath. elemi népiskola értesítője az 1887—88. tanévről. (S.-A.-Ujhely Zemplén könyvnyomtató. 8r. 9 l.)

(Segesvár.) Fünfzehnter Jahresbericht der Gewerbeschule in Schässburg (Lehrlings-Schule) am Schlusse des Schuljahres 1887—88 veröffentlicht im Auftrage der Gewerbeschul-Commission von Director Dr. Karl Petri. (Schässburg. Friedr. J. Horeth. 8r. 10 l.)

(Segesvár.) Programm des evang. Gymnasiums A. B. in Schässburg und der damit verbundenen Lehranstalten. Zum Schlusse des Schuljahres 1887—88 veröffentlicht vom Director Daniel Höhr. (Hermannstadt. W. Krafft. 4r. 37 l. XI mértani ábrával.) (Értekezés: Das geometrische Zeichnen in der ersten Klasse des Gymnasiums. Irta: Robert Schmidt.)

A **selmeczbányai** kir. kath. nagygymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Müllner Pál igazgató. (Selmeczbánya. Joerges Ágost özv. és fia. 8r. 64 l.) (Értekezés: A pályaválasztásról. Irta: Kropf József.)

A **selmeczbányai** ág. hitv. ev. kerületi lyceum értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Breznyik János igazgató-tanár. (Selmeczbánya. Joerges Ágost özv. és fia. 8r. 58 l.) (Értekezés: Szükségesek-e a szigoru felügyelet alatt álló önképző-körök? Irta: Sulc Endre.)

Jelentés a **sepsi-szentgyörgyi** polgári fiúiskola 1887—88. évi állapotáról. Összeállította: Zayzon Béla h. igazgató. (Sepsi-Szt-György. Jókai nyomda részv. társulat. 8r. 18 l.)

A **sepsi-szentgyörgyi** ev. ref. Székely-Mikó-Kollegium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Az előljáróság megbizásából szerkesztette: Fodor Domokos h. igazgató. (Sepsi-Szent-György. Jókai nyomda. 8r. 46 l.)

A **siklósi** községi polgári fiúiskola hetedik értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Szabó Ferencz igazgató. (Pécs. Taizs József. 8r. 48 l.)

A **siklósi** alsófoku ipariskola harmadik értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Szabó Ferencz igazgató. (Siklós. Lőwy Miksa. 8r. 16 l.) (Értekezés: A rajzoktatás jogosultsága az ipartanoncz-iskolában. Irta: Pammer Albert.)

A **siklósi** izr. hitközségi népiskola értesítője az 1887—88. tanévre. Közli: Kellner Ignácz iskolaszéki tag. (Siklós. Lőwy Miksa. 15 l.)

A **somorjai** államilag segélyezett polgári fiú- és leányiskola tizenhatodik értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Iványi Béla igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 31 l.)

Értesítés **Somorja** város által fentartott iparostanulók iskolájáról az 1887—88. iskolaévben. IV. évfolyam. Közzéteszi: Iványi Béla. (Kőnyomat. H. és Ny. nélkül. 2r. 10 l.)

A pannonhalmi szent Benedekrend **soproni** kath. főgymnasiumának értesítője az 1887—88. iskolaévről. (Sopron. Rónai Frigyes. 8r. 69 l.) (Értekezés: Tanulmányok a rómaiak erkölcseiről, mindennapi foglalkozásai és szokásairól. Irta: R. E.)

A **soproni** Lähne-féle nyilvánossági joggal biró gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. (Sopron. Romwalter K. 8r. 30 l.) (Néhány szó a magánintézetekről Irta: Odörfer K.

(Sopron.) A Csöndes-féle nyilvánossági joggal biró tan- és nevelő-

intézet értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Halbsch Béla id. igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 20 l.)

A **soproni** magy. kir. állami felsőbb leányiskola hetedik értesítője az 1887—88. tanévről. XVII. évfolyam. Közli: Józsa Menyhért r. tanár, helyettes igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 75 l. 1 kőnyomatú kép.)

A dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerületi **soproni** lyceum értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Müllner Mátyás lyceumi igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 40 l.)

A dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerületi **soproni** tanítóképző-intézet értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Kapi Gyula igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 26 l.)

A **soproni** róm. kath. 6 osztályú belvárosi főelemi fiúiskolának és a szent Mihályról címzett róm. kath. 4 osztályu fiú- és leányiskolának értesítője az 1887—88. tanévről. Kiadta: Hahnenkamp József. Jahresbericht der sechsklassigen röm. katholischen Knaben-Hauptschule der Innern-Stadt und der vierklassigen röm. katholischen Volksschule zu St. Michael in Oedenburg vom Schuljahre 1887—88. Herausgegeben von Josef Hahnenkamp. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 47 l.) (Értekezés: A hitvallásos iskola szükségessége. Irta: Tormássy János.)

Értesítő az Orsolya-szüzeknek **Sopronban** létező tan- és nevelőintézetéről. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 28 l.)

A soproni áll. kereskedelmi akadémia negyedik évi jelentése 1887—88. tanév. Közli: Hanenkamp Rudolf igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 42 l.) (Értekezések: Közgazdasági irányalatok hazánk törvényhozásában 1848-tól máig. Irta: Dr. Gaar Vilmos. A készpénz-fizetések számának csökkentésére irányuló intézmények. Irta: Dr. Berényi Pál.)

A **soproni** magy. kir. állami főreáliskola 13. évi értesítője 1887—88. Közli: Salamin Leo kir. igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 64 l.)

Értesítő a **soproni** ev. hatosztályu fiú- és leánynépiskola 1887—88. tanévéről. Szerkeszté: Möszl Károly igazgató Jahresbericht der sechsklassigen evangelischen Volksschule für Knaben und Mädchen in Oedenburg, vom Schuljahre 1887—88. Verfasst von Karl Möszl Director. (Oedenburg. Romwalter A. Sohn. 8r. 30 l.)

A **soproni** kath. kir. tanítóképző-intézet értesítvénye az 1887—88. tanév végén. Közli: Gerronay-Kossow Béla igazgató. (Sopron. Rónai Frigyes. 8r. 8 l.)

A **Sümegh** városi államilag segélyzett reáliskola XXX. értesítője az 1887—88. iskolaévről. Az igazgató távollétében közzéteszi: Orbán Lajos reáliskolai tanár. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 8r. 53 l.) (Értekezés: Magyarország népességének megalakulása. Irta: Földi János.)

Sümegh városi róm. kath. elemi fiú- és leányiskola XXX. értesítője az 1888—88. tanévről. Közli: Bánfi Alajos igazgató. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 8r. 23 l.)

Szabadka szab. kir. város községi főgymnasiumának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Haverda Mátyás igazgató. (Szabadka. Bittermann

József. 8r. 139 l.) (Értekezés: Cothmann Antal a m. kir. udv. kamara tanácsosának jelentése a Bács kerületi puszták állapotáról. 1763. decz. 28-án. Közli: Iványi István.)

A **szakolczai** kir. kath. algymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Lukavszky Alajos igazgató. (Szakolcza: Skarnitzl József örökösei. 8r. 35 l.)

A sz. kir. **Szamosujvár** városi örmény kath. nyilvános algymnasium XIII. tudósítványa az 1887—88. tanév végén. Közzéteszi a gymn. igazgató. (Szamosujvár. Toporán Endre. 8r. 42 l.) (Értekezés: Felsőfoku egyenletek elemeiből. Irta: Novák Antal.)

Szamosujvár szab. kir. városi alsófokú ipariskola IV. értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szongott Kristóf igazgató. (Szamosujvár. Todorán Endre «Aurora» könyvnyomda. 8r. 22 l.) (Értekezés: Örmény ipar. Irta: Szongott Kristóf.)

A békési ág. hitv. ev. egyházmegye patronatusa alatt álló **szarvasi** főgymnasium évi értesítője 1887—88-ról. Közzéteszi: Benka Gyula. (Szarvas. Szikes Antal. 8r. 72 l.) (Értekezés: A nevelés egy fontos tényezője a gymnasiumi oktatásban. Irta: Kutlik Endre.)

Az állam és a helybeli nőegylet által segélyzett **szarvasi** társulati elemi osztályokkal egybekötött polgári leányiskola értesítője 1887—88. tanévről. Közlik: Moravcsik Géza e. i. intézeti igazgató. (Szarvas. Szikes Antal. 8r. 30 l.) (Értekezés: Valami a nők munkásságáról. Irta: Lukes Ilona.)

(Szász-Régen.) Programm des vierklassigen evang. Gymnasiums A. B. und der mit demselben verbundenen Lehranstalten in Sächsisch-Regen am Schlusse des Schuljahres 1887—88. Veröffentlicht vom Rector Wilhelm Hellwig. (Hermannstadt. W. Krafft. 4r. 64 l.) (Értekezés: Deutsches Kolonisten-Recht in Siebenbürgen im 12. und 13. Jahrhundert. Irta: Karl Steilner.)

(Szász-Sebes.) Programm des vierklassigen evangelischen Gymnasiums und der damit verbundenen Elementarschule in Mühlbach (Siebenbürgen) für das Schuljahr 1887—88. Veröffentlicht vom Konrektor Ferdinand Baumann. (Hermanstadt. W. Krafft. 4r. 45 l.) (Értekezés: Der Speziesbegriff in der Biologie. Irta: Dr. Alfred Schneider.)

A **szatmári** kir. kath. főgymnasium 1887—88. évi értesítője. (Szatmár. Szabadsajtó. 8r. 58 l.) (Értekezés: M. Minurius Felix Octaviusa. Irta: Dr. Fodor Gyula.)

A szatmár-németi evang. ref. gymnasium 1887—88. évi (XVIII.) értesítője. Szerkesztette: Bod Sándor igazgató-tanár. (Szatmár. Szabadsajtó-könyvnyomda. 8r. 46 l.)

Szatmár-Németi sz. kir. város elsőfokú ipariskolájának V. évi értesítője az 1887—88. iskolai évről. Összeállította: Kótai Lajos ipariskolai igazgató. (Szatmár. Nagy Lajos. 8r. 28 l.) (Értekezés: A fogalmazás az ipariskolában. Irta: Varga Benő.)

A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló **szegedi** városi főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Magyar Gábor igazgató. (Szeged. Bába Sándor. 8r. 131 l.) (Értekezés: Homérosz kedélyvilága. Irta: Várkonyi Endre.)

A szegedi m. kir. állami főreáliskola értesítvénye az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Hoffer Endre igazgató. (Szeged. Endrényi testvérek. 1888. 8r. 69 l.) (Értekezés: Beszámoló a latin nyelv módszeres oktatásáról és eredményéről reáliskoláink I. tanfolyamában. Irta: Dr. Kircz Jakab.)

Nyolczadik tanügyi értesítő a **szegedi** apácza-iskolákról. Közzéteszi: Oltványi Pál. (Szeged. Bába Sándor. 8r. 31 l.)

A **Szeged** városi polgári fiú-iskola tizenötödik s a közép kereskedelmi harmadik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Nagy János igazgató. (Szeged. Endrényi Etestvérek. 8r. 65 l.) (Értekezés: A szegedi közép keresk. iskola tanulóinak délmagyarországi tanulmányútja. Irta: Csonka Ferencz.)

Értesítő a **szeged-szilléri** tanító-testület vezetése alatt álló népiskolákról az 1887—88. tanévben. Összeállította: Gönczy Lajos igazgató-tanító. Kiadja a tanító-testület. VI. évfolyam. (Szeged. Bába Sándor. 8r. 15 l.)

Értesítő a **szeged-belvárosi** tanítótestület vezetése alatt álló községi népiskolákról az 1887—88. tanévben. Összeállította: Ferenczy János igazgaztótanító. Kiadja a tanító-testület. (Szeged. Bába Sándor. 8r. 20 l.)

(Szeged.) Keméndyné-Drucker Irma nyilvánossági jelleggel fölruházott nőnevelő-intézetének értesítője az 1887—88. tanévről. Tisza Lajos-körút, sajáthász. (Szeged. Bába Sándor. 8r. 19 l.)

A **szegzárdi** államilag segélyezett ipariskola **negyedik értesítője az** 1887—88. tanévről Szerkesztette: Krammer János igazgató. (Szegzárd. Báter János. 8r. 31 l.) (Értekezés: A rajztanítás. Irta Holub János.)

A **szegzárdi** államilag segélyezett községi polgári fiú- és felső leányiskola tizenkettedik értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Krammer János polg. isk. igazgató. (Szegzárd. Ujfalusy Lajos. 8r. 50 l.)

A **széki** állami elemi népiskola értesítője az 1887—88. tanév végén. A gondnokság megbizásából kiadta: Bencze Károly igazgató-tanító. (Sz.-Ujvár. Todorán E. Auróra könyvnyomda. 8r. 12 l.)

A **székelykeresztúri** állami segélylyel fentartott községi alsófokú ipar- és kereskedelmi vegyes iskola értesítője az 1887—88. iskolai tanévről. A felügyelő bizottság megbizásából összeállította: Gombos Sámuel igazgató. (Székely-Udvarhely. Becsek Dániel. 8r. 10 l.)

A **székelyudvarhelyi** róm. kath. **főgymnasium értesítője az 1887—88.** tanévről. Közrebocsátja az igazgató. (Székelyudvarhely. Becsek Dániel 79 l.) (Értekezés: Antigone. Irta: Embery Árpád.)

A **székely-udvarhelyi** királyi állami főreáliskola XVII. évi értesítője az 1887—88. iskolai év végén. (Székely-Udvarhely. Becsek Dániel. 8r. 71 l.) (Értekezés: A székely nyelv hangja. Irta: Steuer János.)

A **székely-udvarhelyi** evang. reform. collegium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Bod Károly igazgató. (Székely-Udvarhely. Becsek Dániel. 8r. 100 l.) (Értekezés: Vázlat Székely-Udvarhely környékének flórájából. Irta: Gönczi Lajos.)

A **székely-udvarhelyi** alsófokú ipar- és kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. iskolai évről. Az ipariskola felügyelő-bizottság megbizásából szerkesztette: Dr. Vajda Emil ipariskolai igazgató. (Székely-Udvarhely. Becsek Dániel 8r. 26 l.)

A **székesfehérvári** magyar kir. állami főreáliskola évi értesítője az 1887—88. tanévről az intézet fennállásának 34. évében. Szerkesztette: Dr. Kuthy József kir. igazgató. (Székesfehérvár. Székesfehérvár és Vidéke könyvnyomdája. 8r. 72 l.) (Értekezés: A hellének testgyakorlatairól. Irta: Klincsek József.)

A cisterci rend **székesfehérvári** kath. főgymnasiumnak értesítője 1887—88. iskolai évről. (Székesfehérvár. Számmer Kálmán, 1888. 8r. 119 l.) (Értekezés: Szekér Joákim Alajos élete és művei. Irta: Czapáry László.)

A **Székesfehérvár** városi államilag segélyezett polgári leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Göbel János György igazgató. (Székesfehérvárott. Székesfehérvár és Vidéke könyvnyomdája. 8r. 60 l.) (Értekezés: Nehány nevelési elv tekintettel a gyermekek fejlődésére. Irta: Szepessy Géza.)

Értesítő a **Székesfehérvár** városi elemi- és ismétlő iskolákról az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette Göbel János György igazgató. (Székesfehérvár. Székesfehérvár és Vidéke könyvnyomdája. 8r. 72 l.)

A **Székesfehérvár** városi államilag segélyezett I. fokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Göbel János György igazgató. (Székesfehérvár. Székesfehérvár és Vidéke könyvnyomdája. 8r. 64 l.) (Értekezés: Tanévünk végén. Irta: Takács Ferencz.)

A **székesfehérvári** kereskedelmi társulat által fentartott és államilag segélyezett kereskedelmi akadémia és alsófokú kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Az intézet fennállásának 20. évében. Szerkesztette: Faludi Miksa igazgató. (Székesfehérvár. Vörösmarty könyvnyomda. 8r. 62 l.) (Értekezés: Rokonaink mythológiájából. Irta: Dr. Balassa József.)

(Szent-Ágotha.) Fünfzehnter Jahresbericht über den Stand und die Fortentwicklung der Gewerbeschule in Agnetheln. Zum Schlusse des Schuljahres 1887—88. Veröffentlicht von Dr. Adolf Schullerus, für den Direktor. (Hermannstadt-Josef Drotleff. 8r. 24 l.)

A **Szentes** városi gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Zolnay Károly igazgató. (Szentes. Csongrádmegye-gyorssajtó. 8r. 72 l. 3 db kőnyomatú rajzzal.) (Értekezés: A gymnasium új épületének ismertetése. Irta: Zolnay Károly.)

Jesto izvješće velike gimnazije u **Serajevu** objavljeno na kraju školske godine 1887—88. (Serajevo. Zemaljska štamparija. 8r. 56 l.) (Értekezések: Die Vögel des Trebević. és Narodni nazilolje bilja. Mindkettőt irta: Ivan Jeunik.)

A minorita-rendiek vezetése alatt álló **szilágysomlyói** róm. kath. magángymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Csák Alajos igazgató-tanár. (Sz.-somlyói nyomda részv.-társ. 8r. 56 l.) (Értekezés: Gymnasiumunk története.)

A minorita-rendiek vezetése alatt álló **szilágy-somlyói** róm. kath. fiú-iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Csák alajos igazgató-tanár. (Sz.-somlyói nyomda részvény-társaság. 8r. 21 l.) (Értekezés: Néhány szó a nevelésről.)

A **szilágy-somlyói** elsőfokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szentimrei István igazgató. Kiadta az igazgatóság.

(Sz.-somlyói részvény-társaság. 8r. 30 l.) (Értekezés: A szilágy-somlyói iparviszonyokról. Irta: Szentimrei István.)

A **szolnoki** magy. kir. állami főgymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Rozsnyai Károly. (Szolnok. Bakos István.) (Értekezés: Szolnok vidékének természetrajzi ismertetése. Irta: Dr. Somogyi Ignácz.)

A **szolnoki** összes községi elemi népiskolák 1887—88. tanévi értesítője. Összeállította: Ujházy László igazgató-tanító. (Szolnok. Bakos István. 8r. 31 l.)

A **szolnoki** ipartestület által állami és városi segélylyel fentartott ipar- és rajziskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szontágh Jenő iparisкolai igazgató. (Szolnok. Havas Lipót. 8r. 48 l.) (Értekezés: Az iparisкolai rajztanításról. Irta: Imrei János.)

Értesítő a **szombatfalvi** kir. kath. főgymnasiumról 1887—88. Szerkeszté: Kőfalvi Vidor igazgató. (Szombathely. Bertalanffy József. 8r. 111 l.) (Értekezés: A háború és béke a régi rómaiaknál. Irta: Kárpáti Kelemen.)

A **Szombathely** városi államilag segélyezett alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. V. évfolyam. Közzéteszi: Zagróczky Tivadar iparisкolai igazgató. (Szombathely. Bertalanffy József. 8r. 45 l.) (Értekezés: Az ipariskola és az önképzés. Irta: Kreutz Ede.)

A **szombathelyi** községi elemi fiú- és leányiskola XV. értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Zagróczky Tivadar igazgató-tanító. (Szombathely. Bertalanffy József. 8r. 27 l.)

A **szombathelyi** püspöki elemi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. (Szombathely. Özv. Seiler Henrikné 8r. 17 l.)

A magyarországi kegyes tanítórend **tatai** algymnasiumának értesítője az 1887—88 tanévről. (Tata. Engländer C. 8r. 105 l.) (Értekezés: A franczia földmivelő osztály a forradalom előtt. Irta: Pruzsinszky Pál.)

A **temesvári** római kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. isk. évről. Közli. Pfeiffer Antal főgymnasiumi igazgató. (Temesvár. Csanád egyházmegyei könyvsajtó. 8r. 66 l.) (Értekezés: Temesvár város történetéhez. Irta: néhai Laposnyi Alajos. Közli: Pfeiffer Antal.)

A **temesvári** magy. kir. állami főreáliskola értesítője az 1887—88. tanévről. XVIII. szám. Szerkesztette Dr. Laky Mátyás kir. főreáliskolai igazgató. (Temesvár. Uhrmann Henrik. 8r. 54 l.) (A latin nyelv tanítása a temesvári állami főreáliskolában. Irta: Grósz Jakab.)

A **temesvári** közép-, polgári és alsóbbfokú keresk. iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkeszté: Wiesner Ferencz igazgató. Jahres-Bericht der Handels- Mittelschule, Bürger- und unseren Handelsschule in Temesvár, am Schlusse des Schuljahres 1887—88 erstattet vom Director Franz Wiessner. (Temesvár. Steger Ernő: 8r. 27 l.)

Értesítő az iparszakoktatás állapotáról **Temesvárott** az 1887—88. tanévben. IV. évfolyam. Szerkesztette: Stumpfoll Ede iparisкolai igazgató. (Temesvár. Uhrmann Henrik. 8r. 68 l.) (Értekezés: Jelentés az osztrák és bajor ipari szakoktatásügy tanulmányozása czéljából 1887. év nyarán tett utazásról. Irta: Stumpfoll Ede.)

Villányi Henrik min. engedélyezett és nyilvánossági joggal felruházott

tokaji tanintézetének (elemi VI. osztálylyal és két évi felsőbb tanfolyammal) értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Villányi Henrik igazgató. II. évfolyam. (Sárospatak. Steinfeld Béla. 8r. 23 l.)

A trencséni kir. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Cserei József főgymnasiumi igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és tsai. 8r. 96 l.) (Értekezés: Trencsén 1703—1708. Irta: Janovszky László.)

A trencséni m. k. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Manyák Alajos igazgató. (Trencsén. Skarnitzl X. Ferencz. 8r. 63 l.) (Értekezés: Történeti mozzanatok a nők állása és neveléséről. Irta: Szimányi S.)

A **trsztenai** kir. kath. gymnasium XIX. évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Dortsák Gyula helyettes igazgató. (Rudnyánszky A. 8r. 107 l.) (Értekezések: A házi és iskolai nevelés fontosabb teendőiről. Irta: Dortsák Gyula. Az 1883. XXX. t. cz. 10. §-a és gymnasiumunk specialis érdekei. Irta: Dr. Kovalik János.)

Az **újpesti** kir. állami leány polgári iskola ötödik értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Neményi Imre igazgató. (Ujpest. Schwartz J. 8r. 90 l.) (Értekezés: Hogyan értékesíthetjük gyermekeink szünidejét. Irta: Neményi Imre.)

Tizenhetedik évi tudósítás az **új-verbászi** pártfogósági nyilvános algymnasiumról az 1887—88. tanévben. Kovalszky Lajos igazgató tanártól. (Kula. Berkovits Márk. 8r. 53 l.)

Az **újvidéki** királyi kath. magyar főgymnasium tudósítványa az 1887—88. tanévről: Közzéteszi: Frankl István. (Ujvidék. Fuchs Ág. 8r. 78 l.) (Értekezés: Vörösmarty Mihály költészetének vallás-erkölcsi szépségei. Irta: Varga Mátyás.)

Az **újvidéki** m. kir. állami polgári leányiskola nyolczadik értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Nemessányi Adél igazgató. (Franklin-társ. 8r. 32 l.)

Az **újvidéki** magyar állami polgári iskolával összekapcsolt ipar- és középkereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Bruck Ferencz igazgató. (Ujvidék. Fuchs Á. 8r. 42 l.) (Értekezés: A könyvelés gazdászati és jogi jelentősége hazánkban. Irta: Dr. Kohn Károly.)

Az **Újvidék** sz. kir. városi államilag segélyzett alsóbbfokú ipar- és kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanév végén. A gondnoksági bizottság megbizása folytán szerkesztette: Bruck Ferencz igazgató. (Újvidék. Fuchs A.-féle nyomda. 8r. 39 l.) (Értekezés: Az árúkereskedés előmozdítására szolgáló intézmények és azok előnye. Irta: Reich Manó.)

(Újvidék.) Izveštaj o srpskoj velikoj gimnasiji u Novom Sadu za školsku godinu 1887—88. (Novom Sadu. M. Popovits. 8r. 48 l.) (Értekezés: O bilju i cvedju na njemu u našim narodnim pesmama. Ira Krecsarovits Marko.)

Az **ungvári** kir. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Hódoly László igazgató. (Ungvár. id. Fésűs József 8r. 112 l.) (Értekezés: Az ókori Róma fennálló romjaiban. Irta: Laudon István.)

Értesítő a kegyes tanítórendiek **váczi** főgymn.-ról az 1887—88. tanévben. Közli: Panek Ödön igazgató. (Vácz. Mayer Sándor. 8r. 83 l.) (Értekezés: A szülők és gyermekeik között létezett jogviszony Attikában. Irta: Fekete Ipoly.)

Értesítő a **váczi** római katholikus elemi népiskolákról az 1887—88. tanévben. (Vácz. Mayer Sándor. 8r. 44 l.)

Értesítő a **váczvárosi** ipariskolákról az 1887—88. tanévben. IV. évfolyam. Kiadja: Az ipariskolai bizottság. Szerkesztette: Dr. Niltényi Gyula igazgató. (Vácz. Mayer Sándor. 8r. 34 l.)

A **vág-szeredi** alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Első évfolyam. Összeállította: Csvirich János. (Pozsony. Angermayer Károly. 8r. 12 l.)

A **vágújhelyi** állam. segélyzett nyilvános izr. reáliskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Dr. Mahler Miksa igazgató. (Vágújhely. Horovitz Adolf 8r. 27 l.)

Varannó város magyar tannyelvű államilag segélyezett községi népiskola fi- és leányosztályainak érdemsorozata az 1887—88. (Homonna. Gáspár Soma. 8r. 12 l.)

A **verbói** alsófokú ipariskola 1887—88. tanévi értesítője. Közli: Káply Sándor igazgató. (Nagyszombat. Winter Zsigmond. 8r. 17 l) (Értekezés: Az iparos tanonczok érzületi oktatása. Irta: Szepesi Lipót.)

A **verseczi** községi polgári fiúiskola értesítője az 1887—88. tanév végén. Közli: A tanári kar. Bericht der Wersetzer Communal-Bürger-Schule für das Jahr 1887—88. Veröffentlicht vom Lehrkörper. (Versecz. Kirchner J. E. özvegye. 4r. 24 l.)

Kutka Mária benlakással összekötött **Verseczen** 27 év óta fennálló felsőbb helyről engedélyezett magán elemi és polgári leányiskolájának értesítője az 1887—88. tanévről. (Versecz. Kirchner J. E. özvegye 8r. 31 l.)

A kegyes tanítórendiek **veszprémi** róm. kath. főgymnasiumának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Takács József főgymn. igazgató. (Veszprém. Stetter Ede. 8r. 80 l.) (Értekezés: A hegységek s általában a föld felszini változásainak keletkezése. Irta: Kőrösi Albin.)

A **Veszprém** rendezett tan. város államilag segélyezett alsófokú iparos iskolájának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Meszes Polikárp igazgató. Ötödik évfolyam. (Veszprém. Stetter Ede. «Szent István» könyvnyomda. 8r 51 l.) (Értekezés: Korunk erkölcsi romlottságának tényezői és óvószerei. Irta: Scherer István.)

A **zalaegerszegi** államilag segélyezett polgári fiú-. középkereskedelmi és felső leányiskola tizenötödik értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Udvardy Ignácz igazgató. (Zalaegerszeg. özv. Tahy Rozália. 8r. 46 l.)

A **zala-egerszegi** rendezett tanácsú város községi elemi iskolái 1887—88. évi értesítője. Közli: Pánkovich György igazgató. (Zala-Egerszeg. özv. Tahy Rozália. 8r. 33 l.)

A **Zenta** városi községi gymnasium tizenkettedik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szűcs Lajos id. igazgató. (Zenta. Schwarz Sándor. 8r. 90 l. 1 kőnyomatú kép.) (Értekezés: Kirándulás a tengerhez. Irta: Szűcs Lajos.)

A **zentai** államilag segélyezett községi ipariskola negyedik értesítője az 1887—88. tanév végén. Összeállította: Czehe Győző igazgató. (Zenta. Bittermann Andor. 8r. 41 l.) (Értekezés: Iparoktatásunk eredménye négy év után. Irta: Bakody Márton.)

Zenta város községi népiskoláinak tizenkilenczedik értesítője az 1887—88. tanév végén. Összeállította Czehe Győző. (Zenta. Schwarz Sándor. 8r. 157 l.)

A **zilahi** m. kir. állami tanítóképezde tizenhetedik 1887—88. tanévi értesítvénye. A képezdei igazgató-tanács megbizásából szerkesztette: Faluvégi Albert igazgató. (Zilah. Takács Lajos. 8r. 24 l.)

Az államilag segélyezett **zilahi** ev. ref. kollegium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Az előljáróság megbizásából szerkesztette. Baczó Gábor igazgató tanár. (Zilah. Takács Lajos 8r. 45 l.)

A **zilahi** államilag segélyezett községi polgári fiiskola XIII. értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Dungar Gyula ideigl. igazg. (Nagy-Károly. ifj. Roth Károly. 8r. 35 l. 1 melléklap.)

A **znióváraljai** m. kir. állami tanítóképezde 1884/5-től 1887—88. tanévi VI. értesítője. Szerkesztette: Arányi Antal igazgató. (Turócz-Szt-Márton. 8r. 143 l.) (Értekezés: Kirándulásunk a rajeczi fürdőbe. Irta: Mihalitsko István.)

Zólyom szab. kir. város közs. elemi iskolájának ötödik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Folkmann János igazgató. (Zólyom. Nádosy G. 8r. 46 l.) (Értekezés: A családi lakás tekintettel a közegészségi viszonyokra. Irta: Folkmann János.)

Zólyom szab. kir. város alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Folkmann János igazgató. (Zólyom. Nádosy G. 8r. 15 l.)

A **zombori** állami főgymnasium XVI. évi értesítvénye az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Margalits Ede igazgató. (Zombor. Bittermann Nándor. 8r. 71 l.) (Értekezés: Élet és iskola. Irta: Dr. Margalits Ede.)

Zombor sz. kir. város államilag segélyezett alsófokú ipar- és kereskedelmi iskolájának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Zsulyevits Ernő igazgató. (Zombor. Bittermann Nándor. 8r. 44 l.)

(Zombor.) Isveštaj o srpskoj učiteljskoj u Zomboru za školsku 1887—88. godinu. (Zombor. Bittermann Ferdinánd. 8r. 48 l.) (Értekezés: Nekoliko reči o učiteljskom podmladku. Irta: M. Petrovits.)

A **zsitva-ujfalui** m. kir. földmivesiskola értesítője az 1887—88 tanévről. Szerkesztette: Szecsey István. (Nyitra. Schempek és Huszár 8r. 18 l.)

A **zsolnai** királyi katholikus gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli Csáka Károly kir. igazgató. (Rudnyánszky A. 8r. 68 l.) (Értekezés: Középiskoláink szervezése Mária Therézia királynő által 1776-ban és azok további fejlődése. Irta: Csáka Károly.)

KÖNYV-TÁRA

KIMUTATÁS

a «Magyar Könyv-Szemle» 1888. évi folyamában felsorolt könyvekről.

A) **Magyar nyelven megjelent művek** szakok szerint: Hit- és erkölcstudomány 101. Bölcsészet és szépészet 34. Nyelvtudomány 26. Nyelvészet, szótárak: *a*) magyar 25, *b*) vegyes 13. Ókori remekirók kiadásai, fordításai és ismertetései 24. Történelem és segédtudományai: *a*) magyarországi 39, *b*) vegyes 26. Életrajzok 14. Irodalomtörténet: *a*) magyarországi 28, *b*) vegyes 19. Könyvjegyzék 18. Földrajz 38. Térképek 23. Jog- és államtudomány, nemzetgazdaságtan: *a*) magyarországi 79, *b*) törvények, rendeletek, törvényjavaslatok és országgyűlési irományok 88. Természeti és technikai tudomány 59. Orvostudomány 27. Mennyiségtan 11. Gazdaságtan, sport 61. Hadászat 12. Ipar, kereskedelem, forgalom 56. Szépirodalom: *a*) eredeti 338, *b*) fordítások 93. Népoktatási és iskolakönyvek, egyházi és iskolai értesítők 496. Ifjusági és népszerű iratok 93. Különféle beszédek 26. Egyleti, egyházi, társulati stb. dolgok, évkönyvek 70. Naptárak 159. Művészetek 19. Társadalmi és politika 67. Encyclopaediák, vegyesek 59.

B) **Hazai nem-magyar nyelven megjelent művek** nyelvek szerint:

Német: *a*) mű 139, *b*) iskolai értesítő 20, *c*) naptár 18.

Tót: *a*) mű 14, *b*) naptár 6.

Szerb: *a*) mű 21, *b*) naptár 6.

Horvát: *a*) mű 58, *b*) naptár 15, *c*) iskolai értesítő 4.

Olasz: *a*) mű 1, *b*) iskolai értesítő 3.

Franczia: mű 6.

Latin: *a*) mű 8, *b*) directorium 5, *c*) ordo 8, *d*) schematismus 11.

C) **Hazánkat érdeklő külföldi munkák** nyelvek szerint: német 53, franczia 5, olasz 3, finn 1, román 1.

A) Magyar nyelvű munka	2241
B) Hazai nem-magyar nyelvű munka	343
C) Hazánkat érdeklő külföldi munka	63
Összesen	2647